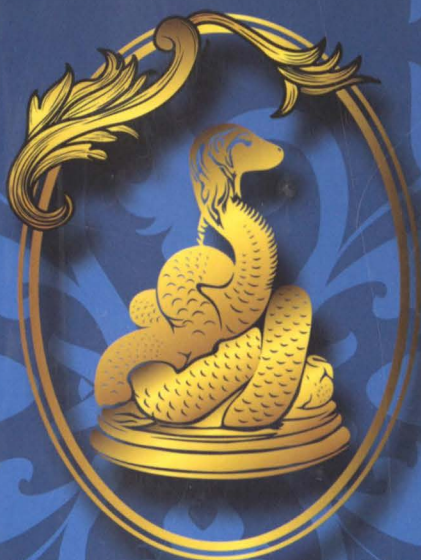

MINISTERUL CULTURII ȘI
IDENTITĂȚII NAȚIONALE

coordonator
SORIN MARCEL COLESNIUC

Marea Unire *de la* *Marea Neagră*

Constanța 2018

**VOLUM OMAGIAL DEDICAT
CENTENARULUI MARII UNIRI
A ROMÂNILOR**

**ȘI ÎMPLINIRII A 140 DE ANI DE LA
UNIREA DOBROGEI CU ROMÂNIA**

VOL. II

EDITURA CELEBRIS

ROMÂNIA

1918-2018 | SĂRBĂTORIM ÎMPREUNĂ

CONSTANȚA

***Pentru toți dobrogenii,
pentru toți românii din țară și de peste hotare,
pentru România Mare!***

coord. Sorin Marcel COLESNIUC

**MAREA UNIRE
DE LA
MAREA NEAGRĂ**

VOLUMUL II

Sorin Colesniuc este arheolog, cercetător științific, specialist în Preistorie și Istorie Antică, director al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, gazda evenimentului în premieră națională „Marea Unire de la Marea Neagră”.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Marea Unire de la Marea Neagră : Constanța 2018 : volum omagial dedicat Centenarului Marii Uniri a Românilor și împlinirii a 140 de ani de la Unirea Dobrogei cu România / coord.: Sorin Marcel Colesniuc. - Constanța : Celebris, 2018
ISBN 978-606-8849-60-7

I. Colesniuc, Sorin Marcel (coord.)

94

Colegiul de redacție: Lavinia DUMITRAȘCU, Nicoleta MIVU
Concepție grafică, copertă și tehnoredactare: Alina CRISTEA, Valentin ISPAS

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/ sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Responsabilitatea asupra conținutului studiilor și articolelor publicate în acest volum revine în exclusivitate autorilor...

Capitolul V

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI MAREA UNIRE A ROMÂNILOR

Lupta de la Turtucaia în memoriul locotenent- colonelului Radu Șeinescu, comandantul Regimentului 2 Grăniceri

Dr. Luminița GIURGIU*

THE FIGHT FROM TURTUCAIA IN THE MEMOIR OF LIEUTENANT-COLONEL RADU ȘEINESCU, COMMANDANT OF REGIMENT 2 BORDER GUARD

The first great confrontation of the Romanian Army during the First World War was the one from Turtucaia. Here it met a powerful adversary, led by two military leaders – Generals von Mackensen and Toșev – with vast experience. The defeat suffered was due to a complex of objective and subjective factors, resulting in the almost total loss of Dobrogea.

Keywords: Turtucaia, August/September 1916, General Constantin Teodorescu, Lieutenant-colonel Radu Șeinescu, Regiment 2 Border Guard

La 15/28 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, nu și Bulgariei, de la care nu avea nimic de revendicat. Tot în această zi, ministrul Bulgariei la București, Simeon Traychev Radev¹, își retrace scrisorile de acreditare, fără ca Bulgaria să declare război țării noastre, dată fiind angajarea sa cu toate forțele împotriva Armatei Aliate la Salonic. Acest fapt s-a petrecut 4 zile mai târziu, motivat de o pretinsă trecere peste Dunăre, la Cladova.

Planul de campanie al României prevedea ca desfășurarea operațiunilor pe Frontul de Sud să se desfășoare în două faze: o fază defensivă - în care Armata 3, concentrată pe malul stâng al Dunării, avea misiunea de a interzice eventualele încercări de trecere a Dunării - și o fază ofensivă - care urma să se desfășoare după intrarea în acțiune a trupelor ruse destinate să opereze în Bulgaria și când forțele româno-ruse, după a 10-a zi de la mobilizare, puteau să înceapă operațiuni ofensive în Dobrogea de Sud și Bulgaria răsăriteană. Se prevedea ca succesul acestei operațiuni să asigure libertatea de acțiune a armatei române care acționa în Transilvania.

¹ Simeon Traychev Radev (n. 19 ianuarie 1879 - d. 15 februarie 1976) - scriitor, ziarist, diplomat și istoric bulgar.

Fortificațiile Capului de pod Turtucaia aveau forma unui arc de cerc, cu extremitățile pe Dunăre, având o poziție de avanposturi, o poziție principală de rezistență (Sectorul I - Staroselo, cu Centrele 1-5, Sectorul II - Daidir, cu Centrele 6-9 și Sectorul III, cu Centrele 10-15) și o a doua poziție de rezistență.

Lupta de la Turtucaia s-a desfășurat între 18 august/1 septembrie-24 august/6 septembrie 1916, fiind binecunoscută, nu insistăm asupra ei.

În perioada interbelică, la nivelul Ministerului de Război și nu numai, s-a încercat o evaluare a înfrângerii dramatice suferite de armată și de stabilire a cauzelor și responsabilităților. Atât în documentele de arhivă, cât și în publicații regăsim justificări, acuze sau mărturii ale participanților direcți la evenimente. La propunerea ministrului de Război, generalul Ioan Râșcanu², regele Ferdinand I a fost de acord ca vinovații să fie absolviți de orice acuzație³

Una dintre aceste mărturii este a comandantului Regimentului 2 Grăniceri⁴, locotenent-colonelul Radu Șeinescu, pe care o redăm în continuare:

„În ziua de 23 august 1916, între 5.30-6 p.m., am debarcat la Turtucaia, împreună cu Batalionul 3 - locotenent-colonel Bădulescu, a merge direct pe drumul de care după vâlceaua ce da la debarcare în șoseaua de la Turtucaia-Silistra și a grăbi marșul și, prevăzând o luptă imediată, am dat ordin să se lase ranițele, lucru ce s-a și făcut.

Eu am plecat înainte pentru a mă prezenta de sosire domnului general Teodorescu⁵ și a primi ordine. Ajuns la răspântia șoselelor de pe muchie, cam pe la orele 6 p.m., am întâlnit un ofițer de cavalerie, sublocotenent, care îmi comunică ordinul domnului general Teodorescu (comunicat verbal) că «acest batalion să înainteze pe șoseaua Turtucaia-Silistra, până la cantonul de la km 4, unde va primi ordine».

Aici am așteptat puțin batalionul, care a sosit după câteva minute. Comunic ordinul locotenent-colonelului Bădulescu și merg o bucată de drum cu dâșii, dându-le câteva instrucțiuni relative la luptă, căci batalionul intrase deja sub focurile de artilerie, luând formațiile respective, iar Compania 9 din cap (din față – n.n.), începuse a primi focuri de infanterie, așa că după ¼ de oră de înaintare, am avut pe căpitanul Rădulescu, comandantul acestei companii, rănit la cap.

Trebuind a primi ordine și pentru celalalt batalion, care urma să sosească, pornesc, cu adjutantul regimentului, la domnul general Teodorescu. Când trecusem de ultimul element al batalionului, mă întâlnesc din nou cu acel ofițer de cavalerie, care îmi comunică un nou ordin al domnului general Teodorescu, tot verbal, era ora cam 6.30 p.m.: «Batalionul să intre în luptă la

² Ioan Râșcanu (n. 4 ianuarie 1874, Cahul - d. 25 februarie 1952, Închisoarea de la Sighet); a fost absolvent al Școlii de Ofițeri de Artilerie și Geniu București (1891-1893), al Școlii Speciale de Artilerie și Geniu (1893-1895) și al Școlii Superioare de Război (1898-1900); a urcat toate treptele ierarhiei militare de la gradul de sublocotenent (1893), locotenent (1896), căpitan (1903), maior (1910), locotenent-colonel (1914), colonel (1916), general de brigadă (1917) și general de divizie (1922); a fost profesor la Școala de Ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină (din 1903), Școala Superioară de Război (din 1906); a participat la cel de-al Doilea Război Balcanic și la Primul Război Mondial (șef al Secției Operații din Marele Cartier General, atașat pe lângă Statul Major General al Armatei Franceze, comandant al Brigăzii 15 Artilerie și comandant al Diviziei 1 Vânători); a trecut în rezervă, prin demisie, în 1922, și în retragere pentru limită de vârstă, la 1 ianuarie 1945; a fost ministru de Război în perioada 27 septembrie-30 noiembrie 1919 (guvernul general Arthur Văitoianu), 1 decembrie 1919-12 martie 1920 (guvernul Alexandru Vaida Voievod) și între 13 martie 1920-16 decembrie 1921 (guvernul general Alexandru Averescu); a mai fost ministru pentru Basarabia și Bucovina (1927); comisar superior al guvernului în Basarabia și Bucovina (1931), ministru de stat (1931-1932), primar al orașului Vaslui (1938-1942), primar al municipiului București (octombrie 1942-august 1944), prefect al județului Vaslui; a fost ales deputat în

Marin E. Ionescu *Noile Regulamente*

ale Infanteriei și Artileriei Bulgare din 1906 (București, Tipografia și Legătoria de Cărți G. Iliescu, 1907); a fost decorat cu Ordinele „Coroana României” (1909), „Steaua României” în grad de ofițer (1912) și în grad de Mare Cruce (1942) și Medalia „Avântul țării” cu distincția „Campania din 1913” (1913); în anul 1950 a fost arestat în lotul foștilor demnitari; a murit în anul 1952, în închisoarea Sighet.

³ Remus Macovei, *De la Turtucaia la Budapesta. Prinosul de sânge al militarilor constănțeni în Campania 1916-1919*, Editura NeXT book, Constanța, 2017, p. 47

⁴ Drapelul Regimentului 2 Grăniceri a fost decorat, prin Înaltul Decret nr. 17 din 10 ianuarie 1917, cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a „pentru vitejia, avântul și devotamentul ce au arătat atât ofițerii, subofițerii cât și trupa, în luptele extrem de înverșunate ce acest brav regiment a avut la Turtucaia”.

⁵ Constantin Teodorescu (n. 25 ianuarie 1863-d. 1942, București), absolvent al Școlii de Subofițeri București (1881-1883), Școlii Militare de Infanterie și Cavalerie (1883) și a Școlii Superioare de Război (1893-1895); a urcat toate treptele ierarhiei militare de la gradul de sublocotenent (1883), locotenent (1887), căpitan (1893), maior (1900), locotenent-colonel (1903), colonel (1911), la cel de general de brigadă (1915); a participat la cel de-al Doilea Război Balcanic; în timpul Primului Război Mondial a fost comandantul Diviziei 17 Infanterie, în perioada 14/27 august-24/6 septembrie 1916, fiind acuzat de conducerea defectuoasă a operațiunilor militare de la Turtucaia și de părăsirea câmpului de luptă; a fost decorat cu Ordinele „Coroana României” (1912) și „Steaua României” (1913); a publicat *Prima escursiune a turiștilor militari la Brăila-Măcin* (1904), *Reorganizarea armatei române* (1905), *Curs de geografie militară a României și țărilor vecine* (1912) și *Geografia militară* (1914).

stânga șoselei Turtucaia-Silistra și să înainteze înainte spre focurile de infanterie».

Batalionul făcuse deja acest lucru, fiind orientat de inamic și de focurile lui. Ca să nu pierd vremea, spun ofițerului să se ducă să comunice acest ordin și comandantului de batalion - locotenent-colonelul Bădulescu, iar eu să îmi continui drumul la Șeremet, unde mi-a spus ofițerul că se găsește domnul general Teodorescu.

Pe la orele 6.45 p.m., găsesc pe domnul general pe șoseaua Daidir-Turtucaia, cam în dreptul Manutanței. Aici era și locotenent-colonelul Dumitrescu Ioan, comandantul Regimentului 79 Infanterie⁶, care cerea ajutoare, fiindu-i situația grea.

Raportez domnului general că am sosit cu un batalion, că al doilea va sosi în curând (al treilea era la Predeal-Brașov) și că am executat deja ordinele primite prin ofițer, raportându-i-le domniei sale pentru siguranță.

Domnul general îmi ordonă ca Batalionul 3 - locotenent-colonel Bădulescu să continue înaintarea cu energie în această direcție, atacând pe inamic cu vioiciune, iar pentru Batalionul 2 - locotenent-colonel Pârjolescu, care urma să sosească, să ocupe pădurea Daidir, care este ocupată de inamic.

Când eram aici, pe la orele 7 seara, începe un bombardament viu, cu proiectile de mare calibru, unul căzând lângă noi, domnul general pleacă spre reductul (blockhaus⁷) de comandă, iar eu plec pe sub traiectoriile acestor proiectile, spre debarcader, să aduc batalionul și să văd cauza întârzierii.

Pe la orele 7.15 p.m., pe când ajunsesem la răspântia șoselelor de pe muchia din dreptul debarcaderului, trimit adjutantul la debarcader să aducă batalionul când va debarca, iar eu am plecat sub un foc de șrapnele de mare calibru, căci acum începuse a se trage cu șrapnele, aici la debarcader, prin niște vii, la Batalionul 3 - locotenent-colonel Bădulescu, să văd ce s-a mai întâmplat, ce a făcut și să-i comunic ultimele ordine ale domnului general.

Începuse a se însera când am ajuns la batalion. Aici am văzut, cu plăcere, că nu numai oprise pe inamic, dar că îl atacase cu energie, îl pusese în retragere și-l urmărea cu elan, dându-l înapoi aproape 3 km.

Înserându-se mai bine, lupta a slăbit și, pe la 8 seara, aproape a încetat.

M-am întors atunci la debarcader unde, pe la 8.30 seara, am sosit tocmai când urca Compania 5 - căpitan Niculescu Athanasie. Artileria de calibru mare tot mai trăgea rar, cu șrapnele. Am adăpostit această companie în niște șanțuri din vii, până la sosirea celorlalte companii. Peste puțin timp focurile au încetat complet și vine și tot batalionul cu comandantul - locotenent-colonelul Pârjolescu. I-am comunicat ordinul domnului general și, fiindcă se întunecase tare și nu eram orientați, hărți nu erau, am plecat, personal, cu acest batalion să-l duc la locul destinat. M-a ajutat locotenentul Crăciunescu din Regimentul 76 Infanterie, care a venit să lupte cu noi, regimentul său fugise la Dunăre; l-am pus ca [sic!] călăuză la avangarda batalionului, ca unul ce cunoștea bine terenul.

Mergeam pe șoseaua Daidir, eram descălecați din cauza întunericului și rămăsesem puțin cam spre coada batalionului, vorbindu-le soldaților care ar fi trebuit să facă o luptă de noapte în pădure, când ne ajunge un automobil din urmă, în care era domnul general Teodorescu, locotenent-colonelul Petrescu I. - comandantul Regimentului 74 Infanterie și ofițerii de stat-major ai diviziei. Oprește automobilul, întreabă cine suntem, era cam 9.45-10 seara. Mă duc la automobil și raportez ce am făcut și care este ultima situație a Batalionului 3 - locotenent-colonel Bădulescu. Domnul general mulțumește pentru vitejia cu care s-a luptat batalionul și îmi dă ordin pentru Batalionul 2 - locotenent-colonel Pârjolescu. Mă sui pe scara automobilului - înăuntru nu era loc și mergem până la capul batalionului, unde era locotenent-colonelul Pârjolescu și îi dă direct ordinul verbal următor: «Inamicul este respins, se retrage. Două brigăzi au pornit din Silistra în ajutorul nostru, trebuie să sosească până la 4 dimineața. Vei înainta cu batalionul pe șosea, până la marginea pădurii Daidir, vei întări linia de luptă la dreapta, cu stânga pe șosea», adăugând: «în această noapte se va da un atac ca să punem mâna pe tranșeele pierdute în ajun». Atacul însă nu s-a dat.

⁶ În timpul luptei de la Turtucaia, Regimentul 79 Infanterie a avut pierderi de 77% din efectiv.

⁷ Blockhaus: fort; adăpost improvizat din grinzi cioplite întrebuințat ca adăpost contra gloanțelor.

Batalionul acesta a fost pus sub comanda locotenent-colonelului Petrescu Ioan, comandantul Regimentului 74 Infanterie, pentru acest atac de noapte, iar pentru a doua zi, a fost pus sub ordinele domnului general Drăgotescu⁸, care comanda o brigadă. Văzând că-mi ia acest batalion, cer domnului general o comandă efectivă sau o însărcinare, căci Batalionul 3 - locotenent-colonel Bădulescu era pus pentru noapte și a doua zi sub ordinele domnului colonel Rășcanu. Domnul general Teodorescu îmi ordonă să vin a doua zi, la ora 6 dimineața, la domnia sa pentru a-mi da o însărcinare.

Locotenent-colonelul Pârjolescu, cu batalionul, a plecat cu locotenent-colonelul Petrescu pe șoseaua Daidir, domnul general a plecat spre Regimentele 74 și 34 și Batalionul locotenent-colonelului Bădulescu. L-am rugat a merge cu domnia sa, dar fiind prea mulți în automobil și drumul greu, m-au lăsat în drum. Era ora 10.30-11 noaptea. Am căutat a mă duce, peste câmp, la Batalionul 3. M-am încurcat în niște porumburi din cauza întunericii. Aici auzeam împușcături între ai noștri sau se răneau singuri. Porumbul era plin de fugari.

Am ieșit cu greu la șosea. Nu mai puteam să mă orientez fiind prea întuneric. Era cam 12.30-1 noaptea. M-am oprit în șanțul șoselei, unde m-am odihnit puțin. Pe front era completă acalmie.

Când a început a se lumina de ziuă, au început împușcături pe front, care se măreau pe măsură ce se mai lumina. Era cam ora 3.30 noaptea. Luminându-se mai bine, m-am îndreptat pe o șosea ce ducea spre Turtucaia, pentru a-l găsi pe domnul general, conform ordinului primit.

Aflând că domnul general este pe câmp, am plecat spre Daidir, unde era lupta mai intensă și unde era Batalionul 2. Pe drum întâlnesc pe domnul general călare, cu tot statul major al domniei sale. Era 6-6.15 dimineața de 24 august 1916. Prezentându-mă domniei sale, îmi comunică ordinul ce-l dăduse noaptea Batalionului 3, retrăgându-l la km 5 de la km 7-8, unde ajunsesse seara, pentru a da atacul de noapte care nu s-a mai dat. Am mers cu domnia sa spre Batalionul 2 - locotenent-colonel Pârjolescu și am ajuns în dreptul Ambulanței batalionului, care, fiind foarte aproape de linia de luptă, suferise pierderi în cai și oameni. Ordon medicului locotenent Saidac să se ducă mai înapoi, într-o vâlcea, unde erau foarte mulți răniți.

Văzând că domnul general nu-mi dă nicio însărcinare, îi cer, iar domnia sa îmi spune că nu are timp, că acum e punctul cel mai critic și să vin mai târziu să îl găsesc. Era ora cam 7-7.20 dimineața.

Domnia sa pleacă spre Sud-Est, iar eu merg spre Batalionul 2 - locotenent-colonel Pârjolescu, găsesc pe căpitanul Niculescu Athanasie, care comanda un grup de trei companii la dreapta șoselei, în fața pădurii. Îmi raportează situația batalionului și cum era sub comanda altuia acest batalion, am plecat peste câmp spre Batalionul 3 - locotenent-colonel Bădulescu. Ajung pe la 8.30 a.m., când Compania - căpitan Gheorghiu executa un contraatac pentru a degaja flancul stâng al batalionului, care era amenințat de întoarcere.

Comandantul batalionului îmi raportează cum a fost retras, în timpul nopții, de către domnul general. În timpul când eram aici, trupele începuseră retragerea în dezordine. Mase mari de trăgători și oameni din dreapta și stânga batalionului se retrăgeau în debandadă, fugind la Dunăre.

Batalionul rezistă, mai face câteva atacuri, dar, începând a fi atacat pe ambele flancuri de către inamic, din cauza retragerii celorlalte trupe care fugeau, începe și el retragerea, luptând pas cu pas, din poziție în poziție, susținut de ultimele baterii de câmp, care rămăseseră în luptă în acea parte.

Văzând această situație penibilă și ne mai dându-se niciun ordin și ne mai fiind aici niciun mijloc de a opri pe inamic, batalionul fiind decimat cu totul - pierduse aproape 75% din efectiv - și conform ordinului ce aveam, m-am dus la domnul general la blockhaus să văd ce puteam face, ce ordin îmi dă. Dânsul nu era acolo. O căruță transporta niște bagaje și arhivă spre port, unde era și domnul general.

Mă îndrept spre oraș. În drum am adunat vreo 800-1.000 de oameni fugari din toate regimentele. Îi încadrez cu niște ofițeri de artilerie grea, sub comanda căpitanului Kiriceanu din Artilerie și a căpitanului Bădescu din Infanterie și îi îndrept spre șoseaua Daidir, spre a împiedica

⁸ Generalul Dumitru Drăgotescu a fost comandantul Brigăzii 39 Infanterie, formată din Regimentul 79 Infanterie și batalioanele 4 din Regimentele 40, 75 și 80 Infanterie. Brigada 39 Infanterie a fost înființată la 14/27 august 1916 și desființată în ianuarie 1917, în subordinea Diviziei 9 Infanterie.

și susține retragerea aceia dezordonată.

Ajunși în niște porumburi pe care trebuiau să-i traverseze oamenii aceștia, contagiați de alți fugari, dispar fugind din mâna ofițerilor și se dizolvă în aceste porumburi ca și ceilalți. Nu era nicio poliție a câmpului de luptă. Am plecat spre port, unde am ajuns pe la ora 12 ziua, în momentul când toate vasele Marinei plecau cu mare grabă.

Am găsit pe domnul general Teodorescu⁹ aici și întrebându-l ce facem, îmi spune că totul este pierdut și că singura retragere posibilă este spre Silistra. Auzind acest lucru și văzând că o să cădem prizonieri cu toții, fără a pierde vreme, mă duc de încălec și plec spre port, unde mii de oameni, care aruncaseră armele, și ofițeri căutau a trece Dunărea cu bărci, plute, lemne, înot. Trec pe lângă domnul colonel Anastasiu Ghe., locotenent-colonelul Petrescu I. și mulți alți ofițeri de care nu-mi reamintesc. Le spun că retragerea este spre Silistra. Strig în gura mare tuturor: «Retragerea este spre Silistra, puneți mâna pe arme, căci cei care se găsesc fără arme la Silistra vor fi împușcați!».

Mulți pun mâna pe arme, se încing cu centiroanele și mă urmează, dar foarte mulți rămân impasibili.

Coloana se mărește la mii de oameni pe măsură ce mergeam și le strigam să mă urmeze. Ajung la ultimul debarcader. Erau mii de oameni deznădăjduiți. Le strig să mă urmeze, pun să cânte marșuri patriotice o muzică militară ce găsesc acolo, pentru a le ridica moralul. Era cam 1.30 p.m. Cea mai mare parte mă urmează. Strig ofițerilor să pună oamenii în ordine.

Cam în dreptul km 4, găsesc pe muchia dealului vreo 250 de grăniceri din Batalionul 3 adunați, cu câțiva ofițeri (2-3), spun locotenentului Luchian strigând: «Grăniceri! Retragerea spre Silistra! După mine, în trăgători!». Se formează imediat în trăgători și pornesc pe deal, urmați de alți câțiva oameni din diferite regimente.

În acest timp, bulgarii pun niște mitraliere pe malul opus al văii Cușuiului, iar lanțul trăgătorilor bulgari, întărit, se reformează, sub protecția mitralierelor lor. Atunci se produce o oprire și o dare înapoi la ai noștri. Era pe la ora 2.30-3 p.m. Strig la oameni să înainteze, o vedetă trage câteva focuri de mitralieră în lanțul bulgar și în mitralierele lor, fără efect însă. Se produce o învălmășeală între cei ce vroia să se întoarcă, speriați de focurile mitralierelor bulgare și cei ce căutau a trece chiar prin acest foc. Caut să-i îmbărbătez pe aceștia din urmă, împingându-i și aventurându-mă personal în mijlocul lor. Curentul acesta reușește. Împing pe ceilalți și mulți trec prin focul mitralierelor, care aveau un spațiu mic, periculos, trăgând focuri înfipte. Mulți însă cad, aici, morți și răniți. Calul meu fiind lovit, cade cu mine, apucându-mă sub el, îmi zdrobește carnea piciorului stâng, îmi deplasează umărul și clavicula stângă. Sunt călcat de oameni și de cai, care îmi crapă o coastă, mă rănesc în spate și la cap. Sunt de abia scos de sub oamenii care căzuseră peste mine - calul se sculase - de către niște soldați dintre grăniceri și, ajutat de sublocotenentul Nicolau Ghe., tot din grăniceri, sunt băgat sub un mal mic, la adăpostul focurilor de mitraliere și de arme.

Lanțul de trăgători bulgari se reformase și se întărise, ajungând până la Dunăre, și împiedicând orice scăpare.

Aici au căzut foarte mulți oameni, căci bulgarii trăgeau în grămadă, fără milă, deși ai noștri ridicaseră mâinile în sus, în semn de predare.

Pe la 3.30-4 p.m., lanțul de trăgători inamici mă găsește și am fost scăpat cu viață de către căpitanul Romanov, căpitanul companiei bulgare din această parte, de a nu fi pătruns cu baioneta de un sergent bulgar.

Ajutat de sublocotenentul Nicolau, un caporal și alți soldați grăniceri, sunt suit pe mal, unde căpitanul bulgar, care vorbea perfect nemțește, mi-a spus să nu mai am teamă și a ordonat a mă spăla de sânge pe față și a mă îngriji puțin sanitariei lui.

În acest hal m-au văzut soldații și ofițerii, care au scăpat cu locotenentul Luchian, care m-au crezut mort, ducând vestea că am fost grav rănit de mitraliere.

Am fost luat de aici de un colonel bulgar, comandantul Brigăzii de Artilerie Grea și dus la un

⁹ Despre poziția generalului Constantin Teodorescu față de desfășurarea luptei, vezi și articolul: Luminia Giurgiu, *Din nou despre Turtucaia - Generalul Constantin Teodorescu versus generalul Gheorghe Dabija*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, XX, nr. 3(77), 2017, p. 6-15

comandament de infanterie după valea Cușuiului, unde nu am putut vorbi mult, fiindu-mi rău. M-au îngrijit puțin.

Aici au venit 25-30 de ofițeri și vreo 800 de soldați aduși aici de cei din coloana mea, restul de vreo 3.000 reușind să scape și vedeam cum se duc pe sub mal, spre Siliștră, ținând monitoarele la înălțimea lor.

Pe la ora 6 seara, ne-am pornit - acest convoi - spre Belița, unde am dormit. Am fost transportat pe sus. Aici era un spital divizionar și, voind a intra pentru a fi căutat ca și alți ofițeri răniți din regimentul meu, am fost primiți cu lovituri de ciomege și cârje de către răniții bulgari, care ne înjurau continuu. Ne-am resemnat și ne-am căutat singuri prin noi și cu ai noștri, până când am ajuns la Depozitul de prizonieri Tulova, unde am fost internat.

Aceasta este pe scurt tot ce-am făcut de când am intrat în Turtucaia, 23 august, ora 6 seara, până am căzut prizonier, 24 august, ora 4 p.m.

Am căutat, cum se vede, a face tot ce se putea face, pentru a salva câți mai mulți oameni de a fi capturați și a da țării un număr de luptători ce puteau servi în altă parte. Eu am avut nenorocul de a nu putea fi salvat. Lucrul acesta l-am făcut, când toți credeau că nu mai este nimic de făcut. Nu mi se poate imputa că am făcut aceasta ca o salvare a mea personală, să scap eu singur, deși aceasta, cred, că nu ar fi constituit o notă rea, ci din contră, căci atunci când alții se resemnau a se preda, eu căutam a scăpa. Aș fi putut face singur acest lucru foarte ușor. Am avut ocazii foarte bune. Mi-a trimis o vedetă o barcă și un ofițer să mă ia. Nu am vrut să plec singur, atunci când regimentul meu era aici. Am preferat să rămân cu ai mei, să pot scăpa cu rămășițele regimentului, căci pe aici au scăpat vreo 200 de grăniceri, fără mine, care am căzut prizonier, între grănicerii mei, care nu au putut fi salvați și care m-au ajutat tot momentul.

Am fost tot timpul pe câmp, expus la focuri de tot felul ca și ai mei, și dacă nu am avut fericirea să-i comand efectiv eu, cum aș fi dorit din tot sufletul, mă duceam la ei să-i văd, să-i ajut cu ce puteam. Nu au avut nevoie de îmbărbătare multă, căci s-au luptat ca niște eroi până în ultimul moment, bucurându-mă și eu de roadele ce-au dat, dovedind că au prins rădăcini povețele ce le-am dat tot timpul, doi ani, cât i-am comandat și instruit.

Locotenent-colonel Radu Șeinescu,

Fost comandant al Regimentului 2 Grăniceri".¹⁰

În concluzie, putem afirma, fără teama de a greși, că înfrângerea trupelor române la Turtucaia s-a datorat unui complex de factori subiectivi și obiectivi. Comandamentul de Căpetenie a luat decizii de neacceptat de arta militară, oprind, la 27 august, ofensiva în Ardeal, luând 5 divizii pe care le-a dus pe Frontul de Sud, ca, la 19 septembrie, să le disloce în Nord, după pierderea luptelor de la Sibiu, Munții Perșani și Brașov.

Trupele germano-bulgare-turce vor înainta și vor cuceri teritoriul dobrogean (cu excepția zonei de nord). Orașul-port Constanța a fost ocupat la 9/22 octombrie, Medgidia la 10/23 octombrie și Cernavoda la 12/25 octombrie 1916.

Bilanțul luptei pentru trupele române: efective: 19 batalioane inițial; 31 batalioane în faza finală, cu un total de 39.000 de luptători; pierderi: 160 de ofițeri, 6.000 trupă – morți și răniți; 480 de ofițeri și 28.000 trupă – prizonieri.

¹⁰ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F.II. 1. 2591, cd. 383-390

Locotenentul Erwin Rommel la Oituz, pe dealul Coșna, 19-20 august 1917

Dr. Sorin Cristescu*

ABSTRACT. *In August 1917 Lieutenant Erwin Rommel and his unit was involved in the battle for Mount Coșna, a heavily fortified objective on the border between Hungary and Romania, where they fought heavily during several weeks without being able to conquer the Romanian position; subsequently, the advance was halted. Rommel's description of the confrontations on 19-20 August remains as a splendid prove for the bravery of the new equipped Romanian Army.*

Key words: attacks, tranches, recapture

Locotentul Erwin Rommel pe frontul italian în octombrie 1917, după luptele de pe Dealul Coșna.

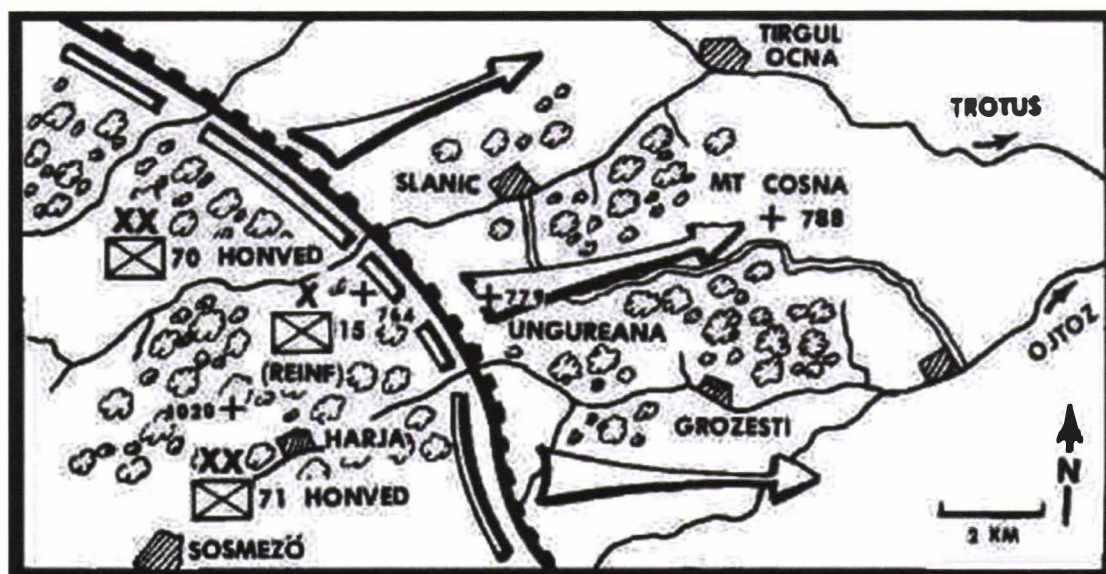
Erwin Rommel (1891-1944), celebrul feldmareșal german din al Doilea Război Mondial, și-a făcut o aspră ucenie ca ofițer de vânători de munte pe fronturile Primului Război Mondial, în Franța, România și Italia. A reunit experiențele sale din acei ani într-o lucrare memorialistică și tehnică, deopotrivă, publicată sub numele de *Infanterie greift an!* în anul 1937. Am selectat din această lucrare câteva pagini în care Rommel povestește cum s-a reîntors pe frontul românesc, unde luptase și în cursul campaniei, dezastruoasă pentru România, din noiembrie-decembrie 1916. De data aceasta, însă, află că armata română din decembrie 1916 nu mai seamănă cu cea din august 1917, că a fost echipată la un nivel mult mai înalt, că este instruită de ofițeri francezi, care luptă alături de români. În luptele dramatice de pe Dealul Coșna, va vedea, cu ochii lui, cât de adevărate erau toate aceste aspecte. Românii se luptă altfel când sunt bine înarmați și produc pierderi grele Batalionului Alpin. La 19 august 1917, singura soluție pentru a-i scoate pe români din pozițiile lor este să se tragă asupra-le cu tunuri de calibru naval (305 mm) și Rommel conduce atacul în fruntea companiei sale, în condițiile în care artileriștii continuă să tragă chiar când el se

apropie de tranșeele românilor. Numai în acest fel reușește să-și facă datoria, dar exemplul său este urmat de alte companii, doar la mai multe ore întârziere, așa încât admirabila sa faptă de arme rămâne un succes izolat, fără consecințe. În luptele de a doua zi, 20 august, germanii nu au mai putut înainta niciun pas, în pofida faptului că pierderile lor au fost la fel de mari; Rommel însuși, fără să fie rănit sau lovit, ajunge într-un așa grad de epuizare încât doar pe targă va mai putea părăsi zona luptelor. În stilul său simplu și sobru, Rommel aduce un omagiu vitejiei românești, care s-a afirmat plenar pe pantele scăldate în sânge ale dealului Coșna.

„Luptele din Carpații de sud-est - august 1917

Deși izbucnirea revoluției ruse¹ a slăbit pozițiile Aliatilor de pe frontul de est, în vara lui 1917 forțe germane considerabile se aflau ținute în această zonă. O lichidare completă a întregului front ar fi făcut ca aceste forțe să fie disponibile pentru a obține decizia finală pe frontul de vest. Pentru realizarea acestui scop flancul de sud al frontului ruso-român trebuia să fie atacat dinspre sud de către Armata a IX-a care se afla dislocată între cursul inferior al Siretului și poalele munților, la 32 de km nord-vest de Focșani, și dinspre vest de către grupul de armate Gerok care se afla în legătură cu aripa stângă din munți.

După o săptămână de mers cu trenul prin căldura toridă a verii de la Colmar via Heilbronn, Nürnberg, Chemnitz, Breslau, Budapesta, Arad și Brașov, trenul în care se aflau trupele comandate de mine - companiile 1, 2 și 3 - au sosit la Brețcu² în după-amiaza zilei de 7 august 1917. Eram penultima subunitate a batalionului care era așteptată să vină. La gară am aflat că atacul grupului de armate Gerok fusese programat chiar pentru dimineața zilei următoare, 8 august, și se va da asupra înălțimilor de pe ambele părți ale văii Oituzului (vezi schița 22).

Schița 22: Atacul asupra trecătoarei Oituzului

Cele trei companii ale mele au primit hrană rece și, lăsând bagajele în urmă, s-au îmbarcat în camioane și în decurs de trei ore au trecut prin pasul Oituzului pe la Poiana Sărată³, localitate aflată în apropierea frontierei ungaro-române din acea vreme. Echipamentul de luptă și proviziile urmau să fie trimise la Poiana Sărată de îndată după ce vor fi fost descărcate din tren.

¹ Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

² Se referă la revoluția burgeo-democrată din Rusia, care adus la abdicarea țarului Nicolae al II-lea, la 2/15 martie 1917.

³ În text: Bereczk.

⁴ În text: Sósmező. În cimitirul satului se află monumentul celor 1609 luptători căzuți în Primul Război Mondial (români, austrieci, maghiari și germani).

La Poiana Sărată ne-am întâlnit cu detașamentele batalionului care fuseseră în vale și mășăluiseră spre munții de la nord de valea Oituzului în cursul dimineții. Legătura telefonică cu cartierul de comandă al batalionului fusese întreruptă și a venit un sergent însărcinat cu transmiterea ordinelor prin viu grai: «Detașamentul Rommel va urma batalionul cât mai repede cu putință la cota 764 (Bolohan) via Hârja – cota 1020.»

Austriecii, ungurii și bavarezii au ocupat valea în forță și mai multe baterii, unele de calibru mare, s-au aliniat pe ambele laturi ale drumului din vale. Pentru că nu puteam porni marșul spre munți până când nu ne sosea echipamentul de luptă, am ordonat trupelor mele să-și organizeze bivouacarea într-o zonă foarte restrânsă.

Sentinelele austriece, cu baioneta la armă, aveau grijă ca niciunul din pușcașii mei să nu pătrundă în grădina de cartofi a comandantului local. Precauțiunile de genul acesta erau justificate de rațiile foarte mici care ni se ofereau pe atunci.

S-a lăsat noaptea și fanfara batalionului ne-a dat un concert de o oră la lumina focurilor de tabără. Amintirile cu care rămăsesem de la ultima campanie de iarnă din România ne făceau să privim viitorul cu mare încredere.

Focurile au fost stinse la ora 22. Trupa a trecut la somn, lucru necesar având în vedere faptul că în zilele următoare i se vor cere cu siguranță cele mai grele eforturi.

Odihna de noapte a fost brusc întreruptă la miezul nopții de sosirea bagajelor noastre. Puțin mai târziu am dat deșteptarea, am ridicat tabăra, am luat rații de hrană pentru patru zile și companiile au fost gata de marș. Pentru că toate vehiculele trebuiau să rămână în urmă, la Poiana Sărată, companiilor și statului major al detașamentului li s-au alocat câteva animale de povară care au fost încărcate cu muniții, rații de hrană și alte obiecte din magaziiile noastre. Apoi unitatea s-a pus în marș spre Hârja. Coloana noastră înainta fără zgomot la lumina clară și caldă a lunii. La revărsatul zorilor mi-am propus să fac o recunoaștere în acele porțiuni din vale și la cota 1020 despre care se putea presupune că se aflau sub observația inamicului. De la Hârja drumul abrupt și alunecos trecea mai mult prin păduri. În zori, companiile au avut ocazia să-și încerce puterile împingând în sus pe deal o baterie de obuziere austriece care trebuia să participe la lupte.

În cursul dimineții artileria ambelor tabere a tras din plin. Noi ne temeam că am putea ajunge prea târziu pentru a porni la luptă împreună cu Brigada 15 Bavareză Infanterie de Rezervă căreia îi fusese repartizat Batalionul nostru de Vânători de Munte din Württemberg. În pofida faptului că am mers cât am putut de repede se făcuse amiaza când am ajuns la cota împădurită 764.

În timp ce unitatea se odihnea, eu am raportat telefonic sosirea noastră maiorului Sproesser⁴ și am primit ordin să mă deplasez înainte, ca rezervă a brigăzii, la cota 672, unde se afla cartierul de comandă al lui Sproesser. Sosit aici, mi-a fost subordonată compania a 6-a și ulterior încă trei companii de mitraliere. În ceea ce privește evoluția bătăliei am aflat că Regimentul 18 de Infanterie bavareză de rezervă a cucerit primele poziții românești de la Ungureana după o luptă foarte înverșunată. Se spune că în pofida tuturor așteptărilor, românii s-au bătut foarte vitejește și au apărât cu îndârjire fiecare tranșee și fiecare adăpost individual. La o rupere a frontului inamic nu s-a ajuns.

Trupele mele au luat poziție pentru noapte, au ridicat corturi, au trecut la pregătirea cinei când a venit ordinul să ne mutăm mai în față cu trei companii de infanterie și companie de mitraliere la un punct aflat la vest de Ungureana (cota 779). Maiorul Sproesser mergea înainte, iar eu îl urmam cu cele patru companii. În pădure era întuneric beznă, iar noi înaintam în șir indian pe o cărare îngustă și mlăștinoasă. Deasupra culmii din față se ridicau rachete luminoase, din când în când se auzea răpăitul mitralierelor și uneori exploda câte un obuz. În curând am ajuns la destinație. Am anunțat sosirea și am primit ordin să înnoptăm într-o adâncitură de teren la nord de cărăruia principală.

Tocmai indicasem comandanților de grupe locurile lor și misiunile respective, încă se mai aflau soldați pe cărăruia aceea îngustă, când deodată au început să cadă obuze în stânga și în

⁴ Theodor Sproesser (1870-1933), avansat maior în august 1914, comandant al Batalionul 1 de Vânători de Munte din Württemberg. Ulterior, general. Autor al unei lucrări în care a relatat luptele batalionului său, *Die Geschichte der Württembergischen Gebirgsschützen*, Stuttgart, 1933.

dreapta. Atac de artilerie al românilor! În jurul nostru se ridicau flăcările obuzelor care explodau, şuierau schije, ploua cu pietre și bucăți de pământ. Animalele de tracțiune s-au smuls și au pornit în galop care încotro cu poverile lor. Vânătorii mei, culcați la pământ, au lăsat să treacă bombardamentul peste ei până când după zece minute tunurile inamice au amuțit. Din fericire nu am avut pierderi.

Companiile s-au deplasat rapid spre locurile indicate. După eforturile zilei am dormit de minune îmbrăcați în mantale și foi de cort întinși pe iarbă și nu ne-a mai păsat de ploaia puternică ce s-a pornit imediat.”⁵

„Al doilea atac al dealului Coșna, 19 august 1917

După câteva zile de lupte grele, vecinii noștri de la stânga, Divizia 70 de honvezi, a reușit să înainteze la nord de valea Slănicului și o continuare a atacului pe frontul larg de pe ambele maluri ale văii Oituzului și Slănicului a fost planificat pentru ziua de 18 august. Dealul Coșna trebuia atacat încă o dată și ocuparea pozițiilor de la est făcea parte din planul general. Apoi comandamentul spera să obțină străpungerea. Pentru atacul împotriva dealului Coșna aveam grupul Madlung (Regimentul 22 infanterie de rezervă) la dreapta și grupul Sproesser (Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg, Batalionul 1 și Regimentul 18 de infanterie) la stânga. La 17 august mi s-a dat ordin să termin toate pregătirile de atac pentru unitățile Grupului Sproesser aflate pe linia frontului; am fost de asemenea instruit să discut cu comandanții de regiment și de batalion din Grupul Madlung la fața locului despre terenul pe care urma să se desfășoare atacul lor. Rezultatul a fost că nu am mai avut o clipă de răgaz de dimineața până seara târziu.

Când am revenit la postul meu de comandă am aflat că în urma unei puternice pregătiri de artilerie, românii lansaseră un atac împotriva unei poziții numită Piciorul de pe valea Slănicului, adică din stânga pozițiilor noastre. Li se opuseseră elemente din Regimentul 18 infanterie de rezervă bavareză, iar vuietul luptei indica faptul că românii făceau progrese considerabile. Flancul și spatele detașamentului meu apăreau amenințate și mă temeam să nu fiu izolat de grupul Sproesser. Ca măsură preventivă m-am grăbit cu o parte a rezervelor mele (două companii de pușcași, o companie de mitraliere în vecinătatea cotei 674 și le-am camuflat acolo într-un pâlc de tufișuri, gata să treacă la contraatac. Au fost stabilite comunicații telefonice cu postul meu de comandă, dar cartierul general ne-a anunțat că bavarezii de la poziția numită Piciorul i-au oprit pe atacatori, așa că rezervele mele nu trebuiau să intre în luptă.

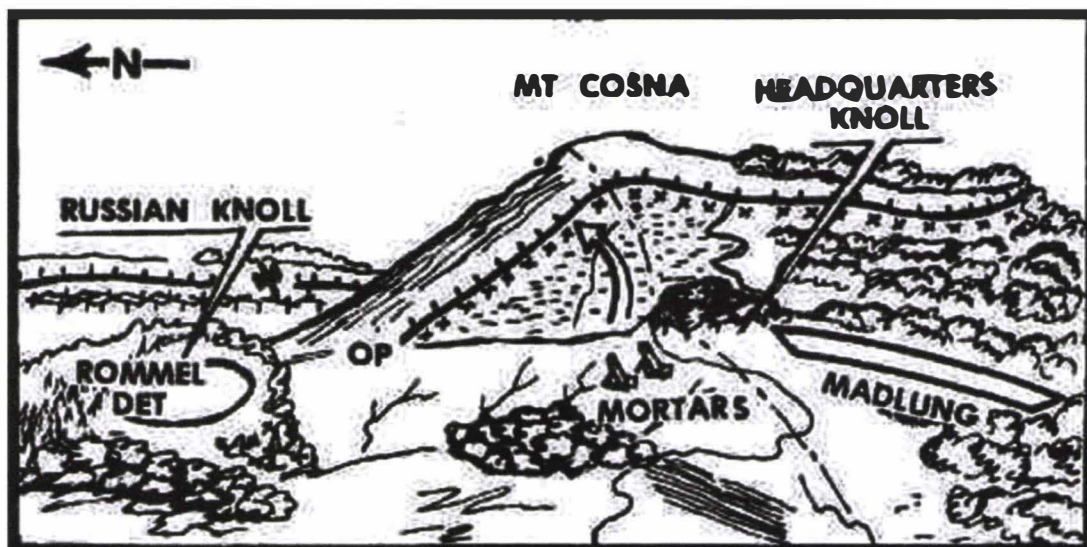
Atacul asupra Dealului Coșna a fost amânat cu o zi. În timpul nopții de 17 spre 18 august, companiile din partea dreaptă a sectorului nostru au fost scoase și trecute în linia a doua. În ziua de 18 august compania a doua împreună cu unități din Batalionul I din Divizia a 18 de infanterie i-au alungat pe românii de pe marginea dealului la 600 de metri nord de poziția numită Movila Rusească. În acea zi ploioasă am cercetat terenul din jurul poziției Movila Rusească cu observatori de la artileria germană și austro-ungară și am pus la punct planul de sprijin artileristic în vederea atacului de la 19 august împotriva părții de nord a Dealului Coșna.

Chiar înainte de revărsatul zorilor în ziua de 19 august, trupele de asalt din grupul Sproesser sau adunat în depresiunea de la nord-vest de cartierul general de la Movila Rusească. S-a organizat o nouă grupare. Am preluat comanda companiilor de atac 1, 4 și 5, companiile 2 și 3 de mitraliere, un detașament de asalt și un pluton de geniști. Căpitanul Gössler trebuia să urmeze în linia a doua cu Companiile 2 și 6 și Compania 1 de mitraliere. Grupul Sproesser avea deci la dispoziție Batalionul 1 din Regimentul 18 de infanterie.

Detașamentul meu era adunat în pâlcurile de tufișuri și fâșia de pădure de la vest de Movila Rusească, în vreme ce celelalte unități ale grupului Sproesser se adunaseră în partea de vest. Inamicul construisese o linie continuă de tranșee și ridicase obstacole mai sus de marginea dealului care mergea de pe Dealul Coșna înspre nord-vest în direcția Cotei 491. Observând atent zona cu binocurile am putut să vedem părți ale poziției și obstacolele dintre tufișuri. (vezi schița 33)

Potrivit dispozițiilor primite de la divizie, poziția trebuia luată după un bombardament de

⁵ Erwin Rommel, *Infanterie greift an!*, Berlin, 1937, p. 173-176

Schița 33: Situația de la Dealul Coșna la 19 august 1917, vedere dinspre vest

artilerie de o oră. După o altă oră de bombardament poziția puternic fortificată la o jumătate de milă est de Dealul Coșna trebuia să fie și ea cucerită ; aceasta era poziția pe care o atacasem noi la 13 august. Intenționam să pătrund în poziția inamicului de pe Dealul Coșna chiar în timpul bombardamentului de artilerie, să înaintez puțin în această poziție și apoi să îndrept focul artileriei noastre asupra celei de a doua poziții românești și să pornesc la atacarea ei.

Vremea de vară din acea zi de 19 august era magnifică; nu fuseseră lupte în sectorul Dealului Coșna în primele ore ale dimineții; trupele de asalt erau ascunse în tufișuri. Către orele șase, l-am trimis pe sergentul tehnician Friedel (compania a 5-a) cu zece oameni și o echipă de telefoniști, i-am explicat planul meu de atac și i-am dat următoarea misiune: «Trupa ce cercetare Friedel va urca pe drumul acoperit, folosindu-se de tufișuri și denivelările de teren de la Movila Rusească prin râpa de la est în adâncitura de acolo (i-am arătat-o pe teren) către locul plănuir pentru ruperea frontului și îl va cerceta folosindu-se de obstacolele din zonă. Trebuie să luăm foarfeci de tăiere a sârmei ghimpate, iar prin grupa de telefonie trebuie ținută permanent legătura cu postul de comandă pe toată durata acțiunii.» Cu ajutorul unui binoclu foarte puternic i-am arătat lui Friedel locul plănuir pentru străpungere și cât se vedea din drum până acolo.

O jumătate de oră mai târziu am văzut trupa lui Friedel urcând pe panta de vest a Dealului Coșna. Între timp descoperisem în apropierea locului plănuir pentru străpungere tranșee cu români în ele. Legătura telefonică cu trupa de cercetare a lui Friedel este în ordine, am putut să-l informez exact care este situația în poziția inamică. Pot să-i spun precis de fiecare dată la ce distanță se află de poziția inamică și în felul acesta să-l conduc spre locul plănuir de străpungere. Friedel și trupa lui se apropie repede de obstacolele inamice.

Când văd că avanposturile românilor încep să se agite – se pare că fie au văzut, fie au auzit trupa noastră de cercetare – îl retrag pe Friedel la 20 de metri distanță de sârma ghimpată și dau ordin companiei de aruncătoare de mine a locotenentului Wöhler să tragă asupra locului plănuir pentru străpungere. În curând proiectilele cad exact pe sentinelele inamice. Acestea se ascund sau fug din zona primejdioasă. În vreme ce compania lui Wöhler trage acum cu proiectilele brizante, dau ordin trupei lui Friedel ca la 50 de metri de locul unde cad aceste proiectile să croiască o trecere prin obstacolele cu sârmă ghimpată ale inamicului. Se pare că lucrul merge fără probleme și nimeni nu-i deranjează.

La ora 11 urmează să înceapă pregătirea de artilerie. La ora 9 urc cu detașamentul meu pe drumul pregătit de Friedel și fixat cu ajutorul telefonului către Dealul Coșna. Panta de la Movila Rusească până la râpa de la est se află acum în plină lumină a soarelui, tufișurile nu ne mai apără suficient împotriva observării din pozițiile inamicului. În curând românii observă mișcarea noastră. În pofida intervalelor mari dintre oameni și a înaintării rapide, mitralierele românilor care intră în acțiune ne provoacă o serie de răniți, dar nu foarte grav. Pe panta arcuită a dealului reușim însă să ne continuăm urcușul acoperiți împotriva focului inamic și după toate aparențele nu suntem observați.

Când împreună cu cei din fruntea coloanei mele ajung la trupa de cercetare a lui Friedel, acesta a reușit să taie aproape toată sârma ghimpată a obstacolelor inamice. În timpul urcușului detașamentului meu, locotenentul Wöhler, aflat în urmă, la postul de observare de la Movila Rusească, m-a ținut la curent cu tot ceea ce se întâmpla în pozițiile inamicului. Din când în când, la ordinul meu, a mai lansat câteva mine explozive ca foc de perturbare al inamicului.

La vreo 50 de metri de locul plănuit pentru străpungere dau ordin companiei să se desfășoare în poziție de atac. Între timp mă lămuresc asupra locului de unde va trebui să pornim atacul, din apropierea locului plănuit pentru străpungere. Dincolo de următoarea adâncitură înaintează acum - este 10.30 - detașamentul Gössler. Batalionul 1 din Divizia 18 este încă ocupat cu urcușul. Deoarece vreau ca imediat după începutul pregătirii de artilerie să pătrund în poziția inamică trebuie să mă grăbesc să ocup locul de pornire. [...] La cinci minute după începutul pregătirii de artilerie dau ordin de atac detașamentului meu.

Schița 34. Pătrunderea pe pantele Dealului Coșna la 19 august 1917

Gurile de tun de deasupra încep să scuie foc. Câteva secunde mai târziu trupa lui Friedel se năpustește prin breșa făcută în poziția inamică. Partea din frunte a detașamentului meu se pune în mișcare. Bubuitul grenadelor de mână din apropierea noastră acoperă tragerile artileriei de deasupra noastră. Câteva sărituri prin praf și fum și iată-ne în tranșeele inamice. Trupa lui Friedel a făcut aici o lucrare excelentă. Ce-i drept, viteazul sergent a căzut în fruntea alor săi răpus de un glonte de pistol al unui căpitan de cavalerie român, dar vânătorii de munte se năpustesc cu atât mai aprig asupra inamicului și se încinge o luptă corp la corp în tranșee. Căpitanul de cavalerie și încă zece soldați de-ai lui sunt făcuți prizonieri, apoi îmi împart detașamentul spre dreapta și spre stânga ca să blocheze asaltul inamic.

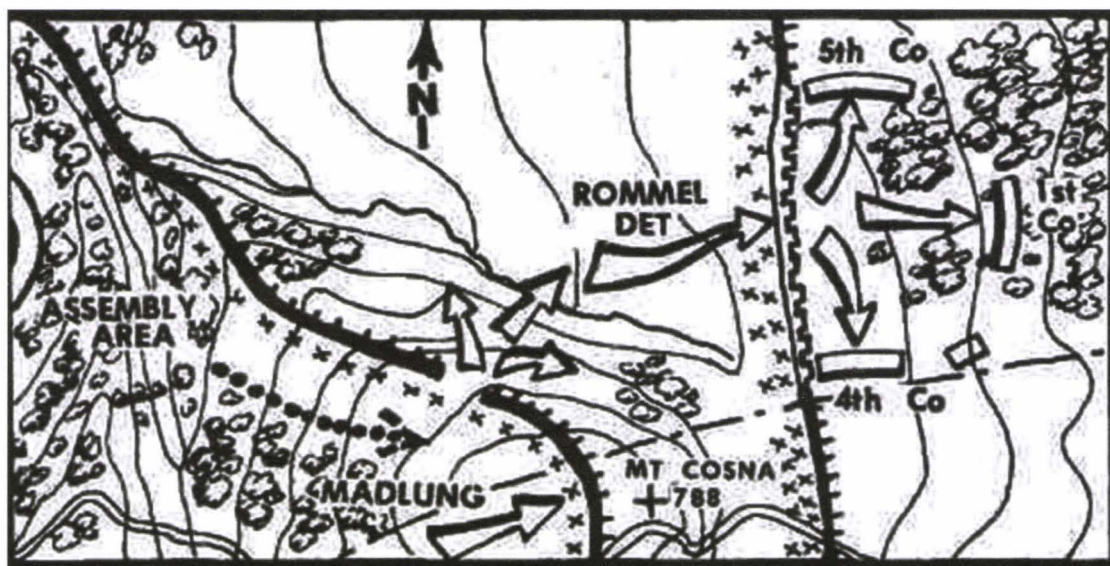
Cu cei din fruntea detașamentului meu cuceresc tranșeele inamice. În sus, spre dreapta, cei din tranșee sunt gata să reziste la atacul pe care îl bănuiesc că va veni din această direcție. Deoarece noi am pătruns deja, din cauza tufișurilor și a denivelărilor de teren, acea parte a inamicului nu ne vede. Nu văd cum companie după companie se apropie în pas alergător de locul plănuț pentru străpungere.

Se instalează însă o confuzie cumplită: grenadele de mână explodează pretutindeni, focul puștilor și al mitralierelor se încrucișează printre tufișuri iar obuzele explodează în imediata noastră apropiere. Detașamentul de asalt a croit o breșă de 40 de metri în poziția inamică și o blochează pe deplin pe ambele laturi. Să cucerești pozițiile din pantă ale inamicului nu ar fi acum prea greu, dar eu mă țin de planul inițial și las această misiune pe seama celor care vin din urmă. Potrivit planului, compania a 5-a își croiește deja drum printre tufișuri înspre nord-est. La scurtă vreme locotenentul Leuze deschide focul cu mitralierele sale grele asupra inamicului de deasupra și de dedesubt. Fără să-mi mai pese de gloanțe intru cu compania a 5-a în zona apărată de inamic. Adjutantul anunță telefonic grupul de reușita atacului și cere deplasarea focului artileriei de calibru mare asupra pozițiilor de la est de Dealul Coșna în zona asupra căreia va acționa grupul Sproesser.

În zona apărată de români luăm prin surprindere rezervele lor și facem mai mult de o sută de prizonieri, restul fug. În timpul urmăririi câteva proiectile germane de 305 mm cad în apropierea noastră și fac cratere uriașe în solul lutos, unde o companie întreagă se poate adăposti fără probleme. Artileria noastră nu ne-a produs pagube, dar ne-a făcut să ne ținem răsuflarea. Mergem mai departe. Când ajungem pe creasta dealului, la 400 de metri distanță de linia de pornire, vedem că următorul nostru obiectiv este mult mai jos decât suntem noi, cam la vreo șapte sute de metri distanță. Obuzele germane cad în adânciturile din fața noastră prin care câteva companii românești se retrag în dezordine.

Ordon repede unui pluton de mitraliori să deschidă focul asupra inamicului în retragere și dau ordin detașamentului să coboare în pas alergător și să urmărească inamicul în retragere. Prin telefon – aparatele și firele au ținut pasul cu noi la înaintare – cer foc puternic de artilerie în careurile 76, 75, 74, 73, 72, 62, 52 și 42. Credincios planului meu inițial vreau să iau cu asalt următoarea poziție românească după o scurtă pregătire de artilerie. Va ieși însă cu totul altceva!

Aranjamentul telefonic a durat doar câteva minute și uite că primele obuze germane lovesc jos în denivelările terenului. Românii se grăbeau spre noile lor poziții printr-o cărăruie îngustă printre tufișuri, când focul câtorva mitraliere grele a lovit printre ei. Efectul a fost devastator de la mică distanță. N-ar fi acum posibil ca profitând de panica inamicului printr-o urmărire hotărâtă să ocupăm și a doua poziție? Suntem siguri că vom intra sub focul propriei noastre artilerii, dar tocmai am scăpat de propriile noastre obuze de 305 mm, așa că nu o să ne aștepte nimic rău nici mai departe. (vezi schița 35)

Schița 35: Detașamentul lui Rommel copleșește a doua poziție a inamicului pe panta de nord a Dealului Coșna, la 19 august 1917.

Pornim la vale alergând cât ne țineau picioarele. În adâncitura de teren lovesc obuzele, focul mitralierelor noastre îl țintește pe inamicul care pe cărăruile înguste prin sârma ghimpată se retrage în grabă în poziția sa. Ne ținem pe urma lui. În focul luptei nu ne mai pasă de obuzele noastre care cad în dreapta, în stânga și în spate. Inamicul fuge cât poate el de repede. Nu știe cât de aproape sau de departe suntem noi; nicio împușcătură din partea sa nu ne împiedică asaltul. În dreapta și în stânga se văd români morți și răniți în număr mare. Mitralierele noastre își mută focul înspre stânga, trecem în fugă peste obstacole și iată-ne în poziția inamică. După o scurtă încăierare cu puști și grenade, ocupanții tranșeelor sunt puși pe fugă și eu mă grăbesc să-mi instalez companiile de cum sosesc:

«Compania 1 spre est, Compania a 5 a spre nord, Compania a 4 a spre sud. Fiecare companie se desfășoară câte 150 de metri în poziția inamică, apoi se oprește, ocupă poziția și o organizează. Menține recunoașterea atentă a frontului.»

După câteva minute primesc vestea că toate obiectivele desemnate au fost ocupate. La dreapta în zona companiei a 4-a, trupa românească a fost mai tenace și chiar a încercat să recucerească poziția pierdută printr-un contraatac, dar a fost zadarnic, căci vânătorii de munte nu mai dau din mână ceea ce au cucerit. La est și la nord românii s-au retras și chiar și artileria lor care era aproape și-a evacuat pozițiile cât a putut de repede. Inamicul încă rezistă pe Dealul Coșna în sectorul grupului Madlung.

Mai departe, înspre dreapta, inamicul a ocupat un al doilea rând de poziții. După ce primul contraatac împotriva noastră a eșuat, acum își limitează eforturile la păstrarea acestor poziții. O breșă largă a apărut în sistemul defensiv al inamicului și este vizibilă în fața noastră și în stânga. Dacă acum am avea rezerve să le aruncăm în luptă am putea să ușor să rupem frontul.

S-a stabilit legătura telefonică cu cartierul general al grupului. Trupa mea de transmisiuni a fost la înălțime, cu nimic în urma vânătorilor de munte! Am informat rapid grupul despre situația din față și am cerut trimiterea tuturor rezervelor disponibile și încetarea focului artileriei asupra celei de-a doua poziții inamice în sectorul Sproesser. Aflu că poziția inamicului de pe Dealul Coșna din dreapta grupului Madlung nu a fost luată nici până la ora aceasta (11.45). Ni se promite trimiterea imediată a detașamentului Gössler și a Batalionului 1 din Divizia a 18-a.

Mă organizez cum pot cu oamenii pe care îi am la dispoziție. Din direcția Dealului Coșna și dinspre sud trebuie să mă aștept la un contraatac; plutonul de geniști este folosit la închiderea pozițiilor companiei a 4-a. Aceasta își extinde frontul înspre est până la o movilă acoperită de copaci. De acolo plutonul de mitraliere deschide un foc de durată asupra bateriilor inamice de la Nicorești – distanța peste 2.500 metri – și uite că are succes, căci tunarii își înhamă tunurile și părăsesc în galop poziția. Spre est rămâne Compania 1 care, printre copacii de pe pantă, se confruntă cu cercetașii inamicului. Spre nord se trece la asaltul pozițiilor inamice dincolo de poziția ocupată de compania a 5-a. Se pare că lucrurile decurg fără probleme. În aceeași direcție se află Târgu Ocna, la doar trei kilometri distanță de noi, am putea să punem mâna pe el. Artileria noastră trage din plin. La gară se văd trenuri nesfârșite și în apropierea lor numeroase coloane de trupe. Într-o jumătate de oră am putea fi acolo, am putea să închidem valea aceasta largă pe unde este aprovizionată o bună parte a frontului românesc.

Plin de nerăbdare aștept sosirea detașamentului Gössler și a batalionului 1 din Divizia 18 de infanterie. Din înștiințările primite de la grup amândouă detașamentele ar fi de multă vreme pe drum. Minutele trec chinuitor de încet, nu vine nimeni. Se aud zgomotele luptei din dreapta spre spate, o zonă unde se dispută stăpânirea Dealului Coșna. Între timp numărul prizonierilor capturați de detașamentul Rommel a crescut la 500 de oameni, au fost capturate câteva zeci de mitraliere românești. Au trecut mai mult de două ore de când am capturat poziția a doua a românilor. Acum românii își revin din șoc în zona de nord și contraatacă. În același timp câteva baterii de artilerie românească din zona Satul Nou trag circa 100 de proiectile asupra companiei a 4-a. Din fericire cele mai multe proiectile trec pe deasupra și explodează pe panta de nord a dealului Coșna fără să producă pagube. Inamicul aflat la sud nu se încumetă la contraatac, dar printr-un foc intens de mitraliere ne silește să stăm ascunși în tranșee. Din când în când la compania a 4-a are loc un schimb de grenade cu inamicul, dar care nu-i aduce niciun folos acestuia din urmă.

Detașamentul Gössler sosește la orele 16.00, la patru ore și jumătate după atacul nostru reușit. Sosirea sa coincide cu un puternic contraatac al românilor dinspre nord care ne silește să

trimitem Compania a 6-a în breșa dintre companiile 1 și 5. Un atac asupra văii este de neconceput dacă nu vom avea rezervele corespunzătoare. Contraatacul inamic dinspre nord a fost respins după o luptă corp la corp.

La ora 18.30 primim de la grup înștiințarea că detașamentul Madlung a ocupat partea de sud a Dealului Coșna și înaintază spre est prin râpă pentru a ataca cea de-a doua poziție a românilor.

Cu puțin timp înainte de lăsarea întinericului observăm mișcarea de retragere a unor puternice unități de infanterie românească lângă Nicorești și Satul Nou. În același timp din Târgu Ocna pornesc mai multe trenuri, unul după altul, înspre est. Apoi reușim să luăm legătura cu Regimentul 22 de infanterie de rezervă a cărui aripă stângă a cucerit poziția românească de la Cota 692. În speranța că în ziua următoare vom răzbi la câmpie îmi plasez detașamentul într-o poziție înaintată care se extinde mult către est și trimit o grupă de recunoaștere până la Nicorești. Înspre nord inamicul se află în fața companiilor 5 și 6.

Preocupările curente m-au ținut în activitate până la miezul nopții având grijă de aprovizionarea trupelor, de completarea muniției și de redactarea raportului despre luptele zilei de azi, apoi am dormit în același cort cu căpitanul Gössler.

Considerații: Atacul din ziua de 19 august 1917 împotriva a două poziții românești fortificate și prevăzute cu sârmă ghimpată aflate la 800 de metri una de alta a pus Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg în fața unui nou gen de misiune. Fiecare poziție trebuia cucerită după un bombardament de artilerie de o oră. Vânătorii au ocupat ambele poziții cu pierderi reduse în timp ce se desfășura bombardarea de către artilerie a primei poziții și apoi au cucerit a doua poziție aflată la șapte sute metri de prima și au luat prizonieri cinci sute de români, deschizând astfel drumul pentru o străpungere spre est, pentru că era puțin probabil ca românii să mai dispună de o a treia poziție fortificată și apărată de trupe la poalele Dealului Coșna.

Din păcate acest mare succes nu a putut fi exploatat pentru că rezervele pregătite în acest scop nu au venit suficient de repede la această poziție a doua și când au sosit erau în număr prea mic.

Terenul ne-a impus o tactică de atac cu totul neobișnuită. Dacă reușeam să străpungem pozițiile inamicului aflate un pic mai jos de partea cealaltă a crestei Dealului Coșna, era ușor de străpuns poziția inamicului de pe panta abruptă de nord-vest, mai ales că acest atac putea fi sprijinit de tirul mitralierelor noastre de la Movila Rusească.

Pentru detașamentul Rommel, aflat în linia întâi, era foarte important ca lovitura să se desfășoare cât se putea de repede și cât mai adânc în zona de apărare a inamicului. Nu avea voie să-și rărească forțele după cucerirea poziției întâi, iar la atacarea poziției a doua forțele trebuiau să-și păstreze coeziunea pentru a avea maximum de putere în vederea continuării atacului după sosirea rezervelor.

Cooperarea cu artileria, aruncătoarele de mine și mitralierele a fost temeinic pregătită. Aruncătoarele de mine au ținut inamicul la pământ chiar înainte de declanșarea pregătirii de artilerie propriu-zise și a permis grupei de cercetași a lui Friedel să-și croiască drum prin sârma ghimpată a poziției inamice. Bombardamentul artileriei i-a obligat pe români să se ascundă în timp ce detașamentul lui Rommel a cucerit această primă poziție în vreme ce o companie de mitraliere și un pluton din Compania a 5-a a tras asupra inamicului și l-a împiedicat să se opună pătrunderii detașamentelor conduse de Friedel și Rommel.

Focul intens de pregătire al artileriei germane asupra primei poziții inamice a silit numeroasele rezerve ale românilor să se retragă în fugă spre cea de a doua poziție. Detașamentul Rommel a exploatat această situație tactică și a printr-o urmărire energică și rapidă a ajuns la cea de a doua poziție a inamicului aflat și ea sub focul artileriei și al mitralierelor, fiind imediat în urma celor care fugeau. Procedând astfel vânătorii de munte și-au asumat riscul de a intra sub focul propriei artilerii care nu putea fi deplasat la fel de repede.⁶

„Din nou în defensivă

Încă de la orele trei dimineața, la 20 august, inamicul reia prin focul intens al numeroaselor

⁶ Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 237-252

sale baterii lupta pentru cucerirea masivului Coșna. Multe obuze de mare calibru cad chiar în apropierea postului meu de luptă și lângă rezervele care se aflau în apropiere. Ne silesc să părăsim această zonă devenită periculoasă și să ne căutăm acoperire într-o vâlcea situată la 800 de metri nord de cota 788. Focul inamicului se întindește tot mai mult. Se concentrează în primul rând asupra poziției ocupate de noi la est de Dealul Coșna, unde presupun românii că suntem noi. Eu sunt foarte bucuros că practic nimeni din detașamentul meu nu și-a căutat adăpost acolo pentru că în scurtă vreme focul inamicului a transformat această poziție într-o ruină.

La ora 7 inamicul trece la atac dinspre est cu forțe numeroase asupra avanposturilor înaintate ale Companiei 1. Și vâlceaua de la Nicorești se umple de români. De la Compania a 6-a, care ne asigură dinspre nord-vest, vin în același timp vești despre modul în care inamicul s-a desfășurat pentru atac. Acum nu mai încap nicio urmă de îndoială. Românul vrea să ne smulgă din nou pozițiile cucerite de noi la 19 august. Este momentul să ne organizăm defensivă.

Trebuie construită o linie compactă pe acest teren accidentat și împădurit; flancul de nord neacoperit are nevoie de protecție specială. Decid să nu ocup fostele poziții românești care toată dimineața au fost puternic bombardate. Românul este bine orientat asupra lor și în plus cunoaște toate detaliile terenului. Apărarea acestor poziții ne-ar putea produce pierderi prea grele. În pofida muncii suplimentare care ne așteaptă în scurtul răstimp pe care îl mai avem la dispoziție până la confruntarea directă cu forțele numeroase ale inamicului, eu prefer să organizez o poziție înaintată pe panta dinspre est, în pădure.

Imediat dau ordinele necesare pe teren. În timp ce Compania 1 își ocupă poziția înaintată evitând focul intens al inamicului și va încerca să-l întârzie în acțiunea sa, celelalte companii sapă tranșee. În solul lutos lopețile noastre au un randament remarcabil. Rezervele de care dispun dau o mână de ajutor companiilor din linia întâi la construirea și consolidarea tranșeelelor de legătură. Când trupele noastre înaintate alungate de focul inamicului revin pe poziții acestea au deja adâncimea unui stat de om. Atacul cu forțe numeroase care nu întârzie să se producă, este respins cu ușurință de la mică distanță. Apoi îi vedem pe români cum pun și ei mâna pe lopată și își fac tranșee la 50 de metri în fața tranșeelelor noastre. Zadarnic caută artileria românească pozițiile noastre înaintate din pădure. Nu poate să le bombardeze fără să-și pună propriile trupe în pericol și din acest motiv se limitează să bombardeze de sus fostele poziții ocupate de români.

Din acest motiv în partea de est a frontului, unde se află companiile 4 și 1, lupta nu mă îngrijorează. Cu totul altfel stau lucrurile în partea de nord și de nord-est. Aici a apărut o breșă largă.

Legătura noastră din stânga, Batalionul 1 din Regimentul 18 Bavarez de Infanterie de Rezervă se află pe panta de nord-est a Dealului Coșna pe râpa care duce de la Cota 491 până la vârf; românii se folosesc de vâlcea, urcă și ajung în spatele poziției noastre. Compania a 3-a, până atunci în rezervă, trebuie să închidă breșa dintre flancul stâng al companiei a 5-a și batalionul 1 din Regimentul 18 bavarez. Rezistă în fața unui inamic numeric superior, pe un teren greu de apărat, cu vizibilitate minimă, dar rezistă. Lupta devine tot mai violentă cu fiecare ceas care trece. În cursul zilei inamicul lansează cel puțin de douăzeci de asalturi împotriva noastră, unele precedate de o scurtă pregătire de artilerie, altele nu. Frontul românilor se conturează ca un semicerc în fața noastră; puținele rezerve disponibile trebuiesc aruncate în luptă de la un punct amenințat la altul. Artileria inamică îi bombardează pe cei care ne susțin din spate, dar vânătorii de munte nu cedează. În comparație cu pierderile suferite de inamic, ale noastre sunt relativ reduse, în total 20 de oameni.

Am fost atât de epuizat din cauza acțiunilor solicitante din zilele trecute încât nu mai puteam da ordine decât întins pe pământ. După-amiaza, din cauza febrei mari, am început să delirez de-a binelea tot felul de aiureli.⁷ M-am convins eu însumi că nu mai sunt în stare să conduc. Seara predau comanda căpitanului Gössler și discut situația cu el. La lăsarea întunericului cobor poteca de pe Dealul Coșna până la punctul de comandă al grupului care se află la circa 400 de metri sud-vest de cartierul statului major.

Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg a rezistat la toate atacurile românilor până în ziua de 25 august, când a fost înlocuit de Regimentul 11 de Infanterie de Rezervă și trimis în

⁷ Probabil Rommel făcuse insolație.

spatele frontului ca rezervă a diviziei.

Luptele de pe Dealul Coșna au cerut eforturi imense din partea tinerilor soldați. Am pierdut cinci sute de oameni în decurs de două săptămâni, iar 60 de bravi vânători de munte își dorm somnul de veci în pământul românesc. În pofida faptului că principala misiune asumată nu a putut fi îndeplinită și că nu am putut să distrugem flancul de sud al inamicului, vânătorii de munte și-au arătat de fiecare dată vitejia în fața unui inamic aprig, tenace și bine echipat. Și azi privesc în urmă cu mândrie și bucurie la vremea când am comandat aceste trupe de elită.

După luptele aprige de pe Dealul Coșna, cele câteva săptămâni pe care le-am petrecut pe malul Mării Baltice m-au readus într-o formă de zile mari.

Considerații: În luptele de apărare din ziua de 20 august 1917, linia principală de rezistență a fost mutată pe terenul dens împădurit al pantei din față pentru a anihila acțiunea anticipată foarte puternică a artileriei românești. A fost un lucru pe deplin justificat pentru că în cursul luptelor inamicul nu a reușit să lovească această linie principală de luptă bine ascunsă.

Principalele poziții de apărare au fost pregătite în vreme ce soldați din linia întâi se retrăgeau luptând iar companiile de rezervă erau folosite la săparea unor tranșee de legătură pentru ceea ce urma a fi linia întâi aceste tranșee s-au dovedit a fi importante pentru aprovizionările de toate felurile și pentru evacuarea răniților sub focul inamicului fără să apară pierderi sau oricum pierderi foarte reduse. Ulterior rezervele au săpat și ele tranșee în zonele indicate.

Luptele de apărare din 20 august ne-au solicitat folosirea rezervelor acolo unde apăreau zonele primejduite. Acolo unde apărea pericolul, rezervele trebuiau să ocupe în adâncime câmpul de luptă principal.”

[La sfârșitul lui septembrie, unitatea lui Rommel a fost trimisă pe frontul italian de la Isonzo.]

După 25 de ani, în 1942, purtând epoletii de feldmareșal și cele mai înalte distincții, cu care însă nu va putea evita un destin tragic...

⁸ Erwin Rommel, p. 255 – 262

Preotul militar Vasile Ulescu - participant la campania Armatei Române din Basarabia

Drd. Daniela-Liliana Pătrașcu
Dr. Dumitru-Valentin Pătrașcu

REZUMAT. *Preotul mehedintean Vasile Ulescu a luat parte, în calitate de preot militar, la Primul Război Mondial, participând la campania anului 1916, în calitate de preot al Regimentului nr. 57 Infanterie, pentru ca, începând cu data de 1 martie 1917, să fie preot al Regimentului nr. 57/58 Infanterie, constituit din resturile celor două regimente, atât regimentul mehedintean, cât și cel gorjean suferind mari pierderi de efective în campania anului 1916.*

În aceste condiții, preotul Vasile Ulescu avea să participe, alături de camarazii săi, la bătălia de la Mărășești, ulterior, în perioada ianuarie – martie 1918, luând parte, alături de efectivele Regimentului nr. 57/58 Infanterie la intervenția Armatei Române în Basarabia, la solicitarea Consiliului Directorilor Generali de la Chișinău, în vederea restabilirii ordinii și alungării trupelor ruse bolșevizate din regiune.

Cuvinte-cheie: preot militar, primul război mondial, Mărășești, Oituz, Basarabia.

ABSTRACT. *The priest Vasile Ulescu, originated in Mehedinti county, took part, as military priest, at the First World War, participated in the 1916 campaign as military priest of the 57th Infantry Regiment, after that, from march 1st 1917, beeing the priest of the 57/58th Infantry Regiment, formed from forces of two Infantry regiments.*

So, the priest Vasile Ulescu took part at the battle from Marasti, and, on january-march 1918, he took part with the 57/58th Infantry Regiment at the Romanian Army campaign from Bessarabia as a response for the General Managers Council demand from Chisinau, in order to bring peace and order and to force the russian communist armed forces to leave the region.

Key-words: military priest, First World War, Marasti, Oituz, Bessarabia.

Vasile Ulescu s-a născut la 29 iunie 1877¹, fiind absolvent al Seminarului Teologic de gradul II de la Râmnicu-Vâlcea². A fost hirotonit preot la data de 6 decembrie 1900, la parohia Crivina, oficiind la biserica cu hramul „*Sfântul Nicolae*” din comuna Crivina, județul Mehedinți³.

La 14 august 1916, Vasile Ulescu a fost mobilizat, în calitate de preot al Regimentului nr. 57 Infanterie⁴, regiment arondat cercului de recrutare Turnu-Severin, ce făcea parte din Comandamentul 1 Teritorial⁵. La data intrării României în primul război mondial, Regimentul nr. 57 Infanterie făcea parte din Brigada 21 Infanterie, aflându-se sub comanda locotenent-colonelului Gheorghe Damian⁶.

Ca urmare a pierderilor grele suferite în campania anului 1916, la începutul anului 1917, în cadrul procesului de refacere a armatei române desfășurat în Moldova cu sprijinul Misiunii Militare Franceze comandate de către generalul Henri Mathias Berthelot, s-a decis comasarea efectivelor Regimentului nr. 57 Infanterie cu cele ale Regimentului nr. 58 Infanterie, constituindu-se, astfel, la 1 martie 1917, Regimentul nr. 57/58 Infanterie, al cărui preot confesor a fost desemnat Vasile Ulescu, fostul preot al regimentului nr. 58 Infanterie, gorjeanul Vasile Cernăianu, fiind numit preot al Regimentului nr. 18 Infanterie⁷. Noul regiment avea să fie subordonat Brigăzii 22 Infanterie, alături de Regimentul nr. 41/71 Infanterie⁸.

În campania anului 1917, Regimentul nr. 57/58 Infanterie a fost comandat de către locotenent-colonelul Nicolae Băileanu⁹, luând parte la bătălia de la Mărășești.

Referindu-se la preotul Vasile Ulescu, locotenent-colonelului Nicolae Băileanu arăta că acesta „*a fost totdeauna o pildă vie de curaj și vitejie pentru ostași, în mijlocul cărora se găsea veșnic. Se comportă în mod inteligent în orice împrejurare. Este iubit și ascultat cu smerenie de trupă și ofițeri. Posedă frumoase calități retorice. Prin predicile sale, știe totdeauna să-și ajungă scopul dorit*”¹⁰.

Totodată, colonelul Mladinescu, din cadrul aceleiași regiment, spunea despre preotul Vasile Ulescu că „*este un om neobosit, cu suflet de adevărat apostol. N-a ezitat a-și face datoria nici în situațiunile cele mai critice. S-a purtat totdeauna ca un erou în mijlocul eroilor*”, în timp ce, colonelul Meleca aprecia că Vasile Ulescu era un preot cult, care a contribuit, prin cuvântările sale, la ridicarea moralului trupeii¹¹.

Vasile Ulescu avea să participe, în calitate de preot al Regimentului nr. 57/58 Infanterie, la luptele purtate de Armata Română împotriva trupelor rusești bolșevizate din Moldova, trupe ce amenințau însăși existența statului român în ultimele luni ale anului 1917.

Concomitent, în Basarabia se desfășura un proces de organizare a reprezentanților românilor, astfel că, un număr de 6 delegați basarabeni aveau să participe, în perioada 8/21 – 14/27 septembrie 1917 la Congresul Popoarelor din Rusia ce s-a desfășurat la Kiev, unde s-au pronunțat pentru autonomia Basarabiei în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse¹².

În condițiile în care anarhia cuprindea Basarabia, la 20 octombrie/ 2 noiembrie 1917, s-au desfășurat în Casa Eparhială din Chișinău lucrările Congresului Ostașilor Moldoveni, la care au participat 800 de delegați ca reprezentanți ai circa 200 000 de soldați basarabeni din armata țaristă¹³.

¹ Sergiu-Grigore Popescu, *Participarea clerului din Oltenia la luptele sociale și naționale ale poporului român (secolele XIX și XX)*, Craiova, Editura Aius, 2010, p. 198.

² *Ibidem*.

³ ***, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin alcătuit în anul jubiliar 1906*, Râmnicu-Vâlcea, Tipografia Episcopiei Râmnicului Noului Severin, 1906, p. 576.

⁴ Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Chipuri, fapte, suferinți și pilde pentru viitor*, vol. I, București, Tipografia „Vremea”, 1940, p. 124.

⁵ ***, *Anuarul Armatei Române pe anul 1916*, București, Tipografia „Universala” Iancu Ionescu, 1916, p. 58.

⁶ ***, *Ordinea de bătaie a armatei - 14 august 1916*, Marele Cartier General al Armatei Române, București, 1916; ***, *România în anii primului război mondial*, București, Editura Militară, 1987; Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor 1916-17*, București, Editura Saeculum I. O., 2018.

⁷ Alexandru Ioanițiu, *Războiul României: 1916 - 1918*, vol. 1, București, Tipografia Geniului, 1929, *passim*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ ***, *Ordinea de bătaie a comandamentelor și serviciilor armatei - 15 iunie 1917*, Iași, Tipografia Serviciului Geografic al Armatei, 1917, p. 49.

¹⁰ Apud. Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916 - 1919*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1921, p. 66.

¹¹ *Ibidem*; Sergiu-Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 198.

¹² ***, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, coord. acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 482.

¹³ *Ibidem*, pp. 482-483.

În cadrul acestuia s-a decis constituirea Sfatului Țării, organ ce urma a administra Basarabia autonomă în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse, care, însă, nu s-a constituit, la agravarea situației Basarabiei contribuind lovitura de stat dată de bolșevici la Petrograd la 25 octombrie/7 noiembrie 1917¹⁴.

La 21 noiembrie/4 decembrie 1917 și-a deschis lucrările, la Chișinău, Sfatul Țării, alcătuit din reprezentanți ai tuturor naționalităților din Basarabia. Din cei 150 de membri ai Sfatului Țării: 105 erau români, 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruși, 2 germani, 2 bulgari, 2 găgăuzi, un polonez, un armean și un grec, președinte al Sfatului Țării fiind Ion Incuț¹⁵.

Concomitent, în decembrie 1917, Lenin, liderul bolșevicilor de la Petrograd, împreună cu Troțki și Cristian Rakovski, însărcinat cu conducerea operațiunilor militare împotriva României, au decis trimiterea unei companii de revoluționari, sub comanda lui Semion Roshal, pe frontul românesc, cu misiunea de a prelua comanda forțelor ruse, după ce, la 26 noiembrie 1917, într-un articol publicat în „*Pravda*”, Cristian Rakovski se pronunțase pentru intervenția Armatei Roșii în România¹⁶.

Cristian Rakovski fusese eliberat din închisoarea din Iași, unde era deținut, în mai 1917, de soldații ruși bolșevizați ce terorizau orașul, la 1 mai 1917 desfășurându-se în Iași o manifestație la care au participat circa 15 – 20 000 de soldați și ofițeri ruși bolșevizați¹⁷.

Ajungând la Odesa, Cristian Rakovski avea să înființeze două organizații - „*Centrul de Acțiune Social-Democrat Român*” și „*Comitetul Central al Sovietelor reprezentanților soldaților, marinarilor, ofițerilor, muncitorilor și țăranilor pentru frontul românesc, flota din Marea Neagră și districtul militar Odesa*” (Rumcherod), cu scopul preluării controlului de către bolșevici asupra trupelor ruse de pe frontul românesc și cuceririi de către bolșevici a orașelor Iași și Galați¹⁸.

Semion Roshal a reușit să preia comanda efectivelor Armatei a IV-a Ruse din Bacău, a Corpului de Armată Siberian al Armatei a IV-a din Galați, precum și pe cea a Comitetului Militar Revoluționar din Iași, pe care l-a proclamat „*autoritate supremă a armatei ruse de pe frontul românesc*”¹⁹, cu scopul izolării Iașului, ce urma a fi ocupat de Armata a IV-a Rusă²⁰.

În aceste condiții, Semion Roshal a fost arestat de autoritățile române, Iașul fiind eliberat de sub controlul trupelor ruse bolșevizate ca urmare a intervenției prompte a Regimentului nr. 9 Vânători, comandat de către generalul gorjean Gheorghe Rasoviceanu, chemat, în acest scop, de către regele Ferdinand I²¹.

Ulterior, au avut loc conflicte armate între unitățile românești și regimentele și diviziile rusești de la Roman, Bacău, Botoșani, Dorohoi și Galați, conflicte în urma cărora trupele ruse bolșevizate au fost neutralizate și dezarmate²².

În acest context, la 13 ianuarie 1918, Lenin a luat decizia ruperii relațiilor diplomatice cu România și arestării diplomaților români de la Petrograd, fapt ce echivala cu o declarație de război împotriva României²³. Totodată, tezaurul de aur al României, ce fusese depozitat la Moscova în cursul anului 1916, a fost confiscat de bolșevici.

Reacția lui Lenin se datora faptului că Armata Română reușise să alunge din Moldova aproape toate efectivele rusești staționate acolo, astfel că, dacă în noiembrie 1917 se aflau în Moldova circa 1 200 000 de soldați și ofițeri ruși, în ianuarie 1918, efectivele rusești se ridicau la doar 50 000 de oameni²⁴.

¹⁴ Iurie Colesniuc, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, 1998; Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993; Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917 - 1918. Documente*, Chișinău, 1993, pp. 47-68.

¹⁵ *** , *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, p. 484.

¹⁶ Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieten. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, București, Editura RAO, 2011, p. 69.

¹⁷ *Ibidem*, p. 68.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 69.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Daniela-Liliana Pătrașcu, Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Generalul Gheorghe Rasoviceanu (1874 - 1954). Comandantul Regimentului nr. 9 Vânători*, în volumul *Istoricul Dinică Ciobotea la 70 de ani*, volum îngrijit de Constanțiu Dinulescu și Eugen Petrescu, Craiova, Editura Universitaria, 2017, pp. 353-378.

²² Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 72.

²³ *Ibidem*; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916 - 1919*, ediția a II-a, vol. III, Editura Casei Școalelor, București, f. a., p. 51.

²⁴ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 74.

La 2/15 decembrie 1917 Sfatul Țării de la Chișinău, în componența căruia – conform hotărârii Congresului Ostașilor Moldoveni – fuseseră rezervate 10 locuri pentru reprezentanții românilor transnistreni, a decis proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, ce urma a face parte, cu drepturi depline, dintr-o ipotetică viitoare Republică Federativă Democratică Rusă²⁵. Totodată, Sfatul Țării a decis încredințarea puterii executive Consiliului Directorilor Generali, astfel că, la 7 decembrie 1917, s-a constituit primul Consiliu al Directorilor Generali, al cărui președinte a fost desemnat Pantelimon Erhan²⁶.

În aceste condiții, în ianuarie 1918, Cristian Rakovski, devenit șef al guvernului ucrainean, a decis trimiterea de trupe în Basarabia, cu scopul ocupării Chișinăului, atacării Sfatului Țării și Consiliului Directorilor Generali²⁷, în scurt timp, în ciuda eforturilor Sfatului Țării și ale Consiliului Directorilor Generali de menținere a ordinii, anarhia provocată de trupele bolșevice instalându-se în Basarabia²⁸.

După încheierea armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk, la 27 ianuarie/ 9 februarie 1918, au avut loc numeroase asasinate, jafuri, violuri, comise de trupele bolșevice din Basarabia împotriva noilor autorități ale provinciei și populației civile²⁹.

În aceste condiții, la 10/23 ianuarie 1918, ca urmare a solicitării venite din partea Sfatului Țării, a Consiliului Directorilor, precum și a unor oficialități civile și militare străine, s-a produs intervenția Armatei Române în Basarabia în vederea alungării trupelor ruse bolșevice și impunerii ordinii³⁰.

Autorii tratatului de istorie a românilor elaborat sub egida Academiei Române remarcă – referitor la intervenția trupelor române în Basarabia – faptul că „majoritatea zdrobitoare a locuitorilor dintre Prut și Nistru, inclusiv a minorităților, a primit cu satisfacție” intervenția armatei române împotriva trupelor bolșevice din Basarabia³¹.

Odată înlăturat pericolul bolșevic, după ample dezbateri, Sfatul Țării a proclamat, la 24 ianuarie 1918, cu unanimitate de voturi, independența Republicii Democratice Moldovenești³². Concomitent, Ion Inculeț a fost desemnat președintele republicii, în timp ce Consiliul Directorilor a fost dizolvat, puterea executivă urmând a fi exercitată, pe viitor, de un Consiliu de Miniștri, în fruntea căruia a fost desemnat Daniel Ciugureanu³³.

Un rol determinant în acțiunea antibolșevică a trupelor române din Basarabia avea să fie jucat – din nou – de generalul gorjean Gheorghe Rasoviceanu, comandantul Regimentului nr. 9 Vânători, care a primit misiunea alungării trupelor bolșevice peste Nistru și asigurării ordinii în regiunea cuprinsă între Bender (Tighina) și vărsarea Nistrului în Marea Neagră, misiune de care s-a achitat exemplar³⁴.

La intervenția trupelor române în Basarabia a participat și Regimentul nr. 57/58 Infanterie din compunerea Brigăzii 22 Infanterie³⁵. Conform ordinului de operații, au trecut Prutul: Divizia a 1-a Cavalerie, îndreptându-se pe direcția Bălți – Soroca³⁶, Divizia a 11-a Infanterie, în direcția Chișinău³⁷, Divizia a 2-a Cavalerie, cu misiunea asigurării legăturii între Diviziile 11 și 13 Infanterie³⁸, aceasta din urmă trecând Prutul pe la Cahul, îndreptându-se spre sudul Basarabiei.

Trecerea Prutului de către aceste efective a fost asigurată de Brigada a 1-a Grăniceri, trupele române fiind însoțite chiar de către comandantul Misiunii Militare Franceze în România, generalul Henri Mathias Berthelot³⁹.

²⁵ ***., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, p. 484.

²⁶ *Ibidem*; Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, M. Goșu, I. Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, I. Șișcanu, N. Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998, passim*.

²⁷ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 74.

²⁸ ***., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, p. 485.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, pp. 485-486.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Daniela-Liliana Pătrașcu, Dumitru-Valentin Pătrașcu, *art. cit.*, în *loc. cit.*, pp. 353-378.

³⁵ Alexandru Ioanițiu, *op. cit.*, *passim*.

³⁶ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, ediția a II-a, vol. III, p. 87.

³⁷ *Ibidem*, p. 86.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Sever Neagoe, Ilie Tender, Gheorghe Văduva, *Istoria grănicerilor și a începutului poliției de frontieră*, București, Editura Scaiul, 2004, p. 232.

Divizia a 11-a Infanterie, aflată sub comanda generalului Ernest Broșteanu, a trecut Prutul la 10/23 ianuarie 1918, pe la Leova (Brigada 22 Infanterie), și pe la Ungheni (Brigada 21 Infanterie)⁴⁰. Brigada 22 infanterie a înaintat pe direcția Leova – Galbena – Hâncești – Chișinău, în timp ce, Brigada 21 Infanterie a înaintat pe direcția Ungheni – Chișinău⁴¹. Efectivele Diviziei a 11-a Infanterie aveau să intre triumfal în Chișinău în seara zilei de 27 ianuarie 1918, după ce trupele bolșevice părăsiseră orașul⁴², îndreptându-se spre Nistru.

În aceste condiții, Regimentul nr. 57/58 Infanterie avea să participe la luptele pentru eliberarea Tighinei de sub teroarea bolșevică. O mărturie inedită referitoare la participarea preotului Vasile Ulescu la intervenția armatei române din Basarabia la începutul anului 1918 ne este oferită de către Serghie Leuștean, învățător, director al școlii primare din comuna Pociovaliștea, județul Gorj, în perioada interbelică, veteran al primului război mondial și participant, în cadrul Batalionului I din Regimentul nr. 57/58 Infanterie, la luptele duse pentru eliberarea Basarabiei de sub teroarea bolșevică⁴³.

Ajungând în apropierea Tighinei la 28 ianuarie 1918, efectivele Diviziei a 11-a Infanterie „se lovesc, pe dealurile de nord-vest ale orașului, de trupe dușmane, pe care le resping după o luptă vie”⁴⁴, însă, trupele bolșevice se retrag și se baricadează în oraș. În aceste condiții, „comandantul Brigăzii a 22-a, care conducea operațiunile împotriva Benderului, așteaptă ajutoare și numai la 4 februarie, după un prelungit bombardament, dă un atac concentric cu 6 batalioane de infanterie, 3 baterii și un escadron de cavalerie”⁴⁵.

Ca urmare a ocupării orașului Tighina, cu cetatea sa și podul peste Nistru, „un imens material de căi ferate și de război a căzut în mâinile românilor; în această pradă intra și un mare depozit de artilerie – 800 de tunuri – adăpostit în cetate”⁴⁶. În consecință, după retragerea bolșevicilor peste Nistru, la Tiraspol, „supravegherea orașului e neglijată și slăbită”⁴⁷, întrucât „comandantul brigăzii române (...) retrăsese cea mai mare parte a trupelor, împărțindu-le ca garnizoane pentru paza localităților vecine, a gărilor și a materialelor”⁴⁸.

În aceste condiții, în noaptea de 4 spre 5 februarie 1918, „trupele bolșevice de la Tiraspol, având numeroase automobile blindate cu mitraliere, au trecut podul rămas intact peste Nistru au atacat prin surprindere trupele române (...) și le-au silit să se retragă”⁴⁹, ulterior, „populația înarmată de bolșevici, trecând de partea acestora, a tăiat firele telefonice și a atacat cu focuri de pușcă și de mitralieră, trase de pe ferestrele caselor, trupele române care se retrăgeau din oraș, pricinuindu-le pierderi grave”⁵⁰.

După ce comandantul Brigăzii 22 Infanterie a ordonat retragerea din oraș, un detașament care se afla în fortăreață a fost surprins și încercuit de bolșevici, astfel că, „o companie din Regimentul nr. 57/58 Infanterie, compusă din 82 de soldați și 3 ofițeri, sub comanda maiorului invalid Ciuciu Anghel, s-a închis într-un careu de case, mărginit de 4 străzi și s-a întărit acolo, postând câte o mitralieră la cele patru colțuri de stradă, soldați pușcași la ferestrele caselor și grenadieri în podurile caselor”⁵¹.

În cuprinsul monografiei comunei Pociovaliștea, județul Gorj, lucrare elaborată de către învățătorul Victor P. Țivlea în anul 1941 și aflată la Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale⁵², învățătorul Serghie Leuștean relatează implicarea efectivă a preotului Vasile Ulescu în luptele duse de Regimentul nr. 57/58 Infanterie pentru eliberarea Tighinei.

Astfel, după o primă încercare a Batalionului III din cadrul Regimentului nr. 57/58 Infanterie

⁴⁰ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, ediția a II-a, vol. III, p. 89.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 90.

⁴³ În acest sens, vezi Gheorghe-Cristian Grecoiu, *Pociovaliștea. Monografie istorică*, Iași, Editura PIM, 2017, p. 173.

⁴⁴ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, ediția a II-a, vol. III, pp. 91-92.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, dosar nr. 312/1941, ff. 356-364; Vezi și Gheorghe-Cristian Grecoiu, *op. cit.*, pp. 151-174.

de a pătrunde în oraș, a urmat și intervenția Batalionului I, ca urmare a faptului că primul „fusesse respins de numărul foarte mare al bolșevicilor”⁵³. În cele din urmă, „după o luptă înverșunată”, Batalionul III din cadrul Regimentului nr. 57/58 Infanterie „izgonește pe inamic peste Nistru și ocupă Benderul”⁵⁴, astfel că, ulterior, „se iau măsuri de siguranță prin păzirea podului de peste Nistru, ce era așezat în spatele cetății, cu o secție de mitralieră (...) și cu patrulă de-a lungul fluviului și prin oraș”⁵⁵.

În ciuda faptului că fuseseră alungați din oraș, bolșevicii bombardau Tighina de pe malul stâng al Nistrului, având o baterie de artilerie instalată la Tiraspol. În aceste condiții, „într-o noapte, în urma unui bombardament violent efectuat de artileria bolșevică, (...) bolșevicii dau un atac cu automobile blindate, urmate de infanterie”⁵⁶, în urma căruia „tot personalul secției de mitralieră (...) este masacrat”⁵⁷, în timp ce, „sub presiunea puternică a inamicului, puțina armată română ce se afla în oraș, se retrage spre mahalaua Borisofca și de aici spre Căușeni”⁵⁸.

Cu toate acestea, nu toate efectivele Regimentului nr. 57/58 Infanterie ce se aflau în Tighina reușiseră să se retragă, astfel că, au fost surprinse și încercuite de trupele bolșevice „o companie de mitraliere cu efectiv foarte redus, comandată de sublocotenentul activ Iliescu, și două plutoane de infanterie, de asemenea, cu un efectiv mic, unul comandat de sublocotenentul Serghe Leuștean și altul de plutonierul Popescu”⁵⁹.

În aceste condiții, efectivele rămase în încercuire se organizează, „la fiecare colț de stradă se postează câte o mitralieră iar, la fiecare poartă, câte un grup de câțiva grenadier”⁶⁰, reușind să reziste atacurilor bolșevicilor timp de „trei zile și trei nopți”⁶¹, astfel că, „în dimineața celei de-a patra zi, infanteria noastră, în urma unui puternic bombardament de artilerie, își face apariția la liziera orașului”⁶².

La această confruntare cu bolșevicii a participat și preotul Vasile Ulescu, cel care reușise să se strecoare printre liniile bolșevicilor și să ajungă în mijlocul camarazilor ce fuseseră încercuiți în Tighina.

Curajul preotul Vasile Ulescu este certificat atât de către colonelul Mladinescu, care afirma că preotul „s-a purtat totdeauna ca un erou în mijlocul eroilor”⁶³, motiv pentru care „a fost propus a fi decorat cu <<Mihai Viteazul>>, clasa a III-a, în urma luptelor ce au avut loc la Bender, când a fost înconjurat de bolșevici, două zile luptând cu arma în mână. A fost un erou”⁶⁴.

Preotul Vasile Ulescu avea să fie demobilizat în martie 1918⁶⁵, în preajma proclamării de Sfatul Țării de la Chișinău a unirii Basarabiei cu România. După demobilizare, preotul Vasile Ulescu a revenit la parohia Crivina, județul Mehedinți, unde și-a reluat misiunea spirituală și activitatea de slujire a lui Dumnezeu⁶⁶.

Ședința Sfatului Țării în urma căreia s-a votat unirea Basarabiei cu România a avut loc în după-amiaza zilei de 27 martie 1918, fiind deschisă de către președintele Ion Inculeț, care afirma: „Ședința de astăzi, domnilor deputați, va fi o ședință istorică pentru națiunea noastră, pentru poporul nostru. Noi trebuie să depunem toate silințele ca să reușim cu cinste în acest moment istoric”⁶⁷.

Proclamația de unire cu România, adoptată de Sfatul Țării la 27 martie 1918, arăta că „Republica Democratică Moldoveanescă (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre,

⁵³ *Ibidem*, ff. 363-364.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, f. 364.

⁶³ Apud. Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari*, p. 337; Constantin Nazarie, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁴ Arhivele Militare ale României, Fond Serviciul Sanitar, dosar nr. 5, ff. 9-30; Sergiu-Grigore Popescu, *Participarea clerului din Oltenia la luptele sociale și naționale ale poporului român (secolele XIX și XX)*, Craiova, Editura Aius, 2010, p. 198; Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Chipuri, fapte, suferinți și pilde pentru viitor*, vol. I, p. 115.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 138; Sergiu-Grigore Popescu, *op. cit.*, p. 198.

⁶⁶ *** , *Anuarul Episcopiei Râmnicului. 1921 - 1924*, București, Administrația Casei Bisericii, 1925, pp. 455, 706; *** , *Anuarul Episcopiei Râmnicului - 1909*, București, Administrația Casei Bisericii, 1909, p. 193.

⁶⁷ *** , *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, p. 491.

*Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa, România*⁶⁸, consfințind, astfel, voința mării majorități a populației Basarabiei de unire cu Regatul României.

În concluzie, preotul Vasile Ulescu a avut un rol deosebit de important în menținerea moralului efectivelor Regimentului nr. 57 Infanterie Mehedinți în cursul campaniei anului 1916, marcată de tragedia retragerii și de ocuparea Olteniei de trupele Puterilor Centrale, precum și în campania anului 1917, când, în calitate sa de preot al Regimentului nr. 57/58 Infanterie, ce regrupa resturile regimentului nr. 57 Infanterie Mehedinți cu cele ale Regimentului nr. 58 Infanterie Gorj, avea să se distingă în cursul bătăliei de la Mărășești, la începutul anului 1918, participând la intervenția trupelor române împotriva trupelor bolșevice din Basarabia și la episodul dramatic al eliberării orașului Tighina de sub teroarea bolșevică.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 494.

Sumară schiță de portret al unui tulcean din armata română: ofițerul-arhitect Stelian Boiangiu

dr. Iulian Stelian Boțoghină

REZUMAT. În mai puțin de o jumătate de veac după alipirea pământurilor strămoșești dintre Dunăre și Mare, asemenea tuturor cetățenilor Vechiului Regat, dobrogenii au fost chemați să-și aducă jertfa în nu mai puțin de două războaie, întru înfăptuirea României moderna și împlinirea idealului național de unire a tuturor românilor. Printre cei care au răspuns acestei chemări s-a aflat și Stelian Boiangiu, unul dintre ofițerii de geniu români care până în august 1916 a lucrat ca arhitect pentru progresul și dezvoltarea economică a țării.

Născut în comuna Niculițel, arhitectul Stelian Boiangiu a fost ofițer activ al armatei române, clasat invalid pe frontul din Moldova, ceea ce nu l-a împiedicat să continue a da măsura priceperii sale până în aprilie 1940, când cu gradul de locotenent-colonel a fost trecut în retragere.

Destin pe care autorul prezentului articol își propune să-l reconstituie pe seama documentelor de arhivă inedite într-o schiță de portret a celui care a fost arhitectul tulcean Stelian Boiangiu.

În mai puțin de o jumătate de veac după alipirea pământurilor strămoșești dintre Dunăre și Mare, asemenea tuturor cetățenilor Vechiului Regat, dobrogenii au fost chemați să-și aducă jertfa în nu mai puțin de două războaie, întru înfăptuirea României moderne și împlinirea idealului național de unire a tuturor românilor.

Printre cei care au răspuns acestei chemări s-a aflat și Stelian Boiangiu, unul dintre ofițerii români din arma geniu, care, până în august 1916, a lucrat ca arhitect pentru progresul și dezvoltarea economică a țării.

Arhitectul Stelian Boiangiu a fost ofițer activ al armatei române, clasat invalid pe frontul din Moldova, ceea ce nu l-a împiedicat să continue a da măsura priceperii sale până în aprilie 1940, când, cu gradul de locotenent-colonel, a fost trecut în retragere.

Destin pe care autorul prezentului articol își propune să-l reconstituie, pe seama documentelor de arhivă inedite, într-o schiță de portret a celui care a fost arhitectul tulcean Stelian Boiangiu.

Stelian Boiangiu s-a născut în comuna Niculițel, județul Tulcea, la 19 februarie 1886, fiind fiul lui Hristea (decedat la 20 februarie 1916) și al Espasiei (decedată la 1 februarie 1931).

Pe când Europa constata cu stupeoare că războiul nu este cătuși de puțin o trecătoare expediție austro-ungară de pedepsire a poporului sârb, degenerând într-un război mondial, la 30 noiembrie 1914, Stelian Boiangiu s-a cununat cu domnișoara Voica Mazâlu, la biserica „Sfinții Îngeri” din Buzău. După doi ani, în preziua intrării României în război, pe 14 august 1916, Stelian Boiangiu și soția sa se bucurau de nașterea fiicei, Margareta.

Dincolo de entuziasmul național, cu siguranță că această bucurie avea să fie umbrită de intrarea țării în război și de dramele inerente, pradă căzându-i și familia Boiangiu, vicisitudinile vremurilor ducând la destrămarea acesteia, căci Voica a rămas în teritoriul ocupat, la Buzău. Nu după mult timp, nenorocirea avea să-i lovească, atunci când Voica Boiangiu a decedat, în ziua de 7 noiembrie 1917.

Stelian Boiangiu a absolvit Școala civilă de aviație de la Chitila, Școala Militară de Artilerie, Geniu și Marină și Academia Tehnică Militară de la Charlottenburg din Berlin.

Începând cu 1 iulie 1907, Stelian Boiangiu a devenit ofițer activ în arma genului, carieră militară care s-a încheiat la 1 aprilie 1940, când a fost trecut definitiv în retragere.

Mobilizat la 15 august 1916, căpitanul Stelian Boiangiu a participat la Războiul pentru Întregirea Neamului până la 1 septembrie 1917, când a fost retras din activitate din cauza invalidității căpătate, odată ce se pricopsise cu tuberculoză pulmonară.

Începând cu 1 aprilie 1922, căpitanul invalid Stelian Boiangiu a fost numit în funcția de arhitect în Ministerul Apărării Naționale, șefii săi caracterizându-l ca fiind foarte devotat, lucrând cu multă pricepere. De o conștiinciozitate exemplară, a adus cele mai bune rezultate serviciului.

Pentru faptele sale și sacrificiul în Marele Război, a fost decorat cu Ordinul „Coroana României”.

În intervalul de timp 1 mai 1923 până la 1 mai 1924, arhitectul clasa a III-a Stelian Boiangiu a îndeplinit funcția de șef al Biroului Domenii militare la Comandamentul 7 teritorial în Timișoara, astfel că avea să fie caracterizat astfel de colonelul Jüstel: *„este foarte devotat și lucrează cu multă pricepere în serviciu. Îndeplinește funcțiunea (...) în cele mai bune condițiuni cu mult zel și cu multă conștiinciozitate, aducând astfel cele mai bune rezultate serviciului.*

I se poate încredința orișice lucrare de natură tehnică în materia construcțiilor”.

Caracterizare încheiată cu aprecierea că: *„este un foarte bun funcționar”*.¹

La rândul său, generalul Mironescu, comandantul Comandamentului 7 teritorial, a subscris la aprecierea făcută arhitectului Boiangiu, menținând bunele note ale șefului direct, completând că *„este un prea bun și cunoscător ofițer în specialitatea construcțiilor și a adus mult folos Comandamentului”*.²

Anul următor, colonelul Jüstel a scris despre arhitectul Stelian Boiangiu că stăpânea: *„cunoștințe profesionale tehnice de construcție foarte bine dezvoltate (...) și lucrează cu multă pricepere”* îndeplinind funcția de șef al Biroului Construcții și Domenii Militare din Timișoara *„în cel mai bun condițiuni cu mult zel și cu o conștiinciozitate exemplară, aducând astfel cele mai bune rezultate serviciului. I se poate încredința orice lucrări de construcții militare”*.³

Încheindu-se evaluarea pentru perioada 1 noiembrie 1925 la 31 octombrie 1926, Stelian Boiangiu avea să fie caracterizat ca fiind: *„f-oarte conștiincios, este un camarad bun, în serviciu f-oarte priceput, conștiincios și f-oarte devotat. I se poate încredința orice lucrare. Este un funcționar f-oarte bun”* după care urmează propunerea: *„la înaintare la alegere, având și vechimea în grad și clasa de la data de 6 iunie 1921”*.⁴

Evaluarea pentru perioada 1926-1927, evaluarea trebuia să fie întocmită de locotenent-colonelul Bömches, numit, între timp, în funcția de șef al Biroului Construcții și Domenii Militare

¹ A.N.M.R., fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii Bătrâni, litera „B”, locotenent-colonel, dosar 49, f. 13

² Ibidem

³ Ibidem, f. 14

⁴ Ibidem, f. 15-15v

Timișoara. Cum însă cei doi nu au avut timpul necesar să lucreze împreună, locotenent-colonelul Bömches a notat că: „*necunoscând personal pe căpitanul invalid Boiangiu, nu pot decât să mențin întru toate bunele aprecieri din anul trecut date răposatului domn colonelul Jüstel, fostul șef titular al acestui serviciu*”.⁵

Ceea ce nu a fost cazul inspectorului tehnic, generalul Mihail, care a scris: „*cunosc personal pe ofițer, este un element foarte bun și necesar serviciului*”.⁶

Și în următorii ani, aprecierile șefilor direcții au continuat în aceeași notă.

Astfel, numit șef al Biroului Construcții și Domenii Militare al Comandamentului 7 teritorial, în 1928, despre căpitanul invalid, arhitectul Stelian Boiangiu s-a scris că: „*are cunoștințe tehnice foarte dezvoltate și experiență mare în construcții militare. Este foarte disciplinat și devotat și lucrează cu multă pricepere și trageră de inimă și inițiativă. Este neclintit la datorie până la abnegație și se achită de toate însărcinările în mod ireproșabil și cu mult tact. Este de o conștiinciozitate ireproșabilă (...)*”.⁷

În caracterizarea încheiată în octombrie 1929, colonelul Mardare a rezumat cele scrise până atunci, respectiv faptul că: „*arhitectul clasa a III-a Stelian Boiangiu (...) are profunde cunoștințe profesionale tehnice și o mare experiență în materie de construcții. Este foarte devotat și lucrează cu multă pricepere și inițiativă, este neobosit la datorie până la abnegație. Îndeplinește funcția de șef al Biroului Construcții și Domenii Militare Timișoara în cele mai bune condițiuni, cu mult zel și cu o conștiinciozitate exemplară, aducând astfel cele mai bune rezultate serviciului și «i» se poate încredința orice lucrare de construcții militare, «pe» care «o» va duce la bun sfârșit la bun sfârșit în mod ireproșabil. Poate îndeplini funcția de arhitect la Direcția XII Construcții și Domenii Militare din Ministerul de Război în bune condițiuni și are toate calitățile pentru a conduce serviciul de construcții și domenii militare la un corp de armată. (...) Este un foarte bun funcționar*”.⁸

La 10 mai 1929, Stelian Boiangiu a fost avansat arhitect clasa I. Fapt remarcat și de locotenent-colonelul Gheban, șeful Serviciului Construcții și Domenii Militare, care, în foaia calificativă încheiată la 30 aprilie 1932, consemna că: „*arhitectul clasa I Boiangiu are în trecut, în continuitate consecventă, aprecieri excelente. Situația nu s-a schimbat nici în prezent, dânsul a continuat să rămână același element vrednic de toată încrederea și priceput la toate lucrările tehnice și de administrare a domeniilor militare. Cu toate că trecem printr-o criză economică și financiară extrem de gravă, ceea ce se resimte îndeosebi prin lipsa de fonduri (...) necesare pentru întreținerea localurilor și a instalațiilor arhitectul Boiangiu a jonglat cu multă pricepere, inițiativă, devotament și abnegație, întrucât a adus valoroase servicii instituției și veghează mereu pentru apărarea intereselor ei*”, încheind prin a scrie că: „*mențin notele excepționale date de șefii anteriori*”, caracterizându-l „foarte bun” și propunerea de a fi înaintat arhitect principal.⁹

Aprecieri pe care locotenent-colonelul Gheban avea să și-o mențină și în anii următori, fapt consemnat consecvent în aprecierile de serviciu încheiate anual. Chiar dacă, între 1 mai 1933 și 30 aprilie 1934, recidivele de sănătate au determinat ca arhitectul Boiangiu să lipsească nu mai puțin de 143 de zile. „*În restul timpului a condus în aceleași condițiuni bune ca și în anii precedenți, Biroul Construcții și Domenii militare Timișoara, al cărui șef este*”.¹⁰

Un an mai târziu, la 30 aprilie 1935, același colonel Gheban nota că nu a „observat nicio schimbare în atitudinea sa sau în interesul ce-l poartă serviciului”, completând că: „*prin cunoștințele sale și activitatea sa îndelungată (...) a devenit un destoinic exponent al acestui serviciu și un sfetnic tehnic prețios dlui. Comandant al Garnizoanei Timișoara*”.¹¹

În cursul anului 1935, arhitectul cls. I Boiangiu a condus lucrările de demontare a localului „Casa Leyritz” și a barăcilor fostului „Spital Epidemic”, clasarea și distribuirea materialelor rezultate. Din lipsă de fonduri, alte lucrări nu au mai fost executate.¹²

⁵ Ibidem, f. 17

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem, f. 18

⁸ Ibidem, f. 19

⁹ Ibidem, f. 23-23v

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem, f. 26

¹² Ibidem, f. 27

Aceeași stare de criză avea să greveze activitatea Biroului Construcții și Domenii Militare Timișoara și anul următor, pentru ca, între 1 mai și 31 octombrie 1937, arhitectul Stelian Boianțiu să participe la predarea-primirea clădirilor și tuturor instalațiilor Manutanței Timișoara, care fuseseră arendate Societății I. C. I. R., asigurând expertizarea stării acelor clădiri, în valoare de peste 2.300.000 lei, echivalentul reparațiilor și completărilor efectuate clădirilor. A fost membru al comisiei care a întocmit studiul pentru mutarea Antrepozitelor Vamale Timișoara din localul Manutanței. Mai mult decât atât, în perioada următoare, a urmărit achitarea datoriilor rămase de la Societatea I. C. I. R., în valoare de 402.823 lei, care erau intabulate în cartea funciară asupra localului „Zambara”.

Tot în această perioadă a participat la supravegherea lucrărilor de repararea acoperișului clădirii litera „A” din cazarma Transilvania, partea ocupată de Regimentul 38 Artilerie, în valoare de 153.000 lei.

De asemenea, a supravegheat lucrările de reparații executate la clădirile Școlii Militare de Înotare, în valoare de 42.000 lei, executate de către Societatea „Igiena”, precum și lucrările de amenajare a Depozitului de benzină și uleiuri din Calea Aradului, realizate de Societatea „Distribuția”, cât și supravegherea lucrărilor de reparații, completări și amenajări la Școala de Ofițeri de Artilerie, locată în Cazarma „Regina Maria”. A mai participat la supravegherea lucrărilor de reparații și transformări executate la Cazarma „Regele Ferdinand”, în valoare de 138.000 lei, ocupată de Regimentul 5 Vânători¹³, la lucrările de refacerea acoperișului localului „Nera”¹⁴.

Dincolo de lucrările de șantier, arhitectul Boianțiu a lucrat la planșă realizând proiectul de construire a parapetelor la localul „Bega” și „Bârza”, proiectul pentru consolidarea clădirii litera „B” (magazia de muniții) din localul „Bega”, proiectul pentru modificarea scărilor de la localul „Banatul”, ocupat de Comandamentul Diviziei 1 infanterie.¹⁵

Și activitățile desfășurate în această perioadă nu s-au oprit aici. Astfel, a fost membru al comisiei de expertizare a crăpăturilor apărute la clădirea litera „A” din Cazarma „Transilvania”, partea ocupată de Regimentul 1 Artilerie.¹⁶

A realizat studiul repartizării locuințelor militare, urmărirea evacuărilor și ocupării a circa 130 locuințe în Garnizoana Timișoara¹⁷.

Activitățile enumerate mai sus au fost consemnate de șeful său nemijlocit, colonelul Gheban, care încheie descriindu-i trăsăturile profesionale și morale la superlativ, după cum s-a exprimat: „așa cum mi-a rămas în amintire”, „până la deblocarea” sa, adică până în momentul în care a fost trecut în rezervă.¹⁸

După cum se poate citi, în anul 1937, arhitectul Stelian Boianțiu, maior invalid, a depus un efort susținut, participând la numeroase și diverse lucrări în Garnizoana Timișoara.

Am sentimentul că toate acestea nu au rămas fără urmări asupra stării de sănătate, care a fost marcată de efortul depus, dovadă rândurile consemnate de noul șef, locotenent-colonelul C. Darie, care a notat că: „arhitectul cls. I Boianțiu Stelian (...) din cauza bolii nu are putere de muncă. Face serviciul cum îi permite boala. Fiind bolnav de tuberculoză pulmonară este dăunător serviciului”. Așa că propune „să fie desărcinat de serviciu și să fie lăsat să-și îngrijească boala ca invalid”.¹⁹

Cu ocazia notării încheiată la 1 aprilie 1939, locotenent-colonelul Darie a revenit, subliniind că: „fiind bolnav de tuberculoză pulmonară este dăunător serviciului și constituie un pericol pentru cei cu care vine în contact”, așa că „propun și cer cu insistență să fie desărcinat de serviciu și să fie lăsat să-și îngrijească sănătatea”, căci „din cauza stării în care se află nu aduce în serviciu nici un folos, ci numai încurcături”.²⁰

Pe 24 aprilie 1939, arhitectul Stelian Boianțiu a fost trecut în retragere cu gradul de locotenent-colonel invalid, pentru ca, un an mai târziu, la 1 aprilie 1940, să fie trecut în retragere definitivă.²¹

¹³ *Ibidem*, f. 30

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*, f. 29-29v

¹⁶ *Ibidem*, f. 30

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*, f. 29, 30

¹⁹ *Ibidem*, f. 31

²⁰ *Ibidem*, f. 33

²¹ *Ibidem*, f. 3

Soldați din Medgidia în Primul Război Mondial

Adrian Ilie*

Locuitorii Medgidiei au participat la campaniile militare la care statul român a luat parte, din considerente strategice, geopolitice și naționale. Indiferent de originea etnică, locuitorii Medgidiei au participat la confruntările militare, pentru a-și apăra proprietatea și țara. La aceste lupte și-au adus contribuția români, turci, tătari, evrei, armeni, germani, italieni ș.a., animați de gândul de a elibera teritorii românești și de a nu permite inamicilor să îi cotopească.

Putem cunoaște starea de spirit a localității prin intermediul unei cărți postale ce datează din 18 februarie 1916, ce aparține unui concentrat la Medgidia și adresată fratelui său, Ioan Mitru, director al Școlii „Vasile Lupu” din Iași. Acesta fusese concentrat a treia oară la Medgidia „*pentru nu știu câtă vreme. E pustiu, cam frig și ploios. Așteptăm coborârea către Vrancea. Fiți atenți la Sofia, Viena, Berlin. Cele bune la toți de la fratele militar*”.¹

Dintre cei care și-au dat viața pe câmpul de luptă în primul război mondial se numără și învățătorul Oprea Hârâciu din Medgidia. Acesta se stabilise în Medgidia în 10 noiembrie 1908, ca soldat al Regimentului 34 Infanterie Constanța, unde își satisfăcea stagiul militar. Lăsat la vatră după un an, se stabilea definitiv la Medgidia și ocupa postul de învățător. La 23 iunie 1913 este mobilizat și participă la campania militară din cel de-al doilea război balcanic, fiind decorat cu medalia „Avântul Țării”, alături de alți soldați ai orașului. La 15 august 1916, va fi mobilizat și va pleca pe front cu Regimentul 78 Infanterie. Trei săptămâni mai târziu, va muri în luptele crâncene de la Mulciovă.²

Într-un articol publicat în „Dobrogea Jună” din 17 februarie 1919, intitulat „Clipe”, se amintește de vitejia „Domnului Oprea”, așa cum îl strigau copiii medgidieni, care „*în vuietul luptei, în ploaia de gloanțe și obuze, îngenunche pe câmpul de luptă ca să fie legat la mână. Ochii îi sunt la soldați, gândul la izbândă și zâmbește fericit. Vâjiind un obuz vine, troznește lângă el și îl amestecă cu pământul pentru care se luptă, încremenind pe fața-i zâmbetul mulțumirii și închizând în ochi-viziunea victoriei*”.³

Regimentul 13 Artilerie din Medgidia a luat parte la campaniile militare din primul război mondial. În luptele de la Mărășești din 28-29 iulie 1917, și-a pierdut viața sublocotenentul Ioan

*prof.dr., Director adj. Școala Gimnazială „Constantin Brâncuși” Medgidia

¹ *Carte poștală din Colecția Gelu Dae*; este expediată din Medgidia la 1 martie 1916, după cum reiese din ștampila oficiului poștal; semnătura soldatului concentrat este indescifrabilă; este menționată și locația unde este concentrat, aflată pe strada Victoriei nr. 23; foarte importantă este și informația de pe cartea poștală, cu privire la existența unui magazin de coloniale și articole de librărie de la Medgidia, aflat în proprietatea lui J.T. Hristu.

² A. Lăpușan, Ș. Lăpușan, *Medgidia-Carasu*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, p.158

³ *Ibidem*

Jipa. Mai sunt răniți opt ofițeri și 19 soldați. Locotenentul Mircea Boboc va fi decorat de M.S. Regele Ferdinand I cu „Crucea comemorativă a războiului 1916-1918” cu baretele „Dobrogea, Carpați, București și Mărășești”.

Un alt participant la campaniile militare a fost caporalul Ion Apolozan, ce a făcut parte din Regimentul 74 Infanterie, fiind avansat la gradul de plutonier și decorat cu „Virtutea militară de război”, clasa a II-a, primind brevetul cu nr. 2740/1928, pentru curajul manifestat în luptele de la Mărășești și Răzoare⁴, din nopțile de 8-9 august și 2 septembrie 1917.⁵

În timpul primului război mondial s-a jertfit pentru neam și țară învățătorul provizoriu Dragomir Stănescu, din Medgidia.⁶

Lt. Oprea Hârâciu – eroul Medgidiei⁷

⁴ *Ibidem*, p.159

⁵ Corneliu Marinescu, *Medgidia*, Editura Dobrogea, Constanța, 2006, p.68

⁶ N. Georgescu, *Învățământul public în Dobrogea*, în volumul *Dobrogea - cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 649

⁷ C. Marinescu, *op.cit.*, p. 68; Adrian Ilie, *Personalități marcante ale Medgidiei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2017, p. 60-6.

Plutonier Ion Apolozan⁸

La confruntările militare de la începutul secolului al XX-lea au luat parte din Medgidia 243 de combatanți, din care 28 sunt musulmani.⁹ În Registrul scris al demobilizaților din Medgidia apar 21 de nume.

Lucrarea a fost valorificată parțial de diverși istorici și militari până la momentul de față. Societatea demobilizaților din Medgidia avea mai multe registre, de unde aflăm numele participanților la conflictele de la începutul secolului al XX-lea, fotografii pentru unii dintre aceștia, gradele militare, unitățile din care au făcut parte, luptele la care au luat parte, decorațiile primite și situația lor civilă. Un exemplar al acestui registru, după părerea noastră de o valoare remarcabilă, a fost în posesia secretarului Primăriei, Dumitru Chiravola, ce a fost decorat cu distincția „Crucea României în grad de cavaler”.¹⁰ Ulterior, se pare că registrul a intrat în posesia proprietarului de astăzi al acestuia, Dl. George Neacșu.

⁸ Din Arhiva Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”, filiala Medgidia; Adrian Ilie, *Personalități marcante ale Medgidiei...*, p. 62-63

⁹ Costel Coroban, Aygöl Geanbai Nurgian, *Restaurarea Cimitirului Militar Dobrici circumstanțiată omagierii eroilor musulmani din Armata Română*, în volumul *Din istoria tătarilor*, I, Editura New Line, Constanța, 2010, p. 94

¹⁰ Dumitru Chiravola a fost consilier comunal și semnala, după război, neplata unor sume de bani ale deținătorilor de vii și livezi de pomi fructiferi, în posesia cărora intraseră în anul 1910, care nu aveau acte de proprietate și nu își achitaseră datoriile către Primărie (S.J.A.N.C., *Fond Primăria Medgidia*, Dosar 10/1937, f.5); Adrian Ilie, *Personalități marcante ale Medgidiei...*, p. 67-68

**Eroii Medgidiei care și-au dat viața pentru patrie
în Primul Război Mondial au fost:**

Anton Anton, Regimentul 74 Infanterie, mort la 9 martie 1917
Asan Isleam, Regimentul 9 Vânători, mort la 21 august 1916
Astăluș Mihai, Regimentul 74 Infanterie, mort la 9 aprilie 1917
Bărbieru Ion, Regimentul 73 Infanterie, mort la 4 februarie 1918
Bârsan Ștefan, Divizia 2 Vânători, mort la 16 aprilie 1919
Bunel Ilie, Regimentul 70 Infanterie, mort la 25 septembrie 1916
Cercel Ștefan, Regimentul 1 Artilerie, mort la 19 iulie 1917
Coman Gheorghe, Regimentul 74 Infanterie, mort la 11 ianuarie 1917
Comănescu Dumitru, Regimentul 70 Infanterie, mort la 22 septembrie 1916
Constantin Petre, Regimentul 39 Infanterie, mort la 20 septembrie 1916
Corupeanu Gheorghe, Regimentul 74 Infanterie, mort la 23 aprilie 1917
Costea Pandele, Regimentul 34 Infanterie, mort la 28 iulie 1917
Cristorianu Tudor, Regimentul 74 Infanterie, mort la 30 aprilie 1917
Don Niță, Regimentul 63 Infanterie, mort la 23 septembrie 1916
Dragu Dumitru, Regimentul 74 Infanterie, mort la 23 martie 1917
Dumitrache Dumitru, Regimentul 34 Infanterie, mort la 3 martie 1917
Dușu Nicoară, Batalion 15 Pionieri, mort la 5 decembrie 1919
Fântână Gheorghe, Regimentul 34 Infanterie, mort la 18 aprilie 1917
Gălățeanu Ion, Regimentul 24 Infanterie, mort la 21 septembrie 1916
Grigore Ion, Regimentul 33 Infanterie, mort la 6 noiembrie 1919
Hârâciu Oprea, Regimentul 78 Infanterie, mort la 27 septembrie 1916
Hulea Simion, Regimentul 9 Călărași, mort la 20 ianuarie 1918
Împăratu Gheorghe, soldat la Spitalul Fălciu, mort la 8 mai 1916
Maer Nicolae, Regimentul 73 Infanterie, mort la 20 octombrie 1916
Marderos Sarian, Regimentul 74 Infanterie, mort la 27 martie 1917
Marin Nicolae, Spitalul Crucii Roșii, mort la 29 aprilie 1917
Mănăilă Gheorghe, Regimentul 9 Călărași, mort la 31 iulie 1917
Mihai Gheorghe, Regimentul 68 Infanterie, mort la 22 septembrie 1916
Milea Matache, Regimentul 15 Infanterie, mort la 1 decembrie 1919
Minciună Sava, Regimentul 74 Infanterie, mort la 23 martie 1918
Nadler Moise, Batalionul 7 Vânători, mort la 21 septembrie 1916
Opreanu Constantin, Regimentul 34 Infanterie, mort la 28 iulie 1917
Opreanu Nicolae, Regimentul 34 Infanterie, mort la 27 februarie 1917
Ovanezian Garabet, Regimentul 74 Infanterie, mort la 18 august 1917
Petrescu Gheorghe, Regimentul 70 Infanterie, mort la 22 septembrie 1916
Popescu Ion, Regimentul 62 Infanterie, mort la 26 septembrie 1916
Popescu Maxim, Regimentul 74 Infanterie, mort la 9 septembrie 1916
Preda Nicolae, Regimentul 1 Grăniceri, mort la 7 august 1917
Profir Ion, Regimentul 7 Infanterie, mort la 26 septembrie 1916
Rovinescu Ilie, Regimentul 39 Infanterie, mort la 20 noiembrie 1917
Simion Ion, Regimentul 70 Infanterie, mort la 24 septembrie 1916
Stăneasa Constantin, Regimentul 34 Infanterie, mort la 18 aprilie 1917
Stănescu Ion, Regimentul 34 Infanterie, mort la 18 aprilie 1917
Stoica Ion, Regimentul 74 Infanterie, mort la 17 martie 1917
Suliman Septar, Regimentul 74 Infanterie, mort la 14 ianuarie 1917
Surlănescu Ion, Regimentul 74 Infanterie, mort la 13 martie 1917
Ștefănescu Traian, Regimentul 39 Infanterie, mort la 20 septembrie 1916
Tabără Erusalim, Regimentul 73 Infanterie, mort la 20 februarie 1918
Toader Iacob, Regimentul 24 Infanterie, mort la 28 august 1916
Ulmazu Constantin, Regimentul 63 Infanterie, mort la 24 septembrie 1916

Vâlcu Anghel Ion, Regimentul 70 Infanterie, mort la 26 septembrie 1916
Veliceanu Mihai, Regimentul 74 Infanterie, mort la 27 martie 1917
Velciu Ilie, Regimentul 74 Infanterie, mort la 9 martie 1917
Voiculescu Vasile, Regimentul 19 Artilerie, mort la 29 mai 1917
Voinea Mihai, Regimentul 74 Infanterie, mort la 3 martie 1917
Zaharescu Petre, Regimentul 34 Infanterie, mort la 17 septembrie 1918.¹¹

Din localitatea Ende Carachioi (Valea Dacilor), a participat la primul război mondial Mihalcea Constantin, ce făcea parte din contingentul 1895.¹²

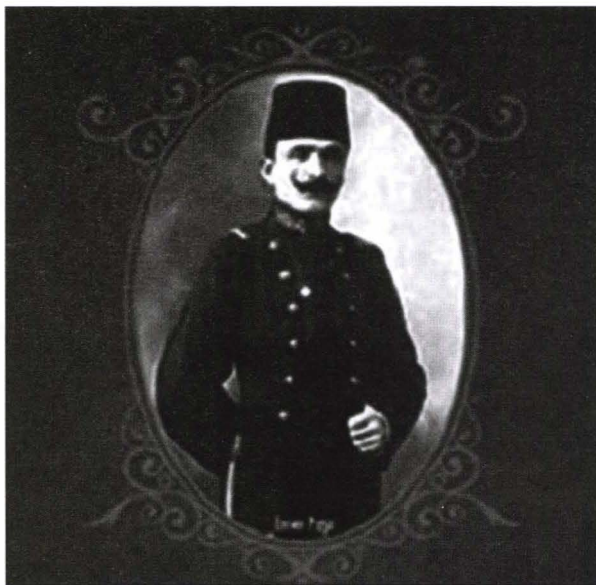
După cum putem observa, cei care și-au dat viața au făcut parte din Regimentele 24 Infanterie, 39 Infanterie, 70 Infanterie, 68 Infanterie, 34 Infanterie, 74 Infanterie, dar și din alte subunități ale Armatei Române. Acești soldați și-au dat viața în anii 1916 - 1919, în timpul campaniilor militare la care a participat Armata Română.

Cruțiu Delasăliște, într-o odă adusă soldatului Selim Abdulachim, de origine tătară, surprinde cum nu se poate mai bine contribuția musulmanilor la efortul național pentru păstrarea independenței și suveranității naționale:

„Că-n veci Allah din cer va ști
 Profund să preaslăvească
 Pe musulmanul luptător
Din Țara românească”.¹³

Contribuția musulmanilor a fost marcată prin participarea la operațiunile militare de pe câmpurile de luptă, dar și prin misiunile de salvare, sanitare, din cel de-al doilea război balcanic, iar mai apoi din primul război mondial. Un caz interesant îl reprezintă cel al medicului Ibrahim Themo, stabilit în Medgidia, o personalitate marcantă a orașului.

Deși avea origine albaneză, nu a ezitat să participe la primul război balcanic din anul 1912, fiind trimis de statul român în fruntea unei echipe medicale, la Istanbul. Pentru serviciile aduse, statul turc le-a oferit celor din echipa medicală câte un ceas din aur, iar statul român i-a decorat la întoarcerea în patrie.¹⁴

Dr. Ibrahim Themo¹⁵

¹¹ A. Lăpușan, Ș. Lăpușan, *op.cit.*, p. 162-163; S..J.A.N.C., *Fond Consilieratul Agricol Constanța. 1920-1938*, inventar 85, fond 103, Dosar 46/1931-1937, ff. 5-19

¹² S.J.A.N.C., *Fond Primăria Medgidia*, Dosar 5/1933, f.23

¹³ Cruțiu Delasăliște, *Odă eroilor musulmani. La sosirea osemintelor sublocotenentului Kiazim Abdulachim*, în „Marea Noastră”, I, V, nr. 3, 12 decembrie 1927, f.2

¹⁴ Lavinia Dacia Dumitrașcu, *Aspecte privind afirmarea intelectuală a turcilor și tătarilor din Dobrogea, în perioada 1878-1914*, în volumul *Din istoria tătarilor*, I, Editura New Line, Constanța, 2010, p. 51

¹⁵ www.pasthriku.org

În anul 1914, va fi trimis din nou, în fruntea unei alte echipe medicale, în Albania, unde bântuiau frigurile galbene.¹⁶ Experiența sa în tratarea acestei boli era cunoscută, tratând de nenumărate ori locuitorii Medgidiei de această maladie, cunoscută și sub numele de febră palustro-pernicioasă. Pe de altă parte, era atras de locurile de baștină, oscilând între țara de origine și patria de adopție, acționând ca revoluționar și ca apărător al comunității musulmane din Dobrogea.

În cele ce urmează vom aminti participanții la campaniile militare din timpul celui de-al doilea război balcanic și din primul război mondial, în funcție de gradul deținut în Armata Română. În total au luptat 21 de soldați turci și tătari. Unii au căzut prizonieri, alții au fost răniți, iar unii și-au dat viața pentru patrie. În aceste operațiuni militare au participat trei sergenți, un caporal și 17 soldați. Majoritatea sunt oameni simpli, familiști, cu unul sau mai mulți copii. Doi dintre aceștia, tineri fiind, erau necăsătoriți. Ocupațiile lor erau cele de plugari, comercianți, geambași, fructari, precupeți, cizmari, tăbăcari, potcovari, cafegii și muncitori. Nu toți cei înregistrați au specificate ocupațiile.

Acolo unde există fotografii se identifică ștampila cu inscripția „Societatea Veteranilor. Filiala Apărătorii Patriei. Medgidia, România”.¹⁷

Un rol important în mobilizarea etnicilor musulmani a revenit muftiului Hafuz Rifat Gelil (1909-1914), care fusese imam și hatip la Medgidia (1897-1909).¹⁸

Sunt menționate în document și cotizațiile plătite de membrii societății, în perioada 1932-1934, cu chitanțele și numerele lor de înregistrare, pe diverse perioade: lunare, semestriale și anuale. Sumele înregistrate sunt ilizibile, în unele cazuri. Participanții la campaniile militare din 1913 și 1916-1919 au fost decorați de statul român, unii au fost împroprietăriți cu pământ, iar alții, deși aveau acest drept, nu au primit pământ. Nu au primit nici locuri de casă. Este menționat contingentul, profesia, regimentul în care a fost mobilizat, arma proprie regimentului, luptele la care au luat parte, căderea în prizonierat, starea materială, starea civilă, numărul copiilor, numele soției și al copiilor.¹⁹

Acești soldați au făcut parte din regimente care aveau drept armă infanteria, artileria, grăniceri, roșiori, pionieri. Făceau parte din Regimentul 34 Infanterie, Regimentele 25, 18 și 9 Artilerie. Au fost luați prizonieri fiind clasificați drept „prizonieri fără voie”. Au luat parte la luptele din Dobrogea, Turtucaia, Mărășești, Diocheti, Cosmești ș.a. Unii au devenit invalizi de război. Nouă demobilizați au trecut în neființă în anii ce au urmat încheierii războiului. Opt dintre demobilizații musulmani au plecat în Turcia, lucru ce ne face să credem că aceștia erau turci sau tătari cu rude plecate acolo. Acest fenomen se manifestă în anii 1933-1934, când au loc emigrații frecvente din Dobrogea, inclusiv din Medgidia.

Dintre cei 21 de eroi turci și tătari, patru au avut grade în armată, trei fiind sergenți, iar unul caporal. Și-au plătit cotizațiile în marea lor majoritate, cu excepția lui Cadâr Faic, unde nu există o mențiune în acest sens.

Au făcut parte din Regimentul 34 Infanterie Constanța (12 soldați), din Regimentele 25, 18 și 9 Artilerie (5 soldați), iar restul din alte unități. Unii au fost luați prizonieri sau au fost răniți, doi fiind catalogați invalizi de război.

În cele ce urmează vom prezenta contribuția turcilor și tătarilor din Medgidia la campaniile militare ale Armatei Române, din timpul celui de-al doilea război balcanic și din primul război mondial.²⁰

La campania militară din anul 1913 au participat din Medgidia soldații Cadâr Asan, Ali Osman, Benlisea Elias, Șefchi Isleam, Abdul Soium, Curti Isleam²¹, care vor fi mobilizați și în campania militară din anii 1916-1919.

Unii dintre soldații musulmani și-au dat viața pe câmpul de luptă în timpul primului război mondial. Printre aceștia îi amintim pe Alim Bechir Zecheria, Mustafa Benali Halil, Cadâr Abdul

¹⁶ Lavinia Dacia Gheorghe, *Aspecte privind afirmarea intelectuală a turcilor.....*, p.51

¹⁷ Nuredin Ibram, *Eroi tătari sub drapel românesc în Războiul Balcanic și în Primul Război mondial*, în volumul *Din istoria tătarilor*, I, Editura NewLine, Constanța, 2010, p. 73; se invocă un document - manuscris - Registrul Societății Demobilizaților din Medgidia, Cazier al membrilor ce compun Societatea, vol. I, aflat în posesia colecționarului George Neacșu din Medgidia.

¹⁸ Lavinia Dacia Dumitrașcu, *op.cit.*, p. 49

¹⁹ Nuredin Ibram, *Eroi tătari....*, p. 74

²⁰ Fotografiiile inserate și prezentate în lucrarea de față se regăsesc în Registrul demobilizaților din Medgidia, vol. I

²¹ Remus Macovei, *op.cit.*, p. 19

Refic, Salim Tair, Şachir Asan, Curti Isleam, Ali Ablachim, Memet Cherim, Abduragi Ablachim.²² Alţii au fost răniţi şi declaraţi invalizi de război. Printre aceştia: Şaganai Ali, Şefchi Isleam, Benlisea Elias, Ziadin Suliman, Ali Osman.²³

În unele confruntări precum luptele de la Turtucaia, au dispărut soldatul Salim Tair, din Medgidia, de 28 de ani, starea civilă – căsătorit, şi soldatul Curti Isleam, de profesie sacagiu în Medgidia, de 34 de ani, căsătorit şi tată a patru copii.²⁴

Au fost luaţi prizonieri la Turtucaia soldatul Abdul Chengi Amet, căsătorit, în vârstă de 31 de ani, care s-a întors din prizonierat în 1918; soldatul Cadâr Asan, în vârstă de 31 de ani, căsătorit şi tată al unui copil, ce a revenit din prizonierat în 1918, soldatul Gelal Ibraim Asir, de profesie tăbăcar în Medgidia, în vârstă de 28 de ani, căsătorit, tată a cinci copii, care a revenit în localitate din prizonierat în 1918, soldatul Mamut Abdula, din Medgidia, în vârstă de 23 de ani, necăsătorit, întors din prizonierat în 1918.²⁵

La Turtucaia au fost răniţi: soldatul Şaganai Ali, din Medgidia, în vârstă de 28 de ani, căsătorit, soldatul Benlisea Elias, comerciant din Medgidia, în vârstă de 26 de ani, căsătorit, tată a doi copii, soldatul Ali Osman, cafegiu din Medgidia, în vârstă de 34 de ani, căsătorit.²⁶

În luptele din Dobrogea şi-a pierdut viaţa şi soldatul Alim Bechir Zecheria, muncitor din Medgidia, de 37 de ani, tată a doi copii.²⁷

În luptele de la Titu, Buzău, Râmnicu Sărat, Focşani, Tecuci au fost răniţi soldaţii Şefchi Isleam, precupeţ din Medgidia, în vârstă de 27 de ani, căsătorit, tată a doi copii, ce făcea parte din Regimentul 34 Infanterie, rănit în luptele din zona Tabla Buţii, şi soldatul Ziadin Suliman, din Medgidia, în vârstă de 33 de ani, din Regimentul 74 Infanterie, căsătorit, tată a patru copii, rănit în timpul luptelor din zona amintită anterior.²⁸

În timpul primului război mondial au fost înregistraţi în rândul soldaţilor musulmani: 6 invalizi, 20 mobilizaţi pentru campaniile militare din 1916-1919, 8 decedaţi, în total fiind 34 de participanţi la război.

Tifosul exantematic a secerat mii de soldaţi, printre care soldatul Şachir Asan din Medgidia, în vârstă de 24 de ani, căsătorit, din Regimentul 74 Infanterie.²⁹

Un alt caz este decesul soldatului Mustafa Benali Halil, din Medgidia, în vârstă de 26 de ani, căsătorit, tată a trei copii, ce făcea parte din Regimentul 74 Infanterie. Căzut prizonier în mai 1918, se îmbolnăveşte de tuberculoză, boală care-l va răpune peste câteva luni, în 26 octombrie 1918.³⁰

Nouă dintre cei 21 de participanţi la război, de origine turco-tătară, au trecut în eternitate în anii ce au urmat. Unii au fost răniţi, fiind declaraţi invalizi de război, alţi opt au plecat în Turcia, în perioada emigrărilor din anii 1933-1934.³¹ După părerea noastră cei care au hotărât să părăsească România erau turci şi nu tătari. Tătarii îşi găsiseră în Dobrogea şi la Medgidia noua patrie, după colonizările făcute la jumătatea secolului al XIX-lea.

Soldaţii din Medgidia şi-au adus contribuţia la apărarea ţării şi la păstrarea neatărnării statului român.

²² *Ibidem*, p. 26

²³ *Ibidem*, p. 28

²⁴ *Ibidem*, p. 34

²⁵ *Ibidem*, p. 35

²⁶ *Ibidem*

²⁷ *Ibidem*, p. 40

²⁸ *Ibidem*, p. 43; este rănit la 5 octombrie 1916.

²⁹ *Ibidem*, p. 45; a decedat în spitalul din Păneşti, judeţul Vaslui, la 25 martie 1917.

³⁰ *Ibidem*, p. 46

³¹ N. Ibram, *op.cit.*, p.75

Apărarea Deltei Dunării 1916-1919

Remus Macovei

La 1900, Delta Dunării este regiunea delimitată de cursul Dunării, care, ajunsă la Pătlașgeanca, se bifurcă în Brațul Chilia (104 km) la nord și în Brațul Tulcea la sud, braț care, mai apoi, la Furca Sfântu Gheorghe (în turcește *Çatal Çedirlez*, uneori, transcris în română „Ceatal Sf. Gheorghe”) se desparte în Brațul Sulina (71 km) și Brațul Sfântu Gheorghe (112 km). Suprafața sa era de 2.600 kilometri pătrați. Delta este formată din grindurile Chilia Veche, Satu Nou, Letea, Sfiștofca, Stipocul, Periprava și Caraormer și insulele Ciatal, Tătaru mare și mic, Daler I și II, Letea, Meslin, Cernofca și Sfântul Gheorghe.

Din punct de vedere administrativ, Delta Dunării era încadrată în Plasa Sulina, fiind compusă din două comune urbane - Sulina (4.337 locuitori) și Chilia Veche (2.174 locuitori) - și 4 comune rurale - Caraorman, Satu Nou, Sfiștofca și Sfântul Gheorghe, care aveau în componere șase sate, toate însumând o populație de 3.044 locuitori.¹ Densitatea populației era de aproximativ 4 locuitori pe km².

În august-decembrie 1916, în contextual ocupării Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale și a pretențiilor Bulgariei asupra Deltei Dunării, a urmat o perioadă în care autoritățile civile românești evacuate și militarii români - marinari, grăniceri și jandarmi -, sprijiniți, inițial, și de militarii ruși, au avut de făcut față unor situații extrem de dificile pentru salvarea acestui teritoriu.

Apărarea Deltei Dunării în faza inițială a războiului (15 august - 23 decembrie 1916)

Ipoteza “Z”, elaborată de Marele Stat Major în anul 1914, ajustată în anul 1916, prevedea, pentru apărarea litoralului românesc între Balcic și Sulina, organizarea a două sectoare de apărare:

- Sectorul Constanța - cuprins între Balcic și Jurilovca - urma să fie apărat cu un grup port-mine, cu barajele respective de la Constanța și Mangalia, și unitățile de marină din Constanța, Mangalia și Balcic, conduse fiind de comandorul Paul Rădulescu, comandantul Diviziei de Mare;
- Sectorul Sulina - cuprins între Jurilovca și Chilia Veche - urma să fie apărat de crucișătorul „Elisabeta”, un detașament de apărare, o baterie cu 4 tunuri de 57 mm, o baterie lans-torpilor, un

¹ Președinte al Asociației Cultul Eroilor „Regina Maria”, filiala Constanța

¹ Gr. G. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al Județului Tulcea*, Ed. I.V. Socec, București, 1896, p. 512

baraj cu 30 de mine, conducerea fiind asigurată de comandorul Nicolae Kirițescu, comandantul crucișătorului.²

Pe teritoriul Deltei Dunării, își desfășurau activitatea subunități de grăniceri din subordinea Regimentului 2 Grăniceri. La 15 august 1916, această unitate, comandată de locotenentul colonel Radu Șeinescu, asigura frontiera României pe următorul traseu: Tabla Buții, Carpații Orientali, linia convențională până la râul Prut, malul drept al Prutului, malul drept al Dunării până la vărsarea în Marea Neagră, litoralul românesc până la Șabla.³ Responsabilitatea apărării frontierei în zona Deltei Dunării revenea Companiei 8 Tulcea, comandată de locotenentul Băjenaru Gheorghe, secretar fiind plutonierul Gheorghe Marinescu. Acesta era organizată astfel:

- Plutonul 1 Tulcea - cu pichetele Ceatal, Tulcea vest, Tulcea Port -; comandant - plutonier major Ioan Scânteie ;
- Plutonul 2 Tulcea - cu pichetele Jurilovca, Ceatalchioi, Opanez, Repedea -; comandant - plutonier Vasile Zamfir;
- Plutonul 3 Lascăr Catargi - cu pichetele Lascăr Catargi, Smârdan, Gura Leoștei, Pardina, Salangic, Daler, Medeia, Tătaru -; comandant - plutonier Vasile Dumitru;
- Plutonul 4 Chilia Veche - cu pichetele Chilia Veche, Fulger, Mesliu, Cernești, Sulimanca, Popina -; comandant plutonier Alexandru Maxim;
- Plutonul 5 Sulina- cu pichetele Sulina port, Sulina dreapta, Sulina stânga, Sfântu Gheorghe -; comandant - plutonier Ioan Chelaru.⁴

La 15 august 1916, Compania de jandarmi Tulcea a fost mobilizată, efectivele ei fiind repartizate astfel: 166 pentru armata operativă și 328 pentru întărirea pazei în interior.⁵ Pe 10 octombrie 1916, conform ordinului dat de Ion Cămărășescu, comisarul Guvernului, delegat pe lângă Armata de operați rusă din Dobrogea⁶, efectivele Companiei de jandarmi Tulcea au participat la evacuarea, în Basarabia, a autorităților și a unei părți din populația română din județele Tulcea și Constanța, pe podurile de la Isaccea. Apoi, deplasându-se la Galați, au menținut ordinea pe căile de comunicație și au protejat populația, amenințată de convoaiele rusești, ce fugeau în dezordine peste Dunăre. Ulterior, compania se retrage, împreună cu trupele rusești, până la Chilia Veche, după care, trece Prutul în județul Covurlui, unde s-au adunat toți jandarmii.⁷ În Delta Dunării va rămâne un singur pluton de jandarmi, la dispoziția autorităților române.

Conform art. 2 al Convenției militare cu puterile Antantei⁸, pe 14 august 1916, forțele navale ruse - cărora le revenea misiunea apărării litoralului românesc al Mării Negre - s-au constituit într-o formațiune denumită *Forțele navale ruse în România*⁹, iar apărarea Constanței era încredințată comandantului acestei escadre, contraamiralul Petru Ivanovici Patton - Fanton- de-Verraion. Având în vedere starea precară a Diviziei de Mare și misiunile asumate de aliatul rus, în ajunul intrării în război, s-a hotărât deființarea acestei structuri.

Ca urmare a defășurării nefavorabile a războiului, la 23 decembrie 1916, trupele române și ruse se vor retrage la nord de Dunăre. Din acest moment până la 11 noiembrie 1918, Delta Dunării și Insula Șerpilor vor rămâne singurele teritorii din Dobrogea care nu vor fi ocupate de inamic. Prefectura Tulcea și arhivele statului vor fi vacuate la Sulina, iar o bună parte a populației civile, Părțile Sedentare ale Regimentelor 38 și 73 Infanterie și 10 Vânători, precum și autoritățile civile se vor stabili în diferite localități ale Deltei Dunării și, mai ales, la Chilia Veche.

Se vor lua măsuri speciale care să permită apărarea brațului Sulina și gurile lui de vărsare în Marea Neagră, având în vedere importanța păstrării legăturii directe, pe mare, cu Rusia. Gura Sulina a fost închisă cu o puternică estacadă mobilă, format din bârne solide legate cu lanțuri și

² Andreea Atanasiu Croitoru, *Organizarea Marinei Militare Române la intrarea României în primul Război Mondial*, în *Dobrogea în contextul Primului Război Mondial*, Ed. Top Form, București, 2017, p. 62

³ Arhivele Militare Române (în continuare, AMR), fond Istoricul Regimentului 2 Grăniceri. De la 14 aprilie 1914 la 1 iunie 1919, f. 3

⁴ *Ibidem*, p. 5, 88

⁵ Vasile D. Mihalache, Ioan P. Suci, *Istoria Jandarmeriei Române 1850-2000*, Ed. Sylvi, București, 2000, p. 168

⁶ Ion Cămărășescu, prefectul județului Durostor, a fost propus, la 23 august 1916, de ministrul de Interne, V.G. Morun, să îndeplinească această funcție. Regele Ferdinand I, prin Înaltul Decret nr. 2865 /27 august 1916, va aproba această numire.

⁷ Vasile D. Mihalache, Ioan P. Suci, *op. cit.*, p. 179

⁸ Acest articol prevedea: „cu începere de la 12/25 august 1916, flota rusă va trebui să garanteze siguranța portului Constanța, să împiedice debarcarea de trupe inamice pe coastele române și orice incursiuni pe Dunăre, în susul gurilor acestui fluviu”.

⁹ Andreea Atanasiu Croitoru, *op. cit.*, p. 63

cabluri groase, înapoia cărora a fost instalată o baterie lans-torpile. Pentru a supraveghea cu foc intrarea în canal, pe grindul nisipos din apropiere au fost instalate două baterii de 150 mm rusești și trei baterii de câmp românești, încadrate cu marinari. Căpitanul comandor Nicolae Kirițescu, comandantul crucișătorului „Elisabeta”, îndeplinea și funcția de comandant al sectorului II Sulina al Apărării Maritime. Tunurile de pe această navă fuseseră demontate și transferate la Turtucaia¹⁰, crucișătorul fiind echipat cu tunuri de câmp calibru 57 mm. Sectorul Sulina II avea următoarea compunere:

- Grupul Sulina, condus de locotenent comandor Octav Nedelcu, era format dintr-un detașament mixt de infanterie și marină, puitorul de mine „Alexandru cel Bun”, secția mine-obstrucții, o baterie de 57 mm, o baterie lans-torpile și torpilorul „Smeul”¹¹, comandat de locotenentul Nicolae Gonța;

- Rezerva sectorului, format dintr-un pluton de jandarmi din Compania Jandarmi Tulcea, Compania 8 Grăniceri Tulcea din Regimentul 2 Grăniceri și Părțile Sedentare ale Regimentelor 38, 73 Infanterie și 10 Vânători.

Misiunea Sectorului II Sulina consta în menținerea deschisă a navigației pe brațul Sulina și interzicerea pătrunderii de vase sau ambarcațiuni inamice în gurile Dunării, precum și a unor debarcări între Sfântul Gheorghe și Chilia Veche.¹²

După retrageraea escadre ruse a contramiralului Patton, contratorpiloarele ruse „Zavetnâi”, „Jarkii”, „Baranovski” și „Jivoi” au rămas la Sulina, încadrându-se în Apărarea maritimă a Sectorului Sulina.¹³

La decretarea mobilizării în porturile românești de la Dunăre, între Turnu Severin și Oltenița, se aflau 322 de nave de toate tipurile (remorchere, șleपुरi, tancuri de petrol, elevatoare, pontoane de acostare).¹⁴ După înfrângerea de la Turtucaia, aceste nave se vor fi retrase la Brăila și Galați, în această zonă adunându-se, la începutul lunii decembrie, 528 de nave. Marele Cartier General a ordonat evacuarea tuturor acestor nave pe brațul Chilia și, în măsura posibilităților, pe Prut. Căpitanul comandor Gavrilăescu este însărcinat cu apărarea regiunii Chilia. Având în vedere că această zonă era vulnerabilă în fața acțiunilor inamicului, Ministerul de Război avea intenția să retragă navele la Odesa. La 23 decembrie 1916, contraamiralul Nicolae Steriopol a fost delegat pe lângă Amiralitatea rusă, cu misiunea de a conduce operațiunile de evacuare a navelor marinei de la Chilia la Odesa.¹⁵

După ocuparea Constanței, germanii înființează o hidroscală¹⁶, având în înzestrare 4 hidroavioane aduse de la Mangalia, încadrate cu 13 militari (piloți, mecanici și dulgheri).¹⁷ Hidroavioanele decolate de pe lacul Siutghiol vor efectua raiduri, aproape zilnic, deasupra Sulinei și Chiliei Vechi, bombele lansate făcând ravagii. La 25 octombrie 1916, două hidroavioane germane vor fi doborâte în mare, de tunurile din Sulina.¹⁸

Apărarea Deltei Dunării de către trupele româno-ruse (23 decembrie 1916 - decembrie 1917)

Statul Major rus a stabilit că sarcina apărării Deltei Dunării, între Sfântu Gheorghe și brațul Chilia, până la Ismail, să revină Flotei Mării Negre, comandată fiind de viceamiralul Aleksandr Vasilevici Kolceak.

Deși Comandamentul rus se pregătea să evacueze Delta Dunării, viceamiralul A.V. Kolceak sesizează importanța acesteia și, în urma inspecției din 27 decembrie 1916, făcută la bordul

¹⁰ *Ibidem*, p. 63. Tunurile de 120 mm „St. Cahrmond” și cele de 57 mm tip Nordenfeld au format grupul bateriilor de coastă „Elisabeta” din Capul de pod Turtucaia.

¹¹ Singura navă capabilă de luptă din acest sector, Torpilorul „Smeul” a avut în grijă siguranța a numeroase nave care efectuau transporturi în Marea Neagră, navigând spre Odesa, Sevastopol și alte porturi rusești. La 30 septembrie 1916, a reușit să avarieze un submarin; la 25 octombrie 1916 a bombardat Tulcea, provocând mari pierderi trupelor bulgare din zonă.

¹² Raymond Stănescu, Cristian Crăciunoiu, *Marina Română. Primul Război Mondial 1916-1918*, Ed. Modelism, București, p. 198

¹³ *Ibidem*, p. 199

¹⁴ Carmen Atanasiu, *Navigația Fluvială Română (NFR) și regimul Dunării în timpul Primului Război Mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, III/1, 2000, p. 175

¹⁵ *Ibidem*, p. 178

¹⁶ Construcția va fi terminată în primăvara anului 1917.

¹⁷ Dan Sambra, *1916-1918: Hidroscalele germane în Dobrogea*, în „Dobrogea în contextul Primului Război Mondial”, Ed. Top Form, București, 2017, p. 182

¹⁸ Andreea Atanasiu Croitoru, *op. cit.*, p. 63

distrugătorului de escadră „Pronzitelni”, solicită și obține aprobarea pentru suplimentarea forțelor ruse destinate apărării zonei. Inițial, vor fi trimise două batalioane de infanterie la Sulina, alte două pe Canalul Potapov și Batalionul de Gardă al Echipajelor la Vâlcov. Ulterior, la începutul lunii ianuarie 1917, va fi dislocată în Deltă și Divizia Baltică de Infanterie Marină. Conform ordinului viceamiralului A.V. Kolceak, un batalionul de infanterie și Batalionul de Gardă vor ocupa malul stâng al canalului Sfântul Gheorghe până la Sulina, alte trei batalioane de infanterie vor ocupa zona de nord și est a Deltei. Navele din zonă vor sprijini lupta acestor subunități, acționând astfel: pe canalul Chilia - 2 canoniere, 4 vedete sprijinite de 6 tunuri aduse de la Sevastopol; pe canalul Sulina - pentru preîntâmpinarea unei debarcări a bulgarilor pe la Perislava, vor fi dispuse 3 canoniere, care se vor retrage la Sulina, fiind înlocuite cu 4 barje autopropulsate; pe canalul Sfântul Gheorghe - 4 vedete de siguranță. Monitoarele românești vor fi ținute în rezervă. Toate forțele flotei și a unei părți din armata de la Gurile Dunării sunt puse sub comanda viceamiralului Neniukov, cu statul major la Sulina.¹⁹

La 22 ianuarie 1916, două companii bulgare, sub acoperirea unui puternic foc de artilerie, au debarcat pe malul stâng al canalului Sfântul Gheorghe, ocupând satul Regele Carol. Imediat, a intervenit Batalionul 2 Infanterie Marină care, sprijinit de focul canonierei „Kubaneț”, a eliberat satul, luând prizonieri 5 ofițeri și 332 soldați bulgari.²⁰

La sfârșitul lunii ianuarie 1917, forțele destinate apărării Deltei vor fi restructurate pe unități de luptă, astfel:

- Unitatea 1, în raionul Sulina-Mila 35, formată din 1 batalion de infanterie marină, batalionul de gardă, canonierele „Tereț” și „Kubaneț”, 4 monitoare românești, 2 putoare de mine românești și câteva vedete;

- Unitatea 2, în raionul Mila 35-satul Kara-Suhatul de Jos, formată din 2 regimente de infanterie marină, 2 divizioane de artilerie ușoare de la divizionul de artilerie marină pe barje și o vedetă de siguranță;

- Unitatea 3, în raionul satul Kara-Suhatul de Jos-Ivancea Nouă, formată din 3 regimente de infanterie marină, 4 baterii ușoare, și vedete artileristice;

- Unitatea 4, în rezervă, formată din 2 companii de infanterie marină la Sulina, 2 tunuri ușoare, 1 vedetă, un batalion de infanterie marină în satele Carmen Silva și Gorgova, crucișătorul românesc „Elisabeta”, 3 canoniere și câteva vedete de siguranță.²¹

Acesta va fi dispozitivul care va fi menținut până în noiembrie 1917, când a intervenit „defecțiunea rusă”.

În vara anului 1917, escadra de monitoare română era gata de luptă, având la dispoziție un lot de 12.000 proiectile de 120 mm²², care vor fi utilizate pentru îndeplinirea următoarelor misiuni:

- 24 iulie – cele 4 monitoare românești, împreună cu bateria plutitoare de obuziere, grupul de canoniere și 13 barje rusești având montate 1-2 tunuri de 150 mm, vor bombarda, timp de trei zile, centrele de rezistență și artileria bulgară din zona Tulcea. Focul artilerie a fost dirijat de un aeroplan rusesc²³;

- 14 și 18 august – bombardarea pozițiilor bulgare de la cota 52 Tulcea și ostrovul Salcia²⁴;
- 22 august - monitoarele românești bombardează două baterii bulgare. Pe timpul acțiunii, trei hidroavioane germane au atacat navele românești, fără a le produce avarii²⁵;

- 29 august – monitoarele, dirijate de observatori din balon și de pe un avion rusesc, reduc la tăcerea bateriile bulgare care executau trageri zilnice asupra satelor Regele Carol și Pătlăgeanca²⁶.

În iunie 1917, hidroavioanele germane, cu hidroscala pe lacul Babadag, vor executa 6 raiduri aeriene asupra Sulinei, cu 25 de aparate și 3 asupra Chilieii Vechi, dar rezultatele au fost nesemnificative.²⁷

¹⁹ D.I. Kozlov, *Flot v rumânskoi kampanii 1916-1917 godov*, p. 88-89

²⁰ *Ibidem*, p. 91

²¹ *Ibidem*, p. 91-92

²² Raymond Stănescu, Cristian Crăciunoiu, *op. cit.*, p. 211

²³ *Ibidem*, p. 212-213

²⁴ *Ibidem*, p. 214. Din cauză că Monumentul Eroilor din Tulcea reprezenta un reper pentru monitoarele românești, acesta a fost aruncat în aer.

²⁵ *Ibidem*, p. 214

²⁶ *Ibidem*

²⁷ *Ibidem*

La 23/ 24 iunie 1917, între orele 22.03 și 01.53, crucișătorul german „Breslau” a dispus 70 de mine între brațul Sulina și gura de vărsare a brațului Chilia. Ulterior, nava s-a îndreptat spre Insula Șerpilor, unde, la ora 03.00, debarcă o subunitate, condusă de locotenentul Keller, care va captura 11 militari, o mitralieră, și va distruge cele 2 tunuri de 77 mm amplasate pe insulă. Ulterior, au fost distruse, cu focul artileriei de la bord, stația radio și farul de pe insulă.²⁸

În primăvara/vara anului 1917, bateriile, canonierele și barjele rusești vor executa trageri repetate asupra zonei Tulcea (5 aprilie, 3 mai, 4 iulie, 6 septembrie, 10 octombrie și 7 noiembrie).

Despre comportamentul amiralilor și ofițerilor superiori ruși în această perioadă, amiralului Horia Macellariu - pe atunci tânăr locotenent, în vârstă de 22 de ani - relatează următoarele: „*La balul acela am fost și eu. Sigur, nu am fost în preajma celor mari, dar totuși am putut să zăresc și eu ce s-a petrecut acolo. Cei mari s-au retras într-o cameră, cu mai marii ruși și s-au pus pe chef îmbătându-se. Au fost atât de beți, încât la plecare ofițeri ruși au fost încărcăți în căruțe ca să fie duși la debarcader.*”²⁹

Ca urmare a ordinelor primite de la Petrograd, începând din 25 noiembrie 1917, artileria terestră și navală rusă nu a mai tras. La 2 decembrie 1917, soldații bulgari din Tulcea conversau cu rușii de peste Dunăre, iar, peste 5 zile, soldații celor două armate fraternizau.³⁰

O problemă deosebit de gravă o reprezenta prezența în Delta a unui important număr de dezertori din Armata Română, majoritatea provenind din rândul populației de origine rusă. Sprijiniți de viceconsulul rus, Prezanov, aceștia desfășurau propagandă antiromânească, declarând că nu mai recunosc autoritățile române. Urmare a măsurilor luate de Serviciul de Informații și Siguranță al Deltei, condus de Mihail Moruzov, o parte dintre dezertori s-au predat, câteva sute au plecat în Rusia, o altă parte au rămas în Delta ocupându-se cu contrabanda și spionajul în favoarea inamicului și propaganda antiromânească.³¹

Apărarea Deltei Dunării de trupele române (decembrie 1917 - noiembrie 1918)

În decembrie 1917, frontul rus era practic desființat, soldații părăsind în masă pozițiile. Delta Dunării va fi părăsită de trupele ruse, conducătorii Armatei Române organizând apărarea de la Prut, până la mare și pe brațul Sfântul Gheorghe cu trupe române existente în zonă sau aduse din Moldova. Grănicerii și jandarmii își vor îndeplini în continuare misiunile specifice conform dispozitivului de luptă realizat anterior.

În prima jumătate a lunii decembrie, Batalionul de Infanterie Marină, comandat de maiorul Sebastian Abramescu, a participat la luptele de la Galați, împotriva trupelor ruse, care au refuzat să respecte traseul de retragere în Basarabia. Marele Cartier General, prin Ordinul nr. 5402, va dispune deplasarea batalionului în Delta Dunării, începând cu 18 decembrie 1917. Cu efective de 1930-2130 de militari, acesta avea următoarea structură organizatorică: 4 companii luptătoare (960 militari), 1 companie mitraliere (160 militari), 4 detașamente specialități – pionieri, minieri, pontonieri, semnalizatori, telegrafisti, sanitari (320 militari), 1 companie mobilă (240 militari), 1 companie depozite (250-300 militari). Până la 27 decembrie 1917, toate subunitățile batalionului ajung în Delta, ocupând garnizoanele și punctele apărare de ruși.³²

Unii marinari militari și civili, precum și dezertorii din zona Deltei Dunării, subvenționați de Comitetul Revoluționar Român de la Odesa, intenționau să organizeze aici o republică. Conform referatului ofițerului de siguranță Constantin Vasilescu, data fixată pentru începerea acțiunilor împotriva conducătorilor României urma să fie 14 ianuarie 1918.³³ Centrul revoluției era la Chilia Nouă, iar conducătorii erau Gheorghe Stroici - fost bucătar pe remorcherul „Traian”-, dezertorii Vasile Vasilescu, Vasile Popovici, Bălănescu, Nicolau și reprezentanții Rumcerod din Odesa. Pe

²⁸ Marian Sârbu, *Marina Română în primul Război Mondial. 1914-1918*, Ed. Academiei Navale „Mircea cel Bătrân”, Constanța, p. 92-93

²⁹ Valentin Ciorbea, *Contraamiralul Horia Macellariu (1894-1989). Autobiografii din temniță. Miscelnea*, Ed. Oamenilor de Știință din România, București, 2016, p. 73.

³⁰ *Ibidem*, p. 214

³¹ Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciu Secret de Informații al Armatei Române*, Ed. Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 230-232

³² Raymond Stănescu, Cristian Crăciunoiu, *op. cit.*, p. 276

³³ Stelian Tănase, *Racovski. Dosar secret*, Ed. Polirom, București, 2008, p. 85

13 ianuarie, toți lucrătorii români - civili și militari - de la șantierele și de pe vasele NFR aflate în Chilia Nouă au fost înscrși ca membri în secțiunea revoluționară. În următoarele două zile, patrurile formate din dezertori români au arestat toți românii care erau considerați suspecti.³⁴ Despre modul cum au acționat autoritățile române pentru înăbușirea acestei mișcări aflăm de la deputatul de Botoșani, avocatul Dimitrie D. Ionescu, care, în discursul ținut în Parlamentul României la 6 martie 1929, prezintă următoarele aspecte în legătură cu acțiunile desfășurate de jandarmi pentru anihilarea acțiunilor celor implicați în această acțiune antiromânească: „*Marina noastră se găsea în Delta Dunării, iar în mijloc pe pământ se formase acel început de republică, prima republică comunistă a pescarilor dunăreni. Dăduseră mâna câțiva lipoveni cu nemții de dincolo și cu rușii de dincoace și vasele noastre de război, puține câte erau, dar cu bravii noștri marinari care au apărat Delta, nu mai puteau circula și siguranța între brațe nu mai era. Atunci a venit până la Iași domnul comandor Coandă și a cerut ajutor. Și, domnilor, ajutorul a fost trimis constând dintr-o companie de vrednici jandarmi care în curs de o lună și jumătate, prin stufuri și bălți, cu sacrificiul multor vieți, au făcut ordine și au trimis pe domnii Bujor și Rakovski, întemeietorii republicii comuniste în fundul Rusiei, pe pământul nostru nefiind loc pentru asemenea utopie.*”³⁵

La cererea Sfatului Țării, trupele române trec Prutul, guvernul de la Petrograd răspunzând, la 26 ianuarie 1918, prin declararea stării de război între Rusia sovietică și România. Cele două flote, foste aliate, se aflau acum față în față: cea rusă la Ismail, cea română la Chilia Veche.

La 18 ianuarie 1918, Divizia 13 Infanterie, comandată de generalul Ioan Popescu, pătrunde în Basarabia, concentrându-se în raionul Bolgrad-Cazaclia-Noul Traian-Pazaclia. În aceeași zi, se stabilește modul de cooperare între Divizia 13 Infanterie și Flotila de Dunăre pentru cucerirea Ismailului.³⁶

La 21 ianuarie 1918, Ismailul este ocupat în urma unei acțiuni în forță a Detașamentului „Colonel Dragu” - compus din Regimentul 47 Infanterie, 2 baterii de 75 mm, o baterie de obuziere 127 mm, un escadron din Regimentul 5 Călărași și o secție ambulanță -, atacul surprinzător din sudul orașului fiind executat de către Detașamentul de debarcare.³⁷

Localitatea Chilia Nouă este cucerită peste 4 zile, urmare a atacului convergent al Detașamentului „Colonel Dragu” și Detașamentului „Colonel Rotaru”, compus dintr-un batalion de infanterie și o baterie de artilerie de 75 mm, combinat cu cel de pe Dunăre, executat de nave ale Flotei și detașamentele de debarcare.³⁸

Cucerirea Vâlcovului a fost mult mai dificilă, aici fiind concentrate forțe mult mai puternice. Lupte puternice s-au desfășurat la Galiești și Zebrieni, pe căile de acces spre Vâlcov, forțele române fiind puternic bombardate de artileria terestră și navală a inamicului. La 1 februarie 1918, asupra localității Vâlcov și navelor inamicului s-au tras 875 proiectile, ceea ce a produs pagube majore în oraș și a determinat retragerea navelor militare rusești pe canalul Oceakov. A doua zi, urmare a bombardamentului de artilerie, o delegație a locuitorilor s-a prezentat la comandantul forțelor navale din zonă, declarând că trupele și marinarii ruși s-au retras și au predat orașul armatei române.³⁹

La 28 mai 1918, conform stipulațiilor Tratatului de pace de la București, are loc demobilizarea Armatei Române. Operația de demobilizare a marinei s-a încheiat la 31 mai 1918 - aceasta fiind trecută pe picior de pace -, efectivele ei fiind reduse la 2.520 de militari. Flota de operații, dispusă la Chilia Veche își menține organizarea anterioară, efectivele rămase asigurând doar întreținerea și funcționarea navelor. Batalionul de Infanterie Marină este desființat⁴⁰, astfel că, pentru apărarea Deltei Dunării, au rămas doar forțele marinei militare, compania de grăniceri și plutonul de jandarmi.

Prin Înaltul Decret nr. 3179, întreaga armată este trecută pe picior de război, pe 28 octombrie 1918. Imediat după acest eveniment, are loc ultima confruntare militară în zona Deltei Dunării.

³⁴ *Ibidem*, p. 86

³⁵ Vasile D. Mihalache, Ioan P. Suci, *op. cit.*, p. 171-179

³⁶ Ion Giurcă, Adrian Diaconu, *Cooperarea între trupele de uscat și flota de operațiuni în sudul Basarabiei în iarna anului 1918*, în „Document”, nr. 3(81), 2018, p. 22

³⁷ *Ibidem*, p. 23

³⁸ *Ibidem*, p. 23

³⁹ *Ibidem*, p. 23-24

⁴⁰ Raymond Stănescu, Cristian Crăciunoiu, *op. cit.*, p.242.

Din ordinul noului șef al Marelui Cartier General, generalul Constantin Prezan, se constituie două detașamente pentru preluarea controlului asupra orașelor Focșani și Braila, concomitent cu acțiunea unor detașamente destinate să intre pe teritoriul Dobrogei.⁴¹ Cea mai importantă acțiune a avut loc la Tulcea, în ziua de 29 octombrie 1918. Comandantul Brigăzii 20 Infanterie, generalul Constantin Șerbescu, a executat ordinul primit, la ora 13.37, de la comandantul Corpului V Armată, generalul Pătrașcu: „*Din înalt ordin trimiteți imediat un detașament din 15-20 oameni cu un ofițer la Tulcea, să treacă până la ora 13.00.*”⁴² Ordinul avea și următoarea adnotare „*Imediat să treacă pe orice cale*”. Un pluton de grăniceri din localitatea Regele Carol, sub comanda locotenentului Dumitriu, a trecut, imediat, la Tulcea și o companie de infanterie din Regimentul 33 Infanterie, dispusă în Ismail, a trecut în localitatea Regele Carol. Trecerea plutonului s-a executat la ora 16.00. În ciocnirea cu trupele bulgare, soldatul Paicul Samoilă a fost ucis⁴³, iar ceilalți grăniceri au fost luați prizonieri, cu excepția unui caporal. Bulgarii au executat salve de artilerie asupra localității Regel Carol, fără a produce victime omenești, doar câteva animale fiind ucise pe câmp. Din ordinul generalului Șerbescu, trupele române nu au răspuns nici cu focuri de artilerie, nici cu focuri de infanterie.⁴⁴ La 8 noiembrie 1918, orele 03.00, locotenentul Dimitriu și toți soldații luați prizonieri au fost eliberați de bulgari și trecuți în Delta.⁴⁵

Cu toate greutățile generate de desfășurarea nefavorabilă a acțiunilor militare în Dobrogea, în perioada decembrie 1916-noiembrie 1918, și, ținând cont de influența nefastă a evenimentelor din Rusia după declanșarea revoluției bolșevice, se poate aprecia că autoritățile civile evacuate în Delta Dunării și militarii Marinei Militare, în strânsă cooperare cu acțiunile grănicerilor și jandarmilor au reușit, într-o bună măsură, să asigure limitarea efectelor acțiunilor militare ale inamicului, a pagubelor materiale și a pierderilor de vieți omenești, astfel încât, la restabilirea suveranității statului român asupra Dobrogei, viața să revină la normal, într-un timp rezonabil.

⁴¹ Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Ed. Militară, București, 2008, p. 255

⁴² AMR, Jurnalul de operațiuni al D.10 I. pe timpul de la 28 octombrie-31 decembrie 1918, f. 16-17

⁴³ Vasile D. Mihalache, Ioan P. Suci, *op. cit.*, p. 116

⁴⁴ AMR, Jurnalul de operațiuni al D.10 I. pe timpul de la 28 octombrie-31 decembrie 1918, f. 16-17

⁴⁵ *Ibidem*, f. 37

Dialoguri incomplete. Negocieri diplomatice cu privire la orașul-port Constanța (1917-1918)

Conf.univ.dr. Mariana COJOC*

Apelul la Istorie... trebuie să fie o normalitate a contemporanului. Pentru că Istoria oferă acele „tipare” atât de necesare înțelegerii prezentului și, de ce nu, descifrării viitorului, Istoria nefiind o știință „statică”, vetustă, așa cum, din păcate, fiecare generație ce se... poticnește în „tainele” ei, are tendința să afirme. Indiferent de schimbările produse la nivelul sistemului Relațiilor Internaționale, „apelul” la Istorie nu trebuie să înceteze. Iar, în acest sens, marii analiști anglo-saxoni, care, de multe ori, au trasat liniile politicii externe ale puterilor globale, sunt exemple de urmat.¹

Repere metodologice

Călătoria în timp presupune nu doar o simplă poveste - deși povestea Trecutului este fascinantă pentru cine este dispus a o citi sau asculta -, ci analiza temeinică și responsabilă a documentelor de arhivă, completată cu diverse surse ale vremii: presă, periodice, memorii etc.

Pentru prezentul studiu am folosit documente din arhivele franceze și naționale - centrale și locale -, cercetate în timpul documentării pentru lucrarea de doctorat: Archive Diplomatique. Ministère des Affaires Étrangères, France (A.D.M.A.E.). Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), Arhivele Militare Române (A.M.R.), Biblioteca Academiei Române. Arhiva Istorică (B.A.R.A.I.), Arhivele Naționale Constanța (A.N.C.), precum și lucrări ce au abordat problematica analizată. Subliniez faptul că o parte din textul de mai jos apare și în lucrarea *Constanța – port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878-1939)*², în fapt, lucrarea de doctorat susținută la Universitatea din București. Analiza problematicilor

* Universitatea „Ovidius” din Constanța

¹ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2007; Edward Luttwak, *The Strategic Balance*, New York, 1972; Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon&Schuster, New York, 1994

² Mariana Cojoc, *Constanța - port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878-1939)*, Academia Română, Editura Cartea Universitară, București, 2006. Vezi și Mariana Cojoc, *Controverse diplomatice în problema Dobrogei și a orașului-port Constanța (1917-1918)*, în „Lucrările sesiunii jubiliare de comunicări științifice cu participare internațională - 130 de ani de învățământ de marină”, Academia Navală „Mircea cel Bătrân”, Constanța, 2002, p. 200-213

complexe prin prisma Teoriei Relațiilor Internaționale în diferite studii de specialitate³ poate fi aplicată ca studiu de caz pentru Dobrogea, respectiv orașul-port Constanța, în diferite etape de timp. Segmentul de timp al studiului de față, 1917-1918, reprezintă o perioadă complicată pentru România, dar și pentru Aliați sau sistemul global, Dobrogea constituindu-se într-un *nivel regional distinct*, iar principalul port maritim al țării la Marea Neagră – un *centru gravitațional regional* important pentru tot ce a însemnat perioada Primului Război Mondial. În rândurile de mai jos, voi încerca să subliniez importanța acestor două concepte: *nivel regional* și *centru gravitațional regional* pentru perioada analizată.

Evenimente și negocieri

Este cunoscut faptul că Primul Război Mondial a reprezentat o dramă pentru întreaga omenire. Iar România... atât cât era la acel moment... a cunoscut-o profund. Intrarea în război, după neutralitatea premergătoare, ocuparea ei rapidă de către Puterile Centrale, retragerea administrației centrale la Iași... toate acestea au reprezentat momente pe care micul stat de la Dunăre și Mare le-a trăit intens.

Mergând pe firul Teoriei Relațiilor Internaționale, Dobrogea, regiunea românească dintre Dunăre și Marea Neagră, a reprezentat, așa cum am subliniat mai sus, un nivel important în economia interconexiunilor palierelor timpului respectiv, mai precis – *nivel regional* de maximă importanță pentru sistemul european. În același timp, dacă avem în vedere faptul că ocuparea orașului-port Constanța de Puterile Centrale a produs o fractură generală României și Aliaților, atunci putem considera orașul-port Constanța drept *centru gravitațional esențial* pentru *nivelul regional* amintit.

În perioada anilor 1917-1918, evenimentele derulate - victoria armatei române pe frontul din Moldova, începutul experimentului bolșevic pe Frontul de Est ce a încercat să impună, prin intermediul ocupantului bulgar, și așa numita „*Republică Independentă a Dobrogei*” sau „*uniunea politică a Dobrogei la Bulgaria*”⁴ - au subliniat lipsa *securității* în care se afla România. Astfel, în convorbirea din 23 aprilie 1917, dintre von Bethman, Zimmerman, von Hindenburg și Ludendorff, la care s-a discutat viitorul României, Lituaniei și Poloniei, conducătorii germani au ajuns la concluzia că „*România trebuie să rămână atât de mare cât va fi posibil*”.⁵ Potrivit aceluiași document, în Dobrogea, Bulgaria putea păstra în afara teritoriilor trecute la România în anul 1913, „*doar o regiune fără importanță*”, linia Cernavodă-Constanța urmând a rămâne românească, conform intereselor germane, îndeosebi cele petrolifere.⁶ Convorbirile ce au urmat în lunile următoare între reprezentanții Centralilor au subliniat interesele economice ale Germaniei în România.

Alexandru Marghiloman a subliniat că, în discuțiile avute, la începutul lunii decembrie 1917, cu Cancicov, cele două probleme importante ce au creat dificultăți în vederea încheierii păcii cu Puterile Centrale au fost: „*chestiunea Dobrogei*” și „*chestiunea Dinastiei*”.⁷ La rândul său, Mackensen i-a declarat lui Al. Marghiloman, într-o convorbire avută la 1 ianuarie 1918, că „*cererea Bulgariei privind Dobrogea e mare*”, dar că, în schimbul Constanței, România ar putea primi cele trei județe sud basarabene.⁸ Discuțiile purtate de Marghiloman, în 1918, cu oficialii Germaniei de la București

³ Mariana Cojoc, „*Roma*” nu mai există. *Tomisul și Marea Neagră... da*, în „Răzbunarea Barbarilor. 2000 de ani fără Ovidius la Tomis”/ coord. Dorin Popescu/, Ideea Europeană, București, 2017, p. 334-339; Idem, *România și reflexia dilemelor securității Secolului XXI în oglinda secolului trecut*, în Adrian Liviu Ivan, Toma Vasile Rus (coordonatori), *Conferința cu participare internațională „Guvernanța, Intelligence și Securitate în Secolul XXI*, CA Publishing Cluj-Napoca, 2012, p. 78-91; Idem, *Repere teoretice în vederea creării spațiului comun al cercetării științifice. Dilemele definirii domeniilor de specialitate*, în „*Studia varia in honorem Professoris Panait I. Panait Octogenarii*”/ coordonator Andreea Atanasiu-Croitoru/, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2011, p. 388-412; Idem, *Relații internaționale din perspectiva regională. Constanța în vreme de război (1916)*, în „Muzeul Militar Național Regele Ferdinand – 90 de ani în slujba istoriografiei și muzeografiei militare 1923-2013”/ coord. Olimpiu Manuel Glodarencu/, Editura Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand”, București, 2013, p. 376-409

⁴ B.A.R.A.I., *Cronologia formațiunilor statale în cadrul cărora a evoluat Dobrogea de-a lungul veacurilor*, p. 381.

⁵ Mircea Popa, *Pe marginea unor documente germane din anii 1917-1918 referitoare la situația politică și „viitorul României”*, în „*Analele Universității București*”, seria Istorie, XX, nr. 1, 1971, p. 140

⁶ *Ibidem*

⁷ Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, însemnările din 4 decembrie 1917

⁸ Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897-1924*, vol. III (1917-1918), Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu” S. A., București, 1927, p. 281

au vizat Dobrogea, germanii pledând în fața Bulgariei chiar și pentru ideea construirii unui port la Akerman, dorind, în mod special, păstrarea Constanței, deoarece interesul Berlinului era de a avea, tot timpul, la dispoziție „*marea cale comercială a Dunării spre coastele turcești și rusești ale Mării Negre*”.⁹

La 14 februarie, în opinia lui Marghiloman, transmisă, de altfel, lui Mitilineu, rămâneau, în continuare, cele „*două chestiuni capitale nelimpazite: Dinastia și Dobrogea*”.¹⁰ Două zile mai târziu, Marghiloman consemna, în legătură cu statutul Constanței, poziția contelui Reventlow (reprezentând punctul de vedere al lui Ludendorf) din „*Deutsche Tageszeitung*”, care revenea asupra „*chestiunii românești*”, mai exact asupra problemei Constanței, „*portul României care aparține Dobrogei*”. În fapt, personajul în cauză susținea aceeași idee, a realizării „*coridorului pentru Constanța*”.¹¹ La 24 februarie 1918, Germania a prezentat României condițiile de pace: concesiile economice, cedări teritoriale către Austro-Ungaria, Dobrogea urmând să devină un condominiu germano-austro-ungaro-bulgaro-turc.¹² Confidențial, contele Czernin îl informa, la aceeași dată, pe Marghiloman că „*se va da înapoi Bulgariei ceea ce ați luat în 1913, cealaltă parte o oprim pentru noi toți (și cu aer de mister) - aceasta e afacerea noastră pentru mai târziu*” (la 2 martie, același Czernin îl asigura pe Marghiloman că, dacă România va accepta condițiile propuse, se va asigura Constanța, românilor).¹³ În fapt, după cum nota Vasile Th. Cancicov, în notele sale zilnice din vremea războiului, „*toată diplomația tratatului*” era pentru cedarea Dobrogei Puterilor Centrale și nu Bulgariei. În această situație tensionată, la 4 martie 1918, Al. Marghiloman a înaintat Puterilor Centrale *Memoriul cu privire la Dobrogea*, care s-a constituit într-un adevărat studiu istoric al provinciei (conținând date geografice și etnografice), menit să sublinieze apartenența provinciei la statul român. S-a insistat și asupra importanței orașului-port Constanța, subliniindu-se rolul major al acestuia pentru Europa Centrală și legăturile sale cu lumea orientală prin liniile de cale ferată Viena-Vârciorova-București-Constanța și Berlin-Lemberg-Pașcani-Constanța.¹⁴

În preajma semnării tratatului de pace cu România, publicațiile Puterilor Centrale au subliniat interesele economice ale Germaniei în Dobrogea, „*Bukarest Tageblatt*” fiind de părere că „*Puterile împătritei alianțe vor fi libere să decidă în Dobrogea. Este de la sine înțeles că această decizie va corespunde intereselor puterilor împătritei alianțe în Dobrogea. Aceste interese sunt numai în ce privește pe bulgari de natură teritorială și națională, Bulgaria văzând în alipirea Dobrogei o extindere necesară, politică și etnografică a teritoriului său. Interesele Turciei, Austro Ungariei și Germaniei sunt în linii generale de natură numai economică și consistă în dorința comună de a avea totdeauna la dispoziție marea cale comercială a Dunării spre coastele turcești și rusești ale Mării Negre și de a nu mai fi expuse fluctuațiilor constelațiilor politice*”.¹⁵ La rândul său, „*Berliner Tageblatt*” nota că „*s-a lansat zvonul că portul Constanța va deveni port liber*”, în timp ce „*Vossische Zeitung*” scria că „*Puterile Centrale au interese esențiale în reglementarea situației Dobrogei. Trebuie să se aibă grijă atât de libertatea navigației pe Dunăre cât și de exportul românesc prin Constanța. Libertatea drumului prin Constanța, înseamnă o concesiune mare pentru România, o concesiune însă care este absolut necesară, dacă vrem ca prin pacea actuală să se creeze o liniște durabilă în Balcani. România e amenințată să-și piardă ieșirea la Mare. Ei bine, tocmai preliminariile acestui război și istoria războiului balcanic au arătat tendința spre mare e înăscută fiecărui popor și fiecărui stat. Dacă din învățămintele ca acestea nu se deduce aplicarea necesară, și nu s-ar acorda românilor un drum spre Constanța, ar rămâne primejdia unor noi tulburări în România*”.¹⁶ Pe de altă parte, la Paris, ziarul „*La Roumanie*” sublinia consecințele dominației germane sau austro-ungare asupra Dobrogei și, îndeosebi, asupra portului Constanța. Transformarea Mării Negre în „*lac german*” era văzută ca un obiectiv principal al politicii „*Drangnach Osten*”.

⁹ B.A.R.A.I., *Documente privind evoluția situației politice teritoriale a provinciilor istorice românești*, seria C, 1917-1947. *Desăvârșirea statului unitar român. Memorii (1917-1920)*, partea I, București, 1975, p. 93

¹⁰ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 347

¹¹ *Ibidem*, p. 351

¹² B.A.R.A.I., *Documente privind evoluția situației politice-teritoriale a provinciilor istorice românești*. Seria C-1917-1947. *Desăvârșirea statului național unitar român, 1917-1918*, București, p. 227

¹³ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 366

¹⁴ A.N.R., fond Microfilme Austria, r. 223, c. 421-435; B.A.R.A.I., *Documente privind... 1917-1918*, p. 207-225

¹⁵ B.A.R.A.I., *Documente privind... Memorii...*, p. 91, 93

¹⁶ *Ibidem*, p. 94

Prin Tratatul de pace de la București, încheiat la 7 mai 1918, între România, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman, de altă parte, a fost confirmată încorporarea în statul bulgar a Cadrilaterului și a unei fâșii de la sud de Constanța, restul Dobrogei fiind un condominiu al Centralilor, asigurându-se României „*calea comercială la Marea Neagră prin Cernavodă-Constanța*”, portul de la Mare urmând să devină port-liber.¹⁷ De asemenea, se ceda Germaniei linia ferată București-Cernavodă-Constanța, împreună cu silozurile din portul maritim, pentru 99 de ani.¹⁸ Potrivit art. VIII (capitolul al II-lea) din același tratat, „*până la lămurirea stării din Basarabia, forțele militare fluviale și maritime române*” nu au fost dezarmate (art. IX specifica faptul că „*Toți oamenii aflați în armată și în marină, care în timp de pace au fost ocupați în porturi sau la navigație, trebuie, la demobilizare, să fie concediați cei dintâi, ca să-și poată găsi ocupațiune în activitatea lor de mai înainte.*”), mai mult, erau păstrate forțele militare fluviale „*trebuitoare pentru poliția fluvială și forțele militare maritime de întrebuințat pentru protecția unei navigațiunii comerciale pe Marea Neagră și pentru stabilirea de căi maritime curățite de mine. Îndată după semnarea tratatului de pace, aceste forțe militare fluviale se vor pune la dispoziția organelor însărcinate cu poliția fluvială, în baza unei convențiuni deosebite. În ce privește forțele militare maritime, Comisiunea nautică-tehnică a Mării Negre are dreptul de a dispune; pentru stabilirea legăturii cu această Comisiune i se va alătura un ofițer de marină român*”.¹⁹

La 8 iulie 1918, Radio Berlin, citând „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*”, sublinia că Germania, prin vocea secretarului de Stat, von Kulmann, susținea dreptul Bulgariei asupra Dobrogei de Nord, Imperiul Otoman, fiind, și el, îndreptățit, să ceară despăgubiri pentru drepturile sale asupra ținutului.²⁰ Presa franceză dezbătea, în aceeași lună, clauzele tratatului semnat de România, subliniind regimul Dunării, monopolul petrolului și achizițiile de cereale. În ceea ce privește regimul Dunării, eliminarea statelor Antantei din noua comisie formată doar din Puterile Centrale însemna, în fapt, libera dispoziție a acestora asupra unei mari rețele fluviale între Marea Nordului și Marea Neagră, pe Rin și Dunăre. Pe aceeași linie se înscria și „*internaționalizarea*” Dobrogei de nord, care devenise o simplă prelungire a teritoriului german până la Constanța, una din realizările *MittelEuropei*.²¹ După semnarea tratatului, în vederea ratificării lui, „*chestiunea Dobrogei*” a continuat să preocupe diplomația germană, Horstmann, reprezentantul Germaniei la tratativele de pace cu România, promițând soluționarea în „*modul cel mai satisfăcător a acesteia*”, în favoarea României.²² În lunile următoare însă, Bulgaria era convinsă că Germania sprijină pretențiile Porții. Astfel, bulgarii au hotărât trimiterea, în luna octombrie a anului 1918, a unei noi divizii în Dobrogea, alte două aflându-se deja în nordul provinciei.²³

În telegrama trimisă de C.C. Arion lui Al. Marghiloman, la 4 octombrie 1918, acesta îl informa despre faptul că, potrivit informațiilor furnizate de Horstman, Bulgaria a trimis în Dobrogea o divizie pentru întărirea trupelor proprii, precum și alte două pentru a ocupa zona nordică, germanii neputându-se opune acestui lucru.²⁴ În vederea ratificării imediate a Tratatului de pace semnat la 7 mai 1918, Germania a menținut, în cursul lunilor următoare, oferta de retrocedare a Dobrogei și ale fostelor frontiere ale Carpaților. În caz de refuz, Germania amenința cu agravarea regimului de rechiziții în teritoriul ocupat, interzicerea trecerii între Moldova și teritoriile ocupate, încurajarea Ucrainei pentru a-și justifica pretențiile asupra Basarabiei cât și ocuparea căilor ferate din această provincie.²⁵ La 17 octombrie 1918, contele Demblin, reprezentantul Austro-Ungariei la București, îl informa pe Czernin despre discuțiile avute cu Alexandru Marghiloman și cu C.C. Arion, în care diplomatul austriac a susținut că, la încheierea păcii generale, Puterile Centrale urmau să dea Dobrogea din nou României, însă, guvernul român ar fi trebuit să se împace cu gândul la pierderea Cadrilaterului.

¹⁷ L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, *România în relațiile internaționale, 1699-1939*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 431

¹⁸ „Actualitatea”, IX, nr. 24, decembrie 1921, p. 6; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, 1998, Constanța, p. 390

¹⁹ B.A.R.A.I., *Documente privind evoluția ...*, partea I, 1918-1926, p. 14-15

²⁰ A.M.R., fond 1. 683, dosar 247, f. 24, 34

²¹ *Ibidem*, f. 24.

²² A.N.R., fond Casa Regală, dosar 3/1918, f. 4. Telegrama lui C.C. Arion către Al. Marghiloman din 2 octombrie 1918.

²³ *Ibidem*, dosar 103/1918, f. 5. Telegrama lui C.C. Arion către Al. Marghiloman din 4 octombrie 1918.

²⁴ *Ibidem*, f. 5. Telegrama trimisă de C.C. Arion lui Al. Marghiloman la 4 octombrie 1918.

²⁵ A.D.M.A.E., *Europe 1918-1929*, Roumanie, vol. 31, f. 131. Telegrama nr. 201 din 22 octombrie 1918 adresată Ministerului Afacerilor Străine, Paris, din Iași prin Salonic.

Atacul general al forțelor antantiste început la 26 septembrie 1918²⁶, a dus însă la prăbușirea frontului german și la capitularea Germaniei, la 11 noiembrie 1918²⁷. Astfel, prin *Dispozițiile asupra frontierelor orientale ale Germaniei* din Convenția de armistițiu între Puterile Aliate și Asociate și Germania din 11 noiembrie 1918, a fost anulat și Tratatul de la București din 7 mai același an. La punctul F al aceleiași *Dispozițiuni*, art. XXIX, s-a impus și evacuarea tuturor porturilor de la Marea Neagră și predarea către Aliați a tuturor navelor de război rusești sechestrate, a navelor de comerț neutre și predarea pe loc și intact a întregului material portuar și de navigație fluvială - remorchere, șleपुरi, aparatură -. Dacă Berlinului i s-a impus retragerea din zonele ocupate, Bulgariei, conform Armistițiului încheiat încă din 29 septembrie 1918 cu statele aliate²⁸, i s-a permis menținerea în stare de luptă „a unui grup din toate armele, cuprinzând: trei divizii a 16 batalioane fiecare și patru regimente de cavalerie, care vor fi folosite – două divizii pentru apărarea frontierei de est a Bulgariei și a Dobrogei” (punctul 2)²⁹. Profitând de evacuarea trupelor germane³⁰, unitățile bulgare au ocupat Cernavodă, Constanța și alte așezări din nordul provinciei.³¹ În telegrama înaintată de Saint-Aulaire, ministrului de Externe al Franței, la 10 noiembrie 1918, acesta a subliniat că la întrevvedere avută cu regele Ferdinand, suveranul a subliniat diplomatului francez faptul că avea informații despre ocuparea Constanței de către trupele bulgare. Saint Aulaire a susținut că armata bulgară, în retragere, se afla probabil, în trecere și prin Constanța.³²

La finalul lunii noiembrie 1918, armata bulgară ar fi trebuit să părăsească ținutul de la Mare³³, dar, după cum aprecia, într-un *Raport de ansamblu*, generalul Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze în România și comandant al Armatei de la Dunăre, întocmit la finalul lunii noiembrie 1918, aceasta se purta încă „în Dobrogea ca și cum ar fi stăpână, nu numai că au ocupat-o, dar au trecut deja la organizarea administrativă. Or germanii înșiși nu și-au permis niciodată aceasta. (...) În sfârșit, a fost ordonată de curând evacuarea Dobrogei de către bulgari. În patru sau cinci zile voi avea batalioanele britanice la Cernavodă, Medgidia, Dobrici, Silistra și Turtucaia și sper să pot trimite peste opt zile un regiment francez pentru a ocupa linia Constanța-Cernavodă. (...)”

*Resursele românești sunt, într-adevăr, cu totul neîndestulătoare, în timp ce Bulgaria este plină de vite (care, în conformitate cu declarațiile ce mi s-au făcut aici, nu sunt decât vite furate de la români) și dispun de cantități de cereale absolut suficiente”.*³⁴

În scurt timp, batalioanele britanice au sosit la Cernavodă, Medgidia, Dobrici, Silistra, Turtucaia, linia Constanța-Cernavodă fiind apărată de un regiment francez.³⁵ În *Istoria Dobrogei*, autorii susțin că, la 24 noiembrie 1918, la dispoziția Comandamentului Militar Interaliat, după ce au cerut retragerea armatei bulgare, „trupele franceze și engleze de pe frontul din Balcani” au ocupat (verbul este folosit de autorii lucrării citate) Dobrogea.³⁶ În același timp, instalațiile portului Constanța permiteau transformarea sa în bază de aprovizionare pentru România, linia ferată Constanța-București putând susține mai mult de 20 de trenuri pe zi, trecerea peste Dunăre fiind asigurată de un feribot, ce putea transporta 66 de vagoane odată. În fapt, generalul Berthelot considera că orașul și portul Constanța „trebuie să fie baza de aprovizionare a trupelor franceze care sunt în România și a întregii Românii”.³⁷

²⁶ „L'illustration”, 77, nr. 3. 957, 4 ian. 1919, p. 24

²⁷ Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 489

²⁸ Alexandru Vianu, Constantin Bușe (coordonatori), *Istoria universală. Epoca contemporană (1918-1939)*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 12

²⁹ B.A.R.A.I., *Documente privind evoluția situației politice-teritoriale a provinciilor istorice românești. Pregătiri diplomatice în vederea Conferinței de pace de la Paris (ianuarie-septembrie 1918)*, București, septembrie 1976, p. 227

³⁰ Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente (1917-1939)*, vol. I, Editura Didactică și Enciclopedică, București, 1974, p. 15

³¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 75; A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 29/1918, f. 18

³² A.D.M.A.E., Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 31, f. 201-202. Telegrama nr. 760 din 10 noiembrie 1918 a lui Saint Aulaire către Ministerul de Externe al Franței.

³³ *Ibidem*. Telegrama lui Saint-Aulaire către Ministerul de Externe al Franței din 10 noiembrie 1918.

³⁴ B.A.R.A.I., *Documente... (octombrie-decembrie 1918)*, p. 154-156. *Raport de ansamblu al generalului Berthelot, șef al misiunii militare franceze în România și comandant al armatei de la Dunăre din noiembrie 1918*; Niculina Ursu, *Dobrogea în timpul ocupației trupelor aliate (noiembrie 1918-decembrie 1919)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, 2000, tom III/2, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime, Constanța, p. 174.

³⁵ Niculina Ursu, *op. cit.*, p. 174

³⁶ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 391.

³⁷ B.A.R.A.I., *Documente privind... (octombrie-decembrie 1918)*, București, 1976, p. 156. *Raport de ansamblu al generalului Berthelot...*

Evacuarea administrației civile bulgare s-a produs destul de târziu în Dobrogea: până la 8 decembrie din județul Tulcea, 13 decembrie - județul Constanța, 23 decembrie - Caliacra, funcționarii români preluând posturile la o zi distanță.³⁸ În tot acest timp, propaganda bulgară continua să susțină provizoriul administrației române în Dobrogea.³⁹ La Constanța, la 15 decembrie 1918, orele 10⁰⁰, s-a oficiat, la Catedrala din oraș, o slujbă religioasă pentru binecuvântarea reînălțării autorităților române în Dobrogea. După terminarea acesteia, a urmat solemnitatea instalării administrației în localul Palatului de Justiție. Toată populația orașului a fost rugată să participe la eveniment. „Publicațiunea” era semnată, în sfârșit, de prefectul român – N. Negulescu,⁴⁰ în același timp, la Bazargic, ministrul de Interne bulgar, Mușanov, a ținut o cuvântare în care a spus că „chestiunea Dobrogei nu e rezolvată”, regiunea fiind „ocupată” de trupele aliate, administrația românească fiind doar provizorie, îndemnând populația să aibă încredere și să aștepte conferința de pace. Tot la Bazargic, cu ocazia unui banchet, deputatul bulgar Tșencov și-a exprimat speranța ca Marea Britanie să ajute Bulgaria în îndeplinirea unității ei naționale.⁴¹ La începutul anului 1919, au avut loc în Dobrogea numeroase ciocniri atât în Cadrilater, cât și în alte localități ale Dobrogei, între trupele de jandarmi și bande ale bulgarilor, populația bulgară primind arme de la trupele bulgare în retragere.⁴² Aceeași idee a fost susținută și de Comitetul Central al Comunității musulmane din județul Caliacra, conform declarației unor reprezentanți musulmani de la Sofia, cum că elementul musulman din Dobrogea ar fi dorit să rămână sub administrație bulgară.⁴³

La 27 noiembrie 1919, la Neuilly-sur-Seine, a fost semnat Tratatul de pace cu Bulgaria, limitele teritoriale fiind cele din Tratatul de la Berlin din 1878 și cel de la București din 1913. În fapt, ultimele unități franceze au părăsit ținutul românesc dintre Dunăre și Mare cu câteva zile mai înainte, la 3 decembrie 1919.

Concluzii

Ca în orice conflict, fie el de poziții sau asimetric, indiferent de secol, din Antichitate și până azi, toți actorii implicați suferă pierderi importante – umane și materiale, indiferent de „tabăra” aleasă. Importantă este realizarea unei analize realiste, pragmatice, pentru a putea permite detectarea vulnerabilităților sistemice și gestionarea coerentă a acestora.

Orașul-port Constanța – de la modernitate și până în prezent, reprezintă un important studiu de caz⁴⁴ pentru o analiză a trecutului, a prezentului și pentru o proiecție a securității prezentului/viitorului, securitate înțeleasă în dimensiunile ei complexe.⁴⁵ Pentru că, în fond, deși tehnologia informațională a evoluat, geografia arhitecturală *geostrategică*, *geopolitică* sau *geo-economică* se poate configura pe aceleași coordonate. Dar, după cum spunea, în lucrarea *What is History?* (1961), Edward Hallett Carr...

„History is sick. But then our society too is sick”⁴⁶...

³⁸ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 75.

³⁹ Marele Cartier General, Biroul Informațiilor, „Buletin de Informații” nr. 3/16 ianuarie 1919, p. 1. Declarația ministrului de Interne Mușanov de la Bazargic, din 15 decembrie 1918; K. Kratckounov, *La politique extérieure de la Bulgarie, 1880-1920, étude diplomatiques, Documentés*, Imprimerie „La Bulgarie”, Sofia, 1932, p. 108

⁴⁰ A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 29/1918, f. 17

⁴¹ „Le Mouvement Dobrodjain”, nr. 1, 1 ianuarie 1919; Marele Cartier General, „Buletin de Informații”, 3(16) ianuarie 1919

⁴² Marele Cartier General, „Buletin de Informații”, nr. 59, 4/17 ianuarie 1919; nr. 67, 12/25 ianuarie 1919; A.M.R., fond 1. 683, f. 70

⁴³ *Ibidem*, f. 193

⁴⁴ Robert K. Yin, *Studiul de caz. Designul, colectarea și analiza datelor* traducere Valentin Alupoaei/, Editura Polirom, Iași, 2005; Ben Flyvbjerg, *Case Study*, în Norman K. Denzin, Yvona S. Lincoln, eds, *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 4th Edition (Thousand Oaks, CA: Sage 2011), Chapter 17, 2011, p. 301-316

⁴⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, 1983; revised second edition 1991

⁴⁶ Edward Hallett Carr, *What is History?*, Vintage Books, NY 1961, p. 170-172

Știri despre Constanța în presa bucureșteană (1914-1916)

dr. Iulia Cristina Bulacu*

La nivel de discuții, dovezi ale trecutului și proiecte de viitor, situația orașului Constanța, în perioada mai sus menționată, poate părea fără probleme. România tocmai își proclamase neutralitatea față de un război care a început ca un conflict zonal, fără ca nimeni să prevadă intensitatea, duritatea și durata acestuia. Trebuie să luăm în calcul că, în anul 1914, încă mai exista o speranță de pace, dar, din 1916, era din ce în ce mai limpede, pentru oamenii politici și, mai ales, pentru militari, că, mai devreme sau mai târziu, aveam să fim implicați în acest război, sub o formă sau alta. Drept dovadă stau și cuvintele lui Nicolae Iorga, care, la 24 ianuarie 1916, cu ocazia sărbătoririi unirii de la 1859, la București, a susținut un discurs, unde printre altele, a afirmat: *„azi trebuie să luăm în adâncul sufletelor noastre, o hotărâre înaltă pe care o cere ceasul mare prin care trecem. Să vorbim de unirea cea mare dar mai ales sto pregătim”*.¹ Un gând, ca o viziune, dincolo de dorințe și planuri. În discursul său, istoria parcurgea, pe scurt, trecutul, viitorul; doar prezentul era o incertitudine plină de proiecte. Alături de profesorul Iorga, a fost, atunci, prezent și marele arheolog Vasile Pârvan, acesta din urmă, prin mesajul său, a readus în actualitatea acelor zile trecutul istoric, prin referire directă la orașul Constanța, perceput și descris ca un centru urban cu o istorie bogată, care trebuia cunoscută și apreciată la justa sa valoare, prin conservarea obiectelor și zonelor deosebite găsite aici. Poate tocmai de aceea, Pârvan a simțit nevoia să aducă la cunoștința publicului larg amănunte despre trecutul interesant al Constanței, prin intermediul documentelor străine și a ruinelor redescoperite la noi.

Din cuvântarea ținută la Academia Română și publicată pe prima pagină a ziarului, am selectat câteva informații: *„Tomi a avut de la început nevoie de fortificație cu incintă de zid, împotriva barbarilor”*² și, după scrierile lui Ovidius, *„se înțelege că cetatea avea ziduri nu prea înalte cu o poartă și un turn”*. Alte știri le avem, pentru secolul al IV-lea, când, se pare, că au fost refăcute

* Liceul „George Călinescu” Constanța

¹ Festivalul soc. Tinerimea Română, în „Universul”, XXXIV, nr. 25, 26 ianuarie 1916, p. 1

² Academia Română - Descoperiri nouă la Tomis, comunicarea domnului V. Pârvan, în „Universul”, XXXIII, nr. 24, 25 ianuarie, 1915, p. 1

zidurile „cu grosime mai mare de 3 m”. Totodată, în urma descoperirilor de aici și a cercetărilor făcute de specialiști, s-a putut trage concluzia că, deși a jucat un rol important în istoria acestor locuri, „cetatea Tomi nu a avut niciodată o întindere prea mare, deoarece mormintele care sunt de obicei în afara orașului”, sunt destul de aproape de centru. Citind aceste rânduri, ne dăm seama că orașul Constanța este un spațiu ce „mustește” de istorie, pentru că oriunde ai săpa „...se dă de urme de ziduri de altă dată”. Tot în această conferință, Vasile Pârvan își exprima dorința - pe care o considera o necesitate - de a fi constituit un Muzeu în acest oraș³, care să adăpostească comorile trecutului pentru prezent și viitor.

La scurt timp, parcă pentru a susține ideile lui Pârvan, în Mangalia, în apropiere de Constanța, au fost făcute noi descoperiri cu caracter istoric. Pentru a vedea despre ce este vorba acolo, s-a deplasat D.M. Teodorescu, conservatorul și subdirectorul Muzeului Național de Antichități, împreună cu patru profesori din București, „conduși de preotul I. Roșculeț”, unde „au vizitat mai multe locuri unde se găsesc obiecte și morminte antice, între altele au descifrat o inscripție de pe un mormânt(sarcofag) pe care stătea scris: *Gaius am trăit 60 ani și am făcut acesta pentru mine. Pace ție trecătorule! Să nu se întrebuițeze aceasta la altceva!*”⁴ În cadrul aceleiași vizite de lucru, la biserica greacă s-a descoperit „un fragment dintr-o piatră cu inscripție în limba elenă, *Sfatul bătrânilor din oraș*”. Tot aici, în oraș, dar la via unui anume domn Georgescu, au mai fost găsite 5 sarcofage, care au fost, și ele, cercetate sumar, după care delegația a vizitat „*zidul vechei(sic!) cetăți Calatis*”.

Nu aveau de unde să știe că, la scurt timp, aceste locuri istorice aveau să devină teatru de război și vor intra sub ocupația trupelor germano-bulgare, inclusiv Constanța.

Orașul nostru, în perioada neutralității, apare, cel puțin în publicistica bucureșteană, ca o urbe unde viața mergea înainte monoton și neutru și doar unele fapte sau evenimente antisociale - tip cancan, bârfe sau tragedii - mai trezeau interesul locuitorilor săi și al cititorilor capitalei. Cele mai multe informații le regăsim în paginile ziarelor cotidiene „Universul” și „Adevărul” - la rubrica *Știri din Țară* -, unde erau publicate note cu informații prezentate succint.

Din când în când, spectrul și realitatea războiului se manifesta, și aici, la malul mării, unde populația avea de suferit din plin deja din cauza lui. Astfel, prețurile și costurile vieții escaladaseră deja nivelul bunului simț și cel puțin prețul alimentelor de primă necesitate au explodat, pentru că produsele erau din ce în ce mai puține cantitativ și specula devenise o realitate a vieții cotidiene. Așa ne explicăm de ce, în 14 februarie 1916, la Constanța, a avut loc „o demonstrație a muncitorilor contra scumpirei traiului”, când „un număr de peste 20 de lucrători din atelierul c.f.r (sic!) sta dus aseară la magazinul de brânzeturi al d-lui Frangopol, unde au silit pe acesta să le vândă cu prețul maximal. Același lucru l-au făcut la angrosiștii de coloniale, Anghel Macri și Vasiliu și la magazinul altunian aprovizionându-se fiecare cu cantitatea de mărfuri necesare”⁵

Situația nu era singulară în țară și autoritățile, așa cum reiese și din această scurtă știre, au încercat să intervină prin diverse forme, pentru normalizarea situației. Una dintre aceste măsuri a constat în calcularea și introducerea mercurialului, prin care, cel puțin la nivel teoretic, comercianții erau obligați să respecte prețurile maxime, peste care nu aveau voie să desfacă produse către publicul larg. Soluția și reacția comercianților la aceste măsuri ale guvernului de la București a fost simplă și dură: au retras produsele de la vânzare și oamenii nu mai aveau de unde și ce să cumpere pentru traiul zilnic. De aceea, autoritățile au luat și măsuri de aprovizionare a orașelor mari sub controlul lor direct, în încercarea de a asigura un trai zilnic decent populației românești. În acest scop, Consiliul de miniștri a constituit o comisie centrală și comisii regionale, ce aveau ca scop „a studia și lua măsurile necesare în vederea aprovizionării comunelor și controlul prețurilor”⁶ În acest sens, se prevedea înființarea de „*magazine municipale de desfacere, astfel cum funcționează acum în Germania*”, de unde, mai târziu, va fi preluat și modelul cartelelor pentru alimentele de primă necesitate. Bucureștiul urma să fie centrul ce avea să asigure direct aprovizionarea Constanței, fără intermediari.

³ Ibidem

⁴ Descoperiri arheologice, în „Universul”, XXXIII, nr. 44, 14 februarie 1915, p. 1

⁵ Idem, nr. 46, 16 februarie, 1916, p. 2

⁶ Constantin G. Pietraru, *Aprovizionarea orașelor mari*, în „Universul”, XXXIV, nr. 63, 4 martie, 1916, p. 1

Cu toate acestea, deși produsele nu ajungeau pentru nevoile de primă necesitate ale populației, încă se permitea - și uneori încuraja - exportul alimentelor către alte state, așa cum aflăm din știrea ce relatează despre scufundarea unui vas turcesc la Constanța. Conform acesteia - prezentate la rubrica rezervată Constanței -, pe 4 martie 1916, plecase din portul nostru un vapor sub pavilion german către Constantinopol. Înregistrat cu numele de „*Esperanza*”, acesta avea la bord, în acel moment, „*7000 tone alimente*”.⁷ S-a scufundat după ce a „*fost bombardat de un cuirasat și două torpiloare rusești*”. Imediat după bombardare, chiar înainte ca vasul să se scufunde în apele Mării Negre, echipajul a fost luat prizonier de ruși, deși, după am afirmat anterior, vasul s-a scufundat în apele românești.

Realizăm la ce mică distanță de orașul Constanța războiul era deja în plină desfășurare și nu ne putem imagina ce era în sufletul populației locale și al cititorilor de la București.

Pe scurt, acest vapor ajunsese în portul Constanței sub pavilion spaniol și, la scurt timp, neavând actele în regulă, i s-a permis, cu ajutorul unui comerciant român, să treacă sub pavilion românesc, care a fost înlocuit, ulterior, cu unul german. După toate aceste schimbări de acte și proprietari, vasul a fost, în cele din urmă, încărcat „*fasole, făină, spirt, etc.*”⁸, exact ce lipsea de pe piața conaționalilor români. După cum se observă, din păcate, dintotdeauna interesele financiare au avut întâietate înaintea interesului local și național și chiar al legii. Nu era un caz singular, el fiind adus la cunoștința publicului datorită tragediei produse.

Vase veneau și din Constantinopol la noi, așa cum aflăm dintr-o notiță din 10 martie 1916, conform căreia „*Vaporul Calafat și 50 de corăbii turcești sosesc în Constanța....sub pavilion românesc*”⁹, dar nu știm dacă și cu ce erau încărcate sau dacă veneau doar să încarce marfă, așa cum o făceau de pe vremea fanarioților, după cum bănuim noi. Oricum, acum, la distanță în timp de acele evenimente, pentru noi este important și că ne este atestată continuarea relațiilor comerciale dintre cele două state și existența acelor produse în cantități apreciabile. Această bănuială ne este întărită de afirmația certă, care a apărut, la câteva zile, în ziarul din 16 martie, unde se preciza: „*în portul nostru se găsesc peste 100 corăbii cu pânză turcești și zilnic sosesc altele în număr mare*”¹⁰, alături de câteva vapoare, „*toate venite să încarce alimente*”. Acestea aveau, însă, o problemă de legalitate, nu doar de oportunitate, și anume „*un ordin al autorităților în drept de a nu se mai permite încărcarea nici unui fel de aliment*”.¹¹

Drept urmare, vapoarele și corăbiile ce fuseseră deja încărcate cu alimente au fost „*...băgate în bazinul docurilor și păzite de grăniceri spre a nu fugi, după cum au făcut și altele*”. Era doar o problemă de timp dacă urmau să fie doar descărcate sau rechiziționate de armată, semn că războiul bătea la ușa noastră cu repeziciune.¹² La doar câteva zile de la acest eveniment tragic, a ajuns în portul Constanța vaporul „*Hixmet*”, care a „*sosit încărcat cu 40 de tone untdelemn în butoaie, aduse, pentru soc Steaua Română*”, urmând să încarce la schimb benzină. Un alt vapor turcesc, „*Atlay*”, a venit, în aceeași perioadă, să încarce făină și era dotat cu tunuri, ca un vapor militar, deoarece trebuia să apere celelalte vapoare și corăbii ce plecau de la Constanța spre Constantinopol de atacurile rusești. Pe 20 martie, aflăm, tot din ziar, că plecaseră deja din portul nostru 10 corăbii cu petrol către Constantinopol. Observăm cu ușurință că, și atunci bogățiile noastre erau necesare altora și exportate către aceștia, ca și acum, în detrimentul nevoilor românilor, care, cel puțin în teorie și în conformitate cu legile aflate în vigoare, aveau prioritate ca beneficiari.

Știrile prezentate mai sus sunt, într-adevăr, de mare importanță și, cu siguranță, au suscitat discuții aprinse și măsuri legale, dar, referitor la Constanța, presa bucureșteană abundă în știri, ce apar aproape zilnic. Cele mai multe evenimente aveau caracter antisocial, unele fiind extrem de grave, cum ar fi crimele, bătaile, furturile, incendiile etc.

De exemplu, în octombrie 1914, la moșia „*domnului Luca Oancea*”, a avut loc un furt, urmat de un atac la persoană, când „*Pavel Spaserotici zis Milan*”¹³ a înjunghiat un bărbat și „*l-a jefuit de*

⁷ *Idem*, nr. 66, 7 martie 1916, p. 2

⁸ *Cum a fost scufundat vaporul „Esperanza”*, în „*Universul*”, XXXIV, nr. 66, 7 martie 1916, p. 2

⁹ *Idem*, nr. 71, 12 martie 1916, p. 3

¹⁰ *Idem*, nr. 75, 16 martie 1916, p. 2

¹¹ *Ibidem*

¹² *Idem*, nr. 82, 23 martie 1916, p. 2

¹³ *Idem*, nr. 4, 5 ianuarie 1916, p. 2

o sumă considerabilă de bani și a dispărut”¹⁴ Acesta a fost dat în urmărire de șeful postului jandarmilor din zonă, Copac Vasile, pe care l-au descoperit, la scurt timp, „*pe Calea Victoriei plimbându-se cu concubina lui Ileana Văcaru în tovărășia căreia a săvârșit crima*”. Infractorii ucigași au fost arestați și următorul decorat.

Există și alte fapte, tot antisociale, prezentate, în număr mare, în paginile presei bucureștene, dar cu urmări mai puțin grave, precum furturile. A fost cazul spargerii de la o moșie apropiată de orașul Constanța, despre care nu avem date că s-ar fi rezolvat, deși paguba era de 2000 lei. Un alt furt este semnalat la „*un garderob*” din Strada Ovidiu, care aparținea unui domn, Grunberg. Siguranța a reacționat imediat și a trimis, pe tren, mai mulți agenți, fiind convinși că infractorii aveau să încerce să scape fugind cu trenul spre capitală, spre a-și pierde urma. Autoritățile au avut fler și, drept dovadă, Nicu Tinculescu a fost observat tocmai când urca în trenul spre București, cu ideea clară de a se pierde în mulțime. La apropierea agentului de poliție, acesta „*a scos un revolver trăgând mai multe gloanțe....agentul a scăpat neatins ca prin minune*”. Din păcate, hoții au reușit să scape, fugind. La scurt timp, au fost reperați în „*dreptul Țigăniei*” și, la apropierea poliției, *aceștia „...au tras peste 30-40 focuri....”*¹⁵, reușind, din nou, să scape, fără să rănească pe cineva. De aceea, au fost dați în urmărire și s-a dat la ziar ca bucureștenii să fie puși în alertă.

Au existat și cazuri de tâlhărie rezolvate rapid de jandarmerie în care paguba a fost recuperată cum este cazul lui Ștefan Petrof, cizmar, care a fost depozitat de suma de 3750 lei de către chiriașul sa, „*artista Ecaterina Marinescu*”, ce a fost imediat dată în urmărire și prinsă când dorea să plece cu trenul, fără să fi apucat să cheltuiască vreun leu¹⁶.

Micile și marile drame familiale sunt și ele prezente în viața cotidiană a acestor timpuri. Este și cazul Mariei Antonovici, de 27 de ani, care a încercat să se sinucidă în hotelul „Macedonica”, după ce fusese părăsită de amantul său,¹⁷ Dacă aceasta a scăpat, în cele din urmă, nu același noroc l-a avut și a altă tânără, ucisă din gelozie. Tot din scurtele informări din țară, avem această descriere: „*pe când turcul Ali Curti se ducea la berăria «Bartolomeu», ca să ia pe concubina lui anume Sevei și sto conducă acasă, marinarul Hasan, care se afla la aceeași masă cu femeia din cauza geloziei sta luat la ceartă cu Ali, după care marinarul i-a dat o lovitură de cuțit în piept*”¹⁸

Un alt caz semnalat în presă este sinuciderea din ajunul anului nou 1915, de la hotel „Paris”¹⁹, unde un tânăr funcționar se omorâse cu două gloanțe trase dintr-un revolver. Cei care au venit imediat la fața locului l-au găsit mort, având asupra sa și cinci scrisori, trei fiind adresate autorităților, spre a nu fi vreo îndoială asupra faptei sale, „*una părinților și una unor domnișoare*”²⁰ O poveste tristă cu o notă de romantism împletită cu dramă, exact ce atrăgea cititorii și suscita interesul publicului larg.

În paginile aceluiași ziar, regăsim și drame cauzate de neatenție, cum ar fi cazul unei copile, care a găsit în casă un revolver și, din joacă, a împușcat-o pe sora sa, pe care a rănit-o grav la mână și nas.²¹ Observăm, din știrile relatate mai sus, că regimul armelor era foarte relaxat, fiind la îndemâna oricui să posede un revolver, care constituia un pericol real atât pentru posesori, cât și pentru ceilalți oameni.

În aceeași perioadă, orașul era în alertă și din cauza evadării a trei criminali periculoși, dintre care unul tâlhărise, altul omorâse și cel de-al treilea „*era dezertor din reg. 5 obuziere, condamnat la 5 ani de închisoare pentru furt și tentativă de crimă*”²². La 26 februarie 1915 Ștefan Motroc încercase să-l ucidă pe fratele său cu un foc de revolver²³.

Pentru ca tabloul să fie întreg, sunt menționate și evenimente dramatice de la locul de muncă, cauzate de neatenție sau de insuficiența utilajelor necesare exercitării meseriei, precum cazul celor doi muncitori, care au murit la silozuri, din cauza prafului de ovăz și a gazului existent acolo,

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Peripețiile urmăririi unor spărgători la Constanța*, în „Universul”, XXXIII, nr. 26, 27 ianuarie, 1915, p. 2

¹⁶ *Idem*, nr. 32, 2 februarie, 1915, p. 4

¹⁷ *Idem*, nr. 43, 13 februarie, 1916, p. 2

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Idem*, nr. 1, 1 ianuarie, 1915, p. 3

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Idem*, nr. 66, 8 martie, 1915, p. 2

²² *Idem*, nr. 1, 1 ianuarie, 1915, p. 3

²³ *Idem*, nr. 56, 26 februarie, 1915, p. 2

la o adâncime de peste 7 metri.²⁴

Unele drame locale au impresionat atât de mult opinia publică și gazetarii încât s-a ajuns chiar la prezentarea lor sub forma unei povestiri tip foileton, una dintre acestea apărând, în noiembrie 1915 în *Foița* ziarului „Universul”, sub titulatura *Drama din Constanța sau Taina unei mame*, până la intrarea în război, sub forma unui roman realist „din zilele noastre”, după cum preciza, de la început, autorul acesteia.²⁵

Constanța este nu doar un oraș al tragediilor și al necazurilor, cum poate să pară la prima vedere, din cauza numărului mare de informații de gen, ci, mai ales, unul al bucuriei, al vacanțelor și al spectacolelor. Așa se face că, atunci când toată lumea era îngrijorată de ceea ce se întâmplase la Sarajevo, la Constanța se anunța că, începând cu 29 iunie 1914, urma să se deschidă *Stagiunea de vară 1914*, cu un spectacol la Casinoul Comunal. Spectacolul se numea *Cinematograful*²⁶ și era o comedie în trei acte, fiind susținut de actorii Teatrului Național de la București. Cu siguranță, nu a fost o întâmplare izolată, deoarece, pe 9 iulie 1914, tot la Casinoul Comunal, erau anunțate *Mari serbări și reprezentații teatrale*, cu piesele *Mincinosul* și *Ariciul și Sobolul*. Matineul era urmat seara de *Mare Bal*²⁷

În aceeași notă a normalității, sărbătorile au constituit, în continuare, motiv de bucurie, fiind ținute cu sfințenie²⁸, păstrându-se tradițiile, așa cum s-a întâmplat cu Sărbătoarea Bobotezei din 6 ianuarie 1915. Aceasta s-a realizat la Catedrala orașului, „în prezența autorităților civile și militare” iar onorurile „au fost date de o companie din divizia de mare și o companie din reg. 34 și 74 infanterie, câte o baterie din reg. 13 și 12 artilerie, o baterie din reg. 5 de obuziere și un escadron de cavalerie, sub comanda domnului locot-colonel Lolescu”. Defilarea s-a desfășurat în fața portului sub directă coordonare a „d. general Georgescu, comandantul corpului V de armată și reprezentanții autorităților”.²⁹ A fost aruncată crucea și prinsă, conform tradiției. O știre ce poate părea banală pentru noi, acum, oferă atâtea informații despre viața de atunci, cât și despre forțele militare din zonă.

Cu un an înainte, chiar în ajunul Bobotezei, la 4 ianuarie, sosiseră la Constanța P.S.S Episcopul Dunărei de Jos, care a fost întâmpinat la gară de „...Paul Dobrescu directorul prefecturii, Virgil Andronescu, primarul Constanței cu întregul consiliu comunal, de comandantul pieței și de cler, în frunte cu protoereul județului”, după care, împreună, au mers la catedrală, unde s-a ținut serviciul divin și s-a stabilit ca sfințirea apei și serviciul religios de marea sărbătoare să aibă loc „...în pavilionul de pe dig, acolo unde a fost primit țarul Rusiei”³⁰

Tineretul este și el prezent în viața „cetății” și cel mai bun exemplu îl reprezintă Cercetașii constănțeni, care sunt în plină activitate, așa cum reiese din relatările din presă. Aceștia desfășurau, în continuare, activități instructiv educative, tipice perioadei de pace, cum ar fi cea despre care suntem informați în cotidianul „Universul”, de unde aflăm că „Cercetașii cohortei Regina Elisabeta”, care „s-au adunat la 5 martie, la 2.d.a, la liceul Mircea cel Bătrân din localitate, aflați sub conducerea profesorului M. Constantinescu și a sublocotenenților Ichim și Buricescu au pornit în marș la Mamaia. În tot timpul marșului au cântat frumosu marș al cercetașilor. Ajungând la Mamaia au făcut diferite jocuri și exerciții”³¹ Cercetașii constănțeni s-au implicat și în viața societății, prin organizarea de evenimente cu caracter filantropic, lansând, în apropierea sărbătorilor, un apel public de ajutorare „a celor mici”, ca o bucurie pentru Crăciun. Apelul este emoționant și îl voi reda parțial: „gândiți-vă mai cu seamă la Crăciunul copiilor celor concentrați, la copii aceia care sunt fără tată de Crăciun, fiindcă sunt chemați sub arme să apere țara și deci să ne facă nouă Crăciunul fericit. Noi cercetașii, ne-am gândit să cerem sprijinul vostru ca să înveselim Crăciunul lor, prin daruri cât de mici, jucării, păpuși, mingii, bomboane și tot ce credeți potrivit pentru un suflet de copil”³² Apelul se adresa atât oamenilor mari, cât și copiilor constănțeni cu posibilități: „dați din darurile pe care vi le dau acum

²⁴ *Idem*, nr. 30, 31 ianuarie, 1915, p. 2

²⁵ *Idem*, nr. 321, 20 noiembrie, 1915, p. 2

²⁶ „Adeverul”, XXVII, nr.8905, 30 iunie 1914, p. 3

²⁷ *Idem*, nr. 8915, 10 iulie 1914, p. 2

²⁸ „Universul”, XXXIV, nr. 7, 8 ianuarie 1916, p. 1

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Idem*, XXXIII, nr. 5, 6 ianuarie, 1915, p. 2

³¹ *Idem*, nr.56, 26 februarie, 1915, p. 2

³² Crăciunul copiilor săraci și al copiilor celor concentrați, în *Idem*, nr. 321, 20 noiembrie 1915, p. 2

părinții și noi vă făgăduim că le vom trimite copiilor fără tată, acelor care locuiesc acum în bordeie și în case sărăcăcioase de la țară". Anunțul se termină cu indicarea locului unde puteau fi aduse darurile pentru cei mici, respectiv liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța, care era inițiatorul și centrul mișcării cercetașilor constănțeni.³³

Pe aceeași linie a normalității și a bucuriei de a trăi se înscrie și Balul marinarilor, care a fost organizat în scop filantropic și „a avut loc în sala Cazinului comunal”, sub numele de balul Soc. marinarilor civili, ce avea ca scop adunarea de fonduri pentru ridicarea „unui edificiu al tuturor marinarilor”. Primii bani îi primiseră „de la defunctul rege Carol I, care a donat în acest scop o frumoasă sumă”³⁴ Au reușit să adune multă lume, inclusiv prefectul județului și comandorul Mărgineanu cu consoarta sa, aceștia din urmă fiind chiar patronii evenimentului.

Dintr-o mică notiță privind un furt, aflăm că Jockey Club avea sucursală la Constanța³⁵ și funcționa ca și cum nimic îngrijorător nu s-ar fi petrecut în zonă.

La Constanța, au loc și întâlniri importante între mai marii lumii, precum s-a întâmplat în ziua de 29 martie 1916, când „Duminică de dimineață a descins la Palace Hotel ministrul Germaniei care va pleca la Techirghiol unde se află și ministrul Austro-Ungariei, contele Czernin”.³⁶ Ținând cont că informația apare la „și altele” și nu pe prima pagină, deducem că aceștia au venit la nivel declarativ la Băi, ca simpli turiști, dar, în acele vremuri, cu siguranță că discuțiile nu au fost despre vreme, ci despre vremuri.

Războiul se apropia cu pași repezi și mobilizarea armatei române îi pusese în mișcare nu doar pe cei concentrați și mobilizați în armată, inclusiv autoritățile locale începuseră să-și facă griji și să ia măsuri pentru ajutorarea familiilor ce rămăseseră fără întreținători. Astfel, suntem informați că la Constanța s-a constituit un comitet județean pentru „Familia luptătorilor”, care trebuia, în viziunea prefectului G., Mumuianu, „să se ocupe pe de o parte cu strângerea fondurilor trebuitoare, iar pe de alta să formeze caziere familiilor mobilizaților din orașul și județul Constanța, ca să se poată ști din timp și exact situația fiecăruia”.³⁷ Aflăm că, în prima ședință de constituire, s-a luat în discuție înființarea „Biroului de acțiune al Comitetului”, în care prefectul a fost ales președinte, primarul orașului - în persoana lui Virgil Andreescu - ca vicepreședinte și secretar a fost ales revizorul școlar Ioan Fulga. Ca primă acțiune concretă, știm despre convocarea tuturor notabililor din Constanța și deschiderea unor liste de subscripție publică. La 25 ianuarie 1915, în cadrul unei ședințe, au fost convocați și au participat „...dnii general adjutant Georgescu, comandantul corp 5 armată, generalul Găiseanu, colonel Carataș, Jitanu, Grigorescu...”, alături de un număr de 120 persoane. Prefectul a făcut, cu acest prilej, „un apel călduros, la cei prezenți ca să-și dea obolul lor pentru a se putea veni în ajutorul familiilor acelor cari ne păstrează neatinsă demnitatea noastră națională în aceste momente de mari prefaceri istorice, și cari sunt garanția României viitoare”. Totodată, ca prim exemplu mobilizator, a anunțat și prima donație, care a venit din partea „dlui Luca Oancea, fost prefect al județului nostru”. Acesta fusese foarte generos, ținând cont că, în nume personal, a „subscris suma de 1000 lei” și a donat cinci paturi cu tot ce trebuie pentru Crucea Roșie. Au reușit să adune sume de bani de la mai multe persoane, cea mai mică fiind de 20 lei și cea mai mare de 2000 lei - donată de K. Manisalian -. În total, au adunat, la acea primă întâlnire, suma de 20.535 lei, importantă pentru acele vremuri, raportată la veniturile majorității populației.

Tot în folosul familiilor celor mobilizați, s-a dat și un „mare concert de gală” în sala Casinoului din Constanța, ce s-a bucurat de participarea extraordinară a mai multor artiști de la Teatrul Național (din București), precum doamna „N. Șeinescu mezo-soprană” și „d. G. Folescu-bas, d N. Petrescu bariton dela opera română, d. I. Rădulescu tenor dela (sic!) opera din Viena”, împreună cu corurile reunite ale „liceului Mircea cel Bătrân și al bisericei catedrale... și al muzicei militare reg. 34”.³⁸ Activitatea acestui comitet a continuat și chiar s-a specializat, deschizându-se câte o „listă sigilată

³³ Lavinia Dumitrașcu, *Cercetași elevi, absolvenți și profesori ai Liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța. Și ei sunt eroi ai Războiului de Reîntregire*, în „Dobrogea în contextul Primului Război Mondial”, Ed. Top Form, Buc., 2017, p. 227-236

³⁴ „Universul”, XXXIII, nr. 83, 27 martie 1915, p. 4

³⁵ *Idem*, nr. 84, 28 martie 1915, p. 2

³⁶ *Idem*, nr. 89, 30 martie 1916, p. 2

³⁷ Pentru „Familia luptătorilor”, în *Idem*, nr. 27, 29 ianuarie 1915, p. 2

³⁸ *Idem*, nr. 42, 12 februarie, 1915, p. 2

³⁹ *Idem*, nr. 56, 26 februarie, 1915, p. 2

și iscălită”³⁹ de subscripție publică, pentru fiecare sector al prefecturii Constanța. Această măsură a fost luată „ca să nu se comită abuzuri de către persoane străine comitetului”. De aceea, au rugat, în mod expres, „publicul să nu subscrie și să denunțe imediat pe oricine se va prezenta cu liste nesigilate și nesemnate de președinte”.

Știrile din Constanța au reușit să țină capul de afiș al presei bucureștene cu un accident pe cât de curios, pe atât de amplu dezbătut și urmărit în etapa procesului penal, la începutul anului 1915. Subiectul a apărut pe primele pagini ale ziarului „Universul”, timp de mai multe săptămâni, și, din acest motiv, am selectat câteva informații din articolele pe această temă și le voi reda în cele ce urmează. Astfel, în data de 30 ianuarie 1915, începea procesul „căpitanului vaporului unguresc de pasageri al societății M.F.F.H de navigațiune pe Dunăre «Grof Szeckenji Istvan», acuzat că din neglijență a provocat în seara de 17 septembrie 1912 ciocnirea cu șalupa grănicerilor «Trotușul»”⁴⁰, incident în urma căruia au murit 10 ofițeri și 18 oameni, ce se aflau pe șalupă, toți fiind de origine română. Probabil atunci, în 1912, evenimentul acesta fusese tratat doar ca o întâmplare tragică, dar acum, în 1915, situația era alta. Populația românească spera la recuperarea Transilvaniei, aflată în vizorul autorităților maghiare, deci acest proces era deja privit ca unul politic, chiar dacă, din punct de vedere legal, viza un caz penal. Se ajunsese la o dată târzie de judecare din cauza părții maghiare, care ceruse și obținuse, în repetate rânduri, amânarea judecării cauzei. De această dată, rocesul a început la cererea expresă a „ministerului de război care totodată a majorat suma cerută ca despăgubiri dela(sic!) 50.000 la 400.000 lei”. La aceste sume, urmând a se adăuga cele cerute de fiecare parte vătămată, în cadrul unui viitor proces civil, după definitivarea cauzei penale. Timp de două zile, au fost audiați 10 martori, din care 9 au confirmat că șalupa a urmat traseul regulamentar și a avut toate luminile și semnalele legale cerute aprinse. Totodată, s-a recunoscut că nava civilă, ungurească, după impact, a procedat la măsuri urgente de salvare, reușind să aducă pe barcă câțiva supraviețuitori. Interesant este că nava ungurească nu a suferit avarii. La 5 februarie, când procesul a fost reluat, unul dintre martori, Dumitru Bercu, călător la clasa a II-a pe nava civilă, a declarat că, la momentul ciocnirii, căpitanul a afirmat că „nu sta întâmplat nimic, că vasul ar fi lovit o geamandură”, după care, pentru câteva minute, și-a continuat drumul. Din aceste relatări, aflăm că, atunci când s-a oprit vaporul, călătorii au auzit „țipetele disperate ale victimelor”⁴¹ și au cerut ca acestea să fie ajutate. Se pare că a fost, la început, o greșeală, ce s-a transformat într-o tragedie, din cauza incompetenței împletite cu rea voință.

În ziua a cincea a procesului, partea maghiară a încercat, din nou, amânarea cauzei, prin cererea de strămutare a procesului la lalomița, dar a fost refuzată și judecarea a continuat. În cele din urmă, pilotul vasului unguresc a declarat că, „de la Hârșova și până la locul catastrofei a fost în tovărășia pilotului prim, cu care a stat de vorbă uitându-și de datorie”.⁴² Astfel, după ce s-a descoperit și că luminile de semnalizare erau stinse, în scopul economisirii de benzină pentru obținerea de bonificații, s-a stabilit vinovăția și condamnarea căpitanului Viner și obligarea societății unde era angajat la plata a 400.000 lei daune familiilor rămase fără sprijin.

În data de 14 februarie, procesul a continuat, pentru pledoariile finale, unde căpitanul secund Kner a fost declarat pasibil de a primi pedeapsa maximă pentru fapta sa, în timp ce apărarea maghiară a dorit să obțină achitarea, invocând că s-a exploatat și „excitat”⁴³ „sentimentul național contra acuzatului, care nu are nimic a face cu această întâmplare”. La următoarea ședință, avocatul căpitanului vaporului civil a încercat să demonstreze că doar militarii de pe șalupa românească erau vinovați de tragedie și, mai mult, a ținut să sublinieze că domnul Carol Kner(sic!) „nu e ungur ci sas, supus acelorăși nemulțumiri ca și românii din Transilvania. Suntem latini și să dăm o judecată latinească”⁴⁴, conchidea avocatul. Rezultă clar că se încerca folosirea contextului politico-internațional într-un caz ce nu avea nicio semnificație de acest fel.

⁴⁰ Procesul catastrofei șalupei militare „Trotușul”, în *Idem*, nr. 32, 2 februarie, 1915, p. 2

⁴¹ *Idem*, nr. 38, 8 februarie, 1915, p. 2

⁴² *Idem*, nr. 45, 15 februarie, 1915, p. 2

⁴³ *Idem*, nr. 46, 16 februarie, 1915, p. 1

⁴⁴ *Idem*, nr. 48, 18 februarie, 1915, p. 2

⁴⁵ Sentința în procesul scufundării șalupei „Trotușul”, în *Idem*, nr. 55, 25 februarie, 1915, p. 1

Pe 23 februarie 1915, s-a dat sentința finală, prin care căpitanul secund Carol Kner ⁴⁵ a fost condamnat la 3 luni de închisoare pentru omor prin imprudență și achitarea unor sume de bani familiilor celor uciși, fiind respinse cererile financiare de despăgubire solicitate de supraviețuitori.

Informațiile nu sunt doar despre vremuri, ci și despre vreme și cum a influențat ea anumite evenimente. Aproape zilnic sunt menționate date despre starea vremii, pe zone geografice, fără referiri separate pe orașe. Am găsit, însă, și două știri concrete despre Constanța, care au avut legătură și cu alte zone sau evenimente.

La 26 februarie 1915, aflăm că se relua circulația pe calea ferată pe „*linia București-Constanța*”, ce fusese întreruptă din cauza viscolului.⁴⁶ Portul Constanța a fost blocat nu doar de ordinele autorităților române sau de pericolul rusesc, ci și de blocări temporare la Cernavodă, care au oprit câteva zile exporturile de cereale din Constanța, după cum aflăm din ziar.⁴⁷

Putem conchide că presa bucureșteană a fost dintotdeauna interesată și preocupată de viața urbei tomitane și legătura dintre cele două centre urbane era și este puternică. Centrul politic al românilor a fost, mereu, cu ochii pe poarta maritimă și fereastra spre lume a țării noastre. Sperăm să fi surprins cele mai interesante secvențe de viață redată de contemporanii anilor neutralității în paginile ziarelor de epocă, pe care le-am găsit și cercetat.

⁴⁶ *Idem*, nr. 56, 26 februarie, 1915, p. 2

⁴⁷ *Idem*, XXXIV, nr. 89, 30 martie, 1916, p. 2

Chestiunea Dobrogei reflectată în presa militară rusă din timpul Primului Război Mondial

Andrei EMILCIUC

REZUMAT. *Articolul analizează evoluția poziției Rusiei față de chestiunea Dobrogei prin prisma presei militare ruse. Sunt evidențiate trei perioade distincte, în care Rusia a avut o abordare diferită față de pretențiile teritoriale ale Bulgariei în Dobrogea. Până la intrarea Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale la 15 octombrie 1915, Rusia încuraja o rezolvare pozitivă a „nedreptății pricinuite poporului bulgar” prin Tratatul de pace la București din 10 august 1913. Acest fapt este reflectat pe paginile presei militare ruse prin materiale analitice sugestive, prin care autorii practic își exprimau regretul față de trădarea „fraților” și solicitau cu glas tare rezolvarea problemei bulgarilor din teritoriile anexate. Ulterior, poziția Rusiei se schimbă radical, iar România este atrasă în război de partea Antantei și cu garanții în privința păstrării Dobrogei. Odată cu revoluția bolșevică din octombrie 1917, poziția Rusiei față de chestiunea Dobrogei suferă o nouă abordare, fiind lansată ideea dreptului populației de acolo la autodeterminare.*

ABSTRACT. *The article analyzes the evolution of Russia's position on the issue of Dobrudja through the Russian military press. Three distinct periods are highlighted, in which Russia had a different approach to Bulgaria's territorial claims in Dobrudja. Until Bulgaria entered the war on the side of the Central Powers on October 15, 1915, Russia encouraged a positive resolution of „the injustice caused to the Bulgarian people” by the Treaty of Peace in Bucharest on August 10, 1913. This is reflected on the pages of the Russian military press through suggestive analytical materials, by which the authors basically expressed their regret over the betrayal of the „brothers” and loudly called for the solving of the problem of Bulgarians in the annexed territories. Subsequently, Russia's position changed radically, and Romania is drawn to war on the Entente side also with guarantees on the Dobrudja's possession. With the Bolshevik Revolution of October 1917, Russia's position on the issue of Dobrudja undergoes a new re-arrangement, with the launch of the idea on the right of its population to self-determination.*

Keywords: Dobrudja, World War I, military press, Russian Empire, Bulgaria, Romania, diplomacy, territorial claims

Cuvinte cheie: Dobrogea, Primul Război Mondial, Imperiul Rus, Bulgaria, România, diplomație, pretenții teritoriale

În contextul temei abordate, urmează să precizăm din start că apropierea iminentă a conflagrației celor două blocuri militare europene a determinat adoptarea în Rusia a unui șir de măsuri pentru înăsprirea cenzurii. La 28 ianuarie 1914, este publicată „lista” de informații care erau interzise a fi plasate în presă din motive militare, listă care va fi completată cu noi interdicții în edițiile din 12 și 26 iulie 1914.⁴ La 20 iulie/2 august 1914, la o zi după ce i se declară război de către Germania, în Rusia intră în vigoare „Regulamentul provizoriu cu privire la cenzura militară”, minuțios pregătit în prealabil. Potrivit regulamentului, se instituia cenzura militară „totală” în regiunile cuprinse de operațiuni militare și „parțială” în afara acestora. Spre cenzurare urmau a fi prezentate inclusiv și pasaje din articolele și materialele preluate din publicațiile periodice din regiunile unde nu funcționa pe deplin cenzura militară. Culegerea edițiilor periodice în tipografie era admisă doar după prezentarea de către editori a permisiunii de pregătire pentru tipar și imprimare cu semnătura unui cenzor militar local.⁵ Acest lucru îngreuna activitatea ziariștilor, ale căror materiale puteau apărea când informațiile nu mai prezentau interes pentru public.⁶ Vom preciza, de asemenea, că la 31 iulie 1915 „lista” de informații care erau interzise a fi plasate în presă din motive militare va suferi încă o serie de completări și rectificări. Restricțiile se extindeau acum inclusiv asupra informațiilor ce puteau afecta securitatea diplomatică și defensivă a aliaților Rusiei.⁷

¹ Mihail E. Ionescu, „Un secol de la al Doilea Război Balcanic”, „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4, 2013, p. 2-3; George Ungureanu, „Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar”, „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4, 2013, p. 42-43; Marius Diaconescu, „Al Doilea Război Balcanic și iluzia succesului diplomatic și militar al României”, Revista „Historia”, 2013, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/al-doilea-razboi-balcanic-si-iluzia-succesului-diplomatic-si-militar-al-romaniei>

² În perioada 1910-1914, ziarul „Русский инвалид” îl avea ca redactor-șef pe general-locotenentul V.V. Belyaev, care, însă, la 9 noiembrie 1914, este numit comandant al diviziei 83 infanterie, cu care a intrat în Primul Război Mondial, fiind numit ulterior, la 19 iunie 1915, șef al Statului Major al Armatei a 12-a. După o perioadă de interimat, șefia redacției ziarului este preluată de general-locotenentul A.I. Zvonnikov, care în anii 1895-1910 a fost colaborator permanent al revistei „Разведчик”.

⁴ „СОБРАНИЕ“ 1914, nr. 26, nr. 2066, С. 821-822, nr. 203, Ст. 2752

⁶ „НОВОСЕЛОВ“ 1915, с. 580

⁸ „НОВОСЕЛОВ“ 1915, с. 580

⁷ СОБРАНИЕ 1915, Nr. 313, Ст. 2904.

și eventuali despre unitatea fermă a poporului rus, forța și legitimitatea acțiunilor militare ale Rusiei, pe de o parte, și despre slăbiciunea puterii și atrocitățile inamicului, pe de alta. Un rol important în gestionarea propagandei în timpul războiului îl juca în Imperiul Rus Biroul de informare de pe lângă Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor. Biroul, în care la începutul războiului activau peste 600 de colaboratori, a fost instituit în anul 1906 cu sarcina de informare „pozitivă” a presei din punctul de vedere al guvernului. Acest birou acționa în strânsă legătură cu Agenția de Telegraf din Petrograd, cu Biroul jurnaliștilor ruși și cu alte agenții și birouri de știri, comisii de presă și, de asemenea, publicații particulare. Zilnic apărea „Buletinul Biroului de Informare”, pentru care agențiile guvernamentale furnizau comunicate oficiale. Buletinul era destinat redacțiilor publicațiilor periodice.⁸

Chestiunea Dobrogei este reflectată în presa militară rusă în ajunul nemijlocit al izbucnirii Marelui Război, când Rusia a devenit conștientă de faptul că Bulgaria poate fi pe cealaltă parte a tranșelor, în pofida legăturilor „de sânge” cu care era legată. În numărul din 18 iunie 1914⁹ este plasat un material al redacției despre articolul „extraordinar” semnat de K. Popov pe paginile revistei panslaviste „Нѣааѣііѣѣа Ёѣааѣѣѣ”, ce se referea la situația „*pământurilor bulgărești anexate la Serbia, Grecia și România*”. Articolul face referire la eforturile ministrului rus de externe S.D. Sazonov în privința împăciuirii interne în Macedonia și Dobrogea. Sunt reproduse cuvintele acestuia din cadrul discursului rostit în Duma de Stat la 10 mai 1914, în care acesta sugera guvernelor sârb și român luarea unor măsuri pentru câștigarea loialității noilor cetățeni din teritoriile respective. Autorul aprecia această adresare drept o „*bună vestire din Rusia frățească, care să aducă o rază de lumină în inimile mucenicilor din Dobrogea și Macedonia*”, iar în așa mod „*credința în Rusia va renaște și privirea a două milioane de oameni subjugăți se va întoarce din nou spre Petersburg în așteptarea prefacerii cuvintelor bune în fapte bune*”. Aceste aluzii la o refacere teritorială în Balcani, care să repare „*nedreptatea*” pricinuită bulgarilor ca urmare a celui de-al Doilea Război Balcanic, aveau, în opinia noastră, scopul de convinge Bulgaria să-și mențină neutralitatea sau poate chiar să se alieze cu „*frații ruși*”, în eventualitatea foarte probabilă a izbucnirii unei conflagrații între Puterile Centrale și Antanta. Or, în urma războaielor balcanice, opinia publică bulgară s-a întors împotriva Rusiei și a puterilor occidentale, deoarece bulgarii au văzut că acestea nu au făcut nimic pentru a-i ajuta. Tonul este totuși potolit, prin schimbul accentelor. O situație de altfel clară, în condițiile în care nici România, dar mai ales Serbia, la fel de frățească, nu trebuiau împinse în mâna dușmanului. De aceea autorul își redirecționează discursul spre restabilirea relațiilor de amiciție între Bulgaria, pe de o parte, și România și Serbia, pe de alta. Acest fapt era pus pe seama recunoașterii cât mai grabnice a Bisericii autocefale bulgare de către sârbi, români și greci. „*Tratativele cu privire la bisericele și școlile bulgărești din Dobrogea și Macedonia puteau fi duse doar cu exarhul bulgar și nicidecum cu patriarhul grec de la Constantinopol*” încheie autorul. Materialul finisează cu o întrebare retorică a redacției organului oficial de presă a Statului Major General rus: „*Oare autorul nu are dreptate?*”.¹⁰

Această curtoazie diplomatică avea să producă pentru Rusia un aparent succes în relația cu Bulgaria, care, după izbucnirea Marelui Război, prin nota verbală din 30 iulie/12 august înmănată misiunii ruse de la Sofia, asigură că va menține o neutralitate strictă până la epuizarea crizei europene.¹¹

În condițiile în care Consiliul de Coroană al României, întrunit la castelul Peleş din Sinaia, a decis și el, la 21 iulie/3 august 1914, menținerea neutralității țării, Rusia era pusă într-o situație favorabilă pe flancul său sudic. Această situație era însă foarte fragilă, deoarece între România și Bulgaria continua să ardă mocnind chestiunea Dobrogei, dar exista și probabilitatea ca statele în cauză să intre în război de partea Puterilor Centrale. De aceea Rusia va monitoriza cu atenție mișcările de trupe din Dobrogea, depunând toate eforturile pentru menținere statu-quo-ului în regiune. Drept dovadă, numărul din 10 august semnală cu îngrijorare că deși România și Bulgaria păstrează neutralitatea, „*în România se atestă anumite semne ale pregătirilor militare*”, fiind vorba de informațiile „*ce apăreau în presă despre întărirea Corpului V Armată din Dobrogea, pregătirile*

⁸ „ВОЛКОВСКИЙ” 2003, p. 108

⁹ După stilul vechi, în uz la acel moment în Imperiul Rus.

¹⁰ „РУССКИЙ” 1914, nr. 130, p. 6

¹¹ „РУССКИЙ” 1914, nr. 166, p. 4

În sfera militară-sanitară și activitățile Crucii Roșii în caz de război".¹² Același lucru era semnalat și pe paginile revistei „Âlăfîuē năfōfēē”.¹³

Rusia va continua a depune eforturi în vederea menținerii neutralității Bulgariei, fapt reflectat de organele de presă ale Statului Major General rus. Numărul din 3 septembrie al ziarului „*Doññëëë èíââëëëä*” relua discursurile despre situația ingrată în care a lăsat-o Rusia pe Bulgaria după cel de al Doilea Război Balcanic. În secțiunea Revista presei, este inclus un material ce examinează anumite articole din presa bulgară, în care se pledează pentru intrarea în război de partea Triplei Alianțe, fapt care, după cum susține autorul, *„nu poate să fie îmbucurător pentru poporul rus”*. *„Dihotomia partinică”* din Bulgaria este explicată tot aici prin *„pierderea Dobrogei și Macedoniei, pentru care bulgarii au luptat cu dârzenie împotriva otomanilor”*, în numele lumii slave, care însă, *„i-a trădat”*. Sunt prezentate și alte referințe la articole din presa bulgară îndreptate împotriva Rusiei. Dar după cum se susține în material, în ultimele zile situația se schimba în favoarea Rusiei, chiar guvernul bulgar recunoscându-și greșelile *„împotriva neutralității”*, ca urmare a notelor de protest înaintate de Rusia, în privința mai multor cazuri de acest gen.¹⁴

Dar pericolul intrării Bulgariei în război împotriva sa a determinat Rusia să momească Bulgaria cu eventualitatea unui târg prin care România ar ceda Dobrogea în schimbul Transilvaniei. Cel puțin aceasta reiese din articolul din 26 septembrie 1914, semnat de generalul de infanterie în rezervă N. Butovski, care odată cu izbucnirea Marelui Război a fost totuși implicat în mai multe comisii ale Statului Major General rus, și ca urmare poate fi catalogat ca reprezentând poziția cercurilor militare de conducere ruse, mai ales că articolul este plasat pe paginile organului oficial de presă al Statului Major general rus. Autorul susține, în privința României, că aceasta are unica șansă de a deveni o mare putere europeană, „*dar această șansă poate dispărea oricând*”. „*Politica castanilor scoși din foc cu mâini străine nu este una sigură, și acest fapt se pare îl înțelege poporul român, dar nu-l înțelege guvernul său... Poate România se teme că ocupând Transilvania, ea va provoca armatele bulgare spre Dobrogea? Mare lucru! Harta viitoarei Europe va fi trasată de o mare coalțiție, care își va dicta voința sa la Berlin*”. Aparent o astfel, de afirmație poate fi înțeleasă drept o amenințare directă la adresa Bulgariei, în sensul posibilității întoarcerii Dobrogei României după război, și deci inutilitatea intrării Bulgariei în război. Totuși articolul are o atitudine împăciuitoare față de Bulgaria. După cum afirmă autorul tot aici, în pofida acțiunilor de ajutorare acordate de Bulgaria germanilor în transportarea armamentului în Turcia, „*Rusia totuși o iubește, ca mama pe fiica sa rătăcită*”.¹⁵ În această ordine de idei, fraza de mai sus ar suna mai degrabă ca o asigurare pentru Bulgaria despre rezolvarea pozitivă a problemei Dobrogei pentru bulgari, în schimbul păstrării neutralității, sau intrării de partea Antantei în război.

Însă cum orientarea Bulgariei spre Puterile Centrale devine tot mai clară, și poziția diplomației ruse față de chestiunea Dobrogei devine mai puțin împăciuitoare. Astfel, răsfoind numărul din 30 octombrie 1914 al ziarului „Донѣеѣѣ ѣіаѣѣѣѣѣ”, găsim declarația unui „*diplomat de vază rus*” cu privire la starea de spirit în cercurile politice de la Roma, București și Atena. Cu privire la România diplomatul în cauză afirma, cu optimism, că „*deși Brătianu încă nu a pronunțat cuvântul decisiv, totuși acesta deja se simte pe vârful limbii. Cine știe, poate în următoarele zile, când oficialii de la Sofia își vor finisa ultima frază cu privire la Dobrogea, această neclaritate va dispărea*”.¹⁶

Articolele de analiză de la începutul anului 1915 din presa militară rusă cu referire la Bulgaria critică cu vehemență apropierea Bulgariei față de Puterile Centrale, însă sunt respinse și aduse argumente doar împotriva pretențiilor bulgarilor față de Macedonia, chestiunea Dobrogei nefiind amintită nici măcar în treacăt.¹⁷ Apare astfel, aproape evidentă, susținerea tacită a pretențiilor bulgarilor față de Dobrogea. De altfel, Rusia va insista în continuare în fața României asupra cedării Dobrogei, în schimbul Transilvaniei. Numărul din 1 aprilie 1915 al ziarului „Донѣеѣѣ еіаѣѣѣ” plasa pe paginile sale o declarație de presă sugestivă a prim-ministrului bulgar V. Radoslavov, ce

¹² „РУССКИЙ“ 1914, nr. 173, p. 5

¹³ «РУССКИЙ» 1914, нр. 9, р. 219

¹⁴ «РУССКИЙ» 1914, нг. 192, р. 4

¹⁵ «РУССКИЙ» 1914, nr. 212, p. 3

¹⁶ «РУССКИЙ» 1914, пр. 245, р. 3

¹⁷ «РУССКИЙ» 1915, nr. 7, p. 3; Nr. 19, p. 3

facea referire la atitudinea Bulgariei față de Antanta. Acesta afirma că scopul principal al Bulgariei este Macedonia, pe când „*relațiile cu România se îmbunătățesc, e posibil chiar ca ambele state să semneze o înțelegere în privința diferendelor existente*”. Acesta mai afirma că garanțiile făcute de statele Antantei s-au învechit și solicita reconfirmarea acestora.¹⁸ Rusia însă nu mai era deja atât de sigură de sinceritatea Bulgariei, folosind în loc de „*neutralitate*”, pentru a caracteriza statutul ei, „*un cuvânt apropiat celui de complicitate*”.¹⁹

Regatul Bulgariei va intra în cele din urmă în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale la 15 octombrie 1915, după ce Germania i-a promis restabilirea granițelor trasate prin Tratatul de la San Stefano, inclusiv cu privire la Dobrogea de Sud (Cadrilaterul). Dar, după cum se va demonstra ulterior, în eventualitatea înfrângerii unei Românii găsite în tabără adversă, Bulgaria nutrea drept recompensă și Dobrogea de Nord, adică un hotar comun cu România exclusiv pe Dunăre. Declarația de război a fost înaintată doar Serbiei, în condițiile menținerii neutralității României. Situația nu avea cum să nu reprezinte un argument în plus în favoarea antantofililor din România. Pe de altă parte, Rusia își va intensifica acțiunile în vederea atragerii României în război de partea Antantei, mergând chiar la anumite cedări în timpul tratativelor, iar în privința Bulgariei va renunța la orice curtoazie.

Planurile agresive ale Bulgariei față de vecinul de la Nord vor fi reflectate chiar de presa rusă, posibil anume cu scopul de a împinge România în război de partea Antantei. Numărul din 16 februarie 1916 va consemna amenințator că „*de la un timp germanii și bulgarii ridică numeroase întărituri în apropierea frontierei române în Dobrogea, folosind munca a circa 1000 de prizonieri*”.²⁰ Numărul din 7 martie prelua, în același stil, o informație publicată în numărul din 27 februarie 1916 al ziarului „Acțiunea”, care afirma că în scopul ridicării moralului ostașilor săi, autoritățile bulgare au distribuit hărți geografice, pe care erau marcate hotarele preconizate ale cuceririi, incluzând Dobrogea, Salonic, Serbia și Albania. Astfel de hărți se vindeau liber în magazinele din Macedonia cucerită. Se consemna că ziarul românesc își exprima profunda consternare de respectiva dispoziție a autorităților bulgare.²¹ „Acțiunea” era organul de presă oficial al Partidului Conservator Democrat, care, alături de gruparea conservatoare a lui N. Filipescu, a fost organizatorul marilor campanii de intrare a țării în război alături de Antanta în perioada neutralității.

Ținem să precizăm, în această ordine de idei, că Petrogradul va ajunge să subvenționeze la greu o serie de ziare românești, precum „Adevărul” și „Roumanie”, din motiv că, după cum afirma ambasaduror (ministrul) rus la București, Stanisław Baw Koziełł-Poklewski, în telegrama din 18 mai 1915, cu Nr. 10, „*numărul ziarelor favorabile Antantei se micșorează din cauza corupțiunii germane*”.²² De altfel, Biroul de informare de pe lângă Statul Major Rus dispunea de fonduri speciale pentru a subvenționa publicațiile tipărite, atât în Rusia, cât și peste hotarele ei, în strânsă cooperare cu guvernul rus. În acest mod, Biroul de Informare urmărea să-și consolideze influența asupra opiniei publice din cuprinsul și din afara Imperiului, în special din statele neutre. Diverse articole, pregătite în prealabil de către angajații Biroului, erau expediate numeroșilor jurnaliști, inclusiv din România, care „colaborau” cu instituția.²³ Ulterior, materiale plasate în acest mod în presa străină erau citate în paginile presei ruse, pentru a extinde efectul asupra publicului cititor propriu.

Informațiile îngrijorătoare pentru România au continuat să apară tot mai frecvent în paginile acestui ziar. În numărul din 9 martie 1916 se afirma că la începutul lunii martie un tren special cu 100 de ofițeri, inclusiv 60 germani, a sosit de la Varna la Rușciuc. Aceștia au examinat minuțios toate punctele strategice de la hotarul bulgăresc al Dobrogei.²⁴ Dobrogea era considerată drept un Rubicon și în analiza situației de pe front, semnată de colonel locotenentul G.I. Klerje, funcționar asistent al departamentului principal al Statului Major General rus, de pe paginile aceluiași ziar din 11 martie 1916. Concentrarea practic a jumătate din diviziile armatelor bulgare la hotarul dobrogean

¹⁸ „РУССКИЙ” 1915, nr. 72, p. 2

¹⁹ „РУССКИЙ” 1915, nr. 92, p. 2

²⁰ „РУССКИЙ” 1916, nr. 46, p. 4

²¹ „РУССКИЙ” 1916, nr. 64, p. 3

²² PROCESUL 1918

²³ „ВОЛКОВСКИЙ” 2003, p. 108-109

²⁴ „РУССКИЙ” 1916, nr. 66, p. 5

al României era considerată de autor drept semn al unei schimbări generale a situației strategice în Balcani, fapt ce „*făcea foarte probabil deschiderea unor noi fronturi de luptă*”.²⁵ În acest context, autorul se arăta extrem de interesat de comportamentul pe mai departe al României.²⁶

De altfel, presiunile statelor Antantei devin tot mai insistente, ele neezitând a face măcar impresia unei intrări apropiate a României în război, pentru a mai slăbi concentrația forțelor inamice pe fronturile active. Rezultatul dorit era confirmat elocvent prin informații de genul celei pe care o găsim pe paginile numărului din 18 martie 1916 a ziarului „*Донѣеѣѣ ѣіâăѣѣ*”. Se consemna că ostașii unei divizii bulgare din Macedonia au primit concedii de 20 de zile, după expirarea căruia li se prescria să se prezinte pe frontul Dobrogei, pentru a înlocui trupele germane, mutate în mod urgent spre Turcia.²⁷ Numărul din 1 mai 1916 consemna, la rândul său, că două divizii ce apărau hotarul românesc pe Dunăre și în Dobrogea au fost relocalate în legătură cu înrăutățirea situației de pe frontul din Salonic.²⁸ Până la urmă, relocările în cauză aveau să aducă un aparent beneficiu Antantei. Astfel, în iulie 1916, organul oficial al Statului Major General rus consemna situația dezastruoasă a trupelor bulgare din Dobrogea, măcinate de tifos, adus de ostașii turci. Se insista că trupele bulgare sunt demoralizate, iar teama că acestea vor depune armele în eventualitatea înfruntării militarilor ruși sau a aliaților săi s-a generalizat.²⁹ Numerele ulterioare ale ziarului în cauză insistă pe creșterea temerilor Bulgariei privind intrarea României în război de partea Antantei și măsurile întreprinse pentru a ține sub control mișcările trupelor române în Dobrogea, precum și incidentele de hotar apărute în consecință.³⁰

Aparenta slăbiciune a Bulgariei va constitui un argument în plus pentru intrarea României în război. La 4/17 august 1916, Guvernul român a semnat bine-cunoscutul tratat cu statele Antantei, iar la 14/27 august 1916 a fost convocat Consiliul de Coroană pentru a se pronunța formal asupra atitudinii României față de conflagrația mondială și realizarea idealului politico-național secular românesc. În seara aceleiași zile România a declarat război Imperiului Austro-Ungar. La rândul lor Germania și Turcia declară război României la 15/28, respectiv 17/30 august. Intrarea României în război este descrisă cu entuziasm de presa militară rusă. „*Донѣеѣѣ ѣіâăѣѣ*” relatează că armatele ruse aliate „*au început să treacă în Dobrogea și sunt întâmpinate de populație cu frenezie. Unitățile militare ale flotei ruse au ajuns la Constanța și contribuie la apărarea litoralului Mării Negre*”.³¹ Într-un articol semnat cu inițialele M.B., se afirma că „*ofensiva trupelor ruse în direcția Dobrogei va determina pe bulgari să-și slăbească prezența pe frontul macedonean și va dezlega mâinile românilor, care nu vor avea a se teme de bulgari pentru spatele frontului, în operațiunile contra austrieilor*”, iar acest lucru va ușura în consecință ofensiva pe frontul principal rus.³²

Pentru a preîntâmpina creșterea pe mai departe a prezenței ruse în Dobrogea, pe 18/31 august Bulgaria atacă România fără declarație de război, care va fi făcută abia pe 1 septembrie 1916. Armata română se pomenește într-o poziție dificilă, dar militarii ruși nu credeau că bulgarii aveau destule forțe pentru a-și continua ofensiva.³³ La 1 septembrie 1916 armatele române suferă totuși o înfrângere usturătoare în bătălia de la Turtucaia. Succesele bulgarilor erau explicate de militarii ruși prin strategia germanilor, care, dorind a slăbi ofensiva română pe frontul austriac din Transilvania, și-au transferat mai multe unități militare și jumătate din armata bulgară de-a lungul Dunării³⁴, dar și prin timpul scurt pe care l-au avut pentru regroupările de trupe spre noile fronturi, lungimea acestora mărindu-se odată cu intrarea României în război de la 1000 la 2000 de verste.³⁵ În pofida tonului optimist, prin consemnarea doar a rezistenței dârze și succeselor pe frontul din

²⁵ „РУССКИЙ” 1916, nr. 68, p. 4

²⁶ „РУССКИЙ” 1916, nr. 70, p. 4

²⁷ „РУССКИЙ” 1916, nr. 70, p. 5

²⁸ „РУССКИЙ” 1916, nr. 115, p. 4

²⁹ „РУССКИЙ” 1916, nr. 164, p. 4; Nr. 177, p. 4

³⁰ „РУССКИЙ” 1916, nr. 164, p. 4, Nr. 194, p. 4; Nr. 199, p. 3; Nr. 204, p. 4; Nr. 206, p. 3.

³¹ „РУССКИЙ” 1916, nr. 221, p. 5

³² „РУССКИЙ” 1916, nr. 222, p. 5

³³ „РУССКИЙ” 1916, nr. 231, p. 3

³⁴ „РУССКИЙ” 1916, nr. 233, p. 3

³⁵ „РУССКИЙ” 1916, nr. 236, p. 4

Dobrogea³⁶, situația reală va fi de cu totul altă desfășurare. Atunci când nu mai putea nega situația „*mișcare tactică*”³⁷ Ziarul „*Доннѣеѣ еііааѣѣ*” nu va ezita totuși a aminti despre atrocitățile săvârșite de bulgari asupra militarilor ruși răniți sau luați prizonieri³⁸, confirmând de fapt cât de greșite au fost calculele și aprecierile pe care le-au avut în privința bulgarilor. Când aliații occidentali vor insista că România are nevoie de ajutor pentru a stăvili ofensiva trupelor bulgare în Dobrogea, Rusia va insista că singura cale de salvare este de a continua ofensiva pe frontul austriac, deoarece mutarea forțelor suplimentare spre Dobrogea nu putea fi făcută în timp util.³⁹

Trupele române și ruse au fost nevoite până la urmă să se retragă din întreg teritoriul Dobrogei.⁴⁰ Retragerea la nord de Dunăre în Dobrogea era catalogată ca fiind „*cea mai bună ieșire din situație, în vederea pregătirii momentului prielnic pentru reluarea unei ofensive serioase*”.⁴¹ Cotidianul Statului Major General rus va continua să prezinte aproape zilnic situația de pe frontul dobrogean. Însă vina sa pentru pierderea Dobrogei o va recunoaște foarte greu. O va pasa, într-un târziu, pe seama prim-ministrului B.V. Stürmer, publicând sec în paginile ziarului „*Доннѣеѣ еііааѣѣ*” din 22 aprilie acuzațiile în acest sens lansate de generalul român Dumitru Iliescu în presa franceză. La acel moment B.V. Stürmer nu mai făcea parte din cabinetul de miniștri rus, iar activitatea sa era aspru criticată chiar de cercurile conducătoare de la Petrograd. Acuzele generalului Dumitru Iliescu se rezumau la aceea că planurile de război pe care le-a primit România de la guvernul rus nu presupuneau participarea Bulgariei la acțiunile militare. La protestul părții române, B.V. Stürmer ar fi replicat că Bulgaria nu va dori în niciun fel să lupte împotriva Rusiei. De asemenea, la solicitarea Cartierului General al Armatei române de a concentra pe frontul dobrogean 200.000 de militari, acesta a replicat că 20.000 erau de ajuns.⁴²

O astfel de schimbare în privința admisibilității publicării unui astfel de material incriminatoriu la adresa Rusiei, mai ales în condițiile unei aspre cenzuri militare pe timp de război, survenea ca urmare a Revoluției din februarie 1917 din Rusia, ce a însemnat o relativă dar scurtă democratizare a societății ruse. Această schimbare se va reflecta și la nivelul presei militare ruse.

În paginile ziarului găsim un material extrem de interesant, reprezentând discuțiile pe marginea problemelor de apărare din cadrul Consiliul Provizoriu al Republicii, organism consultativ al guvernului provizoriu. În cadrul ședinței din 18 octombrie 1917, reprezentatul Partidului Cadeților, P.N. Miliukov, ex-ministrul Afacerilor Externe, a rostit un amplu discurs, în care s-a referit și la chestiunea Dobrogei. Criticând aspru pozițiile partidelor de stânga, acesta afirma că „*democrația revoluționară rusă insistă pe deplina autodeterminare a Dobrogei, adică taie România de mare și nu spune nimic despre Transilvania. Reiese că radicalii ruși nu au curajul să depășească hotarele Puterilor Centrale. Radicalismul rus nu ia în considerare doar interesele Rusiei și se comportă absolut nonșalant în privința intereselor aliaților noștri*”.⁴³ P.N. Miliukov se referea la așa numitul „mandat a lui Scobelev”. Ca urmare a discuțiilor din cadrul ședinței secrete din 3-5 octombrie 1917 a Comitetul Executiv Central al sovietelor, la care au participat și delegați ai organizațiilor militarilor de pe front și ai reprezentanților Consiliului rus al deputaților țărâniști, a fost adoptată o rezoluție ale cărei prevederi M.I. Scobelev, unul dintre liderii revoluționari ruși, era împuternicit să le proclame în cadrul viitoarei conferințe aliate de la Paris, și anume condiții de pace după formula „*fără anexe și contribuții de război bazate pe autodeterminarea popoarelor*”. Erau vizate în mod concret Polonia, Letonia, Lituania, Armenia Turcească, Alsacia-Lorena, dar și Dobrogea.⁴⁴

În unul din următoarele numere era inclusă și informația cu privire la reacțiile din România la „mandatul lui Scobelev”. Este prezentată replica profesorului N. Iorga, care își exprima regretul că autorii „mandatului” nu au luat în calcul condițiile în care România a primit Dobrogea în 1878, și anume retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei Rusiei. De asemenea, este pusă

³⁶ „РУССКИЙ” 1916, nr. 240, p. 5; Nr. 241, p. 5; Nr. 242, p. 5; Nr. 243, p. 5; Nr. 254, p. 4; Nr. 256, p. 1, 4; Nr. 259, p. 5.

³⁷ „РУССКИЙ” 1916, nr. 243, p. 5.

³⁸ „РУССКИЙ” 1916, nr. 264, p. 5.

³⁹ „РУССКИЙ” 1916, nr. 249, p. 4.

⁴⁰ „РУССКИЙ” 1916, nr. 272, p. 1.

⁴¹ „РУССКИЙ” 1916, nr. 275, p. 6.

⁴² „РУССКИЙ” 1917, nr. 93, p. 4.

⁴³ „АРМИЯ” 1917, nr. 240, p. 3.

⁴⁴ „ОРЛОВ” 2011, p. 223.

întrebarea de ce principiul autodeterminării nu este valabil și în privința Transilvaniei și Basarabiei.⁴⁵ Publicarea acestor idei denotă o poziție intransigentă a autorităților de la Petrograd în privința chestiunii Dobrogei la acel moment - teritoriul trebuia să rămână al României. De altfel, la 16 octombrie, ministrul de externe M.I. Tereșenko, într-un discurs în cadrul Consiliului Provizoriu al Republicii, a declarat că „mandatul lui Scobelev” reprezintă multe dezavantaje în privința intereselor Rusiei, iar delegația guvernului rus ar trebui să acționeze la Paris ca o echipă unitară, astfel că „*vociferarea de către Scobelev a unei declarații separate*” este inacceptabilă.⁴⁶

Ținem să precizăm în această ordine de idei că, din iulie 1917, organul central al Ministerului de Război, ziarul „Invalidul Rus” (1862-1917), și-a schimbat titulatura în „Armata și flota Rusiei Libere”, apărând în această formulă până la 27 octombrie 1917, la acapararea puterii de către bolșevici. Aceștia vor prelua ziarul, înlocuindu-l în funcția de redactor-șef pe general-maiorul D.K. Lebedev cu revoluționarul K.S. Eremeev, anterior membru al colegiului de redacție la un alt ziar. Ca urmare, la 4 decembrie 1917 (stil nou), ziarul a apărut ca organ de presă al Comisarilor Norodnici pentru Afaceri Militare și Navale, fiind în continuare tipărit la Petrograd, în tipografia fostului Minister de Război. Ulterior, în februarie, ziarul și-a schimbat din nou denumirea – „Armata Roșie și Flota Muncitorilor și Țăranilor”, păstrându-și numerotarea. Celălalt organ de presă al fostului Minister de Război rus - revista științifică-militară „Almanahul militar” (1858-1917) - va fi închis imediat după revoluția din octombrie 1917. Ziarul a continuat să pună accentul pe paginile sale pe situația militară externă a Rusiei, spre deosebire de alte organe de presă bolșevice, care puneau accentul pe situația politică internă din țară. Desigur, nu lipsesc materiale cu tentă dogmatică.

Venirea bolșevicilor la putere în Rusia avea să pună România într-o situație extrem de dificilă. Decretul despre pace al liderului noii Rusii, V.I. Lenin, adoptat la 26 octombrie 1917, practic lăsa România de una singură în fața ofensivei germano-austro-bulgare. În aceste condiții, prin Armistițiul de la Focșani din 26 noiembrie/9 decembrie 1917, România a fost obligată să cedeze Austro-Ungariei pasurile Carpaților, iar Bulgariei sudul Dobrogei până la linia Rasova-Agigea. Mai mult, din cauza măsurilor luate de guvernul român împotriva detașamentelor bolșevizate aflate în debandadă pe teritoriul României, relațiile cu Rusia Sovietică se vor înrăutăți rapid, ajungând până la ruperea relațiilor diplomatice la 13/26 ianuarie 1918 și confruntări armate directe. Dobrogea nu mai apare practic deloc în paginile presei militare, chestiunea ei nemaifiind importantă pentru noii lideri ai Rusiei. În numărul din 9 martie al ziarului „Рабочая и крестьянская Красная Армия и Флот”, se amintește doar sec despre condițiile păcii preliminare semnate la Buftea la 5 martie între România și Puterile Centrale, una dintre prevederi era cedarea Bulgariei a întregii Dobroge până la Dunăre⁴⁷.

Succesiunea evenimentelor a făcut ca la 29 septembrie 1918 Bulgaria să se recunoască înfrântă de Antanta. În decursul lunii octombrie unitățile armatei conduse de Mackensen se retrag și ele de pe frontul dobrogean. Astfel, la momentul semnării armistițiului cu Germania, la 11 noiembrie 1918, România a reintrat în posesiunea teritoriului Dobrogei de Nord și celei de Sud, pe care le va stăpâni până când, impusă de aceeași Germanie, va semna un nou *Tratat cu privire la frontiera comună cu Bulgaria* la 7 septembrie 1940.

⁴⁵ „АРМИЯ” 1917, nr. 243, p. 1.

⁴⁶ „ОРЛОВ” 2011, p. 224.

⁴⁷ „РАБОЧАЯ” 1918, nr. 33, p. 4.

BIBLIOGRAFIE

Diaconescu, Marius, *Al Doilea Război Balcanic și iluzia succesului diplomatic și militar al României*, Revista „Historia”, 2013; <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/al-doilea-razboi-balcanic-si-iluzia-succesului-diplomatic-si-militar-al-romaniei>

Ionescu, Mihail, E., „Un secol de la al Doilea Război Balcanic”, „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4, 2013;

*** *Procesul dezastrului național. Documente secrete din Arhiva diplomatică a ministerului de externe din Petrograd*, Iași, 1918;

Ungureanu, George, „Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar”, „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4, 2013;

„Армия и флот свободной России”, 1917, Петроград, nr. 152-246;

„Военный сборник”, 1914, СПб/Петроград, nr. 1-12;

„Волковский Н.Л”, „История информационных войн”, Ч. 2, СПб., 2003;

„Временное положение о военной цензуре”: [Утверждено 20 июля 1914 года], Петроград, 1914;

„Гужва Д.Г.”, *Военные газеты и журналы в годы Первой мировой войны как основное средство информирования русской армии*, Русская публицистика и периодика эпохи Первой мировой войны: политика и поэтика. Исследования и материалы, Москва, 2013;

„Новоселов В.”, *Печать и война, Пробуждение (художественно-литературный и научный журнал)*, 1915, Петроград, № 2;

Орлов А.В., *Внешняя политика и международные отношения России с середины XIX века до 1918 года*, Санкт-Петербург, 2011;

„Рабочая и крестьянская Красная Армия и Флот”, 1918, nr. 1-119;

„Русский инвалид”, 1914, СПб/Петроград, nr. 1-303;

„Русский инвалид”, 1915, Петроград, nr. 1-306;

„Русский инвалид”, 1916, Петроград, nr. 1-349;

„Русский инвалид”, 1917, Петроград, nr. 1-151;

„Собрание узаконений и распоряжений правительства”, СПб., 1914;

„Собрание узаконений и распоряжений правительства” Петроград, 1915.

Efectele Primului Război Mondial asupra societății dobrogene

Prof. Dragoș Dumitru Dragomir*

ABSTRACT. *The First World War profoundly affected Dobrogea's society, causing hunger, misery, coldness, epidemics and poverty, as evidenced by archive documents and testimonies of survivors. The first years after the Great War had passed into an atmosphere of hatred and insecurity. However, gradually, with the passing of time, the wounds of the Dobrogea society during the Great War were scarred, the horrors were forgotten, and people were ready to face the new problems of that period.*

Cuvinte-cheie: Dobrogea, război, Nicolae Bălcescu, Vultur, martiriu

Keywords: Dobrogea, war, Nicolae Bălcescu, Vultur, martyrdom

Intrarea României în prima conflagrație mondială a fost determinată de necesitatea împlinirii dezideratului unirii tuturor românilor. Campania militară din septembrie - octombrie 1916, desfășurată pe frontul de sud, a evoluat rapid nefavorabil pentru armată română, în fața unui inamic superior atât numeric cât și în dotare tehnică, în condițiile nerespectării flagrante de către aliați a obligațiilor asumate. După „bătălia Dobrogei”, din septembrie 1916, a urmat ofensiva susținută a trupelor germano-bulgaro-turce pe direcția Cernavodă - Constanța, în scopul izolării regiunii dobrogene de restul țării. Crâncenele bătălii din a doua jumătate a lunii octombrie s-au încheiat cu succesul trupelor Puterilor Centrale, care au reușit, cu prețul unor mari eforturi, să împingă trupele românești, în retragere, peste Dunăre.

* Liceul Tehnologic „I.C.Brătianu” din Nicolae Bălcescu

Astfel, Dobrogea a devenit prima provincie românească ocupată de inamic și a fost ultima provincie eliberată. La 6 octombrie 1916, 15 avioane germane au lansat bombe de mare calibru asupra orașului Constanța. Atacul s-a soldat cu distrugerea completă a unor edificii. În aceeași perioadă tirul artileriei grele lovea atât șoselele pline de refugiați, cât și gările și trenurile înțesate de familii deznădăjduite, care fugeau din calea invadatorilor. Rând pe rând au fost ocupate localitățile Agigea, Techirghiol, Topraisar, Cobadin, Constanța și Medgidia. Pe 24 octombrie s-a desfășurat o aprigă dar inutilă luptă pentru apărarea orașului Cernavodă.¹

Odată cu aceste desfășurări militare începea „martiriul Dobrogei”, o adevărată tragedie pentru populația străvechii provincii dintre Dunăre și Mare. Conform acordului de la Sofia, asupra departajării administrației teritoriilor românești ocupate, Dobrogea revenea autorităților bulgaro-turce. Începând din februarie 1917 județul Constanța și sudul județului Tulcea au trecut sub administrația comandamentului Armatei a 262-a germane, județele Durostor și Caliacra fiind anexate Bulgariei. Conducerea administrativă a Dobrogei a fost încredințată prefectului de Sofia, numit și prefect al Dobrogei, cu sediul la Constanța. Teritoriul ocupat a fost împărțit în șase subprefecturi.

Din relatările de epocă reies cu claritate condițiile extrem de grele, de teroare sistematică, pe care le-a înfruntat populația dobrogeană în anii ocupației bulgare: violuri, furturi, omoruri, maltratări, incendii. În peste doi ani de ocupație, în satele județului Constanța au fost distruse peste 4.000 de case.²

În părculețul de lângă primăria Nicolae Bălcescu din județul Constanța se află un monument, inaugurat în august 1926, realizat de sculptorul I. Petraru Chiorcismia și ridicat prin contribuția lui Iordache Pricop și a soției sale, Ana. Aici sunt menționați trei morți în luptă la Mărășești (Crăciun N. Zărnescu, voluntar în armată, S.N. Zărnescu și P.S. Kiorpec) precum și 47 de morți în refugiu și ocupație (42 de creștini și 5 musulmani). Cele mai afectate au fost familiile Petcu (6 morți) și Albu (5 morți). În centrul localității Dorobanțu se află, de asemenea, un monument ridicat prin străduința și inițiativa generalului Dumitrescu, șef stat major al corpului V de armată, pentru eroii primului război mondial. Aici sunt menționate numele a 32 de localnici morți în luptă.

După ocuparea Dobrogei, în această provincie a încetat orice activitate școlară. Pentru reluarea procesului de învățământ, autoritățile germane au stabilit, în iunie 1917, reînființarea grădinițelor și redeschiderea școlilor germane, pentru acestea urmând să se aducă manuale din Germania. Aprobarea pentru funcționarea școlilor din comunitățile românești și rusești urma să se dea doar dacă prin aceasta nu se răpeau brațele copiilor necesare pentru activitatea economică.³

După primul război mondial și după prădăciunile lăsate în urmă de armatele inamice, în special bulgare, care au distrus, jefuit și incendiat satele românești, situația învățământului dobrogean era dezastruoasă: școli distruse, învățătorii titulari împrăștiați în toată țara, iar o parte din ei jertfiți pentru întregirea neamului. Școlilor din sate le lipseau ușile, geamurile, sobele și nu erau lemne.⁴

În zona spre Hârșova situația a fost cea mai grea. Toate școlile, de la Sarai și Cartal până la mare, au fost distruse; cele mai multe au fost arse, iar celor care au scăpat de vâltoarea focului li s-a luat lemnăria pentru tranșee.⁵ Astfel se explică adresa nr. 35226/25 August 1919 de la Direcțiunea Administrațiunii Județene și Comunale din cadrul Ministerului de Interne prin care „se dispune instituirea de îndată a comitetelor școlare, în scop de a strânge cât mai repede fondurile de care este nevoie pentru punerea în funcțiune a școalelor cari au suferit degradări în timpul războiului”. În multe localități din țară se constituiseră comitete cetățenești cu scopul de a aduna fonduri bănești pentru construcții de primării, școli, biserici.⁶ Așa se explică faptul că în primul trimestru al anului școlar 1918-1919 nu s-au desfășurat ore de curs. Acestea au început, cel mai probabil, după încheierea primei conflagrații mondiale.

¹ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ediția a 2-a, revizuită, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 386

² Stoica Lascu, *Mărturii documentare privind ocupația Puterilor Centrale în Dobrogea (1916-1918)*, în „Pontica” 17 (1984), p. 177-187

³ Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Ediția a II-a revăzută și reîntregită, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, p. 43-44

⁴ <http://www.resurseculturale.ro/volum1/prahoveanuioana.html>

⁵ V. Helgiu, *Școala primară din Dobrogea în curs de 40 de ani (1879-1919)*, în „Analele Dobrogei”, 1920, anul 1, nr.2, p. 251

⁶ SJCAN. *Fond Prefectura Constanța*, dos.2/1919, f.58

Perioada anilor 1916-1918 a adus dobrogenilor foamete, mizerie, frig, epidemii de febră tifoidă și dizenterie. Toate acestea plus impozitele, amenziile și comportarea brutală a militarilor din trupele de ocupație au provocat localnicilor suferințe fizice și morale care au lăsat urme adânci și greu de vindecat. Din aceste cauze populația românească a scăzut constant, lipsa brațelor de muncă obligând vremelnicele autorități germano-bulgare să introducă munca forțată pentru toate categoriile de locuitori. În Tulcea femei și copii au fost scoși la săpat de tranșee după o normă zilnică a cărei neîndeplinire era pedepsită prin bătaie cu patul armiei.⁷

Bătrânii din satul Vulturii spuneau despre bulgari că ar fi fost mai răi decât rușii. Bulgarii căutau fete și femei tinere. Domna Elena Comșa își amintește o poveste spusă de nașa de cununie a mamei, care a fost obligată să se ascundă în pod, dar, cum soldații bulgari au urcat acolo, a ieșit pe cucuvea și a sărit de pe acoperiș.

La câțiva ani de la încheierea conflagrației, urmele războiului se puteau regăsi oriunde. La 20 august 1920, T.D. Protopoescu, protoiereul județului Constanța, a inspectat biserica din Cartal, județul Constanța, constatând că în curtea bisericii se aflau „cam 15 morminte ale rușilor căzuți pe front” care erau „lăsate în părăsire”.⁸

În anul 1927 preotul paroh Anton Popescu constata că, după ce 47 de suflete din Cartalu se pierduseră numai pe câmpul de luptă, iar jumătate din parohie fusese distrusă de foc, după război moralitatea enoriașilor se schimbase, oamenii nu mai voiau să înțeleagă și să urmeze sfaturi, mulți cădeau pradă viciului beției, iar sărăcia pusese stăpânire pe sat din cauza secetei care bântuia în ultimii cinci ani.⁹

În primii ani postbelici, și în Dobrogea producția a fost mult diminuată. Așa cum se constata în ziarul „Farul” din 21 mai 1919, majoritatea țăranilor nu aveau pluguri, vite, instrumente agricole, sămânță, practic nu aveau „*nimic din ceea ce le trebuie ca să stoarcă pământului bogățiile*”. La aceste lipsuri se adăugau pierderile de vieți omenești din timpul războiului și subnutriția ce producea alte victime în rândul familiilor țărănești. Toate acestea au făcut ca în Dobrogea să se cultive extrem de puțin în primii ani după primul război mondial.¹⁰

Imaginea jalnică în care se găsea Dobrogea după primul război mondial a fost redată de Constantin Brătescu, la acea dată profesor la Școala Normală din Constanța și membru core-spondent al Academiei Române, în articolul „După război” publicat în Arhiva Dobrogea, volumul II din 1919: „*Satele noastre nu mai erau satele mulțumite și fremătând de hârnicia zilelor de lucru și de bucuria zilelor de sărbătoare; ci multe dintre ele, cele mai multe, stau aproape pustii, ca niște cimitire vechi. Și pe mulți dintre aceia care, prea legați de vatră, au rămas să îndure jugul unui dușman sălbatic, însuflețit de ură, de invidie neagră și de duhul distrugerii, nu i-am mai regăsit bucurându-se de lumina curată a cerului dobrogean. Am regăsit ogoarele năpădite de buruieni sălbătice, căminele sparte, mii de orfani pe drumuri, averile risipite și prăpădite, frigul și vânturile triste ale Mării suierând peste stepă, pustiind peste ruine. Am simțit atunci că barbaria ce a trecut peste cea mai nefericită dintre provinciile românești ne-a întors până aproape de anul 1877 și că ni se cere o nouă muncă titanică spre a reda României grădina fericită de odinioară*”.

Nu exista nicio exagerare în descrierea realizată de Constantin Brătescu. Ocupația germano-bulgară își lăsase din plin amprenta asupra pământului dintre Dunăre și Mare. Agricultură cunoscuse un regres deosebit, se cultivase puțin și, din cauza secetei, se recoltase și mai puțin. Nu fusese ocolită nicio posibilitate, nicio sursă ce putea aduce fonduri bănești. Se aplicaseră amenzi, se vânduseră din bunurile confiscate, se ridicaseră sume de bani din casele primăriilor, fără nicio justificare. Populației, și așa sărăcită, îi fuseseră impuse impozite directe și extraordinare, care se încasau la trei luni. Pentru spionaj în favoarea trupelor românești din stânga Dunării, din Hârșova și comunele apropiate, 48 de români au fost condamnați la o pedeapsă cumulată de 881 de zile de închisoare. Deosebit de grea era situația în mediul rural. Multe sate, fiind distruse, nu ofereau niciun fel de condiții de viață. La 10 februarie 1919, prefectul județului Constanța preciza

⁷ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 388

⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Tomisului Fondul Episcopia Constanța, Serviciul Economic, Dosare Parohiale, dos.27/1910-1922, f.22

⁹ Idem, dos. nr.48/1927-1934, f.12

¹⁰ Valentin Ciorbea, *Aplicarea reformei agrare. Structura proprietății, producția și rentabilitatea gospodăriilor rurale din județele Constanța și Tulcea între anii 1918-1944*, în „Pontica” 20 (1987), p. 318-319.

unei delegații a băncilor populare că „*astăzi putem înregistra cu durere numeroase cazuri mortale din cauza foamei*”. La un an de la revenirea administrației românești, într-un raport al prefectului județului Constanța, Fr. Sachetti, adresat Ministerului de Interne, se recunoștea că „*în afară de reparațiile făcute la orașe, la unele imobile a celor avuți, tot restul a rămas în aceeași stare dezolantă*”. Într-un raport trimis în 1921 Ministerului Lucrărilor Publice de noul prefect al județului Constanța, C. Pariano, se constata că de la retragerea inamicului și până în acel moment „*7-800 de plugari locuiesc sub cerul liber ori în gropi săpate împrejurul gospodăriilor ce li s-au devastat sau distrus*”.¹¹

C.D. Pariano scria, la 1920: „*Apoi când o provincie cu 6-7 sute de mii de locuitori, cu tot avutul lor, a fost abandonată dela început, fără nici o apărare serioasă la năvălirea dușmanilor; când un număr atât de însemnat dintrînșii au pierit în lupte cu mâinile goale, fără tunuri și comandanți pricepuți; când la jafurile și ruina dobrogenilor, afară de armatele străine, au participat și anumiți concetățeni și chiar funcționarii și coloanele românești; când autoritățile noastre, după războiu, au furat și speculat până și alimentele și îmbrăcămintea dată de pomană de americani; când o lume întreagă din Dobrogea nu are nici casă, nici îmbrăcămintă, nici vite, nici instrumente de lucru; - nu trebuia ca cu toții și cu orice preț să silim Camerele să numiască o comisiune compusă din reprezentanți ai tuturor grupărilor politice, care împreună cu un Ministru delegat de Consiliu să vie la fața locului și să vadă cu ochii starea de lipsă și de suferință în care am fost și suntem?*”¹²

În Dobrogea, imediat după încheierea primei conflagrații mondiale, erau probleme cu simpatizanții bolșevici, socialiști și filobulgari, mai ales în ocoalele Medgidia și Mangalia și în plasa Ostrov. Existau centre de propagandă la Varna și Burgas, care trimiteau agenți de propagandă bolșevică și filobulgară în Dobrogea. Mai existau un grup comunist (bolșevic) român din Odessa și secția musulmană revoluționară din Rusia. Agenții recrutați și antrenați în aceste centre aruncau prin curțile localnicilor, în locuri virane sau prin șanțurile șoselelor manifeste și ziare revoluționare în limbile română, bulgară sau turcă, adresate muncitorilor și țăranilor din Dobrogea sau poporului dobrogean. În acest sens, Ministerul de Interne, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, trimitea o notă personală-confidențială prefectului județului Constanța, în care se arăta că: „*Suntem informați că la sate s'ar fi împărțit manifeste revoluționare, prin cari, între altele, se spune: Țărani! sculați-vă din somnul vostru și vă răsculați contra asupritorilor cari vă țin sub juguți. Aducându-vă la cunoștință cele ce preced, avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se facă cercetări de urgență și să ni se comunice dacă s'au găsit astfel de manifeste în cuprinsul județului Dv., arătându-ne, în caz afirmativ, măsurile luate pentru descoperirea celor ce le-au răspândit și rezultatul cercetărilor*”(sic).

Se pare că ororile războiului au subminat toleranța etnică caracteristică Dobrogei după 1877. Cel puțin așa reiese din cele relatate în nota adresată de guvernul otoman Înalțului Comisariat Francez din Constantinopol la 25 mai 1919: „*Guvernul Otoman este informat că Autoritățile Românești urmează o politică de opresiune în contra elementului musulman din Dobrogea. Așa bunăoară, ele pun stăpânire, cu forța, pe vitele și semințele lor și împiedică pe musulmani să cultive câmpurile lor. Astfel strânși din toate părțile și lipsiți aproape complet de mijloace de trai și de muncă, acești bieți musulmani sunt nevoiți să-și părăsească căminul, ceea ce dă loc unui curent de imigrațiune, care se precizează din ce în ce mai bine, prin sosirea la Kara-Agateh a unui mare număr de musulmani din Dobrogea. Fiind dat că Guvernul Imperial întâmpină mari dificultăți în momentul de față, cu reinstalarea emigranților rămași fără adăpost în interiorul chiar al țării, i-ar fi aproape cu neputință, din cauza lipsei de locuință în Turcia să primească și să întrețină o sumă de imigranți veniți din România. Ministerul Imperial al Afacerilor Streine atrage atențiune a Înalțului Comisariat francez asupra persecuțiunilor a căror victimă este elementul musulman în Dobrogea, rugându-l tot o dată să binevoiască a lua măsurile necesare în scop de a se modifica această stare de lucruri...*”

Drept răspuns, la începutul lui iulie 1919 Ministerul Afacerilor Streine a cerut lămuriri Ministerului de Interne, care, prin Direcția Poliției și Siguranței Generale, a solicitat, la 10 iulie 1919, prefectului județului Constanța „*să luați măsuri pentru verificarea faptelor semnalate iar rezultatul să ne fie comunicat urgent*”.

¹¹ Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei...*, p. 50 et.passim

¹² C.D. Pariano, *Scrisori. Către cetățenii Constanței*, în „*Analele Dobrogei*”, 1920, An 1, no.2.1920, p. 218-219.

Faptul că situația în această provincie era volatilă se reflectă și în recomandările regăsite într-o circulară a Ministerului de Interne, menite a elimina anumite motive de revoltă a populației: „*autoritățile locale trebuie să arate o solitudine deosebită funcționarilor și lucrătorilor și prin măsuri bine chibzuite să le aducă înlesnirile posibile, permise de lege și de morală. Înființarea depozitelor de aprovizionare de lângă fiecare instituție, cooperativele și orice alte mijloace pentru înlesnirea traiului și procurarea obiectelor de primă necesitate trebuie să facă obiectul preocupărilor tuturor. (...) Autoritățile comunale trebuie să asigure dreapta împărțire a alimentelor și poliția să-și facă datoria în supravegherea și urmărirea speculatorilor. Dispozițiunile decretului lege no.2969 din 10 Iulie trebuie aplicat cu rigoare și comisiunile de judecată să funcționeze regulat. Aceeași dreaptă repartitie și poliție a abuzurilor trebuie să se exercite în fiecare instituție sau stabiliment. Instituțiile statului, județelor și comunelor trebuie să fie înconjurate de cea mai curată atmosferă morală. Ele trebuie să îndepărteze din jurul lor pe toți aceia cari nu urmăresc decât exploatarea nevoilor și suferințelor obștești. Intermediarii, samsarii și traficanții de influență care încurajează specula determină și mai mult scumpetea traiului, discreditează autoritățile și revoltă spiritul public, trebuesc cu energie îndepărtați din instituțiile și stabilimentele publice și trimiși în fața justiției”(sic).¹³*

Totuși, treptat, odată cu trecerea timpului, rănilor provocate societății dobrogene pe parcursul Marelui Război s-au cicatrizat, ororile au fost uitate, iar oamenii au fost gata să se confrunte cu problemele perioadei pe care astăzi o numim „epoca interbelică”.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

Arhiva Arhiepiscopiei Tomisului, Fondul Episcopia Constanța, Serviciul Economic, Dosare Parohiale;

SJCAN – Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale.

Lucrări științifice

Ciorbea, Valentin, *Evoluția Dobrogei între 1918/1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Ediția a II-a revăzută și reîntregită, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008;

Ciorbea, Valentin, *Aplicarea reformei agrare. Structura proprietății, producția și rentabilitatea gospodăriilor rurale din județele Constanța și Tulcea între anii 1918-1944*, în „Pontica” 20 (1987);

Helgiu, V., *Școala primară din Dobrogea în curs de 40 de ani (1879-1919)*, în „Analele Dobrogei”, 1920, anul 1, nr.2;

Lascu, Stoica, *Mărturii documentare privind ocupația Puterilor Centrale în Dobrogea (1916-1918)*, în „Pontica” 17 (1984);

Pariano, C.D., *Scrisori. Către cetățenii Constanței*, în „Analele Dobrogei”, 1920, An 1, no.2;

Rădulescu, Adrian, Bitoleanu, Ion, *Istoria Dobrogei*, Ediția a 2-a, revizuită, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.

Surse Web

<http://www.resurseculturale.ro/volum1/prahoveanuioana.htm>

¹³ SJCAN. *Fond Prefectura Constanța*, dos.1/1919, ff. 90-92, 126, 134, 138, 150-151.

Constanța 1918 – efectele ocupației Puterilor Centrale asupra orașului

prof. dr. Paul DOMINTE*

La 9 octombrie 1916, orașul Constanța era ocupat de armatele Puterilor Centrale, ca urmare a unor greșeli făcute de factorii de decizie de la nivel central, precum și a insuficientului sprijin acordat armatelor române de cele rusești, ceea ce a dat naștere unei retrageri precipitate a populației din fața inamicului, în toamna anului 1916.

Distrugerile cele mai mari pe perioada ocupației străine au fost făcute de bulgari. Despre comportamentul brutal al acestora, cu accente de naționalism xenofob, au fost de acord toți autorii români care s-au ocupat de fenomen și au avut acces la documente. Că acest tratament a avut drept cauză campania românească de la sud de Dunăre din 1913, de asemenea au fost majoritatea de acord. Administrația bulgară din Constanța s-a manifestat, încă de la început, printr-o forță distructivă fără precedent: *„Bulgarii care au intrat cei dintâi în oraș, au declarat deposedat de avutul lor pe toți românii”*, apoi au distrus imobilele: *„sunt circa 1000 construcții distruse în aceste cartiere (cel românesc) [...] pentru ca să facă dovada că românii nu au drept și nici n’au existat în Dobrogea”*. Același document arată că *„Administrația comunală a fost 3 luni bulgari, apoi 7 luni austro-ungari restul până la Noiembrie 1918 Germane-Bulgaro-Turcă și până la 2 decembrie 1918 numai bulgari”*, Comandamentul Bulgar fiind instalat în *„localul școlii primare No1 de băieți”*.¹

Convorbirile germano-bulgare s-au desfășurat la Berlin, la 8 noiembrie 1916, iar, referitor la viitoarea soartă a Dobrogei, nemții au marcat importanța geo-strategică a portului Constanța în planurile de expansiune germane ce vizau linia Constantinopol-Bagdad. La 23 noiembrie 1916, au stabilit organizarea regimului de ocupație. La Constanța a fost instalat, în calitate de guvernator al întregii provincii, fostul prefect al poliției din Sofia.² Pe frontispiciul primăriei a fost aplicată inscripția: *„Regatul Bulgariei, comuna urbană Constanța”*,³ *Administrația comunală*, au fost introduse mărcile poștale bulgare, toate casele românești au fost jefuite, iar mobila trimisă în Bulgaria⁴. Cel mai grav

* Liceul Teoretic „Decebal” Constanța

¹ Servicul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Constanța (în continuare, SJCAN F.P.C.), dosar 46/1916, f. 154

² Niculina Ursu, *Aspecte din istoria orașului Constanța în vremurile zbuciumate ale anilor 1916-1919*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Studii istorice dobrogene*, „Ovidius” University Press, Constanța, 2003, p. 172

³ I. I. Georgianu, *România sub ocupație dușmană*, II, *Exploatarea economică a țării*, București, 1920, p. 153-157 apud Adrian Stănescu, Stoica Lascu, *Mărturii documentare privind ocupația Puterilor Centrale în Dobrogea (1916-1918)*, în „Pontica”, Constanța, XVII, 1984, p. 178

⁴ A. Stănescu, S. Lascu, *op. cit.*, p. 178-179.

a fost că, și în perioada următoare, când orașul a fost administrat de germani, poliția a fost lăsată tot în subordinea bulgarilor⁵, ceea ce a perpetuat dezordinile.

Memoriile întocmite de funcționarii primăriei la sfârșitul războiului⁶ arată situația găsită în oraș la întoarcerea administrației românești: clădirile au fost devastate de jos până sus, apoi jefuite. Un memoriu evalua la 32.289.490 lei pagubele materiale generate de ocupația străină a localurilor publice.⁷ S-au furat mai toate instalațiile, inclusiv cele electrice, mobilierul, mergând până la uși și geamuri sau țigla de pe acoperiș. Au fost distruse și jefuite: Palatul Comunal, aflat încă în construcție; Cazinoul Comunal⁸; „*Uzina Electrică cu toată instalația de iluminat a orașului și localurilor comune*”; Uzina de apă Hinog și Murfatlar, care aprovizionau cu apă orașul; cimitirul; școlile; bisericile; cazarma pompierilor și salubrității, de unde s-a furat personalului de la aparatură⁹ până la efecte personale, epoleți, ismene și scupători, situația fiind asemănătoare și în cazarma sergenților de stradă¹⁰; halele și piețele¹¹; băile de mare de la Mamaia¹²; abatorul nou al comunei aflat încă în construcție; parcurile, plantațiile și grădinile; au fost deteriorate pavajele și canalizările, precum și „*instalațiile necesare consolidării malurilor*”¹³, neglijența ocupanților conducând la „*surparea malului dinspre nord a orașului*”.¹⁴

După ce arhiva comunală fusese evacuată la Brăila, a fost readusă la Constanța, din ordin german, iar „*multe din dosare și acte vândute comercianților pentru ambalaj de mărfuri*”.¹⁵

Școlilor românești le-a fost jefuit tot materialul didactic¹⁶. De altfel, cadrele didactice și școlile românești au fost una dintre țintele predilecte ale exceselor săvârșite de bulgari nu doar în Constanța, ci în întreaga Dobroge, ca parte a acțiunilor de deznaționalizare: „*În satele românești școala și materialul didactic au fost distruse, ca să nu mai aibă Românii rămași pe ce să învețe*”.¹⁷ Drept urmare, cei mai mulți învățători și profesori români, dar și preoți: „*plecați odată cu invazia bulgărească nu s’au mai întors la oficiile lor așa încât acum nu se face nici slujbă prin care s-ar putea îmbărbăta sufletele exasperate de suferință, nici în școli nu se mai aud cuvintele învățătorilor*”, scria un ziar după revenirea administrației românești.¹⁸

Serviciile publice au fost total neglijate sub ocupația bulgară și reluate parțial sub cea germană: „*la întoarcerea noastră în localitate nimic din gospodăria comunală n[-]a mai rămas în ființă și deci se impun sacrificii mari, dacă nu pentru complectarea celor ce lipsesc dar de strictul necesar nu ne putem lipsi*”¹⁹, afirma un funcționar al primăriei în 1919.

Statuia lui Ovidiu din centrul orașului a fost trasă de pe soclu cu 6 bivoli de către bulgari, intenția acestora fiind de a o transporta în Bulgaria. Numai intervenția la timp a germanilor a oprit acest act. Radu D. Rosetti, care a venit în Constanța la începutul anului 1919, afirma că statuia ar fi fost totuși reșezată pe un soclu mai mic de către germani: „*statuia lui Ovidiu a fost prăvălită de bulgari, fiindcă era, după arătarea unui erudit de-al lor, al unui «Moldovansky Crai» și pusă de germani la loc, pe un pedestal mai mic. Ce i-o fi făcut pe nemți să creadă că Ovidiu se uită prea de sus la ei, nu e încă lămurit. Cărți poștale, de vânzare la librăriile locale, reproduc scena coborârii poetului latin printre muritori, și reînălțarea lui de către Mackensen*”.²⁰ Soclul și placa cu inscripții ale statuii, însă, au fost distruse.²¹

⁵ Conform listei întocmite de comandatura germană pentru luna august 1918, în oraș exista un număr de 17 polițai, inclusiv comisarul Atanasof, toți bulgari, pentru care comuna cheltuia o sumă de 2275 lei lunar. Vezi „Gehalts Liste, der abteilung Poliția Comunală pe luna August 1918”, în F.P.C., dosar 11/1918, f. 64

⁶ SJCAN F.P.C., dosar 46/1916, f. 197-199

⁷ *Ibidem*, f. 265-267

⁸ *Ibidem*, f. 197-199

⁹ *Ibidem*, f. 170

¹⁰ *Ibidem*, f. 174

¹¹ *Ibidem*, f. 265

¹² *Ibidem*, f. 73

¹³ *Ibidem*, f. 267

¹⁴ *Ibidem*, f. 231

¹⁵ *Ibidem*, f. 155

¹⁶ *Idem*, dosar 46/1916, f. 73, 170, 174, 231, 265, 267

¹⁷ „Farul”, Constanța, an I, nr. 119, 30 august 1919, p. 1

¹⁸ vezi articolul: *Tragedia Dobrogei*, în *idem*, nr. 302/107, 30 martie 1920, p. 1

¹⁹ F.P.C., dosar 6/1918, f. 22

²⁰ Radu D. Rosetti, *Nea Rădulescu*, în *Remember. 1916-1919*, Editura Socec, București, 1921, p. 169

²¹ O imagine a statuii lui Ovidiu prăbușită de pe soclu, în mijlocul pieței căreia i-a dat numele, a fost publicată în ziarul „Farul” după război. „Farul”, Constanța, I, nr. 182, 3 noiembrie 1919, p. 3-4. Vezi și SJCAN F.P.C., dosar 46/1916, f. 158

Gravă pentru memoria colectivă a conștanțenilor a fost și profanarea unor monumente și a unor lăcașuri de cult: „*A fost furat Monumentul Reintegrării Dobrogei din fața Palatului Regal*”. În noaptea de Paști a anului 1918, bulgarii au pătruns în biserica „Adormirea Maicii Domnului”, în timpul slujbei religioase și, după ce au insultat preoții, „*au bătut pe români, i[-]au alungat afară au făcut privată din Sfântul locaș, au închis-o*”.²²

În ceea ce privește comportamentul bulgarilor: „*Dobrogea noastră a avut mult de suferit [de] pe urma furiei lor distrugătoare: case, orașe, instituții, tot ce a fost muncă românească a fost pur și simplu nimicit*”²³ iar provincia „*a îndurat din partea celui mai sălbatic invadator suferinți și umiliri care nu se pot descrie nici odată*”.²⁴ Astfel, primarul Constanței acuza, la sfârșitul anului 1918, lipsa aproape completă de alimente și combustibil și evidenția situația caselor din oraș, care au fost, în cea mai mare parte, distruse, iar altele devastate, „*astfel încât nu mai sunt locuibile; iar populațiunea întreagă înapoiată așa în cât cu greu se poate găsi case de locuit ceea ce a determinat urcarea chiriilor în mod excesiv de simțitor*”²⁵. Urmele războiului erau omniprezente: „*Nu-i un colț din Constanța peste care să nu-și fi lăsat mâna-i nimicitoare uriașul cu pumnul de fier. « Pe aici a trecut războiul », citești pe fețele triste ale caselor și palatelor fără uși și fără ferești. Dintr'una n'au mai rămas decât zidurile, dintr'alta, un fost hotel confortabil, deabia se mai văd niște ruine străbătute de la un capăt la altul de drugi enormi de fier. Aproape nicăieri prin cartierele bântuite de flagelul războiului, nu se mai văd ferestre, și multe alte case, scăpate ca prin minune de furia inamicului, n'au fost cruțate de barbaria ocupației. Au luat tot ce mai rămăsese. N'au lăsat nimic, nici măcar ușile și cercevelile ferestrelor, părăndu'le rău par'că, că lasă și zidurile goale [...]. Ștucăria [stucaturile] marmoreană a pilaștrilor și podoabe întregi s'au năruit. Bucăți întregi din tavanul marelui săli de spectacol au căzut și printre sfărâmaturi, zărești bucăți de cioburi, crâmpene de podoabe artistice, ici șiruri de fotolii pe jumătate arse, dincolo pianul diform cu pânțele strâpuns, cu coardele topite, gol ca o mumie scoasă din fundul veacurilor la lumina zilei de azi*”²⁶

Un ardelean care a vizitat Constanța în anul 1919 scria în „Gazeta de Transilvania”: „*La ora 8.45 suntem în Constanța. Pustiul domnește în orașul acesta plin de animație altădată*”.²⁷ O altă mărturie locală descrie în imagini asemănătoare aspectul orașului după război: „*Cine a pătruns în Mahalalele Constanței sau în orașelele mai mici și nu a văzut spectacolul de mizerie care se desfășură la fie care pas? Câte familii nu stau între 4 pereți, stricați și ei, – cu o puzderie de copii goi cari și plâng amarul foamei și părinți cari-și blestemă ceasul vieții*”²⁸

Ca și în cazul clădirilor locuite de români, cele mai multe clădiri publice au fost distruse²⁹ - de fapt devastate - prin furturi, de la mobilier până la toate instalațiile: electrice, sanitare, chiar ușile geamurile și podelele. Majoritatea distrugerilor din oraș au fost atribuite bulgarilor. De ce ? De altfel, bulgarii nu au luat niciun fel de măsuri edilitare, cât au administrat ei orașul, în timp ce germanii s-au străduit să repună serviciile publice în funcțiune. După război, s-a propus organizarea unui bazar în Constanța, în care să se expună lucrurile și mobilele pe care unii dintre cei rămași în oraș le deținuseră în timpul războiului, dar a căror proveniență nu o puteau dovedi.³⁰

În ședința prin care se fixa bugetul pentru anul 1919/1920, în darea de seamă, primarul cerea înființarea de noi taxe, acțiune pe care și-o justifica prin următoarele: „Domnul Primar luând cuvântul arată că în fața greutăților de tot felul ce întâmpinăm în împrejurările prin care trecem și în vederea că o bună parte din imobilele din oraș au fost distruse în timpul ocupației inamice nu se mai poate compta pe venitul ce se încasa în anii[i] precedenți, pe de altă parte abonamentele la apă nu mai pot aduce venitul din anii[i] precedenți și aceasta datorita faptului ca pe de o parte multe din imobilele ce erau abonate la apă canal au fost distruse și pe o parte, instalațiunile de

²² SJCAN F.P.C., dosar 46/1916, f. 158

²³ „Universul”, XXXVII, nr. 234, 18 iunie 1919, p. 2

²⁴ „Farul”, Constanța, al, nr. 302/107, 30 martie 1920, p. 1

²⁵ *Ibidem*, f. 12

²⁶ Semnat „Fantasio”, în „Farul”, Constanța, I, nr. 2, 2 mai 1919, p. 1

²⁷ Informația a fost reluată în *idem*, 29 decembrie 1919, p. 1

²⁸ *Idem*, nr. 149, 29 septembrie 1919, p. 1

²⁹ La 31 martie 1919, primarul arăta că „*celelalte imobile ale comunei sunt deteriorate complet neputând fi utilizate decât făcându-li se reparațiuni*”. Ședința de la 31 martie 1919 în SJCAN F.P.C., dosar 6/1918, f. 22v.

³⁰ „Farul”, Constanța, an I, nr. 316/121, 16 Aprilie 1920, p. 1.

aducerea apei la Dunăre au fost defectate și în halul în care au fost lăsate de inamic nu mai funcționează regulat și în consecință nu se mai poate face față cerințelor publice”. Alt neajuns pe care l-a semnalat Consiliului a fost *„gestiunea iluminatului electric public și particular”*. Uzina comunei, care înainte de izbucnirea războiului era în măsură să facă față cerințelor celor mai exigente în întregul oraș și din care comuna realiza un frumos venit, *„astăzi tot din cauza armatelor inamice a fost adusă într-un hal că aproape nu mai poate funcționa motoarele, pentru care suntem nevoiți să ne procurăm curentul electric din uzina exploatarei portului și care ni-l vinde cu un preț destul de mare iar materialele și plata personalului întrebuințate în exploatarea uzinei Comunale sunt de asemenea foarte costisitoare, așa încât exploatarea iluminatului nu mai poate aduce venitul la care avem dreptul a ne aștepta dar încă costă pe comună mai mult decât venitul care se încasează de la particular”*. Primarul acuza viața scumpă și veniturile comunei foarte reduse, motiv pentru care a cerut *„o bună și gospodărească administrațiune”*. De asemenea, sublinia că totul trebuia refăcut: iluminatul - pentru că *„toate sau aproape toate lămpile cu arc au rost furate de inamic și trimise în germania [a se citi Germania]”,* pavajele degradate, canalizările de apă și *„celelalte în cea mai mare parte stricate lucrările de aducere a apei de la Dunăre descompletate și distruse și aceasta tot grație modului sălbatec al hoardelor inamice ce au trecut pe aici”*. Pentru remedierea neajunsurilor, însă, comuna avea nevoie de fonduri și de venituri care nu se puteau găsi: *„decât recurgându-se la noi impozite și înființarea de noi taxe ce se pot equilibra bugetul pe anul viitor 1919/1920, creiarea acestor noi impozite și înființarea de noi taxe urmează a se face însă numai în lumina legilor fără a se depăși prevederile lor”*.³¹

În ceea ce privește alimentarea cu apă și energie electrică, situația provocată de distrugerile instalațiilor a fost tragică pentru orașeni. *Conducta „de alimentare de la Dunăre a fost stricată și părăsită de trupele ocupante germane, care, pentru a alimenta orașul cu apă, a legat conducta noastră cu conducta C.F.R. de petrol pe o distanță de 10 km. lăsând pe a noastră pe aceeași distanță să se umple cu pământ și nămol din mlaștinile prin care trece și făcând-o astfel imposibil de utilizat”*. Pe de altă parte, orașul nu se putea lipsi de fondurile realizate din distribuția apei, care aduceau mai mult de 10% din veniturile comunei, iar direcția CFR cerea să predea *„conducta de care ne folosim din timpul ocupațiunei”*. Situația era dificilă pentru că primăria trebuia să găsească fondurile necesare unei noi conducte pe o distanță de 10 km.³² După mai bine de un an de la revenirea administrației românești, orașul se alimenta cu apă odată la 2 zile. În octombrie 1919, o gazetă locală arăta că Uzina de la Hinog, prin care se distribuia apă de la Dunăre în oraș, *„care în trecut lucra cu trei grupuri [trei motoare și trei pompe] azi lucrează cu un singur motor și o singură pompă, ambele uzate, întrebuințând pe jumătate din puterea lor[...] Până la terminarea reparației se va servi apa în oraș din 2 în 2 zile”*³³ Situația s-a menținut și la începutul anului 1920. La 4 ianuarie 1920, la uzina de apă funcționa doar un motor din cele 4, *„celelalte 2 fiind lăsate în stare de deteriorare de inamic”*. Concluzia a fost că *„inamicul a avut grijă să ne asigure zile amare pentru încă multă vreme”*. Astfel, apa continua să se distribuie o zi da, o zi nu, motiv pentru care cetățenii erau sfătuiți *„Să-și facă depozite de apă în butoaie sau alte vase pentru a doua zi. Sunt cauze tehnice și insuficiența mijloacelor, iar nici de cum reaua voință sau neglijența cuiva”*³⁴ Când neprevăzutul s-a produs, autoritățile au fost total luate pe nepregătite. Un incendiu, în luna februarie 1920, la uzina de la Hinog, *„proprietatea comunei Constanța”,* a lăsat orașul fără apă, la mâna sacagiilor ce practicau prețuri de speculă. Aceasta a trezit indignarea *„legitimă a publicului constănțean, destul de oropsit de altfel de pe urma războiului”*³⁵ Orașul a trebuit încă multă vreme să stea la mâna sacagiilor, care, profitând de situația creată, practicau prețuri mari.

La capitolul energie electrică, în primul proces verbal de ședință a noului Consiliu Comunal instalat după retragerea bulgarilor, din 19 decembrie 1918, putem citi: *„Domnul primar arată că iluminatul public al orașului Constanța lasă foarte mult de dorit din cauza că trupele inamice de ocupațiune au furat și devastat toate corpurile de iluminat de pe străzile orașului, așa că astăzi orașul se găsește în complet întuneric, de aceea roagă consiliul ca să avizeze la mijloacele ce va*

³¹ F.P.C., dosar 6/1918, f. 13v-14.

³² Vezi ședința de Consiliu din 31 Martie 1919 – în F.P.C., dosar 6/1918, f. 13v-14.

³³ „Farul”, Constanța, I, nr. 161, 12 octombrie 1919, p. 1

³⁴ *Idem*, nr. 237, 4 ianuarie 1920, p. 1

³⁵ „Dacia”, București, II, nr. 57, 12 februarie 1920, p. 1

crede pentru îndreptarea acestui rău”³⁶, iar, la 31 martie: „Cu motoarele pe care le avem astăzi înainte nu se mai poate merge și vom fi tributari portului, de unde luăm curent pentru partea de jos a orașului încă multă vreme. Deci și aici se impune să se facă reparațiile necesare măcar în mod provizoriu, până vom avea posibilitatea să facem o nouă uzină, fie pe cale de concesiune fie să o exploateze Comuna”³⁷. Din cauza distrugerii uzinei electrice, orașul a fost alimentat de la uzina portului, motiv pentru care nu făcea față cerințelor și bloca de multe ori activitatea din oraș. În septembrie 1919, situația nu se reglementase încă.³⁸ Un articol de gazetă din octombrie 1919 arăta că lucrările de reabilitare erau departe de a se putea finaliza. La acea dată, la uzina electrică abia au putut fi puse în funcțiune 2 din cele 5 motoare, motiv pentru care penele de curent erau frecvente: „se știe că majoritatea motoarelor au fost distruse în timpul ocupației și se repară cu mare greutate. Piese de rezervă de asemenea lipsesc și foarte greu se pot aduce din străinătate [...]. De asemenea cablurile de distribuție a curentului, precum și rețeaua aeriană sunt în mare parte stricate, iar partea din sârmă de aramă este scoasă și înlocuită cu sârmă de oțel, care influențează mult la consumarea curentului electric [...]. Bateria de acumulatori de la uzina electrică, care avea o capacitate de 1600 de Miliamperi-ore, a fost și ea complet distrusă”³⁹. În ianuarie 1920 la uzina electrică din localitate continua să funcționeze doar 2 din 5 motoare - și acelea defecte - , motiv pentru care defectarea unui motor la uzina din port a determinat ca partea de sus a orașului să rămână în întuneric. Energia furnizată de uzina portului nu putea alimenta decât partea de jos a orașului până la Hotelul Regal, prin rețele subterane, în timp ce partea de sus prin rețele aeriene⁴⁰, care, după cum am subliniat, fuseseră furate.

Un Comitet constituit pentru a ajuta la repatrierea dobrogenilor a atras atenția asupra stării deplorabile în care cei plecați în exil în 1916 aveau să-și găsească gospodăriile și chiar i-au sfătuit să nu se aventureze în Dobrogea decât dacă erau pregătiți să ia totul de la capăt: „Comitetul își face o datorie din a preveni pe refugiații dobrogeni, că, după știrile ce are, condițiunile de trai în Dobrogea sunt actualmente excesiv de grele și deci nu ar fi prudent să plece cu familiile decât acei cari dispun de proviziuni suficiente pentru a-și asigura existența pentru câțva timp, până când autoritățile vor putea aduce și organiza cele necesare”⁴¹. Conform mărturiilor: „Nimic n'a fost cruțat, totul s'a prefăcut în cenușe pe unde au trecut trufașele trupe bulgaro-prusiene. Din Constanța case întregi s-au volatilizat, au dispărut ca prin farmec, chiar un cartier întreg nu mai există [...]. Sunt unele persoane întoarse din Moldova, cari își găsesc lucrurile prin alte case sau prin magazine expuse spre vânzare”⁴². Materialul didactic din școlile românești a fost distrus în totalitate: „În satele românești școala și materialul didactic au fost distruse, ca să nu mai aibă Românii rămași pe ce să învețe”⁴³.

Aceeași situație dezolantă și la Constanța. O evaluare a pagubelor făcute imobilelor particulare din Constanța a fost înaintată de primărie Ministerului Comerțului și Industriei, „Direcțiunea refacerii”, la 1 august 1919. Statistica relevă că 1.507 imobile au fost afectate de distrugerile inamice, iar în rubrica de observații se arată că: „Cea mai mare parte din stricăciuni constă în distrugerea completă la toate nivelele din tablou a instalației electrice, de apă și instalației sanitare precum și lucruri de lemnărie”. Din analiza efectuată de primărie rezultă că 90 de imobile au fost distruse complet, 215 ruinate, 681 au necesitat reparații mari iar 481 reparații mici, cu alte cuvinte au avut distruse numai lemnăria și instalațiile⁴⁴:

Distruse	Ruinat		Reparațiuni						Observații
	Nereparate	Reparate în parte	Mari			Mici			
			Neexecutate	Executate complet	Executate în parte	Neexecutate	Executate complet	Executate în parte	
0	200	5	321	86	274	265	170	86	

³⁶ SJCAN F.P.C., dosar 6/1918, f. 2
³⁷ Ibidem, f. 22-22v
³⁸ Articol în care “se protestează față de întreruperile de curent, motiv pentru care ziariștii nu puteau să dea la tipar numărul de a doua zi din Farul”, I, nr. 133, 13 septembrie 1919, p. 1
³⁹ Idem, nr.161, 12 octombrie 1919, p. 1
⁴⁰ Idem, nr. 246, 18 ianuarie 1920, p. 1
⁴¹ „Viitorul”, București, XI, nr. 3201, 12/25 decembrie 1918, p. 1
⁴² „Farul”, Constanța, I, nr. 91, 31 iulie 1919, p. 1
⁴³ Idem, nr. 119, 30 august 1919, p. 1
⁴⁴ SJCAN F.P.C., dosar 46/1916, f. 94-95

Lipsa de medici și de medicamente a determinat ca tifosul exantematic și variola să facă „ravagii atât în oraș cât și în județ” în anul 1919. Sărăcia era așa de mare în oraș, încât „Misiunea Crucii Roșii Americane aflătoare în localitate împarte zilnic ajutoare, îmbrăcăminte și alimente la populația săracă”, iar primarul Virgil Andreescu „a lansat liste de subscripție în oraș pentru a putea să vie în ajutorul celor oropsiți cu ocazia sărbătorilor”⁴⁵

Dintr-un total de 17 miliarde lei - cifră calculată pe baza declarațiilor a fi valoarea pierderilor cauzate în România de inamic pe toată perioada Războiului Mondial -, 2 miliarde erau cereale, tot atât mobilier și puțin sub 2 miliarde vite rechiziționate țăranilor. Theo-Val, gazetarul care a preluat informațiile, recunoaște că unele declarații au fost umflate, în schimb cele în vite (sub 2 milioane) și din lumea rurală au fost subevaluate, iar unii țărani chiar nu au dat astfel de declarații. Din perspectiva studiului de față, ne interesează însă mai puțin valoarea pagubelor, cât amploarea și veridicitatea lor. Cert este că cele mai multe distrugerii de imobile și instituții publice, precum și atrocitățile săvârșite împotriva cetățenilor români în anii ocupației (1916-1918), sunt atribuite în întreaga Dobrogea, nu numai în orașul Constanța, militarilor și polițailor bulgari. Conform statisticii din anul 1919, „Județul care a suferit cele mai mari pagube este Județul Constanța, cu 783 de milioane, urmat de Putna, Brăila și Rm. Sărat”, sume în care nu intrau decât pagubele rurale. În ceea ce privește orașele reședință de județ, Constanța ocupa locul 2 în „clasamentul” distrugerilor, cu pagube de 460 milioane, după București, cu un miliard și jumătate.⁴⁶ Dacă luăm în considerare că populația Constanței era cam de 10-12 ori mai mică decât a Capitalei înainte de război, înțelegem dimensiunile dezastrului provocat de jaful forțelor inamice și faptul că, în realitate, a fost orașul ce a înregistrat cele mai mari pierderi din toată țara.

În contextul acordării unor ajutoare alimentare de către aliați - mai ales de americani -, interesați să aprovizioneze și trupele anglo-franceze din Dobrogea, Constanța a început să recapete vechea ei importanță de poartă maritimă, iar portul orașului să servească drept punct de tranzit pentru aprovizionarea cu alimente a trupelor aliate, franco-engleze, din restul țării. Trebuie recunoscut ajutorul consistent acordat de americani începând cu anul 1919, care nu numai că au adus alimente - mai ales făină -, dar și haine: „S'a anunțat că un vapor american este în ajun a sosi la Constanța, încărcat cu 4000 tone haine și încălțăminte, cari vor fi distribuite gratuit populației sărace, de către o comisiune americană”, titra ziarul „Izbânda”. Chiar dacă, pentru început, s-au introdus cartele alimentare, iar prefectul Negulescu a hotărât „să se oprească expedierea alimentelor din localitate în alte părți”, în comparație cu restul Dobrogei, străbătută de o foamete de proporții, Constanța a intrat pe calea refacerii postbelice mult mai repede. În ianuarie 1919, au fost reluate balurile și petrecerile caritabile, este adevărat că, de această dată, în folosul răniților de război; serbările religioase, ca, de pildă, Boboteaza, dar la care, acum, au fost invitați și comandanții „trupelor franceze”; s-au redeschis școlile „secundare și primare din orașul nostru”; au revenit companiile de teatru din capitală.

Constanța a trăit, în timpul Primului Război Mondial una dintre cele mai terifiante experiențe din existența sa, aceea a ocupației străine, cu tot cortegiul său de suferințe. Drama, în special a populației românești de aici - despre restul etniilor informațiile sunt lacunare și nu permit realizarea nici măcar a unei imagini minim obiective -, a fost cu atât mai mare cu cât orașul a trecut în mod brutal de la o stare de prosperitate și veselie, aproape generalizată, la cele mai dure experiențe: crime, violuri, bătăi, încarcerări, deportări, distrugerii materiale, umilințe de tot felul, inaniție, boli, foamete, toate dublate de un regim militar-polițienesc extrem de dur. Pe lângă reculul demografic și economic provocat de evenimente, cetățenii români au trebuit să suporte și calvarul refugiuului.

Acuzele aduse bulgarilor, considerați principalii responsabili de crimele, maltratările și umilințele provocate românilor rămași în oraș, refuzul autorităților de la Sofia de a-și asuma vreo vină în derularea tragicelor evenimente și persistența acestora în atitudini iredentiste, au înveninat raporturile dintre cele două comunități.

În ciuda distrugerilor, orașul a reușit să dovedească aceeași extraordinară capacitate de regenerare, devansând rapid restul Dobrogei la capitolul refacere. Faptul nu poate fi pus decât pe seama poziției sale geografice favorabile, aceeași care i-a asigurat, întotdeauna, prosperitatea. În timp ce în restul provinciei foametea a făcut ravagii, iar lipsa vitelor de muncă a blocat reluarea activității economice, Constanța s-a aprovizionat pe calea mării, și-a reluat rapid principala sa activitate, comerțul, și a renăscut spectaculos.

⁴⁵ „Dimineața”, București, XVI, nr. 4666, 20 martie/7 aprilie 1919, p. 8

⁴⁶ *Idem*, nr. 4653, 25 martie/7 aprilie 1919, p. 1

Dobrogea - mărul discordiei între țările Puterilor Centrale, la 1918

Dr. Constantin Cheramidoglu*

Dobrogea - the apple of discord among Central Powers in 1918

ABSTRACT. *The situation of Dobrogea in World War I was influenced both by the results of the military confrontations and by the relations between the Central Powers' countries and their allies. Bulgaria's interest in extending the border to the Danube has hit Germany's interest in maintaining control over Danube navigation and Black Sea trade. Turkey had no interest in getting Bulgaria to the maximum in Dobrudja, while it was not compensated. Austro-Hungary considered that she also had interests at the mouth of the Danube. The paper presents these political relations, as they appear in the press and in the diplomatic papers.*

Tags: Dobrudja; 1918; Central Powers; Bulgaria, diplomacy.

Începutul anului 1918 nu se arăta a fi favorabil României; cu teritoriul ocupat în mare parte și rămasă izolată prin defecțiunea Rusiei, țara se afla în situația nefastă de a trata cu inamicii săi o pace separată, ce îi putea asigura existența și salva, în parte, forța economică și militară, pentru viitorul apropiat, pe care unii începeau să-l întrezărească a fi cu adevărat extraordinar.

Pe de altă parte, inamicii săi din acel război, Puterile Centrale (sau Cvadrupla Alianță, cum i s-a mai spus), urmăreau să obțină maximum posibil pe seama României, atât pe plan politic, economic, cât și teritorial. Interesele acestor țări difereau însă destul de mult, astfel încât cu greu se putea ajunge la o poziție comună față de negocierile preliminare ale păcii cu România. Diferențele proveneau atât din interese de moment, dictate de jocul politic, de rolul viitor pe care o țară sau alta urmărea să-l joace în politica dar, mai ales, în economia zonei de la gurile Dunării, precum și de sentimente și resentimente naționale de frustrare, de complexe psihologice ale unor popoare, amăgite de prea multe ori cu așa zisa lor importanță balcanică sau internațională.

* Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale

În acel an, 1918, Dobrogea a devenit subiectul tensiunilor politice dintre Turcia, Bulgaria și aliații lor mai puternici, Germania și Austro-Ungaria. Viitorul acestei provincii destul de mici, dar cu un rol geopolitic însemnat, avea să fie în centrul atenției cancelariilor și ministerelor de Externe din aceste țări, după cum vom vedea din documentele diplomatice prezentate în continuare, precum și din articolele din presa străină a vremii.¹

Poziția Dobrogei românești și miza existenței sale ca baraj în calea unificării popoarelor slave, era conștientizată de diplomația europeană imediat după Congresul de la Berlin, care statuase această stare de drept. Într-un raport adresat, la 6 martie 1879, de ministrul Austro-Ungariei la București, von Hoios, conțelului Andrassy Gyula, ministrul său de Externe, se estimau consecințele existenței României ca stat independent, la gurile Dunării. „*Azi, România nu trebuie să se aștepte sau să se teamă de ceva din partea nici unei alte puteri decât de la cele două imperii vecine...*”; „*străduința Rusiei, despărțită de Bulgaria prin alcătuirea teritorială de acum a României, va fi de a face să cadă această barieră despărțitoare tot atât de mult pe cât străduința Europei și, în primul rând, a Austro-Ungariei va fi să mențină această barieră*”² Iată, deci, că, încă de atunci, se prefigura poziția susținută de monarhia dualistă în privința Dobrogei. Sau, poate mai precis, a părții austriece, atâta vreme cât în *aide-memoire*-ul pe care contele Istvan Tisza îl întocmise în februarie 1918, acesta scria: „*pierderea Dobrogei va fi compensată prin câștigurile teritoriale din Basarabia...*”³

În ce privește poziția Bulgariei în aceasta privință, este relevantă relatarea baronului Guillaume, ministrul Belgiei la Atena, asupra discuției cu omologul său bulgar, din vara anului 1898: „*Este în interesul nostru [al Bulgariei, n.n.] să trăim în relații bune cu România; campania de presă în problema Dobrogei, care a încetat de fapt cu totul, a fost deranjantă de la bun început; apoi ea a creat o impresie falsă despre interesele Principatului. Bulgaria nu poate avea nici o pretenție asupra Dunării; dealtfel, e preferabil pentru noi ca Dobrogea să fie românească, ca noi să nu fim vecini imediați ai Rusiei. Dacă această provincie ne aparținea, pretențiile imperiului țarilor ar fi devenit pentru noi insuportabile; în timp ce, într-o serie de situații, noi putem în prezent să le obiectăm faptul că «România și necesitatea de a-i respecta drepturile, ne separă»*”⁴

Relațiile dintre Puterile Centrale erau tulburate de dese ieșiri în presă sau în parlamentele respective, fiind greu de realizat un consens în toate punctele de interes existente. De multe ori, presa bulgară - desigur cu acordul tacit al premierului - critica luările de poziție ale aliaților, pentru a se putea obține, apoi, noi concesii din partea acestora în negocierile purtate înainte de încheierea păcii cu România, Ucraina sau Rusia. Așa s-a întâmplat și la jumătatea lunii iunie a anului 1917, când jurnalele de la Sofia au criticat violent poziția ambasadorului austriac Dumba, care „*se exprimase neglijent față de pretențiile bulgare asupra Dobrogei*”. Ulterior, la 27 iunie, ziarul „*Narodni Prava*” a publicat o clarificare, ce afirma că ambasadorul austriac, ca și un parlamentar german, nu prezentaseră puncte de vedere oficiale...; dar efectul se crease. Pe de altă parte, în urma polemicii dintre ministrul bulgar la Berlin (Rizof) și deputatul Wendel, presa constata că nu tot publicul german îl susținea pe Rizof. Iar, când reprezentanții României (Carp și Marghiloman) au vizitat Berlinul și Viena, ziarul bulgar (socialist) „*Kambana*” a declarat că ei erau „*periculoși pentru alianță, din cauza opiniilor lor asupra Dobrogei*”. Analizând mai departe relațiile din cvadruplă, presa franceză din care am citat mai sus scria: „*Cât despre partea Dobrogei de lângă delta Dunării, Germania și Austria n-ar avea niciun profit din instalarea acolo a bulgarilor ce puteau deveni portari incomozi. Dar, (remarca analistul francez) nici la Sofia, nici la Berlin sau Viena, nu se simte dorința de a transforma aceste interese divergente în cauze ale unor rupturi, astfel că o echipă de doisprezece publiciști bulgari a fost invitată în mod special să guste din ospitalitatea germană*”. Și, pentru a pune capăt speculațiilor provocate de parlamentarul britanic Noël Buxton, legate de o posibilă înțelegere a Bulgariei cu Antanta, „*Frankfurter Zeitung*”, din 18 iulie 1917, scria următoarele: „*Ca răspuns la aceste fantezii britanice, n-avem decât să reamintim declarațiile repetate făcute în Bulgaria pe subiectul scopurilor urmărite în război. Ele nu vizau doar părți din Macedonia și*

¹ Pentru reflectarea acestei probleme în presa din România, vezi și Ion Agrigoroaiei, *România în fața pretențiilor Bulgariei asupra Dobrogei (1917-1918)*, în „Dobrogea - repere istorice”, Ed. Europolis, Constanța, 2000, p. 110-121.

² Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1918 la români, Desăvârșirea unității național-statale a poporului român, Documente externe, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, (în cont. 1918, vol.), vol I., p. 104

³ Ottokar Czernin, *In the World War*, Plain Label Books, London, 1919, p. 178

⁴ 1918, vol. I, p. 275

*restaurarea vechii frontiere a Dobrogei, ce era nepotrivită. Se urmărea însă o extindere teritorială națională, la care Antanta, ca aliată a Serbiei și României, n-ar fi putut consimți niciodată”.*⁵

Situația din Basarabia a devenit interesantă pentru diplomația bulgară la începutul anului 1918, aceasta considerând că poate juca pe această carte. Astfel, agenția de presă Wolff, prelua un comunicat de la Sofia, conform căruia „*Bulgaria consimte la achiziția Basarabiei de către România, în schimbul Dobrogei, care va intra definitiv în regatul regelui Ferdinand al Bulgariei*”.⁶ Această idee falsă a unui schimb de teritorii, va circula mult în presa bulgară, ea dovedind însă o naivitate politică, în capcana căreia au căzut și unii politicieni din opoziție.

La 24 februarie 1918, negociatorii Germaniei (Richard von Kühlman) și al Austro-Ungariei (Ottokar Czernin) se întâlneau cu generalul Averescu, la castelul lui Barbu Știrbey de la Buftea, pentru o scurtă discuție, al cărei unic subiect a fost chestiunea Dobrogei. Cum generalul român a considerat cedarea Dobrogei „*o imposibilitate*”, negocierile erau practic rupte. Relatând evenimentele, ministrul Austro-Ungariei scria, mai târziu: „*În ceea ce privește chestiunea Dobrogei, poziția noastră era una forțată. Așa numita Dobroge «veche», [firește din punctul de vedere bulgar, n.n.] porțiunea pe care în 1913 România a luat-o de la Bulgaria, ea fusese promisă bulgarilor prin tratat, în timpul împăratului Frantz Iosif, ca o răsplată pentru cooperarea lor, iar zona dintre frontieră și linia de cale ferată Constanța-Cernavoda, a fost vehement cerută de bulgari. Au mers mai departe cu aspirațiile lor: ei au cerut întreaga Dobroge, inclusiv gura Dunării [brațul Sulina, n.n.], iar marile și nenumăratele dispute ce au apărut ulterior în legătură cu aceasta, arată cu câtă insistență și obstinență își susțineau bulgarii cererile. În același timp, cum exista pericolul ca bulgarii, adânc dezamăgiți în aspirațiile lor, să se despartă de noi, devenea imposibil să lăsăm Dobrogea românilor. Tot ce puteam face era să asigurăm liberul acces al României la Constanța și mai departe să găsim o cale de ieșire pentru dificultățile ivite între Turcia și Bulgaria, în legătură cu Dobrogea*”.⁷

Analizând și el situația de fapt, dar chiar în acele momente, reprezentantul Germaniei, Von Kühlmann scria în telegrama către ministrul său: „*Între o rupere a relațiilor și posibilitatea de a relua ostilitățile trebuie să se scurgă oricum opt zile, din motive militaro-tehnice. În cadrul acestor opt zile se poate conta în mod sigur pe o nouă încercare de reluare a legăturilor din partea românilor, iar noi avem timp să decidem, la rândul nostru, dacă vrem în adevăr – pentru a le procura bulgarilor Dobrogea de nord – să luăm asupra noastră, o luptă, oricum, grea. Generalul Ludendorff pare a fi – potrivit unei telegrame primite azi de generalul Hell – pentru ultima alternativă*”.

„*După încheierea convorbirii cu generalul Averescu, am discutat, alături de contele Czernin, cu ministrul de finanțe bulgar Toncev, arătându-i că situația se înăsprește și că va fi greu ca, înaintea opiniei publice din țările Puterilor Centrale, să ne luăm marea răspundere pe care o aduce cu sine în mod necesar o campanie în favoarea unor interese pur bulgare, pentru protejarea cărora noi nici măcar nu suntem obligați prin tratat. Toncev a operat ca de obicei cu opinia publică din Bulgaria, s-a declarat foarte apăsător împotriva plănuitei cedări a Dobrogei întregi către cele patru puteri și a cerut imediata cedare a Dobrogei întregi direct Bulgariei*”⁸

Un raport din ianuarie 1918, adresat de generalul von Hindenburg (șeful Statului Major al Armatei de campanie) împăratului Wilhelm al II-lea, ne arată și opinia altui militar asupra acestei chestiuni: „*Asupra viitorului Dobrogei după război, Puterile Aliate n-au luat nici o hotărâre. În orice caz, luarea în considerare a Bulgariei ar merita atenție mai mare decât dorințele românilor. Drumul nestingherit pe Dunăre spre mare este, pe de altă parte o problemă vitală pentru România*”.⁹

Se desprinde de aici ideea că, dacă diplomația Austro-Ungariei și cea a Germaniei urmăreau obținerea unor condiții acceptabile atât pentru România - considerată învinsă -, cât și pentru aliata lor mai mică Bulgaria, militarii germani considerau că bulgarii meritau să obțină tot ceea ce doreau, chiar cu sacrificii mari ale forțelor proprii. Este de înțeles însă faptul că generalii nu puteau și nu aveau cum să aprecieze evoluțiile viitoare ale geopoliticii acestei zone, precum și interesele economice ale Germaniei la gurile Dunării. Pe de altă parte, administrația de etape a armatei germane de ocupație din Dobrogea, condusă de generalul locotenent von Unger, a desfășurat o

⁵ „Le Temps”, Paris, nr. 20503, 25 aug. 1917, p. 1

⁶ „Journal des débats politiques et littéraires”, Paris, nr. 45, 14 feb. 1918, p. 2

⁷ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 181

⁸ 1918, vol. II, p. 1067

⁹ *Ibidem*, p. 1049

activitate eficientă în scopul exploatării sistematice a resurselor economice ale Dobrogei, în care scop i-a înlăturat aproape în întregime pe aliații lor bulgari de la conducerea administrativă a Dobrogei ocupate.

La 26 februarie 1918, cancelarul Germaniei, Georg von Hertling, a susținut un discurs în Reichstag, prezentând rezultatele campaniei din est, considerate ca pozitive din toate punctele de vedere pentru imperiu și aliații săi. Ajungând la situația României, cancelarul își exprima opinia că cele două mari puteri centrale nu doreau decât să-și rezerve unele avantaje economice, pentru ca România să redevină o prietenă în viitor. Dacă ar depinde numai de Germania și Austro-Ungaria, România și-ar putea păstra Dobrogea veche, cu linia Cernavoda-Constanța, un adevărat punct terminus al căii rapide Berlin-Marea Neagră; dar cele două guverne făcuseră serioase promisiuni Bulgariei, care vedea în Dobrogea, „*una din cele patru Alsacii ale sale*”. Se dorea însă asigurarea navigației libere pe brațul Sulina.¹⁰

Analizii din presa franceză observaseră și ei atitudinea relativ rezervată a germanilor față de pretențiile teritoriale bulgare, așa cum vedem din fragmentul următor, ce vorbește despre poziția opoziției din Bulgaria: „*În realitate opoziția se arată foarte nemulțumită de ultimele discursuri ale lui Hertling și Czernin, ca răspuns la cele 14 puncte propuse de Wilson. Atunci când președintele Statelor Unite a propus soluții concrete pentru asigurarea independenței politice și economice și a integrității teritoriale a țărilor balcanice, cei doi oameni de Stat austro-germani tulbură liniștea Balcanilor, sau mai degrabă, îl vedem pe Hertling lăsându-l pe Czernin să trateze afacerile balcanice. Această atitudine este interpretată la Sofia ca un dezinteres al Germaniei în chestiunea revendicărilor bulgare. Iar opoziția rusofilă, care este în egală măsură naționalistă și furios anexionistă, aruncă toate eșecurile asupra lui Radoslavov*”.¹¹

Cât despre guvernul bulgar, care luptase mult pentru a da bulgarilor încredere în noua orientare politică a țării, ce îi rupea de alianța tradițională cu Rusia, acesta dovedea nervozitate și nesiguranță în gestionarea situației politice din țară, dar, mai ales, din teritoriile ocupate, unde funcționarii săi civili se dovedeau incapabili să administreze situația. Ca atare, orice pas înapoi în chestiunea dobrogeană ar fi fost considerat ca un pas sinucigaș.

Cu ocazia votării unui credit de două miliarde de franci, destinat continuării războiului, premierul Radoslavov a declarat, în Sobranie (Parlamentul bulgar), următoarele: „*Cucerirea Dobrogei este prima etapă spre realizarea idealului național. Noi n-avem niciun resentiment, nicio ură contra României, pe care o dorim, din contră, să o avem ca prietenă*”.¹²

Pentru înțelegerea dorințelor clasei politice conducătoare din Bulgaria, sunt relevante acțiunile și luările de poziție ale dr. Rizof, considerat de presa franceză a timpului, ca „*cel mai activ și mai avizat dintre diplomații țarului Ferdinand*”. Pe lângă activitatea sa ca ministru al Bulgariei la Berlin, acesta se alătura altor profesori bulgari ce publicau diverse lucrări cu pretenții științifice, care urmăreau să acrediteze ideea că Bulgaria nu urmărea achiziții teritoriale, ci doar revenirea la matcă a ținuturilor locuite din vechime de bulgari. Așa se face că și diplomatul Rizof a publicat la Berlin, în limba germană, un volum de mari dimensiuni, un atlas de fapt, intitulat *Bulgarii în frontierele lor istorice, etnografice și politice*, ce cuprindea 40 de hărți mari, în culori, cu teritoriile locuite cândva de triburile bulgare. În Franța, a fost apreciat ca „*cel mai frumos monument al anexionismului, ce se poate concepe*”.¹³

Interesant este, însă, articolul apărut la 4 ianuarie 1918, în „München Abend Zeitung”, care rezuma planul Bulgariei de a avea acces la patru mări, plan ce cuprindea evident și Dobrogea; iată un fragment sugestiv: „*România trebuie să renunțe definitiv la acea parte a Dobrogei primită în 1878, ca și la zona pe care a pus mâna după al doilea război balcanic și să se reîntoarcă în vechile sale frontiere, dincoace de Dunăre. Bulgaria este gata a încuviința României, în portul Constanța, aceleași prerogative pe care Grecia le-a acordat Serbiei, în portul Salonic. Bulgaria va recupera toate teritoriile ce i-au fost luate prin tratatul de la Berlin în 1878, numite Macedonia, Dobrogea și teritoriul Niș. Valea Timocului - cedată de Turcia, Serbiei – va fi atribuită Bulgariei, pentru a-i asigura*

¹⁰ „Journal des débats...”, nr. 58, 27 feb. 1918, p. 1

¹¹ „Mercure de France”, nr. 473, tom 126, 1 mar. 1918, p. 152

¹² „Journal de débats...”, nr. 98, 8 apr. 1918, p. 2

¹³ „Mercure de France”, nr. 476, t. 126, 16 apr. 1918, p. 747

*un contact indispensabil cu Austro-Ungaria. Portul Salonic va trebui neutralizat sau va face obiectul unui condominium greco-bulgar. (...) Se va prevedea un culoar traversând centrul vechii Albanii, ce va permite Bulgariei, printr-o cale ferată, accesul la Adriatică”.*¹⁴

Un observator atent al politicii guvernului bulgar era ministrul german de la Sofia, dr. Oberndorf, care, la doar două zile de la întâlnirea amintită de la Buftea, transmitea următoarele, motivat de zvonul răspândit chiar de primul ministru Radoslavof, privind ruperea tratatelor de către partea română: *„După cum aflu, la răspândirea știrii despre presupusa ruptură a tratatelor, s-a făcut auzită cu tărie, învinuirea că noi suntem aceia care am fi încurajat pe români și la astfel de zvonuri răutăcioase trebuie să ne așteptăm în continuare, din moment ce noi trecem, din nefericire, drept adversarii anexiunii Dobrogei. Totuși, eu cred până acum că opinia publică, ținând seama de dezamăgirile și enervările care sunt de așteptat, ne-ar lua mai puțin în nume de rău pacea cu România, dacă renunțăm la Dobrogea de nord, decât un refuz (de a da bulgarilor) Dobrogea, după ce aceasta ar fi cedată (de români). O pace imediată ar avea totuși și aici o mare putere de atracție, mai ales dacă socialiștii și macedonenii, care nu prea se sinchisesc de Dobrogea, ar crea atmosferă în acest sens. Mai important ar fi să le înfățișăm bulgarilor viu înaintea ochilor, marile sacrificii pe care le-ar cere de la ei continuarea războiului și să le abatem interesul mai mult asupra frontului de sud (grec și Monastir)”.*¹⁵

Apreciind posibilitățile de evoluție a evenimentelor, presa franceză considera, la acea vreme, că Dobrogea urma să fie administrată de toate țările aliate Puterilor Centrale și nu direct de Bulgaria: *„Această procedură, avantajoasă pentru austro-germani îi poate tenta și pe bulgari. Austriei și germanii deveniți coproprietari ai Dobrogei, ar obține mai ușor decât de la bulgari, garanțiile pe care fără îndoială le-ar solicita, pentru libertatea navigației pe Dunăre și pentru tranzitul petrolului românesc prin Constanța. La rândul său, Bulgaria ar putea susține că n-a primit Dobrogea în virtutea cuceririi ei. La adăpostul unui condominium, ea ar putea organiza un plebiscit. După aceea, dacă vor avea încă nevoie de ea, aliații săi ar avea un frumos pretext pentru a-i ceda teritoriul ce se întinde între Dunăre și Marea Neagră, spunând că se conformează voinței populare”.*¹⁶

Un bun cunoscător al politicii din Balcani, marchizul Ioan (János) de Pallavicini, apreciind *„importanța covârșitoare”* a apropiatului tratat de pace cu România, de la București, își oferea, fără falsă modestie, punctul său de vedere asupra politicii de urmat în această privință de către Austro-Ungaria. Era o opinie interesantă, bine fundamentată și care ne oferă acum posibilitatea de a înțelege mai bine motivația politicii dublei monarhii față de România acelor ani. Pornind de la noua situație politică din zonă, care se crease în urma eliminării Imperiului Țarist din echilibrul politic balcanic, se considera că Austro-Ungaria trebuia să profite, în sensul apropierei țărilor respective și, în special, a României, ce trebuia să găsească de acum un sprijin peste Carpați. În aceste condiții, pacea de la București nu trebuia sub niciun motiv să afecteze mândria națională a românilor. *„Această considerație – spunea el – este valabilă însă și în privința aspirațiilor bulgare asupra Dobrogei și anume în măsură mai mare, căci aici e vorba pentru România, nici mai mult nici mai puțin, decât de o problemă vitală. Luarea Dobrogei ar tăia nervul vital al României, căci țara nu poate respira fără portul Constanța, atât de apropiat de capitală! Situația geografică dovedește că pentru România, Basarabia n-ar putea suplini pe deplin, în nici un caz, Dobrogea”.*

Pe de altă parte, România, la gurile Dunării, în opinia sa, era singura garanție a libertății de navigație pe la Sulina, ce ar fi putut fi amenințată de apropierea prea mare dintre cele două așa numite *„republici țărănești slave”*, Ucraina și Bulgaria, care numărau aproape 50 de milioane de suflete. Astfel, el afirma că *„numai pana românească ar putea fi însă eficientă și de aceea, îmi pare, în interesul Monarhiei, ca această pană să fie cât mai puternică cu putință. (...) Deoarece, în eventualitatea schițată, aceste republici populare slave de pe malul Mării Negre tind să stăpânească această mare și vor gravita spre Constantinopol, de aici ar rezulta identitatea de interese între Monarhie și Turcia, de a păstra Dobrogea pentru România”.*¹⁷ Trebuie reținut că Pallavicini a fost ambasadorul Austro-Ungariei la Constantinopol, în perioada 1906-1918.¹⁸

¹⁴ „Journal des debats...”, nr. 33, 2 feb.1918, p. 1

¹⁵ 1918, vol. II, p. 1069

¹⁶ „Le Temps”, nr. 20695, 5 mar. 1918, p. 1

¹⁷ 1918, vol. II, p. 1073

¹⁸ Spencer Tucker, Priscilla Mary, *World War I. Student Encyclopedia*, ABC-CLIO, 2005, vol. I, p. 893

Opinia publică din Turcia, motivată de propaganda din presă, se arăta nefavorabilă ideii de a se ceda Dobrogea întreagă Bulgariei, cu atât mai mult cu cât Turcia nu ar fi primit și ea compensații, în Tracia de vest. Czernin amintește, în acest sens, dificultățile întâmpinate în concilierea celor două țări aliate. „*Turcii – spune el – protestau cu egală vehemență, pentru că Dobrogea, cucerită de două corpuri de armată turcești, ar fi fost imoral să fie cedată întreagă Bulgariei*”, condiționând orice acord de recuperarea corespunzătoare a unor terenuri în zona Adrianopole. Astfel, diplomații Germaniei și Austro-Ungariei au făcut eforturi mari spre a mulțumi ambii aliații sau mai degrabă spre a menține alianța cu aceștia. Soluția găsită propunea cedarea Cadrilaterului Bulgariei, iar restul Dobrogei intra în „*posesia colectivă a Puterilor Centrale*”, urmând ca o decizie definitivă să fie luată ulterior. „*Nici Turcia nici Bulgaria – spune Czernin – nu au fost mulțumite deplin de soluție, dar nici nu s-au opus; în acele circumstanțe era singurul mod de a clădi o punte între Turcia și Bulgaria*”. De ceva vreme se știa că bulgarii tratau în secret cu Antanta, iar alianța cu Turcia se baza doar pe Talaat și Enver. „*Talaat mi-a spus la București – scrie același Czernin – că va fi nevoit să-și dea demisia, dacă se întoarce cu «măinile goale» și în acest caz, ruptura Turciei ar fi posibilă*”. Iar concluzia diplomatului austriac era: „*Am încercat deci la București, să navigăm printre multele obstacole; fără a jigni de moarte pe români, să ajungem la o înțelegere, păstrând de partea noastră atât pe turci cât și pe bulgari*”.¹⁹

Pentru a încerca să apropie punctele de vedere ale Turciei și Bulgariei, împăratul Wilhelm al II-lea l-a însărcinat pe vice-cancelarul Karl Helfferich să medieze între cele două țări aliate. Cu toate acestea, Berlinul și Viena înștiințau pe regele Ferdinand, în primăvara anului 1918, că Dobrogea nu va fi remisă Bulgariei, dacă aceasta nu ținea cont de dezideratele Turciei, pe cursul inferior al Moravei, precum și în legătură cu calea ferată de la Adrianopole, la Dedeagach.²⁰

Pacea de la București era văzută diferit chiar în opinia publică din țările Puterilor Centrale, în funcție de orientările politice, socialiste sau de dreapta, dar și de evoluția relațiilor între aliați, de la începutul conflictului și până la acel moment. Astfel, ziarul socialist „Arbeiter Zeitung” de la Viena, scria: „*Pacea cu România a fost încheiată ca și cum Austria n-ar exista. Partea leului din această pace a revenit Bulgariei. Generalii Germaniei sunt și rămân stăpânii României, pentru că ei o ocupă și sunt însărcinați și cu supravegherea executării condițiilor din tratat*”. Iar ziarul „Neues Wiener Tagblatt”, remarcă vremelnicia acestui tratat: „*România a încheiat pacea numai pentru că a fost constrânsă. România speră în transformarea completă a acestui tratat de pace la congresul păcii generale*”.²¹

În ziarul „Frankfurter Zeitung” se aprecia campania din România, ca „*o victorie a Europei Centrale*”, pentru care au conlucrat toate forțele respective, iar „*germanii, bulgarii și turcii au luptat cot la cot în Dobrogea*”. În această concepție, și viitorul Dobrogei trebuia să fie unul favorabil tuturor acestor țări: „*Victoria din Dobrogea a fost realizarea întregului bloc al puterilor centrale. Iată de ce trebuie să gândim posibilitatea prin care vom putea poseda împreună acest cap de pod spre Orient, pentru un viitor comun mai bun*”.²²

Semnarea tratatului de pace de la București, la 7 mai 1918, nu avea să scadă tensiunile existente între aliații Puterilor Centrale; chiar prin textul său, se amâna luarea unei decizii definitive asupra statutului Dobrogei, ceea ce provoca atât dezamăgire din partea bulgarilor, cât și nemulțumiri evidente din partea Turciei, ce aveau să se reflecte în relațiile lor ulterioare.

Ajuns în seara zilei de 8 mai la Rusciuc, premierul bulgar, Radoslavov, a susținut un discurs asupra tratatului de la București, afirmând: „*Bulgaria primește Dobrogea până la câțiva kilometri de linia Cernavoda-Constanța. Restul provinciei, până la gurile Dunării, rămâne momentan sub regimul de condominiu al aliaților, fără ca Bulgaria să consimtă la orice compensații pentru această achiziție*”.²³

Pe de altă parte, criticii premierului bulgar considerau că Bulgaria pierduse prin pacea de la București; dacă Bulgaria, spuneau ei, nu a putut să-și protejeze Dobrogea, contenciosul cel mai

¹⁹ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 184, 185

²⁰ „Journal des débats”, nr. 106, 16 apr. 1918, p. 1

²¹ Citate de „Le Gaulois”, Paris, nr. 14821, 13 mai 1918, p. 1

²² Citat de „Le Temps”, Paris, nr. 20277, 11.01.1917, p. 2.

²³ „La Justice”, Paris, nr. 85, 10.05.1918, p. 1.

favorabil considerat, ce speranțe mai erau pentru Macedonia sau Tracia? Chiar și Radoslavof aprecia că Bulgaria fusese tratată mai mult ca o țară învinsă, decât ca o aliată victorioasă, această soluție cântărind greu în decizia sa de a demisiona.²⁴

Cât privește interesele Germaniei, ziarul „Frankfurter Zeitung” aprecia, în primul rând, accesul la grâu și petrolul românesc, dar se pronunța și asupra intereselor germane în Dobrogea: „*Posesia căii ferate Cernavoda-Constanța și aranjamentele asupra portului Constanța, oferă comerțului german o solidă cale de comunicație cu Asia Mică și Caucazul, prin Marea Neagră*”.²⁵ În același timp, jurnalele germane citate de presa franceză apreciau că „*România va fi despăgubită pentru pierderea Dobrogei, prin cedarea Basarabiei*”, iar „*Constanța va deveni un port franc, astfel ca posibilitățile de existență ale României să fie garantate, asigurând în același timp interesele comerciale ale Germaniei la Marea Neagră*”.²⁶

Împăratul Carol al Austro-Ungariei a efectuat, imediat după semnarea păcii de la București, o vizită la Sofia, unde a fost primit „*cordial*”, urmărind, după cum scria presa vieneză, să se convingă de „*cât de sinceră era simpatia bulgarilor față de monarhia dunăreană*”.²⁷ Presa austriacă aprecia contribuția Bulgariei și Turciei, considerate ca „elemente necesare pentru alianță”, critica România pentru „*trădarea*” sa, care o adusese în situația de a fi, acum, la a doua pace de la București (după cea din 1913), îngenunchată.

Presa franceză remarca manifestările panbulgare prilejuite de această vizită. În ciuda interdicțiilor, naționaliștii bulgari, în reuniuni private, au criticat violent condițiile din tratatul de la București. Din luările lor de poziție, se reținea că niciodată Bulgaria nu avea să renunțe la posesia portului Constanța, iar despre un politician bine cunoscut, dar al cărui nume era protejat, se afirma că ar fi susținut un miting la Sofia. Vorbind despre chestiunea Dobrogei, acesta aprecia că ea nu putea fi considerată ca rezolvată și, în orice caz, doar Bulgaria și România aveau dreptul să o discute. „*Nu vom putea admite niciodată – spunea el – ca imperiile centrale să se amestece în afacerile noastre. Cu ce drept rețin ele Constanța? Cu ce drept se consideră ele ca stăpâne ale Dunării, fluviul istoric ce leagă popoarele balcanice ale Europei? Cu ce drept pun ele mâna pe bogățiile naturale și împiedică dezvoltarea liberă a bulgarilor, românilor și sârbilor?*”.²⁸

Vizita împăratului continuă, apoi, la Constantinopole, urmărind păstrarea legăturilor cu Turcia, unde el urma „*a regăsi vechile simpatii*”. Călătoria sa era, în viziunea presei vieneze, „*declarația oficială a victoriei în Balcani, a libertății circulației pe Dunăre și a sincerei simpatii dintre guverne și popoare*”.²⁹ Dincolo, însă, de partea oficială a diplomației, relațiile dintre Turcia și Bulgaria, dar și cele dintre ele și Austro-Ungaria și Germania, erau într-o avansată deteriorare. Și modul de rezolvare a chestiunii dobrogene constituia un motiv serios în această privință.

Ajuns în fața Reichstag-ului, pentru a prezenta pacea cu România, ministrul de Externe Kühlmann a explicat și diferendul turco-bulgar, considerând că Turcia a făcut mari sacrificii în război, iar concesiile făcute Bulgariei înainte de intrarea acesteia în război, „*cu o anumită precipitare, au creat în realitate o frontieră foarte dezagreabilă*”. În acest context, se considera că Turcia era îndreptățită să solicite reconsiderarea lor. Pe de altă parte, Kühlmann afirma că Germania și Austro-Ungaria au făcut tot ce puteau mai bine pentru a se ajunge, în privința Dobrogei, la un compromis, care să răspundă intereselor ambelor părți. Cu cât acest compromis s-ar obține mai repede între Turcia și Bulgaria, cu atât chestiunea Dobrogei de la nord de Bulgaria s-ar rezolva mai repede. Mai interesant este ce afirma diplomatul german asupra regimul de condominiu asupra nordului Dobrogei; considera că acest regim a fost creat de chiar aceste două aliate, care au făcut, în același timp, mai multe propuneri, dintre care singura comună era în acest sens. Cât privește modul de exercitare a acestui regim, acesta necesita discuții aprofundate între aliați; realizarea cât mai rapidă a unei înțelegeri în această privință între Bulgaria și Turcia era considerată de natură a elibera pe germani de această sarcină.³⁰

²⁴ R.J. Crampton, *A short history of modern Bulgaria*, Cambridge University Press, 1987, p. 70.

²⁵ „La Justice”, nr. 88, 14.05.1918, p. 1.

²⁶ „Journal des débats ...”, nr. 68, 09.03.1918, p. 1.

²⁷ „Neue Freie Presse”, nr. 12927, 16.05.1918, p. 2.

²⁸ „Correspondance d'Orient” nr. 191, 10 iun. 1918, p. 342.

²⁹ „Neue Freie Presse”, nr. 19298, 17 mai 1918, p. 1.

³⁰ „Le Temps”, nr. 20809, 27 iun. 1918, p. 1.

Parlamentul german a apreciat favorabil tratatul de pace cu România, care „trebuia pedepsită pentru infidelitatea sa”, iar față de chestiunea Dobrogei, în general deputații s-au manifestat în favoarea cedării ei către Bulgaria, cu excepția lui Ledebour, reprezentantul socialiștilor minoritari, care considera că în Dobrogea trebuia organizat „un plebiscit popular”.³¹

Un alt element ce a contribuit la disensiunile dintre Turcia și Bulgaria l-a constituit congresul convocat de administrația bulgară din nordul Dobrogei, în zilele de 16-17 decembrie 1917, la Babadag. Propaganda bulgară îl numea un „congres al tuturor reprezentanților locuitorilor din Dobrogea”, deși el reunea în cea mai mare parte bulgari și doar în mică măsură reprezentanți ai celorlalte etnii locuitoare din provincie; aceasta în condițiile în care populația românească nu se întorsese încă în totalitate din refugiu.³²

Această manevră politică era menită să furnizeze argumente diplomației bulgare, la viitoarea conferință a păcii, pentru revendicarea Dobrogei. Încă din august 1917, însă, ambasada turcă de la Berlin sesiza aceste fapte reprobabile. Cităm din aide-memoire-ul respectiv: „Guvernul imperial otoman a aflat de curând, din surse foarte sigure, că la Cartierul general de etapă bulgar de la Medgidia s-a ținut o reuniune, din inițiativa bulgarilor băștinași, cu scopul de a revendica anexarea Dobrogei de Nord la Bulgaria. S-a hotărât să se trimită la Congresul de la Babadag două sute de delegați și armata a trecut la recrutarea de membri favorabili anexării. Nu ne putem împiedica să vedem în acest act o nouă manifestare a uneltirilor bulgare, care au drept scop de a face să se creadă că anexarea este dorită de întreaga populație, și această mișcare este cu siguranță provocată și alimentată de Guvernul Regal. Populația musulmană din acest ținut este foarte nemulțumită de întorsătura pe care o iau în fiecare zi evenimentele și se îngrijorează văzând că drepturile sale nu sunt ocrotite de Administrația germană”. Se atrăgea, apoi, atenția guvernului imperial german asupra acestor acțiuni.³³

După semnarea Păcii de la București, acest auto-intitulat Consiliu național, cu sediul la Babadag, a dat publicității un protest față de soluția aleasă în privința Dobrogei. Se considera că, în ciuda principiilor proclamate la Brest-Litovsk și aplicate în provinciile occidentale din vechea Rusie, Dobrogea a fost scindată în două părți, dintre care doar una „în conformitate cu dorințele populației”, a fost întoarsă la patria-mamă. Ca atare, zisul consiliu declara că nu va înceta lupta până la obținerea libertății dorite.³⁴

Nemulțumirile opiniei publice bulgare față de politica guvernului Radoslavof sunt din ce în ce mai vizibile în presa din țara vecină și nu numai în cea de opoziție. Lipsurile economice, restricțiile la alimente, de neconceput pentru o țară agrară, dar care trebuia să hrănească și aliatele sale mai puternice, se adăugau la dezamăgirea bulgarilor față de câștigurile teritoriale ce păreau insuficiente. Presa de opoziție (ziarele „Mir” și „Preporetz”, în primul rând) a protestat față de faptul că România fusese lăsată să se instaleze în Basarabia, în timp ce nordul Dobrogei rămânea într-o situație incertă. Faptul că Basarabia însemna un câștig de 44.000 km² pentru România - care ar fi pierdut doar 15.623 km² în Dobrogea - era la fel de inadmisibil pentru analiștii presei bulgare. Ei au întreținut multă vreme speranța că sudul Basarabiei va fi atribuit Ucrainei, la fel ca și districtele (județele) Hotin, Akerman (Cetatea Albă) și Ismail, ceea ce ar fi dus la o frontieră bulgaro-ucraineană la Dunărea de Jos. De această campanie a profitat mai mult partidul democrat din Bulgaria, al cărui lider, Malinof, era originar din Basarabia. În aceeași măsură, mai toate partidele de opoziție nu acceptau să cedeze ceva în favoarea Turciei. Atmosfera politică internă devenea, treptat, mai dificilă, astfel că, după aproape cinci ani, premierul Radoslavof a fost nevoit ca, la 17 iunie 1918, să prezinte demisia guvernului său, acceptată de regele Ferdinand.³⁵

Exista, totuși, o posibilitate în care se considera că Bulgaria putea accepta să retrocedeze anumite teritorii către Turcia; ea ținea de aderarea Bulgariei la noua înțelegere dintre Germania și Austro-Ungaria, aderare condiționată de garantarea achizițiilor sale teritoriale: Dobrogea septentrională, Macedonia și districtul de nord-est al Serbiei, ceea ce ar fi dus la o frontieră comună

³¹ „Journal des debats...”, nr. 172, 23 iun. 1918, p. 2

³² Angela Pop, *Lupta pentru menținerea Dobrogei în cadrul Statului Român (1917-1919)*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, VII, Constanța, 2002, p. 155

³³ 1918, vol. II, p. 1150

³⁴ „Le Temps”, nr. 20798, 16 iun. 1918, p. 2

³⁵ *Ibidem*, nr. 20800, 18 iun. 1918, p. 2

a Bulgariei cu Ungaria, pe Dunăre.³⁶

Ajuns prim ministru al Bulgariei, la 21 iunie 1918, A. Malinof declara, într-un interviu acordat ziarului maghiar „Déli Hirlap”, că politica externă a țării sale rămânea neschimbată. Chestionat asupra problemei Dobrogei, Malinof răspundea următoarele: *„Pacea de la București a reglat această problemă. După cum știți, Dobrogea de nord a fost organizată în condominiu. Diplomații n-au avut curajul să rezolve definitiv această chestiune. După opinia mea a fost o gravă greșeală diplomatică, care exercită o influență deprimantă asupra armatei și populației civile. Sper că această greșeală va fi reparată într-o formă demnă pentru națiunea bulgară. Pentru cedarea Dobrogei ni s-au cerut concesii. Bulgaria a făcut deja atâtea sacrificii că ar fi injust pentru ea să i se ceară altele”*.³⁷

Disensiunile dintre Germania și Bulgaria s-au acutizat pe măsură ce situația militară a Puterilor Centrale se deteriora, iar presa bulgară, prin oficiosul „Preporetz”, reproșa aliaților că nu acordaseră sprijinul dorit Bulgariei. La reproșurile din presa germană se răspundea cu amenințări privind publicarea unor documente revelatoare în acest sens. O telegramă de la Sofia înștiința presa franceză de un acord ce s-ar fi încheiat la 23 septembrie 1918, la Berlin, prin care întreaga Dobrogea ar fi fost cedată Bulgariei, gest apreciat ca *„un ultim efort, disperat, de a menține Bulgaria în alianță cu Puterile Centrale”*.³⁸

Partidul Socialist bulgar, care refuzase să participe la noua guvernare, a promis să sprijine, însă, guvernul Malinof, dacă acesta adopta atât în interior, cât și în exterior, o politică hotărât democratică, astfel încât, între iunie și septembrie, acest partid se poate spune că a fost atât la putere, cât și în opoziție. Presiunea populației, sătulă de război și de privațiunile sale, i-a silit însă pe socialiști să elaboreze un program în trei puncte, care, pe lângă refacerea economică și reorganizarea politică și militară, prevedea *„revizuirea țărilor războiului”*. Astfel, conferința partidului de la 1 septembrie constata că *„o politică de înțelegere și soluționarea chestiunilor teritoriale cu Serbia, Grecia și România, se impune imperativ”*. Social-democrația se declara ostilă războiului de cucerire și favorabilă unei păci rapide. Totodată, se critica guvernarea lui Radoslavof, care făcuse din Bulgaria *„un instrument servil al imperialismului european”*.

Ofensiva aliată din Macedonia, amenințarea invadării teritoriului bulgar, l-au condus pe premierul Malinof la o ultimă încercare de a salva ce se mai putea salva. Astfel, împreună cu liderul socialist Sakazov, ei au redactat un răspuns bulgar la nota austro-ungară, prin care Burian făcuse, și el, ultime propuneri de pace beligeranților. Agățându-se de această ultimă speranță, liderii bulgari își exprimau dorința de pace și reconciliere, declarându-se gata să contribuie în mod loial la fondarea Societății Națiunilor și apreciind *„nobilele principii ale președintelui Wilson”*. Soarta Bulgariei era însă jucată, iar, la 30 septembrie, guvernul Malinof a trebuit să accepte toate condițiile Antantei.³⁹

După cum se știe, tratatul de la Versailles avea să anuleze pacea de la București și efectele ei asupra Dobrogei; rănită a doua oară în decurs de 5 ani, Bulgaria avea să reia politica sa revanșardă, ale cărei roade urmau să se cunoască abia în anul 1940.

³⁶ „Journal des débats...”, nr. 153, iun.1918, p. 2

³⁷ *Ibidem*, nr. 237, 25 aug.1918, p. 2

³⁸ „Le Temps”, nr. 20918, 14 oct. 1918, p. 2

³⁹ „Mercure de France”, nr. 489, tom 130, 1 nov.1918, p. 164, 165

Patrimoniul arheologic dobrogean - pradă de război

Dr. Ioan Opreș

Începând cu săpăturile arheologice inițiate în anul 1881 de Muzeul Național de Antichități – și conduse de directorul acestuia, Grigore Tocilescu (1850-1909) – la Adamclisi, arheologia dobrogeană a intrat cu depline drepturi în cea a lumii. Asocierea la acele săpături a învățaților europeni a impus-o definitiv ca o valoare dublă: rezultatele științifice, de semnificație deosebită pentru istoria română și descoperiri de monumente și artefacte semnificative și evocatoare pentru civilizație și cultura clasică într-o regiune-cheie a sud-estului continental¹. Dacă ansamblul antic de la Adamclisi – publicat de Gr. Tocilescu și Otto Benndorf și George Niemann în 1895 la Viena și București a făcut carieră academică, intrând între referințele științifice, nu mai puțin acesta s-a plasat în atenția celor mulți, devenind (prin machete, copii și reproduceri) o senzațională prezență în cadrul expozițiilor de anvergură. După descoperirea Tezaurului de la Pietroasa și publicarea sa de către Al. Odobescu (1834-1895), plus expunerea publică a acestuia la Paris, 1867. Adamclisi-ul a devenit la pragul dintre veacurile XIX și XX, o atracție arheologico-istorică universală². Meritele descoperitorului, contribuțiile sale civice prin onorarea unor importante posturi publice (universitar, parlamentar, secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, susținător al legilor organice pentru arheologie și monumente istorice) se cer desigur mereu evocate, ca o datorie pentru cei care slujesc progresul. Dar pe Gr. Tocilescu l-a urmat, în mod providențial pentru arheologia românească, Vasile Pârvan (1882-1927). Acestuia-i datorează posteritatea nu doar continuitate și intensificare, ci și ridicarea la nivelul unei școli naționale de arheologie recunoscută în plan internațional. Această școală s-a fundamentat și s-a afirmat printr-un program amplu de

¹ Evaluări și referințe vizionare se citesc în lucrările lui M. Soutzu, *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, în „Revue archéologique”, XLII, 1881; la mons. Reymound Nietzhammer, *Das Altchristliche Tomis* (1905) și *Die Christliche Altertümer der Dobroudja* (1906).

² Vezi ca referințe: Radu Vulpe, *Grigore G. Tocilescu cercetător al antichității și director al Muzeului Național de Antichități*, în „Revista Muzeelor”, 4/1967, pp. 312-318; idem, *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei cincizeci de ani de stăpânire românească*, în 1878-1928. *Dobrogea. Cincizeci de ani de stăpânire românească*, București, 1928, pp. 119-139; Alexandru Barnea, *Tropaeum Traiani*, Editura Academiei R.S. România, București, 1979; Alexandra Ștefan, *Istoricul Muzeului Național de Antichități din București – Institutul de Arheologie II. Progresele arheologiei și muzeografiei din România în perioada 1881-1927*, în „Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie”, 1984, pp. 109-125; Vasile Barbu, Cristian Schuster, *Grigore Tocilescu și „Cestiunea Adamclisi”*: pagini din istoria arheologiei, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005; Alexandru Zub, *Kogălniceanu și antichitățile dobrogene în Mihail Kogălniceanu. Studii și note istoriografice*, Editura Academiei Române - Editura Istors, București - Brăila, 2017, pp. 233-257.

cercetare în cadrul căruia pilonul dobrogean a fost cel central. La Adamclisi și, *Histria, Ulmetum, Abritus* – vizionarul Pârvan a instalat șantiere de cercetare dotate la nivelul epocii sale cu tehnica necesară, cu campamentul de trebuință pentru săpători, cu linii *Decauville* (șine și vagonete) pentru evacuarea pământului decoperat, lucrând cu echipe mari de muncitori.

La scurtă vreme după preluarea conducerii Muzeului Național de Antichități (1912), învățatul și-a impus viziunea sa privind organizarea de șantier-școală, prin prisma căreia dotările s-au generalizat iar conceptul de *muzeu de sit*, preluat din modele și experiențe înaintate europene, a fost transpus în practică: la *Ulmetum* (1913), Adamclisi (1914) și *Histria* (1916), asemenea muzee funcționau deja în preajma Primului Război Mondial. Iar o asemenea concepție are meritul – nu îndeestul subliniat de a fi relaționat, vestigiile arheologice cu concretețea cadrului natural originar, legând cercetarea de teritoriul istoric și de peisajul specific siturilor. În consecință acestor inovații a crescut simțitor ritmul de lucrări, iar colecțiile arheologice au sporit considerabil, într-atât încât să se vorbească de muzee nu doar în cazul prestigiosului oraș antic Tomis (Constanța), ci și la Mangalia (antic Callatis), la Adamclisi și la Histria. Patrimoniul acestora includea deja la orizontul anului 1914 solide referințe istorice și documentare, unele fiind publicate în prestigioase reviste de specialitate³. Acest demers științific și deopotrivă cultural a fost însă brutal întrerupt de izbucnirea războiului, nelăsând suficient răgaz – în timpul neutralității României (1914-1916) – unor măsuri preventive. Așa că, la intrarea țării în război de partea Puterilor Aliate (Rusia, Franța, Anglia și Italia) și împotriva celor Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia), patrimoniul arheologic a devenit țintă directă și ușoară de cucerit. Operațiunile militare începute în forță în august 1916, au adus trupele germano-bulgare și turcești începând cu noaptea de 18/19 august pe frontul din Dobrogea; respectiv campania din Transilvania odată eșuată în condițiile explicate de istoria militară, au condus la schimbarea raportului de forțe și la ofensiva concertată a armatelor Puterilor Centrale pe fronturile din Muntenia și Dobrogea.

Rezultatul dezastruos pentru România a fost ocuparea militară, inclusiv a capitalei și retragerea guvernului și a armatei în Moldova. În perioada 1 septembrie 1916-29 septembrie 1918 istoricii plasează ocupația militară a unei importante părți din teritoriul național, care a inclus și Dobrogea. Ce s-a petrecut în acest interval cu bunurile arheologice? Răspunsul ni-l dă, la încheierea războiului, în primul rând, Tratatul de pace încheiat cu Bulgaria, care prin prevederile sale s-a referit și la odiseea acestor bunuri (și cele bibliofile, dar aici ne limităm doar la arheologie), preluate ca pradă de război de către ocupanți.

Asupra prădăciunilor făcute de ocupanții bulgari în muzeele de la Adamclisi, Constanța și Ulmetum, cu insistențe la muzeul constănțean, adăpostit în cazinou, unde „numai câteva pietre cu inscripții, al căror transport era prea greu, mai zac în jurul clădirii” – de unde – „totul a fost jefuit”, mărturisește arhiepiscopul romano-catolic Raymond Netzhhammer (1862-1944)⁴.

Revizitând Histria în 7 mai 1918, arhiepiscopul Netzhhammer și-a amintit câteva monumente epigrafice (una pe o piatră de 4 m, datând din anul 138 și cuprinzând o listă cu 157 senatori; alta menționând zona urbană iar o a treia precizând privilegiile date orașului de guvernatorii Moesiei Inferior), care nu mai erau la fața locului, așa că s-a întrebat: oare au fost luate de bulgari?⁵

La Ulmetum, același înalt prelat s-a oprit din nou la 8 mai 1918 și a constatat îndurerat că acolo „românii au făcut la cetatea Ulmetum mari săpături și obiecte, foarte interesante, ca inscripții, pietre de moară, ulcele și altele au fost expuse într-un muzeu nou. Acum clădirea stă fără uși și fără geamuri. Încăperile sunt goale și totul a fost jefuit – afară de câteva pietre grele, care nu s-au

³ Despre muzeografia dobrogeană oferă date prețioase: Z. Covaceff, N. Mihail, A. Pop și A.V. Rădulescu, *Le Musée d'histoire et d'archéologie de Constanța*, în „Pontica”, XII, 1970, pp. 14 și urm.; Z. Covaceff, A.V. Rădulescu, *Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța - un muzeu centenar*, „Revista Muzeelor și Monumentelor - Seria Muzeu”, 6, 1980, pp. 75 și urm.; Adrian Rădulescu, *Colecția de arheologie „Callatis”*, „Revista Muzeelor și Monumentelor Seria Muzeu”, 10, 1978, pp. 2-25; Ioan Opreș, *Câteva mărturii privitoare la apărarea patrimoniului arheologic dobrogean*, „Pontica”, 1987, pp. 365-368; idem, *Starea arheologiei dobrogene în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Începuturile muzeografiei constănțene*, „Istro-Pontica” II, Studii și comunicări de istorie a Dobrogei, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2014, pp. 199-220.

⁴ În *Arhiepiscop în România. Jurnal de război 1914-1918*, cu Profil de E. Sa Mons. Dr. Ioan Robu, Notă asupra ediției critice în limba română, postfață și indici de prof. dr. I. Dimitriu Snagov, București, 1993, p. 253.

⁵ În *op.cit.*, p. 256.

putut transporta. Noroc că directorul muzeului, Pârvan, care conducea săpăturile, a descris înaintea războiului, toate piesele găsite la *Ulmetum* și a publicat toate inscripțiile”, nota R. Netzhammer⁶.

Puține antichități dobrogene au scăpat vigilenței ocupanților bulgari. Între acestea, cele din curțile casei din Constanța a dr. Sadoveanu – „multe pietre antice, capitele și coloane, rămășițele frumoase și bine conservate din antichitate” – au rămas neatrinse, și datorită ocupării casei de către sculptorul Ernst Gorsemann și teologul Nötges, aflați în serviciul autorităților germane⁷.

În plin război, arhiepiscopul Netzhammer și-a publicat lucrarea *Antichități creștine din Dobrogea* (lb. germană), pe spesele sale, cartea apărând la Editura Socec et co. Printre primii cărora autorul le-a oferit un exemplar, la 10 august 1918, s-a aflat Simion Mehedinți, atunci ministru al Învățământului și Cultelor⁸. Mărturiile cuprinse în volum adăugau importante elemente de topografie, istoria monumentelor, artă veche și teologie privind patrimoniul arheologic dobrogean.

Modalitățile de preluare indică un plan strategic, cu obiective deliberat fixate, urmărite și duse la îndeplinire în pofida dificultăților întâmpinate: eforturi de dislocare, greutate și volum mare, distanță, fragilitate și pericol de distrugere. Dislocate din siturile de proveniență, unele, iar altele – constituite de-a lungul campaniilor de cercetare în colecții -, din muzeele de sit, și inclusiv din cele de la Constanța și Mangalia, aceste bunuri au fost transportate și depozitate la Varna. La Comisa Interaliată de restituiri de la Sofia, înființată pentru a da curs celor prevăzute de tratatul de pace, au fost trimise, prin Ministerul român al Afacerilor Străine solicitările celor păgubiți, făcându-se cercetări anevoioase, cu nenumărate și repetate intervenții la autoritățile bulgare pentru a fi identificate bunurile și apoi restituite proprietarilor de drept. Prima intervenție aparține Muzeului național de antichități, al cărui director, Vasile Pârvan, a rugat Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, în subordinea căruia funcționa, să intervină pentru grăbirea restituirii. Demersul a fost făcut după ce, un confrate arheolog bulgar, Skorpil⁹, - spre cinstea sa - l-a informat pe Vasile Pârvan de locația bunurilor arheologice de proveniență românească: Muzeul din Varna. Așa că, la 9 ianuarie 1919, ministrul dr. C. Angelescu l-a rugat pe primul ministru (care era și ministru de Externe), M. Pherekyde, să intervină „pe lângă legațiunile guvernelor țărilor aliate, ca prin comandamentele militare ale trupelor aliate din Varna a unei comisiuni române, care să poate face alegerea obiectelor”¹⁰. Reluând argumentul juridic invocat de V. Pârvan, primul ministru era solicitat să intervină pentru că „este drept ca ele (obiectele, compl. n.) să ne fie înapoiate spre a se putea reface muzeele, a căror existență în însăși regiunea, de unde au fost dezgropate, se poate pricepe de oricine”¹¹. Primind ordinul premierului, cei de la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor s-au adresat celor de la Externe, reiterând cererea de intervenție la trimișii plenipotențari ai Aliaților și la Comandamentul Armatei Dunării, pentru a declara „principiar confiscate în seama statului român toate obiectele antice de proveniență dobrogeană din și de lângă Muzeul din Varna”; au cerut, în același sens, o intervenție fermă la guvernul german „pentru a ni se restitui tot ce ni s-a furat din Dobrogea”, dar și la cel bulgar spre a suporta „marile cheltuieli ce vor fi necesitate de transportul la locul de origină și manipularea greoaiei pietre, unele de 1-3 tone un singur bloc”, „așa precum acest stat, împreună cu aliații lui va avea a răspunde de pagubele ce ni s-au făcut, chiar la ruine, devastându-le și la șantierelor și clădirile noastre, dărâmandu-le și pustiindu-le”¹².

Cei din serviciile diplomatice le-au cerut colegilor de la Instrucțiune și Culte să traducă „corect” în franceză inventarele cu bunurile solicitate spre a putea fi înaintate guvernelor Aliaților.

⁶ *Ibidem*, p. 257. Vezi și la Adina Boroneanț, *Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial*. Documente în Arhiva Muzeului Național de Antichități, în „Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie”, tom 58, nr. 3-4, București, 2007, pp. 229-264.

⁷ Vezi mărturia arhiepiscopului R. Netzhammer, din 28 aprilie 1918, când vizitează Constanța, în *op.cit.*, p. 252.

⁸ Cf. R. Netzhammer, *op.cit.*, p. 265. În același an un alt bun cunoscător al antichităților dobrogene, numismatul vienez Leon Ruzicka, a publicat *Inedita din Moesia Inferior*, lucrare în care a inclus greutate antice din Dobrogea.

⁹ Este vorba de unul din frații Karel și Hermann Skorpil, arheologi de origină cehă, naturalizați în Bulgaria și care au mari merite în dezvoltarea patrimoniului istoric și consolidarea Muzeului de arheologie din Varna. Încinăm să credem că aici este în discuție Karel Skorpil.

¹⁰ Vezi adresa din 9 ianuarie 1919, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe – Arhiva diplomatică, material 71 / 1914, E2, 1919-1938, dosar 137, vol. 176, Ocupația inamică, f. 145.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Vezi în adresa nr. 11 din 18 ianuarie 1919, semnată pentru ministru de I. Valaori și C. Kirîțescu, ca director, înregistrată la Externe cu nr. 00856 / 19 ianuarie 1919, idem, f. 147.

Reprezentanții acestora tocmai evaluau, la Paris, în cadrul Conferinței de Pace, toate consecințele conflagrației, urmând ca prin tratate să fie precizate obligațiile celor care s-au făcut vinovați de distrugerii, furturi, înstrăinări. Și sperând că asemenea fapte să nu se mai repete! Ce speranțe deșarte!

Spre Paris, în acel an, și-au îndreptat atenția popoarele lumii, acolo negociindu-se Pacea. Acolo se afla atunci și Delegația României, în frunte cu Ion I.C. Brătianu (1864 - 1927), bărbat de stat de primă mărime internațională, om politic distins în confruntarea care urma să instaleze noua ordine politică a lumii postbelice. Înconjurat de un grup de experți, – diplomați, militari și tehnicieni – Brătianu a dobândit merite excepționale în privința recunoașterii drepturilor țării sale. Așa că, la presiunea autorităților românești, diplomații Aliaților acreditați în România și-au însușit justetea cererilor de restituire ca legitimă, așa cum o confirma notificarea transmisă lui M. Pherekyde – și semnată de reprezentanții Italiei (Carlo Fasciotti), Marii Britanii (George Barclay), Statelor Unite ale Americii (Charles Wopiecka) și Franței (Robert le Fleur) – la 16 februarie 1919¹³. Demersul de restituire s-a dovedit a fi deosebit de dificil, motivat desigur de lipsa bunăvoinței autorităților bulgare, dar și de birocrăția inerentă a unor atât de specioase demersuri, așa că, la 29 martie 1919, ministrul Instrucțiunii și Cultelor a intervenit din nou la Externe spre a se grăbi „liberarea obiectelor arheologice, răpite de bulgari de la muzeele regionale din Dobrogea”, aflate la Varna „sechestrare și depozitate sub paza trupelor franceze de ocupațiune” și „pentru primirea cărora am delegat pe domnii funcționari ai Muzeului de antichități: D.M. Teodorescu, subdirector, H. Metaxa asistent și V. Marineanu custode”¹⁴. Demersurile oficiale au început în acea primăvară să dea primele semne pozitive: la 19 aprilie ambasadorul Franței la București, Saint Aulaire l-a informat pe M. Pherekyde că a transmis guvernului francez plângerile privind furturile asupra patrimoniului muzeal dobrogean (ca de altfel și colegii săi britanic, american și italian), așteptând informații oficiale din partea reprezentanților Aliaților care lucrau deja la Sofia; la fel a procedat și Charles Wopicka, diplomatul american, asigurând de un răspuns urgent¹⁵. Subiectul restituirii bunurilor luate de ocupații militare din teritoriul României a preocupat și a stat în atenția negociatorilor tratatelor de pace, fiind încredințat Comisiilor interaliate de restituire instalate la Sofia, Istanbul, Budapesta și Wiesbaden. Pentru cele care proveneau din Dobrogea, responsabilitatea a revenit Comisiei de la Sofia, aceasta urmărind prevederile Tratatului de pace de la Neuilly sur Seine, care în articolul 125 a stabilit un răgaz de 4 luni de la intrarea în vigoare a acestuia, prelungit – prin înțelegerea președintelui, contele de Chérissey cu trimisul român la Sofia, Langa-Rășcanu – cu încă 3 luni și jumătate. Deci, până la 9 august 1921, iată primul termen de depunere a solicitărilor de restituire. În articolul 126 al tratatului, încheiat cu Bulgaria la 27 noiembrie 1919, aceasta s-a obligat să restituie României „toate documentele sau arhivele și orice alte obiecte prezentând un interes arheologic, istoric sau artistic, cari au fost luate din teritoriile acestor țări (nu doar România, n.n.) în cursul războiului”¹⁶.

Iată că, de luat cu japca a fost mai ușor decât a da înapoi, ceea ce o arată de altfel și prelungirea termenelor la care restituirea celor însușite să se facă. Așa că, din nou Ministerul Instrucțiunii și Cultelor a venit în sprijinul Muzeului Național de Antichități, cerând Externelor, la 22 mai 1920, să grăbească intervențiile pentru ca „totuși bogatul material arheologic, un tren întreg, luat de bulgari din Dobrogea, de la toate șantierele noastre arheologice și din toate muzeele

¹³ Prezentată sub antetul Legației Franței în România, București, 16 februarie 1919, înregistrată la Ministerul Afacerilor Străine cu nr. 01714 / (1) 8 februarie 1919, idem, f. 154.

¹⁴ Cf. adresa cu nr. 19565 înregistrată la Externe cu nr. 04346 / 20 martie 1919, idem, f. 159.

¹⁵ Răspunsurile diplomatice ale celor două agenții sunt înregistrate la Externe cu nr. 05356 / 22 aprilie, respectiv 05565 / 23 aprilie 1919, arătând o perfectă corelare între diplomații în cauză, idem, f. 163, 166.

¹⁶ Odată cu alte revendicări, respectiv din biblioteca sa (308 manuscrise), vezi în intervenția Academiei Române cu nr. 543 / 18 martie 1920, loc.cit., f. 190. În urma intervențiilor făcute pentru recuperarea obiectelor preistorice duse din România la Berlin, Al. Tzigara-Samurcaș, delegatul oficial însărcinat în acest sens, a raportat la 28 martie 1922 că erau identificate, salvate și recuperate descoperirile de piese neolitice de la Cernavodă (29), alături de cele de la Sărata Monteoru (46), recunoscute de directorul Muzeului din Berlin, Schuchardt. Săpăturile efectuate de acesta la Cernavodă și cele făcute de Schmidt la Sărata Monteoru – arăta Samurcaș – erau deja depozitate la Legația din Berlin, prezentând „un deosebit interes pentru marea problemă a emigrării popoarelor și soluționează în bună parte această chestiune, atrăgând atenția savanților asupra bogățiilor preistorice din țara noastră”. Cei doi savanți germani au contribuit, într-adevăr, în vreme de război, la progresul științific, dar înstrăinarea pieselor în cauză rămâne tot o faptă regretabilă și condamnată.

regionale de acolo, așteaptă încă la Varna să ne fie înapoiat”¹⁷. Cunoscându-se că Dobrogea a fost pusă sub administrarea Comandamentului militar german, condus de gen. Von Unger, s-a extins responsabilizarea pe seama „obiectelor dosite din muzeele noastre, între cari cele de la Adamclisi au fost atribuite numai armatelor germane”, așa că erau necesare noi demersuri diplomatice pe lângă guvernul german pentru ca „să ni se restituie toate valorile noastre arheologice”¹⁸. Interesul arheologilor germani pentru Dobrogea era mai vechi: după colaboratorii austrieci ai lui Tocilescu, germanul Cube a săpat în 1906 la Adamclisi, urmat de confratele său Takler. Într-adevăr autoritățile germane, chiar mareșalul Mackensen au încurajat organizarea de săpături arheologice în teritoriul ocupat vremelnice. În acest sens mai mulți prestigioși arheologi germani au condus șantiere, ca profesorul Jacobs de la München care a săpat la Mangalia și Histria, lt.dr. Berliner de la Muzeul din München și cpt. Dr. Harold Hoffmann, care au făcut sondaje în mai multe locuri, dar mai ales la Adamclisi. Aici, Hoffman a luat măsuri pentru executarea de copii în ipsos ale metopelor, trimise ca material documentar de studiu în Germania¹⁹. Cercetările germane din vremea ocupației militare l-au avut în frunte pe profesorul Schuchardt (Muzeul de preistorie din Berlin), care era însărcinat „pentru studii și săpături preistorice”²⁰. Acestor profesioniști li se poate adăuga și bulgarul Iconomof care, ca ofițer, a pus să se sape un șanț în cetatea Ibida (Slava Rusă), desvelind 3 abside ale unei mari biserici (lățime 22 m), cu podea din mozaic, dar lăsând neatinsă „temelia”²¹.

La 2 noiembrie 1920, ministrul Cultelor și Artelor, poetul Octavian Goga, a transmis la Externe, „lista cu daunele suferite de stațiunile arheologice din Dobrogea”²². Litigiul care impunea, așadar, reparații serioase, a pornit din încălcarea Convenției de la Haga (1907) privind comportamentul militar în caz de război, care prevedea formal interzicerea jafului instituțiilor culturale, artistice și științifice, dar pe care ocupanții nu l-au respectat, violând brutal convenția. Odată stabilite prin noul tratat de pace obligațiile de restituire, procesul părea că avansează. Și, totuși, nici în vara anului 1921 nu era încheiat, ceea ce a motivat Ministerul Cultelor și Artelor să ceară la Externe grăbirea lui, cu atât mai mult cu cât în gara Oboriște se găsea deja încărcat într-un tren special, inventarul arheologic recuperat „spre a fi predat”, delegându-se prefectul de Caliacra și H. Metaxa, conservatorul muzeului de la București pentru recepționarea materialelor²³. Revenirea inventarelor arheologice înstrăinate apare de la acest orizont temporal aproape încheiată; o excepție, sesizată chiar de directorul Muzeului din Varna – anume o „piatră cu o inscripțiune grecească” a rămas nepreluată, intervenția în cauză și încărcarea ei într-unul din vagoanele aflate încă în curs de predare, rezolvând restanța²⁴. Pentru perfectarea formelor de predare-primire a tuturor bunurilor culturale aflate în Bulgaria, a fost delegat secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Virgil Drăghiceanu (1879-1964), membru corespondent al Academiei Române și, totodată, un cunoscut arheolog. Acesta a constatat în primul său raport că „averea arheologică a Muzeului Național, aflată pe șantierele din Dobrogea a fost transportată în parte, în ceea ce privește piesele arheologice luate din muzee; au mai rămas de predat colecțiunile din Constanța, Histria, Ulmetum și Mangalia; de asemenea tot materialul de lucru: linii *Decauville*, corturi, magazii demontabile, cari nu au fost restituite nici plătite, deși sunt cuprinse în rapoartele dlui director al Muzeului Național, cari însă nu

¹⁷ Cf. adresa cu nr. 44766 / 22 mai 1920, idem, f. 201.

¹⁸ O arată C. Dobrescu în intervenția Casei Bisericii nr. 32026 / 15 septembrie 1920 către Externe, idem, f. 223. Într-adevăr, și-n cele ce priveau unele înstrăinări de patrimoniu arheologic (nu doar din Dobrogea) vor fi făcute intervenții la guvernul german: în urma demersurilor au fost restituite colecția N. Docan (1000 piese numismatice), statuia *Dorobanțul* și medalionul *Carol I*, lucrări din bronz, ridicate din Arsenalul de la București și duse în Germania.

¹⁹ Vezi R. Netzhammer, *op.cit.*, p. 261-262.

²⁰ *Ibidem*, p. 253.

²¹ *Ibidem*, p. 259. Aici, la 10 mai 1918, arhiepiscopul Netzhammer a remarcat *in situ* o „frumoasă coloană”.

²² Cf. adresa cu nr. 40390 / 2 noiembrie 1920, idem, f. 231.

²³ O confirmă adresa cu nr. 44501 / 21 august 1921 către Externe, idem, f. 245.

²⁴ Cf. notificarea Legației României de la Sofia către ministrul I.G. Duca, sub semnătura lui Langa-Rășcanu, cu nr. 504 / 2 martie 1922, idem, f. 255.

au fost trimise Legațiunii. De asemenea e de regulat chestiunea despăgubirilor stricăciunilor și distrugerilor acestor șantiere”²⁵.

Ne-am putea întreba – și pentru mulți chiar! – pe bună dreptate: Pentru ce și cui i-a folosit această risipă, cheltuială de bani, stare tensionată cu greu moderată de către diplomați? La ce bun a servit timpul ocupat cu dezbateri, întrevederi, investigații și cercetări anevoioase? Doar pentru a recupera fragmente de vase și statui, figurine și sculptură mică, inscripții și monezi, niște

Decauville și vagonetii), unelte necesare săpăturilor, corturi, ustensile pentru șantiere ș.a. Cele posibil de transportat au fost preluate iar cele construite devastate²⁶. Din ce rațiuni proveneau asemenea fapte? Ce dușmănie a putut motiva războiul pe seama culturii, a însemnelor istoriei într-atât încât acestea să fie luate din muzee și de la monumente? Doar solidaritatea – tacită în general iar uneori, ca-n cazul lui Skorpil și a câtorva muzeografi de la Varna, individuală – profesioniștilor indică atitudini luminate și înțeleghătoare față de comportamentul agresiv și vădit dușmănos al militarilor. Pierderile de bunuri fizice, de piese și monumente arheologice, afectarea stării lor de conservare sunt greu de evaluat, - iar cele ce decurgeau în plan moral imposibil de compensat: așa că lovitura dată cercetării oneste, istoricilor, arheologilor și muzeografilor a fost resimțită multă vreme după război. Virgil Drăghiceanu – delegatul român – a mărturisit la 20 noiembrie 1922 că deși marea majoritate a pieselor arheologice era restituită la 19 septembrie 1921, nu se înapoiase însă „nimic din materialele și instrumentele de lucru”, nici din obiectele arheologice ridicate de la Callatis (Mangalia), Adamclisi, Constanța, Silistra și Hârșova pentru care nu se făcuseră inventare! Nici „marea inscripție de la Histria, capul de marmoră colosal al zeului Jupiter Helios, toată ceramica și câteva piese”, nici materialul luat de la Ulmetum, iar de la Mangalia un „relief de marmură”²⁷. Toate solicitările – cele lipsite de inventarele probatorii – au rămas nerestituite, recuperările supravegheate de înlocuitorul lui Drăghiceanu, profesorul de istorie de la Academia de Război, Stere Nicolaescu, nereușind într-o direcție pozitivă. El însă adăugase identificarea altor bunuri extrem de prețioase și acestea luate cu japca de ocupanți din instituții publice: 1500 volume carte din Biblioteca colonelului Ionescu Dobrogeanu (Constanța); 5000 volume carte din Biblioteca Liceului „Principele Carol” (Tulcea) – de aici și instrumentele fanfarei! -; 400 volume din Biblioteca lui Ion G. Bănescu (Constanța); colecția numismatică, planurile și cadastrul orașului Mangalia; cărți din Biblioteca constănțeanului Virgil Andronescu ș.a.²⁸

Eforturile de recuperare a principalelor bunuri identificate a fi fost „ridicate din teritoriile invadate, și care pot fi regăsite pe teritoriul bulgar”, atâtea câte au putut fi descoperite și identificate, între acestea figurând și cele „prezentând un interes arheologic, istoric sau artistic”²⁹ – au fost

²⁵ Cf. raport nr. 1, Sofia, 28 martie 1922, idem, f. 270. Tot Drăghiceanu a mai sesizat că o colecție valoroasă ce aparținea col. M. C. Suțu, luată din locuința acestuia din Constanța, a fost „găsită în parte” și aștepta un împuternicit pentru ridicarea și transportarea ei. Nouă piese din colecția Suțu (statuile Silenus și Silvan; statueta de zeiță; cap de tânără zeiță; cap împărătească Faustina și al împărătesei Lucilla; fragment de stelă; stelă de marmură reprezentându-l pe Hercule și o parte posterioară a unui sarcofag) au fost predate Legației României de la Sofia, la 4 aprilie 1922 în urma cererii acesteia din 25 august 1921. Colecția în cauză era donată deja Academiei Române, așa că, ajunsă la Ruscuc în iunie 1922, C. Moisil a fost însărcinat să o preia, supraveghind transportul ei la București, cf. adresei Academiei Române, nr. 1154 / 6 iunie 1922, idem, f. 289.

²⁶ Studiarea anexelor pregătite și transmise părții bulgare de directorul Muzeului Național de Antichități (conținând evaluarea numerică, valorică (comparată între cea veche și cea actuală și descrierea precisă a pierderilor) arată cu asupra de măsură pagubele imense pe seama unui efort sistematic de cercetare, acumulare, organizarea și administrare, făcut în timp îndelungat. Valorile bănești nu sunt deloc neglijabile: numai la construcții, materiale și instrumente 394830 lei și 50 bani, fără să se fi făcut o evaluare a cheltuielilor necesare operațiunilor de recuperare (ambalare, transport, reinstalare etc.) și nici a pagubelor aduse monumentelor și muzeelor. Vezi în loc. cit., f. 300 (în realitate 10 file nenumerotate).

²⁷ Cf. referatul din 20 noiembrie 1922, înregistrat la Externe cu nr. 60305 / 22 noiembrie 1922, idem.

²⁸ Cf. raportul nr. 918 către I.G. Duca, Sofia, 29 iunie 1925, făcut în numele Serviciului român de restituțiuni, idem, f. 365.

²⁹ Am citat prevederile din art. 125 și 126 (Tratatul de pace cu Bulgaria, Neuilly-sur-Seine, 27 noiembrie 1919), reprodus de coordonatorii Ion Calafeteanu și Gheorghe Sbârna, în *Tratatul de pace ale României 1919-1920*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2017, pp. 320-321.

neîndoielnic mari și au cuprins anii 1919-1925. În urma lor doar o parte – cea mai însemnată – din patrimoniul arheologic muzeal s-a întors în muzeele Dobrogei. Generațiile care au lucrat ulterior – ca arheologi, conservatori și restauratori – în Dobrogea, și i-au continuat lui Vasile Pârvan eforturile de cercetare și cunoaștere a istoriei provinciei istorice, și-au îndeplinit misiunea dezvoltând patrimoniul arheologic și deslușindu-i acestuia și mai mult înțelesurile. Discipolii învățatului și cei pe care ei, la rândul lor i-au format, au marele mers de a fi redat istoriei dobrogene numeroase dovezi ale rolului jucat de această regiune europeană în istoria lungă a continentului.

**Vasile Pârvan (1882 – 1927),
fondator al școlii românești de arheologie**

Scriitorul Mihail Sadoveanu la Mangalia

Vasile Pârvan la Histria (1921)

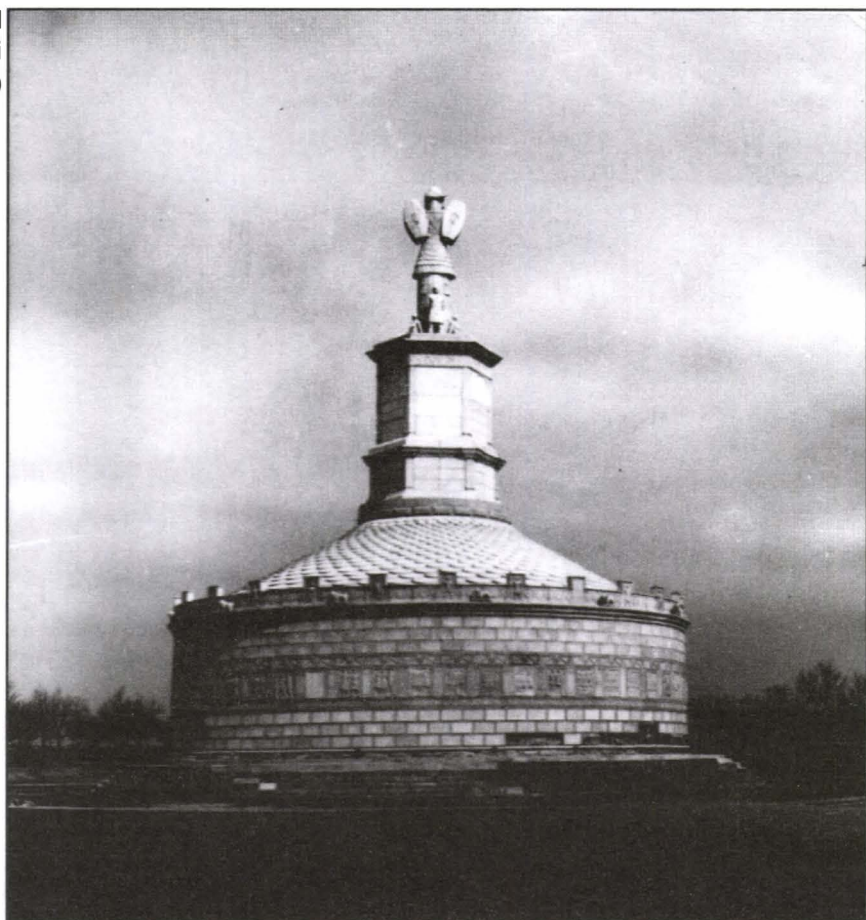

**Vasile Pârvan la Muzeul de Arheologie
din Constanța**

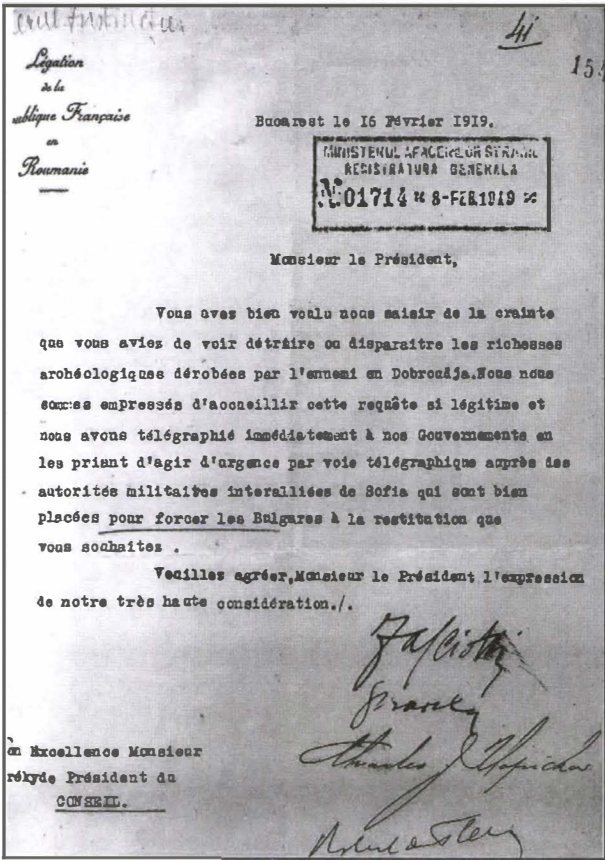
Vasile Pârvan și colaboratorii săi
la Histria

Monumentul triumfal
de la Adamclisi
(reconstituire 1977)

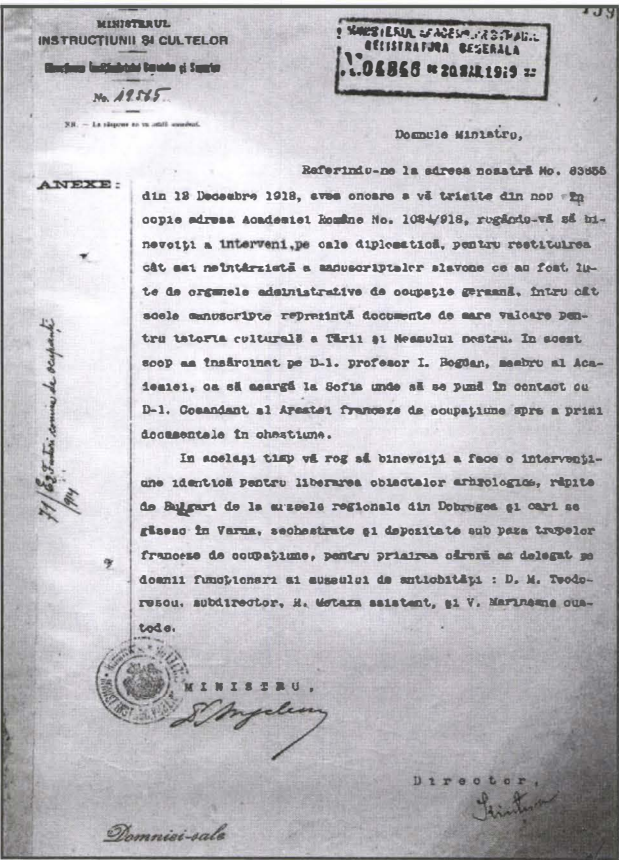

Aspect al vestigiilor arheologice de la Adamclisi

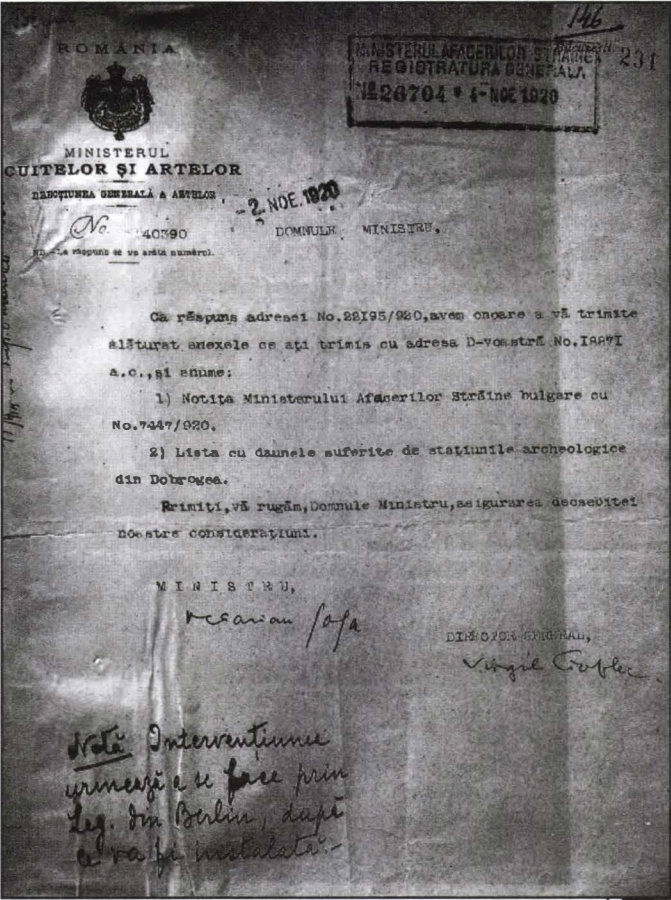

Nota Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor semnată de ministrul Dr. C. Angelescu, în ianuarie 1919, către Primul Ministru, conținând solicitarea restituirii bunurilor arheologice din Dobrogea duse la Varna

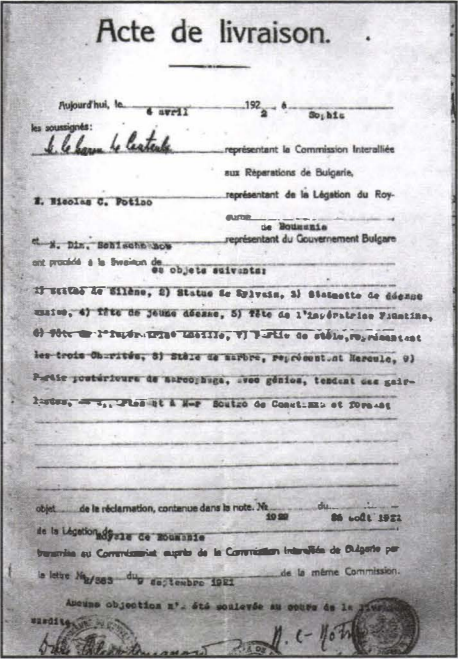
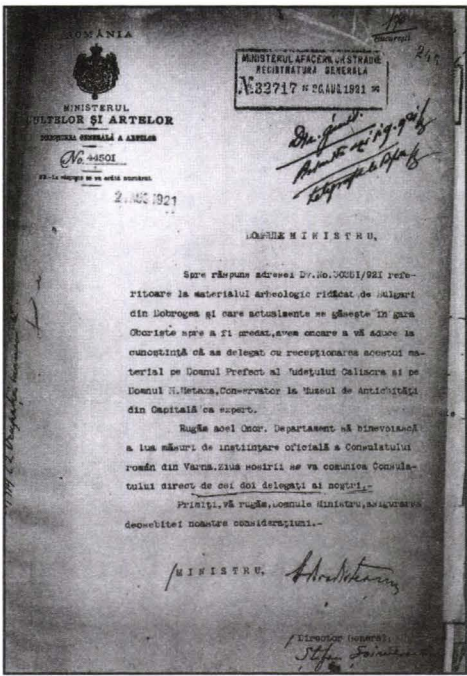

Nota Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor cu nr. 11 din 18 ianuarie 1919, semnată de I. Valaori și C. Kirilescu, cerând restituirea bunurilor arheologice din Dobrogea luate de trupele bulgare

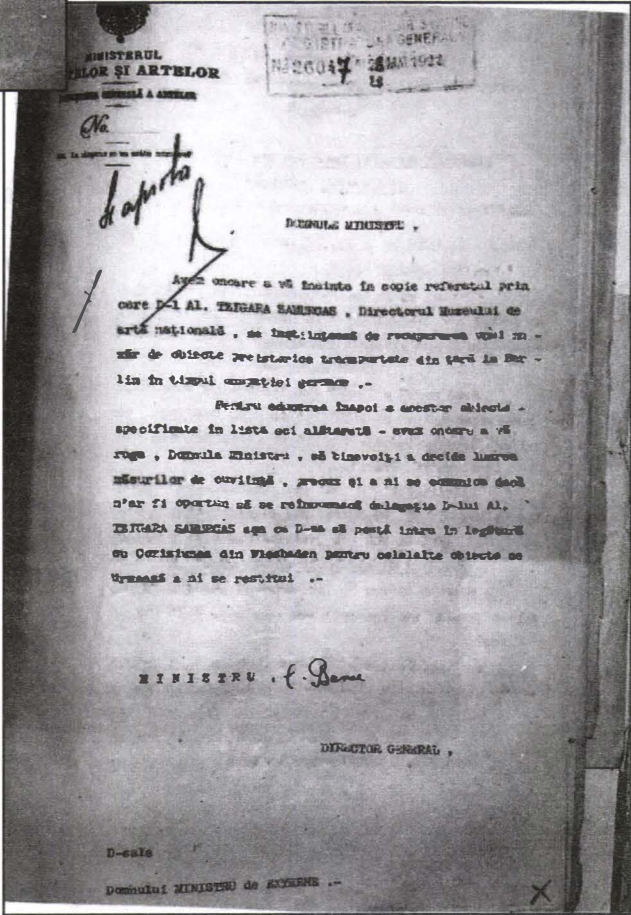
Adresa Academiei

Notificarea miniștrilor Puterilor Aliate acreditate la București, din 16 februarie 1919, pentru intervenții la guvernul bulgar în vederea restituirii bunurilor arheologice

Adresa Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, semnată de Dr. C. Angelescu și C. Kirițescu, cu nr. 19565 din 20 martie 1919, către Ministerul Afacerilor Străine pentru grăbirea restituirii patrimoniului bibliofil și arheologic de către bulgari

Notificarea Ministerului Cultelor și Artelor prin Octavian Goga și Virgil Cioflec, cu nr. 40390 din 2 noiembrie 1920, către ministrul Afacerilor Străine trimițând lista cu daunele suferite de stațiunile arheologice din Dobrugea

[illegible]

Nous les objets		Quantité	Prix par pièce en francs	Total
<u>Report</u>				59
Bureau en chêne	1	220		
chaises	6	25		
l'étagère	2	40		
armoire en chêne pour l'archiv. ethnographique	1	180		
voir pour les menuisiers	1	170		
<u>Total général</u>				60

<https://biblioteca-digitala.ro>

Discursul „Profesorului” Alexandru Averescu

Colonel drd. Adrian Cosmin Teiușanu¹

A SPEECH OF THE TEACHER ALEXANDRU AVERESCU

In the following article I am presenting Marshal Alexandru Averescu's speech as a tribute for his career as a professor and commander of the Superior School of War in Bucharest.

In the essence, his speech supports the idea that an officer can achieve the planned results and can have an outstanding career while serving the country only through hard work and devotion for the fatherland. As well as King Carol the First, Marshal Averescu thought the hard work serving the country will always be appreciated and payed back. Both that carrers are proved for that.

Cuvinte cheie: Armata Română, învățământ militar superior, comandant militar, discurs motivațional, ofițer-elev, profesor militar, devotament patriotic.

Keywords: Romanian Army, military high-level education, military commander, motivational speech, officer-student, military teacher, devotion for the fatherland.

„Cred că este bine să vă mai împărtășesc din trecutul meu o experiență din cele mai îmbucurătoare, mai ales pentru cei tineri: munca este întotdeauna răsplătită și nu rareori cu prisosință! (...)

Secretul acestei ascensiuni? (din cariera lui militară, academică, politică, etc. n.n.). Foarte simplu: munca încordată și fără întrerupere în tot lungul acelei cariere. Ar fi o greșală dacă s-ar crede că cel care muncește serios nu este răsplătit și cu atât mai puternic că poate fi oprit în drumul ascensional ce i se cuvine.”

Mareșalul Alexandru Averescu

¹ Șeful Secției serviciu operativ din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, doctorand în domeniul Științe Militare la Școala Doctorală din aceeași instituție, cosminteiusanu@gmail.com.

BIOGRAFIE. În momentele dificile ale istoriei neamului, am avut parte de conducători militari providențiali, care, prin forța și valoarea lor, au impus un tip de conduită celor cu care au interacționat, astfel că rezolvarea acestor situații nu mai păreau imposibil de realizat. Un astfel de comandant, cu toate controversele privind personalitatea sa, a fost și mareșalul Alexandru Averescu.

În 1929, Octavian Goga, fiindu-i colaborator o perioadă, afirma: „*Cine va scrie o dată biografia generalului va avea mult de furcă până îl va putea încadra în societatea și-n psihologia vremii în care a trăit, până va isbuti să descifreze cheia lui*”.²

Prezint, sintetic, principalele repere ale activității sale, mai ales pe cele legate de contribuția acestuia la edificarea învățământului militar superior.

S-a născut la 9/21 martie 1859, în satul Babele de lângă Ismail, în sudul Basarabiei (sat ce a purtat numele său în perioada interbelică), într-o familie de mici boieri ai locului: tatăl - Constantin Averescu, originar din Bălți, pentru puțin timp ofițer în armata țaristă, a ajuns sluger moldovean și, apoi, funcționar în administrație, iar mama, Casuca - născută Desilla, a fost moașa satului.

S-a căsătorit în 1887, pe timpul studiilor la Torino, cu Clotilda Caligaris, cu care a avut doi copii adoptivi: Silvia și Ion.

Privind studiile absolvite³, documentele din arhive pecizează: a urmat școala primară în satul natal, un an - Seminarul teologic la Ismail și Școala de Arte și Meserii din București în 1876. Între 1880 și 1881, a absolvit Școala Divizionară pentru Subofițeri de la Mănăstirea Dealu.⁴ În urma unui disputat concurs, a fost admis și a finalizat cursurile Școlii Superioare de Război de la Torino, în perioada 1884-1886.

De la soldat voluntar, în martie 1877, a fost avansat succesiv până la gradul de mareșal⁵, la 14 iunie 1930, astfel: la 10/22 septembrie 1877 – brigadier, iar, la 10/22 martie 1878 - sergent. La 11/23 septembrie 1878, s-a reangajat ca subofițer. A absolvit Școala de la Mănăstirea Dealu, la 15/27 iulie 1881, cu gradul de sublocotenent. Ca ofițer, a primit următoarele grade militare: la 8/20 aprilie 1886 - locotenent, la 30 august/11 septembrie 1889 - căpitan, la 1/13 ianuarie 1894 - maior, la 8/20 aprilie 1896 - locotenent colonel și la 10/23 mai 1901 - colonel. În corpul generalilor a fost primit fiind înaintat în gradul de general de brigadă la 10/23 mai 1906, general de divizie la 1/14 aprilie 1912 și general de Corp de Armată la 1/14 ianuarie 1917.

A ocupat funcții militare diverse, de la comandant de pluton până la atașat militar, șef al Marelui Stat și ministru de război. În perioada 1894-1896, a fost comandant (director) al Școlii Superioare de Război din București.⁶ După demisia din armată, din aprilie 1918, până în 1938, a ocupat înalte demnități: de mai multe ori prim-ministru al României, ministru de Interne, ministru interimar la Externe, ministru Comerțului și Industriei, ministru de Finanțe, ministru secretar de stat și consilier al Coroanei.

A participat, ca soldat, la Războiul de Independență și a fost decorat cu „*Crucea Treierii Dunării*” și cu „*Medalia Comemorativă de Campanie Rusă*”.

A comandat operațiunile campaniei din 1913, iar, în Primul Război Mondial, s-a remarcat prin câteva strălucite acțiuni militare.

Succesele ofensive la trecerea munților și eliberarea Brașovului (august 1916), operațiunea Flămânda (18 septembrie/ 1 octombrie - 22 septembrie/ 5 octombrie 1916) - excelentă acțiune concepută pentru întoarcerea frontului din Dobrogea, din păcate, nereușită având mai multe cauze, dintre care principală a fost starea vremii; acțiunea ofensivă de la Mărăști (11/ 24 iulie - 19/ 1 august 1917) și a treia bătălie defensivă din Oituz (26 iulie/ 8 august - 9/ 22 august 1917).

² Prefața lucrării Octavian Goga, *Uzurparea de la 4 iunie 1927 în lumina discursurilor și declarațiilor d-lui general Averescu, președintele Partidului Poporului și o scurtă privire asupra operei de guvernământ înfăptuită în 1926-27 de Partidul Poporului*, Institutul de Arte grafice „Îndreptarea”, București, 1929, p. IV, în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu - militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 11-12

³ Filofteia Repez, *Dimensiunea militară și politică a activității mareșalului Alexandru Averescu*, în „Studii și comunicări”, Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române, vol. VII, 2014, p. 259, cf. <http://studii.cristf.ro/2014.php>, accesat la data de 29 octombrie 2017, ora 18.25.

⁴ Sistemul acesta de învățământ constituia o filieră indirectă de formare a ofițerilor. Absolvenții acestei școli erau avansați ofițeri, dacă aveau liceul sau echivalentul acestuia finalizat.

⁵ Filofteia Repez, *op.cit.*, p. 260; Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități ale gândirii militare românești*, vol. I, Editura A.I.S.M., București, p. 95

⁶ *Ibidem*

Dintre lucrările publicate⁷, relevante pentru cariera sa didactică au fost: *Studii geografico-militare. Teatrul de operațiuni austro-român* (1891), *Tactica. Teorii și aplicațiuni* (1888-1890), *Jocul de război* (1903), *Curs de geografie militară* (1893-1894) și *Mobilizarea, Partea I.- Organizarea. Conferințe la Ș.S.R.* (1893-1894). Opera sa publicistică cuprinde și o serie de lucrări cu caracter memorialistic: *Misiunea mea în Rusia în vara anului 1898* (1901), *Operațiile de la Flămânda* (1924) și *Notițe zilnice din război* (1937).

Ca teoretician militar, conform istoricului militar Petre Otu, „*Alexandru Averescu a abordat în lucrările sale o multitudine de aspecte referitoare la teoria și practica militară: tactică, strategie, fortificații, rolul armelor și serviciilor, serviciul de stat major, geografie militară, războiul de coaliție etc.*

O preocupare majoră și timpurie a lui Alexandru Averescu a reprezentat-o tactica. Puternic influențat de școala italiană, acuzat chiar de plagiat o dată cu publicarea volumelor referitoare la acest domeniu al artei militare, Alexandru Averescu a apreciat tactica drept un instrument al strategiei”.⁸

A fost adeptul defensivei-ofensive. În general, susținea manevra, iar succesele din timpul războiului au demonstrat capacitatea sa de organizare, conducere și punere în practică a teoriei.

Din poziția de profesor și comandant (director, între 1894-1895) al Școlii Superioare de Război din București, a avut viziunea unui învățământ deosebit de flexibil, adaptat la cunoștințele și metodele didactice din epocă.

Introducerea la cursul de *Tactică și Stat major*, a aplicațiilor pe hartă, a exercițiilor în teren fără trupe și a jocului de război sunt doar câteva exemple. A predat și Geografie militară, fiind un adept al cunoașterii în amănunt al configurației teatrului de război și utilizării avantajelor pentru ofensivă sau defensivă.

Cunoscător și vorbitor de germană, italiană și rusă, a fost un adevărat *creator de școală*, planul de învățământ și programele analitice din perioada directoratului său conținând recomandări care ar putea fi valabile și astăzi.

Ca o parțială concluzie, generalul de brigadă Alexandru Cornățeanu, absolvent din promoția a 3-a a Școlii Superioare de Război (1891-1893), rememora, în 1939:

„*Singurul curs profitabil a fost cursul de stat-major predat de maiorul Alexandru Averescu, care prin metodă rațională, procedând de la simplu la compus și motivând cu argumente solide, logice și reale orice măsură luată, ne-a inițiat prin cursul teoretic, prin aplicațiuni și prin jocul de război la arta conducerii micilor și marilor unități. Am simțit că nu degeaba am urmat Școala de Război.*”⁹

A fost ales membru de onoare al Academiei Române în 1923, iar, prin Decretul Regal nr. 247 din 3 iulie 1930, generalul de corp de armată Alexandru Averescu a fost înălțat, de regele Carol al II-lea, la demnitatea de „*Mareșal al României*”. Toate acestea și popularitatea pe care o câștigase încă din timpul războiului vor completa legenda unui comandant deosebit și foarte talentat strateg.

⁷ Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *op.cit.*, p. 96

⁸ Petre Otu, *op. cit.*, p.33.

⁹ *** , *Cartea amintirilor absolvenților (1889-1939)*, Tipografia Ș.S.R., București, 1939, p. 15. Exemplar unicat, aflat la Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

Trece la cele veșnice în noaptea de 2-3 octombrie 1938 iar trupul său neînsuflețit se odihnește la mausoleul din Mărăști, alături de miile de ostași români cu care luptase.

Personalitate militară, academică, politică și deosebit de complexă, mareșalul Averescu rămâne unul dintre cei mai mari comandanți ai Armatei Române, remarcabil în câteva celebre acțiuni din timpul Războiului Întregirii, dintre care, fără îndoială, ofensiva victorioasă de la Mărăști rămâne cea mai frumoasă pagină din istoria militară a acestei națiuni.

În 17 iunie 1934, la Școala Superioară de Război, cu prilejul celebrării sale ca fost profesor și comandant al acestei prestigioase instituții militare, a reușit să sintetizeze într-un discurs concepția sa simplă despre viață: „Numai prin muncă cu credință și dragoste de țară poți avea succes!”.

Venea, aproape la fel ca marele rege Carol I, să susțină ideea succesului în viață, a obținerii rezultatelor autentice numai prin muncă asiduă, neîntreruptă și cu devotament pentru patrie:

DISCURSUL LUI ALEXANDRU AVERESCU,
CU OCAZIA SĂRBĂTORIRII SALE DIN 17 Iunie
1934 (CIORNĂ)¹⁰

„Un talentat mânuitor al cuvântului, mult regretatul meu prieten, distinsul profesor Matei Cantacuzino îmi spunea odată că nimic nu este mai greu, decât nu chiar imposibil, decât de a exterioriza

fidel ceea ce simți într-o anumită împrejurare.

În momentul însuși în care începi a-ți îmbrăca gândirea în cuvinte, poți să deformezi prin scurttimea ei, atât de sărace sunt mijloacele de care dispunem pentru a comunica altora ceea ce concepe mintea și cu atât mai greu ceea se petrece în sufletul nostru. Contez de aceea mai mult pe puterea Dvs. de pricepere, decât pe puțința mea de a vă ajuta la această pricepere.

Se stabilește întotdeauna un fel de comunitate de înțelegere între vorbitor și auditor, mai ales atunci când prin anticipație sunt învăluiți împreună, chiar de la început într-o atmosferă de cea mai curată și reciprocă simpatie.

DOMNILOR,

În gestul Dvs. de astăzi eu văd legătura binefăcătoare ce trebuie să existe între prezent și trecut, pentru a se așterne pe țărâm sănătos calea viitorului.

Cei care au avut țara pe mâini în trecutul apropiat și o mai au și astăzi, o vor trece pe meritate, într-un viitor de asemenea apropiat, în mâinile celor care astăzi sunt încă pe băncile școlii, dar care vor avea mâine greaua sarcină ca prin munca și chibzuința lor să ducă mai departe pe calea propășirii destinele țării.

Pentru a se evita în marginile posibilului, zdruncinări dăunătoare propășirii țării, este indispensabilă o legătură în fiecare clipă a prezentului, între cei de ieri și cei de mâine.

Astfel văd și interpretez eu gestul Dvs. de astăzi și nu numai că vă mulțumesc pentru marea cinste ce mi-ați făcut, a mă așeza ca exponent reprezentativ al trecutului, dar cu inima plină de bucurie vă felicit pentru frumoasa și îmbucurătoarea idee ce ați avut.

Sunt cu inima plină de bucurie, pentru că sentimentele alese care se desprind atât de sugestiv din gestul Dvs. și valurile de generozitate ce s-au revărsat cu atâta belșug, din cuvântările rostite, mă îndreptătesc să ajung la convingerea că după noi, țara va intra pe mâini vrednice.

¹⁰ Biblioteca Națională a României, Fondul Saint Georges, Manuscrise, dosar 4371, f. 001-010.

DOMNILOR,

Atât etatea mea cât și lunga carieră ce am străbătut în viața militară îmi dau oarecum dreptul să formulez tinerilor care mă ascultă, unele povețe. Aceasta este de altfel, singurul mijloc de a-mi exprima recunoștința către acei care au luat inițiativa sărbătoririi de azi, precum și de către aceia care prin prezența lor au făcut ca ea să capete proporțiuni impresionante.

În fața mea stă un număr impunător de tineri. Printre ei se găsesc cu siguranță viitorii conducători intelectuali ai țării și desigur viitorii conducători politici ai ei.

Evident că nu toți vor ajunge în vârful piramidei respective, deși posibilitățile pentru toți sunt aceleași!

Cum se poate profita de aceste posibilități?

Aveți în fața Dvs. exemplul viu al procesului sigur de urmat.

Fără avere, fără relațiuni familiale cu influență, fără un nume cunoscut în cercuri largi, am putut străbate cariera militară de la un cap la altul, urcând treaptă cu treaptă întreaga scară erarhică.

Secretul acestei ascensiuni?

Foarte simplu: munca încordată și fără întrerupere în tot lungul acelei cariere.

Ar fi o greșală dacă s-ar crede că cel care muncește serios nu este răsplătit și cu atât mai puternic că poate fi oprit în drumul ascensional ce i se cuvine.

Am văzut și ca elev și ca profesor și ca membru în diferite comisiuni examinatoare, că unele elemente de o calitate îndoielnică pot să treacă uneori înainte, mulțumită indulgenței cu totul nelalocul ei, nu am văzut însă niciun caz în care adevăratul merit să fi fost oprit în calea sa.

În 1883 s-a ținut în București un examen pentru a se trimite 2 ofițeri la Școala Superioară de Război din Turin (Torino-Italia n.n.). S-au prezentat pentru acele 2 locuri 12 candidați.

Când s-au încheiat lucrările comisiunii, candidatul care a trecut în mod satisfăcător toate probele nu figura printre cei admiși.

Doi membri ai comisiunii, deși cei mai mici în grad și anume Căpitanul Crăiniceanu Grigore, astăzi general în retragere și membru al Academiei Române și Căpitanul Petre Năsturel încetat din viață în gradul de general, s-au opus a semna procesul verbal.

Au mers mai departe și nu au consimțit măcar ca cel care a fost mai bine apreciat la toate probele să fie altfel clasificat decât numărul unu.

Acel candidat am fost eu. Astfel am început cariera mea ascensională, printr-un act de curajoasă dreptate din partea a doi căpitani tineri, dintre care pe unul nu-l cunoșteam, nici măcar din vedere.

DOMNILOR,

Cred că este bine să vă mai împărtășesc din trecutul meu o experiență din cele mai îmbucurătoare, mai ales pentru cei tineri.

Munca este întotdeauna răsplătită și nu rareori cu prisosință!

Pe lângă înaintarea propriu zisă în grad sau funcție, ceea ce înseamnă și o îmbunătățire a situațiunii materiale, pe lângă celelalte recompense cu caracter onorific, se mai adaugă o recompensă mult mai prețioasă și anume: iubirea și încrederea celor mulți, care în vremuri de adevărate nevoi își întorc privirea către acei care le pot sta în adevăr în ajutor.

Această încredere care se capătă dintr-o zi în alta este rezultatul unei infiltrațiuni lente, efect al unei ridicări invincibile, dar nu mai puțin reale.

Să vă dau câteva exemple din lumea reală, pe care s-au întemeiat mai târziu legendele.

În vara lui 1894 eram în gradul de Maior și petreceam vacanța cu familia la Curtea de Argeș.

Într-o după-amiază am plecat cu soția mea pe șosea, pentru a vizita împrejurările. La eșirea din oraș m-am oprit la o farmacie pentru a lua unele medicamente. Am rugat pe farmacist să le ție la el, pentru a le lua la întoarcere. Farmacistul, foarte amabil, s-a oferit să le trimită acasă și mi-a cerut numele și adresa. Când i-am spus cum mă cheamă s-a uitat lung la mine și m-a întrebat.

- Domnule maior, dumneata ești Căpitanul Averescu?

I-am răspuns:

¹¹ *** *Istoricul Școlii Superioare de Război (1889-1939)*, Tipografia Ș.S.R., București, 1939, p. 198-205

- Pe câte știu, sunt maior, dar evident că am fost până la începutul anului căpitan!

Am râs împreună. Mi-a mărturisit că cunoștea pe Căpitanul Averescu după reputație. Explicația: din 1889 eram profesor la Școala Superioară de Război din București. Munca mea își dădea roadele. Elevii mei, pe care nu-i cruțam nici pe ei deloc de muncă, erau în admirație.

De ei mă temeam: pe de o parte, mă întrebau foarte multe, pe de alta sub imboldul firesc al

iubirii despre care vorbeam, căutau laudele mele, pe unde se ivea prilejul.

Astfel s-a făcut că după 4 ani de profesorat, prin elevii mei Căpitanul Averescu devenise figură în armată!

Când am intrat în război, reputația mea era făcută, începea chiar să încolțească legenda.

În toamna anului 1916, înainte de retragerea spre Moldova, într-o parte a frontului armatei mele adversarul a avut câteva succese. M-am dus imediat la Câmpulung și după ce am restabilit lucrurile am plecat seara târziu spre Băicoi.

La marginea orașului automobilul a derapat în șanț. Eram în fața unei case, am mers, eram împreună cu Generalul Mărdărescu, să cerem o sapă. Pe când se lucra la șanț, am stat de vorbă cu femeia de la casă. Am întrebat-o:

- Cum o duc? Ne-a răspuns:

- Căinii ăștia de nemți nu slăbesc nici ziua nici noaptea cu obuzul lor. Nu știu ce se va alege de noi; doar generalul nostru să ne scape...

- Care general?

- Care să fie... Doar toți știu de Generalul Averescu! Și a continuat să-mi spună câte-n lună și în soare de mine!

Vă mărturisesc că toate înaintările și onorificențele ce am primit nu m-au impresionat, ca spusele pline de încredere și nădejde ale acelei simple femei!

În 1919 oprindu-mă la o fântână pe șoseaua Severin-Craiova, am stat de vorbă cu un țăran care a făcut războiul cu Divizia 2. Când m-a recunoscut mi-a spus:

- Nu v-am mai văzut de la Târgul Jiilor.

- Eu nu am fost niciodată în acea parte a frontului pe tot timpul războiului.

Omul pretindea că el era pe lanțul de trăgători, la 20 de pași de mine! Am știut abia în urmă (mai târziu n.n.) că întotdeauna când se simțea nevoia de a galvaniza moralul trupelor, se șoptea că a venit... Generalul Averescu!

Dar și dincolo de armată! La alegerile din 1918 am câpătat 6 mandate fără să mă fi mișcat de la Bacău!

În 1918 s-au înființat obști țărănești. Peste jumătate din ele purtau numele meu!

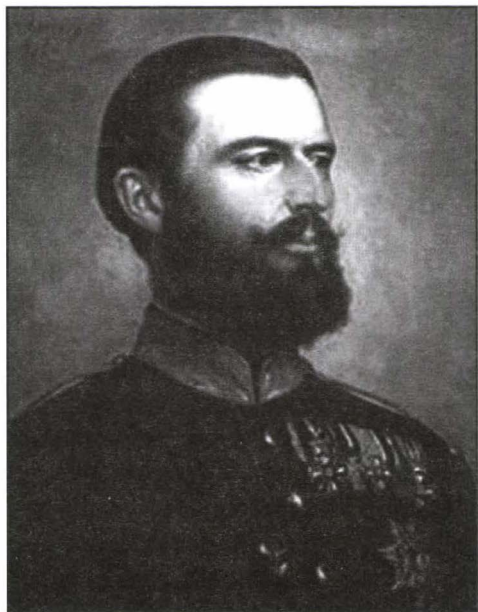
Nu sunt acestea de vezi nimerite a demonstra că munca este răsplătită cu prisosință, dacă resortul ei adevărat este simțul datoriei?

Dar DOMNILOR,

Sărbătorirea de astăzi nu este ea datorită trecutului meu, un trecut de muncă fără întrerupere decenii de-a rândul și nu este pentru mine o dovadă din cele mai elocvente că tineretul nostru, dacă admiră munca din trecut simte în același timp imboldul pentru munca ce se așteaptă de la el?

Desigur că DA și sunt fericit că plec din mijlocul Dvs. cu convingerea că acest imbold de muncă din simțul datoriei, va fi urmat!

Așa să ne ajute Dumnezeu!”

Mareșal Alexandru AVERESCU
17 iunie 1934 la Școala Superioară de Război din
București

Similar cu discursul nostru, Regele Carol I avea, adeseori, același mesaj, fiind recunoscut pentru spiritul său cazon, supus unor rigori prusace, obișnuit cu ideea că numai prin muncă poți obține rezultatele așteptate în orice domeniu.

Pentru a exemplificare enumăr câteva din cuvintele înțelepte ale mărețului Rege¹¹:

„Școala este templul principiilor; numai în viața practică intrați pe câmpul acțiunilor. Pentru a eși triumfător, vi se cere o muncă continuă și continuă, o fermă statornicie în voință, un ideal pe care trebuie să-l aveți pururea dinaintea voastră: fericirea patriei, regenerarea patriei și mărirea națiunii” – Craiova, cu ocazia împărțirii premiilor la școli: 28 iunie/8 iulie 1877.

*

„Să muncim neîncetat spre a rămâne la înălțimea renumelui nostru și a răspunde la încrederea ce Țara pune în puterea sa militară” - către Batalionul 2 Vânători, 30 august 1888.

*

„Numai prin muncă stăruitoare și jertfe însemnate, se pot împlini fapte mari” – toast pentru Armată, 28 noiembrie 1889.

*

„Trebuie să muncim neîncetat, să oțelim toate forțele noastre, fiindcă numai astfel vom fi în stare de a împlini falnica noastră misiune” – toast pentru Armată, cu ocazia manevrelor din zona Pitești, 30 septembrie 1890.

*

„Ofițerii Mei au falnica datorie de a pregăti Armata pentru timpuri de primejdie. Mare și frumoasă este dar misiunea lor; mai mare însă este răspunderea, care poate fi ușurată numai prin o muncă statornică, o silință neîntrecută și pătrunși fiind de simțămintele datoriei” – toast pentru Corpul 3 Armată, la tragerile artileriei de asediu, Focșani, 29 septembrie 1892.

*

„Laurii pe care Armata i-a câștigat prin vitejia sa sunt pentru dânsa cea mai frumoasă răsplată, însă ea n-are voie, să se odihnească pe ei, fiindcă cerințele militare au crescut așa de mult, că ofițerii sunt siliți a munci necurmat cu cea mai mare îngrijire și abnegație” – toast cu ocazia concentrărilor de toamnă de la Târgoviște, 29 septembrie 1902.

*

„Cu toții să fim pătrunși de această înaltă chemare și să nu cruțăm nici o muncă, nici jertfe, spre a o îndeplini și a ne arăta totdeauna vrednici de aceia care au făurit Coroana de oțel pe câmpul de luptă” - răspuns la urările Armatei pentru jubileul de 40 ani de domnie, 12 mai 1906.

*

„Urmați a munci mereu fără preget, pentru. a păstra neatins ceea ce am câștigat cu atâta râvnă” – Înalt Ordin de zi, 1 ianuarie 1907.

*

„Armata are falnică sarcină să păstreze neatins ceea ce a fost dobândit prin atâtea jertfe. Însă ea nu poate îndeplini această sfântă misiune, fără o muncă necurmată și încordarea tuturor puterilor sale” – toast după manevrele din Dobrogea, 23 septembrie 1907.

*

„Fiți siguri că silințele voastre vor găsi cea mai frumoasă răsplată în recunoștința Patriei și a Regelui vostru” – Înalt Ordin de zi, 1 ianuarie 1909.

*

„Armata pășind înainte fără șovăire pe calea progresului și a abnegației, ne îngăduiește să privim viitorul cu liniște și siguranță” – Înalt Ordin de zi, 1 ianuarie 1912.

*

„Țara Întreagă se întoarce cu încredere și dragoste către ostașii săi, știind că interesele ei vor fi întotdeauna apărute cu vitejia și abnegația care asigură izbânda” – Înalt Ordin de zi, 1 ianuarie 1913.

▲ Regele Ferdinand I și generalii Averescu și Văitoianu analizând situația frontului la Grozdiești.

Nu întâmplător, deviza Școlii Superioare de Război din București a fost și a rămas până acum, aceeași:

„LABOR IMPROBUS OMNIA VINCIT!”

(„MUNCA STĂRUITOARE ÎNVINGE TOTUL!”)

BIBLIOGRAFIE

1. Biblioteca Națională a României, Fondul Saint Georges, Manuscrise, Dosar 4371, 10 f.
2. *** *Cartea amintirilor absolvenților (1889-1939)*, Tipografia Ș.S.R., București, 1939, 299 p.
3. *** *Istoricul Școlii Superioare de Război (1889-1939)*, Tipografia Ș.S.R., București, 1939, 446 p.
4. Otu, Petre; Teofil, Oroian; Ion, Emil, *Personalități ale gândirii militare românești*, Editura A.I.S.M., București, 2 vol., 1997
5. Otu, Petre, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005
6. Repez, Filofteia, *Dimensiunea militară și politică a activității mareșalului Alexandru Averescu*, în „Studii și comunicări” – Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române, vol. VII, 2014, cf. <http://studii.crist.ro/2014.php>, accesat la data de 29 octombrie 2017, ora 18.25.
7. Repez, Filofteia, *Istoria militară - componentă a istoriei și științei militare*, în „Buletinul U.N.Ap. «Carol I»”, nr. 4, oct.-dec. 2011, Editura U.N.Ap. „Carol I”, București, 2011, p. 237-244.

Dramatismul și eroismul luptelor dobrogenilor în Primul Război Mondial în anul 1916

Costin Scurtu*

Dintre cele patru mari unități române prezente în Dobrogea în 1914, singura structură militară care avea trupele mai bine organizate și pregătite să primească lupta, în prima linie, a fost Divizia 9 infanterie. Regimentul 34 infanterie „Constanța”, comandat de colonelul Constantin Rășcanu, împreună cu Regimentul 74 infanterie rezervă, comandat de locotenent-colonel Ion Petrescu, au format Brigada 27 infanterie și au luptat alături de unitățile Diviziei 17 infanterie, la Turtucaia, comandată de generalul de brigadă, Constantin Teodorescu, și avea ca șef de Stat major pe maiorul C. Săvulescu.

După doi ani de neutralitate, la 4/17 august 1916, s-au semnat la București, Tratatul de alianță și Convenția militară dintre România și reprezentanții Antantei (Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia). Printre altele, se prevedea în Convenția militară, că România se obliga să intre în război până la 15/28 august 1916, iar aliații se angajau să execute o serie de acțiuni ofensive și să livreze trupelor române armament și materialul de război, precum și trimiterea unui corp de armată rus, care să acționeze în Dobrogea. Discuțiile privind aducerea acestui contingent rusesc s-au purtat în continuu până la semnarea Convenției militare. Maiorul Radu R. Rosetti i-a ordonat căpitanului intendent V. Cuzen să organizeze, în regiunea Cernavodă - Medgidia, depozite de subzistență, pentru hrănirea acestui mare efectiv aliat, în primele zile de la debarcarea lui în Dobrogea¹. Numărul aliaților ruși care au fost trimiși în Dobrogea avea să fie, în realitate, doar de 50.000 de oameni, deși se aștepta sosirea unui efectiv de valoarea a 4-5 divizii².

Potrivit concepției răspândite înainte de război, la toate armatele europene, în compunerea mării unități tactice de bază, care era divizia; predominau trupele de infanterie, arma artilerie fiind într-o proporție redusă, deoarece se considera că principalul mijloc de luptă îl constituie izbirea inamicului, pentru ai rupe rezistența, iar focul în distrugerea inamicului avea doar un rol secundar.

* Directorul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, filiala Constanța

¹ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri, 1914-1919*, București, Editura Modelism, 1997, pp. 58-59

² Într-un raport întocmit de generalul A.M. Zaioncikovski către generalul Alexejew, se menționa: „Corpul format dintr-o Divizie de rezervă și alte unități strânse în grabă, joacă rolul de reprezentant al Armatei rusești [...]. Eu înțeleg foarte bine silințele D-voastră, de a nu trimite nici o trupă pentru România. Un corp, ca acel format acum, va pune după adâncă mea convingere, într-o lumină foarte rea puterea rusească”. General G.A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. I, București, Editura I.G. Hertz, 1934, p. 281

La mobilizarea armatei române s-au creat un mare număr de mari unități noi, fără a se fi luat toate măsurile asigurării aparatului de cadre necesare, acesta diluându-se prin încadrarea la întreaga armată. Astfel, o divizie avea un efectiv de 27.000 de oameni cu numai 640 de ofițeri, față de circa 2.000 de ofițeri, cât ar fi trebuit să aibă o mare unitate. La aceasta se adaugă insuficiența armelor individuale moderne. Rezerviștii aveau arme cu sistem vechi, cu calități balistice inferioare și cu o cadență de tragere înceată. Armele automate erau câte 1 sau 2 de batalion³.

La problemele menționate, se mai adăuga încă una. La comanda Armatei a 3-a române⁴ a fost numit fostul comandant al Corpului 3 armată, generalul de divizie Mihail Aslan, și, în curând, avea să fie pus într-o situație critică. Generalul Mihail Aslan a luat comanda unor unități militare, când a intrat în război România, pe care nu le cunoștea și nu a avut nici o legătură. Această situație nu era din neglijență, ci pentru că „mai avea de suportat și consecințele inerente exercitării comenzii în condițiuni și spații excesiv de grele și asupra unor unități care, dacă existau în cartelele de mobilizare, nu puteau însă ca să vadă lumina zilei decât odată cu declanșarea războiului”⁵.

La începutul anului 1916, prin raportul Marelui Stat Major cu nr. 2479 din 27 februarie/12 martie 1916, Ministerul de Război era informat, că: „Lucrările de întărire ale capetelor de pod Turtucaia și Silistra, în urma activității depuse în ultimul timp, sunt aproape complet terminate. În primele zile ale lunii martie a.c. capetele de pod vor fi în măsură să facă față unor eventuale atacuri”. Iar garnizoanele de aici au fost completate, nu numai cu trupele de siguranță necesare, ci și cu un plus de forțe, care să asigure o rezervă mobilă fiecărui cap de pod⁶. La 14/27 iulie 1916, Turtucaia și Silistra erau puse în stare de apărare⁷.

În acest timp, subunitățile Regimentului 34 infanterie, în lunile februarie și martie 1916, au executat „lucrări de sapă”, astfel: Batalionul 2 infanterie a lucrat pe aliniamentul situat la sud de calea ferată Medgidia - Constanța, iar companiile 10 și 11 infanterie au întărit pozițiile sectorului Caraomer cota 63,4 (situată la nord-vest de Caraomer). Un batalion de infanterie constănțean a fost subordonat Brigăzii 5 mixte, comandată de colonelul Marin Ionescu, alături de Regimentul 39 infanterie, câte un batalion de la regimentele 33, 73 și 74 infanterie, precum și Divizionul 5 artilerie. Brigada 5 mixtă a fost dispusă la 30 km nord-vest de Bazargic⁸.

De partea inamică, comandantul Armatei a 3-a bulgare, generalul Ștefan Toșev, a susținut planul de atac prin cucerirea celor trei capete de pod, după care urma dezvoltarea ofensivei până la cucerirea întregii Dobroge. Planul bulgar, aprobat de feldmareșalul August von Mackensen, se baza pe informațiile obținute, și care erau aproape de adevăr, despre dispunerea și organizarea defensivei românești în sudul Dobrogei.

Ținta principală germane-bulgară era atragerea trupelor române în mișcare, să fie învinse și prin aceasta să împiedice o concentrare a lor. Deoarece trupele la dispoziție nu erau suficiente pentru o înaintare ofensivă în lungul întregii granițe a Dobrogei, după cucerirea orașului Dobrici urma ca flancul drept să rămânem deocamdată în defensivă pentru a respinge cu efective mici în poziție fixă înaintarea rusească așteptată pe litoral. Flancul stâng trebuia pentru început prin acțiuni inimoase să ocupe Tutrakan și Silistra, capetele de pod fortificate pe Dunăre, porțile de ieșire ale trupelor românești. Dacă reușea îndrăzneța acțiune, atunci frontul devenea mult mai scurt și unitățile devenite disponibile ar fi în flancul corpului principal inamic, care între timp era implicat la Dobrici în lupte cu frontul nostru defensiv⁹.

De partea română ceea ce scăpa planului de campanie românesc, era caracterul acțiunii militare bulgare. Strategii noștri limitau mișcarea inamică la răscularea bulgarilor din Dobrogea și la împiedicarea organizării trupelor rusești în sudul Dobrogei. În realitate, ofensiva „bruscată” din sectorul dobrogean al Armatei a 3-a bulgare, concentrată pe un sector de aproximativ 30.130 km², avea

³ Batalionul german sau austriac avea 5 sau 6 mitraliere grele și 9 mitraliere ușoare. Colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, București, Editura Militară, 1967, p. 28

⁴ http://gmr.mapn.ro/Ultimul_nr/Ciobanu-p.171-176.pdf

⁵ General G.A. Dabija, op. cit., p. 161

⁶ Ibidem, p. 173

⁷ Ibidem, p. 174

⁸ *România în anii primului război mondial*, vol. I, București, Editura Militară, 1987, pp. 341-342

⁹ Bilder aus der Dobrudscha, (Imagini din Dobrogea). Herausgegeben von der Deutschen etappen = Verwaltung in der Dobrudscha in eigenem Verlag, Constanza, 1918, p. 317

drept obiectiv ocuparea Dobrogei și atragerea de importante forțe române de pe Frontul de Nord, pentru a le nimici¹⁰.

Declarația de război a României, de la 14/27 august 1916, a surprins Viena și Berlinul, pentru că se considera posibilă doar la sfârșitul lunii septembrie, după stângerea recoltei și dacă situația ar fi fost critică pentru Imperiul austro-ungar¹¹. Generalul Victor Pétin, șeful Statului Major al Misiunii militare franceze, avea să scrie, că: „România a intrat în război de partea noastră - a Triplei Înțelegeri, n.n. - într-o epocă când războiul era departe de a fi câștigat [...], că intervenția sa a deplasat din Occident spre Orient divizii germane de calitate”¹².

Făcând cauză comună cu Imperiul Austro-Ungar, Germania a declarat război României la 15/28 august, au urmat Turcia, la 16/29 august, și Bulgaria, la 19 august/1 septembrie. Sofia a făcut acest gest diplomatic, după ce, trupele bulgaro-germano-turce atacaseră trupele române, aflate în defensivă, în estul Dobrogei¹³.

Planul a reușit mai repede decât ne-am așteptat. Inamicul nu s-a așteptat, pesemne, la o ofensivă dinspre Bulgaria și și-a lăsat timp cu pregătirile. La 1.septembrie s-a săvârșit starea de război între Bulgaria și România. În aceeași zi a plecat ordinul către Armata 3 bulgară: La ora 12 noaptea trec toate posturile de graniță pe teritoriul inamicului și împing paza de graniță pe cât posibil mai înapoi. Atacul trebuia să fie prin surprindere pentru a mări numărul de prizonieri. Pe 2 septembrie 1916, toate trupele de avangardă ale inamicului erau împinse înapoi pe întregul front. Pierderile proprii erau reduse datorită rezistenței slabe opuse, cele ale românilor semnificative¹⁴. În primele zile ale lui septembrie sosește deja primul regiment al diviziilor turce, pe care generalissimul Enver-Pașa, în baza frăției de arme, l-a pus imediat la dispoziție după declarația de război a României. Între regimente se aflau și dintre cele ce și-au demonstrat rezistența la foc deja la Dardanele. Cu uniforme și echipamentele lor bune, ordinea de marș disciplinată, au făcut o impresie excepțională. Erau dotați modern cu bucatării de campanie și coloane cu toate cele necesare¹⁵.

În momentele începerii mobilizării, Comandantul de căpetenie, regele Ferdinand I, a adresat următoarea chemare: „Ostași, v-am chemat ca să purtați steagurile voastre peste hotarele unde frații noștri vă așteaptă, cu nerăbdare și cu inima plină de nădejde [...]. Veți lupta alături de marile națiuni cu care ne-am unit. O luptă aprigă vă așteaptă. Cu bărbăție să-i îndurăm greutățile, izbânda va fi a noastră. Arătați-vă dar vrednici de gloria străbună. De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta și slăvi”¹⁶.

Cu toate măsurile luate pentru buna desfășurare a mobilizării armatei și pregătirilor făcute în acest scop, au apărut și primele sincope. Generalul Scarlat Panaitescu avea să facă o radiografie asupra primelor zile de război și de mobilizare, scriind zece ani mai târziu: „Luni 15/28 august 1916. București. [...] La Minister - ul de Război, n.n. -, am avut însă o primă decepție. La Direcție, nu se știe nimic de modul cum are să se urmeze mobilizarea Serviciului de Geniu de la Marele Cartier General. Ceea ce este încă mai uimitor, până în acest moment n-am primit personal încă ordinul de mobilizare. Secret sau neglijență? Cred greșită procedura, să aflăm abia în ultimul moment ce avem de făcut. Către mijlocul zilei, primesc, în fine, ordinul de mobilizare”¹⁷.

La 18/31 august 1916, generalul Scarlat Panaitescu scria, că: „Se pare că la Marele Cartier General domnește neregularitate [...]. Oamenii importanți cu care am avut ocazia să mă întretin, recunosc unanim că evenimentele de până acum, așa cum s-au succedat, constituiesc un avantaj însemnat pentru noi, și o laudă pentru conducătorii politici și militari. În cârmuirea evenimentelor

¹⁰ Jipa Rotaru, Leonida Moise, Spiridon Huchiu, *Sacrificii pentru țară. Regimentul 36 infanterie „Vasile Lupu”. 90 de ani de la înființare, 1909 - 1999*, pp. 14-15

¹¹ Erich von Falkenhayn, *Le Commandement suprême de l'armée allemande 1914-1916 et ses décisions essentielles*, Paris, 1920, p. 216

¹² General Pétin, *Le drame roumaine, 1916-1918*, Paris, 1932, pp. 13-14

¹³ *România în anii primului război mondial*, op. cit., p. 266

¹⁴ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 317

¹⁵ Ibidem, p. 318

¹⁶ Mircea N. Popa, *Primul război mondial (1914-1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 173

¹⁷ General Scarlat Panaitescu, *Aspecte militare. Efemeride de război (1916-18). Jurnal de operație (1913)*, Volumul al II-lea, București, Tipografia „Geniului”, 1927, p. 11

ne-am servit cu îndemânare, s-a dispus de surprindere. Este incontestabil că acest factor are o reală valoare în conducere”¹⁸.

Desele schimbări de plan a planurilor de campanie în anul 1916, a impus restructurarea comandamentului. S-a creat Grupul de armate „Sud”, compus din Armata 3 și Armata de Dobrogea și comandat de generalul Alexandru Averescu. La comanda Armatei 2 a fost numit generalul Grigore Crăiniceanu, chemat din rezervă. El a fost vădit nepotrivit pentru această funcție. După desființarea Grupului de armate „Sud”, la 25 septembrie/8 octombrie 1916, generalul Alexandru Averescu a revenit la comanda Armatei 2, unde a găsit o situație pe care o caracterizează dezastruoasă¹⁹.

La 9/22 august 1916, din ordinul Corpului 5 armată, Regimentul 34 infanterie a intrat în constituirea unui detașament alături de Regimentul 35 infanterie și Regimentul 39 infanterie, sub comanda colonelului Constantin Rășcanu. Până la 11/24 august, acest detașament a fost cantonat în zona Arabagi - Mulciova, având centrul de comandă la Mulciova. La 10/23 august, batalioanele 1 și 2 infanterie constănțene erau dispuse pe dealul Arabagi, iar Batalionul 3 infanterie din Regimentul 34 infanterie a primit ordinul să staționeze la Mulciova²⁰.

În noaptea de 14-15 (28-29) august 1916, Regimentul 34 infanterie a primi - prin intermediul comandantului capului de pod de la Cernavodă, colonelul Mătășaru, de la Corpul 5 armată - telegrama, cu nr. 680, în care se făcea cunoscut, că: „Prin ordinul Ministrului de Război nr. 2981 mobilizarea generală ordonată. Prima zi de mobilizare începe în noaptea de 14/15 august, ora 12.00. Toate comandamentele, trupele și serviciile vor deschide plicurile ipotezei Z. Dispuneți executarea, comunicându-se tuturor unităților din garnizoană și celor detașate”²¹. Comandantul Regimentului 34 infanterie „Constanța” este numit colonelul Ionescu Dobrogeanu, care avea în subordine un efectiv de 68 ofițeri, 3.481 trupă cu 264 cai și 94 trăsuri.

Sublocotenentul Ioan N. Dinu din Regimentul 39 infanterie, dislocat la Bazargic, alături de batalioanele din regimentele 33, 34, 73 și 74 infanterie, avea să descrie starea de spirit a trupei, din această parte a Dobrogei, din primele zile ale războiului. La „14/27 august 1916, ora 7 seara, se primește vestea că șefii de gară au primit ordin, ca în această zi la ora 12 noaptea, să deschidă plicurile confidențiale, pentru că la acea oră se va decreta mobilizarea. La ora 11 noaptea este veselie mare în bivouac. Ne servim de lanterne pentru luminarea lui. Uralele sunt nesfârșite. Se desfășură drapelul, iar în jurul lui s-a încins o horă mare în care s-a prins toată lumea. Inițiator și conducător este comandantul meu de companie - locotenentul Paul Solomon, n.n. -. Când am ajuns la companie, suntem primiți de ostașii noștri cu urale”²².

Generalul Gheorghe Mihail își amintește, că la 17/30 august, „seara, eram la popotă și comandantul regimentului, colonelul Rășcanu din Iași, mă cheamă la el și-mi spune: „Mihail - atunci avea gradul de căpitan, n.n. -, mâine dimineată, dumneata o să primești o misiune specială [...]. Mâine dimineată, dumneata pleci cu compania dumată la Scroviștea unde, nu departe de Cacioc, era cartierul regelui Ferdinand și al prințului Carol”, retrași din București din cauza bombardamentelor. Regina Maria cu principesele era retrasă la Buftea”²³.

A doua zi, căpitanul Gheorghe Mihail a plecat în fruntea companiei sale la Scroviștea, pentru a asigura paza reședinței regale. El povestește despre acest moment: „Vă închipuiți de ce a ales compania mea, compania a 2-a din Regimentul 34 infanterie? Pentru că eram compania cea mai bună din regiment și, dacă o trimiți la reședința regelui, ca să vadă regele nu ce-i mai prost din regiment, ci cei mai bun din regiment. Aveam și tură care s-au comportat foarte frumos...”²⁴.

De la Periș, unde se afla Marele Cartier General, venea în fiecare seară la Scroviștea, cu o mașină, locotenent-colonel Radu R. Rosetti, care făcea de serviciu la secția Operații Militare, pentru a raporta regelui Ferdinand situația frontului și problemele militare. Într-o seară, căpitanul

¹⁸ Ibidem, pp. 12-13

¹⁹ Apud. I. G. Duca, *Memorii*, vol. III, *Războiul, Partea I (1916-1917)*, ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, pp. 23-24

²⁰ A.M.R., fond C.R.I., dosar nr. 809, f. 98

²¹ Ibidem, f. 99

²² [http://www.itcnet.ro/history/archive.Theo Stănescu-Stanciu, 1916 - Primele două luni pe front](http://www.itcnet.ro/history/archive.Theo%20St%C3%A2nescu-Stanciu,%201916%20-%20Primele%20dou%C3%A2%20luni%20pe%20front)

²³ Neculai Moghior, Ion Dănilă, Leonida Moise, op.cit., pp. 34-35

²⁴ Din Batalionul 1 infanterie s-a format o „companie de români”, denumită Compania 2 infanterie, care sub comanda căpitanului Gheorghe Mihail a fost pusă la dispoziția Marelui Cartier General pentru pază. Apud. A.M.R., fond Colecția de registre istorice, dosar nr. 809, f. 101

Gheorghe Mihail a fost înștiințat că „în noaptea asta regimentul dumitale pleacă la Turtucaia să treacă Dunărea”.

În noaptea de 19-20 august (1-2 septembrie) 1916, trupele bulgaro-germane au atacat simultan, pe întregul sector al frontului din zona Capului de pod Turtucaia²⁵. Inamicul a reușit să intre în cele trei sectoare de acoperire. Comandantul român de la Turtucaia nu a avut un serviciu eficient de recunoaștere în teren, ceea ce a condus la luarea de măsuri greșite și la erori în evaluarea atacatorilor, fapte cu implicații directe în organizarea și desfășurarea apărării. Telegrama și telefoane „prăpăstioase” au venit încă de la început de la comandantul cetății Turtucaia, generalul Constantin Teodorescu, „care era cu totul sub nivelul cerințelor, cum îl arăta chiar fizicul său”. El avea să pomenească de predare încă din ziua de 20 august/2 septembrie, deși de abia începuse atacul! Generalul Teodorescu avea să fie încurajat chiar de către regele Ferdinand, care l-a contacta telefonic²⁶.

Generalul Scarlat Panaitescu scria, la 22 august/4 septembrie 1916, că: „Turtucaia e la ordinea zilei. Din punct de vedere militar, învestirea ei mi se pare anormală și consider acest eveniment neașteptat ca o neprevădere de neiertat, apăsând asupra Comandamentului nostru. De altfel, anormală este și gruparea forțelor noastre din Cadrilater precum și reședința Comandamentului Armatei III - române, n.n.”²⁷. El avea să scrie, fără menajamente, la 28 iulie/10 august 1917, că: „Turtucaia a fost apărată de un infanterist, care nu cunoștea războiul de asediu și de poziții”²⁸.

Generalul Gheorghe Mihail își amintea de episodul dramatic de la Turtucaia, că „Acolo se dădeau lupte cu nemții și bulgarii. Erau acolo niște întăriri, niște șanțuri cu tunuri vechi, cu o divizie a 17- a înființată cu rezerviști, sub comanda generalului Teodorescu [...]. Divizia 15-a care era rezervă strategică la Cocioc a primit misiunea să treacă Dunărea la Turtucaia și să apere capul de pod. Regimentul 34 infanterie, care făcea parte din această divizie, trebuia îmbarcat primul”²⁹.

La 22 august/4 septembrie, orele 0.00, Regimentul 34 infanterie a primit ordinul premurgător de marș spre Turtucaia. La ora 1.00, regimentul se îndrepta spre gara Buftea. Comandantul regimentului constănțean, ajuns la Buftea, a primit ordinul de a se îmbarca cu destinația Oltenița. În dimineața zilei de 23 august/5 septembrie, batalioanele 1 și 2 infanterie au trecut Dunărea pe șlepuri la Turtucaia, iar Batalionul 3 infanterie a trecut fluviul în timpul zilei, astfel încât, până la ora 15.00, tot regimentul constănțean era trecut la Turtucaia³⁰.

Generalul Gh.P. Georgescu relatează despre întâlnirea pe care a avut-o la malul Dunării cu militarii dobrogeni. „Pe chei găsesc un batalion din Regimentul 34 Constanța, care se îmbarcă. Oamenii erau tocmai erau la masă, ceea ce îmi reaminti că trebuie să îmbuc și eu ceva. Cum mă găseam în mijlocul companiei de musulmani, pe care o formasem chiar în ajunul mobilizării, m-am ales cu o gamelă de pilaf, pe care l-am găsit cum nu se poate mai gustos.

Cu această ocazie, comandantul companiei, căpitanul Refik, pe a cărui lealitate mă sprijinisem ca să creez acea unitate de turci, m-a asigurat, din nou, că soldații săi corelegionari vor fi la înălțimea încrederii ce le-am arătat, și că se vor bate vitejește pentru mine, că se vor bate bine”³¹. Misiunea regimentului era de a veni în ajutorul trupelor, care luptau în sectorul Antimovo și Daidir, contraatacând pentru a respinge inamicul, care ocupase liniile I și II ale capului de pod de la Turtucaia.

Între timp, înaintând rapid, forțe germane și bulgare au încercuit puternica fortăreață dunăreană Tutrakan (Turtucaia), astfel încât deja pe 5 septembrie a putut fi pornit atacul general. Două divizii românești, intacte, au căzut în mâinile noastre, o mare parte a armatei ofensive române

²⁵ Calitatea lucrărilor de fortificație, concepția, dar și modul de realizare au fost criticate de comandantul Capului de pod de la Turtucaia, generalul Constantin Teodorescu, în lucrarea semnată de el, *Turtucaia. Studiu tactic și cauzele înfrângerii*, Brașov, Tipografia „Unirea”, f. a., pp. 24-28

²⁶ Generalul Radu R. Rosetti, op. cit., p. 110

²⁷ General Scarlat Panaitescu, op. cit., p. 14

²⁸ Ibidem, p. 84

²⁹ Neculai Moghior, Ion Dănilă, Leonida Moise, op. cit., pp. 36-37

³⁰ A.M.R., fond C.R.I., dosar nr. 809, f. 101

³¹ Apud. General de divizie Gheorghe P. Georgescu, op. cit., p. 11

a fost nimicită. Între cei 28.000 prizonieri se aflau 400 ofițeri, între care 3 generali de brigadă. Dintre cele 100 piese de artilerie capturate, în parte grele, numai batalionul 15. german a capturat 15 în timpul asaltului³².

La 23 august/5 septembrie 1916, la orele 19.00, inamicul a pornit la atac, sprijinit de artilerie, a lovit sectorul Dunărea - șoseaua Turtucaia - Siliștra în fâșia Regimentului 2 granicieri, aflat la stânga Regimentului 74 infanterie, care era greu încercat, după lupte crâncene se vede nevoit să se retragă. Inamicul urmărea să intercepteze legătura pe uscat dintre Turtucaia și Siliștra, pentru a încercui forțele române aflate la Turtucaia.

Descoperirea aripei stângi a condus la căderea părții stângi a regimentului constănțean, astfel, spre seară, tot regimentul este nevoit să se retragă pe poziția a II-a de rezistență a capului de pod. Pierderile înregistrate de regiment, în această zi de 23 august/5 septembrie, era de 37 ofițeri (23 morți, 8 răniți, 6 dispăruți) și 480 trupă (120 morți, 300 răniți, 60 dispăruți)³³.

Sublocotenentul Ștefan S. Nicolae s-a remarcat în luptele de la 23 august/5 septembrie. El a comandat plutonul 3 din Compania a 12-a din Regimentul 34 infanterie. S-a avântat din proprie inițiativă în luptă preluând comanda unităților românești din sectorul în care se afla. Inamicul a fost respins cu pierderi mari și, pentru moment, subunitățile românești au fost salvate de la nimicire. În propunerea de decorare se arăta că: „[...] și-a impus autoritatea asupra soldaților din regimentele 74, 80, 84 și 79, care la început nu voiau să înainteze o dată cu plutonul său și i-a dus înainte. Ajungând la 400 metri de inamic a executat cu multă energie atacul cu baioneta asupra inamicului, pe care l-a respins cu pierderi”³⁴. În anul 1917 acest ostaș viteaz a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” cu spade, în grad de cavaler, potrivit Decretului nr. 625 din 23 iunie/6 iulie 1917. În decret se menționează faptul ca acest ordin a fost conferit sublocotenentului Ștefan S. Nicolae, pentru bravura sa de la 23 august/5 septembrie 1916, de la Turtucaia³⁵.

În noaptea de 23-24 august (5-6 septembrie) a fost liniște. În zorii zilei de 24 august/6 septembrie, la orele 8.30, inamicul pornește la atac și reușește să respingă aripa stângă a Regimentului 34 infanterie. La orele 14.00, forțele bulgaro-germane au atacat viguros pe tot frontul, susținute de un puternic foc de artilerie de toate calibrele și „de un număr covârșitor de arme automate”.

Generalul Constantin Teodorescu, comandantul Diviziei 17 infanterie, în lucrarea sa intitulată „Turtucaia”, avea să constate că la forțele terestre aflate deja în luptă: „încadrarea defectuoasă, insuficiența aeroplanelor, lipsa automobilelor blindate, și a pieselor (tunuri) cu tragere curbă (indirectă), cadență lentă a tunurilor și slabul lor randament în tirul de baraj, stoc mic de muniții și nu în ultimul rând, nepriceperea rezerviștilor în a comanda bateriile artileristice” ale forțelor terestre aflate deja în luptă³⁶.

Pe fondul acestei derute, la nivelul decizional al comandamentului, trupele dobrogene au acționat eroic, pentru stăvilirea ofensivei inamice. Regimentul 34 infanterie „Constanța” și a adus prinosul de jertfă. Plutonierul Dan Dimitriu, lipsit de sprijin în infanterie și artilerie, în fruntea plutonului său, a contraatacat la baionetă o subunitate inamică, care avea efective mult mai mari, a reușit să o oprească, producându-i mari pierderi. Deși rănit, el nu și-a părăsit subunitatea, căutând să o conducă în luptă³⁷.

Un alt exemplu, este jertfa sergentului-major Mihail Vlase, la 24 august/6 septembrie, regimentul său, constănțean, copleșit de forțele superioare inamice, ce rămânese doar cu 4 ofițeri și 300 de ostași, a trebuit să se retragă înot, în condiții grele, pe malul stâng al Dunării. Sergentului-major i s-a încredințat drapelul regimentului, pe care trebuia să-l treacă înot peste Dunăre. Deși era voinic, era extrem de obosit și se afla în pericolul de a cădea în mâinile dușmanului cu drapelul regimentului, atunci a preferat să dispară în valurile fluviului apărând astfel onoarea drapelului și a regimentului³⁸.

³² Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 318

³³ Ibidem

³⁴ Vezi pe larg, Prof. Paul I. Dicu, *Din amintirile unui veteran argeșean*, în „Revista Argeș”, nr. 3 din septembrie 1977

³⁵ Ibidem

³⁶ Gl. G.A. Dabija, op. cit., p. 157

³⁷ Ion Gh. Pană, *În Coloana eroilor dobrogeni. Divizia „Mărășești”*, București, Editura Militară, 1974, p. 26

³⁸ Ibidem, p. 27

Sublocotenții Vasile M. Șerbănescu și Dumitru Petrescu din Regimentul 34 infanterie au dovedit prin curajul și eroismul lor, care sunt calitățile militare ale ostașului dobrogean. Sublocotenentul Vasile M. Șerbănescu, care mai avea în plutonul său decât șapte oameni, a rezistat pe poziția de apărare, cinci ore în fața unui inamic dezlănțuit. Și-a completat plutonul din resturile altor subunități și a executat o cercetare de luptă, obținând rezulate deosebite, dar el avea să fie rănit. La fel a procedat și sublocotenentul în rezervă, Dumitru Petrescu, care a pornit la atac în fruntea unei subunități - încropite din militarii de la companiile vecine - și a dat o luptă corp la corp, oprind un timp atacul inamic. Avea să fie rănit grav de un glonț. Ambii sublocotenenți, deși răniți, au rămas pe poziții. Pentru faptele lor au fost decorați cu Ordinul „Steaua României” cu spade în gradul de cavaler³⁹. În luptele de la Turtucaia avea să cadă la datorie, la 23 august/5 septembrie, și sublocotenentul Titus Gh. Budac.

Se impune a fi amintită fapta de arme a caporalului Gavril Pitic, care, deși era rănit grav, nu și-a părăsit grupa aflată în luptă. La rândul său, soldatul Ion Blebea, rănit de un glonț în șold, a continuat să-și apere comandantul de subunitate, amenințat de baionetele inamice. După ce și-a salvat comandantul grav rănit, pentru a nu cădea prizonier - rămas pe ultima poziție de apărare a sărit în Dunăre, cu tot armamentul și echipamentul său. Cei doi ostași constănțeni au fost decorați cu „Virutea Militară”, clasa a II-a⁴⁰.

La 24 august/6 septembrie 1916, acțiunile de la Turtucaia au fost dramatice și ultimele duse în această zonă. Divizia 17 infanterie, fără sprijinul Diviziei 9 infanterie și al Grupului operativ de Est, comandat de generalul rus, A.M. Zaioncikovski, nu a mai putut rezista ofensivei inamice. Comandantul Regimentului 36 infanterie „Vasile Lupu” remarcă cu amărăciune: „[...] Măcar două zile de repaus să fi avut [...] nefericirea a fost că de la început și până la sfârșit, că luptele odată începute nu s-au mai oprit”⁴¹.

Generalul Scarlat Panaitescu, aflat la post în București, avea să scrie cum s-a primit vestea căderii Turtucaiei în Capitală: „Se pare că la Turtucaia s-ar fi restabilit echilibrul forțelor, aceasta după știrile dimineții; pe la orele 3 p.m. s-a răspândit știre căderii Turtucaiei. Uimire și neîncredere. [...] Importante pierderi materiale, o apărare sângeroasă cu jertfe nenumărate, un mare număr de înecați în Dunăre, consternare și descurajare în țară - iată epilogul strălucitei manevre de înclăștare”⁴².

Un principiu al artei militare arăta că obiectivele întărite trebuie sacrificate, pentru a asigura libertatea de acțiune a forțelor principale ale armatei de campanie. Se putea apăra acel punct întărit, doar dacă prin pierderea lui s-ar compromite planul de campanie. Ceea ce nu a fost cazul Turtucaiei, obiectiv excentric al dispozitivului român în Dobrogea⁴³.

Generalul Gheorghe Mihail referindu-se la acest moment dureros pentru români suferit la Turtucaia, spunea: „A fost ciopârțit tot Regimentul 34, au fugit, s-au înecat în Dunăre. Ce mai? Într-o zi, Regimentul 34 infanterie nu a mai existat. În momentul când ne-am urcat în automobile, am zărit muzica Regimentului 34, care, în ajun, mă însoțise la trecere”⁴⁴. Mă cuprinsese un soi de remușcare, parcă eu aș fi trimis-o acolo în acel infern ce se numea Turtucaia [...]. Satele din împrejurimi fuseseră părăsite. Sute de care, pline de refugiați și lucrurile luate în grabă o luaseră razna peste câmp. Populația de aici avea impresia că bulgarii vor trece Dunărea”⁴⁵.

Dobrogenii care au reușit să se salveze, s-au adunat la Cernica. De aici au fost imbarcați, în gara Mogoșoaia, cu destinația gara Constanța, la 1/14 septembrie 1916. În ziua următoare, regimentul constănțean a primit ordinul de refacere cu nr. 14 de la Corpul 5 armată, conform ordinului nr. 876/ 1916 al Marelui Stat Major, după cel al Marelui Cartier General cu nr. 525/1916.

Comandantul Armatei 3 române, pentru a interzice dezvoltarea ofensivei bulgare în Dobrogea a ordonat, în seara zilei de 24 august/6 septembrie, Grupului de Est, care includea

³⁹ Ibidem, pp. 27-28

⁴⁰ Ibidem, p. 28

⁴¹ Jipa Rotaru, Leonida Moise, Spiridon Huchiu, op. cit., pp. 36-38

⁴² General Scarlat Panaitescu, op. cit., p. 14

⁴³ Colonel Petre Otu, *Turtucaia. Sfârșitul iluziilor. Începutul dezastrului*, în „Document. Buletinul Arhivelor Miliare Române”, An IX, nr. 1 - 4 (31 - 34)/2006, p. 9

⁴⁴ General de divizie Gh.P. Georgescu, op. cit., pp. 11-12

⁴⁵ Ibidem

acum și Divizia 9 infanterie, să se retragă și să reziste pe linia înaintată de la sud de aliniamentul Medgidia - Constanța.

Analizând situația creată în sudul Dobrogei, Marele Cartier General român a emis ordinul nr. 451 din 27 august/9 septembrie 1916 privitor la întărirea frontului de sud. În Dobrogea s-a constituit o nouă armată româno-rusă, numită Armata de Dobrogea⁴⁶, sub comanda generalului A.M. Zaioncikovski, formată din Corpul 47 rus, diviziile 9 și 10 infanterie, Brigada 5 călărași.

Conducerea avea în următoarele zile o dilemă în privința unei hotărâri grele. La Dobrici s-au înmulțit atacurile inamice. Diviziei române și rusești i s-a alăturat una sârba. Un eșec pe flancul drept ar periclita întregul plan de ofensivă. Grupul de armate era prea slab pentru ca să asigure liniei defensive Dobrici suficientă forță și concomitent să elibereze suficiente trupe pentru asediarea capului de pod Silistra, situat mai sus pe Dunăre⁴⁷.

Locotenent-colonelul Radu R. Rosetti, însoțit de intendentul căpitan V. Cuzen, s-au deplasat la Medgidia, unde s-au întâlnit cu generalul Zaioncikovski, pentru a-l înștiința de dorința regelui Ferdinand, de a fi mai activ în fruntea trupelor sale. Totodată s-au dat și ordinele necesare pentru asigurarea hranei trupelor din Dobrogea. Ceea ce i s-a spus generalului rus nu era decât dezvoltarea unui ordin scris, ce i s-a transmis în aceeași zi. La întoarcere, delegația română a raportat la Cartierul general al regelui Ferdinand aflat la Periș, că „impresia lăsată nu este favorabilă în legătură cu cele văzute” la cartierul generalului Zaioncikovski, „unde grija de a bate pe dușmani nu părea să fie cea de căpetenie”⁴⁸.

Până la 30 august/12 septembrie 1916, în Dobrogea, au fost aduse noi forțe, transportate de pe frontul din Transilvania. În ziua următoare sub presiunea atacatorilor, trupele dobrogene s-au repliat și organizat defensiv pe linia Rasova - Cobadin - Topraisar - Cocargea - Tuzla, unde s-a stabilit să aibă loc confruntarea decisivă pentru soarta Dobrogei⁴⁹. Regimentele diviziei dobrogene erau aproape extenuate și cu efectivele înjumătățite. Pe timpul replierii s-au dat lupte grele cu adversarul aflat în ofensivă. În acest timp, au sosit la Constanța resturile Regimentului 34 infanterie în vederea refacerii⁵⁰. După luptele date pe acest aliniament, Divizia 9 infanterie avea să fie trecută în rezerva Armatei de Dobrogea.

Inamicul german avea să consemneze, că: „Fără să opună rezistență serioasă, cetatea surprinsă se predă. Deja pe 9 septembrie intră călare în oraș o patrulă de ofițeri germani. Din oraș s-au capturat numeroase piese de artilerie și materiale de război.

Prin cucerirea Silistrei, Dunărea a devenit aliat. Flancul stâng este apărat de marele fluviu și de afluenții săi mlăștinoși. Planul românesc, convenit cu înaintarea rusă, să se atace dinspre Turtukan și Silistra, Varna din Bulgaria centrală, a fost zădărnicit. Înaintarea noastră, meînpiedicată în flancuri, se putea îndrepta frontal în direcția căii ferate Constanța – Cernavodă. Două până la trei brigăzi românești, care mai târziu au prins picior pe malul bulgăresc al Dunării peste un pod de pontoane realizat în grabă, au fost încercuite prin măsuri rapide și bine gândite, încât fuga lor grăbită, cu pierderi mari, i-a scăpat de fatalitatea nimicirii”⁵¹.

La 2/15 septembrie, în localitatea Periș a fost convocat Consiliul de Război, la care trebuiau să participe toți comandații de armate. S-a luat decizia unei acțiuni pe Frontul de Sud, pentru redresarea situației. La 3/16 septembrie, Marele Cartier General a ordonat constituirea Grupului armatelor de sud compusă din Armata a 3-a română și Armata de Dobrogea, sub comanda generalului de divizie, Alexandru Averescu⁵².

Inamicii germano bulgari spuneau despre trupele româno-ruse, că: „În tolba în care se îngustează stepa Dobrogei, diviziile inamice stăteau față în față în rânduri tot mai strânse. Totuși au continuat atacurile și urmărirea fără vreo zi de repaus. Deja cinci zile după cucerirea Silistrei, flancul stâng german ajunsese pe Dunăre la 25 km sud de Cernavodă. Frontul se întindea de aici către sud și cotea la nord de Dobrici către est. Astfel armata dușmană era înghesuită în unghiul

⁴⁶ A.M.R., fond Marele Cartier General, (se va cita în continuare M.C.G.), dosar nr. 119/1916, f. 438

⁴⁷ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 319.

⁴⁸ General Radu R. Rosetti, op. cit., pp. 113-114

⁴⁹ România în anii primului război mondial, op. cit., p. 355

⁵⁰ Ion Gh. Pană, op. cit., p. 30

⁵¹ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 320

⁵² România în războiul mondial (în continuare se va cita R.R.M), vol. II, p. 38

drept între liniile noastre. Aceasta i-a slăbit puterea de luptă. Trupele românești neobișnuite cu focul, au fost complet zdruncinate de presiunea de fier a urmăririi. Voința de fier a conducerii noastre arăta succese vizibile. În dispoziție minunată, cavaleria bulgară concura cu cea germană, batalioane germane, bulgare și turcești în rânduri compacte. Nici topografia locurilor ce producea cele mai mari dificultăți aprovizionării trupelor, nu putea opri tensiunea urmăririi. Deosebit de sensibilă era aprovizionarea cu apă, care în cisterne și căruțe trase de bivoli și boi era adusă din hinterland pe front. De aceea, grosul armatei se deplasa mai încet, dar precedată de avangărzi care mențineau contactul cu inamicul și îi luau posibilitatea să se fuxeze avantajos în culele terenului”⁵³.

În după-amiaza zilei de 7/20 septembrie 1916, generalul Averescu s-a aflat la Constanța, pentru a asista la debarcarea trupelor rusești și plecarea acestora spre front. În piața Ovidiu, din zona peninsulară a Constanței, au defilat trupele țariste, debarcate în port, în intonațiile imnului național rusesc. Constanțenii „fură cuprinși de un entuziasm de nedescris și în strigăte de ură, încojurând automobilul, populația l-a aclamat timp de un sfert de oră [...] nu mai contenea să spună „Trăiască Generalul Averescu”⁵⁴. Urma să fie pusă în aplicare, la 18 septembrie/1 octombrie, manevra de la Flămânda, după numele locului de trecere peste Dunăre, la 25 km nord - est de Giurgiu. Divizia 10 infanterie se găsea într-un raion de pregătire cu centrul pe localitatea Buftea, de lângă București. A primit ordin să forțeze Dunărea în sectorul Flămânda. Divizia 10 infanterie a reușit să dezvolte ofensiva într-un cap de pod cu lungimea de 14 kilometri și lățimea de 4 kilometri.

În jurul organizării bătăliei pentru București fuseseră multe discuții și controverse. Învinsese opinia generalului C. Prezan, susținut și de rege și de generalul francez H.M. Berthelot. Divizia 10 infanterie a participat la îndeplinirea misiunilor de apărare în cadrul grupării „Prezan”, în cooperare cu Divizia 11 infanterie, până la 24 noiembrie 1916, după ce bătălia de pe Neajlov-Argeș s-a soldat cu un grav eșec, Bucureștii fiind ocupați de inamic în ziua de 23 noiembrie 1916.

La 20 septembrie/3 octombrie 1916, Armata 9 germană a început ofensiva pe linia Carpaților, astfel încât Comandamentul român a suspendat definitiv operația de la Flămânda și a hotărât să trimită trupele în zona muntoasă, pentru a bara trecerea inamicului peste munți. În acest timp, trupele bulgaro-germano-turce au reușit să respingă trupele româno-ruse la nord de calea ferată Cernavodă - Constanța. Acest succes al adversarului pe plan local nu a schimbat însă situația de ansamblu a războiului pe frontul românesc⁵⁵.

În rapoartele Marelui Cartier General german avea să scrie despre luptele din Dobrogea. Cel mai avansat flanc stâng german și-a atras, la mijlocul lunii septembrie, atacuri inamice grele. Un regiment din estul Prusiei, care în marș forțat a parcurs zilnic 50 –60 km, a sosit din urmă, și s-a alăturat dincolo de Silistra detașamentului H., care luase parte la glorioasa cucerire a Tutrakanului (Turtucaia). Inamicul (cel român) a reușit în cursul nopții să-și ușureze situația critică în care ajunsese în urma atacului îndrăzneț al Prințului de Hessa, printr-un atac în flanc. Însă, grosul brigăzii B. ce a urmat, a asigurat a doua zi menținerea totală a pozițiilor câștigate de avangardă.

Învăluirea în formă de arc a forțelor inamice a permis flancului nordic german avansat să targă cu rezultat asupra coloanelor în retragere din calea diviziei bulgare vecine. Aproape zilnic se ofereau artileriei noastre ținte importante în față sau lateral de front. Cascadele de foc acționau asupra soldaților români, încă neobișnuiți și slabi cu nervii la război, atât de derutant, încât unitățile lor au pierdut orice coerență. Pe 15 septembrie 1916, s-a lovit brigada B. de principala poziție a inamicului din sud de Rasova. După săptămâni de marș forțat și lupte de urmărire zilnice, șicanate de monitoarele românești de pe Dunăre, a urmat o luptă de poziție agitată, în care, pentru început, trebuiau respinse atacuri înverșunate ale forțelor românești întărite. După o lovitură puternică în fața principalelor forțe românești, dușmanul a luat-o precipitat la fugă, și batalioanele germane au putut captura încă 6 piese de artilerie și 8 care de muniție pline.

Prin numirea generalului Alexandru Averescu, la 25 septembrie/ 8 octombrie, la comanda Armatei 2 române, Grupul armatelor de sud, ca eșalon superior de comandă și coordonare a Armatei 3 române și Armatei de Dobrogea, și-a încetat existența, fiecare armată continuând de la

⁵³ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 320

⁵⁴ Marea manifestație din Piața Ovidiu, Generalul Averescu și trupele rusești aclamate de mulțime, în „Victoria”, I, nr. 160 din 8 septembrie 1916, p. 2. Vezi, Stoica Lascu, op. cit., pp. 741-742

⁵⁵ Colonel Ion Cupșa, op. cit., p. 120

această dată operațiile în mod independent⁵⁶.

Au fost scoase din dispozitivul Armatei de Dobrogea, la 24 septembrie/7 octombrie, Divizia 15 infanterie, comandată de generalul Eremia Grigorescu; la 28 septembrie/11 octombrie, Regimentul 34/74 infanterie - comandat la locotenent-colonelul Dumitru Mihail - a fost îmbarcat în gara Constanța cu destinația Nehoiașul (județul Buzău), unde a intrat în subordinea Diviziei 6 infanterie, aflată în luptă. O lună mai târziu, după ce a fost întărit cu 600 militari de la Brăila, regimentul a ajuns la Ploiești și a trecut în subordinea Diviziei 10 infanterie⁵⁷. Pe aceeași linie, la 29 septembrie/12 octombrie, a urmat transferarea din Dobrogea pe frontul montan și a Diviziei 12 infanterie, comandată de generalul de brigadă Traian Găiseanu.

În rapoartele militare germane avea să se scrie despre rezistența româno-rusă în Dobrogea: Abia istoriografia va putea prezenta o imagine fidelă a dificultăților de aprovizionare a trupelor cu care are de luptat o armată mai mare în această țară subdezvoltată. Oprirea temporară a înaintării noastre l-a făcut pe inamicul nostru plin de speranțe să creadă că trupele noastre nu se încred că ar avea forța să pună mâna pe calea ferată apărută Constanța – Cernavodă. Presa din Antantă a uitat repede de înfrângerile suferite recent și jubila. Diviziile românești și rusești și-au revenit din sperietură și întreprindeau atacuri mai puternice și repetate, încercând să pornească din partea lor ofensiva. Au fost permanent respinși, suferind pierderi grele pe frontul nostru consolidat rapid. Slăbirea care astfel și-o provocau singuri, putea fi doar binevenită conducerii noastre.

Pregătirea pentru plănuita străpungere se făcea cu minuțiozitatea obișnuită. În fața bazei Cobadin s-au dispus regimente bulgărești încercate, dincolo de puternicul bastion Topraisar, o divizie germană nou sosită, împreună cu brigada B. Avioane terestre și hidroavioane supravegheau neobosit con-centrarea trupelor inamice, deranjau zilnic prin bombardare și mitraliere transportul trupelor și materialelor peste podul de la Cernavodă, debarcarea trupelor în portul Constanța și atacau cu succes taberele și depozitele de muniții.

Vestea izbucnirii holerei în cartirurile inamice, a fost motiv pentru luarea de măsuri preventive. Submarine germane erau pregătite să acopere dinspre mare flancul nostru drept.

Pe mai multe linii întinse, construite și întărite încă pe timp de pace, aveam în față un dușman mult superior numeric. Pe un front de cca. 70 km staționau gata de apărare efectivele complete a patru divizii românești, două rusești, una sârbească, cât și o divizie de cavalerie rusească și o brigadă de cavalerie românească, parte în față, parte în rezervă. O altă divizie de pușcași ruși și încă un corp de armată rus, au sosit în zona de luptă la scurt timp înaintea zilei străpungerii. Zile serioase, dure aveam în față. Dar cu încredere fermă, trupele aliate și-au pus soarta în mâinile conducătorului adulat cu entuziasm, obișnuit să învingă. În dispozitiv și în pregătirea cea mai amănunțită s-a făcut tot ce se putea imagina. Și conducerea putea să se aștepte cu voioșie, că executarea ordinelor va forța succesul.

În dimineața zilei de 19 octombrie 1916 dăgăneau clopotele de fier asaltul pe tot frontul. Dușmanul urma, pentru început, să fie izgonit din avanposturile sale, împrejmuite abia de curând cu sârmă. Ordinul de atac cerea înaintarea pe întreaga linie. De pe o mică ridicătură ce permitea vizibilitate asupra câmpiei, feldmareșalul general von Mackensen cu generalul Tappen, șeful Statului Major General, a condus ostilitățile. Pe aripa dreapta conducea cavaleria bulgară, care s-a bătut deja admirabil în timpul înaintării, îndeplinindu-și acurat sarcina. Și pe restul frontului bulgar, infanteria înainta curajoasă până la moarte spre tranșeele inamicului. Prințul moștenitor bulgar se afla printre soldații săi, un exemplu de devotament în îndeplinirea obligațiilor. Diviziile turcești care aveau rușii în față, înaintau în ordine perfectă ca pe terenul de exercițiu. Încă din prima zi au asaltat pozițiile inamice, au luat 1.500 prizonieri și au capturat două piese de artilerie și mai multe arme mitralieră.

Cea mai grea sarcină îi revenea unei divizii germane care acționa spre Topraisar. Pozițiile românești erau în fața satului, în parte adânci și betonate, desfășurate ca o plasă de paianjen și ocupate cu forțe puternice. Focul concentrat de artilerie asupra tranșeelelor și căilor de acces, normal că putea avea efect doar asupra unei părți a dispozitivelor mult ramificate. Atacul infanteriei avea de parcurs kilometri în fața pozițiilor inamice în teritoriul plat de stepă. Era deci, ușor pentru pozițiile inamice, neatinse de artileria noastră, să se apere de țințașii fără acoperire ce se apropiau.

⁵⁶ România în anii Primului Război Mondial, op. cit., p. 373

⁵⁷ Istoricul Regimentului 34 Mecanizat pe anii 1894 - 1958, f. 6

Două zile și jumătate a rezistat aici ploii de gloanțe ale inamicului din tranșee, un regiment de rezervă din Pomerania și cu cea mai dârză tenacitate, a înaintat pas cu pas, i-a smuls avanposturile și apoi fortificațiile principale. Asaltul sărbătorit la Sf. Privat, și-a găsit aici reeditarea. Aici, terenul era bineînțeles și mai neprielnic ca acolo, puterea de apărare a dușmanului mai mare datorită tehnicii contemporane. Noaptea se furișau companiile spre obstacole. Înceau să taie culoare de asalt în gardurile de sârmă. Inamicul observa apropierea și împrăștia evantaie de foc peste teren. Din 24 de inși ale unei patruli avansate de ofițeri s-au întors doar 3. Erau ore de tensiune maximă. Ziua răsărea. Țintașii cei mai avansați se cramponau nemișcați de pământul negru. Focul trecea în valuri peste ei. Nu puteau înainta, nici să se întoarcă. La aprovizionare cu hrană și muniție nici nu puteau să se gândească. Doar inamicului îi stătea în gât apropierea lor gata de asalt.

A treia zi, înainte de masă, satul este înconjurat de un regiment vecin. Două companii sunt deja la marginea estică a satului când se prăbușește apărarea inamică. La început fuge câte unul, apoi grupuri întregi se strecoară afară din tranșei și în final fuge tot ce are picioare să fugă. Acum sar pomeranii în picioare, tai sârma și pornesc urmărirea. Un ofițer român spilkuit cu eleganță lăcuită este scos de la masa pusă dintr-un adăpost subteran. Prizonierii povestesc de efectul distrugător al grenadelor noastre. În tranșei, românii aleargă de colo în colo cu priviri rătăcite și mințile rătăcite.

Artileria noastră continuă. Germani în rânduri rare aleargă dușmanul în fața lor, care în vreo 20 de rânduri, grămadă ca un furnicar, fug derutați din fața lor cu artilerie și bagaje printre ei. În terenul ce poate fi cuprins cu ochii, pierderile sunt deosebit de grele. Ce nu poate fi luat, rămâne abandonat. Deodată armata se opintește în fuga ei. La orizont apare cavaleria rusă și lovește în dreapta și stânga fugarii vrând să-i gonească înapoi. Dar gloanțele trăgătorilor noștri au putere mai mare asupra sufletelor lor decât biciurile cazacilor. După o scurtă ezitare de neajutorare, masele ajung din nou în puhoi și cavaleria inamică se dumirește și o întinde și ea.

Între cei 3.300 de prizonieri din primele două zile, 3.000 erau ruși. Românii preferau să se lasă împușcați din imediata apropiere decât să se predea. Li s-a povestit că ar pieri în groază în prizonierat. Cu aceste basme de groază a conducerii armatei române, ea însăși se face vinovată de puternica sângerare a poporului român ca urmare a înfrângerii armatei din Dobrogea. Izbitor este deasemenea că între germani la Carachioi prizonieri se găseau doar doi ofițeri. Se confirmau astfel declarațiile soldaților, că ofițerii atât de curajoși înaintea războiului, se țineau în spate în timpul luptelor și lăsau comanda plutonierilor și subofițerilor. Dar când se mergea spre înapoi, erau primii⁵⁸.

Prin urmare, frontul românesc din Dobrogea a fost slăbit, iar calea spre Constanța era deschisă. Inamicul a bombardat cu înverșunare orașul tomitan atât terestru, cât și aerian. Trupele române au fost nevoite să se retragă spre nord, iar trenurile regimentare, coloanele de muniții și de subzistențe au fost direcționate spre Tulcea. Orașul Constanța a fost evacuat la 8/21 octombrie, Grupa de Est a Armatei 3 bulgare, comandată direct de feldmareșalul August von Mackensen a ocupat Constanța.

După ce armata română din Dobrogea a pierdut la Topraisar ultima poziție sigură, a devenit pradă ușoară pentru urmăritori. Victoria a fost câștigată prin luptă. Sarcina în continuare era să fie folosită pentru distrugerea dușmanului. S-a pretins efortul maxim pentru a menține superioritatea momentană asupra inamicului. Zdruncinat moral și slăbit în mare măsură, urma în continuare să-i provocăm pierderi și concomitent să ne asigurăm noua linie către care ne îndreptam. Și în aceste zile s-a putut constata că românii care s-au luptat vitejește la Topraisar, își pierd nervii și devin minge de joacă unei voințe străine, imediat ce sunt dizlocați de unde au fost repartizați.

În după amiaza zilei de 21 septembrie 1916, când a început urmărirea, o furtună puternică a dat peste câmpul de luptă. Elementele naturii concureau cu puterea de foc al oamenilor. Tunetele se amestecau cu zgomotul artileriei. Cu toate că schimbarea vremii îngreuna înaintarea artileriei, s-a rămas cu buna dispoziție a victoriei pe urmele dușmanului. Deasupra luminilor Constanței văzute în depărtare, vântul ridica un nor negru de fum. 7 nave de război rusești bombardau dinspre mare cu artilerie grea coasta, fără să obțină vreun rezultat. În depărtări se retrăgeau liniile inamice.

⁵⁸ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., pp. 328-330

Îndeosebi noaptea era foarte dificil să te orientezi în terenul uniform, fără niciun pom, nicio fântână, nicio gospodărie ca reper. Satele rare sunt de obicei așezate ascuns în depresiuni. Singurele repere sunt tumuli și resturile valurilor lui Traian, pe care le treceau trupele noastre în acele zile, mărturii ale artei războiului la vechii romani și uriașele lor dimensiuni. Repetat, unele în spatele altora, sunt amenajate construcții de apărare în valurile de pământ, fiecare cu două valuri în flanc și un șanț adânc. Acestea sunt utilizabile ca bastioane individuale. În lungul taluzului năpădit se întinde calea ferată Constanța – Cernavodă, arteră vitală pentru România, pe care se transportă bogatele recolte din interiorul țării spre mare și prin asta pieții mondiale. În timpul războiului a fost una din puținele legături ale României cu Rusia aliată, și de cea mai mare importanță militară. Era de asemenea, până la urmă, baza armatei inamice din Dobrogea. Aviatorii noștri au observat adeseori că frecvența trecerii trenurilor peste podul de la Cernavodă era de $\frac{1}{4}$ de oră. În mare grabă goneau acum pe calea ferată ultimele trenuri cu şuierături stridente ale locomotivelor, și i-a supărat rău pe tirorii pomerani că le-a scăpat ultimul tren cu trei locomotive la mare distanță înaintea sosirii artileriei. Multe nu au scăpat cu el, deoarece pe liniile de garare în lungul întregii căi ferate, stăteau înghesuite o mulțime de vagoane și locomotive.

Dușmanului, în retragerea sa precipitată, nu i-a rămas timp să apere Constanța din pozițiile pregătite înainte. A fost mulțumit că el însuși se pune în siguranță. Astfel primul câștig prețios după luptele de străpungere din 19. la 21. octombrie a fost, două zile mai târziu, portul românesc, căzut în mâinile trupelor de urmărire fără vreo rezistență semnificativă.

La 23 octombrie, la prânz a intrat infanteria germană și bulgară împreună cu cavaleria bulgară în Constanța. Fôta rusă staționată în fața portului a plecat cu aburii sub maximă presiune spre nord-est sub acoperire. Au rămas în mâna învingătorilor bogate și valoroase rezerve neatinsse în depozite. Deasemenea instalațiile portuare, rezervoare de petrol și uriașele silozuri de cereale. Locul unor ocupații profitabile se află pe o stâncă avansată în mare, lumea hotelurilor, reședințe ale înaltei societăți și strălucitul cazinou ce ademenea cu câștiguri ușoare au fost lovite de bombe ce le-au decojit de ștucaturi pretențioase și le-au transformat în moloz...⁵⁹

Grupul diviziilor 19 și 9 infanterie a trecut sub comanda generalului Constantin Scărișoreanu, care l-a înlocuit pe generalul Rașcu. La 13/26 octombrie, Marele Cartier General român a decis contopirea celor patru divizii existente în Dobrogea, două câte două, respectiv diviziile 2/5 și 9/19 infanterie. Companiile din subordine aveau un efectiv de aproximativ 900 de oameni la Divizia 2/5 infanterie și 231 trupă la Divizia 9/19 infanterie⁶⁰.

Scurt timp după ocuparea Constanței, cade în mâinile urmăritorilor și Medgidia, cel mai important oraș comercial de pe calea ferată. Populația este alcătuită din amestecul de naționalități ale acestui ținut: tătari, turci, bulgari, greci, armeni, iudei, țigani, țărani și funcționari români. În marșuri forțate se ajunge la Cernavodă și se încercuiește acest cap de pod. Din nou se riscă o lovitură surpriză pentru a-l cucerii cât mai repede posibil și fără pierderi.

În aceeași zi în care comandantul suprem german îi ordona comandantului bulgar al flancului stâng să urmărească îndeaproape inamicul în retragere și să pătrundă în Rahova și Cernavodă „mă aștept ca Rasova și Cernavodă să fie cucerite în această seară”, a sosit vestea că ordinul s-a împlinit. În Cernavodă s-au ciocnit de bulgari ce înaintau, câteva batalioane românești, care fără habar mășuluiuiau spre cazarmile lor. A urmat o luptă de stradă de două ore în care majoritatea românilor a pierit. 700 au fost luați prizonieri. Încercarea dușmanului să arunce în aer podul de peste Dunăre a eșuat. Arcurile peste fluviu nu s-au prăbușit. Tronsonul vestic și cel central al acestui cel mai mare pod din Lume s-a rupt deasupra unui lac și peste un braț secundar al Dunării. Prin căderea Cernavodăi, întreaga vale ferată este în mâinile trupelor aliate. Fără întârziere s-a continuat înaintarea și s-a împins frontul mai departe spre nord, pentru a asigura prețioasele cuceriri de contraatacuri inamice.

Feldmareșalul General, împreună cu Generalul de Stat Major, conducea luptele de urmărire. Vechiul general de cavalerie a avut satisfacția să poată folosi repetat cu mare succes cavaleria germană și cea bulgară. Precum mari păsări răpitoare, avioanele noastre roteau deasupra coloanelor și taberelor inamicului. Mitralierele lor măturau cetele se ce împrăștiau. Flancul nostru drept era

⁵⁹ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., pp. 328-329

⁶⁰ Ion Șuța, Infanteria română, op. cit., pp. 85-86

apărat contra navelor rusești de hidoavioane. Dintre actele lor de bravură eroică, povestim unul. Un hidoavion a atacat, departe în spatele frontului inamic o pistă de aviație rusească, a cărei hangar l-a distrus cu câteva zile în urmă. Aparatele salvate atunci staționau pe malul unui lac, sub cerul liber. Avioanele de marină germane s-au hotărât să-i facă inutilizabile și au aterizat pe apa lacului. Înainte ca plantoanele să se dumirească au fost împușcați. Acum au fost distruse cele trei aparate cu conștințiozitate. Alarmați de împușcături, o patrulă rusească de vreo 30 de militari au venit în fugă din satul apropiat. Aviatorii au urcat în hidroavioanele lor și i-au întâmpinat cu foc de mitralieră. Abia când au ajuns în afara bății puștilor, patrula s-a ițit din acoperire⁶¹.

La jumătatea lunii octombrie 1916, Dobrogea era practic pierdută. I.G. Duca, în memoriile sale, scria: „Dar rușii nu se preocupau nici de Constanța, nici de Dobrogea, în capul lor era tot mai mult planul Aleexeev - Siretul și Dunărea, scurtarea frontului general”⁶². Pe de altă parte, dificultățile armatei româno-ruse erau din ce în ce mai mari. Nicolae Iorga avea să consemneze relatarea profesorului Alexandru P. Arbore⁶³, care a avut gradul de sublocotenent în rezervă și a luptat în toamna anului 1916. „L-a călcat în Dobrogea un tun al artileriei care se retrăgea. Divizia sârbească n-avea tunuri și mâncare, așa încât cerșea când de la ruși, când de la români. Rușii nu erau loiali. Un ofițer turc prins anunțase unde se va sparge frontul în câteva zile; acolo a tot puternică artilerie germană, aeroplanurile și șapte divizii turcești au determinat catastrofa.

Se plânge și de asprimea medicilor militari. Înjură, lovesc, desfac zilnic mâini anchilozate, bat convalescenții de tifos exantematic...”⁶⁴.

Diviziile bătute ale rușilor și sârbilor se îndreptau spre Tulcea, românii spre Hârșova și Brăila, unde se așteptau la întăriri importante. Unități bulgaro-române de cavalerie și infanterie înaintau în nordul Dobrogei pentru a ține ocupat dușmanul, cât timp în spate se asigurau cu fortificații de front liniile abia cucerite, alegând nestingherit avantajele din teren.

În decursul ultimelor lupte se întâlneau adeseori pe drumuri căruțe încărcate cu inventar casnic și familii de țărani germani refugiați. Luptele de artilerie au împrăștiat însoțitorii, ultimele lucruri din fostele proprietăți erau împrăștiate în jur. Seară de seară se înroșea cerul de flăcările caselor și magaziiilor de cereale incendiate și făcute scrum. Rușii își distrugneau depozitele de muniții aflate lângă calea ferată. Din claie aprinse, soldații smulgeau un braț de paie să le fie saltea în culcușul lor de noapte. În depresiuni licăreau focuri de tabără. Lângă o casă în flăcări se ridica cortul unui Ștab de batalion. Ordonanța vine cu mapa de acte pentru semnături. După zile de luptă fără odihnă urmează din nou munca organizatorică, și limbile de foc ale casei incendiate alăturate luminează activitatea⁶⁵.

La 16/29 octombrie, generalul A.M. Zaioncikovski a fost înlocuit cu generalul Vladimir Victorovici Zaharov, care a primit, totodată, și comanda forțelor de pe malul stâng al Fluviului, ce acopereau cursul Dunării de la Călărași la Dăeni. Toate aceste mari unități au fost reunite în Armata de Dunăre. Divizia 9/19 a fost trecută în rezervă. Până la 23 decembrie 1916/5 ianuarie 1917, toate trupele ruse și sârbe din Dobrogea au fost retrase la nord de Dunăre, fără a se înregistra pierderi mari.

În două luni de lupte obositoare a fost ocupată de trupele aliate cea mai mare parte a Dobrogei inclusiv calea ferată importantă Constanța – Cernavodă și bogatele cămări de provizii. Kaiserul, prin Comandantul Suprem, Feldmareșalul General von Mackensen, a transmis ofițerilor și soldaților săi, care au o contribuție excepțională la acest eveniment frumos, salutările sale, recunoștința și mulțumiri pentru faptele lor.

Planul româno-rus împotriva Bulgariei a fost înăbușit în fașă. Și aici s-a confirmat vechea lege că cea mai bună apărare este lovitura. Creștea temerea în rândurile politicianilor și militarilor că armata română va fi pierdută. La 13/26 noiembrie, la Brăila - avea să noteze generalul, de mai

⁶¹ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., pp. 330-33

⁶² I.G. Duca, Memorii, vol. I, București, Editura Expres, 1992, pp. 27-30

⁶³ Profesorul Alexandru P. Arbore (1890 - 1953) a cercetat problemele dobrogene, precum istoria, așezările, populația și etnografia din acest ținut. Pentru studiul "Etnografia Dobrogei în trecut și în prezent" a primit în anul 1915 premiul Hille al Universității București. Vezi, <http://www.evenimentul.ro/articol/istoricul-alexandru-p.-arbore.html>

⁶⁴ N. Iorga, Memorii. *Însemnări zilnice (mai 1917 - mart. 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*, Vol. I, Editura „Națională” S. Ciornei, f. a., p. 12

⁶⁵ Bilder aus der Dobrudscha, op. cit., p. 332

târziu, Scarlat Panaitescu, că: „Am avut o conferință cu generalul Subotin, noul șef al geniului Armatei ruse din Dobrogea. Om de înțeles și hotărât. Armata română se topește zi cu zi și noi ne dăm din ce în ce pe mâinile rușilor”⁶⁶.

⁶⁶ General Scarlat Panaitescu, op. cit., p. 31.

Diplomație la sud de Dunăre

dr. Robert Stănciugel*

REZUMAT. *Diplomația de la București a avut un rol important în păstrarea păcii în sud-estul Europei. La începutul secolului, România a promovat o politică adecvată atât interesului național, cât și dorințelor pașnice ale Europei. România s-a implicat activ în problemele sud-estului european. Întregirea teritoriului dobrogean și noile raporturi balcanice au avut drept rezultat o consolidare statală, după cum evoluțiile politice din acea vreme au dat un ultim impuls României pentru o detașare față de o linie politică ce nu-și avea justificare.*

La începutul secolului XX o caracteristică generală era, în politica externă a statului român, preocuparea față de elementul românesc din Peninsula Balcanică. Sutele de mii de vorbitori de limba română aflați în întreaga Peninsula Balcanică au fost considerați ca o parte integrantă a românismului ce trebuia păstrat, apărat și asigurat, atât cultural cât și politic, pentru existența sa viitoare. Activitatea diplomatică în spațiul sud-est european, a lui Vasile Stoica s-a aflat și într-un context mai aparte. Și atunci, ca și în alte vremuri mai îndepărtate sau mai apropiate din istoria românilor, numirea în posturi importante se datora cel mai adesea politicianismului, jocurilor de culise, corupției etc., în care omul de înaltă moralitate care a fost Vasile Stoica nu s-a amestecat, nu s-a complăcut. Astfel, excelentul diplomat a fost numit nu acolo unde s-ar fi convenit a fi și unde ar fi fost foarte justificată, dacă nu necesară prezența sa, ci în locuri, într-un fel secundare, dar care, fiecare în felul său, aveau interes pentru soarta statului român și mai ales a românității.

ROMANIAN DIPLOMACY SOUTH OF THE DANUBE

ABSTRACT. *Bucharest's Diplomacy has had an important role in maintaining the peace in Southeastern Europe. At the dawn of the twentieth century, Romania had promoted an appropriate political outlook, conceived for both her national interest as well as Europe's desire for peace. The Romanian State had been actively involved in the issues facing the European Southeast. Unification of the Dobrogea territory and the new Balkan balance of power had consolidated the Romanian State. Likewise, the political developments of those days, provided the final incentive for Romania to abandon a political approach which was no longer justified.*

At the beginning of the twentieth century, the Romanian foreign policy had among its top priorities, the condition of the Romanian ethnic entity in the Balkan Peninsula. Consequently, the hundreds of thousands of romanian speakers, present across the breadth of the Balkan Peninsula, had been considered an integral part of the Romanian ethnic entity, character and identity. As such, this community had to be supported, protected and sustained, culturally and politicaly, to assure its future existence. Vasile Stoica's diplomatic activity in the southeastern european region, took place in somewhat more special circumstances. Then, as in other, farther or closer times of romanian history, important appointments of public office, relied heavily on occult politics and corruption. Naturally, as Vasile Stoica had been a man of high moral integrity, he did not mix into such an environment nor did he comply with its practices. As a consequence, the excellent diplomat was not designated for the highest diplomatic positions where he belonged and where his presence would have been justified, if not, downright necessary. Instead he received somewhat secondary posts, but even so, those posts in their own right, held strong interest for the fate of the Romanian State and of course for the whole romanian world.

* Ministerul de Interne

Între statele vecine ale României Mari, în epocă, existau două grupări cu care guvernării de la București aveau probleme și relații diferite, nu o dată chiar diametral opuse. Erau, pe de o parte, cele trei state apărute ca atare în 1918 și aflate în aceeași situație ca și România din multe puncte de vedere, respectiv Cehoslovacia, Iugoslavia și Polonia (de altfel, primele două făceau parte din alianța regională a Micii Înțelegeri, împreună cu România). Pe de altă parte, la răsărit, la apus și la sud, România se învecina cu trei state revizioniste, respectiv Rusia bolșevică, Ungaria horthystă și Bulgaria, care, fiecare, într-un fel sau altul, contesta legitimitatea înfăptuirii României Mari, având pretenții asupra unor părți consistente din teritoriul regatului.¹

Având în vedere faptul că țara vecină de la sud de Dunăre manifesta, statornic, în proporții din ce în ce mai mărite, acțiuni revizioniste, autoritățile guvernamentale din România au fost nevoite să acorde o atenție specială relațiilor cu Bulgaria.

La Sofia au activat, în perioada interbelică, diplomați remarcabili, care aveau experiență și care cunoșteau foarte bine realitățile din Peninsula Balcanică, precum și problematica relațiilor bilaterale cu Bulgaria. Legația Regală a României din capitala bulgară, după o perioadă în care Stelian Trandafirescu a fost însărcinat cu afaceri, a fost condusă de ministrul Constantin Langa-Rășcanu, până în anul 1924, când a fost transferat la Atena. Acest ministru a depus eforturi diplomatice deosebite pentru realizarea unei apropieri între România și Bulgaria, faptul fiind dovedit și de decorarea lui, în vara anului 1924, nu numai cu ordinul *Marele Cordon al Ordinului „Meritul Civil”* - distincție atribuită, de obicei, diplomaților străini la încheierea misiunii la Sofia -, ci și cu acordarea, de către primul ministru din perioada 9 iunie 1923-4 ianuarie 1926, Alexander Tănkov, și de către ministrul de Externe, Hristo Kalfov, a *Marii Cruci a Ordinului „Sfântul Alexandru”*, așa după cum preciza Constantin Langa-Rășcanu în raportul confidențial nr. 1 597, din data de 12 iulie 1924, trimis ministrului Afacerilor Străine ale României, I.G. Duca.²

I-a urmat Grigore Bilciurescu, ministru al țării noastre la Sofia din anul 1924, care a depus eforturi intense pentru normalizarea relațiilor diplomatice dintre România și Bulgaria. Dar, Bulgaria, care nu acorda nici cele mai elementare drepturi populației românești din interiorul granițelor ei, reclama faptul că România nu ar respecta drepturile minorității bulgare din sudul Dobrogei, mai ales după aplicarea legii agrare în Cadrilater. Ministrul Afacerilor Străine al Bulgariei, Atanas Burov, și-a întesit criticile la adresa României, în cursul anului 1927, acuzând-o, pe nedrept, de nerespectarea drepturilor minorității bulgare³, în timp ce românii din țara vecină erau supuși unui tratament incalificabil.

În aceste condiții, atât Legația Regală a României de la Sofia, cât și consulatele țării noastre de la Ruse și de la Varna au acționat constant pentru îmbunătățirea relațiilor dintre România și Bulgaria și pentru acordarea de drepturi minorității românești din țara vecină de la sud de Dunăre. Pentru o misiune diplomatică atât de dificilă a fost numit ca ministru la Sofia, în anul 1932, Vasile Stoica, iar el a fost singurul reprezentant al României în Bulgaria care a reușit o îmbunătățire a situației minorității românești din țara vecină, dar, mai ales, a acționat cu demnitate pentru ca relațiile româno-bulgare să se normalizeze, iar statul român să fie respectat așa cum se cuvenea de autoritățile de la Sofia.

După circa un deceniu de activitate diplomatică în țară și după cei doi ani în care a activat la Tirana, Vasile Stoica a acumulat foarte multă experiență cu privire la desfășurarea eficientă a acțiunilor diplomatice în spațiul balcanic. Vasile Stoica se dovedise, în egală măsură, nu numai un bun cunoscător al situației românilor de la sud de Dunăre și un remarcabil și eficient luptător pentru drepturile lor, dar și extrem de competent, pe baza propriei experiențe, dar și a unor numeroase lecturi, un adevărat expert în ceea ce privește relațiile internaționale ale României, respectiv acelea ale acestei părți sud-estice a continentului european. El a dovedit o implicare amplă și chiar și o ambiție deosebită în atingerea obiectivelor de politică externă ale României,

¹ Pentru aspectele generale ale situației internaționale al României în perioada interbelică există o bogată literatură din care cităm doar: V. Moisuc, *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*, București, 1991 și partea a IV: *Politica externă și relațiile internaționale din Tratatul Academiei Române*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, București, 2003, cu bibliografia aferentă.

² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Problema 71/Bulgaria, Relații cu România, vol. 69, f. 259-260

³ Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale din sud-estul european: „modelul Locarno” (1925-1927)*, București, 2001, p. 301-394

încadrându-se, în fapt, în școala diplomatică creată de Nicolae Titulescu, între reprezentanții acesteia situându-se, de altfel, atunci, ca și mai târziu, pe un loc de frunte.

Astfel își începea Vasile Stoica intensă sa activitate diplomatică la Sofia, care a avut mai multe direcții și componente, ținând de relațiile bilaterale, dar și de întregul context sud-est european, în acea perioadă de răscruce care preceda și pregătea ceea ce avea să fie marea conflagrație a secolului trecut. Evident că prezența sa în capitala Sofia se înscria în contextul îndelungat al legăturilor de tot felul dintre neamurile pe care istoria le-a așezat vecine de o parte și de alta a cursului inferior al Dunării.

Vasile Stoica și-a început activitatea diplomatică la Sofia pe 9 iulie 1932. Presa bulgară a acordat atenție sosirii lui în capitala bulgară, deoarece era foarte bine cunoscută eficiența pe care acesta a dovedit-o în activitatea diplomatică desfășurată la Tirana. Autoritățile bulgare erau foarte bine informate despre modul în care Vasile Stoica a acționat pentru sprijinirea minorității române din Albania.

De exemplu, în ziarul bulgar „Mir” („Pacea”), în numărul din 29 martie 1932, era publicat articolul intitulat *Bulgaria și România*, semnat de dr. N.P. Nicolaev, în care se menționa faptul că știrea numirii ca ministru plenipotențiar la Sofia a „*tânărului și energicului diplomat Stoica*” a fost primită cu mulțumire de guvernul bulgar. În articol se exprima speranța ca relațiile dintre cele două state să se îmbunătățească. Însă, autorul mai menționa și faptul că Bulgaria considera că România stăpânea „*regiuni bulgărești*” în sudul Dobrogei, ceea ce demonstra care era adevărata atitudine a bulgarilor față de relațiile cu țara noastră.⁴

Mediul în care Vasile Stoica era nevoit să activeze la Sofia era unul dificil. Încă din prima perioadă a îndeplinirii misiunii sale diplomatice, s-a confruntat cu acțiuni ostile la adresa sa și a României. De exemplu, pe 26 august 1932, i-a fost expediat lui Vasile Stoica un manifest emis de o organizație revizionistă, care se ocupa și de incursiunile bandelor înarmate teroriste pe teritoriul Cadrilaterului, în care era amenințat și sfătuit să înceteze colaborarea cu autoritățile bulgare.⁵ Acest manifest demonstra neliniștea cercurilor revizioniste de la sud de Dunăre față de o apropiere între cele două țări.

Atent observator al vieții politice bulgare și al relațiilor dintre statele europene, Vasile Stoica a trimis informații deosebit de prețioase Ministerului Afacerilor Străine de la București, astfel încât România să poată promova o politică externă adaptată situațiilor specifice. Acesta a căutat să apropie Bulgaria de statele balcanice doritoare de pace și de menținere a statu-quo-ului, în contextul în care se făceau eforturi pentru realizarea unui climat de înțelegere între țările de aici.

Problema cea mai gravă care împiedica realizarea unor relații normale între România și Bulgaria era cea referitoare la regiunea Cadrilaterului. Pretențiile teritoriale ale Bulgariei și susținerea de către aceasta a bandelor înarmate și a altor organizații revizioniste au făcut ca relațiile româno-bulgare să rămână încordate, cu toate eforturile depuse de Vasile Stoica, în perioada 1932-1936.

Pentru a crea o imagine mai clară a mediului în care era nevoit Vasile Stoica să-și desfășoare activitatea la Sofia, vă prezentăm transcrierea unei telegrame oficiale transmisă de acesta Ministrului Afacerilor Străine, V. Antonescu:

„TELEGRAMĂ

Nr. 3032

Domnule Ministru,

Sofia, 3 Octombrie 1936

În 19 Septembrie am avut onoarea a expedia Excelentei Voastre, din Rahova, următoarea telegrama în clar:

«Însoțit de secretarul Hrisicu am sosit astăzi Rahova spre a vizita monumentul și mormintele eroilor români cari 1877 pe aceste coline și-au sacrificat viața pentru independența română și pentru liberarea națiunii bulgare. Inspectorul poliției, un anumit Ciucleff ne-a comunicat, la biroul poliției unde furăm duși de un sergent de oraș, că, în conformitate cu ordinele ce are, ne este interzis a circula în oraș și a vizita locurile, inclusiv monumentul și mormintele oștenilor noștri. Am

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dosar nr. I/51, f. 1

⁵ Loc. cit., dosar nr. I/50, f. 30

fost obligat a chema la telefon pe domnul Krasnovski, ministrul de interne, și a cere revocarea acestor măsuri insultătoare. Deodată cu raportul acesta către Excelența Voastră, am protestat telegrafic către ministerul externalor din Sofia și am cerut luarea de măsuri pentru a mi se da cea mai completă satisfacțiune. Dacă va fi nevoie, nu voi întârzia a lua și din partea mea măsurile pe cari situațiunea mea de ministru al României mi le impun. Aceasta cu atât mai vârtos că insulta de astăzi față de mine a fost precedată acum trei luni de insulta față de Atașatul nostru militar la Cârjali.

Expediat din Rahova în 19-IX-1936.

V. STOICA^{6,7}

Raportul acesta telegrafic - care nici nu știu, dacă a sosit la destinațiune - nu prezintă, firește, decât foarte sumar cele întâmplate. Socot astfel necesar să arăt Excelenței Voastre întreaga purtare inadmisibilă a autorităților bulgare față de mine precum și stadiul în care se găsește acum această chestiune.

În 19 Septembrie - o sâmbătă - pe la ora 1 după amiază, am sosit cu automobilul la Rahova, însoțit de d.V.C.Hrisicu, secretarul de presă de pe lângă această legațiune. Voiam să văd pe de o parte portul, care are legături destul de intense cu malul românesc, pe de altă parte cimitirul soldaților noștri căzuți în Novembre 1877, monumentul ridicat în onoarea lor de Regele Carol I și redutele la cucerirea cărora acești eroi și-au sacrificat viața.

Ajuns în Rahova, am angajat un automobil de piață, ca să nu rătăcesc pe străzi.

Am vizitat astfel portul și tocmai urcam cu mașina prin oraș spre dealul unde odinioară fusese cimitirul și monumentul, când un sergent de oraș, trimis anume, opri automobilul în mijlocul străzii și după ce îmi ceru socoteală unde merg, ordonă șoferului să mână la poliție.

Șoferul mă conduse deci la poliție. Am rămas în stradă în automobil, iar dânsul a intrat la inspectorul de poliție, un anumit Ciucleff. Peste vre-o zece minute șoferul se reîntoarse comunicându-mi că inspectorul i-a interzis de a mă duce cu automobilul prin oraș sau la locul cimitirului soldaților romani.

Am cerut imediat explicațiuni inspectorului, prin d. Hrisicu. Acestuia inspectorul Ciucleff îi declară, într-un mod foarte puțin politic, că dânsul are ordine speciale în ce mă privește și că în conformitate cu aceste ordine Ministrului României și însoțitorului său le este interzis a circula prin Rahova și împrejurimi. D.Hrisicu îi arată că ceea ce vrem să vedem este cimitirul oștenilor români și monumentul ridicat de Regele Carol I. Ciucleff însă îi răspunse că mai ales acest loc este interzis Ministrului României să-l vadă.

D. Hrisicu ceru atunci să telefoneze din însuși biroul poliției, d-lui ministru de interne, Krasnovski. La ceea ce inspectorul Ciucleff îi răspunse cu aceeași specific bulgărească politețe că se poate telefona ministrului tot așa de bine și dela centrala telefonică din oraș.

D. Hrisicu comunicându-mi cele mai sus, ne-am dus la centrala telefonică, de unde, după oarecare dificultate - ministrul Krasnovski neștiind altă limbă decât cea bulgară - am putut aduce la cunoștința ministrului purtarea inspectorului de poliție. Am adresat totodată un protest telegrafic ministerului de externe și am adus, prin telegrama mai sus menționată, la cunoștința Excelenței Voastre acest caz neobișnuit.

Am fost obligat să stau apoi până către seară în camera mea de la hotel, supravegheat, ca un răufăcător, de doi sergenți de oraș și doi agenți secreți, extrem de primitivi, ai poliției.

Pe la orele 5 - probabil în urma ordinului ministrului - inspectorul Ciucleff a binevoit în fine să-mi permită să circul și să vizitez și mormintele soldaților români; în același timp însă a interzis tuturor șoferilor de a mă conduce cu automobilul prin oraș sau pe dealul unde era cimitirul și monumentul.

Astfel abia a doua zi, Duminecă în 20 Septembrie, am putut vizita locul unde au căzut și au fost înmormântați soldații noștri cari au dat Bulgariei libertatea.

Atunci am înțeles de ce au avut autoritățile polițienești atitudinea insultătoare.

Din monumentul ridicat de Regele Carol I și din cimitir nu mai exista nimic: monumentul, care odinioară se vedea de pe Dunăre, a fost distrus în Septembrie 1916 cu dinamită, mormintele au

⁶Loc. cit., f. 211

fost batjocurite, crucile au fost sfărâmate și locul însuși a fost nivelat, iar din ordinul primăriei, terenul cu osemintele oștenilor noștri a fost arat. În loc de monument și morminte, am găsit buruieni, porumb și floarea soarelui. Autoritățile bulgare au vrut deci să mă împiedice de a vedea această minunată ispravă a spiritului de care au fost și sunt și astăzi conduse!

Precum am arătat mai sus, încă din Rahova am protestat energic contra măsurii luate contra mea și am cerut o deplină satisfacțiune.

Am repetat protestul meu într-o nouă scrisoare pe care, cu No.2937 am adresat-o în 26 Septembrie d-lui I.Krasnovski ministru de externe ad-interim și în care arătând ilegalitatea comisă și ofensa ce mi s'a adus în calitatea mea de Ministru al României am cerut satisfacțiunea la care am dreptul, inclusiv pedepsirea funcționarilor vinovați de aceasta purtare.

În aceasta scrisoare spuneam:

«*Le fait que l'inspecteur susnommé m'a défendu de circuler dans la ville et de visiter les tombeaux des soldats roumains, qu'il a interdit même aux chauffeurs locaux de me conduire et qu'il m'a obligé de passer tout l'après-midi dans ma chambre d'hôtel, surveillé par deux sergents de ville et par deux agents, constitue une insulte de propos délibéré à l'adresse du représentant de la Roumanie, que le Gouvernement roumain, à son grand regret, ne saurait admettre.*»

La telegrama mea din Rahova - exact în ziua când îi trimiteam acest al doilea protest al meu și deci înainte de a-l fi citit - ministerul de externe mi-a răspuns cu o notă verbală (No.22405-38-I) de tipică ipocrizie bulgară, căutând nu numai să justifice pe inspectorul dela Rahova, dar chiar să-mi aducă mie vină că n'am avizat autoritățile bulgare de intențiunea mea de a mă duce în acea regiune, care e o zonă de frontieră, ca ele să-mi dea premise speciale și să ia, măsuri pentru a-mi ușura călătoria!

Falșitatea acestei explicațiuni reiese și mai clar din faptul că - precum am raportat cu No.1873 din 2 Iulie - atașatul nostru militar, împreună cu atașatii militari grec și francez, a fost împiedicat în 29 Iunie în orașelul Cârjali, nu numai de a circula dar chiar de a se scobori din automobil, cu toate ca anunțase Marele Stat Major și avea încuviințarea acestuia.

La nota ministerului de externe am replicat încă în aceeași zi de 26 Septembrie. Respingând argumentarea bulgară declarăm:

1) Orehovo – Rahova – n'est pas une place forte;

Orehovo est un port sur le Danube, ayant, selon les dispositions en vigueur, la même situation de ville - frontière et le même régime administratif et militaire que Roussé, Lom ou Vidin.

2) Il n'y a aucune disposition qui exigerait que les personnes désireuses de se rendre dans ces villes, Orehovo y comprise, doivent être munies d'autorisation spéciales, autres que leurs cartes d'identité; les autorités police n'ont même jamais exigé de telles autorisations.

3) Aucun membre du corps diplomatique de Sofia, qui ait fait des excursions dans les villes danubiennes, Orehovo y comprise, n'a du être et n'a été muni "d'une autorisation en règle" émanant des autorités militarisés des zones - frontière; aucun membre du corps diplomatique n'a été pourtant empêché de visiter librement ces villes alentours et n'a été séquestré dans son hôtel sous la surveillance de la police.

4) Ce privilège a été réservé exclusivement à M. le Ministre de Roumanie, au représentant de l'Etat voisin à l'égard duquel les différents Gouvernements bulgares ont toujours protesté de leurs sentiments amicaux.

5) Le fait que les autorités bulgares d'Orehovo, après avoir collaboré à la profanation du cimetière des héros roumains qui leur avaient donné la liberté, n'ont pas considéré, pendant dix-huit ans, nécessaire de restaurer la monument et les croix des tombeaux ou au moins de protéger l'endroit par une clôture, mais, bien au contraire, ont disposé que la terre fût labourée et que les ossements sacrés fussent déterrés par la charrue, prouve que la conduite inadmissible de la police d'Orehovo envers M. le Ministre de Roumanie est due uniquement aux sentiments de haine que l'on cultive à Orehovo et en d'autres localités danubiennes à l'égard des roumains et de la Roumanie et dont le Gouvernement roumain ne pourra ne pas tenir compte au cours de ses relations futures avec Bulgarie.

6) La Légation de Roumanie constate que le Département Royal, par sa note verbale susmentionnée ne flétrit pas la grossière offense portée au représentant de la Roumanie, mais, bien au contraire, l'approuve et essaye même de la justifier, en invokant des dispositions qui, non

seulement à l'égard des membres des missions diplomatiques mais aussi à l'égard des simples voyageurs étrangers, y inclus les voyageurs roumains, n'ont jamais été appliquées.-

Vu ce qui précède, la Légation de Roumanie, à son grand regret, se trouve dans l'impossibilité de considérer comme satisfaisantes les explications que le Ministère Royal a bien voulu lui donner par la note verbale précitée. Elle réitère la demande que M. le Ministre de Roumanie, par sa lettre No.2937, du 26 crt., a eu l'honneur de présenter au Département Royal. Partant, elle croit devoir attirer l'attention du Ministère Royal sur le fait qu'à défaut de dispositions propres à constituer la satisfaction qui est due au représentant de la Roumanie, le Gouvernement roumain pourrait être mis dans l'obligation de prendre, de son côté, les mesures qu'il jugerait appropriées en la circonstance.

La această notă nu mi s'a dat încă răspuns.

Cercurile diplomatice amice de aici consideră cazul destul de grav.

Cred că Excelența Voastră va găsi că procedura mea a fost bună.

Cred mai departe că, dacă vrem să păstrăm prestigiul nostru în Bulgaria și dacă vrem ca în viitor reprezentanții noștri în această țară să se poată mișca și să nu fie niște simpli prizonieri ai poliției, expuși zâmbetelor ironice ale vulgului bulgar, nu putem lăsa să treacă această ofensă fără a ni se da satisfacțiunea cuvenită.

De aceea îmi permit a ruga pe Excelența Voastră ca, în cazul când Guvernul bulgar refuză această satisfacțiune, să fiu autorizat a lua unele măsuri, înaintea de toate suspendarea vizelor consulare pentru cetățenii bulgari, pentru a face presiunea, de care, din nenorocire - acum ca întotdeauna - va fi nevoie.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale
Domnului V. Antonescu
Ministru al Afacerilor Străine”⁷

București

În semn de apreciere pentru activitatea diplomatului la Sofia, ziaristul Pamfil Șeicaru îi face un portret măgulitor:

*„Câtă pasiune a risipit Vasile Stoica la Sofia! Cum nu ostenea să anime orice colț de viață al românilor din Balcani! Pentru el, imperialismul roman s-a continuat la noi, românii, prin ciobani și căuta numele mocanilor, de cari era mândru ca de cei mai nobili strămoși. Din această mândrie românească a clădit cea mai frumoasă Legație pe care o are România în Europa (suntem specialiști în legații așezate în localuri închiriate). Și în salonul cel mare al legației și-a pus tablourile părinților: un bătrân țaran și o bătrânică legată la cap cu o basma neagră. În zilele de recepție a corpului diplomatic de la Sofia nu uita să-i prezinte simplu: «tata» și «mama» sa. Când alții jinduiesc după nu știu ce nobile ascendențe și sunt gata să-și fabrice titluri imagine de noblețe, Vasile Stoica își prezintă, cu o firească mândrie, părinții. El nu coboară, el urcă dintr-un neam de țărani”.*⁸

⁷ Loc. cit., f. 219-226

⁸ Cf. I. Opriș, *Vasile Stoica în serviciul României*, București, Ed. Oscar Print, 2008, p. 208-209

Opoziția maghiară față de eliberarea Transilvaniei (noiembrie 1918 – ianuarie 1919)

Dr. Marinica Târziu

Odată cu încheierea primei conflagrații mondiale, Ungaria, prin numeroși emisari, a desfășurat o puternică propagandă în străinătate pentru a-și apăra teza „integrității teritoriale” antebelice și a câștiga numeroși prozeliti, îndeosebi în Statele Unite ale Americii, Budapesta căutând, prin răspândirea a numeroase știri false, să câștige opinia publică internațională.¹

După încheierea Păcii de la București, împotriva populației românești din Transilvania au fost comise numeroase acte de violență din partea autorităților maghiare², ceea ce a complicat raporturile dintre România și Ungaria.³ Românii din Transilvania și Ungaria, în urma declarației făcute în Parlamentul de la Budapesta de Alexandru Vaida-Voievod, reprezentantul Partidului Național Român, au trecut, la 18 octombrie 1918, la organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, care avea să proclame Unirea cu România.⁴ Într-un aide-mémoire, înaintat de delegația de oameni politici transilvăneni legaților marilor puteri aliate la Berna în legătură cu semnificațiile marelui Act de la Alba-Iulia, se sublinia: „*La judecățile care s-au emis în problema românească se uită, din nefericire, adesea că, independent de tratatele încheiate între România și Guvernele aliate, poporul român, care formează marea majoritate a populațiilor provinciilor în chestiune, s-a alăturat, în mod spontan, la Regatul României, prin actul solemn de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Mai mult, se uită de un al doilea act de semnificație politică deosebită pentru el, și anume declarația de la Mediaș prin care sașii își proclamă, la rândul lor, alipirea la România. Este, deci, clar stabilit că, în afara convențiilor internaționale menționate mai sus, alipirea acestor provincii la România este perfect justificată, din punct de vedere juridic, prin voința liber exprimată de marea majoritate a locuitorilor lor. Dreptul internațional clasic, ca și principiile formulate de președintele Wilson, sunt pe deplin aplicabile și la cazul nostru*”.⁵

¹ Arh. M.A.E., Fond 71, S.U.A., vol. 36, 1922-1927, f. 1-2, 79

² Arh. M.Ap.N., Fond 876, dosar 9, 1919, f.155

³ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Editura Viitorul Românesc, București, 1996, p. 15

⁴ ***, 1918 *la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, 1879-1916*, București, I, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 49-56

⁵ ***, *Desăvârșirea unității statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională, 1918. Documente interne și externe, august 1918 – iunie 1919*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 1986, p. 260

În pofida hotărârii de la Alba-Iulia de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului cu România⁶, trupele române erau oprite în înaintarea lor pe linia Mureșului, datorită Armistițiului încheiat, la 30 noiembrie 1918, cu noul guvern al Ungariei. Vechiul regim de la Budapesta, răsturnat la 31 octombrie de radicalii conduși de contele Mihály Károlyi, a făcut loc unui stat separat de Austria. Dorind să obțină recunoașterea de către Aliați a „noi” Ungarii, el a cerut un armistițiu separat cu care generalul Franchet d'Esperey, comandant suprem al Armatei Aliate din Orient, a fost de acord, deoarece promitea trupelor sale să traverseze această țară în marșul lor spre Viena și Berlin.⁷ Condițiile pe care Ungaria a trebuit să le accepte, prin armistițiul de la Belgrad, prevedeau evacuarea tuturor trupelor maghiare la nordul unei linii care urma albia Someșului și a Bistriței până la confluența lor cu Tisa. Linia din Transilvania urma albia Mureșului. Convenția împărțea, de fapt, Transilvania, linia de demarcație de pe Mureș fiind arbitrară și illogică.⁸ Într-un memoriu remis ministrului de externe francez, la 28 noiembrie 1918, Iuliu Maniu aprecia că aceasta „împarte națiunea română din Transilvania și Ungaria în două părți”, ceea ce va agrava „acțiunea de renaștere națională și în organizarea ei, atât de necesară în aceste zile de prefaceri istorice”.⁹

România nu a fost invitată la negocierea armistițiului, niciuna din clauze necerându-i să colaboreze la aplicarea convențiilor. Stabilirea liniei de demarcație devenea, în mod inerent, o sursă de conflict și tensiune, deoarece ea a alimentat speranțele acelor forțe politice din Ungaria, începând de la guvernul lui Károlyi și ajungând la Béla Kun, în menținerea unei părți cât mai mari din teritoriile încorporate în trecut de Ungaria. Acest lucru se producea într-un moment când, în baza dreptului la autodeterminare, poporul român își recâștigase „capacitatea de a acționa în deplină libertate”, prin invocarea „dreptului istoric și natural”¹⁰, fundamente ale existenței sale naționale.

Exercitarea autorității ungare asupra părții din Transilvania de dincolo de linia de demarcație și refuzul guvernului Károlyi de a recunoaște Hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia au lăsat deschisă alternativa rezolvării problemei.¹¹

Imediat după proclamarea Republicii Sfaturilor, guvernul ungar, în loc să continue demobilizarea forțelor sale armate la nivelul stabilit prin articolul 2 al Convenției din 13 noiembrie 1918, a luat măsuri de reorganizare și concentrare a trupelor înapoia liniei Mureșului, de chemare sub arme a noi contingente de recruți.¹² La 4 decembrie 1918, Károlyi, invocând primejdiile externe ce atentau la „integritatea patriei”, lansa un patetic apel națiunii maghiare, în care ținea să sublinieze poziția sa fermă de a nu ceda: „Unitatea teritorială a Ungariei a fost de multe ori amenințată (...) baionetele și tunurile armatei române nu pot împiedica Mureșul și Someșul să se verse în Tisa și toate armele și trupele din lume nu pot deplasa de aici munții Transilvaniei, care despart Ungaria de România [...] Și astăzi, ca și în prima clipă a venirii noastre la putere, suntem gata să acordăm autonomia administrativă și culturală deplină tuturor naționalităților care trăiesc împreună cu noi. Cu popoarele vecine, care trăiesc în afara frontierelor noastre - se spunea mai departe - dorim și sperăm că vom găsi prietenie și pace”.¹³

Reaua-voință a guvernanților de la Budapesta de a accepta realitatea istorică - de menținere a statutului de „tolerat” pentru națiunea română, precum și pentru Biserica Ortodoxă din Ardeal -, respingând încercarea părții române de dialog¹⁴ pentru a se da o rezolvare pașnică problemelor bilaterale - în primul rând celor privind delimitarea frontierei -, în speranța influențării deciziei Conferinței de Pace, aveau să creeze o stare conflictuală tot mai gravă între România și Ungaria. Împovărate de o moștenire istorică dificilă datorată contradicțiilor și tensiunilor acumulate secole

⁶ Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918-1920): triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 254

⁷ Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*, traducere de Sorin Pârnu, Editura Institutul European, Iași, 1995, p. 66

⁸ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris...*, p. 16

⁹ *** , *Desăvârșirea unității-național statale a poporului român...*, vol. III, p. 83

¹⁰ *Ibidem*, p. 83-84

¹¹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983 p. 646

¹² *Arh. M.Ap.N., Fond Microfilme*, rola P II. 5.219, c. 689-707,729-733

¹³ *** , *Károlyi Mihály levélezése*, Doc. nr. 327. vol. I, Budapest, 1978

¹⁴ Români, scria, la 5 decembrie 1918, în apreciați cronică din „The New Europe”, R. W. Seton-Watson, „au arătat o mare moderație și orice dispoziție pentru a negocia cu maghiarii pentru realizarea aspirațiilor lor naționale”

de-a rândul în urma agresiunilor maghiare repetate, a dominației maghiare asupra unor întinse teritorii românești, exacerbate în ultimele decenii prin politica de deznaționalizare forțată a românilor din Transilvania, toate acestea au condus la un inevitabil război în 1919.

După ruperea tratatelor româno-ungare de la Arad, la 15 noiembrie, tensiunea social-politică în Transilvania și celelalte provincii românești crescuse sensibil, numărul actelor de violență la adresa populației pașnice înmulțindu-se. Apeluri repetate din partea Consiliului Național Român Central și a unor consilii locale, solicitând intervenția grabnică a trupelor române, erau recepționate cu mare îngrijorare de guvernul și înaltul Comandament român. Noul context internațional împiedica, însă, aplicarea imediată și integrală a proiectului de eliberare a ținuturilor românești, în conformitate cu obiectivul fundamental al luptei de reîntregire declanșată în august 1916. Cu toate acestea, concomitent cu continuarea demersurilor diplomatice vizând anularea prevederilor „armistițiului” de la Belgrad, se va trece la accelerarea acțiunilor militare, procedându-se la o înaintare treptată a forțelor armate românești în teritoriile revendicate, mai întâi până la linia Mureșului, operație executată cu avizul Comandamentului aliat.¹⁵

Acțiunea armată s-a impus, deci, în condițiile în care încercarea de a găsi o rezolvare pașnică a problemei suveranității românești în provinciile care fuseseră până atunci sub dominația austro-ungară s-a lovit de poziția inflexibilă a guvernului Károlyi de a nu renunța la „integritatea teritorială a Ungarei istorice” și a se opune, inclusiv cu armele, voinței majorității absolute a populației, exprimată categoric la 18 octombrie și apoi la 1 decembrie 1918, poziție facilitată de o surprinzătoare și prelungită atitudine tolerantă a Puterilor Aliate față de Ungaria.

Este de subliniat că, în condițiile politice confuze create de stabilirea unei așa-zise „linii de demarcație” de către generalul Franchet d'Esperey, în necunoștință de cauză și prin nesocotirea oricăror elemente raționale – geografice, etnice, istorice, politice –, prin nesocotirea prevederilor Tratatului de alianță dintre România și Antanta din august 1916, s-a creat o profundă nedreptate pentru România. De aici rezultă, fără niciun dubiu, că România era obligată, prin forța lucrurilor, să restabilească ordinea în teritoriile românești „oferite” prin decizia generalului francez Ungariei, fără nicio rațiune obiectivă. Reiese, așadar, că acțiunea militară a României pe teritoriile românești aflate dincolo de „linia” lui Franchet d'Esperey nu este o acțiune „imperialistă” – așa cum a fost catalogată atât de Ungaria cât și de susținătorii ei. Este un act de dreptate, obiectiv-necesar.

La 7/20 noiembrie va începe deplasarea trupelor, astfel încât, peste trei zile, puneau stăpânire pe Miercurea Ciuc. A doua zi, la 11/24 noiembrie, reușea să depășească frontiera pe la Prisecani-Tulgheș și avangarda Divizei 7. *„Români! Din înaltul ordin al regelui Ferdinand I, în urma chemării Comitetului [Consiliului] Național Român, armata română a trecut Carpații pentru a desființa hotarele care se ridicau între noi, rupând în două trupul aceluiași neam. Pășind cu dragoste frățască pe pământul Transilvaniei - se arăta în Proclamația generalului Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General - oștirea română vine, în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturor. Însuflețiți de aceste gânduri, asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc, până la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor. Îndemnăm, deci, întreaga populație, ca, sub pavăza oastei românești, să-și continue ocupațiile obișnuite, astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare”*.¹⁶

Unitățile Diviziei I Vânători și-au continuat înaintarea, până la 16/29 noiembrie fiind eliberată zona de la izvoarele Oltului și depresiunea Ciucului, ceea ce a împiedicat noile recrutări ordonate de guvernul ungar la 25 noiembrie, ca și eventuale concentrări de trupe din secuime. Majoritatea forțelor acestei divizii s-au concentrat în sectorul Odorhei, în timp ce Regimentul 6 Vânători a fost împins între Brașov și Râșnov.

Pe de altă parte, sub protecția avangărzii sale, grosul Diviziei 7 va înainta hotărât pe pământul transilvănean, ostașii români fiind primiți cu un entuziasm popular „de nedescris”. Într-o înflăcărată proclamație a comandantului mării unități adresată românilor transilvăneni, după ce erau readuse în memorie faptele eroice ale voievozilor Gelu și Mihai Viteazul, se spunea: *„Clipa visată de toți, prevestită de glasul atâtor profeți, sfințită de sângele atâtor martiri luptători ai idealului, a sosit*

¹⁵ ***. 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român...*, doc. nr. 469

¹⁶ „Universul”, Anul XXXVI, nr. 18, 17/30 noiembrie 1918, p. 1; „Neamul românesc”, Anul XIII, nr. 315, 14 noiembrie 1918, p. 1

acum. Lanțurile cad pentru totdeauna. Armata română pășește încrezătoare în Ardealul frățesc".¹⁷ Până la 16/29 noiembrie a fost atins cursul fluviului și s-a pus stăpânire pe nodul de cale ferată de la Târgu Mureș, reușindu-se, cu sprijinul gărzilor locale, să fie controlate și să se interzică trecerile la vest de râu; la fel, importanta rută feroviară Turda-Cluj, de pe dreapta acestuia, a intrat sub controlul forțelor române.

La 17/30 noiembrie, către ora 7,30 dimineața, prima patrulă călare și-a făcut apariția în Reghin, comunicând *autorităților „că din acest moment armata română a pus stăpânire pe oraș și garantează ordinea și libertatea cetățenilor”*¹⁸, spre seară și în ziua următoare intrând în oraș și trupele de infanterie.¹⁹

În momentul în care la Alba Iulia se desfășura marea adunare națională, diviziile române se aflau încă departe de acest oraș, apropiindu-se de linia de demarcație doar la extremitatea ei nord-estică, cu elemente ale Diviziei 7, ceea ce infirmă categoric acele incriminări că hotărârile adoptate la 1 decembrie 1918 s-au datorat prezenței armatei române. Dislocarea trupelor ei în zilele de 30 noiembrie și 1 decembrie este un argument convingător în această privință.²⁰

În prima săptămână a lunii decembrie 1918, sub conducerea directă a Marelui Cartier General, au fost continuate operațiile de înaintare în ținuturile de la sudul Mureșului. Descriind evenimentul, ziarul „Unirea” nota: *„Din 2 decembrie armata română, așteptată cu atâta dor, e în Târgul Mureșului [...] Entuziasmul cu care brigada română a fost primită de Consiliul Național Român și de numeroasa ceată a sătenilor din jur a putut convinge stăpânirea din trecut cât de zadarnică a fost nădejdea de a putea deznaționaliza ținutul acesta”*.²¹

La 4 decembrie erau eliberate și localitățile Bistrița și Năsăud. O telegramă din primul oraș notifica: *„De ieri suntem sub stăpânire românească. Armatei românești i s-a făcut o primire măreață cum n-au mai văzut plaiurile acestea [...] Entuziasm și bucurie de nedescris”*.²² Până la sfârșitul primei decade a ultimei luni a anului 1918, centrele urbane și principalele comune și căi de comunicație dintre Târgu Mureș și Bistrița au putut fi temeinic controlate de trupele române, sprijinite aici, ca pretutindeni, de gărzile naționale, inclusiv cele săsești.²³ După trecerea frontierei muntoase, atitudinea și activitatea trupelor române în Transilvania s-a caracterizat, în primul rând, prin respectarea strictă a instrucțiunilor Marelui Cartier General privind menținerea ordinei și asigurarea liniștii, avutului și vieții locuitorilor, indiferent de naționalitate.

Într-un document al Marelui Cartier General român din 17/30 decembrie 1918, comunicat Comandamentului din Transilvania, se făcea sublinierea: *„Știrile primite din Transilvania și Bucovina arată că peste tot locul atitudinea și purtarea armatei române au făcut cea mai bună impresie. Înșiși ungurii, asupritorii de veacuri a tot ce este român, arată prin jurnalele lor admirațiune pentru ordinea, disciplina și ținuta armatei române. Pentru această atitudine demnă de scopul înalt de a apăra viața și avutul locuitorilor, demnă mai ales de neamul românesc, pe care trupele noastre s-au dus să-1 ajute pentru a trăi liber și neasuprit, Țara întreagă le este recunoscătoare [...]. Majestatea Sa Regele, apreciind această înălțătoare atitudine, m-a însărcinat a mulțumi tuturor trupelor și a le îndemna să continue a se purta cu aceeași cinste și demnitate, care le-a călăuzit până acum față de toți [...]. Prin aceasta vom continua să dovedim lumii că poporul român liber, tare și unit, formează una din cele mai puternice garanții ale dreptului și libertății omului”*.²⁴

Următoarea localitate eliberată a fost Brașovul, Regimentul 6 Vânători, întărit cu o baterie de artilerie de munte, deplasându-se de urgență pe calea ferată, a intrat în orașul de la poalele Tâmppei la amiaza zilei de 24 noiembrie/7 decembrie 1918.²⁵

O mare mulțime din locuitori le-a ieșit în întâmpinare la gară. Urând ostașilor eliberatori un sincer *„Bine ați venit!”* protopopul dr. Vasile Saftu, președintele Consiliului Național Român local,

¹⁷ „Telegraful român” (Sibiu), Anul LXVI, nr. 136, 30 noiembrie/13 decembrie 1918, p. 513

¹⁸ Arh. M.Ap.N., Fond Marele Stat Major, Serviciul istoric, dosar nr. 808, f. 37- 38

¹⁹ Ioan Silviu-Nistor, *Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918*, Cluj-Napoca, 1981, p. 134

²⁰ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania Armatei române în 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 128

²¹ „Unirea” (Blaj), Anul XXVIII, nr. 23, 11 decembrie 1918, p. 2

²² „Românul” (Arad), Anul VII, nr. 27, 29 noiembrie/12 decembrie 1918, p. 4.

²³ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari...*, p. 130

²⁴ Arh. M.Ap.N., Fond Microfilme, rola P II. 1. 2 579, c. 348

²⁵ „Glasul Ardealului” (Brașov), Anul I, nr. 25, 13 decembrie 1918, p. 1 -2; „Unirea” (Blaj), Anul XXVIII, nr. 22, 10 decembrie 1918, p. 1

le-a adresat cuvintele: „Vă aflați în țara voastră, căci noi, înainte cu câteva zile la Alba Iulia, am întins hotarele României Mari peste hotarele din trecut. Nici o putere nu ne va mai despărți pe viitor. Trăiască România Mare...”.²⁶

De la 9 decembrie, vânătorii Regimentului 6 și-au extins controlul și spre vest de Brașov, câte o companie fiind dislocată în comunele Râșnov și Tântari. În același timp, Regimentul 5 Vânători și-a deplasat o parte din subunități în zona Homorod - Cața, instalând gărzi puternice pentru paza sondelor de petrol de aici. Astfel, în câteva zile, și Țara Bârsei intra sub completa autoritate românească, ceea ce a influențat simțitor mișcarea strategică a armatei române, prin asigurarea unei circulații nestingerile între Vechiul Regat și Transilvania de sud-est.

Totuși, Divizia 1 Vânători se afla încă la o distanță apreciabilă de linia Mureșului, pe care o va atinge abia spre sfârșitul celei de-a doua decade a lunii decembrie.

În Banat, pe măsură ce forțele sârbești căutau să-și consolideze ocupația la sud de linia Szeged-Lipova, raporturile româno-sârbe deveneau tot mai încordate. În „Buletinul de informații” al Diviziei 2 Vânători din 17/30 decembrie 1918 se sublinia: „De la intrarea trupelor sârbești în Banat și până astăzi populația românească suferă îngrozitor [...] sârbii persecută, jefuiesc șiucid pe români, care îndrăznesc a susține că Banatul să se unească cu România. Gărzile naționale din Banat au cerut ajutorul francezilor. Locuitorii se mișcă contra armatei de ocupație”.²⁷

Puși în fața nerespectării angajamentelor asumate de Ungaria prin actul semnat la 13 noiembrie 1918, a cererilor venite inclusiv din partea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, dar și a necesității rezolvării situației din Rusia meridională, unde concursul armatei române era apreciat ca indispensabil, Aliații se vor declara mai dispuși să admită depășirea liniei Mureșului de către forțele române din estul Transilvaniei. În această luare de decizie, un moment hotărâtor l-a constituit vizita la București a generalului Franchet d'Esperey, comandantul Armatei aliate de Orient, între 9 și 13 decembrie 1918.²⁸

Abia în fața atitudinii categorice a Antantei, la 23 decembrie, guvernul Károlyi s-a văzut nevoit să cedeze, încercând totuși, sub diverse pretexte, să întârzie evacuarea. Era zadarnic, eliberarea teritoriilor de la vest de Mureș începuse, chiar dacă obstacole de tot felul vor prelungi realizarea ei încă mai bine de jumătate de an.

Prima etapă a „drumului de glorie și răsplată”, cum a fost denumit în epocă marșul eliberator al armatei române, era încununată în ziua de marți - 11/24 decembrie 1918, când ostașii Divizei 7, „soldații prost înarmați și echipați” - cum îi caracteriza propaganda ostilă - și-au făcut intrarea în Cluj.²⁹

La 19 decembrie/1 ianuarie 1919 șeful Marelui Cartier General român comunica generalului Franchet d'Esperey, comandantul Armatei aliate de Orient, că, în conformitate cu autorizația dată de acesta cu ocazia vizitei sale la București, „trupele [române] au trecut linia de demarcație stabilită de armistițiul de la Belgrad [...] am putut ocupa regiunea Dej-Cluj și elibera sute de mii de români de sub un opresor care niciodată nu a respectat vreo lege umană”.³⁰ În continuare, generalul Prezan preciza: „Este necesar să continuăm înaintarea trupelor noastre pentru a ocupa cel mai devreme posibil regiunea Arad-Oradea Mare-Careii Mari, pentru motivele următoare: a) Populația românească din regiunea neocupată de noi nu mai este sigură de viața și averea sa. Bandele ungare înarmate sprijinite de gărzile lor naționale jefuiesc orașele și satele și omoară fără milă [...] b) Ungurii seamănă prin toate mijloacele și pe o scară întinsă bolșevismul”, folosind nemulțumirile locuitorilor și provocând foametea prin rechiziționarea forțată și transportarea dincolo de Tisa a tuturor depozitelor și resurselor alimentare din Crișana și Maramureș. Punând stăpânire pe principalele centre ale acestor două provincii, se arăta în încheierea mesajului, „nu am face decât să ne conformăm armistițiului, pentru că trupele aliate au dreptul de a ocupa toate punctele strategice din Ungaria”.³¹

²⁶ „Românul” (Arad), Anul VII, nr. 28, 30 noiembrie/13 decembrie 1918, p. 3

²⁷ *** , 1918. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român..., doc. nr. 472

²⁸ General Jean Bernachot, *Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918*, vol. II, L'Armée du Danube. L'Armée française d'Orient (28octobre 1918-25janvier 1920), Paris, 1970

²⁹ „Drapelul” (Lugoj), Anul XVIII, nr. 133 din 5/18 decembrie 1918, p. 3; „România Mare” (Paris), Anul II, nr. 27 din 14 ianuarie 1919, p. 2

³⁰ *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine en Hongrie*, p. 8, apud *** , 1918. Desăvârșirea unității național-statale..., vol. III, Doc. nr. 474

³¹ *Ibidem*, p. 9

Informațiile primite de înaltul Comandament român evidențiau, într-adevăr, starea de tensiune existentă ca urmare a acțiunilor de represalii îndreptate împotriva românilor, ca și accentuarea concentrărilor de trupe, îndeosebi secuiești, în zonele Jibou, Zalău, Poarta Someșului, Satu Mare, pe valea Crișului Repede etc.; totodată, în zona de la nord-vest de Sighet era identificată o grupare de circa 1500 naționaliști și bolșevici ucraineni, ce se manifesta agresiv, cu intenția de a ocupa Sighetul Maramureșului și regiunea înconjurătoare.³² Aceste date, furnizate și comandamentelor aliate, erau întărite de constatările făcute personal de generalul Henri Berthelot în timpul vizitei efectuate în ultima decadă a anului 1918 și la începutul anului 1919 în teritoriile revendicate de România, încă neeliberate - Banat, Crișana -, ca și în Transilvania.³³

Concluziile reieșite din acest „turneu de pacificare”, cum l-a denumit însuși Berthelot, au fost împărtășite generalului Franchet d'Esperey în două telegrame expediate imediat după revenirea la București: „*armistițiul a fost violat de unguri. Nu ar fi [deci] vreun inconvenient de a-1 denunța și a lăsa trupele române să ajungă la limita de vest a teritoriului locuit de populația română. Nu este exact, așa cum pretind ungurii, că majoritatea populației este maghiară, cu excepția câtorva orașe [...]. Estimez că ocuparea de către trupe franceze a punctelor Arad, Oradea Mare, Debrețin, Careii Mari, Salonta Mare este indispensabilă*”.³⁴

În cea de-a doua telegramă Berthelot semnala creșterea spiritului de rezistență și a agresivității chiar la nivelul unei părți a membrilor guvernului ungar, la care se observa tendința declanșării unui război de guerilă contra armatei române, în ideea că numai astfel Antanta putea fi convinsă „*că nici nu poate fi pace dacă integritatea ungară nu este salvagardată*”.³⁵ Comandantul șef al forțelor aliate din Orient se va grăbi să-l avizeze asupra situației pe locotenent-colonelul Vix la Budapesta, pentru a face demersurile necesare stopării curentului respectiv, și va urgenta, de asemenea, măsurile de deplasare a Divizei 11 infanterie colonială în Banat³⁶, „*înainte de retragerea sârbilor*”³⁷. Într-un comentariu al ziarului „Le Temps” asupra diferendului româno-sârb, care provoca serioase îngrijorări în rândul cabinetelor aliate, se remarcă: „*Dacă se dă ascultare numai sentimentelor, problema pare deci insolubilă. Dar ea se simplifică foarte bine dacă, imitându-i pe matematicieni, care procedează la o «schimbare de variabilă», se pune ecuația în funcție de interese. Românii și slavii de sud au un interes comun care depășește totul: ei au nevoie să trăiască în bună înțelegere între ei. Războiul germană, ungară și bulgară îi pânzește atât pe unii, cât și pe alții. Este necesară o lungă perioadă de pace pentru fiecare din cele două țări să-și repare nenorocirile de pe urma războiului și să-și organizeze unitatea națională. Ele nu vor avea această pace decât dacă vor rămâne unite. [...] Pentru însăși securitatea celor două națiuni, cea mai bună soluție ce se poate da diferendului lor este cea care va lăsa între ele cele mai puține regrete, cele mai puține pretexte de jigniri [...] trebuie făcute sacrificii pentru prietenie*”.³⁸ Și cea care va fi nevoită să facă acest lucru a fost tocmai România!

Prezența unor forțe înarmate străine la flancul drept al frontului român, care se întindea numai până la Dej, devenea în acest timp tot mai amenințătoare. Acest lucru a determinat Marele Cartier General ca, în baza consimțământului Aliaților, să ordone, la 4 ianuarie 1919, Comandamentului Trupelor din Transilvania să ia în stăpânire regiunea Baia Mare - Sighetul Maramureșului - Zalău.³⁹ Pe restul frontului elementele cele mai înaintate nu trebuiau deocamdată să depășească linia Zalău - Ilia (pe Mureș) - Bucova.⁴⁰

Între timp, încurajate de ordinul de oprire a forțelor române pe linia Cluj - Dej⁴¹, trupele ungare își încetaseră retragerea la vest de Apuseni. Întorcându-se și reocupând diferite puncte importante de trecere din munți, această situație avea să impună Comandamentului Trupelor din

³² Lt. colonel Constantin Drăgănescu, *op. cit.*, p. 102

³³ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari...*, p. 142

³⁴ Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La consolidation de l' Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages françaises*, Bucarest, 1990, Doc. nr. XX

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari...*, p. 143

³⁷ *Arh. M.A.E.*, Fond 71/1914. E. 2, Partea a II-a, vol. 58, f. 31

³⁸ ***., 1918. *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III, Doc. nr. 518

³⁹ *Arh. M.Ap.N.*, Fond Microfilme, rola PII. 2.2 194, c. 637-640, *Ordin de operațiuni nr. 1 din 24 dec. 1918 al Comandamentului Trupelor din Transilvania*

⁴⁰ *Ibidem*, c. 21

⁴¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari...*, p. 145

Transilvania luarea unor măsuri suplimentare pentru crearea unei zone de siguranță în fața frontului deținut de diviziile sale.⁴² Pentru realizarea sa, avangărzile urmau să fie împinse până pe o linie care trecea de la nord spre sud pe direcția nord Trebuza - nord Sighetul Maramureșului, vest Ciucea (pe valea Crișului Repede) - culmea Munților Apuseni, până la vest de **Zam** - limita de vest a Banatului.

Noua manevră a marilor unități române va fi executată fără a se produce, în general, incidente majore. Astfel, între 7 și 11 ianuarie 1919, Divizia 6, abia debarcată din Moldova, era introdusă în regiunea Turda-Teiuș-Aiud-Alba Iulia-Zlatna-Cluj, între diviziile 7⁴³, deplasată spre nord cu misiune în Maramureș, și 2 Vânători; totodată, ea va înlocui unitățile Diviziei 1 Vânători dislocate, cum am arătat mai sus, în interiorul Transilvaniei.

După ce, încă din 6 ianuarie, batalionul II al Regimentului 15 infanterie intrase în Baia Mare întronând ordinea și punând în siguranță minele din zonă, misiunea de a elibera partea de nord a Țării Maramureșului a fost încredințată Regimentului 14 infanterie, întărit în acest scop cu escadronul divizionar și două baterii de artilerie.⁴⁴

În următoarele zile, diviziile române au împins elementele lor înaintate pe creasta Munților Apuseni, în vederea ocupării unor poziții favorabile care să le permită reluarea mișcării spre vest pentru eliberarea ulterioară a întregului teritoriu național revendicat. La 9/22 ianuarie 1919 Comandamentul Trupelor din Transilvania informa Marele Cartier General român că noua regrupare a forțelor sale, menită a spori „*coeziunea tactică între unități*”, fusese încheiată.⁴⁵

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe

- Fond *Conferința de Pace de la Paris*, vol. 54, 58;
- Fond 71/*Ungaria*, vol. 1;

Arhiva Ministerului Apărării Naționale

- Fond *Marele Cartier General*;
- Fond *Marele Stat Major*;
- Fond *Comandamentul trupelor din Transilvania și Marele Stat Major*;
- Fond *Serviciul istoric*;
- Fond *Microfilme*;

Arhiva Națională Istorică Centrală

- Fond *Microfilme Franța*;
- Fond *Microfilme SUA*;
- Fond *Microfilme Ungaria*;

***, *1918 la români. Documentele Unirii, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989;

***, *Desăvârșirea unității statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională, 1918. Documente interne și externe, august 1918 - iunie 1919*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 1986;

***, *Károlyi Mihály levélezése*, Doc. nr. 327. vol. I, Budapest, 1978;

⁴² *Ibidem*

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ *Arh. M.Ap.N.*, Fond *Marele Stat Major*. Serviciul istoric, dosar nr. 121, f. 6; Lt. colonel Radu Băldescu, *Războiul național. Operațiunile din anii 1917, 1918 și 1919*, vol. II, Sibiu, 1934, p. 142

- DOBRINESCU, VALERIU FLORIN, *România și sistemul Tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Editura Institutul European, Iași, 199;
- DRAPELUL (Lugoj), Anul XVIII, nr. 133 din 5/18 decembrie 1918;
- MOISUC, VIORICA, BOTORAN, CONSTANTIN, CALAFETEANU, ION, CAMPUS, ELIZA, *România și Conferința de pace de la Paris – triumful principiului naționalităților*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983;
- „NEAMUL ROMÂNESC”, Anul XIII, nr. 315, 14 noiembrie 1918, p. 1.
- PREDA, DUMITRU, VASILE ALEXANDRESCU, COSTICĂ PRODAN, *În apărarea României Mari. Campania Armatei române în 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994;
- „ROMÂNIA MARE” (Paris), Anul II, nr. 27 din 14 ianuarie 1919, p. 2;
- SPECTOR, Sherman David, *România la Conferința de pace de la Paris*, Editura Institutul european, București, 1995;
- „UNIVERSUL”, Anul XXXVI, nr. 18, 17/30 noiembrie 1918, p. 1.

Monumente ridicate de comunitatea germană din Sibiu în preajma Marii Uniri de la 1918

dr. Andrian Stoia*

REZUMAT. În contextul evenimentelor cauzate de Primul Război Mondial și de confruntările armate care au avut loc în apropierea orașului Sibiu, comunitatea germană, împreună cu autoritățile locale sprijinite de armată, a edificat câteva monumente pe Dealul Gușteriței. Locul este situat în vecinătatea fostului sat Gușterița (Hammersdorf), încorporat municipiului Sibiu în anii 1940. Evenimentele ulterioare Marii Uniri de la 1918 au generat o serie de tensiuni între comunitatea germană și populația românească. Cu acest prilej, unele dintre aceste monumente au suferit parțial daune.

Localitatea Gușterița (Hammersdorf), situată în vecinătatea Sibiului, despărțită de oraș prin râul Cibin, a fost atestată, pentru prima dată, în anul 1309, atunci când a fost menționat numele lui „Johannes plebanus de villa Vmberti”¹. Satul a fost întemeiat de coloniștii saxoni așezați în sudul Transilvaniei, din inițiativa regalității maghiare. Se presupune că pe teritoriul Gușteriței sau în apropiere se afla castrul roman Cedonia, menționat pe *Tabula Peutingeriana*.

În secolul trecut, localitatea a fost alipită orașului Sibiu, devenind un cartier al acestuia.

Spațiul geografic în care se încadrează monumentele aduse în discuție, amplasate pe Dealul Gușteriței (planșa 1), este situat la NE față de orașul Sibiu și se învecinează la V cu localitatea Șura Mare, la N cu Hamba, la E cu Nou, Roșia și Daia, iar la S, cu Bungard.

Primul monument repertoriat de noi este situat în apropierea orașului Sibiu, pe Dealul Gușteriței, la altitudinea de 556 m (coordonate: 45° 48' 32.4", 24° 11' 42"). Denumirea dată dealului

* A.O.R. Sibiu, Editura Andreiana, str. Mitropoliei, nr. 35, e-mail: adistoia@yahoo.com

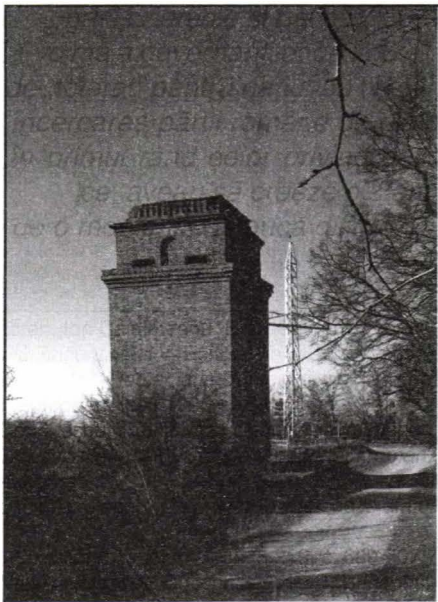
¹ Zimmermann și colab., *Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen*, I, 1832, p. 248 apud S.A. Luca, Z.K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, 2003, p. 108

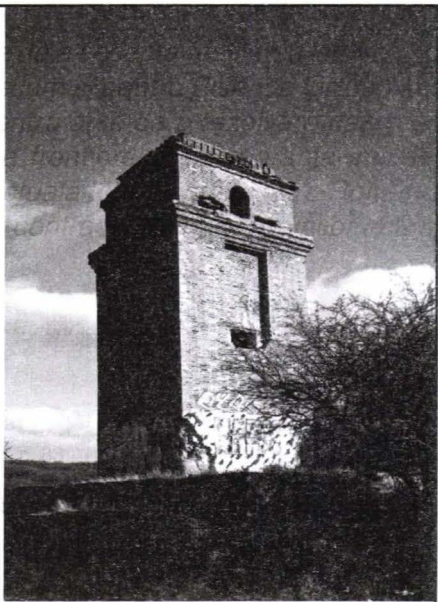
Planșa 1 – Cartarea Iosefină a Transilvaniei, sursa https://ro.wikipedia.org/wiki/Gu%C8%99teri%C8%9Ba,_Sibiu#/media/File:Josephinische_Landaufnahme_pg220.jpg

de comunitatea germană din Gusterița este Grigoriberg, așa cum este înscrisă și în cartarea Iosefină (planșa 1). Terenul pe care a fost amplasat monumentul memorial este orientat cu vedere asupra întregii lunci a Cîbinului, până la Munții Făgăraș și Cindrel, fiind vizibil, de asemenea, din oraș. În anul 1802, la 200 m în aval de monument, a fost construit de către Siebenbürgische Karpatenverein, un foisor pentru recreere.

Lângă turnul memorial, în septembrie 2007, atunci când Sibiul se pregătea să găzduiască cea de a treia Adunare Ecumenică Europeană, a fost inaugurată și sfințită de preoți, reprezentanți ai mai multor culte din municipiul Sibiu, crucea din metal, iluminată cu ajutorul tuburilor fluorescente. Crucea are înălțimea de 17 m și lățimea de 8 m.

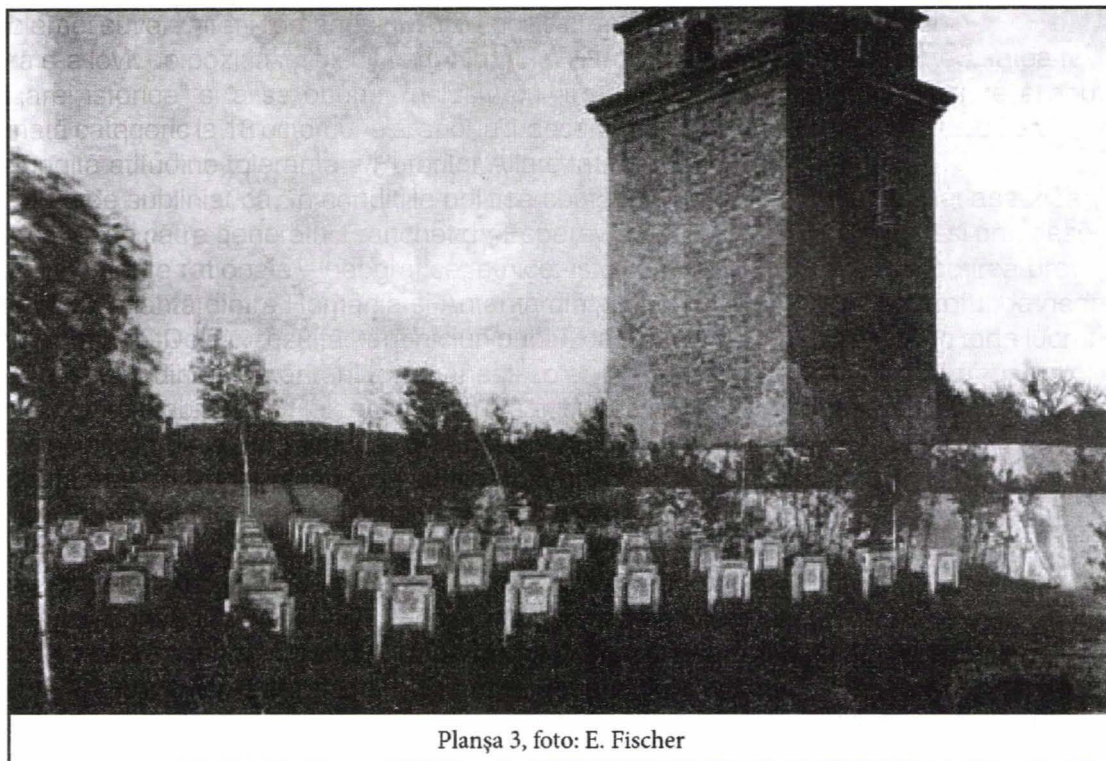
Planșa 2a

Planșa 2b

La 25 m de această cruce, pe o platformă rectangulară de pământ cu suprafața de 13×17 m, consolidată cu plăci din ciment pe laturi, a fost construit turnul din cărămidă cunoscut sub numele de „Turnul memorial”, „Monumentul de pe Deal” sau „Turnul lui Falkenhayn”. Pe lângă funcția de monument memorial, unii cercetători consideră că această construcție a mai fost folosită și ca observator. De plan pătrat, cu laturile de 5,86m și înălțimea aproximativă de 18 m, clădirea din cărămidă are o ușă de acces (dimensiuni 2,7×0,9 m), situată pe latura de NE. Deasupra acesteia, la aproximativ 3,5 m, zidul este străpuns de o deschidere de formă circulară, pe latura opusă existând un intrând rectangular, zidit (planșa 2a, 2b).

La etajul superior, retras față de ziduri, pe toate cele patru laturi, au fost lăsate deschideri cu partea superioară semicirculară. Astăzi, trei dintre acestea sunt zidite, doar cea orientată înspre oraș este lăsată deschisă. Cel mai probabil, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, apărarea pasivă a hotărât ca de o parte și de cealaltă a acestor deschideri să fie create fante de observație², întărite cu metal. O fotografie a monumentului, realizată de Emil Fischer, nu certifică existența inițială a acestor străpungeri dreptunghiulare. (planșa 3)

Planșa 3, foto: E. Fischer

În interiorul monumentului exista un plafon din cărămidă, boltit în arcuri, care delimita primul etaj de parter. Accesul la acesta putea fi făcut pe scările situate pe latura opusă ușii. În urmă cu aproximativ 10-15 ani, bolta de cărămidă a fost distrusă (planșa 4), materialul de construcție fiind furat, cel mai probabil de cetățenii ale căror locuințe sunt situate la poalele dealului.

În timpul Primului Război Mondial, la doi ani după Bătălia Sibiului, în anul 1918, autoritățile locale, împreună cu armata germană, au hotărât amplasarea aici a unui cimitir al militarilor căzuți în lupte. Șirul de morminte a fost amplasat pe trei dintre laturile monumentului. Inițial, aceștia fuseseră înhumați în apropierea bisericilor din localitățile în care militarii căzuseră în luptă.

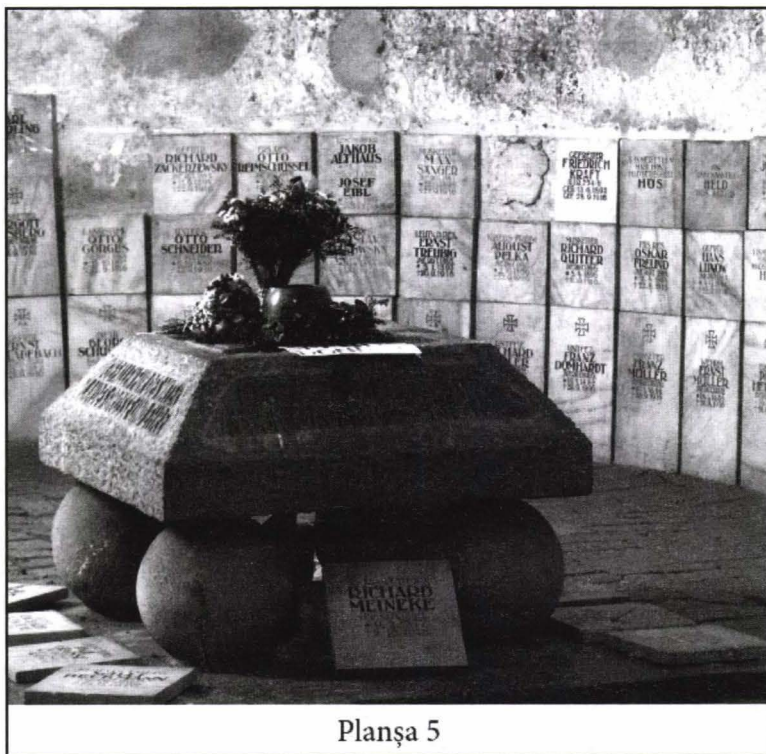
În fața monumentului dedicat militarilor și a platformei pe care a fost construit cimitirul soldaților căzuți de partea Axei, la „buza” dealului, înspre Sibiu, a fost construit un zid din ciment înalt de aproximativ 2 m, pentru consolidarea pământului. Trei intrări dotate cu trepte străpung acest zid înspre monument. Pe aliniamentul intrării în monument, conform fotografiei lui E. Fischer, se pare că a mai existat un zid din ciment, cu înălțimea de aproximativ 1 m, amenajări astăzi dispărute. De o parte și de cealaltă a clădirii, au fost săpate aproximativ 130 de morminte, cu plăcile funerare

² Informație primită de la col. Petru Scânteii

plasate deasupra. Cunoaștem, astăzi, faptul că aceste plăci de marmură cu inscripție au fost mutate, în august 1942, în interiorul bisericii romanice din Cislădioara (Michelsberg), iar osemintele au fost transportate de tineri voluntari din această localitate (etnici germani) în osuarul bisericii evanghelice (planșa 5)³.

Planșa 4

Planșa 5

Atât autoritățile germane, cât și cele române, mai târziu, doreau înființarea unor cimitire, care să centralizeze mormintele eroilor în cimitire comemorative mai mari. În anul 1918, Auguste Schnell a înființat „Societatea săsească pentru îngrijirea mormintelor de război din Transilvania” (S.K.G.F.), desființată în anul 1944. Se putea, astfel, organiza o îngrijire mai bună a acestora. Un act justificativ este adresa nr. 623/4 martie 1924 a Societății mormintelor eroilor căzuți:

„Adresa No. 623/4 martie 1924

Societatea Mormintelor eroilor căzuți în război

Căpitan Schultz Carol

Delegatul Societății «Mormintele eroilor» Sibiu

Avem onoarea a vă face cunoscut că Societatea aprobă organizarea celor patru cimitire de onoare: Sibiu, Cislădie, Gușterița și Daia Săsească... Principiul care a determinat centralizarea tinde tocmai să asigure mormintelor o îngrijire pioasă și veșnică... pe care nu o vor putea avea niciodată în cimitirele satelor. Societatea aprobă de asemenea punerea unor inscripții pe turnul de pe dealul „Gligorii” în cimitirul eroilor din Gușterița. Avem nevoie însă de relațiuni precise asupra mărimii pe care trebuie s-o aibă aceste plăci și modul cum s-ar putea executa mai bine și mai ieftin... Cererea pentru numirea custozilor trebuie făcută la timp și cu propuneri precise. Societatea s-a convins, că în general femeile, de preferință văduvele de război sunt paznice și îngrijitoare mai pricepute și mai devotate pentru monumentele eroilor....”⁴

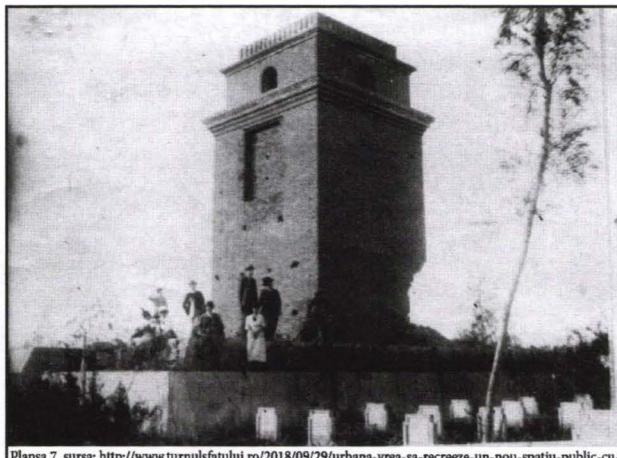
În anul 1942, Reich-ul a solicitat societății, cu sediul la Sibiu, desființarea cimitirelor mai mici de la Tălmăciu, Cislădie, Gușterița, vechiul cimitir militar din Sibiu, luând ființă cimitirul comun din biserica romanică de la Cislădioara. Exhumarea și desființarea acestor cimitire a avut loc în cursul anilor 1942-1943.

³ Informație primită de la col. Petru Scânteii

⁴ D.G.A.S., Filiala Arhivelor Statului, județul Sibiu, fond Societatea săsească pentru îngrijirea mormintelor de război din Transilvania, 8/1924

Planșa 6, sursa: arhiva foto a Bibliotecii Astra, Sibiu

Planșa 7, sursa: <http://www.turnulsfatului.ro/2018/09/29/urbana-vrea-sa-recreeze-un-nou-spatiu-public-cu-vedere-la-intreg-sibiul-e-singura-belvedere-pentru-tot-orasul/> (20.10.2018)

Referitor la monumentul memorial de pe Dealul Gusteriței, un amănunt interesant este faptul că, după schimbările politice prilejuite de Marea Unire de la 1918, monumentul a fost dinamitat, încercându-se dărâmarea lui. Desigur, prezența acestuia trezea resentimente puternice în rândul populației românești, în anii imediat următori războiului. Dinamitarea celor patru laturi și spărturile provocate nu au dus la dărâmarea clădirii, aceasta suferind, totuși, daune serioase. Existența unei poze cu un grup de turiști fotografiat în spărtura produsă este concludentă în privința distrugerilor (planșa 6).⁵ De asemenea, urme de gloanțe pe monumentul deteriorat de explozie se pot observa pe o altă fotografie de epocă (planșa 7). În fotografia lui E. Fischer, cea în care se văd mormintele soldaților, se pot observa reparațiile efectuate. O sută de ani mai târziu, după demolarea plafonului de cărămidă de la interior, s-a încercat spargerea, din nou, a două dintre muchiile clădirii și, de această dată, monumentul rămânând în picioare.

Astăzi, Societatea Urbana, administrată de Consiliul Local al Municipiului Sibiu, oferă spre închiriere, prin licitație publică, spațiul situat pe Dealul Gușteriței, dorindu-se ca aici să fie amenajat un loc de agrement, cu acces în turn. Avem cunoștință, de asemenea, de existența unui plan arhitectural mai complex, care să includă monumentul, amenajat în același scop, de recreere.⁶

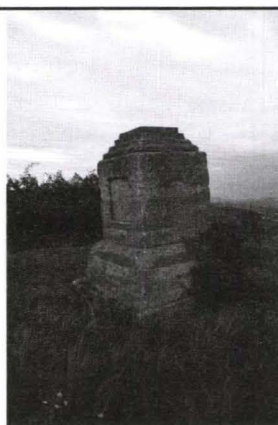
La aproximativ 650 m de monumentul descris anterior, în apropierea antenelor de radio-televiziune și telefonie, a fost amplasat un alt memorial, ridicat în onoarea „*Excelenței Sale General locotenent Hugo Elstermann v. Elster, comandant al Diviziei germane de rezervă 76*”⁷

Ceremonia de inaugurare a memorialului Elstermann și a monumentului din apropiere a fost oficiată de pastorul Hermann Klöß, la 29 septembrie 1918, și este reprodusă în „Landwirtschaftliche Blätter”, nr. 41, din 13.10.1918.⁸

Memorialul Elstermann (planșa 8a, b) (coordonate: 45° 48' 28.8", 24° 12' 14.4", altitudine: 605,5 m) este compus dintr-un postament de plan pătrat, cu muchiile arcuite, cu latura de 2 m.

Planșa 8a

Planșa 8b

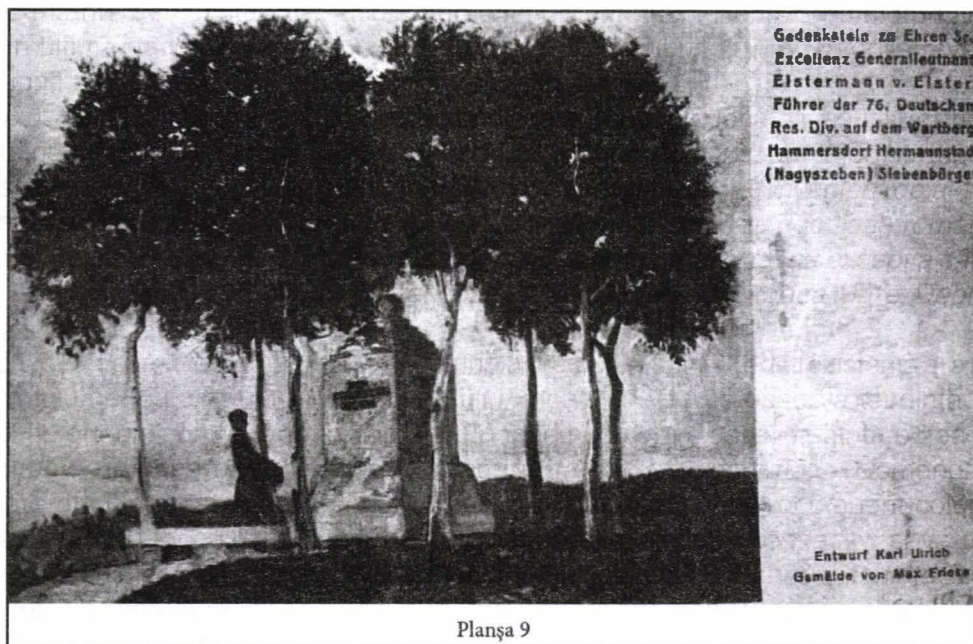
⁵ Colecția de fotografii a Muzeului ASTRA, Sibiu.

⁶ Mulțumim, și pe această cale, pentru informațiile care cu amabilitate ne-au fost puse la dispoziție de col. Petru Scânteii.

⁷ Dedicatie apărută pe o carte poștală din epocă, în care este reprezentată o pictură a monumentului memorial.

⁸ sursa: <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/17173-roland-reiher-elstermann.html>

Corpul monumentului are dimensiunile de 1,16×1,18 m, pe două dintre laturi cu nișă pentru placa comemorativă (dimensiuni: 0,6×0,6 m și 0,7×0,6 m), iar la partea superioară patru trepte montate în formă piramidală (cea de jos are dimensiunile de 10,3×10,3 m, cea de sus 0,62×0,62 m). Conform unei cărți poștale⁹ – reproducere după pictura lui Max Friese –, la partea superioară, erau plasate șase trepte din piatră, pe ele fiind montat un glob din același material, iar, deasupra acestuia, un vultur ce pare a fi din metal (planșa 9).

Planșa 9

Amintirea existenței unui vultur metalic, folosit ca simbol oficial, a mai intrat în atenția celor care evocau memorialul, bănuindu-se amplasarea acestuia pe monumentul din cărămidă aflat în apropiere.¹⁰ Lipsa unui document fotografic sau a unei gravuri nu poate clarifica, deocamdată, problema, confuzia pornind probabil de la piesa de bronz situată pe acest din urmă monument.

Conform picturii lui Max Friese, lângă monument, se afla o bancă din piatră, în jurul memorialului fiind plantați câțiva pomi. Tot din pictură, putem observa că, în afara plăcilor memoriale, pe corpul monumentului a mai existat o inscripție, pe una dintre laturi. Dacă observăm cu atenție memorialul, piatra pare a fi șlefuită pe latura orientată înspre Sibiu, distrugând probabil inscripția anterioară.

Al treilea monument pe care dorim să îl amintim este cel cunoscut, până nu demult, sub numele de „Fântâna Generalului”. Construcția, de fapt o captare de apă, a fost amplasată pe teritoriul extravilan al cartierului Gușterița din Sibiu, la aproximativ 1,4 km de Monumentul din cărămidă (planșa 10). Pe str. Salcânilor, în apropierea pâraului Valea Rece, la aproximativ 300 m de Alea Castanilor, drum de acces spre vechiul poligon militar, a fost realizată captarea izvorului. Deși nu cunoaștem cu exactitate data construcției, arhitectura și materialele folosite indică faptul că aceasta a fost edificată, probabil, în perioada interbelică.

De menționat faptul că, în zonă, a fost identificată o așezare aparținând culturii eneolitice Petrești, faza B.¹¹

Captarea era amenajată din ciment, cu trepte de acces, care coborau înspre țeava metalică prin care curgea apa. În urmă cu aproximativ un deceniu, aici au fost aruncate, ilegal, gunoarie provenite din construcții, materiale care au acoperit izvorul. Ulterior, zona a fost acoperită cu un strat de pământ și nivelată. Astăzi locul mai poate fi identificat doar prin prezența pâlcului de pini înalți, care au fost cândva plantați în zonă (planșa 11).

⁹ sursa: <http://www.tribuna.ro/stiri/tribuna-de-weekend/o-enigm-a-dezlegat-a-monumentul-de-pe-dealu-d-a-ii-84653.html>

¹⁰ http://www.sibiweb.de/hz/1523_4.htm

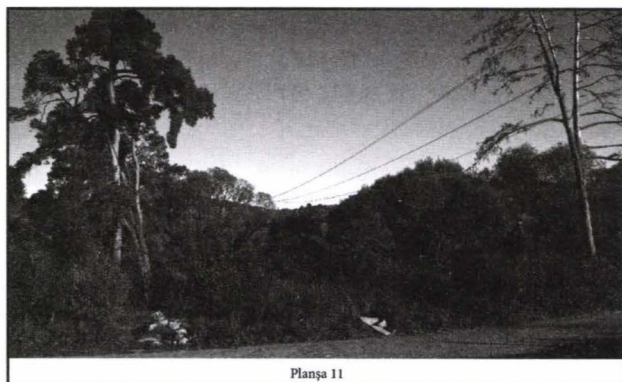
¹¹ Paul Iuliu, *Cultura Petrești*, București, 1992, p. 140; S.A. Luca, Z.K. Pinter, A. Deorgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, 2003, p. 109

Concluzii

Cele trei monumente edificate de comunitatea germană din Sibiu în preajma Marii Uniri de la 1918 rămân semnale importante ale evenimentelor politice și culturale care au caracterizat societatea transilvăneană. În sudul Transilvaniei, acolo unde, de 700 de ani, coloniștii saxoni își întemeiaseră casa, se petreceau schimbări rapide și importante pentru comunitate. Populația germană, care, demografic, era în scădere, se lovise, în anii războiului, de probleme dificile, iar, dacă orașul Sibiu scăpase de o iminentă distrugere cauzată de luptele care se dădeau în imediata sa apropiere, acest fapt se datora, mai degrabă, unor întâmplări fericite. Cele două monumente amplasate pe deal au fost edificate aici, deoarece, în anul 1918, se pusese problema realizării unui cimitir al soldaților germani, în care defuncții, îngropați provizoriu în localitățile unde căzuseră, trebuiau reînhumati într-un cimitir mai mare, care să le cinstească memoria. De acest lucru s-a ocupat *Societatea germană de îngrijire a mormintelor*, condusă de loc. Plattner și arh. Karl Ulrich, cimitirul de pe Deal fiind sfințit la doi ani de la terminarea Bătăliei Sibiului (26-29 septembrie 1916).

Planșa 10; sursă imagine: Google maps

Planșa 11

BIBLIOGRAFIE

- D.G.A.S., Filiala Arhivelor Statului, județul Sibiu, fond Societatea săsească pentru îngrijirea mormintelor de război din Transilvania, 8/1924
- Luca, S.A., Pinter, Z.K., Deorgescu, A.. *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, 2003, p. 109
- Paul, Iuliu, *Cultura Petrești*, București, 1992, p. 140
- http://www.sibiweb.de/hz/1523_4.htm (11.10.2018)
- <http://www.tribuna.ro/stiri/tribuna-de-weekend/o-enigm-a-dezlegat-a-monumentul-de-pe-dealu-d-aii-84653.html> (11.10.2018)
- <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/17173-roland-reiher-elstermann.html> (11.10.2018)
- Fotografii: Colecția de fotografii a Muzeului ASTRA, Sibiu.

Memoria a două monumente istorice din Galați despre Primul Război Mondial

Marius Mitrof

ABSTRACT. *The city of Galați, heavily affected by the World War I bombings, holds a historical heritage whose memory can tell us through the archive documents how it was affected during the war, how it reborn and what changes it has suffered over time.*

In this paper, we will reveal the novelty of two historic monuments in Galați, located in the port, which were not known to have been bombarded in the First World War.

The State Fisheries and the River Naval Society Palace, today Fluvial Station, whose construction was completed around 1915, would have known the hard blows of the war almost two years after its inauguration.

Rewound, they have undergone changes over time, but their existence can tell us a lot about their conception, lifestyle, and the difficulties they have experienced.

Keywords: The State Fisheries, River Naval Society Palace from Galați, historical monument, Romanian architecture.

Dezvoltarea economică a portului din Galați se confundă cu însăși dezvoltarea comerțului românesc, luând avânt odată cu eliberarea Dunării de sub dominația Imperiului Otoman, prin tratatul de la Adrianopol (1829) și apoi de sub cea a Rusiei, prin tratatul de la Paris din anul 1856 când se constituie o Comisie pentru supravegherea și ușurarea navigației la gurile Dunării.

Cetatea negoțului moldovenesc cu piețe și bazine întunecoase dar numeroase, cu tot felul de coloniale și lucruri de Orient, cu prăvălii multe și cu hanuri cu cerdacuri, devenise locul de întâlnire și de schimburi de produse al Austriei, Franței, Angliei, Belgiei și Prusiei, fapt care a determinat pe domnitorul Moldovei Mihail Sturza (1834-1849) să declare, în Hrisovul din 1 octombrie

1836, Galații port liber¹, iar pe lângă aceasta și constituirea Comisiei pentru înfrumusețarea orașului².

Deoarece casele erau în majoritatea lor din paiantă, doar locuința pârcălabului și câteva magazine din port erau din piatră³, pentru amenajarea ulițelor, prin hrisovul amintit, se dispunea ca proprietarii, în termen de trei ani, să-și construiască locuințe din piatră și cărămidă și acoperite cu oale și să paveze strada din dreptul proprietății cumpărate.

În scopul înfloririi portului și implicit a orașului Galați, o dată cu înființarea porto-francului, se cedară terenuri și imunități doritorilor de a construi case și magazine, se acordară societăților de navigație străine locuri pe malul Dunării spre a funda agenții.

Acum încep să se stabilească în oraș numeroase firme comerciale străine. Bancheri, zarafi, armatori, negustori angroșiști din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, își deschid case de import-export, agenții de navigație, reprezentanțe comerciale, obținând de la conducătorii orașului terenuri din moșia târgului, pe care își ridicau magazine și clădiri. Datorită acestui fapt renumele caselor mari comerciale de pe vremuri, existente la Galați, era cunoscut până în Persia și Caucaz.⁴

Negustorii persieni și georgieni părăsiră Viena și Lipsca, ei nu își mai duceau mărfurile la Trieste și de acolo, pe apă, în țara de origine, ci își făceau aprovizionările cu mărfuri din Galați, căci aici găseau marfă bună și transportul era mai sigur și mai ieftin.⁵

La 1837, inginerul Ignat Rizer face un contract cu Departamentul: să întocmească planul carantinei, un plan topografic, un plan al orașului vechi pentru îndreptarea ulițelor. Pentru a se evita distrugerea drumurilor din oraș, cu trecerea carelor spre port, obștea a cerut, în 1836, construirea a două șosele, una pe malul Dunării în fața "schelii", iar cealaltă pe la "Poștă".

Comisia de înfrumusețare a orașului, prezidată în 1853 de către pârcălabul de Covurlui, Costache Negri, a dispus refacerea cheului de pe malul Dunării, cheu care se întindea de la Bursă, aproximativ prin dreptul Palatului Navigației de astăzi, până la Agenția vapoarelor ruse, în lungime de 340 metri liniari. Lucrarea a fost realizată în 1853-1854, cu material prelucrat la Sira, antreprenorul fiind M. Raimundi⁶. La acesta se va adăuga mai târziu, 1872-1875, cheul nou, care se întindea de la Agenția Mesageriilor Franceze până la Agenția Română Prut⁷, lungimea acestuia fiind de 650 m.⁸

Între cheul vechi și cheul nou era o întrerupere de mal, în lungime de 410 m, pe care se aflau instalate agențiile străine. Această întrerupere a fost înlăturată după 1891, printr-un pereu și o platformă pavată cu piatră cubică de 9 metri lățime pe toată lungimea. În dreptul fiecărei agenții vor fi scări de acces din piatră cioplită, iar pereul era apărat cu un sistem puternic de pilotaj, întărit cu arocamente (pietre aruncate). Agențiile care și-au construit localuri și schele proprii între cheul vechi și cel nou erau: Societatea Danubiană Austro-Ungară cu sediul principal la Viena (1834), Agenția Lloydului austro-ungar din Trieste (1841), Agenția Rusă (1886), Agenția Mesageriilor maritime a Franței (1856-1891), Agenția Fraissinet (1879), Agenția Societății de navigație generală italiană Florio et Rubatino (cca 1889)⁹ etc.

În perioada în care Galații aveau statut de porto-franc, economia prospera și, odată cu ea, orașul. Comerțul era bine divizat în importul de coloniale, articole de orient, manufactură, fierărie și articole fabricate, apoi în exportul de cereale, cherestea și în tranzitul de mărfuri, căci după înființarea societății austriece de navigație pe Dunăre (Lloyd), Galații a devenit punctul de tranzit între apus și răsărit.

Stabilirea sediului Comisiei Europene a Dunării la Galați a contribuit, de asemenea, la dezvoltarea orașului.

Anul 1873 pare însă a fi apogeul de dezvoltare al portului, căci tot atunci începe și declinul. În anul 1874, prin Legea din 15 iunie 1874, se modifică sistemul vamal prevăzându-se

¹ Moise Pacu, *Cartea județului Covurlui*, București, 1891, p. 217.

² *Ibidem*.

³ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până în 1918*, vol. II, Editura Partener, Galați, p. 344.

⁴ D.N. Panaitescu, *Istoricul și starea economică a portului Galați*, Galați, 1913, p. 6.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Moise Pacu, *op. cit.*, p. 326.

⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *Tezaur documentar gălățean*, 1988, p. 191.

⁸ Moise Pacu, *op. cit.*, p. 327.

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *Tezaur documentar gălățean*, 1988, pp. 408-414.

desființarea regimului de porto-franco, însă numai după ce se vor înființa docuri și antrepozite sistematice sau camere de comerț. Camera de Comerț se înființase încă din 2 octombrie 1864 sediul său fiind amplasată în port. Aceasta găzduia, la 1881, Bursa de Comerț și Mijlocitorii de Schimb și de mărfuri, înființată în același an.

Pierderea statutului de porto-franco se repercutează asupra comerțului portuar. În anul 1880, comerțul total al portului din Galați scade la 67 de milioane față de 150 de milioane cât se înregistra în 1873. O scădere dramatică fără, însă, să știrbească cu nimic poziția orașului în ierarhia comerțului național care totaliza, în anul 1880, 244 milioane lei, deoarece Brăila ajungea la 50 de milioane, iar Constanța, la 5 milioane.¹⁰

În anul 1883, Galații, deși în declin, deținea locul al doilea în centrele comerciale ale țării, după București.¹¹

Rolul avut în comerțul țării de portul și orașul Galați a determinat Guvernul României, care și-a îndreptat atenția spre dezvoltarea celorlalte porturi, în special Constanța, să contribuie, prin investiții de anvergură, la menținerea importanței economice a orașului Galați.

O primă acțiune a fost pentru construirea magaziiilor de antrepozite și a docurilor la Brăila și Galați, guvernul fiind autorizat să cheltuiască 17 milioane de lei.¹² În ziarul "Poșta" din 27 ianuarie 1891, se arăta că docurile "din Galați se vor deschide la 1 iunie anul curent. Domnul inginer Saligny e însărcinat de guvern cu completarea lucrărilor necesare încă docurilor pentru a fi terminate desăvârșit."¹³ La 29 septembrie docurile gălățene vor fi vizitate de Regele Carol I.¹⁴ Aici vor acosta navele pentru a fi încărcate cu cherestea și cereale, preluând, astfel, majoritatea navelor care nu vor mai acosta decât în număr tot mai mic la cheul vechi al Dunării. În docuri erau antrepozite, hambare, silozul construit de Anghel Saligny, clădirea administrației, o clădire specială care cuprinde forța motrice necesară aparatelor mecanice, probabil o centrală electrică.

Următorul demers al Guvernului fiind acela de înființare a unui serviciu de navigație subvenționat de stat, sub egida Regiei Monopolului de Stat, cu denumirea de "Serviciul de Navigație Fluvială Română" (S.N.F.R.), care își va începe activitatea în anul 1890.¹⁵

În Monitorul Oficial din 9/21 ianuarie 1889, legea prevedea ca Ministerul Lucrărilor Publice să încredințeze conducerea Serviciului de Navigație Direcției Generale a Navigației Române, cu reședința la Galați, coordonarea ei aparținând unui Consiliu de administrație cu sediul la București. După trei ani, în 1890, Serviciul de Navigație pe Dunăre este recunoscut sub numele de "Navigația Fluvială Română", cu statut de societate de stat în transporturile fluviale, cu drept de pavilion național și recunoscută de toate societățile de navigație ale țărilor riverane.¹⁶

Până la data înființării și până în momentul funcționării depline a S.N.F.R., cursele regulate de mărfuri și de pasageri erau efectuate de către vapoarele agențiilor străine care ancorau în portul Galați, în dreptul acestor agenții. Înființarea și funcționarea Societății de Navigație Fluvială Română a necesitat construirea unei agenții pe malul gălățean, pentru ca vasele acesteia, încărcate cu mărfuri sau cu pasageri, să poată ancora. Astfel, între clădirea Bursei și debarcaderele Societății Austriece, Societatea de Navigație Fluvială Română și-a amplasat două debarcadere și sediul Agenției, Direcțiunea acesteia funcționând, probabil cu chirie, într-o clădire amplasată în spatele Bursei, spre oraș, după cum reiese din Planul orașului Galați din anul 1908.

Cărțile poștale ilustrate din primul deceniu al secolului al XX-lea, dar și scrierile vremii, ne relevă că localul Agenției era, în anul 1909, o baracă din lemn, lungă, dispusă de-a lungul cheiului, cu "un aspect nu tocmai potrivit portului Galați, care în această privință este în urma Brăilei [...]"¹⁷, în spatele acestei construcții observându-se o mică parte din clădirea Bursei.

¹⁰ D.N.Panaiteanu, *op. cit.*, p. 11.

¹¹ *Ibidem*

¹² 1866-1896, *Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I, cuvântări și acte*, vol.II, Editura Academiei Române, București, 1897, p.70.

¹³ „Poșta”, Anul XI, No.10 (2179), Galați, 27 ianuarie 1891.

¹⁴ 1866-1896, *Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I, cuvântări și acte*, vol.II, Editura Academiei Române, București, 1897, P.369.

¹⁵ ****Enciclopedia României*, Vol. IV, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București, 1939.

¹⁶ <http://vapoare.blogspot.ro/2007/11/navigaia-la-romni.html>

¹⁷ George I. Christescu, *Galații*, Ediția a II-a, revizuită, Colecția „Restitutio Historiae”, Editura Muzeului de Istorie Galați, Galați, 2015, p. 30.

Societatea de Navigație Fluvială Română, care din anul 1901, se afla în subordinea Ministerului Lucrărilor Publice, ca serviciu separat, funcționa în subordinea Direcțiunii Generale a Porturilor și a Căilor de Comunicație pe Apă, începând cu anul 1908.¹⁸

Dimensiunea și importanța nu numai a portului, ci și a orașului Galați, volumul mare al operațiunilor comerciale care se operau prin port au determinat luarea măsurilor pentru elevarea unei clădiri a Societății de Navigație Fluvială Română care, nu numai să constituie un simbol, al acestei societăți, dar să fie reprezentativă și pentru orașul Galați. De altfel, ne aflăm într-o perioadă în care, în Galați, se construiește mult, întregul oraș exprimând clar concepția de viață și moda epocii, arhitecții având de răspuns unor funcțiuni diverse, impuse de o societate în plină ascensiune.¹⁹ Ideile novatoare ale arhitecților cu studii în Europa, au fost îmbinate cu tradiție românească, rezultatul fiind o integrare armonioasă a realizărilor lor arhitecturale.²⁰

Perioada din jurul anului 1900, este reprezentată, în arta și arhitectura europeană de o serie de manifestări inovatoare, de separare față de închistarea academismului istoricist sau eclectic și de includere în arhitectură a valențelor artistice artizanale locale.

În România, spiritul în sine al mișcării contribuie la crearea unor reacții specifice locale, la căutări arhitecturale care stimulează dezvoltarea unui fenomen: căutarea stilistică a unei arhitecturi naționale, intrată în limbajul de specialitate ca arhitectura neoromânească.²¹ Construcția unor edificii ale statului și administrației centrale și locale, inexistente până în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea, dar obligatorii după constituirea națiunii, a condus stilul neoromânesc „la idiomul ideologic de reprezentare a statului în teritoriu”.²²

Principalii exponenți ai arhitecturii neoromânești sunt Ion Mincu, creator al acestei mișcări continuată de Giulio Magni, Petre Antonescu, Nicolae Ghica-Budești, Cristofi Cerchez, Grigore Cerchez, Ștefan Burcuș, Anton Vârnăv ș.a.²³ Dintre continuatorii mișcării inițiate de către Ion Mincu, Petre Antonescu și-a lăsat amprenta stilului său prin cele două proiecte realizate și în orașul Galați: Catedrala Ortodoxă „Sf. Ierarh Nicolae”, la care a lucrat împreună cu Ștefan Burcuș (1906-1917) și Palatul Administrației Societății de Navigație Fluvială Română.

Cercetările documentelor de arhivă, atât a celor din Galați, cât și a celor din București, nu au scos la lumină, deocamdată, noi date edificatoare despre constructor, data recepției, planuri, sau contracte, astfel încât până și perioada de execuție a lucrărilor rămâne în continuare controversată (1911-1913, sau 1912-1915).

Într-o monografie a orașului Galați, apărută în anul 1927, se menționează: „Construcția clădirii palatului N. F. R. a fost terminată în 1914-1915, având instalată în ea:

- a) Birourile Direcțiunii Centrale a Serviciului N. F. R. din Galați,
- b) Inspectoratul general al Porturilor,
- c) Diviziile Serviciului Hidraulic pe Dunăre, de jos de Brăila și Prut, apoi
- d) Oficiul Telegrafiei fără fir.”²⁴

În lipsa altor documente relevante, considerăm că intervalul de timp susținut de către autor este cel real ca dată de finalizare a construcției. Desigur, din cercetarea altor documente din perioada respectivă, prin care instituțiile statului au comandat construcția unor clădiri care să adăpostească sedii administrative, și pe baza analogiei, conchidem, fără teama de a greși, că pentru noua construcție care urma să adăpostească administrația Societății de Navigație Fluvială Română din Galați, Direcțiunea Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă, în subordinea căreia funcționa societatea, a organizat o licitație de proiecte, cu un caiet de sarcini care conținea printre altele și condiția încadrării costurilor de construcție într-o anumită sumă. Cu siguranță că

¹⁸ *** *Enciclopedia României*, Vol. IV, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București, 1939.

¹⁹ Steluța-Viorica Pisciă, *Arhitectura gălățeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Danubius” XI-XII, Editura Muzeului de Istorie Galați, Galați, 1985, p. 245.

²⁰ *Ibidem*

²¹ Ana-Maria Zahariade, Augustin Ioan, Mariana Celac, Hans-Christian Maner, *Teme ale arhitecturii din România în secolul XX*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 12.

²² Ruxandra Nemțeanu, *Vila în stil neoromânesc, expresia căutărilor unui model autohton în locuința individuală urbană*, Editura Simetria, București, 2014, p. 33.

²³ Ana-Maria Zahariade, Augustin Ioan, Mariana Celac, Hans-Christian Maner, *Teme ale arhitecturii din România în secolul XX*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 14.

²⁴ Gh. N. Munteanu - Bârlad, *Galații*, Editura „Societatea de Editură Științifică-Culturală”, Galați, 1927, p. 132.

proiectul i-a fost atribuit, în cele din urmă, arhitectului Petre Antonescu, în condițiile în care acesta avea deja un portofoliu reprezentativ, printre care se număra și Catedrala Ortodoxă din oraș.

De altfel, în „Caiet și studii”, publicat de către Petre Antonescu în anul 1913, apare imaginea fațadei de nord a Palatului Administrației Societății Fluviale Române²⁵. Viziunea arhitectului Antonescu a fost materializată cu ajutorul ucenicului său, Modeș, arhitect, absolvent al școlii din Dresda, care a desenat, în biroul mentorului său, Palatul Navigației Fluviale.²⁶

Noua construcție a început să fie edificată, în apropierea malului Dunării. O carte poștală ilustrată, din acea perioadă, prezintă, pe malul Dunării, în apropierea cădrii înalte a Bursei, schelele din lemn și clădirea Palatului cu parterul ridicat, constructorii lucrând la primul etaj al clădirii.²⁷

Caracteristica solului gălățean, loess-ul macroporic, apropierea de apă, repetatele inundații, dar și tipul construcției comanditate, l-a determinat pe Petre Antonescu să proiecteze clădirea Palatului într-un mod prin care fundațiile din beton, continui sub ziduri, sunt stabilizate pe piloți.

În aceeași perioadă de edificare a Palatului SNFR, Guvernul României își îndreaptă, din nou, atenția către orașul și portul gălățean, acestea fiind, din vremuri îndepărtate, cea mai însemnată piață de negoț a țării. Abundența de pește, tipurile de pește prins și comercializat la Galați, ieftinătatea lui sunt atestate documentar încă din secolul al XVI-lea.

La 1 iulie 1911, Ministerul Agriculturii și Domeniilor prin Direcțiunea Pescăriilor înaintează către Primăria Galați adresa nr. 40000, în dorința de „(...) a da organizare cât mai practică și mai sistematică comerțului mare de pește din țară, am hotărât construcțiunea mai multor hale mari de pescării, în diferite centre de producție și desfacere ale acestui articol. Între aceste desigur cea mai principală va fi cea din portul Galați, unde, urmând tradițiunelor de până acum, voim să menținem și să dezvoltăm cel mai important centru al comerțului de pescării din țară(...)”²⁸. Ce frumos și ce interes deosebit din partea autorităților de atunci!

Investiția urma să se compună dintr-un port de pescărie, o hală acoperită pentru vânzarea zilnică en gross a peștelui prin licitație publică, compartimente pentru comercianții angroșiști și comisionarii de pește, o hală de ambalaj și expediție, stația de încărcare a peștelui în vagoane, un frigorifer central, o piață pentru căruțele care cumpărau pește pentru desfacere la sate, depozite de gheață, etc.

Pentru ca această investiție să se concretizeze în aceeași adresă era precizat și locul unde urma a fi edificată.

Consiliul comunal Galați a aprobat, în ședința întrunită de urgență, la data 4 iulie 1911, cererea ministerului, dar a solicitat compensații pentru pagubele provocate de dispariția taxelor percepute de la comercianții de pește din vechea piață.

În scrisoarea nr. 44534 din 23 iulie 1911, Ministrul N. Lahovary, mulțumește pentru graba răspunsului pozitiv și refuză, în mod elegant, orice „(...)compensațiune pentru comuna Galați în schimbul venitului de care se privează(...)”,²⁹ arătând avantajele economice pe care le va avea orașul după intrarea în funcțiune a halelor.

La 27 iunie 1912, s-a pus piatra fundamentală în prezența consilierilor comunali și a altor oficialități.

Proiectul Pescăriilor de la Galați aparține inginerului G. Vidrașcu și tot el a fost coordonatorul lucrărilor.

Instalațiile au fost făcute după ultimele mijloace ale tehnicii din apus, cu frigorigere și compartimente de pescărie. Exista o fabrică de gheață artificială, producând zilnic 500 kg. Mașinile erau dublate, ca să nu înceteze lucrul dacă se strica vreuna. Hala și instalațiile frigorifice ocupau 5.477 mp. Dinamul de 30 kw producea energie electrică pentru iluminat, pentru ozonarea aerului de ventilație, pentru elevatorul de cărbuni și pentru ascensorul de pește. Există informația că

²⁵ Petre A. Antonescu, *Caiet și studii. Case, biserici, monumente și palate. Încercări de arhitectură românească și clasică*, Vol.I, București, 1913.

²⁶ Toma T. Socolescu, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă 1800 - 1925*, Editura Caligraf Design, 2004, p. 120.

²⁷ Pentru descrierea edificiului, vezi Marius Mitrofi, *Palatul Administrației Navigației Fluviale Române*, în „Monumentul”, XVII, vol. I, Editura Doxologia, Iași, pp. 107-121.

²⁸ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați, fond: *Primăria Galați*, dosar 6, 1911-1912, f.1.

²⁹ *Ibidem*, f.3.

acesta ar fi fost primul ascensor de la Galați, care, după dezafectare, a ajuns la Muzeul Tehnicii „Dimitrie Leonida” din București.

În interior era o cafenea-ceainărie, mult uzitată de către cei care încheiau afacerile cu pește, precum și camere de dormit pentru personal.

Transportul peștelui se realiza cu vagoane frigorifere care veneau pe linia ferată construită pe sub hală.

Structura de rezistență a clădirii era realizată din grinzi metalice și bolțișoare de cărămidă, iar fundația era pe piloți.

Inaugurarea a avut loc la 16 iunie 1915, într-un cadru solemn.³⁰

Hala era compusă dintr-un corp principal de clădiri în forma literei M care avea 23 de compartimente pescărești plasate în ramificația lui M și depozitele frigorifere împreună cu uzina lor plasate în partea superioară a clădirilor. Depozitele frigorifere dispuse la parter și etaj erau formate din patru camere principale și două mai mici.³¹

O cantitate mare de pește de lux și icre negre se exportau din Galați în marile orașe din Occident, aducând statului român venituri însemnate și contribuind la creșterea puterii economice a Galaților.

În aceeași perioadă se pietruiește și cheul din dreptul Pescăriilor pentru a facilita accesul bărcilor și a navelor care descărcau sau încărcu pește.

Primul război mondial aduce profunde mutații portului gălățean. Economia României a fost grav afectată prin încadrarea zonei strâmtorilor Mării Negre dar și a Dunării într-un război de anvergură. Comerțul românesc, preponderent maritim înainte de război, s-a redus considerabil, iar țărmul Dunării intrase în zona de interes al ambelor blocuri combatante, Antanta și Puterile Centrale.

După doi ani de neutralitate, intrarea României în război a fost considerat principalul eveniment internațional al anului 1916, presa internațională publicând pe prima pagină articole ample despre această stare de fapt.³²

România se alăturase Antantei, hotărâtă să obțină granițele promise în tratatul de alianță, însă războiul i-a dovedit, după câteva victorii facile, că lupta împotriva Puterilor Centrale nu este același lucru cu așa-numita campanie din Bulgaria, din anul 1913. Din nefericire, “în plin marș eroic în Transilvania”, vestea înfrângerii de la Turtucaia, oraș din Dobrogea de Sud, luată de România de la bulgari în cel de-al doilea război balcanic, a căzut ca un trăsnet, stăpânirea română din Dobrogea fiind periclitată.³³

Intrarea Bulgariei în război alături de Puterile Centrale, adversarul numeros și bine echipat, condus de către mareșalul von Mackensen, au determinat ocuparea vechii frontiere bulgare în cea de a treia săptămână a lunii septembrie 1916, amenințând, deja, podul de la Cernavodă. În același timp, pe frontul din Transilvania, armata română înregistra primele înfrângeri fiind respinsă în regat.³⁴ La mijlocul lunii octombrie, armata română evacuase complet Transilvania, luând cu ea și refugiații care se temeau de represaliile maghiarilor.³⁵

Rezultatele înregistrate de armata română erau din ce în ce mai nefavorabile, astfel încât, în mai puțin de patru luni de la intrarea României în război, aceasta pierduse rând pe rând vechiul teritoriu al Țării Românești și Dobrogea, familia regală și guvernul refugiindu-se la Iași.

³⁰ Gh.N.Munteanu Bârlad, *op. cit.*, p.125.

³¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, Fond *Primăria Galați*, Dosar 157/1943, ff. 2-3.

³² “L’Intervention Roumaine”, “La declaration de guerre”, “Aux Rois d’Italie et de Roumanie”, “Du Tibre au Danube”, “Souvenirs des Roumanie”, “Avant et après la declaration de guerre”, în *Le Figaro*, 63 me Année, 3me Serie, No 242, Mardi 29 Aout 1916, p. 1; “Une nouvelle puissance se joint aux alliés. La Roumanie déclare la Guerre a l’Empire austro-hongrois. Elle prend place dans l’Entente pour réaliser son ideal national”, în *l’Humanité*, 30me Année, No 5017, Mardi 29 Aout 1916, p. 1; “Deux declarations de guerre. La Roumanie la declare a Autriche-Hongrie, l’Italie a l’Allemagne”, în *La Croix*, 37me Année, No 10269, Mardi 29 Aout 1916, p. 1; „Roumania Declared War on Austria-Hungary”, în *The Bryan Daily Eagle and Pilot*, vol.XXX, No.199, Bryan, Texas, Monday, August, 28, 1916, p. 1; „Al doilea „aliat” luda”, în *Tiszántúl*, nr. 196, 29 august 1916, p. 1.

³³ Cătălin Negoită, „Dezastrul de la Turtucaia, oglindit în cotidienele vremii”, în *Presa Primului Război Mondial*, coord. Cătălin Negoită, Zanfir Ilie, Editura Tritonic, București, 2015, p. 293.

³⁴ R.W. Seton-Watson, *O istorie a românilor, din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Editura Istros, Brăila, 2009, p. 423.

³⁵ *Ibidem*

La începutul anului 1917, frontul era stabilizat pe linia Siretului,³⁶ însă, dintre toate localitățile Moldovei, orașul Galați a fost cel mai expus bombardamentelor.³⁷

Primele bombe au fost lansate din zeppelin, la data de 16 decembrie 1916, fără să producă pagube însemnate. Însă loviturile din tunurile amplasate pe dealurile Bugeacului din Dobrogea, de către armata germano-bulgară și bombele lansate de avioanele germane, a căror aerodrom se afla la Vădeni, la câțiva kilometri de Galați, au pus la grea încercare orașul Galați pe tot parcursul anului 1917.³⁸

Pescăriile Statului și Palatul SNFR, amplasate în apropierea cheului, au fost supuse, alături de alte clădiri amplasate în port, bombardamentelor din anul 1917.

Spre sfârșitul lunii decembrie 1917, administratorul Pescăriilor Statului înainta o petiție Primăriei Galați pentru constatarea și evaluarea pagubelor produse „de bombardările Artileriei inamice la hala Pescăriilor Statului din Port, proprietatea Ministerului Domeniilor”.³⁹

Pagubele produse au fost evaluate, la 27 ianuarie 1918, de către o comisie compusă de vicepreședintele Comisiei Interimare, Emil Codreanu, și Arhitectul șef al orașului, Virgiliu T. Ionescu, la 61.450 de lei.

La hală au fost necesare reparații la zidăria de piatră și cărămidă, tencuirea pereților la intrare și a bolților, refacerea tavanului la intrare, a tencuielilor exterioare, a bordurii pardoselii de beton și asfalt, a acoperișului și a construcției de fier.⁴⁰

Încăperilor cu destinația de birouri trebuia să li se refacă tavanele, tencuielile la interior și exterior. Acoperișul necesita, de asemenea, înlocuirea lemnului și a învelitorii din eternită și refacerea tinichigeriei.

La 7 aprilie 1918, al Palatului Serviciului Hidraulic, solicita Serviciului Tehnic al Comunei Galați „constatarea și evaluarea stricăciunilor cauzate bombardamentului Palatului Serviciului Hidraulic.”⁴¹

Comisia alcătuită din Ioan Calavri, vicepreședintele Comisiei Interimare și Virgiliu T. Ionescu, Arhitectul șef al comunei Galați, constata la 7 mai, faptul că edificiul fusese evacuat, iar pagubele se ridicau la suma de 505.480 lei.⁴²

Din devizul efectuat de către comisie pentru executarea reparațiilor la clădire⁴³, putem afla nu numai pagubele suferite, ci și materialele de construcție folosite la ridicarea Palatului, precum și o parte din ornamentica acestuia. Astfel, învelitoarea, în suprafață de 1500 mp, era din ardeză cu subînvelitoare de ruberoid, în fața lucarnelor se aflau șorțuri din tablă de zinc nr. 14, pe o lungime de 50 de metri, acoperișul avea o coamă ornamentală din tablă de zinc nr. 13, iar 10 vârfuri ornamentale înfrumusețeau arhitectura Palatului.

Streașina era din lemn de stejar, iar marchiza dinspre Dunăre avea o suprafață de 120 mp.

Zidăria exterioară era finisată cu piatră artificială, iar soclul era din piatră.

La pereții din pod urmau a fi executate tencuieli brute cu var hidraulic, iar betonul armat să fie folosit la „planșeele grinzii de ferestre și uși.”

Pereții erau placați cu faianță având bordură de mozaic. La peron treptele scărilor erau din granit, iar peronul dinspre Dunăre și sala mare erau dalate. Ferestrele, cu tâmplărie din fier, din sala mare aveau marmură, iar tavanul, partea superioară a pereților aveau ornamente din ipsos, din același material fiind confecționate și coloanele. Pardoseala era din plăci de faianță, cu bordură și ștraifuri. Lambriuri, tapete se regăseau în încăperile Palatului.

La etajul I și II, tâmplăria ferestrelor și ușilor era din lemn. Pe lângă geamurile simple și ornamentale, clădirea Palatului avea geamuri armate la marchize și lucarne. Palatul avea instalație termică proprie pentru încălzirea încăperilor.

³⁶ R.W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 424.

³⁷ George Muntean, *Galații în timpul Marelui Război, 1916-1918*, Editura Axis Libri, Galați, 2014, p. 36.

³⁸ *Ibidem*, pp. 22-25, 35-46.

³⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, Fond *Primăria Galați*, Dosar 121/1918, f. 125.

⁴⁰ *Ibidem*, ff. 127-127v.

⁴¹ *Ibidem*, f. 57.

⁴² *Ibidem*, f. 60.

⁴³ *Ibidem*, ff. 61-64.

Pentru o perioadă scurtă de timp (sfârșitul anului 1918- iunie 1919) sediul Comisiei Europene a Dunării (clădirea Comisiei situată pe strada Mihai Bravu din Galați fusese distrusă din cauza bombardamentelor) a funcționat în Palatul SNFR,⁴⁴ însă condițiile improprie (lucrările de reparații nu începuseră) l-au determinat pe delegatul României în Comisia Europeană a Dunării să caute o altă locație.⁴⁵

După încheierea Primului Război Mondial, în noile condiții economice și sociale determinate de înfăptuirea Marii Uniri, orașul Galați cunoaște un suflu nou în dezvoltarea sa. Sunt reparate sau construite din temelii clădirile bombardate, viața economică reluându-și cursul firesc.

Pescăriile Statului, reparate, trec în exploatarea societății „Frigul”, iar din acel moment, cunoaște modificări atât ca exploatare, cât și din punct de vedere constructiv, cele marcante având loc în deceniul 1970-1980 când în spațiul fostei ceainării s-a desființat planșeul dintre etaje, s-a modificat structura de rezistență și s-a amenajat un nou depozit frigorifer, iar coșul de la cazanul de abur a fost desființat. Nici linia ferată și rampa pentru bărci nu au fost omise, acestea fiind, de asemenea, desființate.⁴⁶

Palatul SNFR, deși cu aceeași funcțiune, trece prin avatarurile transformărilor din cauza multiplelor intervenții, fără a i se știrbi prea mult din arhitectura curentului neo-românesc, proprie lui Petre Antonescu.

După 1990, ambele edificii au fost clasate ca monumente istorice, Pescăriile Statului rămânând cu această denumire, deși se privatizase, iar Palatul SNFR, a fost clasat sub denumirea de Gara Fluvială, potrivit funcțiunii avute la acel moment.

Astăzi, ambele clădiri nu mai deserveșc funcțiunii pentru care au fost edificate, Pescăriile Statului fiind într-o avansată stare de degradare, au devenit spații de depozitare a materialelor unei companii private din București, iar Palatul Navigației, Gara fluvială, bucurându-se, încă, de o întreținere corespunzătoare de către proprietarul acestuia, are destinația de clădire administrativă, sala mare, fosta sală de așteptare, fiind transformată în spațiu comercial.

⁴⁴ S.J.A.N. Galați, *Fond Comisia Europeană a Dunării. Secretariat general*, Dosar nr. 89/1919-1922, f. 3.

⁴⁵ Marius Mitrof, *Primul Război Mondial – Memoria Palatului Comisiunii Europene a Dunării din Galați*, în "Monumentul", XIX, Editura Doxologia, Iași, 2018, p.

⁴⁶ Viorica Steluța Piscică, *Halele de Pescării de la Galați*, în „Danubius”, XX, Editura Muzeului de Istorie Galați, 2002, p. 99.

Palatul SNFR, 1922 (Muzeul de Istorie "Paul Păltănea" Galați)

Gara Fluvială (Palatul Navigației), astăzi

Pescăriile Statului, cca 1922 (Muzeul de Istorie "Paul Păltănea" Galați)

Pescăriile Statului, astăzi

Omagiu la Centenar: imagini literare dobrogene

dr. Corina-Mihaela Apostoleanu*

Dobrogea reprezintă o lume distinctă întru totul, prin situarea ei, în vecinătatea mării, „*la mijloc de rău și bine*”, cu fața spre Orient, dar având și legături străvechi, prin navigație, cu vestul Europei. Exilul poetului latin Ovidius pe țărmul euxin i-a schimbat acestui ținut, pentru prima oară, destinul spiritual. Au urmat, în epoca modernă, artiștii și literații, care au pus în lumină frumusețea peisajului dobrogean, unic prin alăturarea geografică a formelor de relief.

Reușitele culturale ale dobrogenilor au reprezentat etape importante în propășirea unei regiuni ce trebuia, după 1878, să „recupereze” diferențele de dezvoltare economică și socială, comparativ cu celelalte provincii istorice românești.

În plan editorial, aceasta a însemnat apariția de cărți și periodice - ziare și reviste - al căror conținut să răspundă cerințelor spirituale ale unei comunități în formare.

Ziarul „Crainicul”, având o foarte scurtă perioadă de apariție - 25 februarie - 16 mai 1931 -, s-a dovedit o publicație interesantă, ce grupa între colaboratori pe: Octavian Moșescu, G. Murnu, Ion Pillat, Camil Petrescu, Ion Simionescu. Se publicau informații și știri cu caracter general, fiecare dintre semnatari „*având complecta și exclusiva răspundere a celor ce scrie*”.

Tipografia „Gutenberg” din Bazargic asigură ziarului o anume ținută a condițiilor grafice. Deși numai în câteva numere, publicația este foarte densă ca informație, iar prezența unor nume importante ale literaturii noastre reprezintă garanția calității textelor publicate.

În nr. 1, editorialul numit *În jurul apariției ziarului Crainicul* este semnat de Octavian Moșescu și aduce în atenție importanța acestui gest cultural în zona Dobrogei de Sud, al cărei ținut este domeniul preferat de reverie și inspirație pentru lumea artistică românească a vremii.

Tot în acest prim număr, se prezintă atracțiile Balcicului, dar și locurile cu semnificație istorică și sentimentală, respectiv capela în stil bizantin „Stella Maris”¹, construită la cererea Reginei Maria, pentru momentele sale de reculegere. Regina, fiind o admiratoare a peisajului marin de la Balcic, își va dori ca „Stella Maris” să îi adăpostească inima, în mod simbolic.

Cronica evenimentelor culturale este o prezență constantă în toate numerele. Sunt menționate numeroasele activități ale Universității libere, precum și reprezentațiile teatrale susținute de profesioniști și amatori, lansările de carte ori șezătoarele cu diferite tematici.

Ziarul își dorește să fie o oglindă a evenimentelor cât mai diverse și, astfel, cinematograful, aniversat la 35 de ani de existență, își găsește, la rândul-i, un ecou într-un eseu consistent.

* Biblioteca Judeeană „Ioan N. Roman” Constanța

¹ Așezământul fusese construit de curând de meșterul zidar Gaetan Denize, iar pictura i-a fost executată, în anul 1930, de Anastase Demian și Tache Papatriandafil.

În nr. 3 din 28 martie, Ion Simionescu face o descriere cu certe virtuți literare ținutului *Caliacra-Ekrene*, despre care se știe că avea una dintre cele mai frumoase plaje și o intensitate unică a luminii solare, elemente geografice convertite în imagini poetice.

Admirația scriitorilor pentru unicitatea peisajului Dobrogei de Sud s-a metamorfozat continuu în pagini de literatură, iar nr. 4 din 12 aprilie al „Crainicului” se constituie într-un eveniment editorial, prin contribuția a cel puțin două nume: Ion Pillat și Camil Petrescu.

Poetul semnează *Balcic biblic*, creație pe care o dedică lui C.D. Mugur și *Balcicul de seară*², pentru Octavian Moșescu.

Imaginile exotice din *Balcic biblic* sunt în deplină consonanță cu vechi reprezentări creștine, aluzie la vechimea așezării și la tumultul istoric pe care l-a străbătut:

„Pe piatra asta veche la care vii, cadână,
Cu vasul de aramă în seară la cișmea,
Ședea Samarineanca tăcută la fântână
Așa cum stă de veacuri în Evanghelia mea.

Din luntrea asta veche culcată peste plajă,
De care ai prins la soare, pescare, un năvod,
Apostolii odată svârliră a lor mreajă
Pe apele sfințite în vremea lui Irod.

Și sub smochinul ăsta, bătrân ca amintirea,
Sub care stai de pază, vier cu cap de sfânt,
Grăia Galileanul, cum spune povestirea,
Când pilduia Scriptura cea bună pe pământ.

Și pe asinul ăsta pe care, grădinare,
Ți aduci la târg harbujii și poama, azi ca ieri,
Venea Mântuitorul așa încet, călare,
Pe drumuri înverzite cu foi de palmieri.”

Remarcabil este eseul dedicat Balcicului de Camil Petrescu. Prozatorul, la rândul său, unul dintre scriitori prezenți adesea la festivalul literar al Balcicului, dăruiește ținutului o descriere poetică, mai greu de regăsit în romanele sale. Elementele geografice abundă la un scriitor care ne-a obișnuit cu o subtilă analiză psihologică:

„Pentru oamenii de știință Coasta de Argint este o intercalare climatologică, un colț mediteranean rătăcit și păstrat în ținuturi continentale, asemeni unei moșteniri atavice, răsărite inexplicabil peste multe generații, asemeni, dacă vreți unui vas de preț îngropat și păstrat de sute de ani în straturile adânci ale unui pământ arabil. Dar pentru cel care e rob magiei cuvintelor și pentru cel încercat de ispita imaginației, Balcicul înseamnă un alt soi de intercalare, nu mai puțin surprinzătoare (pentru cineva venind dinspre Carpați, ca aceea climatologică). E ca o lumină nouă în fierberea mărunță a cerului și a mării, în reflexul văros al râpelor și caselor. Dar mai ales privit de pe mare, așa cum trebuie să apară călătorilor pe valuri, cum desigur apărea corăbierilor venind aci din larg, acum sute de ani, portul acesta cari nu-i mai azi nici port, nici capitală de județ, tulbură și mai viu închipuirea. Golful mare cu conturul de petală albastră, orașul etajat în amfiteatru cu casele întărite cu ziduri și susținute de terase, cu chioșcuri de siluete de geamii, pare un decor de teatru, înrudit cu cadrele care mă fascinau de copil, când cuvintele mă vrăjeau, fără să le pot preciza înțelesul. Trebizonda.”³

Tematica religioasă este reprezentată de poezia lui St. O. Iosif, *Iisus*, publicată în apropierea Sărbătorii Paștelui, 28 aprilie:

² Poezia este datată în 1929, de Ion Pillat.

³ „Crainicul”, I, nr. 4, 12 aprilie 1931, p. 1

„Iisus copil, la sânul maicei sale;
Păstori se miră, magi i se închină.

Un zâmbet liniștit, blând, fără vină,
Și totuși nu știu ce ascunsă jale,
Ce presimțiri de chinuri ideale
Umbresc în taină fața lui divină.

Știai de-atunci, Iisuse, tu c-odată,
Iubind prea mult pe oameni, drept răsplătă,
Vei îndura batjocura și-amarul,

Și-ncunurat cu spini, urcând Calvarul
Pe umăr crucea singuri ți-o vei duce
Și vei muri, strigând la cer, pe cruce ?...”

Cu toate că s-a manifestat efemer între publicațiile periodice dobrogene și naționale, „Crainicul” se dovedește o sursă demnă de cercetare pentru istoria literară, ce se bazează, adesea, pe aparițiile de mare întindere cronologică, ignorând faptul că scriitori importanți au colaborat intens la ziare și reviste de această natură. Grafica elegantă a paginii tipărite dovedește profesionalismul grupului de colaboratori și categoria de public elevat căreia i se adresa.

Revista „**Gânduri de la mare**”, cu subtitlul de „*revistă culturală regională*”, a apărut la Constanța, în perioada mai 1937-mai 1942, avându-l ca director pe Titus Cergău.⁴ Era publicația neoficială a Ligii Culturale, secția Constanța. A publicat: articole culturale, creații literare originale, traduceri, folclor dobrogean, geografie, istorie, toponimie dobrogeană. Publicația acordă un loc important literaturii de inspirație dobrogeană.⁵

Deși istoria literară nu reține în mod deosebit creațiile autentice din această revistă, considerându-le mai degrabă modeste⁶, publicația avea o circulație intensă în universul școlii. Chestiunile importante ale momentului - precum dezvoltarea unei vieți culturale și în mediul rural - sunt privite cu maximă seriozitate și Titus Cergău semnalează corect situația existentă. Și alți colaboratori ai revistei, precum G. Tomulescu, se exprimă în acest sens. Astfel, în nr. 3 /1937, apare, sub semnătura acestuia, textul care urmează: „[...] *Este timpul să începem munca temeinică de cunoaștere a țării, prin astfel de cercetări. A ne cunoaște țara însemnează a ne iubi țara. Și pentru a ne iubi țara este nevoie să începem prin a cunoaște satul, comuna, regiunea, ca singurele tipuri reprezentative și rezumative a sintezei neamului, căci cunoașterea națiunii este știința patriei*”. În această serie de articole se vor încadra și cele dedicate Dobrogei de Sud, respectiv, zonei Balcicului. În nr. 3-4 din martie/aprilie 1939, N. M. Mincev face o amplă prezentare geografică a ținutului numit „Valea fără iarnă”, într-o manieră excesiv romantică, consecința unui entuziasm real față de peisajul îndelung evocat de scriitori și esești.

Și în alte numere se regăsesc texte literare dedicate Batovei. În același ton expansiv, Valerian Petrescu publică, în numărul din ianuarie-martie 1940, un eseu despre interferența dintre Orient și Occident, lesne vizibilă în peisajul geografic și spiritual de la Balcic:

„*Balcicul! E o feerie din basm. Orientul se oferă aici din plin și a rămas încă tihnit, cu tot occidentalismul adus vara de tinerețea și toate costumele plăjii. Marea albastră, soarele și cadănele, turcii cu bărbi și turban, apoi glasul muezinului din turla moscheilor, ce se pierde în depărtări constituie o viziune din alte vremuri, viziune din orient care a atras, din mijlocul civilizației celei mai înaintate, pe un Byron*”.

⁴ Titus Cergău a fost învățător la Sibioara, între 1922-1929, și Constanța, în perioada 1929-1949. Este unul dintre fondatorii revistei lunare de artă și cultură dobrogeană „Pontice” (Constanța, ian. 1939-aug. 1940). A colaborat și la: „Dobrogea Jună”, „România dela mare”, „Marea Noastră”, „Analele Dobrogei”, „Dacia”, „Farul”.

⁵ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană (1879-1980). Bibliografie comentată și adnotată*, Biblioteca Județeană Constanța, 1985, p. 181-182

⁶ Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2005, p. 235-237

„**Rod nou**”, subintitulată „*revistă literară, artistică, științifică*”, Silistra, ianuarie 1934-februarie 1935, având redacția la sediul Bibliotecii Liceului „Durostor”, era o publicație lunară, al cărui scop era sprijinirea culturii. Erau semnalate aparițiile editoriale, apăreau creații literare originale, dar și traduceri din literatura străină, cronici științifice, articole de istorie literară etc. În articolul program se arăta, între altele: *„În privința conținutului și colaboratorilor să se știe atât, că: neținând seama nici de curentul din care face parte, nici de cenaclu și nici de treapta socială a autorului, ne permitem să ținem seama doar de un lucru: talentul. Simțindu-se de mult un gol în beletristica acestui oraș cât și a întregii provincii, credem că, cu revista de față și cu concursul cetitorilor vom ajunge-odată și odată-să umplem golul simțit.”*

O viziune deloc romantică și sentimentală, mai degrabă aspră și critică, a Balcicului plastic și literar este cea a lui Arghezi, care, într-o manieră ironică, vede în fiecare dintre strădaniile artiștilor o pasișă, nu prea demnă de interes:

„*Despre Balcic, pictorii ne încredințau că aspectele lui ar putea să dea tuturor generațiilor de artiști viitoare, modele ideale de ajuns, luate de-a dreptul din natură și strămutate intacte pe pânză, ca strugurii de vrej în farfurii; forme, lumină, culoare. Răspântia, fântâna, casa aurie, drumeacul care suie sau coboară, tățăroaicele, statul jos a la turca, sau tras în mii de ediții și, în visul ca fitece bucureștean să aibă dacă nu un yacht și-un cazinou, ca un fost ministru, care-și importa benedictina pe apă, cel puțin o vilă, amatorul maritim și balnear se mulțumea și cu peticul de vopsea, agățat artistic în perete într-o ramă de bronz...*” (Creion, 1943), p. 309, inițial, în „Informația Zilei”, III, nr. 617, 25 septembrie 1943.

Anton Holban are un foarte scurt episod la Balcic, în *Jocurile Daniei*. Tânărul îndrăgostit de Dania, atât de îndepărtată, într-o lume care lui Sandu îi pare inaccesibilă, își caută liniștea și pe țărm de mare, la Constanța sau Balcic, dar nu se poate bucura de culorile mării la vreme de toamnă, pe care doar le observă, căci separarea de Dania anulează orice atribut al acestui peisaj.

Agatha Grigorescu-Bacovia dedică un întreg volum de însemnări Coastei de Argint, a cărei frumusețe, citită în cheia romantică, este prezentă cu insistență în literatura română, la sfârșitul anilor '30, când a apărut volumul *Terase albe*.

Exotismul peisajului și al unor fețe cu puternice trăsături orientale, devenite, în pictură, „embleme” ale Dobrogei de Sud, se regăsesc în literatură cu aceeași forță a unei imagini unicat.

Iată un fragment care ar putea lesne concura cu oricare dintre tablourile lui Iser:

„*Pe o cărăuie, dintre smochini te întâmpină o tățăroaică în costum negru cu falduri bogate; mers sprinten, ochii oblici-doi sâmburi de măsline, sclipind sub gene lungi și mătăsoase.*

Pe o altă cărăuie, șerpuită și nesigură, un turc singuratic, cu turbanul decolorat, bătrân ca și pletele ce-i încadrează figura prelungă și arămie, târăște pasul, sprijinit de un băț noduros, iar într-o mână frământă indolent un șiruleț de mărgele murdare...”

Fraternizarea dintre scriitori și pictori este mărturisită odată cu fiecare gest de admirație față de peisajul natural al Coastei de Argint.

Beției, care alunecă prin simțuri la vederea culorilor tari ale Balcicului, nu îi rezistă nici Agatha Grigorescu-Bacovia, care, odată găzduită în atelierul d-nei Storck, are ocazia de a trăi două stări deodată: propria inspirație literară - ivită din privirea îndelungă a peisajului - și emoția întâlnirii culorilor din tablourile „*îndelung meșteșugite*”. Multe, copleșitor de multe adjective transformate în metafore aruncă în jocul literar scriitoarea, poate cu o nestinsă convingere că nici acestea nu ajung pentru a exprima tot ceea ce impresionează neconținut ochiul.

Prezența modestului cartier tătarăsc, desfășurându-și lipsurile și umilințele, ca un vechi martor al adevăratului început al Balcicului, se conturează în total contrast cu vilele cochete, aflate la mică distanță:

„*Sărăcia cartierului impune totuși, prin contrast, o poezie arhaică și tulburătoare; poezia veacurilor cărora natura refuză altceva decât majestatea ei... Viața pare absentă în aceste cenușii, strâmbe și miniaturale cuburi de piatră bolovănoasă. Totuși, în stare latentă, pulsează o notă melancolică și obsedantă, ce se acordă armonios la poalele acestui imens albastru de ceruri și ape.*”

Castelul Reginei, descris în amănunt, împreună cu grădina ce îl înconjoară, exprimă puternica admirație față de stilul arhitectural al construcțiilor, fără a eluda farmecul oriental, subtil armonizat cu peisajul și exigențele occidentale ale aranjamentului grădinii:

„Ne apropiem de Castel...”

O fantezie sculpturală, în mijlocul unui amfiteatru de terase, surâzând valurilor și vorbind primirilor cu chemări pure și luminoase... pe mătasea curgătoare a apelor, minaretul Castelului își culcă umbrele, profilându-și conul alb din mănunchiurile verzi, ce împăduresc spatele palatului... Vibrație de linii albe într-o uimitoare îmbinare de culori balcanice. Bogata floră a teraselor, pare din depărtare un superb mozaic...”

„Vrăjile Orientului” se adună în povești și legende, pe care scriitorii și pictorii le tălmăcesc în cuvinte și culoare, astfel ca ele să își păstreze viața dincolo de secole. Cimitirul musulman, cu tainele trupurilor ce se odihnesc într-însul, „Stânca Vrăjitoarei” sunt alte prilejuri de a evoca lumea apusă a unor misterioase împletiri de dragoste și ură, de răzbunare și pedeapsă.

La cofetăria „La Buturugă”, dulceața de smochine - evocată cu poftă de dulci ispite și de Sadoveanu, mai târziu - e însoțită de siropuri, rahat turcesc, baclavale, *bizilii*, într-un răsfăț de gusturi și arome care dau Orientului materialitate și consistență.

Marea „*de un albastru nervos*”, domină, la Capul Caliacra, un peisaj mai mult decât straniu, pentru care autoarea metaforizează din nou.

Proza marină a Agathe Grigorescu-Bacovia - în fond, o colecție de imagini și memorii de turist cu ochiul exersat și predispus la literaturizare - nu are forța descriptivă de a rămâne un punct de reper. Reprezintă, însă, una dintre cele mai fidele mărturii ale unei epoci de maxim entuziasm pentru peisajul exotic al Coastei de Argint și spiritul romantic pe care acesta îl inspira scriitorilor perioadei interbelice.

Odată descoperit, peisajul Dobrogei de Sud va constitui pentru artiști și scriitori un primitor loc de inspirație și visare. Literatura română se va îmbogăți și completa cu acele scrieri ce întregesc un contur geografic de mare frumusețe, izvoditor de mari emoții și bucurii.

Realități dobrogene la 65 de ani de la Marea Unire

Valentin Vasile*
Theodor Bărbulescu**

REZUMAT. Sărbătorirea a *65 de ani de la Marea Unire* a fost unul dintre evenimentele majore ale anilor 1980, iar mobilizarea populației a arătat că sistemul politic încă era funcțional. Totuși, pentru a se asigura un climat de liniște, Miliția și Securitatea au fost în alertă. Prezentul articol își propune să evidențieze acțiunile dedicate Marii Uniri în județul Constanța, așa cum s-au prezentat în presa locală, dar au fost folosite și datele din arhiva Securității pe această temă. Conceptualizarea planului de măsuri, obiectivele urmărite și finalitatea acțiunii „Unirea” (1983) subliniază câteva aspecte specifice ultimului deceniu totalitar.

ABSTRACT. Celebrating *65 years since the Great Union* was one of the greatest events of 1980's, and the mobilization of population showed that the political system was still functional. However, for assurance of a silent climate, Militia and Securitatea Statului were on alert. The present article purposes to highlight the actions dedicated to the Great Union in the Constanta county, as they were presented in the local press, but on this theme, there were also used the data from Securitate's archive. The conceptualization of measures plan, the objectives and the result of 'Union' action (1983) underline some specific aspects of the latest totalitarian decade.

Cuvinte cheie: Marea Unire, presa locală, manifestări, acțiune, plan de măsuri

Keywords: the Great Union, local press, events, action, measures plan

I. Manifestări dedicate Marii Uniri în județul Constanța

Într-o dimineață liniștită de septembrie, când se ridicau zorile peste marea cu valuri potolite, telefonul a sunat, iar o voce fermă a anunțat: să cinstim Marea Unire!

Așa poate fi descris momentul în care Comitetul Județean de Partid Constanța a primit înștiințarea pentru organizarea activităților referitoare la actul de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918).

La mijlocul lunii septembrie 1983, Nicolae Ceaușescu, președintele țării, s-a aflat într-o vizită

*consilier: Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității; e-mail: vslvalentin@yahoo.com

**consilier: Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

de lucru în județul Cluj, iar, la inaugurarea noului an școlar 1983-1984, a anunțat că, peste două luni, urma să se sărbătorească 65 de ani de la realizarea statului național unitar român.¹ De la respectiva cuvântare și până la elaborarea unor planuri cu activități festive s-a scurs foarte puțin timp. În primă fază, presa scrisă era solicitată să instituie rubrici permanente despre acest eveniment², iar structurile de partid și cele culturale și de învățământ din teritoriu și din Capitală trebuiau să pregătească o serie de acțiuni dedicate evenimentului. La nivelul județului Constanța, Comitetul județean de partid era condus de prim-secretarul Ion Stoian³, deși, la sfârșitul anului 1983, în unele lucrări dedicate nomenclaturii de partid, nu mai figurează în respective funcție de conducere. Totuși, în presa oficială a vremii, numele acestuia a fost asociat celor mai importante activități dedicate Marii Uniri desfășurate în Dobrogea.

Cum s-au mobilizat constanțenii pentru sărbătorirea actului unirii?

În presa locală, cotidianul „Dobrogea Nouă” și revista lunară de cultură „Tomis” au fost principalele elemente de propagare ale rememorării colective asupra zilei de 1 decembrie 1918, desigur, împrăștiate de manifestările la nivel județean. Dintre articolele apărute în „Dobrogea Nouă”, în opinia noastră, unul dintre acestea evidențiază cel mai obiectiv momentul, fără a se observa amestecul politicului sau tendințele de preamărire ale conducătorului statului. Astfel, Gheorghe Dumitrașcu, doctor în istorie, publica articolul *Unirea – în cugetul și în simțirea întregului nostru popor*, din care redăm: „Simplul adevăr că un teritoriu este vatră comună a unui popor, rupt în mai multe părți și bântuit de interese puternice și ostile, nu ajunge. Și n-a ajuns niciodată. Poporul nostru a trăit, în evul mediu, vremelnice și parțial, împărțit între mai multe imperii [...] Conștiința unității de neam, există pe întreaga întindere, a vetrei noastre etnice, nu e acoperire a timpurilor moderne și nici opera exclusivă a cărturarilor. [...] Călători, negustori, mocani cu turmele. Diplomați, militari, lume de tot felul, românii au trecut cu diverse interese dintr-o parte într-alta a spațiului nostru de suflet, descoperind, răspândind și prezentând marele adevăr că peste tot sunt români...”⁴

Cooptarea specialiștilor din sfera cercetării istorice și militare era necesară în contextul aniversării evenimentului; în plus, Muzeul Național de Istorie Națională și Arheologie din Constanța era reper în domeniul cercetării. Pe segmentul de istorie militară, s-a organizat Sesiunea de comunicări științifice „65 de ani de la Marea Unire” la Casa Armatei din Constanța, pe 12 noiembrie 1983. La reușita acțiunii au participat Comisia română de istorie militară, Comandamentul marinei militare și instituții culturale constănțene⁵. Acțiunea militarilor a precedat cea mai importantă - și deja tradițională - manifestare anuală, intitulată „Pontica”, în organizarea Muzeului de Istorie și Arheologie. Prefațarea principalei activități culturale și istorice s-a făcut, așa cum era de așteptat, în oficina partidului. Se consemna: „Ultima decadă a acestei luni va fi marcată de un eveniment deosebit în viața spirituală a județului nostru: «Pontica – dialog cultural cu viața». Inclusă amplului program al Festivalului național „Cântarea României”, această manifestare reprezintă o sinteză și un moment de vârf al unui lanț de acțiuni desfășurate pe întreg parcursul anului, cu scopul de a mijloci și stimula dialogul direct între creatorii de bunuri spirituale - scriitori, oameni de știință, actori, plasticieni etc. - și marea masă a creatorilor de bunuri materiale din întreprinderile și instituțiile constănțene. [...] actuala ediție a «Ponticii» se află sub semnul [...] aniversării a 65 de ani de la memorabilul act al mării Uniri de la 1 decembrie 1918”⁶.

¹ „Peste două luni [...] vom sărbători 65 de ani de la realizarea statului național unitar” (DOBROGEA NOUĂ, 10.903 (28 septembrie 1983, p. 1)

² DOBROGEA NOUĂ, oficiul de partid din județul Constanța, a acordat spații relativ generoase - una din cele patru pagini ale ziarului -, fiind permanentizate rubricile “1918-1983 65 de ani de la făurirea statului național unitar român” și “Manifestări dedicate unirii” (articole, reportaje și alte materiale referitoare la sărbătorirea Marii Uniri).

³ Ion STOIAN (n. 28 nov. 1967, com. Telega, jud. Prahova). A absolvit Facultatea Muncitorească (1951), mai apoi, Institutul de Relații Internaționale (1955) și a obținut titlul de doctor în economie la Școala de Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” (1959). Profesia de bază era de strungar. Ascensiunea politică a fost constantă și, de la simplu membru de partid (1945), a urmat membru supleant al C.C. al P.C.R. (1965-1969), mai apoi, membru al C.C. al P.C.R. (1979-1989) și secretar al C.C. al P.C.R. (1984-1989). Dintre demnitățile ocupate, amintim: șef Secție propagandă a C.C. al P.M.R. (1959-1965), rector al Academiei de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu” (1968-1971), prim-secretar al Comitetului județean de partid și președinte al Comitetului Executiv al Consiliului popular județean Constanța (1979-1983), ministru al Afacerilor Externe (1989) (DOBROGEA NOUĂ, 2004, p. 548).

⁴ DOBROGEA NOUĂ 10.918 (15 octombrie 1983), p. 1, 4

⁵ COSTANDACHE 13 noiembrie 1983, p. 1

⁶ COSTANDACHE 18 noiembrie 1983, p. 1

Despre program aflăm mai multe informații dintr-un alt editorial, din care redăm: „*De mâine și până la sfârșitul lunii se va derula programul unei manifestări politico-educative și cultural-artistice care și-a câștigat, de-a lungul anilor, un loc de cea mai mare importanță în peisajul spiritualității constănțene: «Pontica, dialog cultural cu viața» [...] Prima zi a «Ponticii – 83» va fi marcată, în mod tradițional, de deschiderea (ora 10.00) sesiunii științifice anuale a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, cu tema «Civilizații, etnogeneză și unitate națională în cadrul evoluției istorice a României».* Sub aceste auspicii, timp de trei zile, prestigiosul muzeu constănțean a fost gazda unei reuniuni pe a cărei agendă erau înscrise peste 150 de comunicări și referate științifice propuse și susținute de cercetători din întreaga țară. Seara, în sala Teatrului «Fantasio», la ora 17.30, a avut loc premiera laureaților ediției a IV-a a Festivalului «Cântarea României», județul Constanța. A urmat un spectacol cu cea mai recentă premieră a Teatrului «Fantasio», revista muzicală «Nuntă la Fantasio». La librăria «Mihai Eminescu» din Constanța, s-a deschis, sub genericul «Cartea, modelator de conștiințe», o expoziție tematică de carte social-politică, tehnico-științifică și beletristică, în cadrul căreia un loc central l-au ocupat lucrările dedicate semnificațiilor actului istoric de la 1 decembrie 1918. În fine, «Pontica '83» a prilejuit Întreprinderii cinematografice a județului Constanța prezentarea, în premieră, a filmului «Lovind o pasăre de pradă», ce a rulat pe ecranul cinematografului «Progresul», în săptămâna 21-27 noiembrie 1983. Filmul a fost prezentat în două spectacole de gala, luni, 21 noiembrie, la cinematografele «Progresul» (ora 18.00) și «Republica» (ora 19.00.). [...] Scenariul filmului a fost semnat de Petre Sălcudeanu, iar regia Iosif Demian. În rolurile principale: George Negoescu, Dorel Vișan, Ioana Bulcă ș.a.”⁷

Suita de fapte a fost completată de Festivalul de teatru al amatorilor de la Medgidia, simpozioanele organizate la Casa de Cultură a Sindicatelor din Constanța, la Medgidia, la șantierul S.N.C. și „Portul”, la Căminul cultural Cogealac. Teatrele au participat cu premiere și spectacole în mijlocul salariaților de la Șantierul Naval Constanța, Întreprinderea integrată de lână, la Combinatul petrochimic Midia, Canalul Dunăre-Marea Neagră, Cenaclul „Eveniment” al tineretului constănțean, corurile „Vox Maris” și „Pontica”, cenaclurile literare și formațiile artistice de amatori din Constanța, Medgidia, Negru Vodă au fost prezente cu programe care au mulțumit audiența. Un interesant dialog constănțean a avut loc pe nava „Tomis”, unde soliștii Teatrului liric din Constanța au susținut recitalul vocal-instrumental „Tricolorul românesc - mesager al păcii”.⁸

Manifestări consacrate Unirii era titlul rubricii care consemna, telegrafic, evenimentele care s-au desfășurat ori urmau să se producă pe raza județului Constanța. S-a constatat o permanentizare a acesteia în ultima parte a lunii noiembrie 1983, când și acțiunile dedicate momentului festiv s-au înmulțit. Astfel, aflăm că, în localitățile Adamclisi, Băneasa, Ostrov și la Întreprinderea de șuruburi „A. Saligny” au avut loc simpozioane cu tema „Lupta pentru independență și unitate statală a poporului român”; de asemenea, în perioada 1-15 noiembrie 1983, în școlile generale și liceele din județul Constanța au avut loc dezbateri pe tema „Lupta seculară a poporului român pentru unitate și independență națională”. Inspectoratul Școlar Județean a organizat o excursie tematică, „Pe urmele eroilor luptei pentru unitate și libertate națională și socială”, fiind vizitate muzee, monumente și locuri istorice, mărturii ale luptei poporului pentru independență și unitate statală.⁹ Întreprinderea Cinematografică Județeană a fost cooptată și în acțiunile organizate la nivel județean. Cinematograful „Dobrogea” din Medgidia a găzduit manifestările cu tema „Pagini cinematografice despre epopeea națională, având programate, filmele „Dacii”, „Buzduganul cu trei peceti”, „Pentru patrie” și filmul documentar „Militanți pentru unire”.

O manifestare similară urma să aibă loc la cinematografele „Pescăruș” din Mangalia și „Progresul” din Constanța. La cinematograful „Popular” din Constanța se prezenta filmul documentar „Vasile Goldiș”, iar la cinematograful „Republica”, în perioada 21-27 noiembrie 1983, filmul documentar „Avram Iancu”. Șirul manifestărilor se continua în localitățile Plopeni, Chirnogeni, Cotu Văii, Tuzla, Castelu, Satu Nou, Nisipari și Ovidiu, cu prezentarea filmelor „Burebista”, „Rug și flacăra”, „La răscrucea marilor furtuni” și „Munții în flăcări”, urmate de dezbateri, simpozioane și

⁷ STRAHILEVICI 20 noiembrie 1983, p. 1, 2

⁸ TOMIS 12 (166) 1983, p. 3

⁹ DOBROGEA NOUĂ 10.948 (19 noiembrie 1983), p. 3

expuneri.¹⁰ Casa de Cultură Eforie a organizat, la clubul „Central” din Eforie Sud, simpozionul cu tema „Formarea Statului național unitar român, rezultat al afirmării voinței întregului popor”, în timp ce, la școlile generale și liceele din Hârșova, Mangalia, Eforie, Năvodari, Medgidia și Cernavodă, s-au vernisat expoziții de artă plastică cu lucrări ale elevilor, grupate sub genericul „Vrem să ne unim cu țara”. Totodată, la Casa de Cultură a Sindicatelor din Medgidia a avut loc simpozionul „Lupta seculară a poporului român pentru unitate și independență națională”.

În aceeași perioadă, s-a desfășurat concursul tematic „Istoria și cultura poporului român, flacăra vie a conștiinței patriotice revoluționare a tinerei generații”.¹¹ Teatrul Dramatic a oferit, pentru marinarii de pe navele aflate în portul Constanța, un recital de poezie patriotică intitulat „Idealul peren al Unirii”, iar la Biblioteca comunală Băneasa s-a deschis expoziția de carte cu tema „Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească”.¹² Includerea elevilor în aceste manifestări tematice au ajuns până la nivelul învățământului primar. De exemplu, un grup de pionieri au fost aduși la Liceul industrial nr. 10, pentru a audia comunicările și referatele de la sesiunea „Unitatea poporului român – fundamentul independenței și suveranității naționale”. Liceenii și, parțial, cei din învățământul gimnazial au fost implicați în diverse activități. Primii au răspuns activ la chemările conducerilor unităților de învățământ și s-au înscris atât cu comunicări, cât și prin includerea în cenacluri literare; cei de la gimnaziu au performat îndeosebi în cadrul brigăzilor artistice. De altfel, istoria, pictura, poezia și dansul au fost elementele principalele ale reprezentărilor populației școlare în cinstirea Marii Uniri.

Apogeul sărbătoririi Unirii de la 1 decembrie 1918 a fost atins la Adunarea festivă ținută la Casa de Cultură a Sindicatelor din Constanța, în data de 29 noiembrie 1983. La adunare au participat Ion Stoian, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, prim-secretar al Comitetului Județean de Partid, președintele Comitetului executiv al Consiliului Popular Județean și membri ai diverselor structuri de partid. Adunarea a fost deschisă de Teodora Avram, președinta Consiliului județean al Frontului Democrației și Unității Socialiste. După rostirea unor discursuri încărcate de registrul ideologic al epocii, festivitatea s-a încheiat cu un spectacol omagial. la care și-au dat concursul formații artistice profesioniste și de amatori.¹³

În dimineața zilei de 30 noiembrie 1983, au avut loc depuneri de coroane și jerbe de flori. La solemnitatea de la Monumentul Victoriei, din Constanța, a luat parte Ion Stoian, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, prim-secretar al Comitetului Județean de Partid. Au participat, de asemenea, membri ai birourilor comitetelor județene și municipale de partid, ai comitetelor executive ale consiliilor populare județean și municipal, generali și ofițeri superiori, reprezentanți ai Comandamentului marinei militare, Diviziei Mărășești și trupelor de securitate, ai întreprinderilor și instituțiilor constănțene, oameni ai muncii, elevi, pionieri și șoimi ai patriei.¹⁴ Pe data de 1 decembrie 1983, la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, a avut loc vernisajul expoziției omagiale „Momente din lupta poporului român pentru unitate și independență națională”, la care au participat numeroși oameni ai muncii din localitate. Comitetul U.T.C. de la Liceul Pedagogic din Constanța a organizat un concurs „Cine știe câștigă”, cu tema „65 de ani de unitate și independență”. La librăria și biblioteca din comuna Negru Vodă s-au organizat expoziții de carte social-politică și istorică sub genericul „65 de ani de glorie”. De asemenea, la școala generală este deschisă expoziția „Unirea poporul a înfăptuit-o”, cuprinzând lucrări ale elevilor, iar, în unități economice și instituții au fost prezentate expuneri pe teme referitoare la Unirea cea mare.¹⁵

La București, Adunarea festivă s-a organizat la 1 decembrie 1983, însă sărbătorirea evenimentului a fost tot atât de importantă ca omagierea președintelui Nicolae Ceaușescu. Discursurile au evidențiat însemnătatea actului Marii Unirii, însă mai mult au arătat imaginea hiperbolică a conducătorului statului, indusă de elementele specifice cultului personalității, de la

¹⁰ DOBROGEA NOUĂ 10.948 (19 noiembrie 1983), p. 3

¹¹ DOBROGEA NOUĂ 10.950 (22 noiembrie 1983), p. 3

¹² STRAHILEVICI 27 noiembrie 1983, p. 2

¹³ DOBROGEA NOUĂ 10.957 (30 noiembrie 1983), p. 1, 3

¹⁴ DOBROGEA NOUĂ 10.958 (1 decembrie 1983), p. 4

¹⁵ DOBROGEA NOUĂ 10.959 (2 decembrie 1983), p. 3

glorificarea acestuia în mass-media¹⁶ până la cuvântările actanților. Din punct de vedere organizatoric, nu au fost difuncționalități, iar aparatul informativ și-a îndeplinit misiunea fără incidente (așa cum s-a stabilit prin planul de măsuri). După încheierea sesiunii festive, conducerea politică, alături de toți cei prezenți, au asistat la spectacolul dedicat împlinirii a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român. Din presa vremii, reținem: „Spectacolul festiv a fost organizat de Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Comitetul Municipal București al P.C.R., împreună cu Consiliul Central al U.G.S.R., C.C. al U.T.C. și Consiliul Național al Organizației Pionierilor. Spectacolul, de o deosebită ținută artistică, de puternică forță emoțională, răsplătit în numeroase rânduri cu vii și susținute aplauze, se încheie în acordurile imnului «E scris pe tricolor unire»». Urcând la masa prezidiului adunării, pionieri și șoimi ai patrie i-au oferit tov. Nicolae Ceaușescu, cu dragoste, cu emoție și bucurie, buchete de flori. Din partea tov. Nicolae Ceaușescu și a tov. Elena Ceaușescu le-a fost oferit un frumos coș de flori tuturor realizatorilor spectacolului festiv dedicat aniversării a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român. Participanții la adunarea omagială au ovaționat îndelung pentru gloriosul nostru partid și pentru secretarul său general, pentru progresul și prosperitatea continuă a națiunii noastre socialiste, pentru pace, înțelegere și colaborare în întreaga lume”¹⁷

II. Securitatea Statului și munca informativă în sfera activităților culturale

Provocările anilor '80 au generat măsuri de cunoaștere și prevenire suplimentare, însă fără a controla pe deplin respectivul domeniu de activitate. Abordarea problematicii se raportează strict la starea de spirit din segmentul ocupațional muzeal și artă (activitatea teatrală) de pe raza județului Constanța, în prima jumătate a ultimului deceniu totalitar. Toate datele au fost incluse în activitatea informativ-operativă a Securității denumită „Artă-cultură”. Argumentarea alegerii temei are ca fundament includerea respectivelor instituții în acțiunile de evocare ale Marii Uniri, desfășurate la finele anului 1983.

Despre stadiul cunoașterii situației operative în muzeele de istorie, arheologie și artă, Serviciul I din cadrul Inspectoratului Județean de Securitate Constanța, condus de cpt. Morcan Ion, evidențiază câteva aspecte. Astfel, ca obiective aflate în supraveghere informativă, se menționau: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie compus din 21 de muzeografi, și Muzeul de Artă, alcătuit din patru muzeografi. În aceste medii erau folosiți trei informatori și trei surse, din care patru fuseseră recrutați la Muzeul de Istorie.¹⁸ Rolul acestora nu se limita doar la comunicarea faptelor și evenimentelor de la locul de muncă, ci trebuia să îndeplinească și activități preventive (influențarea pozitivă a turiștilor sau delegațiilor străine care vizitau unitatea muzeistică). În acest mod, s-a acționat cu ocazia vizitei efectuate la Muzeul de Arheologie de o delegație compusă din șase profesori universitari din S.U.A., din care trei erau de origine română. Prin explicațiile care li s-au dat privind istoria poporului român, precum și fondurile financiare acordate pentru conservarea patrimoniului arheologic „i-a determinat pe unii dintre aceștia să afirme că ceea ce au aflat «a constituit o adevărată revelație»”, manifestând intenția de a le face cunoscute și opiniei publice americane”.¹⁹ Cercetarea arheologică era orientată pe continuarea unor teme începute în anii anteriori, cu accent pe atestarea continuității în Dobrogea, fiind desfășurată de 12 muzeografi, iar cinci dintre aceștia au participat la stagii de specializare, congrese sau alte manifestări științifice în străinătate, în anii 1981-1983.²⁰ Munca de securitate desfășurată în muzee, pe de o parte, avea în vedere și unele persoane cu antecedente politice sau penale și descendenți ai acestora, elemente semnalate cu atitudini politice necorespunzătoare, relații neoficiale cu cetățeni străini, intenții de rămânere ilegală în exterior. Pe de altă parte, respectivele entități dețin valori arheologice, istorice și artistice,

¹⁶ „Omagiu” de Dan Iorga - „Când s-a născut el, se-ntrupa UNIREA/ străluminând în cuget și-n simțiri/ un dor viteaz i-a-nsuflit trăirea/ și-un vis străbun al marilor zidiri./ Îi este viața luptă pentru țară,/ prin aprige doftane cutezând,/ stindard de frunte-n lupta proletară/ cu patria în inimă și-n gând./ Azi țara-i mai frumoasă ca oricând/ Și-n unitatea noastră-i e tăria,/ unii rostim, o inimă și-un gând: PARTIDUL, CEAUȘESCU, ROMÂNIA” cf. DOBROGEA NOUĂ 10.958 (1 decembrie 1983), p. 3

¹⁷ DOBROGEA NOUĂ 10.959 (2 decembrie 1983), p. 4

¹⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 16.631, vol. 37, f. 32

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*, f. 88

fiind frecvent vizitate de cetățeni străini. Un alt factor de interes era reprezentat de calitatea săpăturilor arheologice sau a cercetărilor istorice publicate (lipsa de rigurozitate științifică sau amatorismul în efectuarea lucrărilor practice generau prejudicii atât de imagine, cât și de compromitere a unor vestigii istorice, așa cum s-a întâmplat într-un caz pe raza județului Constanța).²¹

Domeniul informativ-operativ în cazul muzeelor era marcat de câteva neajunsuri, fiind redată sintetic în arhiva Securității. Unitățile muzeale erau insuficient acoperite informativ, iar șantierul arheologic pedinte de muzee, de regulă, nu făceau obiectul controalelor informative; rețeaua informativă nu era orientată corespunzător și, astfel, nu se obțineau informații relevante despre rezultatele săpăturilor arheologice ori supravegherea informativă a persoanelor cu antecedente politice sau penale.²² Soluții pentru remedierea deficiențelor au existat, însă implementarea lor nu au marcat o îndreptare spectaculoasă a stării de lucruri. Se cerea completarea rețelei informative cu surse care să asigure controlul informativ al tuturor unităților muzeale, precum și capacitatea de a sesiza aspectele de interes pentru organele de securitate; organizarea activității de cunoaștere pe toate șantierele de săpături arheologice, de restaurare și conservare a monumentelor istorice, aparținând muzeelor; verificarea și pregătirea contrainformativă a muzeografilor care vor îndeplini calitatea de ghizi; îmbunătățirea activității de verificare, avizare și prelucrarea contrainformativă a persoanelor din muzee care se deplasau în exterior.²³

Problema „Artă-cultură” era coordonată la nivelul județului Constanța de mr. Boceanu Alexandru - ofițer operativ principal, care răspundea și de munca de securitate (pe toate problemele serviciului) din orașul Hârșova (1981-1982) -, fiind succedat de lt.-col. Manolache Constantin (1983-1984). Aceasta cuprindea un număr de 14 obiective, respectiv: Teatrul de Dramă și Comedie Constanța, Teatrul Liric, Teatrul „Fantasio”, ARIA, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Muzeul de Artă, Biblioteca Județeană, Uniunea Artiștilor Plastici, cencaclurile „Ovidiu” și „Poesis”, revista „Tomis”, Casa de creație, Școala populară de artă, Ansamblul „Brăulețul”, Întreprinderea Cinematografică. Dintre problemele recurente ale perioadei optzeciste, amintim: o serie de persoane din toate domeniile vieții culturale (teatru, muzică, creație literară și plastică, muzee etc.) își creau relații neoficiale cu cetățeni străini – unii dintre ei fiind de origine română, stabiliți legal sau ilegal în exterior –, mai ales în perioada sezonului estival; erau audiate și colportate știrile posturilor de radio din străinătate (fenomen pe scară largă în sectoarele de artă interpretativă); în mediul artiștilor plastici, pe fondul unor nemulțumiri de ordin material, se comenta negativ politica culturală promovată de partid, condiția artistului în societate socialistă, fiind elogiabile posibilitățile de „afirmare” în Occident. S-au făcut 15 informări la organul P.C.R. referitoare la stările de spirit negative ce au existat în teatre și la Agenția Română de Impresariat Artistic (A.R.I.A.), la atitudinea unor creatori de literatură și la deteriorarea unor monumente arheologice.²⁴

În aceeași perioadă, s-au întreprins măsuri de influențare în cazul unui număr de opt persoane și atenționarea a patru elemente semnalate cu comentarii politice tendențioase. Totodată, au fost verificate și avizate 460 de persoane din sectoarele Cultură-Artă care au efectuat călătorii în străinătate, unii de trei-cinci ori în 1981-1982. Astfel, Teatrul „Fantasio” – secția de balet clasic și contemporan a efectuat cinci turnee (trei în Italia, câte unul în RFG și Olanda), iar Teatrul Liric două turnee (Spania și Italia), ambele cuprinzând 218 persoane; în aceste cazuri, s-au făcut patru prelucrări informative de grup și 92 individuale anterior deplasărilor în străinătate.²⁵ Ponderele bazei de lucru o constituia elementele din rândul balerinilor și instrumentiștilor, majoritatea semnați cu legături cu cetățeni străini sau care manifestau intenții de rămânere în străinătate. Disfuncționalitățile din sistem nu își găseau rezolvări atât timp cât climatul social și economic era influențat major de nenumăratele privațiuni dictate de decidentul politic (raționalizarea consumului de energie, disfuncționalități majore în aprovizionarea populației).

Pe acest palier al dezamăgirii și nemulțumirii crescânde a populației vizavi de hotărârile regimului politic s-a suprapus unul dintre puținele evenimente care puteau coabita întreaga societate: sărbătorirea Marii Uniri. La 65 de ani de la marele act unificator (1983), întreg poporul era chemat

²¹ *Ibidem*, f. 128

²² *Ibidem*, f. 133

²³ *Ibidem*, f. 135

²⁴ *Ibidem*, f. 100, 100v

să cinstească faptele antecesorilor, chiar și cu prețul glorificării „conducătorului mult iubit”. Decizia organizării unei asemenea acțiuni a dus la mobilizarea aparatului de lucru al Securității, însărcinat, îndeosebi, cu supravegherea și coordonarea operațiunii specifice la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al P.C.R., Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, ce urma să aibă loc la Palatul Sporturilor și Culturii din București (1 decembrie 1983). Acțiunea a primit denumirea „Unirea” și s-a desfășurat pe baza unui plan de măsuri elaborat de structurile de resort (cu avizul lui Tudor Postelnicu, ministru secretar de stat, șeful Securității) și semnat de ministrul de Interne, George Homoștean, la 21 noiembrie 1983. Actul a reglementat tipurile de activități specifice, insistându-se pe cele informativ-operative și organizatorice. Actul întocmit de Direcția I se regăsește integral în ANEXA prezentului studiu. Dintre cele mai importante decizii, le menționăm pe cele care se refereau la cunoașterea stării de spirit a populației, identificarea și supravegherea elementelor suspecte ori pretabile la acțiuni terorist-diversioniste, verificarea și avizarea artiștilor participanți la ședința solemnă, cunoașterea intențiilor diplomaților ce urmau să fie prezenți la ședință, aplicarea unor măsuri de control și influențare în rândul ziariștilor și corespondenților de presă străini, întărirea pazei ș.a.

Planul de măsuri a fost transmis inspectoratelor județene de securitate, iar cel de la Constanța a fost preocupat să verifice atent artiștii care ar fi trebuit să ajungă la București pentru spectacolul festiv și să supravegheze atent persoanele care se remarcaseră prin contestări publice la adresa regimului politic. Pe plan județean, interesul spectacolului de Casa Sindicatelor (28 noiembrie), dar și acțiunile programate pentru zilele de 29, 30 noiembrie și 1 decembrie 1983.

În loc de concluzii

Marea Unire din 1918 a fost, în viziunea noastră, cel mai înălțător moment al unității poporului român. Dorințele seculare ale românilor din provinciile istorice de a se uni într-un singur stat și-au găsit împlinirea la finele primei conflagrații mondiale. Ceremoniile festive din perioada interbelică nu și-au mai făcut loc pe agenda regimului totalitar din primele două decenii postbelice. O schimbare de viziune s-a produs după preluarea puterii politice de Nicolae Ceaușescu, iar, în 1968, s-a marcat cu mult fast semicentenarul Unirii. În acest context, decizia de a se sărbători 65 de ani la unire (1983) nu a surprins prea mult. Doar că, așa cum s-a întâmplat de nenumărate ori în istoria omenirii, cei ce pot decide își revendică, direct sau indirect, meritele organizării unor astfel de momente. Pe fondul creării unui cult al personalității președintelui Nicolae Ceaușescu, acțiunile din toamna anului 1983 reprezentau contextul cel mai propice atingerii acestui scop.

Totuși, cei implicați în manifestările omagiale au încercat să păstreze individualitatea demersului, să evoce actul Marii Uniri și doar la marile ședințe solemne să arate, într-un mod exagerat, contribuția liderului politic la reușitele momentelor festive. La nivelul județului Constanța, factorii implicați și-au adus aportul pentru desfășurarea unor activități de sărbătorire a celor 65 de ani de la actul de la 1 decembrie 1918, atât în mediul urban, cât și în cel rural. Cooptarea instituțiilor în demersul comun de a cinsti actul unirii a fost relativ consistent. Securitatea Statului și-a îndeplinit rolul de pavază a regimului politic și, alături de Miliție, a controlat eficient poporul, tot mai nemulțumit de situația economică. Unitatea fiecărui popor rămâne subiect de actualitate, iar astăzi suntem în situația fericită de a sărbători un veac de la Marea Unire.

ANEXA²⁶

„Ministerul de Interne
Nr. 0095364 din 21 noiembrie 1983
Strict secret
De acord,
Ministru secretar de stat
Tudor Postelnicu

Aprob,
Ministru de Interne
George Homoștean

²⁵ *Ibidem*, f. 101

²⁶ ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.631, vol. 37, f. 152-159

PLAN DE MĂSURI pentru acțiunea „Unirea”

La 1 decembrie 1983 se împlinesc 65 de ani de la unirea Transilvaniei cu România, eveniment de o deosebită importanță în istoria milenară a poporului nostru, marcând aniversarea făuririi statului național unitar român. Pentru sărbătorirea acestui eveniment, atât în Capitală, cât și în întreaga țară, se vor desfășura ample și variate acțiuni omagiale.

Principalul moment al acestor activități îl va constitui Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al P.C.R., Marii Adunări Naționale și Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, acțiune ce va avea loc la Palatul Sporturilor și Culturii, la care vor participa invitați din întreaga țară, precum și șefi ai misiunilor diplomatice și corespondenți ai presei străine.

În perioada premergătoare, conform măsurilor aprobate de Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R., în întreaga țară se vor organiza conferințe, simpozioane, dezbateri, activități cultural-educative în școli și facultăți, întreprinderi și instituții, unități militare, case de cultură, cămine culturale, cluburi muncitorești etc.

De asemenea, în reședințele de județ se vor organiza adunări urmate de spectacole culturale și educativ-patriotice adecvate evenimentului, precum și alte acțiuni. În ziua de 30 noiembrie 1983, la monumentele închinute luptei pentru independența și unitatea României, eroilor patriei, se vor depune coroane și jerbe de flori, la București și Alba-Iulia aceste acțiuni realizându-se cu participarea unor tovarăși din conducerea partidului și statului. La Alba-Iulia se vor organiza acțiuni cultural-patriotice la care va participa un număr mare de persoane din mai multe județe ale Transilvaniei. Pentru asigurarea desfășurării acestor activități în deplină securitate și ordine, îndeosebi a celor ce vor avea loc în prezența conducerii superioare de partid și de stat, se vor întreprinde următoarele:

I. Măsuri informativ-operative

1. Unitățile centrale de securitate și de miliție, comandamentele de armă, inspectoratele județene și al municipiului București, precum și celelalte unități ale Ministerului de Interne, cu sprijinul Consiliului politic, al organelor și organizațiilor de partid, vor mobiliza toate efectivele din subordine în vederea executării în cele mai bune condiții a misiunilor ce le revin pentru cunoașterea și stăpânirea situației informativ-operative, prevenirea și neutralizarea oricăror evenimente negative.

Atenție deosebită se va acorda:

- cunoașterii stării de spirit în rândul populației și a situației străinilor rezidenți sau aflați temporar pe teritoriul țării noastre;

- elementelor suspecte ori pretabile la acțiuni terorist-diversioniste;

- locurilor de depozitare a armamentului, munițiilor, materialelor explozive, substanțelor toxice și surselor radioactive, precum și elementelor suspecte a deține ilegale armament sau materiale periculoase;

- persoanelor cunoscute cu intenții de a redacta și difuza înscrisuri cu conținutul dușmănos, precum și locurilor pretabile pentru asemenea acțiuni, avându-se în vedere, în special, spațiile sau zonele frecventate sau în care se poate concentra un mare număr de persoane;

- infractorilor recidiviști, elementelor anarhice și parazitare, agresive, persoanelor cu afecțiuni neuropsihice, capabile a comite infracțiuni cu violență ori să săvârșească acte de dezordine, acțiuni protestatare-individuale sau în grup;

- elementelor care sunt preocupate să părăsească definitiv țara și nu li s-au soluționat cererile de pașaport, în special celor care intenționează să pună la cale producerea unor acțiuni turbulente ori protestatare;

- controlul asigurării documentelor secrete, sistemelor de pază, accesului în întreprinderi, instituții și executării serviciului de către personalul stabilit în obiective.

2. Direcția I și compartimentele corespondente teritoriale, în cooperare cu celelalte unități, va acorda atenție prioritară:

- elementelor naționalist-iredentiste și altor persoane din mediu cunoscute cu intenții și preocupări ostile privind evenimentul sărbătorit, ori predispușe la asemenea acțiuni;

- elementelor turbulente pretabile la incitări în vederea organizării unor acțiuni dușmănoase,

precum și celor identificate ca autori ai unor înscrisuri cu conținut necorespunzător, ori suspecte pe această linie;

- persoanelor care au făcut parte din fostele partide burghezo-moșierești, ori alte elemente din mediu care vehiculează concepții reacționare, ori idei tendențioase cu privire la actul înfăptuirii statului național unitar român și sunt suspecte de a întreprinde acțiuni necorespunzătoare în contextul aniversării;

- verificării și avizării artiștilor profesioniști și amatori, precum și ziariștilor ce vor participa la acțiunea de la Palatul Sporturilor și Culturii, luând măsuri de îndepărtare a elementelor necorespunzătoare. La această activitate vor participa și Direcțiile a II-a și a III-a;

- cetățenilor străini veniți la studii în țara noastră, semnați cu activități necorespunzătoare, pretabili la acțiuni de dezordine.

3. Direcția a II-a și compartimentele corespondente de la securitățile județene și a municipiului București vor întreprinde măsuri informativ-operative eficiente în toate obiectivele economice și asupra elementelor din baza de lucru, în scopul prevenirii producerii oricăror situații negative, precum și în vederea identificării oricărei persoane care ar intenționa să acționeze ostil cu prilejul evenimentului aniversat.

4. Direcția a III-a și compartimentele corespondente din teritoriul potrivit competențelor, vor asigura cunoașterea și prevenirea oricăror acte de natură a împieta asupra desfășurării activităților care fac obiectul acțiunii. În mod deosebit se vor urmări cunoașterea activității și intențiilor diplomaților – cadre sau agenți de spionaj, ziariștilor și turiștilor străini.

5. Direcția a IV-a va asigura măsurile informativ-operative specifice pentru prevenirea evenimentelor deosebite în domeniile de competență, acordând o atenție specială securității depozitelor de armament și muniție și preîntâmpinării dezertărilor cu armament.

De asemenea, va întreprinde măsurile de asigurarea contrainformativă a tuturor efectivelor angajate în acțiune.(...)"

Lipsă, pct. 6.

„7. Unitatea specială de luptă antiteroristă va intensifica măsurile informativ-operative în obiectivele din responsabilitate și va urmări permanent mișcarea elementelor suspecte de terorism din rândul străinilor și autohtonilor. De asemenea, va pune în aplicare măsurile proprii pentru acțiunile de importanță deosebită.

8. Serviciul „D” va asigura, potrivit competențelor, măsuri specifice de control și influențare în rândul ziariștilor și corespondenților de presă străini care vor fi prezenți la acțiune.

9. *Centrul de informatică și documentare va asigura centralizarea datelor și informațiilor referitoare la acțiune comunicate de unitățile informative centrale și teritoriale de securitate și miliție, raportându-le conducerii ministerului și Comandamentului acțiunii.*

10. Comandamentul pentru tehnică operativă și transmisiuni, prin unitățile speciale «S» și «T», va organiza, premergător și pe toată perioada misiunii, obținerea, prin posibilități specifice, de date și informații cu caracter operativ cu privire la acțiune, asigurând verificarea lor la unitățile competente. De asemenea, va asigura toate nevoile de transmisiuni la Palatul Sporturilor și Culturii, precum și Comandamentul acțiunii.(...)"

Lipsă, pct. 11

„12. Verificările tehnice de securitate și antiteroriste vor fi efectuate sub coordonarea Direcției a V-a, cu participarea Comandamentului pentru tehnică operativă, Comandamentului trupelor de securitate, Comandamentului pompierilor, Comandamentului serviciilor și înzestrării, Unității speciale de luptă antiteroristă și a Inspectoratului municipiului București. Asemenea verificări se vor asigura și la acțiunea de la Alba-Iulia.

13. Inspectoratul general al miliției va asigura intensificarea activității informativ-operative de către toate unitățile și organele din subordine – în obiective, locuri și medii, în scopul prevenirii și combaterii ferme a infracțiunilor și oricăror fapte antisociale îndreptate împotriva avutului obștesc și personal, ordinii și liniștii publice, vieții și integrității persoanei, precum și a altor evenimente care ar putea influența negativ desfășurarea acțiunii.

a) Direcțiile pază-ordine și judiciară vor organiza și executa acțiuni și controale milițienești, direct și prin efectivele corespondente din teritoriu, în scopul depistării și reținerii infractorilor urmăriți, a evadaților, a dezertorilor, întăririi sistemului de pază generală în localități și obiective, intensificând

măsurile de menținerea ordinii și liniștii publice.

b) Direcția circulație și formațiunile corespondente din teritoriu vor lua măsuri complexe pentru asigurarea fluidității circulației pe drumurile publice, acordând atenție deosebită traseelor și zonelor în care se vor organiza și desfășura manifestări în contextul acțiunii.

Pentru activitatea din Capitală se va elabora un plan special.

c) Direcția economică și formațiunile subordonate vor acorda atenție deosebită problemelor privind buna aprovizionare a populației și respectarea normelor legale în unitățile comerciale și de alimentație publică.

d) Formațiunile arme, muniții și substanțe toxice vor organiza și executa controale la locurile în care se produc, depozitează sau manipulează armament, muniții, exploziv, substanțe toxice sau radioactive, precum și alte substanțe similare, asigurându-se cu strictețe paza și legalitatea folosirii acestora. Se vor lua măsurile pentru asigurarea securității sediilor, armamentului și munițiilor aflate în unități și la posturile de miliție.

e) Formațiunile cazier judiciar și evidență operativă vor organiza permanența pentru a asigura furnizarea de date unităților operative de securitate și miliție.

f) Formațiunile de evidență populației vor organiza și executa controale pentru respectarea regimului domicilierei, descoperirii persoanelor care încalcă măsurile legale și a elementelor suspecte care nu își justifică prezența în locurile ce prezintă interes pentru activitățile ce vor avea loc. De asemenea, vor asigura furnizarea datelor de evidență ale persoanelor a căror activitatea interesează unitățile de securitate și miliție.

Inspectoratul general al miliției, potrivit Ordinului nr. 002155 din 09.11.1983, prin comandamentul propriu va organiza executarea sarcinilor date în competență pe linia acțiunilor de importanță deosebită.

14. Comandamentul trupelor de securitate va asigura:

- realizarea dispozitivelor premergătoare odată cu începerea lucrărilor de amenajare a Sălii (Ibidem, f. 155) Palatului Sportului și Culturii;

- participarea, cu forțe și mijloace, la executarea verificărilor tehnice și genistice;
- stabilirea forțelor necesare pentru constituirea rezervelor și instruirea acestora asupra modului de acțiune pe diferite variante, împreună cu Statul major al acțiunii;

- întărirea sistemului de pază la obiectivele de importanță deosebită;
- efectivele necesare întăririi sistemului de pază generală în municipii și orașe, la solicitarea inspectoratelor județene ale Ministerului de Interne;

- pregătirea și menținerea în permanentă stare de acțiune a subunităților de intervenție și de apărare antiteroristă.

15. Comandamentul pompierilor va asigura măsurile specifice de control și prevenire împotriva incendiilor pentru toate obiectivele și activitățile prevăzute în cadrul acțiunii.

16. Direcția penitenciarelor va asigura măsurile necesare pentru întărirea pazei la locurile de deținere, precum și pe timpul folosirii forței speciale de muncă pe punctele de lucru.

17. Inspectoratele județene și al municipiului București ale Ministerului de Interne, vor asigura măsuri de intensificare a muncii informativ-operative, în vederea prevenirii oricăror activități care ar împiedica buna desfășurare a manifestorilor prilejuite de Acțiunea „UNIREA”. Inspectoratele județene vor lua măsuri ca în perioada desfășurării acțiunii să nu permită deplasarea în Capitală a persoanelor pretabile a comite acte necorespunzătoare. Inspectoratul municipiului București, concomitent cu organizarea tuturor măsurilor de întărire a securității și funcționarea sistemului de pază, apărare și securitate la Palatul Sporturilor și Culturii.

II. Măsuri organizatorice

1. Pentru organizarea, conducerea și controlul tuturor activităților din cadrul acțiunii se va constitui un Comandament, în componența arătată în Anexa nr. 1, care va începe să funcționeze imediat după aprobarea prezentului plan. De asemenea, se va constitui o grupă operativă care își va desfășura activitatea în municipiul Alba-Iulia, conform Anexei nr. 2.

Totodată, la nivelul organelor județene ale Ministerului de Interne se vor constitui grupe operative conduse de inspectorii șefi. Comandamentul acțiunii va stabili răspunderi nominale pentru

toate activitățile, pe obiective și trasee.

2. Pe baza prezentului plan, unitățile informative centrale, comandamentele de armă și inspectoratele teritoriale vor stabili sarcini concrete pe compartimente de muncă și responsabilități nominale.

(...)

4. *Comandamentul serviciilor și înzestrării va asigura nevoile tehnico-materiale și mijloacele de transport necesare executării misiunilor, în perioada premergătoare și pe timpul acțiunii. Va pune la dispoziție comandamentului un autoturism cu șofer din rezerva operativă a ministerului pentru perioada 27 noiembrie-2 decembrie 1983. (Ibidem, f. 156)*

5. Punctul de comandă de bază va funcționa în sediul central al ministerului, cu 48 de ore înaintea începerii acțiunii, până în ziua de 2 decembrie, orele 8.00. Punctul de comandă înaintat la Palatul Sporturilor și Culturii va intra în funcțiune cu 24 de ore înaintea începerii acțiunii de la această sală.

6. Începând cu 48 de ore înaintea desfășurării acțiunii de la Palatul Sporturilor și Culturii, în toate unitățile Ministerului de Interne se va introduce situația nr. 2 din Ordinul nr. 230/1973, care se va ridica la 24 de ore după terminarea acțiunii.

7. Direcția secretariat-juridică și Serviciul independent secretariat-juridic vor multiplica și difuza integral, sau în extras, prevederile prezentului plan la unitățile cărora le revin sarcini în cadrul acțiunii.

8. Acțiunea va fi codificată cu indicativul „UNIREA”.

ADJUNCT AL MINISTRULUI,

General-locotenent,

Constantin Nuță

ANEXA NR. 1

MINISTERUL DE INTERNE

ACȚIUNEA „UNIREA”

COMANDAMENTUL ACȚIUNII

I. COMANDA

Comandant – gl.lt. Constantin Nuță

Prim –locțiitor – gl.mr. Bordea Aron

Locțiitori – gl.lt. Vasile Gheorghe

- gl.mr. Mihalea Velicu

- gl.mr. Pop Octavian

Șef de stat major – col. Picioruș Constantin

II. DIN PARTEA UNITĂȚILOR

I.M.B. – SECURITATE – gl.mr. Dănescu Gheorghe

Direcția I – col. Ștefănescu Mircea

Direcția a II-a – gl.mr. Tăulescu Traian

Direcția a III-a – col. Vălean Gavrilă

Direcția a IV-a – col. Ștefan Constantin

Direcția a V-a – col. Șulea Alexandru

col. Lăzărescu Florea

USLA col. Firan Paul

Direcția Pașapoarte – col. Eftimie Ion

CID – col. Geagla Ion

Unitatea specială „R” – lt.col. Danciu Victor

Unitatea specială „T” – lt.col. Busu Gheorghe

Unitatea specială „F” – col. Băjenaru Ion

Unitatea specială „S” – col. Constantinescu Vasile (Ibidem, f. 157)

Direcția Organizare – Mobilizare – col. Sfichi Constantin

Direcția pază – ordine din IGM – col. Mihăilă Mihai

Direcția circulației din IGM – col. Beda Victor
Direcția judiciară din IGM – col. Rosiu Vasile
Direcția evidenței populației din IGM – col. Pârvoi Alexandru
IMB – Miliție – col. Bărbulescu Marin
CTS – col. Suciu Petru
Comandamentul pompierilor – col. Dascalu Constantin
CSI – col. Marinescu Gheorghe

III. GRUPE OPERATIVE

1. Grupa Informații

- Col. Ștefănescu Mircea – șeful grupei

- Grupa se constituie din ofițerii care asigură permanența în PC de bază și înaintat, de la Direcțiile I, a II-a, a III-a, a IV-a, USLA și IMB – Securitate.

2. Grupa Analiză și Sinteză

- col. Geagla Ion – șeful grupei

Vor fi folosiți ofițerii din SCAS, ajutați de cei din grupa informații.

3. Grupa Operații

-col. Sfichi Constantin – șeful Grupei

Grupa va fi constituită din câte trei ofițeri de la DOM, CTS și Comandamentul pompierilor.

4. Grupa Transmisiuni

Col. Danciu Victor – șeful grupei

Grupa va fi alcătuită din cadre de specialitate în radiotelefonie și cadrele care asigură asistența tehnică în punctele de comandă.

5. Grupa „Selector”

Mr. Comardici Zaharia – șeful grupei

Grupa se constituie din specialiști aparținând CTOT, Direcției I și IGM

6. Grupa verificări tehnice

Col. Lăzărescu Florea – șeful grupei

Forțele și mijloacele de specialitate vor fi asigurate de către unitățile nominalizate în planul de măsuri.

7. Grupa documente acces

Col. Stanciu Victor – șeful grupei

Grupa va fi formată din ofițeri de la Direcțiile I, a II-a și IMB

8. Grupa verificări-avizări

Col. Petrescu Virgil – șeful grupei

Personalul grupei va fi asigurat de Centrul de informatică și documentare și IMB

9. Grupa circulație

Lt.col. Pătrașcu Tudor – șeful grupei

Grupa se va constitui din ofițeri de la IMB – miliție

10. Grupa asigurare – materială

Col. Marinescu Gheorghe – șeful grupei

Grupa va fi alcătuită din cadre de specialitate din cadrul Comandamentului serviciilor și înzestrării.

ANEXA NR. 2

MINISTERUL DE INTERNE

ACȚIUNEA „UNIREA”

GRUPA OPERATIVĂ ALBA-IULIA

1. Gl.-mr. Mihaela Velicu – șeful grupei

2. Col. Pleșea Constantin – locțiitor

3. Col. Barbu Constantin – Direcția a II-a

4. Col. Ștefănescu Gheorghe – Direcția a III-a

5. Col. Nerișeanu Alexandru – Direcția a IV-a

6. Cpt. Cristescu Alexandru – USLA
7. Col. Milescu Emil – Direcția pază – ordine
8. Col. Stoleru Mihalache – Direcția circulație
9. Col. Chircoiaș Nicolae – Direcția judiciară
10. Col. Toboșaru Mihai – *Direcția evidenței populației*” (Ibidem, f. 159)

BIBLIOGRAFIE

- ACNAS – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
- COSTANDACHE 13 noiembrie 1983 – Costin Costandache, *Sesiunea de comunicări științifice „65 de ani de la Marea Unire”* în DOBROGEA NOUĂ 10.943 (13 noiembrie 1983), p. 1.
- COSTANDACHE 18 noiembrie 1983 – *Pontica – dialog cultural cu viața în DOBROGEA NOUĂ* 10.947 (18 noiembrie 1983), p. 1.
- DOBRE 2004 – Coord. Florica Dobre, Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleșa, *Membrii C.C. al P.C.R. 1945 – 1989*, București, 2004, p. 548.
- DOBROGEA NOUĂ 10.957 (30 noiembrie 1983) – *Adunarea festivă consacrată Unirii* în DOBROGEA NOUĂ 10.957 (30 noiembrie 1983), p. 1, 3.
- DOBROGEA NOUĂ 10.958 (1 decembrie 1983) – *Cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român* în DOBROGEA NOUĂ 10.958 (1 decembrie 1983), p. 4.
- STRAHILEVICI 20 noiembrie 1983 – Arcadie Strahilevici, *Măine începe „Pontica –83”* în DOBROGEA NOUĂ 10.949 (20 noiembrie 1983), p. 1, 2.
- STRAHILEVICI 27 noiembrie 1983 – Arcadie Strahilevici, *Manifestările grupate sub genericul „Pontica’83” aduc înalt omagiu Marii Uniri de la 1 decembrie* în DOBROGEA NOUĂ 10.955 (27 noiembrie 1983), p. 2.
- TOMIS 12 (166) 1983 – *Pontica ’83 – dialog cultural cu viața* în TOMIS, 12 (166) 1983, p. 3.

Arc peste timp. De la Revoluția Unității Naționale din 1918, la Revoluția din Decembrie 1989

Prof.univ.dr. Constantin Hlihor

ABSTRACT. *The 20th century was a century of revolutions. We usually think of revolutions in terms of banners and barricades, and the 20th century certainly witnessed social and political upheavals, including the Russian, Chinese, Iranian and anticommunist Revolutions. But many of the century's most lasting revolutions took place without violence. There was Revolutions in technology, science, and medicine utterly transformed the way people lived. Perhaps the greatest of all 20th century revolutions was those that hapened in political field. Through these revolutionsit have been expanded human freedom to new groups of people and societies. Vast strides were made in civil rights, women's rights, and civil liberties. The Romanians have penetrated into this century through a revolution of the accomplishment of the national unity (1918), which created the premises for the acceleration of the modernity of the Romanian society and came out of this age through an anticommunist revolution (1989) that reconnected the country to the Western values. These two moments -1918 and 1989-are a turning point for the history of the Romanians and the peoples of the central and south-east of the continent.*

Key words: national unity revolution, anti communist revolution, political upheaval, civil right, modernity

Introducere

Românii au intrat în secolul al XX-lea printr-o revoluție a realizării unității naționale depline(1918), care a creat premisele pentru accelerarea modernității societății românești și a ieșit din această epocă printr-o revoluție anticomunistă (1989) care a re-conectat țara la valorile

occidentale. Aceste două momente - 1918 și 1989 - reprezintă un punct de cotitură pentru istoria românilor și a popoarelor din centrul și sud-estul continentului¹. Sunt două momente ale istoriei naționale care au declanșat schimbări de esență și rapide în sistemul politic și administrația centrală și locală, în economie, în mentalitate, în structura socială dar și în cultură și spiritualitate. Percepția acestora în mentalul colectiv este astăzi total diferită. Uneori, așa cum sunt reflectate în media scrise și audiovizuale dar și istoriografie, momentele 1918 și 1989 au fost prezentate cu un grad mare de generalizare, alteori au fost estompate sau chiar deformaate sub influența și impactul unor elemente de contextualitate și interese politice interne/internaționale, și nu în ultimul rând de cele ideologice și convingeri doctrinare. Interesele politice de moment și convingerile ideologice au determinat apariția atât în centrul imaginii Marii Uniri cât și al Revoluției din Decembrie 1989 a *Ceva* care a înlocuit un *Altceva* dictat de interesele de moment al liderilor politici aflați la conducerea țării cu un efect devastator asupra adevărului istoric. Pentru momentul Marii Unirii din 1918 edificator în acest este dispariția din imaginea/reprezentarea lui în istoriografie sau discurs public a unor liderii de prim plan cum a fost Iuliu Maniu, sau chiar a unui moment din procesul realității unității naționale cum a fost cazul unirii Basarabiei în istoriografia românească din primii ani ai regimului comunist.² Factori subiectivi și interese politice sau convingeri ideologice au determinat și conturarea unei imagini în mentalul colectiv actual al societății române a revoluției din decembrie 1989 total diferite în raport cu ceea ce își reprezentau românii în momentul răsturnării regimului comunist. Mulți dintre liderii care în decembrie au jucat un rol determinant în evenimentele din decembrie astăzi sunt puși într-o lumină cu totul diferită! Desigur că nu putem ignora faptul că la acest proces au contribuit și unii factori țin de schimbările petrecute în mentalul colectiv pe perioada „lungă a istoriei”. Istoricii și specialiștii și domeniul comunicării și sociologiei istorice consideră că prin trecerea timpului imaginea tuturor marilor revoluții din istoria universală s-a modificat iar cazul revoluției franceze din 1789 pare a fi un exemplu clasic³ și că nu putem trece cu vederea că în asemenea evenimente „Asemeni lui Saturn revoluția își devorează proprii copii”⁴.

Din această perspectivă, interesant este de înțeles raportul dintre istorie, memorie și părtinire, mai ales, pentru demersul nostru de a înțelege de ce și cum au evoluat percepțiile românilor privind „unirea cea mare” și revoluția din decembrie 1989 atât la nivelul elitelor cât și al opiniei publice. Preocupare firească dacă ținem seama că în evoluția societății „Există evenimente naționale care modifică în același timp existența tuturor. Acestea sunt rare, dar pot oferi tuturor oamenilor dintr-o țară puncte de reper în timp”⁵ deoarece „Istoria ne oferă narațiuni care ne spun cine suntem, de unde venim și mai ales unde trebuie să ajungem”⁶. Astfel de evenimente rare au fost atât *procesul de desăvârșirea a unității naționale în 1918* cât și cel al *răsturnării regimului Nicolae Ceaușescu în 1989*. Și, dacă vedem istoria și ca o narațiune/storytelling⁷ ce se reînnoiește în timp prin efortul de *re-creare* a imaginilor unor evenimente în memoria colectivă, putem lesne înțelege manipularea prospectivă a istoriei de către elite. Altfel spus, de-a lungul anilor s-au realizat mutații importante la nivelul memoriei colective fie prin accentuarea unui discurs ideologic de tip hipernaționalist sau radical anticomunist⁸ fie prin impunerea unuia de tip marxist sau mai nou a unuia de tip globalist și integraționist nivelator.

Aceste mutații au putut fi implementate uneori cu destulă ușurință la nivelul unor grupuri și categorii socio-profesionale sau politice, deoarece, așa cum afirmă unii specialiști, „gândirea umană

¹ Constantin Hlihor, *Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt (1918-1989)*, Editura Tritonic, București, 2017, p. 8.

² Ibidem, pp. 119-189

³ A se vedea, Charles Walton, *French Revolutionary Studies: Challenges and Potential Ways Forward*, in Alex Fairfax-Cholmeley, Colin Jones, eds., *New Perspectives on the French Revolution*, e-France, volume 4, 2013, p. 9-11; Peter R. Campbell, *Redefining the French Revolution. New directions, 1989-2009*, in H-France Salon, Volume 1, Issue 1, No. 2, online <https://www.h-france.net/Salon/Salon1Campbell2.pdf>; accesat la 12 septembrie 2017.

⁴ Apud, Thomas Prasch, *Cannibalism as cultural critique*, in Cynthia J. Miller, A. Bowdoin Van Riper, eds., *What's Eating You?: Food and Horror on Screen*, Bloomsbury Publishing Inc., New York, London, Oxford, New Delhi, Sydney, 2017, p. 109.

⁵ Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, Editura Institutul European, Iași, 2007, p. 126.

⁶ James H. Liu, Denis J. Hilton, *How the past weighs on the present: Social representation of history and their role in identity politics*, în „British Journal of Social Psychology”, no. 44, 2005, p. 1.

⁷ A se vedea și Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, Constantin Hlihor, coord., *Revoluția română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv: obiectivitate și subiectivitate: neutralitate și părtinire. Studii*, Editura Cetatea Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 18-21.

⁸ A se vedea Florin Leontin Abraham, *Provocări epistemologice ale totalitarismului. O metodologie a studiului regimurilor comuniste*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, pp. 142-191.

se împarte între torentul impresiilor personale și diferitele curente de gândire colectivă⁹. Este firesc să apară nuanțe și chiar re-interpretări ale unor fapte și evenimente istorice, inclusiv a celor care s-au derulat în anul 1918. Problema esențială este în ce măsură adevărul istoric se află sau nu într-o relație corectă cu obiectivitatea istoriei ca realitate ontică a proceselor sociopolitice dintr-o societate. Orice istorie-narațiune conține și spiritul epocii în care evenimentele din trecut sunt aduse în memoria prezentului¹⁰ dar acest spirit nu trebuie să deformeze realitatea istorică pentru că așa este moda/interesul politic în acea societate la un moment dat. Recompunerea trecutului este întotdeauna, într-o oarecare măsură, prizoniera prezentului în care se face cercetarea evenimentelor. Acest lucru este valabil și pentru cercetarea evenimentelor din anul 1918. Rolul istoricului în transmiterea de cunoștințe și în menținerea memoriei sociale este esențială pentru a accepta trecutul, așa cum a fost și a merge mai departe. Organizarea memoriei implică selecția evenimentelor și definirea lor și, prin urmare, posibilitatea de a o orienta în loc de a face o dezbatere în privința clivajelor. În România, discursul despre trecut, în special cel legat de evenimentele care au condus la modernizarea și modernitatea societății române este în mod clar politic, determinat de o graniță care desparte pe cei care se definesc a fi naționaliști și văd în conservarea statului-națiune, securizarea matricei identitare naționale, promovarea culturii naționale și a identității etnice soluția optimă pentru orice comunitate umană care trebuie să ființeze într-o lume tot mai interdependentă economic și financiar¹¹ și contestatarii statului-națiune. Aceștia din urmă consideră că, sub impactul proceselor de globalizare, națiunea ca formă de organizare politică a unui grup uman, cât și conștiința națională sunt produse „toxice” ale societății umane.¹²

Prin urmare nu putem nega că există o relație între istorie și politică, între istorici și politicieni. Istoria joacă un rol în viața fiecărei persoane. Aceasta determină cunoștințele noastre despre lumea din jurul nostru; ea ne oferă „lecții” și ne dă perspective rezultate din înțelegerea corectă a trecutului istoric mai ales a celui traumatic care pot ajuta la definirea acțiunilor noastre pentru viitor. Unii au mers chiar și până acum, pentru a spune că istoria este trecutul istoriei politice iar istoria prezentului politicul în acțiune¹³. Dar nu putem să nu atragem atenția asupra faptului că există pericole enorme de interpretare greșită când faptele istorice intră în sfera politicii actuale. Istoriografia consacrată procesului istoric de la 1918 a fost puternic influențată de ideologia regimului instaurat după cel de-al doilea război mondial mergând de la omisiune la deormare și minciună iar cea consacrată evenimentelor din decembrie 1918 nu poate deocamdată să scape în totalitate de influențele partizanatului celor care doresc să nege caracterul revoluționar al acestora și le analizează prin teorii diverse de la cele ale conspiraționismului la cele ale loviturii de stat.

1. Valul revoluționar al anului 1918 și realizarea unității naționale depline a românilor

Apariția valului revoluționar cu cele două componente ale sale a influențat decisiv destinul și istoria popoarelor din centrul și sud-estul continentului european, dar nu numai. Oamenii politici români trebuiau să răspundă acestei duble provocări deoarece în societate se confruntau două curente de idei cu implicații politice și ideologice. Unul dintre acestea a fost generat de elita intelectuală și politică în spiritul luptei pentru desăvârșirea unității naționale și al realizării unui regim de reală democrație. Națiunea devenea și în mentalul majorității elitei „doar corpul democrației locul în care principiul consimțământului și ideea reprezentativă își găsesc sălaș”.¹⁴ Efortul depus de elita românească în această direcție s-a văzut în entuziasmul și înflăcărea ce a cuprins societatea la anunțul mobilizării pentru a participa la un război. Profesorul Ioan Scurtu referindu-se

⁹ Maurice Halbwachs, *op.cit.*, p. 106.

¹⁰ Constantin Hlihor, *op.cit.*, in *loc.cit.*, p. 66.

¹¹ Pierre Vercauteren, *La crise de l'état dans l'Union Européenne. Une sortie de crise par une refondation du sens?* online <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/FD001361.pdf>, accesat 15 mai 2018; Paul Thibaud, *Nation et Europe dans XXe siècle. De la sacralisation négative à la sécularisation positive*, în „Politique Étrangère”, 3-4, 2000, p. 703-716.

¹² A se vedea Patrick McCarthy, Erik Jones, *Disintegration or Transformation? The Crisis of the State in Advanced Industrial Societies*, St. Martin's Press, 1995; Norberto Bobbio, *L'État et la démocratie internationale*, Complexe, Bruxelles, 1998; Thomas Fleiner-Gerster, *Théorie générale de l'État*, PUF, Paris, 1986.

¹³ Karl Duffek, Preface. The Past Does Not Go Away, in Hannes Swoboda, Jan Marinus Wiersma eds., *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institute, 2009, p. 12, online https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/2856_EN_politics_past_en_090603_1.pdf accesat 15 mai 2018.

¹⁴ Cristian Preda, *Românii fericiți: vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011, p. 37.

la acest moment scria: „Vestea intrării României în război a fost primită cu entuziasm de populație, inclusiv de militari”¹⁵. Presa și memoriile contemporanilor au redat acea atmosferă, când oamenii se îmbrățișau de fericire, fiind convinși că victoria va fi totală și rapidă. Nicolae Iorga a salutat atunci intrarea României în război: „A sosit un ceas pe care-l așteptam de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem”.¹⁶ Contemporanii evenimentului au descris starea generală din București și alte orașe mari ale țării. Scriitorul Nechifor Crainic își amintea peste ani despre entuziasmul generat pe străzile Bucureștiului: „Orașul a început să vuiască puternic și dinspre Calea Victoriei se ridica uragane de aclamații. Am alergat să delirăm cu mulțimea înnebunită de fericire”.¹⁷ Ilie Bufeana, fost ofițer și participant activ la înfăptuirea idealului de unitate națională, descria atmosfera generată de hotărârea Consiliului de Coroană de la Cotroceni: „În jurul orei 18 s-a auzit marele clopot de la Mitropolie și clopotele altor biserici au început să sune, probabil pentru vecernie. Oamenii crezând că anunță mobilizarea, entuziasmul a devenit delirant. Strigătele cele mai puternice care se auzeau erau: Vrem Ardealul! Trăiască România Mare! Jos Austro-Ungaria! Trăiască Franța! Se auzeau și numele oamenilor politici care au cerut războiul: Filipescu, Take Ionescu, Delavrancea, Goga, Lucaciu, doctorul Cantacuzino, doctorul Istrati, Simion Mândrescu... Parcă toată lumea înnebunise de bucurie! Trăiam cu impresia că fiecare bucureștean vedea deja armata română, dacă nu la Tisa (măcar) dincolo de Carpați și Austro-Ungaria înfrântă”.¹⁸ Același Ilie Bufeana, într-o lucrare publicată postum, caracteriza războiul purtat de România: Războiul României era un război de necesitate națională impus de legile de dezvoltare politică, socială și istorică a națiunii, acceptat de conștiința românilor de pretitendenți. Era un război de factură nouă, expresie a solidarității naționale a tuturor românilor și a spiritului de revoluție, de eforturi constructive”.¹⁹ Credința în idealul unității naționale și a modernizării regimului de democrație, nu a fost puternic zdruncinată de costurile campaniei și de suferințele retragerii în Moldova în toamna și iarna anului 1916-1917 când s-au adăugat alte zeci de mii de vieți omenești la pierderile umane și materiale ale campaniei militare contra Austro-Ungariei.

Cel de-al doilea curent alcătuit din ideile de dreptate socială și libertate politică pentru toți cetățenii țării nu era predominant în societatea românească dar avea să se manifeste tocmai ca urmare disfuncționalităților sistemului politic și inegalităților flagrante din viața socială. În istoriografia românească acest aspect a fost când supraevaluat și exagerat din motive lesne de înțeles în timpul regimului comunist²⁰ când din rațiuni care nu țin de știință ci de un comportament „corect politic” al istoricilor din perioada de tranziție postcomunistă.²¹

Influența acelor idei, nu a atins o masă critică în societate și nu a pus în pericol existența regimului politic din România acelor ani, dar, nici nu pot fi trecute cu vederea atunci când analizăm reformele politice și sociale, cu caracter revoluționar pentru o societate cum era cea românească. Nu ne propunem să analizăm toate cauzele care au determinat o asemenea evoluție ci doar să punctăm faptul că ideile de dreptate socială și libertate politică au fost înțelese de marea masă a românilor ca venind odată cu înfăptuirea idealului de unitate națională. Acest lucru este reliefat de însăși presa socialistă imediat după încheierea războiului. În ziarul *Glasul Muncii*, „organ muncitoresc independent, redactat și condus de un comitet de meseriași din Câmpina” se putea citi: „Muncitorul a răbdător în liniște și cu durere în sufletul lui, tot timpul războiului, și-a zis, după ce se va încheia pacea, voi cere drepturile mele, pe cari nădăjduiesc, că nu se vor refuza. Îmi aduc aminte că purtarea muncitorilor din timpul războiului și-a adus laude chiar de însuși Generalul Iancovescu, fost ministru de război [...]”.²²

¹⁵ Ioan Scurtu, *N. Iorga despre intrarea României în primul război mondial*, online <http://www.ioanscurtu.ro/n-iorga-despre-intrarea-romaniei-in-primul-razboi-mondial/> accesat la 20 septembrie 2017

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre*, Ediție îngrijită de Nedec Lemnar, Casa Editorială Gândirea, București, 1991, p. 117.

¹⁸ Apud, Ioan I. Șerban, *Un manuscris inedit despre activitatea lui Octavian Goga în România în anii Primului Război Mondial*, p. 193.

¹⁹ Ilie Bufeana, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914 – 1918)*, Editura Marist, Baia Mare, 2010, p. 92.

²⁰ A se vedea, Clara Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917-1921. Crearea P.C.R., I.I.P.*, Editura Politică, București, 1960; Georgeta Tudoran, *Socialiștii români în confruntări politice. 1918-1921*, Editura Junimea, București, 1982; Nicolae Jurcă, *Istoria social-democrației din România*, Editura Științifică, București, 1994.

²¹ A se vedea, Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. 12, nr.3, 2012, pp. 413-434, online <http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/>

La o sută de ani de la producerea evenimentelor, când factorul politic sau ideologic nu mai contează în aprecierea evoluțiilor anului 1917 și a zilelor care i-au urmat, putem aprecia că *sensul* a fost imprimat de modul în care clasa politică, în cvasimajoritatea, a reacționat și a gestionat acele evenimente. Nu s-a produs o revoluție socială ci una a *construcției și desăvîrșirii unității naționale și a reconstrucției unui regim de democrație* așa cum s-a întâmplat, cu unele excepții, fostele imperii multinaționale. Datorită acestei elite a fost evitată revoluția socială care ar fi pus în pericol nu numai idealul desăvîrșirii construcției statului națiune ci însăși existența statului român ca actor politic în viața internațională. În acele momente Monarhia, Guvernul și Parlamentul au înțeles și au apreciat corect dubla presiune sub care se afla statul român. Una internă generată de nevoile de modernizare și o alta generată de evoluțiile militare de pe frontul din Moldova dar și de cele de ordin geopolitic rezultat al radicalizării revoluției ruse și bolșevizării ei. Astăzi reacția elitei politice românești la dubla criză a societății românești poate fi percepută, din punct de vedere istoric, ca fiind specific unei *revoluții de tip sistemic*. În epocă acest concept nu exista iar pe de altă parte nici regele Ferdinand I și nici liderii principalelor partide politice nu aveau conștiința că acționează potrivit unei scheme de acțiune de tip revoluționar. Conceptul de revoluție în epocă era asociat cu ideea de revoluție socială și violență politică pentru răsturnarea de la putere a unui regim politic. Acest cadru de interpretare generat de teoria revoluției sistemice a fost conceput în a doua parte a secolului trecut și îl considerăm adecvat pentru o posibilă *re-interpretare* a evenimentelor din România anilor 1917-1918.²³ Elita românească au avut inteligența să reacționeze potrivit cu evoluția evenimentelor politice și militare pentru a împiedica apariția unei situații revoluționare de tipul celei bolșevice din Rusia. Au înțeles faptul că atâta timp cât statul este slab prin forța împrejurărilor în care trebuie să acționeze „el trebuie să caute aprobarea maselor; Trebuie să obțină un consimțământ bazat pe voința și înțelegerea liberă a maselor. Prin urmare, statul nu poate conduce masele decât prin mijloace mentale și intelectuale”.²⁴ Prin aceste mijloace au fost menținute în mentalul colectiv ideile și idealul statului-națiune și au fost combătute cele ale dreptății sociale realizate prin violența maselor în acțiuni revoluționare. Profesorul Stelian Manic de la Universitatea Adelaide (Australia) scria într-un articol publicat în presa de la Chișinău, în februarie 2010: „Se știe că miturile și ideile implementate în mintea unei națiuni pot fi atât foarte benefice, mobilizând-o la fapte mărețe, cât și extrem de contraproductive. Sunt benefice atunci când sunt generate din interiorul națiunii și nefaste atunci când vin din exterior, fiind implantate de dușmanii acestei națiuni.”²⁵

2. Revoluția din decembrie 1989. O reîntoarcere la valorile Occidentale

Secolul al XX-lea în viziunea sa hobsbauniană s-a încheiat, pentru societățile est-europene, așa cum a început, printr-un uriaș val revoluționar²⁶ dar spre deosebire de cel de la începutul său acesta a avut doar o singură componentă *anti-comunismul*. Percepțiile istoricilor și a analiștilor politici, a geopoliticienilor asupra acestui moment al istoriei universale și europene sunt extrem de diversificate și construite din perspective diferite și nu de puține ori în vădită contradicție. Dincolo de aceste percepții și reprezentări o idee se regăsește în tot acest noian istoriografic. Prăbușirea regimurilor comuniste, cu vocație universală, aduse pe scena istoriei la sfîrșitul Primului Război Mondial de Revoluția bolșevică în fostul imperiu țarist și tancurile Armatei Roșii la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial în estul continentului european, a permis renășterea regimurilor de

document/44881/ssoar-studiapolitica-2012-3-draghia-Proletariatul_la_putere_impactul_Revolutiei.pdf?sequence=3 accesat la 14 mai 2017

²² ANR, Fond Mișcarea Sindicală din Regiunea Prahova 1912-1942, Rola 312, cadrele 375, 378, citat de Dan Drăghia, *op.cit.*, în *loc. cit.*, nota 2, p. 418.

²³ Otto Bauer, *The Austrian Revolution*, in Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *MODERNISM: THE CREATION OF NATION-STATES. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945: Texts and Commentaries*, volume III/1, online <http://books.openedition.org/ceup/2025?lang=en> accesat la 14 mai 2017

²⁴ *Ibidem*, p. 16-17

²⁵ Dr. Stelian Manic, *University of Adelaide (Australia). Un alt fel de sârmă ghimpată: palma jandarmului român*, în *Timul* din 28 februarie 2010, citat de Ion Constantin, *Gherman Pânteia între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010, p. 21, nota 6

²⁶ Grace Baumgarten, *Cannot Be Silenced*, Westbow Press, 2016

democrație liberală negate de filozofia și ideologia marxistă. Ca și la începutul acestui „secolul scurt” la sfârșitul lui lumea din acest vast spațiu a intrat într-un proces de adânci prefaceri, generic denumite-*tranziție*, cu o durată relativ mare în timp și caracter procesual,²⁷ pentru a re-conecta societățile ieșite din regimuri de dictatură la modernitatea occidentală.

Schimbările produse în fosta Uniune Sovietică dar mai ales evoluțiile politice din țările socialiste sub impactul valului revoluționar antitotalitar au creat și pentru România condițiile propice declanșării acțiunilor de răsturnare a regimului Nicolae Ceaușescu. În decembrie 1989 gradul de suportabilitate a lipsurilor materiale și a condițiilor inumane de trai din partea populației era atât de scăzut încât practic orice „scânteie” putea detona regimul de dictatură. Pe de altă parte întregul capital de imagine a liderului comunist de la București era consumat și re-compus într-o imagine aproape la fel de neagră dacă nu și mai rea decât ale lui Dracula, Hitler și Stalin la un loc²⁸ iar „dispozitivul” extern care să potențeze miscarea revoluționară a oamenilor ieșiți în stradă pentru a-și cere drepturile era „funcțional”²⁹. Nicolae Ceaușescu, înconjurat de o nomenclatură incompetentă și servilă, deși, avea informații relativ corecte la ceea ce se petrecea în fostul spațiu sovietic, nu a fost capabil să înțeleagă situația din țară și din afară. A fost convins că pericolul pentru regimul său de dictatură vine doar din exterior nu și de la propriul popor ceea ce a determinat la agravarea situației. Compararea situației din decembrie 1989 cu cea din august 1968 arată că de fapt Nicolae Ceaușescu trăia într-o lume paralelă! În cadrul ședinței CPEx al CC al PCR din 17 decembrie 1989 acesta afirma: „...dacă în 1968 nu am acționat și nu adunam aici poporul, nu înarmam gărzile patriotice, ar fi venit și peste noi, cum au făcut-o în Cehoslovacia, pentru că atât sovieticii cât și bulgarii erau la graniță. Nu am dezarmat poporul. Am pus și am votat în Marea Adunare Națională, ca totul să se apere cu arma în mână”³⁰. Așa după cum avea să remarce și fostul ideolog al PCR Dumitru Popescu, la acea dată Nicolae Ceaușescu „se credea încă iubit de muncitori”³¹.

Revoluția română s-a declanșat cu totul atipic în raport cu mișcările de schimbare din celelalte țări socialiste care au condus la răsturnarea regimurilor socialiste. „În România, Revoluția a început pe o stradă lăturalnică”³² va cuprinde toată țara și va „umple” pînă la saturație ecranele televizoarelor din întreaga lume fiind, în această privință, un fenomen inedit prima revoluție transmisă în direct!

Cauza imediată a declanșării acțiunilor de protest care apoi s-au transformat în mișcare revoluționară a fost una aparent banală dacă o privim astăzi de la distanța a mai bine de un sfert de secol. Intervenția autorităților pentru a executa o sentință judecătorească de evacuare din Timisoara a pastorului reformat Laszlo Tökes*. Rolul pastorului în evenimentele care au condus la declanșarea revoluției a născut o serie de controverse în istoriografia problemei³³ mergîndu-se de la a fi perceput ca fiind determinant pentru Revoluția română³⁴ pînă la a afirmații care introduc teza potrivit căreia acesta a acționat la comanda unei agenții străine de spionaj³⁵. Claudiu Iordache, unul dintre liderii revoluției a surprins extrem de sugestiv personalitatea controversată a pastorului: „Un Tökes care în 16 decembrie îndemnase mulțimile să se întoarcă acasă pentru a nu irita autoritățile comuniste, ignorat, uitat imediat în noaptea de 16 ca și în toate zilele care au urmat, un Laszlo Tökes, care abandonând nepărtinirea creștină, a ales să devină, în exclusivitate, avocatul conaționalilor săi, maghiarul pe care cu o sinceritate intensă-dar și pentru foarte scurt timp- îl

²⁷ Piotr Sztompka, *The Lesson of 1989 for Sociological Theory*, online, <http://www.isa.sociology.org/colmemb/national-associations/en/meetings/reports/East-Central%20Europe/Introduction.pdf>, accesat la 12 mai 2014.

²⁸ Ioan Scurtu, 1989. *Revoluția Română*, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 2009, p. 176; Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991*, Editura IRRD, București, 2016, pp. 143-164

²⁹ *Armata română în revoluția din decembrie 1989. Studiu documentar*, ediția a II-a, Editura Militară, București, 1998, p. 29.

³⁰ Arhiva IRDD, fond I, dosar nr. 88, ff. 1. 21, în Ion Calafeteanu, coord., *Când Europa arde. Ședințele CPEx și ale Biroului Permanant al CPEx din anul 1989. Documente*, Editura IRDD, 2015, pp. 711-712

³¹ Dumitru Popescu, *Un fost comunist se destăinuie - Am fost și cioplitor de himere*, Expres, București, 1993, p. 379.

³² Viorel Domenico, *Comandoul de partid și de stat Timișoara*, Editura IRRD, București, 2014, p. 15

* Episcopul Papp a decis, în data de 25 august 1989, mutarea pastorului Laszlo Tokes în altă localitate, iar printr-o hotărâre judecătorească, emisă la 20 octombrie, acesta urma să fie evacuat din oraș. Pastorul a făcut recurs, însă apelul său a fost respins, fiind informat, la 28 noiembrie 1989, că va fi evacuat în ziua de 15 decembrie

³³ Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura Rao, București, 2009, p. 26.

³⁴ Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Polirom, Iași, 1997, p. 204.

³⁵ Radu Tinu, *Timișoara... no comment*, Editura PALO, București, f.a., p. 19.

iubiseră românii, se dezinteresase cu cinism de dragostea lor. Rolul ce i-a rămas de jucat: o extrem de complicată marionetă a serviciilor secrete”³⁶.

În ziua de 15 decembrie 1989 câțiva coreligionari ai pastorului Tökes s-au adunat în fața locuinței pentru a-l susține în fața autorităților care trebuiau să aplice decizia de mutare a sa din oraș³⁷. Numărul acestora este diferit în literatura de specialitate și cea memorialistică însă suficient de mulți încât să îngrijoreze serios autoritățile politice și militare din Timișoara. Seara în zonă s-a deplasat primarul municipiului Petre Moț și Ion Rotărescu secretarul cu probleme organizatorice al comitetului județean de partid pentru a calma spiritele. La aflarea veștii că Tökes nu va fi evacuat și la îndemnul acestuia mulțimea s-a dispersat³⁸.

Evenimetele cresc în intensitate în ziua următoare când scandările capătă conotații politice. Manifestanții, în jurul prinzului, au început să strige „Libertate!” și „Jos Ceaușescu!”³⁹. În seara zilei de 16 decembrie 1989, câteva sute de enoriași adunați în fața casei parohiale protestează pașnic împotriva aplicării sentinței de evacuare⁴⁰. Apariția forțelor de ordine în Piața Maria, de dimensiunile aproximative ale unui pluton de intervenție,⁴¹ a făcut ca intensitatea manifestației să crească brusc⁴².

Pe măsură ce mulțimea creștea, protestele încep să-și schimbe definitiv caracterul – din nemulțumiri față de o măsură administrativă ele au devenit nemulțumiri politice. Demonștrării încep să strige: „*Fără teamă!*”, „*Libertate!*”, „*Vrem pâine!*”, „*Jos dictatura!*” Este de remarcat faptul că protestele se îndreaptă în aceste momente nu împotriva regimului ci a liderului acestuia Nicolae Ceaușescu care este identificat „drept principala sursă a răului”⁴³. Mulțimea revoltată a scandat „*Români veniți cu noi!*”, „*Jos Ceaușescu!*”, „*Azi în Timișoara, mâine în toată țara!*”⁴⁴ distrug însemnele cultului personalității: portrete, lozinci, panouri și au devastat o librărie, iar „operele” lui Ceaușescu au fost distruse, sunt incendiate steagurile roșii ale PCR, revolta devine violentă iar Timișoara- „*detonatorul revoluției române*”⁴⁵. Referindu-se la aceste evenimente și la scânteia care le-a generat, Jean-Marie Breton crede că „*afacerea Tokes a fost deci un caz de disidență nou, tratat de organele de securitate*”,⁴⁶ în așa mod încât a condus la o revoluție.

Au urmat zile dramatice la Timișoara. Pe de o parte manifestanții au căpătat încredere și au intensificat acțiunile contra forțelor de represiune de celălaltă parte Nicolae Ceaușescu a ordonat reprimarea fără discernământ ordonând să se deschidă foc asupra mulțimii. Fără voia sa liderul comunist de la București a „devenit *regizorul scenariului* care s-a derulat în România între 17 și 22 decembrie 1989”⁴⁷. Acest moment este considerat de istorici⁴⁸ dar și de actanți sau martori oculari⁴⁹ cel mai dramatic al revoluției.

La București, Nicolae Ceaușescu hotărăște să trimită o „echipă” de generali și activiști din aparatul central de partid condusă de Ion Coman, secretar al C.C. al P.C.R. decizia lui Nicolae Ceaușescu nu a avut darul să calmeze situația așa cum își dorea ci din contra s-a acutizat⁵⁰.

În după amiaza aceleiași zile de 17 decembrie 1989, în timp ce la Timișoara evenimentele creșteau în intensitate, are loc ședința Comitetului Politic Executiv. Ceaușescu prezintă punctul său de vedere în legătură cu evenimentele, precizând că „*incidentele grave de la Timișoara au fost organizate și declanșate de cercurile revizioniste și de agenți atât din răsărit, cât și din apus*”.⁵¹

³⁶ Claudiu Iordache, *Singur între români*, Editura IRINI, București, 1997, p. 21

³⁷ Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara. Așa cum a fost și falsificatorii istoriei revoluției*, Editura Sedona, Timișoara, 1999, p. 8.

³⁸ Marius Mioc, *Revoluția fără mistere*, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002 p. 34; Dr. Alesandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989. Cronologie*, Editia a II-a revăzută și adăugită, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 82;

³⁹ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, Editura All, București, 2005, p. 573

⁴⁰ Armata română în revoluția din decembrie 1989, p. 49.

⁴¹ Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea spre libertate*, în *Agora social-democrată*, p. 33.

⁴² A se vedea și descrierea evenimentelor pe ore la Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator*. Vol.1., *Revoluția din Decembrie*, Editura Universală, București, 2009, pp. 11-15.

⁴³ Florin Abraham, *Semantica lozincilor revoluției române din 1989*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești Arheologie Istorie*, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, nr. 4, 1998, p. 188.

⁴⁴ Claudiu Iordache, *Șapte zile care au schimbat România! Timișoara '89*, în *Caietele Revoluției*, nr.6(19), 2008, p. 54.

⁴⁵ Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea ...*, p. 33.

⁴⁶ Jean-Marie Breton, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une révolution*, Harmattan, Paris, 1996, p. 92.

⁴⁷ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 185.

⁴⁸ Alexandru Oșca, *op.cit.*, p.100; Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.186; Alesandru Duțu, *op.cit.*, pp.

⁴⁹ Claudiu Iordache, *op.cit.*; Marius Mioc, *op.cit.*, Adrian Kali, Virgil Hosu, *Timișoara '89, 6 zile de asediu*, Editura Saol Timișoara, 2009, Adrian Kali, Timișoara. *Generația revoluției între mit și realitate*, Editura IRDD, București, 2016.

⁵⁰ Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 47-48.

Sunt apoi aspru criticați factorii de răspundere – ministrul apărării, Vasile Milea, ministrul de interne, Tudor Postelnicu, șeful Securității Statului, Iulian Vlad că n-au cerut să se tragă în demonștrări și că „au avut o atitudine capitulardă, defetistă”.⁵² Vasile Milea a avut curajul să riposteze afirmând că „...n-am înțeles acest lucru. Am căutat în toate regulamentele militare și nu am găsit nicăieri prevăzut că armata trebuie să tragă în popor”.⁵³ În Timișoara a fost decretată starea de necesitate. După-amiaza zilei de 17 decembrie a fost pentru timișoreni una însângărată. Scene de o violență rar întâlnită au loc în Piața Libertății, pe Calea Lipovei. Peste tot unde s-au adunat, protestatarii au fost întâmpinați cu foc. Mulțimea a ripostat. Sunt incendiate autovehicule ale armatei și sparte vitrine ale unor magazine.⁵⁴ Se ia cu asalt întregul oraș și au loc confruntări între manifestanți și subunități ale armatei care aveau ordin să se deplaseze spre centrul orașului. Sunt blocate și incendiate autovehicule ale armatei. „Nu, nu mai era un protest. Era o rebeliune. O insurecție, chiar”⁵⁵. Confruntarea dintre protestatari și forțele armatei s-a încheiat aparent în favoarea forțelor de intervenție deoarece a doua zi orașul părea „pacificat” așa cum a fost informat Ceaușescu de Ion Coman și Radu Bălan. În fapt victoria a fost de partea forțelor insurecționale⁵⁶. S-au produs victime. Numărul pierderilor umane a fost estimat în acele zile la câteva mii, însă investigațiile ulterioare au stabilit cifre care sunt și ele diferite. De la 73 de morți după datele cele mai recente⁵⁷ pînă la 122 de morți⁵⁸. Luni, 18 decembrie 1989, orașul era aparent pacificat. Dealtfel în dimineața zilei Ion Coman a raportat din Timișoara lui Nicolae Ceaușescu că „situația este sub control”⁵⁹. În realitate orașul era sub control militar. Nicolae Ceaușescu pleacă în Iran într-o vizită planificată cu mult timp înainte pentru a rezolva unele probleme ale schimburilor economice dintre cele două state. În esența a fost vorba de negocieri de ordin economic. După unii autori a fost vorba de un acord „grâu contra petrol”⁶⁰ iar după alții „armament contra petrol”⁶¹ și nu pentru a aranja fuga sa din țară așa cum s-a speculat în epocă. Sunt luate măsuri administrative și militare pentru a se preîntîmpina noi evenimente atît în Timișoara cît și în alte localități. Elena Ceaușescu a ordonat să șteargă urmele represiei de la Timișoara iar operațiunea a purtat numele de cod *Trandafirul*. Au fost transportate la București 44 de cadavre* ale unor persoane impușcate în timpul reprimării și incinerate la crematoriul Cenușa.⁶² Pe 19 decembrie, Timișoara era singură și încercuită într-o țară care continua să tacă. Fabricile și instituțiile publice lucrau. În țară barajul informațional părea să funcționeze, legăturile telefonice cu Timișoara erau întrerupte. Chiar și așa, „răscala de la Timișoara a produs o vie emoție în toată țara”⁶³ și a contribuit decisiv la crearea unei stări și situații revoluționare care vor împinge regimul spre prăbușire.

Cu toate măsurile luate revolta din Timișoara capătă caracter de masă și organizare coerentă

⁵¹ Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, 2000, pp. 46-47.

⁵² Ion Calafeteanu, coord., *op.cit.*, pp. 707-708

⁵³ Constantin Sava, Constantin Monac, *op.cit.*, p. 48.

⁵⁴ Claudiu Iordache, *op. cit.*, pp. 34-35; Viorel Domenico, *op.cit.*, pp. 56-57

⁵⁵ Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 57

⁵⁶ Claudiu Iordache, *Revoluția românilor*, p. 21; Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 63

⁵⁷ Ibidem, p. 61

⁵⁸ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, p. 198.

⁵⁹ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 103.

⁶⁰ Lavinea Betea, *Enigma vizitei lui Ceaușescu la Teheran, interviu cu Ion Stoian*, în *Adevărul.ro*, 17 decembrie 2012, online http://adevarul.ro/cultura/istorie/enigma-vizitei-ceausescu-teheran-1_50cf628a596d7200910eb7e5/index.html accesat la 20 iunie 2017.

* Alesandru Duțu, indică cifra de 43 de morți (*op.cit.*, p. 129), iar Alexandra Enache, directorul Institutului de Medicină Legală din Timișoara, fost medic rezident la Morga Spitalului Județean în 1989, afirmă că au fost preluate 47 de cadavre. A se vedea, Ștefan Both, *18 decembrie 1989. Operațiunea Trandafirul. Mărturiile din morga de la Timișoara: „Erau morți peste tot pe coridorul întunecat”*, în *Historia.ro*, online <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/18-decembrie-1989-operatiunea-trandafirul-marturiile-din-morga-de-la-timisoara-erau-morti-peste-tot-pe-coridorul-intunecat> accesat la 20 iunie 2017.

⁶¹ Partea română urma să vândă Iranului 155 de tancuri T 55 și, posibil, un avion de luptă IAR 93, pentru suma de aproximativ 10 milioane de dolari bucata. Totodată, existau zvonuri care dădeau aproape ca sigură încheierea unui contract în baza căruia România ar fi urmat să repare și să modernizeze tot echipamentul militar pe care Iranul îl achiziționase prin Pactul de la Varșovia în timpul războiului iranian-irakian din 1980 -1988. De asemenea, România urma să construiască o bază navală și să transforme o uzină de tractoare în una de construcție a vehiculelor militare. În schimb, România urma să primească, anual, 130 000 de tone de petrol și un miliard de metri cubi de gaze naturale. În total, se vorbea că Ceaușescu a semnat la Teheran contracte în valoare de două miliarde de dolari”, cf., Peter Siani-Davies, *Revoluția Română din Decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2006, citat de Ion Bucur, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 11.

⁶² Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 195.

⁶³ Jean Marie Breton, *op. cit.*, p. 93.

mai ales la unele din întreprinderile din Timișoara cum au fost: „Azur”, „Elba”, „6 martie”, „Solventul” „Electrobanat”, unde au fost organizate mitinguri de protest, greve și s-au formulat revendicări sociale și politice.⁶⁴ La IPROTIM, în cadrul unei ședințe organizată de organizația de partid pentru a se condamna manifestările huliganice, Claudiu Iordache protestează și afirmă că în stradă nu au fost huligani ci reprezentanți ai poporului.⁶⁵

În ziua de 20 decembrie 1989 Timișoara s-a „revărsat” în stradă. Se inversează decisiv raporturile de forțe. Dacă până la această dată forțele de represiune dădeau impresia că pot controla situația din acest moment acestea devin din factor intimidant „forțe intimidante” de forța mulțimii!⁶⁶ apar primele idei de platformă politică a unei revoluții care puneau bazele unei noi organizări sociale și politice. Armata a dat prin șefii săi semnalul repleții,⁶⁷ iar în jurul prinzului s-au retras în cazărmi.⁶⁸ Implicațiile și consecințele acestui act au fost deosebite pentru derularea ulterioară a evenimentelor. Generalul Gușă conform regulamentelor militare putea să retragă armata de pe stradă doar cu aprobarea celui care ordonase acest lucru și acesta nu era nimeni altcineva decât Nicolae Ceaușescu ori el nu dăduse un asemenea ordin. Actul sefului Marelui Stat Major a fost un act de insubordonare față de comandantul suprem funcție ce o deținea Nicolae Ceaușescu în calitate de președinte al Republicii din aceasta perspectivă se poate spune că nu doar militarii aflați în stradă au trecut de partea revoluției ci și comandanți de rang superior din conducerea armatei⁶⁹

În aceste momente un grup de revoluționari printre care Ioan Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Ioan Chiș, Ștefan Ivan, Sorin Iordăchescu etc., au pătruns în sediul Operei și se arată mulțimii de la Balcon. Opera din Timișoara devine pentru un timp sediul revoluției române.⁷⁰ A fost constituit un *Comitet de inițiativă a revoluționarilor*⁷¹ și *Frontul Democratic Român*⁷². Primii lideri ai revoluției se adresează din balconul Operei mulțimii. Ioan Lorin Fortuna face cunoscut apariția primei organizații politice de opoziție la regimul de dictatură iar Claudiu Iordache face apel la solidaritate.⁷³

La întoarcerea din Iran, Nicolae Ceaușescu a făcut din necunoașterea realităților sau din ignorarea lor o greșeală fundamentală. Mai mult, a încercat să rezolve criza socială și politică de la Timișoara după modelul acțiunii din vara anului 1968. Atunci, liderul român s-a adresat mulțimii, ceea ce i-a adus un imens spor de capital politic în țară și peste hotare. A crezut că se bucură de încrederea populației, fără a lua în considerație că lipsurile și privațiunile pe care le-a impus acesteia în ultimii ani au săpat o adevărată prăpastie între dictator și populație, între partid și mase. După o scurtă teleconferință cu aparatul de partid din teritoriu⁷⁴, la câteva ore se adresează populației în legătură cu evenimentele de la Timișoara, prin intermediul radioului și televiziunii. Nicolae Ceaușescu a caracterizat manifestațiile de la Timișoara drept acțiuni cu caracter „fascist” care au atacat instituțiile statului și chiar unele unități militare care continuă să se apere. În realitate orașul de pe Bega trecuse în mâinile revoluționarilor. Apelul lui N. Ceaușescu la apărarea „valorilor naționale” din cuvântarea de la posturile naționale de radio și televiziune a avut un efect de bumerang atât pe plan intern cât și internațional. Timișorenii care trăiau bucuria libertății aveau acum alte repere și alte valori prin care măsurau patriotismul și atașamentul la obiectivele naționale. Până la acest discurs populația nu cunoștea din surse oficiale ce s-a întâmplat. Acum auzea de la șeful statului că timișorenii vânduți străinătății luptau împotriva cuceririlor revoluționare împotriva cauzei socialismului! Acest discurs a avut efect de bumerang deoarece a declanșat mișcările de protest la nivel național!⁷⁵ În ziua de 20 decembrie tensiunea a crescut brusc în unele orașe din Transilvania. În primele ore ale dimineții s-au primit informații la M.St.M. că la Arad, Tg. Mureș, Bistrița, Miercurea Ciuc, Turda și Alba-Iulia apar semnele „furtunii”. În Cluj, muncitorii de la C.U.G., IRIS și alte

⁶⁴ Claudiu Iordache, *Isus s-a născut la Timișoara*, Editura Helikon, Timișoara, 1994, pp.

⁶⁵ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 119; Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 100.

⁶⁶ Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 115.

⁶⁷ Ibidem, p. 116.

⁶⁸ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 121.

⁶⁹ Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 151.

⁷⁰ Lorin Fortuna, *Semnificația zilei de 20 decembrie 1989*, în „Caietele Revoluției”, nr. 5, 2006.

⁷¹ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 120.

⁷² Miodrag Milin, *op.cit.*, p. 110.

⁷³ Claudiu Iordache, *Balconul Operei*, în „Caietele Revoluției”, nr. 5, 2006.

⁷⁴ Viorel Domenico, *op.cit.*, p. 149.

⁷⁵ Ibidem, p. 161.

întreprinderi se revoltă.

În jurul prânzului primul ministru Constantin Dăscălescu însoțit de Emil Bobu ajunge la Timișoara. Un grup reprezentând revoluționarii care se găseau în fața Consiliului județean-Ioan Savu, Ioan Marcu, Petre Boroșoiu, Sorin Oprea, Virgil Socaciu, Mircea Mureșan, Dan Carp etc., - au avut discuții cu trimișii lui Nicolae Ceaușescu și liderii locali ai PCR dar nu au dus la nici un rezultat. Au reușit să înmâneze o listă de revendicări care în esență erau politice și nu sociale sau economice.⁷⁶ Spre seară au ajuns și reprezentanții revoluționarilor din fața Operei să ajungă la discuții la județeană de partid fără, însă, să se schimbe soarta acestor discuții.⁷⁷ Evenimentele încep să prindă contur programatic cu valoare națională. Liderii revoluției elaborează o Proclamație a FDR care va fi răspândită în principalele localități din țară ajungând în ziua următoare (21 decembrie) la Arad, inclusiv în Capitală⁷⁸. Însă aceasta a fost tipărită și răspândită la nivel național după căderea dictaturii.

În ziua de 21 decembrie 1989, în principalele centre industriale din țară situația devine explozivă. Primele manifestări împotriva dictaturii apar la Sibiu, unde în jurul orei 8.00 un grup de tineri au dat foc „operelor” lui Ceaușescu, iar în jurul orei 10.00 demonstranții sunt în centrul Sibiului. Nicu Ceaușescu cere desfășurarea trupelor pentru a împiedica escaladarea evenimentelor.⁷⁹ La Brașov, între orele 8.00 și 23.00, au loc manifestații de protest. Armata este scoasă în stradă și în acest oraș.⁸⁰ La Cluj-Napoca, în Piața Libertății, în jurul orei 15.30 se petrece un incident între un grup de protestatari condus de actorul Călin Nemeș și militarii unei subunități din U.M. 01215, soldat cu morți și răniți⁸¹. Acest incident tensionează lucrurile. Apar confruntări între protestatari și forțele de ordine și în alte puncte ale orașului: Calea Moșilor, zona Podului Astoria, Piața Mihai Viteazul.⁸² Mișcarea protestatară se răspândește în mai multe zone ale țării: Alba Iulia și Cugir⁸³, Giurgiu⁸⁴ Constanța, Brăila,⁸⁵ și alte localități. Sute de mii de oameni și-au părăsit ocupațiile zilnice, au ieșit în stradă cerând înlăturarea lui Ceaușescu și regim democratic.

Deși dispunea de informații complete privind situația din țară, Nicolae Ceaușescu a refuzat să vadă și să accepte realitatea și hotărâște să pună în aplicare propriile soluții de a scoate țara din criza politică în care se afla. A ordonat ținerea unui miting în ziua de 21 decembrie 1989, ora 12.00, care, în viziunea dictatorului, urma să marcheze solidarizarea mulțimii din București cu măsurile ordonate de el la Timișoara. A încercat aceleași „metode” de a atrage populația de partea sa, ca în august 1968. Numai că, acum mulțimea era adunată la ordin și practic încercuită de forțele de ordine. În loc de scandări și aplauze obișnuite pentru cuplul Ceaușescu de data aceasta apar strigăte de revoltă și solidarizare cu Timișoara. În mulțime explodează o petardă care sporește confuzia⁸⁶. Ceaușescu încearcă să potolească agitația făcând promisiuni derizorii. Spune ceva despre Timișoara, este întrerupt. Încearcă zadarnic să se facă ascultat. Sosise ceasul înlăturării de pe scena istoriei a ultimului dictator comunist. Istoricul francez Jean-Marie Breton referindu-se la acest aspect aprecia: „*Ceaușescu n-a fost un orator însă performanța sa din după-amiaza zilei de 20 decembrie a fost cea mai catastrofică din viața sa de om politic (...). Ceaușescu s-a dedat la*

⁷⁶ În Caietele Revoluției nr. 2, 2005, p. 10

⁷⁷ Alexandru Oșca, *op.cit.*, pp. 160-163

⁷⁸ Idem, *Revoluția română în Banat*, pp. 228-229

⁷⁹ A se vedea pe larg, *Revoluția din Sibiu*, 4 mai 2011, online <https://mariusmioc.wordpress.com/revolutia-din-alte-orase/revolutia-din-sibiu/> accesat la 20 aprilie 2017

⁸⁰ A se vedea, *Revoluția din Brașov*, 29 aprilie 2011, online <https://mariusmioc.wordpress.com/revolutia-din-alte-orase/revolutia-din-brasov/> accesat la 23 mai 2017

⁸¹ Alexandru Oșca, *Revoluția din decembrie 1989 la Cluj, un exercițiu cu final tragic*, în Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *Revoluție și tranziție în societatea română contemporană. Abordări interdisciplinare*. Conferința IRRD, 2016, Editura IRDD, București, 2017, pp. 199-218

⁸² *Armata Română în revoluție...*, pp. 89-91.

⁸³ Dr. Andreea - Iuliana Bădilă, *Istoria orală, instrument de conturare a imaginii Revoluției Române din Decembrie 1989. Studiu de caz: Alba Iulia și Cugir*, în Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *op.cit.*, pp. 98-133.

⁸⁴ Dr. Ștefan Păun, *Giurgiu - 1989-1990 schimbarea de paradigmă politic*, în Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *op.cit.*, pp. 1698-199.

⁸⁵ A se vedea, Marian Cojoc, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în Dobrogea*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2011, passim.

⁸⁶ Asupra acestui moment sunt informații contradictorii și multe speculații. A se vedea, Ion Bucur, *Evoluția evenimentelor din București în perioada 17-21 decembrie 1989*, în Clio/1989, An IV, nr.1(7), 2008, pp. 5-21; Ioan Scurtu, *op.cit.*, pp. 219-221; Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 137; 21 Decembrie. București. În legătura cu busculada de la mitingul lui Nicolae Ceaușescu... online <https://romanianrevolutionofdecember1989.com/2013/12/20/21-decembrie-bucuresti-in-legatura-cu-busculada-de-la-mitingul-lui-nicolae-ceausescu/> accesat la 5 septembrie 2017;

acuze la adresa trădătorilor, în legătură cu străinătatea care amenință întreg teritoriul României. A încercat să facă să vibreze coarda naționalistă”.⁸⁷

Mulți dintre cei care au părăsit mitingul oficial, grupuri de cetățeni au început să strige lozinci anti Ceaușescu. În punctele strategice din centrul Capitalei – Piața Romană, Piața Universității – este ocupat carosabilul. În după amiaza zilei ora 16.30 apare primul incident soldat cu morți și răniți în Capitală. Un camion al armatei încărcat cu muniție se deplasa pe Bulevardul magheru de la Universitate către Intercontinental. Șoferul, un militar în termen, a fost lovit în cap de către un cetățean cu o cărămidă își pierde cunoștința și intră cu mașina în mulțime omorând 7 oameni și rănind alți 5. În această situație dramatică soldații au intrat în contact direct cu oamenii, s-au speriat și au tras fără comandă. Au rezultat alte victime (8 morți și răniți prin împușcare)⁸⁸. Aflând despre aceste lucruri ministrul apărării generalul Vasile Milea a ordonat „*să nu se mai execute foc și să nu mai fie băgați militarii în linia întâi. Dacă pleacă scutierii să plece și militarii*”⁸⁹. Revoluționarii au ridicat o baricadă în fața restaurantului Dunărea și au rezistat câteva ore. Numărătoarea inversă pentru dictatura ceușistă începuse deja. Ceaușescu, asediat de populația Capitalei, se pregătește de represalii. La ora 16.00 a dat ordin să fie reprimite grupurile de demonstranți din Capitală.⁹⁰ Stăteau față în față 80.000 – 100.000 de demonstranți și peste 4.000 de militari echipați de război. Acțiunile de descurajare n-au succes nici în Capitală dar nici în alte localități unde rîndurile protestarilor se îngroșau de la un ceas la altul.⁹¹ Convoacă o teleconferință pentru ora 18.00 care va fi de altfel și ultima din istoria regimului Nicolae Ceaușescu. Miniștrii apărării și de interne și generalul Vlad sunt opriți în sediul C.C. pentru a acționa sub directa sa comandă spunînd că” *Vom apăra cauza, vom apăra socialismul cu arma în mână pentru că suntem într-un război mai greu decât cel împotriva hitlerismului. Deci suntem în stare de război, și nu necesitate. Armata, internele și securitatea să își facă datoria*”⁹².

După teleconferință, Ceaușescu reproșează lui Milea și Postelnicu faptul că n-au „*lichidat rapid situația de aici (din București)*”.⁹³ Confruntarea dintre forțele de ordine și protestatari va începe după lăsarea întinericului și atinge punctul culminant la mijlocul nopții. Se execută focuri de avertisment, dar se și trage în manifestanți. La miezul nopții, baricada de la Intercontinental este înlăturată și manifestanții sunt împinși pe arterele adiacente Pieței Universității și către gura de metrou. Au fost operate arestări masive. Militarii dispuși în Piața Universității zona CC-ului și a Intercontinentalului au executat foc de avertisment dar concomitent cu acești au executat foc și alte persoane. La miezul nopții apar primele victime în confruntarea de la Intercontinental. După ce este spulberată baricada ridicată aici de revoluționari⁹⁴. Până spre ora 3,00, au fost uciși 48 de oameni (39 au decedat datorită efectelor armelor de foc) și au fost răniți peste 100 prin împușcare.⁹⁵ Alți revoluționari au fost bătuți, maltratați, arestați și duși în arestul sediului central al Miliției, aflat în zonă, pe Calea Victoriei, apoi la închisoarea Jilava. Concomitent, lucrătorii de la salubritate, sub supravegherea primarului general Barbu Petrescu, spală străzile de sângele revoluționarilor, acoperă cu vopsea lozincile de pe pereții zidurilor din zonă. Gelul Voican Voiculescu prezent în acea noapte în zonă mărturisea că „s-a tras din blocul <<Creditul Minier>>(....) Părerea mea este că acești morți au căzut ca să întărească lumea...să escaladeze situația”⁹⁶.

În primele ore ale dimineții de 22 decembrie, coloanele de bucureșteni pornesc de pe platformele industriale către centrul Capitalei. Aproape 500.000 de oameni sunt în stradă cerând înlăturarea clanului Ceaușescu⁹⁷. Potrivit unor mărturii ulterioare în această dimineață unul dintre frații lui Nicolae Ceaușescu, Ilie, care era general și șeful Consiliului Politic Superior al Armatei iar

⁸⁷ Jean-Marie Breton, *op. cit.*, p. 95.

⁸⁸ Alesandru Duțu, *op.cit.*, p.144; Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, vol. I, Cozia Ed.-CO, București, 1991, pp. 80-82.

⁸⁹ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, p. 128.

⁹⁰ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 156.

⁹¹ Ibidem, pp. 139-143.

⁹² Ion Pitulescu, Ion Constantin, Marin Lazăr, *op.cit.*, p.168.

⁹³ Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 203.

⁹⁴ Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004, p. 205

⁹⁵ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 151

⁹⁶ Alex Mihai Stoenescu, *op.cit.*, p. 213

⁹⁷ Ioan Scurtu, *22 decembrie 1989 - căderea regimului ceaușist*, în *Document*, Buletinul Arhivelor militare Române, anul XII, numărul 4(46) /2009, pp.1-3

fi spus: „Situația este deosebit de critică. Vin coloane de muncitori. Trebuie făcut ceva. Trebuie destituit guvernul... Nu te împotrivi rușilor, e clar că rușii vor să te schimbe ! Pune-l pe Iliescu!”⁹⁸.

Considerăm că înaintarea coloanelor de muncitori dinspre principalele platforme industriale spre centrul capitalei a fost un moment extrem de important și a atârnat decisiv în evoluția evenimentelor din acea zi de cumpănă a Revoluției române. În miile de muncitori era prea greu să se tragă. Apoi, muncitorii reprezentau o bază politică a regimului. Nu mai putea fi vorba doar de „unele grupuri” manevrate de „cercuri politice interesate”. Nu este nici o îndoială că decizia retragerii armatei în cazărmi s-a luat pornind și de la această nouă situație. Armata nu putea lupta împotriva propriului popor.

În același timp, ieșirea în stradă a muncitorilor a arătat că regimul comunist din România pierduse orice legitimitate, nu mai avea puncte sociale de sprijin. Referindu-se la acest aspect Ion Iliescu în *Comisia senatorială pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989* a declarat că „ieșirea platformelor industriale din 22 decembrie a fost factorul determinant. Pentru că, altminteri, cu tot eroismul tinerilor din noaptea de 21, putea fi lichidată și înăbușită toată mișcarea. Dar, până la urmă, finalizarea s-a produs prin această participare de masă a populației Bucureștilor”⁹⁹. Fraternizarea armatei cu revoluția s-a produs pe acest fundal, care arăta fără dubii că regimul este condamnat, că istoria își croiește alt drum. După ora 09.00 primele subunități de armată fraternizează și în București cu populația revoltată. La câteva minute, după ce a transmis, din nou, ordinul să nu se tragă asupra demonstranților, ministrul apărării, general-colonel Vasile Milea, se sinucide.¹⁰⁰

Simțind iminenta prăbușire, dictatorul a convocat în grabă ședința C.P. Ex. care avea să fie și ultima a partidului comunist. Acum Nicolae Ceaușescu cere celor mai fideli colaboratori să lupte¹⁰¹. În fapt, decizia de a lupta era utopică. Armata începea să se retragă în cazărmi. Ceea ce, de fapt, suspenda starea de necesitate pe care dictatorul hotărâse să o declare la nivelul întregii țări. De acest lucru a fost convins și fratele dictatorului, general-locotenent Ilie Ceaușescu, care l-a convocat, la ora 12.00, la Ministerul Apărării Naționale, pe atașatul militar sovietic, contraamiralul Mihailov, și pe reprezentantul în România al Comandantului-șef al Tratatului de la Varșovia, general-locotenent Gaponenko. În locul lui Gaponenko, care era la Chișinău din data de 19 decembrie 1989 (!), a sosit general-maior G.N. Bociaev. Ilie Ceaușescu îi informează despre situația din România, precizând că despre aceasta „*au fost informate toate oficiile diplomatice din țară; astăzi se va anunța un nou guvern (...) Pot fi schimbări în conducere. Vom urmări situația*”.¹⁰² La această oră, accesul spre Piața Palatului era liber. Manifestanții au forțat intrarea în sediul Comitetului Central. Trupele de securitate care asigurau paza clădirii nu opun rezistență, ci se retrag din fața mulțimii care pătrunde în incintă. Instituțiile statului socialist se năruiau. Nu mai exista nici o autoritate. Cei care au servit dictatura până în ultimul moment dispar de la posturile lor.¹⁰³ Complet rupt de realitate, Nicolae Ceaușescu a apărut pentru câteva secunde să vorbească mulțimii din balconul CC. Mai credea că poporul îl va apăra! Mulțimea îl huidaie. Un colaborator îl trage înăuntru și-i spune că mulțimea a pătruns în sediul CC. Nicolae Ceaușescu și fideli săi colaboratori au fugit pe acoperiș unde îi aștepta un elicopter de la Flotila prezidențială, chemat de generalul Victor Atanasie Stănculescu, care asigura funcția de ministru al apărării, deoarece generalul Ștefan Gușe era încă la Timișoara. Odată cu decolarea elicopterului de pe acoperișul sediului CC al PCR se încheia o epocă dramatică din istoria poporului român. La ora 12.06, când Nicolae Ceaușescu a părăsit Comitetul Central, care simboliza centrul vital al puterii politice în România, regimul socialist-totalitar se prăbușise. Zecile de mii de oameni care se aflau în Piața Palatului au privit decolarea și depărtarea elicopterului cu sentimentul că au scăpat de cel mai sângeros dictator din istoria României¹⁰⁴. Soții Ceaușescu părăsiți de oamenii de încredere și de structurile de putere ale regimului ajung cu peripeții la Tîrgoviște unde au fost arestați și ținuti în custodia armatei pînă la „Procesul” desfășurat în ziua de

⁹⁸ Alesandru Duțu, *op. cit.*, pp. 151-152.

⁹⁹ Ion Iliescu, *REVOLUȚIA TRĂITĂ - Stenograma convorbirii cu membrii comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din* online, <https://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/revolutia-traita-stenograma/> accesat la 7 septembrie 2017

¹⁰⁰ *Armata Română în revoluție...*, p. 112.

¹⁰¹ Alesandru Duțu, *op. cit.*, pp. 156

¹⁰² Viceamiral (r) Ștefan Dinu, *Condamnat la discreție*, București, Editura Neverland, 2009, p.243.

¹⁰³ Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 269.

¹⁰⁴ Ioan Scurtu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 6.

25 decembrie de către un Tribunal Militar Excepțional apoi fiind executați.¹⁰⁵

Revoluționarii pătrunși în clădirea CC-ului rostesc de la balcon primele discursuri iar, potrivit mărturisirilor sale, Gelu Voican Voiculescu l-ar fi trimis pe prietenul său Harosa după Ion Iliescu. La ora 12,30 din balconul Comitetului Central, Petre Roman, declara: „Compatrioți! Noi, acum, aici, decretăm moartea dictaturii lui Ceaușescu! Noi, acum, aici, decidem că puterea este a poporului”. Apoi generalul Voinea, comandantul Armatei 1, a spus: „Fraților! Armata- gata. Și-a încheiat misiunea! Acum, voi trebuie să spuneți ce-i de făcut!”¹⁰⁶

La ora 12.59, Televiziunea Română a anunțat căderea lui Nicolae Ceaușescu.¹⁰⁷ Țara și lumea întreagă aflau că în România dictatura s-a sfârșit. Apare acum problema preluării puterii. Până la ora 18.23 când a început să se discute despre formarea unui nou organism de stat în România a fost un vid total de putere. Există și opinia potrivit căreia în aceste câteva ore de vid politic specifice perioadelor revoluționare puterea a aparținut unor generali din cadrul Ministerului Apărării în speță este vorba de generalul Silviu Stănculescu și apropiații săi.¹⁰⁸ Această concluzie poate fi acceptată doar dacă cercetăm evenimentele plecând de la ipoteza potrivit căreia în România a avut loc o lovitură de stat militară¹⁰⁹ iar revoluționarii au constituit doar decorul acestei acțiuni ceea ce în realitate nu s-a întâmplat.¹¹⁰ Era imposibil de realizat acest scenariu pentru că nu ar fi fost acceptat de populația revoltată. Ion Iliescu a explicat de ce a fost „înjghebat un fel de stat major al revoluției” și de ce a fost stabilit „cartierul general al revoluției”¹¹¹ „la Ministerul Apărării”¹¹². În primul rând pentru că în percepția opiniei publice de atunci armata era „mai puțin compromisă, reprezenta atunci un foarte important factor de stabilitate”, în al doilea rând deținea un sistem de comunicații la nivel național și avea structuri teritoriale „pe care puteam să ne sprijinim pentru a asigura funcțiile vitale ale statului”¹¹³.

A existat un moment al luptei pentru putere în cele câteva ore de vid politic dar nu au existat forțe „alternative” în cadrul PCR, cu legitimitate și autoritate asupra societății, pentru a prelua puterea.¹¹⁴ În după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 s-a constituit Frontul Salvării Naționale după mai multe negocieri între participanți privitoare la numele pe care trebuia să-l poarte noul organ al puterii din România. Interesant că în momentul în care au început discuțiile asupra obiectivelor din program, Alexandru Bârlădeanu arată că „ne trebuia o frază pentru opinia publică străină, o frază că ne păstrăm alianțele și că nu schimbăm angajamentele internaționale”.¹¹⁵ Ion Iliescu a afirmat: „Vreau să vă spun că am intrat în legătură cu Ambasada sovietică și le-am transmis situația în care ne aflăm ca să comunice la Moscova, să se știe cine suntem și ce vrem. Asta le-am spus deja”¹¹⁶. Compoziția și intențiile politice ale CFSN au devenit publice și oficiale prin „Comunicatul către țară al CFSN”, difuzat la Radio și TV și publicat în Monitorul Oficial al României, nr. 1 din 22 decembrie 1989¹¹⁷. *Comunicatul către țară* anunța dizolvarea regimului Ceaușescu și desființarea structurilor sale de putere: „Guvernul se demite, Consiliul de Stat și

¹⁰⁵ A se vedea, Viorel Domenico, *Ceaușescu la Târgoviște*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999; idem, *După execuție a nins*, Editura Militară, București, 1992; Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceaușesților*, Editura Ziua, Craiova, 1996; Catherine Durandin, *Moartea Ceaușistilor. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Editura Humanitas, București, 2011.

¹⁰⁶ Alesandru Duțu, *op. cit.*, pp. 165.

¹⁰⁷ *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989”, apud Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română...*, p. 222.

¹⁰⁸ Flavius-Cristian Mărcău, *Implicațiile generalului Stănculescu în revoluția din 1989 - CEDAREA Puterii*, în *Sfera Politicii* nr. 6 (182) / 2014, pp. 3-9.

¹⁰⁹ A se vedea, Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. IV, Editura RAO, București, 2005;

¹¹⁰ A se vedea printre altele, Costache Codrescu, coord., *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ediția a doua, Editura Militară 1998; Radu Tudor, *Secretele armatei. Puterea din umbră*, Editura Nemira, București, 2014; Constantin Iordache, *Acțiunile navelor Marinei Militare în revoluția din decembrie 1989. Mărturii ale unor Participanți*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2004; Lică Pavel, *Marinarii și Revoluția. La un pas de catastrofă*, online http://www.portalulrevolutiei.ro/arhiva/2004_205.html accesat la 7 septembrie 2017

¹¹¹ Sunt opinii potrivit cărora cartierul general al revoluției a fost Studioul r al TVR, a se vedea, Anne Jugănar & Alexandru Radu, *FSN - UN PARADOX POLITIC (1989-1992). România postcomunistă. O istorie a partidelor politice în interviuri și documente*, Volumul I, Editura Pro Universitaria, București, 2013, p. 9.

¹¹² Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 64-65.

¹¹³ Ibidem, p. 65

¹¹⁴ Gelu Voican Voiculescu, *op. cit.*, p. 47.

¹¹⁵ *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989”, apud Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română...*, p. 321.

¹¹⁶ Idem.

¹¹⁷ Anne Jugănar & Alexandru Radu, *op.cit.*, p. 10.

instituțiile sale își încetează activitatea”¹¹⁸.

Următorul pas a fost construirea noilor structuri de putere. Întreaga putere în stat a fost preluată de o structură cu funcție legislativă Consiliul Frontului Salvării Naționale. Lui i s-a subordonat Consiliul Militar Superior, care coordona întreaga activitate a armatei și a unităților Ministerului de Interne. Toate ministerele și organele centrale și-au continuat activitatea normală, subordonându-se Frontului Salvării Naționale, pentru a asigura desfășurarea normală a întregii vieți economice și sociale. Acest organism are o componență provizorie formată din 39 de persoane, printre care Ana Blandiana, Doina Cornea, Dumitru Mazilu, Mircea Dinescu, Lászlo Tökés, Dan Deșliu, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Dan Marțian, Cazimir Ionescu, Domokos Geza și Ion Iliescu. România intra astfel în extrem de complicatul și complexul proces de tranziție politică

3. Concluzii

La sfârșitul anilor 1918 și 1989 societatea românească a trăit momente specific revoluției care au presupus un sfârșit de epocă și început de eră. 1 Decembrie a însemnat pentru români materializarea unei aspirații de secole unirea într-un singur stat și sub un singur sceptru. Este momentul care a generat în noua societate românească așteptări și speranțe de neînchipuit cu doar câțiva ani înainte. La sfârșitul anului 1989 valul revoluțiilor anticomuniste cunosc o dezvoltare și intensitate care a făcut posibil să fie înlăturată Cortina fier care a despărțit estul de vestul continentului European mai bine de o jumătate de secol. Începea pentru popoarele aflate sub dominație sovietică un proces de răsturnare a regimurilor de dictatură comunistă pe cale revoluției pașnice sau cu violență cum s-a întâmplat în cazul românilor. Ambele momente de cotitură/turning point au fost urmate de o perioadă de tranziție care trebuia să conducă România către modernitatea europeană printr-un amplu proces de reforme care s-au derulat pe parcursul a mai multor decenii. Analiza comparativă ne-a condus la concluzia că și în *România mică* s-a desfășurat în anii 1917-1918 o revoluție dar care nu poartă caracteristicile celor care s-au derulat în Basarabia și Transilvania pentru că a fost vorba de o revoluție de tip sistemic. În epocă acest concept nu a existat deoarece teoria revoluției sistemice a fost concepută și elaborată abia în a doua parte a secolului trecut. Iar pe de altă parte nici regele Ferdinand I și nici liderii principalelor partide politice nu aveau conștiința că acționează potrivit unei scheme de acțiune de tip revoluționar. Conceptul de revoluție în epocă era asociat, atât de elita politică dar și cea intelectuală, cu ideea de mișcare socială și violență politică pentru răsturnarea de la putere a unui regim politic. Este poate și explicația de ce evenimentele din România acelor ani au fost definite ca fiind revoluționare de un număr extrem de mic de personalități ale vieții academice și politice. Această rafinare teoretică a conceptului de revoluție a permis conturarea unei noi imagini a evenimentelor desfășurate în spațiul locuit de români din anii 1917-1919. A fost un proces revoluționar care a cuprins trei forme de manifestare cu intensități diferite în cele trei teritorii locuite de românii în acea epocă. În Vechiul Regat a avut loc o *revoluție de tip sistemic* ce a pregătit cadrul politico-juridic și social al realizării unității naționale depline pe când în Basarabia, Transilvania, Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș o *revoluție a desăvârșirii unității naționale* însoțite și de manifestări specifice revoluțiilor sociale. Istoriografia Marii Uniri nu a reținut acest aspect deoarece în mentalul colectiv din perioada interbelică conceptul de revoluție a fost asociat cu violența extremă a unor mișcări sociale și politice cu valente totalitare - bolșevismul, nazismul, fascismul, franchismul, legionarismul etc. - care și-au pus amprenta negativă aspra secolului XX. Acest fapt l-a determinat pe cunoscutul istoric Eric Hobsbawm să lipească acestuia o etichetă ce va face carieră în lumea istoricilor și nu numai cea de secol al extremelor.

¹¹⁸ Ion Iliescu, *op.cit.*, p. 66.

Diplomație prin „foc și pucioasă”, „sânge și orhidee”. Un breviar profan al narativelor diplomatice românești din ultimul veac

Dr. Dorin POPESCU*

**DIPLOMACY BY FIRE AND BRIMSTONE, BLOOD AND ORCHIDS.
A PROFANE HISTORY OF ROMANIAN DIPLOMATIC NARRATIVES
IN THE LAST CENTURY**

ABSTRACT. We propose in this study a new paradigm for the history of Romanian diplomacy in the last century. The new paradigm is based on the analysis of the Romanian diplomatic language between 1918 and 2018. We have identified here four dominant meta-narratives (universalism, communism, nationalism and europeanism). The history of Romanian diplomacy becomes in this case a history of the metamorphoses of its language.

Key words: diplomacy, history of diplomacy, international relations, diplomatic language, ideology, Romanian diplomacy

A propune o nouă paradigmă¹ privind sinteza istoriei diplomației românești din ultimul veac pare un demers temerar și riscant. Cele de până acum par a răspunde năzuinței clasice de a trata diplomația ca pe o anexă a expresiei de putere a factorului politic (ceea ce este adevărat numai parțial) ori ca pe una ezoterică datorată galeriei de portrete mitice ale părinților fondatori ai diplomației autohtone.

Până acum, tentativele de a schematiza/ ierarhiza istoria diplomației românești au pornit de la premisa unui factor ordonator existent în afara mediului diplomatic; ar rezulta astfel, în mod simplist, pentru ultima sută de ani, o diplomație interbelică derulată sub semnul Coroanei, una a regimului comunist și una postdecembristă.

* Asociația Casa Mării Negre Constanța

¹ Fie și școlastică.

Tentația cvasipermanentă a experților în domeniu este cea de a eluda interpretarea diplomației în raport cu limbajul ei fundamental, cu ceea ce spune ea însăși (despre sine), cu meta-narațiunile (vom prefera în acest text conceptul mai modest de *narrative*²) ce o compun și exprimă în spațiul public, iar această tendință nu putem să o vedem altfel decât ca pe o recunoaștere implicită a raportului de subordonare a diplomației (ideologică, structurală etc.) față de factorul politic/executiv care o produce și exprimă.

În ceea ce ne privește, propunem în studiul următor deplasarea accentului exegetic de la amprenta (socio-)politică la limbajul specific al diplomației, anticipând că adesea, în ultimii 100 de ani, diplomația românească a probat obsesia despovărării/eliberării de tirania de a funcționa ca simplă expresie de manifestare a unei voințe politice, căutând astfel o autonomie de limbaj și de acțiune care a sfârșit adesea în forme utopice și nefuncționale. Chiar dacă traseul eliberator al diplomației nu se va fi produs (niciodată) până la capăt, chiar dacă diplomația nu va fi reușit să iasă din patul procustian la care o vor fi condamnat-o, periodic, creatorii ei din zona executivă, tentativele sisifice ale acesteia de a exprima o voce distinctă (aflată în raport de complementaritate cu cea politică de uz intern) construiesc **o istorie alternativă a diplomației române**, una care pare a fi mai aproape de limbajul și esența diplomației decât cele care o tratează ca pe un simplu teren de joacă al puterii executive, ca pe o anexă a puterii sau ca pe un limbaj specific al acesteia.

În istoria diplomației românești din ultima sută de ani (1918-2018) par a succeda și coexista patru dominante, patru orientări strategice, patru narative fundamentale – patru meta-narațiuni. Niciuna dintre acestea nu va fi existat vreodată în formă pură, iar asumarea periodică, succesivă, de către una sau alta dintre cele patru dominante, a rolului fundamental în construirea și gestionarea limbajului diplomatic, este însoțită de manifestări latente ale celorlalte trei. Altfel spus, cele patru dominante și-au împrumutat periodic recuzita și instrumentele, creând inversiuni și permutări de roluri în limitele unor borne temporale aproximative, vagi, ambigue. Propunem astfel următoarele patru narative fundamentale ale diplomației românești din ultima sută de ani: **narativul universalității**³, **narativul sovietizării**⁴, **narativul autohtonismului**⁵ și **narativul europenității**.

Narativul universalității pare a fi dominat diplomația românească în perioada interbelică. Încă o dată facem precizarea că cele patru naturi vor fi coexistat întotdeauna, iar cele patru narative au creat limbaje suprapuse, câteodată divergente, alteleori pur și simplu complementare, ale diplomației noastre autohnone, fiecare narativ creându-și astfel, periodic, o circulație prioritară în dauna celorlalte. Narativul universalității pare a-și fi asigurat astfel, din această perspectivă, un oarecare primat asupra celorlalte în perioada interbelică. Despovărată de obligația împlinirii unui ideal național (realizat prin Marea Unire, la finele primului război mondial), diplomația românească primea astfel dreptul de a pretinde că poate participa la reconstruirea globală, postbelică, a sensului ordinii lumii⁶. Din această perspectivă, eforturile unor diplomați și diplomații de a recrea un sens global al lumii sunt definitorii chiar pentru procesele ce vor fi condus la înființarea Societății Națiunilor⁷, în 1919 (prima organizație internațională dedicată menținerii păcii⁸), precum și la semnarea,

² Concept geopolitic de dată recentă (provenit din limba engleză, neintrodus încă în dicționarele explicative), prin care se subînțelege un set coerent/autonom de mesaje ale limbajului diplomatic de tip repetitiv și sistemic, un nucleu/fragment paradigmatic al limbajului diplomatic.

³ Narativul globalității.

⁴ Narativul comunitar socialist.

⁵ Narativul naționalismului – *Patria înainte de toate!*

⁶ În timp ce în plan extern dominantă o reprezenta tentația de participare la reconfigurarea globală a lumii postbelice, meta-narațiunile interne erau centrate pe disputa național-european: *Intellectualism, ortodoxism, misticism: cuvinte și formule noi pentru realități vechi. Acum după război vechea dispută se formulează între ortodoxism tradiționalist și europenism progresiv... Specificitatea națională e o operă de desprindere, iar percepția diferențierii nu se poate obține decât prin rațiune. Începând a fi buni europeni, vom sfârși prin a fi buni români - Românismul se învață prin europenism* (Mihai Ralea, *Kalende*, 1929, după *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, Editura Corint, București, 2001, pag. 301).

⁷ Liga Națiunilor.

⁸ Potrivit documentarului *150 de ani de diplomație românească modernă (1862 - 2012)* elaborat de Institutul Diplomatic Român (<https://www.mae.ro/node/15028>), în anii '20, principalul obiectiv al politicii externe românești a fost asigurarea frontierelor României, iar pentru îndeplinirea acestuia, diplomația română a acționat pe trei direcții: consolidarea relațiilor cu Franța, Marea Britanie și, eventual, Italia; crearea unui sistem propriu de alianțe, care să contracareze acțiunile statelor revizioniste; participarea la Societatea Națiunilor, care era văzută ca un adevărat scut al legalității internaționale, o apărătoare a statelor mici și mijlocii în fața tendințelor de expansiune și dominație a marilor puteri.

ulterioară, a convențiilor defensive bilaterale sau regionale⁹. România nu lipsește din efortul general, postbelic, de a reconfigura o ordine globală, iar contribuția, în acest sens, a unui N. Titulescu, este evidentă. Narativul diplomației românești pune în centrul său, acum, vocația universalității, care suna ca un ecou întârziat al tezelor progresiste ale președintelui Wilson¹⁰. Formula de reorganizare postconflict a lumii *tânjea după federalizare pe orizontală*, potrivit conceptului propus ulterior de Gh. I. Brătianu¹¹.

Spre sfârșitul anilor 30 ai veacului 20, disoluția acestui limbaj pare iminentă. Utopiile universaliste, specifice primilor ani de după război (prioritar/inclusiv Societatea/Liga Națiunilor), sucombă, generând un eșec implicit al conceptelor de *pace și securitate colectivă*, așa cum se vor fi dezvoltat ele la Conferința de Pace de la Paris și ulterior¹². O nouă *fantomă* amenința Europa. Al doilea război mondial ucide toate seducțiile alternative ale limbajului și obligă la narative limitate, subsumate interesului național de supraviețuire în conflict. Narativul universalității cedează absolut primatului interesului național, iar narativul protejării și promovării interesului național domină întreaga scenă diplomatică a vieții publice în perioada 1939/1940-1945¹³. Diplomația își generează, acum, **reflexe imediate de limbaj zero**. Devine o **diplomație a războiului, a focului și pucioasei**¹⁴.

Narativul/eposul autohtonist se consumă într-o paranteză tragică scurtă. Komisarii Moscovei exportă la București limbajul sacrosant¹⁵ al lumii sovietice¹⁶. **Diplomația românească narează victorios, din 1945, toposurile răsăritului**¹⁷. Narativul sovietizării (combinat/completat cu eposul comunist, cu solidaritatea proletară și dublat de toposuri specifice precum colhozul, gospodăria de partid, naționalizarea, colectivizarea, egalitatea proletară etc.) inventează formule criptice, goale de conținut, lungi mecanisme retorice cu inflexiuni obligatorii și semioze limitate, limbaje de lemn. Limbajul diplomatic degenerază, se atrofiază – dintr-un *narativ* dominant (odinioară – narativul universalității, care se exprima plenar în perioada interbelică) devine *epos* autohtonist și ulterior

⁹ Convenția de alianță defensivă între regatul României și Republica Poloniei (3 martie 1921); Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Republica Cehoslovacă (22 aprilie 1921); Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Regatul Sârb-Croato-Sloven (7 iunie 1921); Tratatul de prietenie dintre Franța și România (10 iunie 1926); Convenția de definire a agresiunii (4 iulie 1933); Pactul Înțelegerii Balcanice (9 februarie 1934); Tratatul asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reichul german (23 martie 1939) etc.

¹⁰ Ultimul punct din cele 14 susținea crearea unei instituții internaționale de menținere a păcii, o organizație care să fie "atât a celor mari, cât și a celor mici", care vor face parte din Liga Națiunilor. Această Ligă a Națiunilor era bazată pe principiul securității colective a tuturor statelor care doreau respectarea convențiilor internaționale.

¹¹ Potrivit acestuia (Brătianu Gheorghe I., *Formule de organizare a păcii în istoria universală*, curs ținut la Facultatea de Filozofie și Litere a Universității București, 1943-1947), *în istoria universală două sunt formulele pe care le vom întâlni din timpurile cele mai vechi până în pragul actualității. Acestea au alternat în funcție de filozofia care a dominat la un moment dat principiile și normele care erau acceptate pentru comportamentul statelor în relațiile internaționale: una este formula organizării păcii prin ierarhie, cealaltă este formula organizării păcii prin federațiune, prin înțelegere între mai multe state, între mai multe puteri care caută pe un principiu de paritate să organizeze viața popoarelor și adoptarea unei formule de organizare a păcii în Europa și în lume.*

¹² Potrivit documentarului citat, elaborat de Institutul Diplomatic Român, *modificarea dramatică a configurației geostrategice pe teritoriul european a avut drept consecință demiterea lui Nicolae Titulescu, care făcuse din alianța cu Franța și din politica de securitate colectivă fundamentul politicii sale externe, din fruntea Ministerului Afacerilor Străine, la 29 august 1936. Cu remilitarizarea Renaniei și înlocuirea lui Nicolae Titulescu lua sfârșit o etapă a politicii externe românești. Obiectivele României au rămas aceleași, dar, în politica externă a statului român au intervenit accente noi, „febrilitatea pactelor” promovată de către Nicolae Titulescu fiind abandonată.*

¹³ Invocăm aici două texte relevante care stabilesc bornele simbolice ale intrării în și ieșirii din război a României; primul privește pregătirea României pentru diplomația războiului, a „focului și pucioasei” – declarația primului ministru, Ion Gigurtu, privind „noua orientare” a politicii externe a României (8 iulie 1940): *Orientarea politicii externe a României, în cadrul celor două mari națiuni ale Axei, este un fapt împlinit. Această orientare nu este o întâmplare sau o acțiune de moment, ci reintrăm prin ea în vechi tradiții ale statului nostru, tradiții care au fost rupte pentru considerațiuni ce nu mai sunt actuale și care erau depășite de evenimente încă cu mult înaintea actualului conflict (Universul, din 8 iulie 1940)*, după *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, Editura Corint, București, 2001, pag. 333; cel de-al doilea enunță ieșirea României din război: *Români, în ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianță cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite... De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul țării noastre. Cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să pășim hotărâți pe drumul înfăptuirii României de mâine, a unei Românie libere, puternice și ferice. (Proclamația Regelui Mihai I către țară, publicată în „România liberă”, an II, nr. 11 din 24 august 1944).*

¹⁴ *De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă, / Oricare s-ar retrage din gloriosul loc, / Când patria sau mama, cu inima dăuioasă, / Va cere ca să trecem prin sabie și foc (Imnul Național Deșteaptă-te, Române!).*

¹⁵ A se citi *imperativ*.

¹⁶ *De la diplomația războiului la diplomația înfrângerii și subordonarea față de URSS 1941-1947* (IDR, documentarul citat).

¹⁷ *Politica externă a Republicii Populare Române este o politică de apărare a păcii, de prietenie și alianță cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și cu țările de democrație populară, o politică de pace și prietenie cu toate popoarele iubitoare de pace, Constituția Republicii Populare Române, 27 septembrie 1952, Capitolul introductiv.*

schemă rudimentară, onomatopee, *limbaj de lemn*. În 10-20 de ani, **limbajul diplomatic autohton intră în comă semiotică**.

Din această comă se va reinventa ca limbaj autohtonist în deceniile 6 și 7 ale secolului 20, odată cu borne simbolice succesive (invadarea Cehoslovaciei¹⁸, retorica rezistenței, mirajul comunismului național/local, tezele din iulie¹⁹ etc.). **Limbajul de lemn redevine epos, epos**

Un epos fără prohibiție, cu *voie de la Centru*, în care temele par a oscila *liber*²⁰ într-o carceră ideologică fără uși secrete²¹.

Limbajul diplomatic urcă rapid (din nou) spre vârful său tropic, redevenind după decembrie 1989 un narativ al universalității – în mod particular **narativ al europenității (1989-2018)**.

După un veac în care **cele patru narative se combină și își succed într-o cadență ritmică simbolică de câte un sfert de veac**, în momentul de față asistăm la degradări accelerate ale narativului europenității, sub presiunea conjugată a izolaționismului retoric de tip illiberal, care generează periodic pusee de limbaj anti-europene, culminând cu retorica anti-europeană gestionată în sacrosanta aulă a Parlamentului European de la Strasbourg, unde **vocile RO-Exit ipostaziază în An Centenar o nouă onomatopee a limbajului (diplomatic și nu numai, al) Bucureștiului**.

Limbajul diplomatic nu mai este liturgic, nu mai slujește în catedrale, ci se articulează în mod profan în jurul unor teme iluzorii. Narativul europenității va coborî din nou în etos (a cărei direcție o știe foarte bine din toate formele de criză socială care generau limbae mitice, pure prin pretenție și izolaționiste prin efect), iar de la etos la noi limbae de lemn drumul e scurt și rapid.

x x x

Limbajul diplomatic românesc a suferit, în ultimii ani, mutații semnificative, atât pe orizontală (combinând meta-narațiuni / narative specifice) cât și pe verticală (degradări succesive de la meta-narațiuni la epos, de la epos la limbae de lemn și înapoi în sus pe lanțul său trofic). În egală măsură, acest tip de limbaj a *visat* mereu la o organizare proprie a lumii prin semne și retorici emancipatoare, a încercat să își devoreze propriul arhitect, să evadeze din tirania Centrului politic decident. Aproape întotdeauna, sub mirajul poietic al principiului întemeietor al diplomației înseși (*interesul național este mai presus de orice, Semper fidelis patriae*²² etc.) **evadările limbajului diplomatic au ținut recăștigarea eposului de sub tutela unor toposuri alogene** (pacea universală, *Homo Sovieticus*, Europa).

Sub meta-narațiunile sale succesive, limbajul diplomatic a mizat pe invariante mitice, alegorice, pe stereotipii și scheme de limbaj care să îi garanteze supraviețuirea în perioade de criză. **Într-un anumit fel, limbajul diplomatic este unul conservator, dogmatic, esoteric²³, peste care se suprascriu meta-narațiuni alogene**. Metamorfozele acestuia, pe verticală și orizontală, alterează nu capacitatea sa de a produce neconținut semioză în interior, în straturile sale profunde, nu sintaxa sa de profunzime, ci topica și lexicul său.

¹⁸ *Dragi tovarăși, Cetățeni ai țării românești, [...] Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. Este de neconceput în lumea de astăzi [...] ca un stat socialist, ca state socialiste să încalce libertatea și independența altui stat. Nu există nici o justificare, nu poate fi acceptat nici un motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc... Cu toții suntem hotărâți să servim cu credință poporul în construcția socialismului, în apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței sale. [...] Fiți siguri, tovarăși, fiți siguri, cetățeni ai României, că nicidecum nu vom trăda patria noastră, nu vom trăda interesele poporului nostru, Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la mitingul din Piața Palatului Republicii din București, la 21 august 1968 (după I. Pătroiu, Al. Oțca, V. Popa, *Îngheț în plină vară. Praga - august 1968*, Ed. Paideia, București, 1998, pag. 94-95).*

¹⁹ Eposul autohtonist include diferite toposuri interne revelatoare, cu efect direct asupra limbajului de uz extern - d.e. *de la conformism la frondă: politica externă a regimului Gheorghiu-Dej; doctrina Ceaușescu, inventată de aparatul de propagandă – simplă sinteză a declarațiilor, pozițiilor, inițiativelor și propunerilor șefului statului român* etc (<https://www.mae.ro/node/15028>).

²⁰ Sic!

²¹ Limbajul diplomatic specific acestei perioade deopotrivă, în mod egal, așa-zisa liberalizare a anilor 1965-1971 și redogmatizarea culturală impusă de Ceaușescu în 1971, cele două teme fiind mai degrabă teze de consum intern decât retorici cu efect real/semnificativ în planul modificării structurale a limbajului diplomatic.

²² Cu celebrul corolar intern *Patria a priori*!

²³ Activitatea diplomatică reprezintă pentru marele public un spațiu ezoteric, unde se consumă trame și intrigi mitice, oculte, specifice unui roman polițist cu suspans și final incert (gen "Sânge și orhidee la New York", de aici și combinația semiotică din titlul articolului nostru).

Pare a exista o etică ontologică proprie acestui tip de limbaj, dincolo de recuzitele de suprafață. Trecută prin „foc și pucioasă” de atâtea ori, refugiată în mituri și narațiuni ezoterice („sânge și orhidee”), **diplomația românească rămâne imună la viruși alogeni, iar limbajul său își construiește câte un breviar de criză pentru fiecare din momentele profane ce o provoacă.**

Precum breviarul profan al narativelor diplomatice românești din studiul de față, despre care știm sigur că își va scrie singur (noi) letopisește postcentenare.

BIBLIOGRAFIE selectivă

ANGHEL, PETRESCU, TUDOR 2009 – Ion M. Anghel, Lucian D. Petrescu, Valeriu Tudor (coord.), *Pagini din diplomația României*, vol. I-IV, Editura Junimea, Iași (vol. I, 2009, 528 pag.; vol. II, 2010; vol. III, 2011; vol. IV, 2012, 417 pag.) – volume publice sub egida Asociația ambasadurilor și diplomaților de carieră din România.

CĂPUȘAN 2009 - Andrei Alexandru Căpușan, *Diplomați români de elită. O istorie a diplomației române prin diplomați* (2 vol.); Vol. I: *Evul Mediu, Epoca Modernă*, 170 pag.; Vol. II: *Epoca Modernă, Epoca contemporană 1919-1947*, 192 pag., Editura Ars Docendi, București, 2009.

GIURESCU, DINU, CONSTANTINIU 2011 - Dinu C. Giurescu, Rudolf Dinu, Laurențiu Constantiniu, *O istorie ilustrată a diplomației românești: 1862-1947*, prefață Teodor Baconschi, Editura Monitorul Oficial, București, 2011, 344 pag.

MILOIU 2010 – Silviu Miloiu, *România în relațiile internaționale. Diplomație, minorități, istorie. In memoriam Ion Calafeteanu*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010, 450 pag.

MURGESCU 2001 – *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, Editura Corint, București, 2001, 414 pag.

VLAD 2014 - Constantin Vlad, *Istoria diplomației. Secolul XX*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, 782 pag. x x x Documentarul 150 de ani de diplomație românească modernă (1862 - 2012), autor colectiv, Institutul Diplomatic Român, <http://www.mae.ro/node/15028>.

Capitolul VI

BASARABIA

ȘI BUCOVINA

Conștiința etnică și conștiința națională. Basarabia și enigmele identitare

Valentin Constantinov

Acest subiect am încercat să-l abordăm acum câțiva ani, cu ocazia unui alt eveniment care a marcat istoria românilor – 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.¹ De aici și specificul acestei comunicări. Pe de o parte, mai multe concepte vor rămâne aceleași cu cele pe care le-am stabilit atunci, însă, așa cum de la evenimentul arătat și până acum au mai trecut niște ani, se impun totuși unele precizări. Firește că demersul nostru se dorește a fi unul obiectiv, dar, din start, se poate face și precizarea că acesta stă totuși impregnat de propriile trăiri, așteptări, deziluzii și realități, care își lasă amprenta. Trebuie să răspundem, totuși, la niște întrebări, iar punctul de pornire trebuie să fie ancorat realităților.

Procesualitatea istorică răspunde unor reguli nescrise. Ele determină evoluția, involuția, ascensiunea și declinul, apariția și sfârșitul unor formațiuni mai mari sau mai mici. Prin urmare, orice fenomen istoric își are explicația în factorii care i-au determinat parcursul în timp. Or, această realitate se aplică, în totalitate și fără echivoc, și subiectului pe care, astăzi, încercăm să-l abordăm – chiar dacă fenomenele sunt complexe, iar, uneori, chiar și contradictorii, ca multe alte fenomene istorice.

De la bun început, trebuie să remarcăm: cazul Republicii Moldova nu este unic, iar realitățile la nivel de conștiință oscilează de la caz la caz, în multe exemple similare și asta doar pe continentul european: Austria/Germania, Belgia/Olanda/Franța, Serbia/Muntenegru etc., iar la nivelul limbilor, am mai adăuga și multe alte concepte, gen: limba azeră, croată, găgăuză. Totuși, reducerea la o simplă enumerare păstrează un mare pericol din punct de vedere metodologic. Altfel spus, similitudinile se termină aici. De fapt, fiecare caz este unic și merită o atenție specială. Simplificarea și generalizarea ne duce în acest caz în impas.

Începutul Evului Mediu, pe lângă procesele complexe de ordin economic, social și politic, a generat un fenomen de o profunzime nemaipomenită, care supraviețuiește până în zilele noastre și care va genera atâtea controverse, mai mult sau mai puțin argumentate. Este vorba de formarea popoarelor, care se raportează la niște reguli precise și exacte, pe care însă nimeni nu le poate

¹ Valentin Constantinov, *Anul 1812 și întreruperea procesului organic de transformare a conștiinței medievale românești în cea modernă pe teritoriul Basarabiei*, în „Conferință științifică internațională «Tratatul de pace de la București din 1812 și impactul lui asupra istoriei românilor. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus»”, Materialele Conferinței științifice Internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012”, p. 189-194

anticipa, ci doar explica.² Formarea popoarelor medievale, care au ca principal element distinct limba, diferă însă de procesele moderne ale conștiinței declanșate odată cu iluminismul francez, care făceau apel la solidaritatea tuturor locuitorilor unui stat, indiferent de statutul social, limbă sau etnie. Cu toate acestea, în Evul Mediu și în primele decenii ale epocii moderne, a existat un concept de conștiință, fie că-l numim etnică, fie că-l numim concept de conștiință națională medievală.³

Procesul constituirii conștiinței naționale moderne, ale cărui germeni îi avem odată cu declanșarea Marii Revoluții Franceze, s-a dezvoltat cu precădere în secolul al XIX-lea, când pe teritoriul european au apărut națiunile moderne. Tot atunci a fost creată și națiunea română, care susținea necesitatea unificării tuturor românilor într-un singur stat și efectuarea reformelor modernizatoare. Cum acest proces s-a răsfrânt asupra teritoriului Basarabiei și ce influență a avut anul 1812 în acest proces ne propunem să dezbatem în acest articol.

Formarea popoarelor europene a stat la baza formării statelor europene. Statele din perioada medievală însă nu întrunesc, la nivel de conștiință, elementele necesare pentru a desemna „o națiune modernă”. Fără îndoială că a existat o conștiință medievală, care ținea de conștiința apartenenței la același etnie. În perioada medievală, solidaritatea de clan o domină pe cea etnică. Și, totuși, așa cum istoria, deseori, este știința excepțiilor, o să constatăm, și aici, câteva. Conștiința medievală stă, de multe ori, la originea unor proiecte politice ale suveranilor unor țări care tind să unească, sub sceptrul său, reprezentanții aceleiași etnii, chiar dacă ei trăiesc în țări diferite. Se impune, așadar, stabilirea, în linii mari, a câtorva componente necesare pentru desemnarea procesului de conștiință etnică, dar și legătura acesteia cu statul medieval și apoi modern.

În Evul Mediu, reprezentanții unei etnii pot avea unul sau mai multe state, sau pot să fie cooptați, la rândul lor, în componența statelor conduse de suverani străini. În cazul românilor, problema pluralității statale a fost explicată destul de bine de Petre P. Panaitescu.⁴

Totodată, în epoca modernă, problema etnogenezei, conștiinței medievale și celei moderne românești începe să prindă un caracter pronunțat politic, mai ales în cazul luptei românilor transilvăneni pentru drepturile lor.⁵ Țară românească intracarpatică, Transilvania, a intrat de timpuriu sub influența politică a Regatului apostolic al Ungariei. Acest fapt a devenit unul care a deturnat procesul firesc al formării unui stat românesc unic la nord de Dunăre.⁶ Totodată, în preajma formării celor două state extracarpatică, dar și după aceste evenimente, din Transilvania vor veni și se vor stabili pe teritoriul acestora mai mulți coloniști. Fie că era vorba de elite politice, fie că era vorba de oameni simpli. În cronicile Moldovei și Munteniei va fi vehiculată teoria „descălecaturii”, care trebuie înțeleasă în sensul venirii și stabilirii pe teritoriile viitoarelor state românești a coloniștilor din Transilvania. Acest proces, însă, nu se va opri odată cu întemeierea statelor, deoarece domniile de aici vor sprijini procesul colonizării atât din Transilvania, cât și din cealaltă țară românească, pentru sporirea numărului contribuabililor și, respectiv, a bogățiilor țării - „ungurenii”, „muntenii” și „moldovenii” sunt chemați, fiecare, în celelalte țări, fiind scutiți de plata totală sau parțială a dărilor pe o perioadă de doi-trei ani. Deplasările populației românești dintr-o țară în alta este atestată mai ales în anii de răstrieș, când una dintre țări este atacată din afară. Și, chiar dacă existau tratate politice care prevedeau întoarcerea fugarilor, chiar dacă erau și respectate, oricum, întoarcerea se

² În ceea ce privește etnogeneza românilor, una dintre lucrările cele mai sugestive, care explică fenomenul în complexitatea lui, este lucrarea lui Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, apărută pentru prima oară în limba franceză în anul 1940, ca răspuns la întrebarea cunoscutului istoric francez Ferdinand Lot despre enigma, pe care o vedea el, în formarea și menținerea elementului românesc la nord de Dunăre.

³ Ioan Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 1998

⁴ În istoriografia românească au apărut mai multe lucrări cu privire la explicația problemei pluralității politice în Evul Mediu românesc, una dintre lucrările reprezentative fiind semnată de Petre P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate?* în „Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială”, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 99-110

⁵ La 100 de ani de la anexarea Transilvaniei la Imperiul Habsburgic, corifeii Școlii ardelenice au redactat o scrisoare cu revendicări politice pentru cei mai numeroși și vechi locuitori ai Transilvaniei - românii. Aceasta a fost însoțită de argumente istorice cu privire la vechimea elementului românesc în Transilvania. Așa cum era de așteptat, autoritățile austriece nu au dat curs acestor revendicări, ci, dimpotrivă, au formulat niște răspunsuri, care, cu timpul, au devenit elementul de bază al teoriei discontinuității românilor în Transilvania, în special, și al românilor la nordul Dunării, în general. Pentru întreaga problemă vezi: D. Prodan, *Suplex Libelus Valachorum*, Ed. Științifică și Academică, București, 1984

⁶ Fapt explicat și de Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p.100.

producea într-o măsură foarte mică, cea mai mare parte rămânând în noua lor patrie. Aceste deplasări de populație - firește, doar a unei mici părți - au asigurat limbii române o unitate extraordinară, care poate fi explicată numai prin acest fenomen, al pendulării și strămutării dintr-o țară în alta. În străinătate, românii erau numiți „valahi”, iar țările lor - „Valahii”, cu derivatele lor: vlah, voloh, olah, iflac – toate însemnând același lucru. Firește că atât străinii, dar și românii au fost conștienți atât de unitatea etnică, cât și de pluralitatea statală, în același timp. Termenul de Valahia apare trecut hărți încă din secolul al XV-lea.⁷ În documentele din epocă, cele două țări române sunt numite Valahia Maior (sau uneori Magna) și Valahia Minor⁸ sau chiar sunt menționate „ambele Valahii” – adică Țara Românească și Moldova.⁹ Ștefan cel Mare, atunci când se referea la domnii din Țara Românească, pe care i-a schimbat de atâtea ori, făcea trimitere la „l'altra Valachia”¹⁰, dovadă sugestivă a unității etnice a populației din cele două țări române extracarpatice. De-a lungul Evului Mediu, problema unității etnice a românilor va apărea destul de des, iar, începând cu formarea țărilor române extracarpatice, în secolul al XIV-lea, vom întâlni frecvente cazuri ale colaborării lor politice.¹¹ Mai târziu, în secolele al XVI-lea și, mai ales, al XVII-lea, se formează unitatea strategică a spațiului nord dunărean, iar cele trei țări române sunt apreciate ca un tot întreg.¹²

Procesul constituirii conștiinței medievale românești a fost unul continuu și cu consecințe firești.¹³ Cele două componente - ale apartenenței politice la un stat românesc sau unul condus de străini, precum era cazul Transilvaniei, și de apartenență la etnia română - au devenit definitorii spre răscrucea secolelor XVI-XVII. Proiectele dacice¹⁴, apărute odată cu sfârșitul secolului al XVI-lea, aveau să marcheze întregul secol al XVII-lea. Fapta lui Mihai Viteazul va schimba în profunzime criteriile de conștiință. Chiar dacă, și după aceasta, se vor menține criteriile de diferențiere, în primul rând, din punct de vedere politic, evenimentele produse în spațiul românesc între anii 1599-1601 vor marca profund dezvoltarea proceselor de conștiință.¹⁵

Secolul al XVII-lea este secolul marilor realizări culturale. Atunci sunt scoase de sub tipar cărțile importante ale culturii românești, unele tipărite la Iași, în „limba românească”¹⁶ În aceleași timpuri, cronicarul Grigore Ureche scria despre descendența românilor din coloniștii romani.¹⁷ Cel care va teoretiza problema unității medievale românești va fi un alt cronicar moldovean - Miron Costin. Ambii, școliți la colegiile iezuite din Polonia, la distanță de câteva decenii, evident.¹⁸ Miron Costin, în cea mai importantă lucrare a sa, *De neamul moldovenilor*, scria: „Biruit-au gândul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sîntu lăcuiitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și romîinii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și o dată discălecați sîntu...”¹⁹ Este momentul decisiv în stabilirea originii tuturor românilor care locuiau în Moldova, Țara Românească și Transilvania cu teritoriile din preajmă: Partium, Banat ș.a. Stabilirea adevărului privind unitatea românilor în opera lui Miron Costin trebuie abordată dintr-o perspectivă complexă. Susținător al unității medievale românești, cronicarul și

⁷ Eugen Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe: „Valahia” și sensurile ei în „Studii”*, 1968, nr. 6, p. 1105-1123, p. 1114

⁸ Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, București, 1983, p. 135

⁹ *Ibidem*, 130-140

¹⁰ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 341-344

¹¹ Prima asemenea mențiune datează încă din timpul lui Alexandru cel Bun, care a fost ajutat de Mircea cel Bătrân să ocupe scaunul Țării Moldovei

¹² Vezi, în acest sens, culegerea de studii intitulată sugestiv *Restitutio Daciae*, vol. I-II, semnată de Ștefan Andreescu, București, 1980, 1989

¹³ Ioan Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, Ed. Enciclopedică, București, 1998

¹⁴ Despre utilizarea termenului de „Dacia” vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 140-147

¹⁵ Despre concepția politică a lui Mihai Viteazul vezi Gh. Pungă, *Unele considerații cu privire la planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în *Idem, Studii de istorie medievală și științe auxiliare*, p. 149-164

¹⁶ *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la multe giudețe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie voivodul și domnul Țării Moldovei din în multe scripturi tălmăcită din în limba ileneasc pre limba românească*, în *Carte românească de învățătură. 1646*, Ed. Academiei, București, 1961, numită și *Cazania lui Varlaam*

¹⁷ Scriind despre limba vorbită în Țara Moldovei, cronicarul preciza că „ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Rîm ne tragem...” (în Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 25)

¹⁸ P.P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în AAR MSI, seria III, tom IV, mem.4, 1925

¹⁹ Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p.241

primul istoric moldovean este, însă, un adversar al unirii politice a țărilor în care trăiesc românii într-un singur stat. Scriind despre Mihai Viteazul, îl acuză de „*nesățioasă hire*”, de unde i s-a și tras pieirea. Asemeni lui și Vasile Lupu a pățit.²⁰ Firește că, pe de altă parte, aceleași „*nesățioase hiri*” aveau să se afirme de-a lungul întregului Ev Mediu românesc: Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Radu cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu, Petru Șchiopul și, desigur, Mihai Viteazul. Fiecare dintre cei menționați au avut intervenții în una dintre celelalte două țări române, pentru impunerea voinței sale. În timpul domniilor lui Petru Șchiopul²¹, în Țara Românească domneau fratele său, Alexandru II Mircea, și, apoi, nepotul lui de frate, Mihnea II Turcitul. Fiul celui din urmă, Radu Mihnea, timp de trei ani, va asigura, practic, conducerea ambelor țări române extracarpatiche, între anii 1623-începutul anului 1626.²² Astfel, vor merge pas cu pas tradiția și înnoirea în ceea ce privește pluralitatea politică statală în Evul Mediu. Lucrurile, oarecum, se vor agrava de-a lungul perioadei fanariote, când, pe lângă declinul general al Moldovei și Țării Românești, anexării Transilvaniei de către Imperiul Habsburgic, se va adăuga și declinul din domeniul cultural, probabil cel mai pronunțat pentru ambele țări vasale Imperiului Otoman. Anume, în această perioadă, se generalizează, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, termenul de „*limbă moldovenească*”²³, în sensul de utilizare a limbii române în Țara Moldovei. Începutul secolului al XIX-lea prinde Țara Moldovei în această situație. În perioada în care Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus, în Țara Moldovei se utilizează, pe scară largă, termenul de „*limbă moldovenească*”, deși, în continuare, era utilizată și denumirea de „*limba română*”.²⁴ Această realitate o vor menține vorbitorii de limbă română în Basarabia pentru întreaga perioadă a secolului al XIX-lea. Un alt element de profunde transformări a ocolit Basarabia de-a lungul secolului al XIX-lea. Este vorba de trecerea scrisului la alfabetul latin. După o perioadă de tranziție, care va dura începând cu anii 30 ai secolului al XIX-lea, în Principatele Române se va trece, odată cu înființarea Societății Literare din anul 1867 – transformată, mai apoi, în Academia Română -, la alfabetul latin. Basarabia va continua să utilizeze alfabetul chirilic pentru textele scrise în limba română, iar acest proces va fi vegheat îndeaproape de autoritățile țariste din regiune.

Procesul de formare a națiunilor în spațiul european, după cum era și firesc, n-a ocolit nici spațiul românesc. Problema este, însă, că la acest proces nu au participat românii din Basarabia, spre deosebire de cei din Transilvania, care, de la bun început, au fost angrenați în procesele de transformare a conștiinței din spațiul românesc.²⁵ Mulți dintre ei vor lupta, mai apoi, pentru unirea Transilvaniei cu România. Relațiile culturale și multitudinea de intelectuali transilvăneni - unii școliți la Roma, Viena și alte capitale europene - aveau să păstreze un liant de legătură organică existent încă din perioada evului mediu. Trebuie să precizăm că și din Basarabia în România s-au stabilit câțiva intelectuali, dar numărul și importanța lor au fost mult mai mici în comparație cu activitatea transilvănenilor. În plus, plecând din Basarabia, lăsau în urmă un spațiu gol, care nu va fi suplinat prin alți intelectuali. Prin urmare, în Basarabia, nu se va constitui o mișcare culturală, nu va exista o literatură românească propriu-zisă²⁶, care să contribuie la formarea unei conștiințe naționale a românilor basarabeni.

Marile schimbări în societatea românească au început odată cu Revoluția lui Tudor Vladimirescu. Editarea primelor ziare românești în Principatul Moldovei - cu numele sugestiv de

²⁰ „*O! nesățioasa hirea domnilor spre lățire spre lățire și avuție oarbă. Pre cât să mai adaoge, pre atîta rîhnește. Poftile a domnilor și a împăraților n-au hotar. Avîndu multu, cum n-ari acea nemică le pare*”, iar, după enumerarea suveranilor care au avut numai de pierdut din această cauză - Dărie, împăratul persan, cartaginezii, care au atacat Roma, Pirus, care dorea să cucerească Itali -, adaugă: „*Așea și Mihai vodă vrîndu să hie crai la unguri, au pierdu și domnia Țării Muntenestei*”. Pasajul fiind dedicat domniei lui Vasile Lupu nu-l ocolește nici pe domnul Moldovei în exercițiu: „*Așea și Vasilie vodă ... ori că nu-l încăpea Muldova ca pre un omu cu hire înaltă și împărătească, mai multu decît domnească, ori să siliia să vadză pre fecioru-său, Ionu vodă, la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi, să-l vadză în viața lor ieșiți la cinste*” (Ibidem, p. 113)

²¹ Numit, sugestiv, de Grigore Ureche „*domnu blîndu ca matca fără ac*” (Grigore Ureche, *op.cit.*, p. 115)

²² Pentru realitățile politice interne, externe, aspecte culturale din cele două țări române, vezi Valentin Constantinov, *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2007

²³ Fenomenul utilizării termenului de „*limbă moldovenească*” a fost analizat de Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, Iași, 2008, p. 164-182

²⁴ *Ibidem*

²⁵ Este vorba în primul rând de corifeii Școlii ardeleni și, apoi, numeroșii intelectuali transilvăneni care au venit și s-au așezat în Moldova și Țara Românească

²⁶ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpînire rusă*, Chișinău, 1923

„Albina românească” - și începutul utilizării frecvente a termenului de limbă română au fost urmate de formarea, în ambele principate dunărene, a mișcării pașoptiste la începutul anilor 40.²⁷ În ambele țări, în calitatea lor de ideologi au ieșit personalități marcante, care aveau să formuleze, în continuare, programul politic al unității naționale române: Nicolae Bălcescu²⁸ și Mihail Kogălniceanu²⁹.

De partea cealaltă, „jandarmul Europei”³⁰ a vegheat ca în Basarabia să nu se formeze o mișcare cu caracter național. Așa ceea ce a fost posibil în Transilvania, odată cu formarea confesiunii greco-catolice - deschiderea de școli și editarea numeroaselor materiale didactice și științifice în limba română -, nu a fost posibil în Basarabia. Limba băștinașilor a fost scoasă din administrație, nivelul școlarizării era la un nivel foarte scăzut, iar, în cadrul limbii române vorbite aici, în scurt timp, au intrat în uz numeroase cuvinte și calcuri din limba rusă.³¹ Odată cu procesele de constituire a conștiinței naționale românești în Principate și, mai ales, odată cu unirea Moldovei cu Țara Românească, în anul 1859³², autoritățile ruse vor veghea și mai strict mișcările în direcția creării în Basarabia a unei conștiințe naționale³³. Întrebuințarea pe mai departe a denumirii limbii ca „moldovenească” a fost întărită oficial, utilizarea sintagmei de „limbă română” a fost descurajată. Oficialitățile ruse au înțeles foarte repede că utilizarea termenului de „limbă română” ar fi făcut trimitere la identitatea românească a băștinașilor de aici, care, într-o bună zi, ar dori unirea. De aceea, acțiunile lor preventive erau cu un pas-doi înaintea unor eventuale manifestări cu caracter național în Basarabia.

Problema formării conștiinței naționale s-a lovit de o altă problemă: lipsa școlilor și a instituțiilor culturale care ar fi creat condiții pentru crearea unei asemenea conștiințe. Progresele considerabile în restul Moldovei au fost realizate după anul 1821. Pe teritoriul Basarabiei, în anul 1812, nu se aflau cele mai importante târguri din Moldova istorică. Acestea rămăneau în dreapta Prutului. Chiar și așa, aproape întreaga viață culturală a regiunii era concentrată în capitala principatului - orașul Iași. Elitele sociale, în majoritatea lor, au preferat să rămână în Principatul Moldovei autonom, iar eforturile de asimilare a boierimii basarabene prin integrarea acesteia în dvorenimea rusă a înregistrat progrese importante.

Cu toate acestea, și Basarabia a avut o replică la secolul naționalităților. Ar fi greșit să negăm cu totul năzuințe și trăiri apropiate celor din dreapta Prutului. A fost o rezistență mai ales la nivel local, unde aversiunea față de „străin” era foarte vie, indiferent de etnia celor noi veniți. Cu toate eforturile depuse de autoritățile țariste, spiritul îndreptat împotriva „veneticului” a devenit o formă de rezistență și de supraviețuire. Asta vrea să ne spună zicala „*mama rus, tata rus, da Ivan moldovan*”, care manifestă o realitate de asimilare a străinilor în plină epocă țaristă, indiferent de etnie. Desigur că nu vorbim aici de orașe, ci, mai ales, de sate. Numai că primele erau puțin numeroase, iar cele din urmă vor domina spectrul demografic până aproape de epoca noastră. Mai erau, desigur, bisericile, unde predicile se țineau în limba română - chiar dacă aceasta se chema „moldovenească” -, iar preoții din parohii aveau grijă ca acestea să nu ajungă în mâini străine. Școlirea se făcea și ea fie acasă, fie la instituțiile de profil, deschise încă de Gavril Bănulescu Bodoni.

²⁷ În Moldova, acest rol a fost jucat inițial de „Dacia literară”, scoasă în anul 1840

²⁸ În *Cuvântare ținută la societatea studenților români din Paris*, în anul 1847, Bălcescu spunea: „*Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor. Unitate mai întâi prin idei și simțimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, moldoveni din basarabeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănățeni un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români*” (N. Bălcescu, *Scrieri istorice politice și economice 1844-1847*, Editura Academiei, București, 1974, p. 176).

²⁹ Programul politic a fost expus în *Dorințele partidei naționale din Moldova*: „*Pe lângă aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida națională mai propune una, ca cunună tuturor, ca cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național: aceasta este Unirea Moldovei cu Țara Românească, pe temeiul puncturilor de mai sus, și care se vor putea modifica de către Adunarea Obștească Constituantă a ambelor țări unite; o unire, dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați, a amânduror Principatelor, o unire pe care, după spiritul timpurilor, cu armele în mână au vroît să o săvârșescă Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, care și ajunsese a se intitula: Cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului.*” (Mihail Kogălniceanu, *Scrieri literare sociale și istorice*, Chișinău, p. 200-254, p. 223).

³⁰ Cum a fost numit Imperiul Rus după înăbușirea revoluțiilor din anul 1848.

³¹ Acest lucru se poate constata citind actele care mai sunt scrise în limba română în Basarabia, la mijlocul secolului al XIX-lea. Vezi, de exemplu, și documentul editat de noi: *Un document cu privire la istoria localității Nisporeni*, în „*Revista de Istorie a Moldovei*”, nr. 1-4, 2001, p. 131-145, care poate fi înțeles cu greu pentru o persoană care nu știe limba rusă.

³² Gh. Platon, *Conștiința națională românească: geneză, emergență, orizont european*, în „*Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*”. Istorie, (serie nouă), XXXVI, 1990 (extras)

³³ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională în Basarabia*, Ed. Prut internațional, Chișinău, 2000

Astfel, în momentul evenimentelor din 1917-1918, majoritatea băștinașilor din Basarabia considerau că sunt „moldoveni” și că vorbesc „limba moldovenească”. De altfel, aceeași situație era și în perioada 1988-1991, în momentul izbucnirii unei noi mișcări naționale. Dar, și într-un caz și în altul, afirmarea apartenenței la grupul „moldovenilor” și a utilizării „limbii moldovenești” nu poate fi considerată ca o formă a conștiinței naționale. Pe de o parte, populația din Basarabia n-a participat la procesul formării națiunii române, dar, de asemenea, este adevărat că procesul formării națiunii române în Basarabia a fost întrerupt în 1812, iar cei 22 de ani n-au fost suficienți pentru definitivarea procesului de formare a conștiinței naționale românești în Basarabia. În plus, în 1944, din Basarabia au plecat în România cei mai mulți intelectuali basarabeni formați în perioada interbelică, de teama represiunilor sovietice, după modelul din anul 1940. Deportările din anul 1949 vor lovi, din nou, elita socială a basarabenilor, astfel încât va fi nevoie de multă vreme pentru a o reface.

Odată cu reanexarea Basarabiei, în Moldova Sovietică va fi declanșat, însă, un proces amplu de creare a unei identități distincte de cea românească.³⁴ De la bun început, aceste încercări au intrat pe o pistă cel puțin dubioasă, atâta timp cât normele gramaticale ale „limbii moldovenești” erau aceleași ca și ale limbii române, clasicii literaturii „moldovenești” erau aceiași ca și ai literaturii române etc. Aceste realități au bulversat și mai mult reprezentanții etniei titulare din Moldova Sovietică, cu atât mai mult cu cât cele mai importante elemente ale culturii materiale și spirituale din teritoriul care, odată, se numea Țara Moldovei proveneau din dreapta Prutului, adică de pe teritoriul țării care se numește România.

În perioada comunistă, au existat, însă, și discuții cu privire la o eventuală unire cu România. Unul dintre contraargumente pe care le aduceau oponenții ideii unității naționale era că populația și s-ar uni, atunci, numai cu partea Moldovei rămasă în România și nici de cum cu restul.

În loc de concluzii, ne-am permite lansarea unor ipoteze. Orice unire politică are la bază un interes național. Orice încercare de refacere a unor formațiuni statale mai mari sau mai mici, pornindu-se doar de la ideologie, au fost sortite eșecului: vom aminti, aici, în primul rând, încercările de restabilire a Imperiului Roman în Evul Mediu. În cazul nostru, probabil ar trebui să existe aceeași motivație - a interesului. Populația românească din Basarabia, în secolul al XIX-lea, nu a participat la formarea națiunii române. Principalele evenimente care reprezintă baza unei conștiințe naționale - Revoluțiile din anii 1821 și 1848, Unirea din anul 1859, Războiul de Independență din anul 1877 - s-au desfășurat (cu o mică excepție, a teritoriilor care au revenit la principatul Moldovei după anul 1856, dar care au fost în acea componență doar până în anul 1878) fără participarea ei. Autoritățile țariste au avut grijă să nu permită aici apariția unor curente naționale puternice, capabile să lanseze programul construcției identitare naționale. Această situație s-a perpetuat, în linii mari, până în zilele noastre. La nivelul societății de aici, acum, în Republica Moldova nu există o conștiință națională.

Dilema falsă lansată la sfârșitul anilor 80-începutul anilor 90, prin contrapunerea termenilor de „român” și „moldovean”, a produs o mare încurcătură, atâta timp cât ambele conțineau cel puțin o parte din adevăr, erau, altfel spus, complementare și nu excludeau cealaltă realitate, ori românească - în calitate de reprezentant al comunității vorbitoare de limbă română, în spațiul „de la Nistru până la Tisa” -, ori moldovenească - în calitate de locuitor al unui teritoriu unde, cândva, a existat statul moldovenesc medieval -. După toate probabilitățile, procesele globalizatoare care se produc în Europa nu vor împiedica procesul de constituire a conștiinței naționale pe teritoriul Republicii Moldova. Deși acest proces este puternic influențat de realitățile externe. În linii mari - dacă am încerca să stabilim o imagine tip a basarabeanului de azi -, aceasta ar însemna: vrea pașaport românesc, fără să-și dorească unirea. Pe de altă parte, însă, nu există o aversiune principială față de ideologia românească. Și această situație o amintește, într-o anumită măsură, pe cea din 1917-1918. Populația de atunci a acceptat unirea fără să se pronunțe deschis împotriva ei.

Se pare că și în cazul României, Unirea a devenit ceva de ordinul unui moft: dacă este bine, dacă nu ne descurcăm noi și fără ea. Cele trei milioane de români plecați după 1989 și o

³⁴ Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”. Studii și documente*, Ed. Civitas, Chișinău, 2009

populație a Republicii Moldova puternic decimată, și ea, în procesul complex al globalizării și exodului populației reflectă o situație total diferită de cea din secolul naționalităților. Astăzi, există o libertate a circulației și de angajare, care slăbește din presiunea socială asupra realității românești de pe ambele maluri.

Prin urmare, și acestea sunt de luat în seamă atunci când se pune problema de ce, nici după 25 de ani, România și Republica Moldova nu au devenit un stat unic. De altfel, dacă pornim de la ideea că, dacă ceva nu s-a întâmplat, înseamnă că nu au fost condiții, ajungem la o concluzie firească în acest sens. Trebuie căutate multiple explicații pentru ceea ce s-a întâmplat după 1991 încoace. Cert este că ne aflăm într-un impas al ideii unirii, precum și al celei de formare a unei conștiințe naționale în Basarabia. Totuși, ar fi greșit să vedem aici doar absențe și lipsuri. Republica Moldova a traversat o perioadă foarte dificilă, ca un stat nou apărut în 1991 - o economie îndreptată, cu precădere, spre spațiul post sovietic, în primii ani de existență; o presiune uriașă din partea Federației Ruse, pentru a nu schimba aceste priorități; un război pierdut în 1992, cu consecințe importante asupra viitorului imediat al Republicii Moldova -, toate au împiedicat promovarea unei politici naționale în noul stat european. De-a lungul vremii, limba română a făcut progrese uriașe: în școli s-a învățat istoria românilor, iar, în ultima etapă, economia moldovenească și-a îndreptat privirile, în special, spre piața Uniunii Europene, iar prezența românească a urcat simțitor.

De aceea, credem că doar timpul poate să arate: va fi formată o conștiință națională românească, prin care se va urmări unirea Republicii Moldova cu România sau în Republica Moldova se va constitui o altă conștiință națională, care ar avea la bază cetățenia Republicii Moldova.

Problema cotropirii Basarabiei de către Imperiul Țarist și Dobrogea

Radu Ștefan Vergatti¹
Cristina Narcisa Vergatti²

REZUMAT. Urmărindu-se planul de expansiune al Imperiului Țarist către Istanbul, în timpul războiului dintre anii 1806-1812, între armatele ruse și cele ale turcilor otomani, s-a pus problema de transformare a intenției de anexare a Basarabiei într-o realitate. Cel care a reușit să impună nehotărâtului țar Alexandru I anexarea Basarabiei a fost cneazul general Mihail Ilarionovici Kutuzov. El a extins topicul de Basarabia de la zona din sudul Principatului Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru și Delta, la întreaga parte de răsărit a Principatului Moldovei. A impus punctul său de vedere în momentul semnării păcii de la București din 16/28 mai 1812. Țarul Alexandru I a acceptat încheierea păcii în aceste condiții, obținând un teritoriu care nu-i aparținuse niciodată, ajungând astfel cu granița imperiului pe Prut. Rușii au fost interesați să cucerească Dobrogea pentru a putea să se îndrepte mai ușor către Istanbul. Ei ajunseseră, în anul 1812, la cucerirea Basarabiei, deci până la Delta Dunării. După 1812 au pătruns în Dobrogea în timpul războiului dintre 1827-1829 și, la începutul Războiului Crimeei (1853-1856). Ca urmare, populația Dobrogei a fugit din calea invadatorilor. A scăzut numeric de la circa 200.000 la cca. 40.000. De fiecare dată după retragerea armatelor rusești și otomane, populația a revenit acasă. Din nou, numărul ei s-a mărit. Așa cum arată recensămintele și statisticile efectuate acolo, în tot lungul perioadei cercetate populația majoritară a fost românească. La ridicarea Dobrogei a contribuit și construcția căii ferate Cernavodă-Constanța (1857 – 4 octombrie 1860). După unirea Dobrogei cu România (14 noiembrie 1878), datorită politicii regelui Carol I (1866-1914), Dobrogea a progresat constant.

Cuvinte cheie: Bugeac, Basarabia, Petru I, Ecaterina II, Alexandru I, Tilsit, București, Dobrogea.

¹ Profesor universitar, domeniul Istorie; membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România

² Avocat, Baroul București; doctor în drept

THE PROBLEM OF SEIZING BESSARABIA BY THE TSARIST EMPIRE AND THE DOBROGEA REGION

ABSTRACT. *Following a long term expansion plan towards Istanbul, the Russian Empire pursued, during the 1806-1812 war with Ottoman Turks, to transform into reality the intention of annexing at least Bessarabia from the the Romanian Principality of Moldova. The one who succeeded in imposing the acceptance of the annexation of Bessarabia to the hesitating tsar Alexander I was the general Mihail Ilarionovici Kutuzov. More than that, he managed to extend the Bessarabia topic from the southern part of Moldavia, between the Prut and the Nistru and the Delta, to the entire eastern part of the Moldovan Principality. He imposed his point of view at the time of signing the peace in Bucharest on 16/28 May 1812. Tsar Alexander I finally accepted the conclusion of peace in these conditions, obtaining a territory that had never belonged to his realm, thus reaching with the Empire border on the Prut river. He made another step forward in advancing to Istanbul. The Russians were interested in conquering Dobrogea in order to ease their advance to Istanbul. They have conquered Bessarabia in 1812, so they reached the Danube Delta. After 1812 they entered Dobrudja during the war between 1827-1829, and then at the beginning of the Crimean War (1853-1856). As a result, Dobrogea's population fled the invaders. Its number has dropped from about 200,000 to about. 40,000, but every time after the withdrawal of the Russian and Ottoman armies, the population returned home and resumed living there. Again, her number increased. As the censuses and statistics carried out there showed, throughout the above mentioned period, the majority of population was Romanian. The construction of the Cernavodă-Constanța railway (1857 - 4 October 1860) contributed to the progress of Dobrogea. After Dobrogea's union with Romania (November 14, 1878), due to the policy of King Carol I (1866-1914), Dobrogea has steadily progressed.*

Key words: Bugeac, Basarabia, Peter the Great, Ecaterina II, Alexandru I, Tilsit, Bucharest, Dobrogea

Secole de-a rândul, zona bazinului Mării Negre a constituit placa turnantă a contactelor dintre Europa și Asia. Aici au fost mari terminale ale drumurilor antice care uneau Asia Centrală, India și China cu Grecia și Imperiul Roman. Ele au fost continuate ulterior de drumurile medievale, ca acela numit „de la varegi la greci”, care legau litoralul baltic de cel pontic, sau „drumurile mătăsii”³, care duceau de la Marea Neagră până la Oceanul Pacific⁴. Italienii, în special genovezii, au știut să le exploateze și să folosească „*pax mongolica*”⁵. La rândul ei, Sublima Poartă a căutat și a reușit – pentru un timp, între secolele al XV-lea și al XVIII-lea – să culeagă roadele oferite de poziția geopolitică a bazinului pontic⁶. Apariția „crizei orientale”, ivită după pacea semnată la Karlowitz (26

³ Termenul de *Seidenstrasse* (Drumul Mătăsii) este un termen pus în circulație în anul 1877 de geograful german Ferdinand von Richthofen, în *Über die zentralasiatischen Seidenstrasse bis zum 2. Jh. n. Chre, Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1877*, p. 96-122; el a definit astfel căile care uneau Europa cu Asia. Drumurile Mătăsii, o împletire de căi comerciale, legau zona Levantului cu cea a litoralului Oceanului Pacific din dreptul Imperiului Chinez; deci, prin Drumul Mătăsii trebuie să înțelegem și să întrebuițăm de fapt un plural - drumurile mătăsii - deoarece acestea au fost numeroase, din antichitate până în zilele noastre.

⁴ Pentru importanța „drumurilor mătăsii” și bibliografia asupra problematicei, v. Virgil Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 1998, passim; Victor Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Brăila, 2003, p. 346-356; Peter Frankopan, *The Silk Roads: A New History of the World*, Bloomsbury Publishing, London, 2015, passim.

⁵ Cf. Frederic C. Lane, *Venise une république maritime*, Paris, 1985, p. 110 și urm.; Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră*, vol. II, trad. din lb. Fr. de Michaela Spinei, ed. îngrij. de Victor Spinei, București, 1988, p. 71-151.

⁶ Cf. Halil Inalcık, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*, București, 1996, p. 233-282.

ianuarie 1699), a atras odată cu ea o schimbare a ponderii bazinului Mării Negre. El nu a mai fost un simplu "lac turcesc". A început să fie revendicat de Rusia, care, treptat, se extinsese către Istanbul, încercând să transforme în realitate testamentul țarului Petru cel Mare (1682-1725)⁷. Imperiul Rus a ajuns cu granița sa de sud-vest pe talvegul fluviului Nistru. Acolo se mărginea cu principatul autonom al Moldovei, aflat sub suzeranitatea Sublimei Porți. Extinderea lentă, dar constantă a țărilor în stepele din nordul Mării Negre nu urma să se oprească. Rusia dorea să se extindă în continuare asupra Principatelor Dunărene, pentru a înainta către cucerirea celei de-a doua Rome, spre Istanbul. Apoi, firește, trebuia cucerită și Dobrogea. Planul acesta de extindere a Imperiului Rus către Istanbul și strămtori fusese alcătuit din secolul al XVII-lea, în timpul primilor Romanovi.

În anul 1674, la sfârșitul domniei țarului Alexei Mihailovici (1645-1676), conducătorul Possolskii Prikaz, Artemon Sergheevici Matveev⁸, a definitivat și a pus în practică un plan de transformare a Imperiului Țarist dintr-o mare putere terestră într-un imperiu universal. Acest obiectiv putea fi realizat prin cucerirea de noi teritorii care, în final, aveau un rezultat important: ieșirea Imperiului Rus la mări și oceane.

În primul rând s-a încercat ca Rusia să se îndrepte către Orientul îndepărtat, către legendarul Imperiu Chinez. Pentru cercetarea drumului a fost ales moldoveanul Nicolae spătarul Miclescu, pe atunci slujbaş la Possolskii Prikaz. A fost cea mai de seamă realizare a vieții sale. Pentru valorificarea acelei călătorii, a lăsat pentru Kremlin și pentru Possolskii Prikaz trei dări de seamă, trei mari rapoarte cu caracter confidențial și o hartă⁹.

⁷ Programul politicii externe a țarului Petru cel Mare este cunoscut sub numele de „testamentul lui Petru cel Mare”. Indiferent că a existat sau nu, acesta a fost atribuit țarului, spunându-se că l-ar fi alcătuit în timpul domniei sale. Programul a fost întocmit de Possolskii Prikaz pentru a defini liniile directoare ale politicii externe imperiale țariste. Scrierea cu numele de „testament” se datorează revoluționarului polonez Mihail Sokolnicki (1797). Textul a fost pus în circulație în secolul al XIX-lea de un ziarist francez, Charles Louis Lesur, ziarist francez din sec. XIX, de la care a fost preluat (cf. Boris Mouravieff, *Le Testament de Pierre le Grand, légende et réalité*, Éditions de la Baconnière, Neuchâtel, 1949, passim; Lidia E. Semenova, *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Romano - Slavica*, 5/1962, p. 37; R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 255-258; S. Banc, *Histoire d'une phobie: le Testament de Pierre le Grand*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, vol. 9 (1968), no. 3-4, p. 265-293; P. Cernovodeanu, *Contribuții de istorie românească și universală*, Ed. Dorul, Aalborg, 2002, p. 264-265; R. Șt. Vergatti, *Sfânta Alianță. Un model istorico-juridic pentru o uniune europeană*, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p. 6; idem, *Din relațiile domnului Constantin Brâncoveanu cu țarul Petru I cel Mare*, în idem, *Brâncoveniști. Sfinții martiri Brâncoveni*, Culegere de studii, Ed. Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2014, p. 95-130

⁸ Artemon Sergheevici Matveev (1625 - 15/25 mai 1682), era fiul altui diplomat de profesie, Serghei Matveev. De la vârsta de 12-13 ani a crescut la curtea imperială, unde s-a împrietenit cu tânărul țar Alexei Mihailovici (1645-1676). Aproximativ la 1660, apropierea lui de țar, calitățile sale intelectuale, moștenirea primită de la tatăl lui, au determinat numirea sa în diplomație. A participat, între altele, la stabilirea de bune relații cu hatmanul ucrainean Bogdan Hmelnițki, la unirea Ucrainei cu Rusia (1654) și, în fine, la preluarea orașului Kiev de la Polonia. A fost implicat în înăbușirea „revoltei de aramă” din Moscova (1662). Mișcarea fusese determinată de criza provocată de războaiele Rusiei cu Polonia și Suedia, când moenedele din argint fuseseră înlocuite cu cele din aramă. Țarul l-a ridicat la rangul de boier și l-a numit în fruntea Malorosiiskii Prikaz (1669) și apoi a Possolskii Prikaz (1671). Artemon Sergheevici s-a înșurat cu o scoțiancă, Eudoxia Hamilton, căsătorie din care a rezultat un fiu Andrei Artemonovici Matveev, primul ambasador al lui Petru I în Republica Olandeză și în Imperiul Habsburgic. În anul 1671, țarul a încheiat o a doua căsătorie, cu Natalia Narișkina. Noua țarină era rudă cu Artemon Sergheevici Matveev. Între anii 1675-1678 el a ordonat să fie întreprinsă o expediție către Imperiul Chinez. În fruntea grupului expediționar l-a numit pe moldoveanul Nicolai Spafarii (Nicolae Miclescu spătarul). Luptele interne pentru succesiunea la tronul Imperiului Țarist l-au îndepărtat pentru un timp pe Artemon Sergheevici Matveev din Moscova. La 23 aprilie 1682 a murit noul țar, Feodor Alexeevici, care-l îndepărtase pe Artemon Sergheevici Matveev. Ca atare, la 11 mai 1682, fostul conducător al Possolskii Prikaz a revenit în Moscova. Însă, la 15 mai 1682, în timpul răscoalei streljiților, a fost omorât, împreună cu alți membri ai familiei Narișkin, cnezii Dolgoruki (cf. Serghei Alekseevici Belokurov, *O Possolskom Prikaze*, izd. Imperatorskago Obščestva Istorii i Drevnostej Rossijskikh pri Moskovskom Univeristete, Moskva, 1906, passim; Radu Ștefan Vergatti, *Nicolae spătarul Miclescu. Viața, călătoriile, opera*, Ed. Paideia, București, 1998, passim; Paul Bushkovitch, *Peter the Great: The Struggle for Power, 1671-1725*, Oxford University Press, 2001, passim; William Marshall, *Petru cel Mare*, trad. din limba engleză, Ed. Artemis, București, 2002, p. 18, 19, 102)

⁹ Lucrările scrise de Nicolae spătarul, ca urmare a călătoriei lui prin Siberia, către Imperiul Chinez, sunt:

- 1678, noiembrie, Moscova, *Itinerar siberian (Putescestvie cerez Sibir ot Tobolska do Nercinska i graniț Kitaia)*; se păstrează în circa 30 manuscrise, fiecare cu variantele sale și a fost publicat în I. V. Arseniev, *Putescestvie cerez Sibir ot Tobolska do Nercinska i graniț Kitaia russkogo poslannika N. Spafarii v 1675 god / Călătoria prin Siberia de la Tobolsk până la Nercinsk și hotarul Chinei a ambasadorului rus Nicolae spătarul în anul 1675*, St.-Petersburg, 1882, iar în românește sub titlul Nicolae Miclescu, *Jurnal de călătorie în China*, postfață, bibliografie și glosar de Corneliu Bărbulescu, ed. IV, București, 1987 (Prima ediție în anul 1956).

- 1678, noiembrie 3, Moscova, *Dare de seamă oficială către Possolskii Prikaz / Statejnni spisok posolstva N. G. Spafarii v Kitaiskuii imperii*, a fost singura relație de călătorie care nu s-a bucurat de o tradiție manuscrisă; a fost publicat de I. V. Arseniev, *Statejnni spisok posolstva N. Spatharia v Kitai (1675-1678 g.g.)*, St.-Petersburg, 1906; în versiune modernă, a fost publicat în *Russko-Kitaiskie otnoșenia v XVII veke*, sub redacția lui N. F. Demidov, V. S. Miasnikov, vol. I, Moskva, 1969, p. 346-458; în românește a apărut în Nicolae Miclescu, *Jurnal de călătorie în China*, ed. IV, ed.cit.;

- 1678, noiembrie 3, Moscova, *Descrierea Chinei* (am redat titlul în formă prescurtată, deoarece forma completă este diferită de la un manuscris la altul – se păstrează în circa 30 manuscrise, dintre care consider că cel mai important este

În urma citirii acelor acte s-a conchis că Imperiul Rus trebuia să-și schimbe orientarea. Nu putea merge către răsărit. Drumul era prea lung, prea greu, periculos¹⁰. Atunci, bătrânul Artemon Sergheevici Matveev i-a sugerat tânărului țar Petru I cel Mare (1682-1725) să se îndrepte către apus. Propunerea lui a fost ascultată. Noii conducători de la Possolskii Prikaz, Golovin¹¹ și apoi Golovkin¹², au dezvoltat planul de expansiune a Imperiului Rus către vest, căruia i s-a dat numele de „testamentul lui Petru cel Mare”¹³.

Ca urmare a noii politici a Imperiului Rus, țarul Petru I cel Mare a declanșat un război împotriva Regatului Suediei (1700-1721), reușind să obțină ieșirea la Marea Baltică și construirea unei noi capitale imperiale, orașul Sankt-Petersburg (1703). Spre sud-estul Europei și spre Asia Centrală, nu a avut succes.

Una dintre succesele lui la tron, țarina Ecaterina a II-a cea Mare (1762-1796), deși a intrat în dinastia Romanovilor, făcea parte din familia germană Anhalt-Zerbst. Ea a mers mai departe pe drumul de extindere a imperiului către apus și apoi spre sud-estul Europei. Participând la războiul dintre anii 1768-1774, și-a atins dublul scop. A putut să se înscrie între cei trei monarhi care au ajuns la prima împărțire a Regatului Poloniei¹⁴. Prin pacea încheiată în anul 1774, în localitatea Kuciuc Kainargi, a început extinderea către sud-estul continentului.

La 7 decembrie 1779 Ecaterina a II-a a numit primul consul al Imperiului Rus în Moldova, Valahia și Basarabia, pe Serghei Lazarevici Lașcariov (Lașkariov/Loșkarev), cu sediul în orașul București¹⁵.

Textul ucuzului de numire este următorul:

„Nr. 61/291

Ukaz al Colegiului nostru pentru Afaceri Străine

Asesorul Colegiului Serghei Loșkarev, pe care prin ukazul nostru dat în 15 octombrie Colegiul Afacerilor Străine a stabilit să-l numească consul în Sinape, noi acum binevoim să

manuscrisul Vasilev, care a stat la baza ediției publicate de A. A. Alexandrov, N. F. Katanov, Kazan, 1910, ediție utilizată pentru cea românească; la Biblioteca Academiei de Științe din Sankt-Petersburg manuscrisul are cota ms. 32.6.18

- 1678, noiembrie 3, Moscova, *Descrierea marelui fluviu Amur*; se păstrează în manuscrise împreună cu *Descrierea Chinei*, la Biblioteca de Stat a Rusiei (fosta Bibliotecă V. I. Lenin - Gossudarstvennoe Publicinoi Biblioteki V. I. Lenina - va fi citată G.P.B.V.I.L.); Biblioteca de Stat a Rusiei/fosta G.B.P.V.I.L., Secția MSS., în mss. F.IV, 289; ms. II/20, cod Saltikov-Șcedrin, St.-Petersburg; ca de Stat a Rusiei/fosta G.B.P.V.I.L., mss. F.IV, 87; Biblioteka Rossiiskoi Akademii nauk Sankt-Petersburg - va fi citată B. A. N. St.-P. (fostă Biblioteka Akademii Nauk Leningrad - va fi citată B.A.N.L.), mss. 17.9.10; B.A.N.St.-P./B.A.N.L., mss. F.IV 179, mss. T.P.93; Österreichischen Nationalbibliothek - va fi citată Ö.N.B., mss. II/201m cod slav 180; Bibliothèque nationale de France - va fi citată BnF., mss.35 slav; publicat în Nikolai Gavrilovici Spafari, *Opisanie pervia ciasti vselennii imenuemoi Asii v nei je sostoit Kitaiskoe gossudarstvo (Descrierea Asiei, prima parte a lumii în care se găsește Imperiul Chinei)*, ed.de A. A. Alexandrov, N. E. Katanov, Kazan, 1910

- 1678, noiembrie 3, *Cărticica despre tătari / Tatarskaia knižka...* (forma lungă a titlului variază de la un manuscris la altul; se păstra în Biblioteca de Stat a Rusiei/fosta G.B.P.V.I.L., Fond O.I.D.R., ms. 102; Ö.N.B., ms. II/201, cod. 180; BnF., ms.slav 35; publicată parțial de Zamfira Mihail sub titlul *Cărticica istoriei osebit tradusă, cum tătarii bogdoiți au supus sub stăpânirea lor întreaga împărăție Chineză. De asemenea și obiceiurile acestor tătari bogdoiți se descriu aici*, în „Manuscriptum”, 2 (67) 1987, An XVII, p. 65-67

- 1678, noiembrie 3, Moscova, *Noua hartă a Siberiei și a Chinei* (nu s-a găsit exemplarul original); reproducă sub forma unei copii, în Philippe d'Avril, *Voyage en divers États d'Europe et d'Asie entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine*, Paris, 1692; în România a fost reproducă în Nicolae Românscu, *Jurnal de călătorie în China*, ed. I, București, 1956, p. 169; până în anul 1962, copia hărții se afla expusă și la Muzeul Româno-Rus, București, ulterior devenit Muzeul Literaturii Române. Un comentariu modern al lucrărilor lui Milescu în R. Șt. Vergatti, *Nicolae spătarul Milescu*, ed.cit., passim

¹⁰ În anul 1688 la Nercinsk s-a încheiat un tratat între Imperiul Rus și Imperiul Chinez. Din conținutul lui rezultă cât era de dificil și de periculos drumul către răsărit pentru ruși - negustori, militari, preoți etc. (E. de Bonand, *Les Trois Empires Asiatiques. Russie – Chine – Japon*, Augustin Challamel, Éditeur, Paris, 1913, p. 10-11)

¹¹ Feodor Alexeevici Golovin (1650 - 30 iulie/10 august 1706), fiul boierului Alexei Petrovici Golovin (guvernator al regiunilor Siberia, Astrahan, Tobolsk), a devenit la rândul său om politic și diplomat. Având o carieră în care s-a evidențiat prin semnarea tratatului de la Nercinsk cu China (1689), prin participarea la ambasada trimisă de țarul Petru I în Europa, a fost ridicat la gradul de feldmareșal (19/30august 1700) și a câștigat pentru Rusia Azovul prin tratatul de pace semnat cu Sublima Poartă la 13 iunie 1700 la Istanbul. Conducător al Possolskii Prikaz, pe care l-a modernizat, lucrând cu oameni înzestrați pentru scopurile diplomatice ale cancelariei imperiale. A murit brusc, la 30 iulie/10 august 1706. Țarul a notat, pe scrisoarea care anunța decesul lui Feodor Alexeevici Golovin: „Petru, plin de tristețe” (Paul Bushkovitch, *Peter the Great*, ed.cit. p. 76)

¹² Gavril Ivanovici Golovkin (1660 - 25 iulie 1734), a fost numit în fruntea Possolskii Prikaz din anul 1706, după moartea lui Feodor Alexeevici Golovin. A deținut această demnitate până la moartea lui Petru I și, după aceasta, în timpul țarinei Ecaterina I, a țarului Petru al II-lea și a țarinei Ana. În anul 1709, a devenit și cancelar al Imperiului Țarist. Calitățile sale au fost remarcate de suverani. Spre exemplu, prin testamentul ei, țarina Ecaterina I l-a numit între tutorii țarului Petru al II-lea (*ibidem*)

¹³ V. infra, N. 7

¹⁴ Cf. Herbert H. Kaplan, *The First Partition of Poland*, Columbia University Press, 1962, passim

¹⁵ Cf. *130 de ani de relații diplomatice româno-ruse. Album de documente / 130 let rosiisko-rumânskikh diplomaticheskikh otnoșenii.*

Album dokumentov, publ. de Ambasada Federației Ruse în România, Biblioteca Metropolitană București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, București, 2008, doc. nr. 3, p. 23. În ucuz, în partea finală, se citește clar emiterea lui: 7 decembrie 1779; ca urmare,

poruncim să fie acreditat în calitate de Consul General în Moldova, Valahia și Basarabia cu exact același conținut care a fost stabilit în state pentru postul din Sinape; iar aceasta include simbria lui și a dragomanilor atribuiți lui, precum și casa și cheltuielile pentru corespondență, care reprezintă trei mii cinci sute șaiszeci de ruble; și am poruncit noi biroului să elibereze Colegiului Afacerilor Externe atât acești bani, cât și suplimentul necesar pentru cursul de schimb șapte sute patruzeci de ruble pe baza Ucazului nostru din 28 ianuarie anul acesta. Colegiul Afacerilor Externe îl va înzestra cu cele necesare acelui loc pentru păzirea folosului slujbei noastre.

Ekaterina

La Sanktpeterburg

”16

Era o mare realizare din punct de vedere diplomatic. O mare putere încheiase un acord consular cu Principatele Dunărene, care erau state autonome, sub suzeranitatea Sublimei Porți.

Țarina Ecaterina a II-a cea Mare a știut să folosească în calitate de colaboratori oameni devotați, cum au fost cnezii Orlov, cneazul Grigori Alexandrovici Potemkin, contele general Piotr Alexandrovici Rumianțev, contele general Alexandr Vasilievici Suvorov, amiralul Feodor Feodorovici Ușakov.

Cu ajutorul lor, în a doua parte a domniei sale, țarina Ecaterina a II-a cea Mare a reușit să obțină succese însemnate. Astfel, în anii 1782-1783, profitând de pe urma neînțelegerilor între hanul crimean Șahin Ghirai și suzeranul său, sultanul otoman Abdulhamid I (1774-1779), țarina a manevrat diplomatic și militar, cu ajutorul cneazului Potemkin și a integrat Peninsula Crimeea în Imperiul Rus¹⁷. Acolo, în anul 1783, țarina Ecaterina cea Mare a poruncit, prin intermediul cneazului Potemkin, să se construiască orașul Sevastopol, port militar al marinei ruse în Marea Neagră¹⁸.

Apoi, în urma unui nou război, desfășurat între anii 1787-1792, a încheiat pace la Iași cu Sublima Poartă. Prin acest tratat, țarina a impus ca hotarul între Imperiul Rus și Sublima Poartă să ajungă pe talvegul fluviului Nistru¹⁹. Cucerind stepele din nordul Mării Negre, țarina a putut ca, în 1793-1794, să construiască orașul-port Odesa. El a fost destinat să devină capitala de vară a țărilor²⁰. În același timp, tot prin cneazul Potemkin, ea a ordonat să se repare, pe malul ucrainean al Nistrului, în fața Cetății Albe, numită Akkerman de turcii otomani, o fortificație cunoscută sub denumirea de Cetatea Neagră, dar, din păcate, prea puțin cercetată²¹.

Autocrata Rusiei nu a putut să-și ducă planurile mai departe, deoarece a pierit în anul 1796, dar a lăsat multe realizări importante pentru extinderea Imperiului.

data indicată în alte lucrări, de 2 decembrie 1779, este greșită (a se vedea, de exemplu, A. Căpușan, *Dintr-un secol de relații diplomatice româno-ruse (1779–1874). Înființarea Consulatului Rusiei în Țara Românească și Moldova, prima reprezentanță diplomatică permanentă a unei mari puteri pe teritoriul românesc*, în „Caiete Diplomatice”, Anul III, 205, nr. 3, p. 5-19, aici p. 7); S. L. Lașcariov era georgian de origine, absolvent al Școlii Imperiale Ruse pentru Afaceri Străine din anul 1762; vorbea curent mai multe limbi străine, între care georgiana, armeană, turca otomană, italiană, franceză, medio-greacă, araba, farsi, tătară. Ca urmare, a fost angajat în serviciul diplomatic; în anul 1779 a fost trimis, în calitate de consul, la Sinope. În același an, în ziua de 7 decembrie, țarina Ecaterina a II-a cea mare, a semnat un ucaz, prin care Serghei Lazarevici Loșcariov a fost numit consul în Principatele Dunărene „Moldova, Valahia și Basarabia”, reproduș în traducere și în original în textul de față

¹⁶ Traducerea a fost făcută cu ajutorul doamnei profesoare Anca Irina Ionescu, prin amabilitatea domnului profesor Vasile Buga, căroră le mulțumim și pe această cale

¹⁷ Cf. Bertold Spuler, *Die Krim unter russischer Herrschaft*, în „Blick in die Wissenschaft”, Berlin, August 1948, p. 356-363

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ Cf. *Istoria Românilor*, vol. VI, *Românii între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Ed. Enciclopedică, București, 1992, p. 618

²⁰ A se vedea, pentru o istorie rezumată mai recentă a orașului, Stella Ghervas, *Odessa et les confins de l'Europe: un éclairage historique*, în *Lieux d'Europe. Mythes et limites*, publ. Par Stella Ghervas et François Rosset, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 2008, p. 107-124

²¹ Ea se afla în apropiere de vărsarea Nistrului în Marea Neagră, lângă primul vad care permitea trecerea fluviului Nistru către cetatea Oceakov. Cetatea Neagră, aflată pe malul estic, stâng, al Nistrului, a fost distrusă în urma numeroaselor lupte purtate acolo între lituanieni, polonezi, ucraineni, cazaci, moldoveni, tătari, turci, ruși. Distrugerea cel mai probabil s-a definitivat la sfârșitul secolului al XV-lea. Cetatea a fost pomenită de cronicarul polon Jan Dlugosz, care a menționat existența a două fortificații, deosebite între ele: „*Dnyestr, cuius fons in Sarmaticis montibus prope castrum Sobyen in terra Premisliensi, ostia in mare maius inferius Nigrum et Album Castra*” (Ioannis Dlugossii, *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, libri I-II, publ.de I. Dabrowski, V. Semkowicz-Zaremba et alii, Varsoviae, 1964, p. 75 și N. 2, care menționează Akkerman și Czarnigrad (=Cetatea Neagră) pe harta lui Nicolaus Cusanus din 1450). Evlia Celebi scrie și el că era ruinată și că se găsea la primul vad al Nistrului după liman, numid-o Yanik Hisar, adică cetatea arsă (cf. *Călători străini despre țările române*, vol. VI, partea a doua publ. de Mustafa Mehmed, București, 1976, p. 413-414). Astfel, reprezenta o pereche a Cetății Albe, care se afla tot pe limanul Nistrului, dar pe malul stâng, actualmente malul ucrainean.

Fiul și urmașul ei, Pavel I (1796-1801), care nu era dorit de mama sa să-i succeadă la tron, ea considerând că nu are calitățile cuvenite, a dovedit că țarina a avut întru-totul dreptate. Noul țar era germanofil convins și, în plus, lipsit de inteligența necesară în acel moment de așteptare a confruntării cu împăratul francez Napoleon I (1804-1814). El a dat favoriților săi, cu care participa la petreceri sardanapalice – cneazul Mihail Ilarionovici Kutuzov-Golenishev²², contele Aleksei Andreievici Arakceev²³ și contele Feodor Vasilievici Rostopcin²⁴ – moșii întinse, mai mari ca toate cele dăruite de mama sa, în lunga ei domnie, nobililor pe care-i avusese în preajmă. Această situație a trezit nemulțumire în rândurile populației din Rusia, care vedea cum se accentuează polarizarea. În acele condiții, un grup de ofițeri nobili din camarila imperială a decis asasinarea țarului Pavel I și înlocuirea sa cu fiul lui cel mare, nepotul favorit al țarinei Ecaterina a II-a, Alexandru

²² Mihail Ilarionovici Golenishev-Kutuzov (5/16 septembrie 1745 – 16/28 aprilie 1813). S-a născut la St.- Petersburg, în familia unui general inginer militar, Ilarion Kutuzov. Deoarece mama sa a murit când era mic copil, a fost crescut de bunică. Din corespondența acesteia cu tatăl lui s-a remarcat că Mihail era un copil inteligent, cuminte, dotat intelectual, dar leneș. Datorită tatălui său, Mihail a intrat în școala de ingineri militari, pe care a absolvit-o în mod strălucit. În consecință, a fost înrolat în corpul de artilerie al țarinei Ecaterina a II-a. În anul 1762, a fost trimis în regimentul de infanterie din Astrahan, unde a luptat sub comanda strălucitului general Alexandr Suvorov. A devenit discipolul acestuia, învățând de la el modul de comandă. Apoi a participat la campaniile din Polonia și Ucraina (1764-1768), dovedindu-și calitățile în luptă. În timpul acelor bătălii a luptat pentru cucerirea orașul Kiev de la Polonia, care a fost anexat Imperiului Țarist. După aceea, a fost trimis în Crimeea, în armata comandată de generalul Piotr Alexandrovici Rumianțev - Zadunaiski (despre care se zvonea că ar fi fost fiul nelegitim al țarului Petru I cel Mare). Și de la acesta, Kutuzov a avut mult de învățat. În anul 1773, în timpul atacului asupra fortăreței Alușta din Crimeea, Kutuzov a luat steagul regimentului și a pornit la un atac vijelios, pentru a da exemplu trupelor. În timpul aceluiași acțiuni a fost rănit foarte grav la ochiul drept, pe care l-a pierdut. Între anii 1773-1776 a plecat pentru un tratament medical în Prusia, în Olanda și în Anglia. A fost ajutat în călătoria sa de cunoașterea limbilor engleză, germană, franceză, poloneză, suedeză, turcă. În cursul voiajului, a avut prilejul să petreacă timp cu personalități de seamă, cum a fost regele Prusiei, Friederich cel Mare (1740-1786). În timpul acelei călătorii, probabil în anul 1776, se pare că ar fi devenit mason. A revenit în armata rusă, fiind trimis din nou în Crimeea, tot sub comanda generalului Suvorov. În anul 1782 a fost promovat general de brigadă. În anul 1787, din nefericire, a fost din nou rănit, tot în apropierea ochiului lovit în Crimeea, în 1773. Norocul nu l-a părăsit nici acum. A supraviețuit și s-a vindecat, dar a rămas cu mari sechele. Tot în anul 1787 a devenit guvernator general al Crimeei. S-a distins, totodată, în războiul ruso-turc din 1787-1792. Între anii 1792-1794 a fost trimis, în calitate de ambasador al țarinei, la Istanbul. Acolo, între altele, a învățat să prepare cafeaua. Poetul A. S. Pușkin scria că istoria curții țarului era dominată atunci de legenda satelor lui Potemkin, de poveștile despre maimuța contelui P. Zubov și de ibricul cu cafea al lui Kutuzov. Au fost cuvinte ironice ale poetului, care au arătat cum, cu abilitate, Kutuzov și-a croit drum pe lângă noul țar Pavel I (1796-1801), fiul Ecaterinei a II-a. În timpul urmașului acestuia pe tron, țarul Alexandru I (1801-1825), Kutuzov a înaintat greu, deoarece noul țar era neplăcut impresionat de aspectul figurii mutilate a generalului. La 2 decembrie 1805, Kutuzov a participat la bătălia de la Austerlitz, unde a reușit să asigure retragerea unei părți a armatei ruse. Ulterior, a fost numit guvernator al Kievului. După mai multe pertractări, la 7/18 martie 1811, a fost numit de țar comandant al „Armatei moldovene”, cum se numea armata țaristă din Principatele Dunărene. La 31 martie 1811 a ajuns la București, unde s-a ocupat cu aprovizionarea armatei. A rămas în Principatele Dunărene până la 6/18 mai 1812, când a fost înlocuit cu amiralul Ciceagov. A trebuit să se retragă, pentru a deveni comandant al armatelor țariste care urmau să lupte contra oștirii împăratului Napoleon în Rusia. S-a considerat că a avut un mare succes în lupta contra acestuia. A murit la 16/28 aprilie 1813, bolnav, în localitatea Bunzlau din Silezia. Moșiile sale au trecut la familia conților Tolstoi, deoarece nu a avut urmași masculini, iar fiica sa majoră, Praskovia Mihailovna, s-a măritat cu contele Matvei Feodorovici Tolstoi (cf. A. I. Mihailovski-Danilevski, *Imperator Alexandr I i evro pobvijniki b 1812, 1813, 1814, 1815 godah*, Tom III, S. Petersburg, 1846, c. 1-2, apud Sergiu Cornea, *Consequens of activity of the Supreme Commander of Moldovan Army, M. I. Kutuzov, for Romanian Principalities*, în "Codrul Cosminului", an XIX, 2013, No. 2, p. 269-286, aici p. 273; Sergiy V. Kushchayev, Evgenii Belykh, Yakiv Fishchenko, Aliaksei Salei, Oleg M. Teytelboym, Leonid Shabaturov, Mark Cruse, Mark C. Preul, *Two bullets to the head and an early winter: fate permits Kutuzov to defeat Napoleon at Moscow*, în "Journal of Neurosurgery", Vol. 39, Jul. 2015, No. 1, "Infamous Neurological Injuries and Disease: Cases and Events of Historical, Political, Cultural, and Scientific Impact", p. E3).

²³ Aleksei Andreievici Arakceev (23 septembrie/4 octombrie 1769 – 21 aprilie/3 mai 1934), născut în gubernia Novgorod, pe domeniul tatălui său, făcând parte din nobilimea de țară, a fost adus, de tatăl său, în adolescență la St.-Petersburg. Acolo a progresat rapid, studiind pentru a deveni ofițer de artilerie și inginer militar. După anul 1790 a fost numit în funcții de comandă a artileriei și, apoi, a întregii armate din Rusia. S-a remarcat prin asprime și impunerea măsurilor disciplinare extreme. După anul 1805 (lupta de la Austerlitz), a reformat armata rusă. A fost evidențiat în epocă de contemporani pentru loialitatea extremă față de țări. După dispariția țarului Alexandru I (1/13 decembrie 1825), Arakceev, care primise titlul nobiliar de conte, a fost îndepărtat din fruntea armatei și a Consiliului de Stat, unde era vechi și important membru, și exilat pe moșiile sale din gubernia Novgorod. După moartea sa, țarul Nicolae I (1825-1855) a preluat toate moșiile, sub motiv că nu avea urmași legitimi de sex masculin (cf. Michael Jenkins, *Arakcheev, Grand Vizier of the Russian Empire: A Biography*, Dial Press. New York, 1969, passim).

²⁴ Feodor Vasilievici Rostopcin (12/23 martie 1763, Oriol – 18/30 ianuarie 1826, Moscova), aparent descendent dintr-o veche familie mongolă, ale cărei rădăcini se întindeau până la Temugin (Gingis Han). Din adolescență a fost pregătit pentru cariera militară. A progresat repede, în ultimii ani ai domniei Ecaterinei a II-a cea Mare și în timpul țarului Pavel I. În calitate de comandant militar, în anul 1802, s-a opus încheierii unui acord între Imperiul Țarist și Imperiul Francez. În consecință, a fost îndepărtat din funcțiile de conducere ale armatei. Abia în anul 1810 a revenit și a fost numit guvernator al Moscovei. În această ultimă calitate, în anul 1812, după victoria francezilor în bătălia de la Borodino, contele Feodor Vasilievici Rostopcin a ordonat incendiarea Moscovei, evacuată de majoritatea populației. Țarul Alexandru I i-a iertat această acțiune și l-a considerat totdeauna unul dintre favoriții săi. În această calitate, l-a însoțit pe suveran în călătoriile sale din Europa, inclusiv la Congresul de creare a Sfintei Alianțe (1814). După moartea țarului Alexandru I, a fost îndepărtat. La moartea sa, în 1826, a lăsat în urma lui trei fete și doi băieți. Una dintre fete, Sofia Feodorovna Rostopcina, a devenit scriitoare de limbă franceză celebră, cunoscută sub numele de Contesa de Segur (cf. Samuel Maunders, *The Biographical Treasury; A Dictionary of Universal Biography*, Fourteenth Edition, publ. by William L. R. Cates, Ed. Longmans, Green, Reader, and Dyer, London, 1868, p. 891).

I (1801-1825)²⁵. În noaptea de 11/23 martie 1801, în salonul din nou construitul său castel Sf. Mihail, unde cina împreună cu cneazul Kutuzov și cu contele Arakceev, țarul a băut un ceai prea amar... În încăperi au intrat opt ofițeri tineri, care fuseseră dați afară din armată. În pofida opoziției lui Kutuzov și Arakceev, l-au asasinat pe țar.

Imediat, tronul a fost preluat de Alexandru I. El s-a arătat dornic să continue politica externă expansionistă a Romanovilor. La 16/28 septembrie 1802 țarul a impus Sublimei Porți un tratat prin care Imperiul Rus putea controla dacă domnii fanarioți îi erau favorabili²⁶. A reușit să impună actul, deși se afla într-o situație grea, datorită conflictului cu împăratul Napoleon I.

În anul 1805, la 2 decembrie, când împăratul francez sărbătorea un an de la încoronare, pe platoul Praetz de lângă Austerlitz, armata rusă, alături de cea habsburgică, a fost zdrobită de oștenii lui Napoleon I. Țarul Alexandru I, aflat în fruntea trupelor sale, a fost ajutat să fugă de regimentul comandat de cneazul Kutuzov.

Cu toată această înfrângere, țarul a decis ca în anul următor, 1806, să pornească un război împotriva sultanului otoman. Pretextul l-a constituit nerespectarea acordului din anul 1802 privind modalitatea de numire și schimbare – doar cu acordul Rusiei – a domnilor fanarioți din Principatele Dunărene.

Războiul, lung și greu, desfășurat între anii 1806-1812, a pustiit Principatele Dunărene.

În anul 1806, prin reprezentanți diplomatici, a intervenit o înțelegere între Napoleon I și Alexandru I. Cei doi au stabilit ca, la data de 7 iulie 1807, să se întâlnească lângă localitatea Tilsit, pe o plută în mijlocul fluviului Niemen. Scopul era cel de a stabili pace între imperiile francez și rus și de a împărți Europa.

Prin articolele 21, 22, 23 ale acordului ruso-francez s-a precizat că la sfârșitul războiului dintre Imperiul Țarist și Sublima Poartă, trupele țarului se vor retrage din Principatele Dunărene.

Acest act a fost însoțit de un altul, cu caracter secret. În acest al doilea document, în art. 8, s-a prevăzut că, în cazul în care Rusia nu va ajunge la tratative satisfăcătoare de încheiere a păcii cu Sublima Poartă, sau acestea nu vor fi finalizate într-un termen de 3 luni, Franța și Rusia vor ocupa și-și vor împărți între ele toate posesiunile europene ale Sublimei Porți, cu excepția Rumeliei și Istanbulului.

În articolul 22 al tratatului semnat la Tilsit s-a prevăzut ca trupele țariste să fie retrase din Principatele Dunărene Valahia și Moldova²⁷. Textul nu menționa însă numele de Basarabia. Acesta din urmă, un toponim geografic, dar nu un principat, încă din timpul Ecaterinei a II-a cea Mare fusese extins de diplomații ruși de la Bugeac (aflat în sud) la întreaga Moldovă de răsărit, dintre Prut și Nistru²⁸. Ca urmare, țarul Alexandru I a decretat că nu-și va retrage trupele din Basarabia, întrucât ea nefiind menționată în tratat, nu ar avea o asemenea obligație²⁹. Contele Nicolai Petrovici Rumianțev, consilier imperial, care deținea demnitatea de premier și ministru de externe țarist, a dat dispoziție trimisului său, contele Piotr Alexandrovici Tolstoi, ambasadorul Rusiei la Paris, să declare că din acest motiv armata rusă nu se va retrage din Basarabia³⁰. Ministrul de externe al Franței, Ducele de Cadore, Jean-Baptiste de Nompère de Champigny, în schimb, a afirmat că

²⁵ Țarul Alexandru I (11/23 martie 1801 - 1/13 decembrie 1825), educat în chip special pentru a ocupa tronul Imperiului Țarist, a dovedit că preocupările bunicii sale pentru el nu au fost zadarnice. A reușit, prin folosirea unor consilieri destoinici, să-l înfrângă diplomatic și militar pe împăratul francez Napoleon I. Cea mai mare realizare a sa a constituit-o crearea Sfintei Alianțe, la 26 septembrie 1814 în Paris. Există posibilitatea să se fi sinucis, căci a dispărut brusc din viața publică a Imperiului Țarist. El l-a desemnat ca urmaș la tron pe al doilea frate al său, în linie succesorală, Nicolae I (1825-1855). Fratele său, Constantin, care, în mod firesc ar fi trebuit să urmeze la tron, a fost îndepărtat, fiind trimis în calitate de guvernator în Varșovia. S-a procedat astfel, deoarece a fost considerat prea liberal pentru conducerea imperiului (a se vedea Grand Duc Nikolai Mikhailovitch, L'empereur Alexandre Ier : essai d'étude historique, 2 vol., Manufacture des papiers de l'Etat, St-Petersbourg, 1912, passim; Jacques-Henri Pirenne, *Le tsar Alexandre Ier, autocrate de bon vouloir*, Les Éditeurs d'Arts Associés, Bruxelles, 1988 passim).

²⁶ Cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria României*, s.n., vol. IV, Rapoarte diplomatice ruse (1797-1806), Editura Academiei, București, 1974, doc. nr. 308, p. 430; Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, Ed. Academiei, București, 1986, doc. nr. 109, p. 167-177; doc. 110, p. 177-188.

²⁷ Pentru textul tratatului, art. 22, v. *Acte și documente privitoare la istoria renascerei României*, publ. de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. 1, 1391-1841, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1900, doc. nr. 87, p. 576-582, aici p. 580.

²⁸ A se vedea textul documentului, publicat în lucrarea *130 de ani de relații diplomatice româno-ruse. Album de documente / 130 let rosiisko-rumânskikh diplomatskikh otnoșenii. Album dokumentov*, publ. de Ambasada Federației Ruse în România, Biblioteca Metropolitană București, ed. cit., doc. nr. 3, p. 23.

²⁹ *Acte și documente privitoare la istoria renascerei României*, publ. de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. 1, 1391-1841, ed. cit., p. 606.

³⁰ *Idem*, vol. cit., p. 634, 673-674, 678.

omiterea numelui Basarabia din tratatul de la Tilsit este cel mult o neglijență a caligrafului, ca atare, nu putea fi luată în seamă drept motiv de staționare a trupelor ruse acolo. Punctul de vedere al ministrului francez a fost confirmat de generalul Savary, trimisul împăratului Napoleon la curtea de la Sankt-Petersburg. În plus, acesta a arătat, în raportul său din 18 noiembrie 1807, că ministrul de externe rus Nikolai Petrovici Rumianțev i-a comunicat, verbal și în scris, că deși tratatul vorbește doar de Valahia și Moldova, iar nu și de Basarabia, intenția clară a celor două părți a fost ca și această regiune să fie considerată ca făcând parte dintre teritoriile pe care Rusia s-a obligat să le evacueze prin tratatul de la Tilsit³¹.

Cu toate acestea, în instrucțiunile sale către Tolstoi din 26 noiembrie 1807, Rumianțev l-a informat că țarul manifestă dorința ca prin executarea tratatului de la Tilsit să-și conserve posesia Moldovei, Valahiei, precum și a acelei „*strâmte fâșii de pământ care nu formează o provincie și poartă numele de Basarabia*”³². Însă, în situația în care contele Tolstoi constata o opoziție fermă a împăratului Napoleon în această problemă, în 27 noiembrie 1807 i s-a scris ambasadorului de către Rumianțev că avea libertatea de a propune un compromis, care să constea în păstrarea Basarabiei ca posesiune a Rusiei și instituirea sechestrului asupra Valahiei și Moldovei până la încheierea păcii dintre Franța și Anglia. În încheiere, i se scria de către ministrul de externe rus contelui Tolstoi că putea să invoce acest compromis, dar numai după ce utilizase absolut toate mijloacele pentru a obține posesiunea netă, fermă a Rusiei asupra Moldovei, Valahiei și Basarabiei. În cazul în care ar fi reușit, contele Tolstoi era asigurat că țarul Alexandru avea să-i fie recunoscător³³.

Țarul și miniștrii săi au hotărât ca, în ciuda observațiilor francezilor, să ignore obligațiile pe care și le asumaseră. Nu și-au retras trupele din Principatele Dunărene. Mai mult, au continuat războiul cu turcii otomani. Ei doreau să obțină Principatele în întregime.

În acele condiții, suveranul rus l-a numit ca al cincilea general comandat și guvernator în Principatele Dunărene pe cneazul M. I. Kutuzov. Țarul Alexandru I nu-l agreea pe cneaz, aparent pentru că era desfigurat în lupte, ceea ce-l făcea să aibă un chip greu de privit. Poate că dorind să scape de el de la palatul imperial din Sankt-Petersburg, la 13 martie 1811 l-a trimis în Principatele Dunărene. Acolo, cneazul Kutuzov, care vorbea limba turcă, a intrat repede în legătură cu boierimea locală³⁴. A fost o dovadă în plus a calităților lui, căci a astfel a putut afla care era mentalitatea conducătorilor Valahiei și, oarecum, a Moldovei, chiar dacă modul lui de acțiune a fost extrem de criticat, inclusiv de alți generali ai armatei ruse³⁵.

În condițiile în care s-a văzut clar că Imperiul Țarist nu putea încorpora Principatele Dunărene, se impunea încheierea unei păci. Generalul Kutuzov, la 18/30 iunie 1811 a trimis un raport către țarul Alexandru I³⁶. În act, el a răspuns plângerilor boierilor din Valahia, care-l reclamaseră pentru abuzurile și jafurile de acolo. Cneazul Kutuzov a scris cinic și ironic: le voi lăsa valahilor numai ochii, să aibă cu ce să plângă³⁷.

Apoi a arătat, ca militar clarvăzător, că nu puteau fi luate și ocupate Principatele Dunărene până la fluviul Dunărea. Regiunea era prea mare ca Sublima Poartă să fie de acord să o cedeze, iar linia Dunării era greu de apărat. Grecii din Fanar se opuneau și ei pierderii Principatelor. Pentru ei, acestea reprezentau o posibilitate de a primi recompense din partea sultanului pentru serviciile făcute în vremea domniei în vilaeturile Eflaq și Cara-Bogdan.

Cneazul Kutuzov propunea să fie luată doar Basarabia. Era o regiune mai mică, cca. jumătate din Principatul Moldovei. Ea nu ducea la dispariția Principatului Moldovei (vilaetul Cara-Bogdan) și lăsa o mare parte a acestuia în mâna sultanului, care putea primi în continuare veniturile de acolo. Kutuzov a făcut o comparație cu Bucovina septentrională, cedată de Sublima Poartă în anul 1775 Imperiului Habsburgic. Cunoștea bine situația, căci generalul Piotr Rumianțev, din partea țarinei, supraveghease cedarea teritoriului, îi fusese comandant și-i povestise cele întâmplate. Kutuzov a

³¹ *Idem*, vol. cit., p. 668

³² *Idem*, p. 673-674

³³ *Idem*, p. 678-679

³⁴ A se vedea, pentru relațiile lui Kutuzov cu localnicii, cele scrise de generalul Langeron, care l-a cunoscut bine, publ. în *Călători străini despre țările române în secolul XIX*, Serie nouă, vol. I, Editura Academiei Române, p. 355 și urm.

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Cf. Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean*, traducere în limba română și studiu introductiv de Șt. Gr. Berechet, Tip. Alexandru A. Terek, Iași, 1940, p. 138-139

³⁷ *Călători străini despre țările române în secolul XIX*, Serie nouă, vol. I, ed.cit., p. 537

argumentat și prin crearea hotarului de sud al Basarabiei pe șenalul canalului Chilia al Deltei Dunării. În acest mod se putea urmări navigația vaselor europene care veneau să facă negoț în Marea Neagră, unde se terminau drumurile mătășii. Opinia cneazului Kutuzov era argumentată și de ideea că Basarabia era o zonă ușor de apărat, iar populația română de acolo ar fi opus mai puțină rezistență ca cea din Valahia.

Pentru a avea succes cu raportul său, cneazul i-a scris prietenului său, contele Nicolai Petrovici Rumianțev, care în calitate sa de consilier imperial, avea o mare influență asupra țarului. Kutuzov era grăbit ca Imperiul Țarist să încheie pace cu Sublima Poartă, deoarece știa că țara sa era amenințată de un atac din partea împăratului Napoleon I.

Pe de altă parte, Lordul Stratford Canning, din partea Foreign Office, făcea presiuni pentru încheierea păcii. Armata țarului era necesară în întregul ei pentru a putea lupta contra lui Napoleon.

Propunerea lui Kutuzov s-a bucurat în final de succes la curtea țarului. Pacea urma să fie materializată prin încorporarea Basarabiei în Imperiul Țarist, după îndelungate pertractări.

Pentru a nu întâmpina opoziție la Sublima Poartă, cneazul a făcut apel la omul politic balcanic Manuc bei Mirzaiani³⁸. Acesta a folosit invenția fenicienilor: banul rotund. Cu ajutorul lui, a învârtit turcocrăția cum a dorit.

Între timp, intrigile de la curtea țarului au determinat înlocuirea cneazului Kutuzov cu amiralul anglofil Pavel Vasilievici Ciceagov³⁹. Cneazul a aflat despre schimbare de la fiica sa, care era în legătură directă cu palatul imperial. În acele condiții, el a grăbit alcătuirea și semnarea tratatului de pace, deoarece dorea să fie impus punctul său de vedere, de încorporare a Basarabiei în Imperiul Țarist, fără alte tergiversări. Era o propunere care dintr-o intenție se transforma în realitate. A reușit ca la 5/17 mai 1812, în salonul palatului lui Manuc bei din București, să iscălească preliminarile tratatului de pace. A doua zi, 6/18 mai 1812, când a sosit în București, amiralul P. V. Ciceagov, a găsit actele parafate. Nu a mai putut face nimic. A fost obligat să accepte încheierea păcii și integrarea Basarabiei în Imperiul Țarist, așa cum pledase Kutuzov⁴⁰.

În ziua de 16/28 mai 1812, în același palat al lui Manuc bei din București, s-a semnat tratatul de pace dintre Imperiul R și Sublima Poartă. Actul a fost iscălit din partea țarului Alexandru I de generalul consul Andrei Iakovlevici Italinski, de generalul Ivan Vasilievici Sabaneev și translatorul P. A. Fonton, iar din partea Sublimei Porți de către Halib efendi kehaia bei, Ibrahim Selim efendi kadi-asker (judecător) de Anatolia și Abdul Hamid efendi.

În tratatul de pace, articolele 4 și 5, care s-au referit la Basarabia, au următorul conținut:

„Articolul patru: În primul articol al senetului privitor la preliminarile păcii, care se încheiase mai înainte, se prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în Țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunarea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunarea, până la Gura Chiliei și până la mare, iar gura amintită, să fie folosită în comun de ambele părți. Dat fiind că partea stângă a fluviului Dunarea, începând din fața Ismailului și până la Gura Chiliei, menționată mai sus, este foarte aproape de țărmul care va rămâne sub stăpânirea împărăției Rusiei, de aceea, insulele mici de aici, nepopulate înainte de război, să nu fie ocupate și luate în stăpânire de nici unul dintre state, iar de acum încolo, neconstruindu-se pe aceste insule nici un fel de fortificații și întărituri, ele să fie lăsate deșerte, dar să se îngăduie raialelor celor două părți să meargă acolo pentru a tăia lemne sau pentru pescuit.

De asemenea, sa se fixeze semne si pe insulele mari din fața Ismailului si Chiliei, socotindu-se părțile foarte apropiate de malul stâng al Dunarii, despre care s-a amintit, și ele să rămână goale și nelocuite, exceptând satele care existau acolo înainte de război, precum și Chilia Veche. Dată fiind că Înalta Împărăție a cedat statului Rusiei pământul situat în stânga Prutului, cu cetățile existente și cu orașele și cu satele și cu toți locuitorii lor, tocmai de aceea, mijlocul râului Prut să fie hotar între cele două state, iar la Gura Chiliei care, după cum s-a amintit, va fi folosită în comun,

³⁸ Cf. Gh. Bezviconi, *Manuc Bei*, ed. II, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, Chișinău, 1938, p. 22 și urm.; Ștefan Ionescu, *Manuc Bei, zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 148-149, 162 și urm.

³⁹ Pentru biografia amiralului Pavel Vasilievici Ciceagov (1765-1849), vezi *Călători străini despre țările române în secolul XIX*, Serie nouă, vol. I, ed.cit., p. 534-535

⁴⁰ Ciceagov aducea cu el două scrisori pentru generalul Kutuzov: una de rechemare, în cazul în care preliminarile de pace nu ar fi fost încă semnate și o alta, tot de rechemare la curtea imperială, dar de data aceasta spre a fi recompensat pentru serviciile aduse (*Călători străini despre țările române în secolul XIX*, Serie nouă, vol. I, ed.cit., p. 539)

precum și pe apele Dunării corăbiile de negoț ale celor două state să circule ca și mai înainte. Doar flota de război a statului Rusiei să pătrundă de la Gura respectivă numai până la locul unde râul Prut se varsă în Dunăre.

Articolul cinci. De asemenea, împărăția Rusiei să înapoieze și să predea Înaltei împărății otomane pământul Moldovei (Bogdan) de pe partea dreaptă a râului Prut, de care s-a amintit mai înainte, precum și Țara Românească (Eflak) și Oltenia, așa cum se află ele în prezent, cu cetățile lor, cu orașele și cu târgurile și cu satele și cu locuitorii lor, precum și cu tot ce se află în țările suszise. De asemenea, să predea și insulele de pe Dunăre, afară de cele menționate în articolul patru de mai sus.

De asemenea, Înalta împărăție să respecte documentele și seneturile cu privire la privilegiile Țării Românești și Moldovei, care au fost încheiate pînă la începutul războiului, așa cum se scrie în articolul cinci al senetului de preliminarii, de care s-a amintit. De asemenea, să fie respectate întocmai prevederile articolului patru din Tratatul de la Iasi, în care se arată că, din cele două țări, nu vor fi cerute socotelile (muhasibat) din trecut și nici dările cuvenite din perioada războiului. De asemenea, Înalta împărăție consimțind pentru nivelul dărilor din Moldova, în raport cu întinderea actuală a Moldovei, locuitorii celor două țări să fie scutiți pe timp de doi ani, începând de la data schimbului actelor de ratificare, iar pentru cei care, dintre locuitorii de acolo, vor să emigreze în alte ținuturi, să se adauge încă patru luni și să se execute întocmai”⁴¹.

Tratatul de pace din anul 1812 a fost sancționat pe plan internațional de Congresul de la Viena (1814-1815).

Astfel, schimbarea hotarului dintre Sublima Poartă și Imperiul Țarist a fost recunoscută și impusă pe plan european.

Prin acest act, a fost prima dată când Imperiul Rus a copleșit un pământ unde trăia o populație latină, care avea însă aceeași religie creștină și confesiune ortodoxă. Ca atare, era clar că a fost o acțiune de copleșire, care încălca dreptul internațional, dreptul popoarelor. Țarul Alexandru I nu a făcut efortul regelui Louis XIV care în anul 1679 declarase, la semnarea păcii de la Nimègue: „am suficienți istorici și juriști pentru a-mi justifica anexiunea”.

Țarul, în magnificența lui, a acceptat propunerea și realizarea grăbită a cneazului Kutuzov și a anexat Basarabia, fără a da nicio explicație. El și-a extins imperiul, înaintând către cea de „a doua Romă” – Istanbul – sperând că va putea înainta, cândva, mai departe. Nu se poate raporta situația la cea a Regatului Poloniei și a țărilor baltice. Acolo, deși în Polonia exista o populație slavă și în țările baltice o populație germanică, s-a folosit ca pretext lupta împotriva confesiunii catolice.

Fără nicio motivare, Basarabia, teritoriu din răsăritul Moldovei, locuită de o populație de origine latină, care vorbește o limbă urmasă a latinei, a rămas mai departe gubernie a statului rus.

Rusia nu a putut beneficia prea mult de pe urma noii situații, de ajungerea la Marea Neagră, căci s-a creat Canalul Suez⁴², englezii au blocat „drumul mătăsi”, iar bazinul pontic s-a împărțit din punct de vedere al stăpânirii politice⁴³.

Ca parte a Sublimei Porți, Dobrogea românească la care mă refer, este cuprinsă între Delta Dunării către Nord, litoralul Mării Negre, dantelat de complexul lacustru Razim-Sinoe către Est, rămășițele Codrului Deliormanului și terminarea platoului dobrogean către Sud, în fine, Dunărea și marile ei bălți, Borcea și Brăila, către Vest. În anii secolului al XIX-lea, Delta Dunării, complexul lacustru Razim-Sinoe și Bălțile Borcea și Brăila ocupau o suprafață mai mare ca în zilele noastre⁴⁴. Totodată, pădurile erau mai întinse⁴⁵ – Codrul Babadagului în special – iar trama hidrografică era mai bogată⁴⁶.

⁴¹ Textul tratatului tradus din limba turcă, în Mustafa A. Mehmet (editor), *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, Editura Academiei, București, 1966, Doc.nr. 209, p. 362-363. Același tratat este reprodus și în *Acte și documente...*, vol. I, ed.cit., p. 297-298 pentru articolele IV și V

⁴² Cf. Hubert Bonin, *Suez. Du canal à la finance (1858-1987)*, Economica, Paris, 1987, passim

⁴³ Cf. I. Cârțană, I. Seftiuc, *România și problema strămtorilor*, București, 1974, passim

⁴⁴ Cf. C. Brătescu, *Pământul Dobrogei*, în vol. *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească 1878-1928*, ed. Anastatică, Constanța, 2003, p. 38-47

⁴⁵ Cf. M. Drăcea, *Pădurile Dobrogei*, în *Dobrogea 50 ani...*, ed. cit., p. 391-414; marile defrișări ale pădurilor dobrogene s-au făcut în secolul al XIX-lea de către armatele ruse în timpul războaielor dintre anii 1827-1829 și 1853-1856

⁴⁶ Cf. C. Brătescu, op. cit., loc. cit., p. 38-47

Sunt elemente importante, deoarece ele arată bogăția regiunii care putea asigura hrana unei populații active. Privirea hărților istorice a permis să se conchidă că pe litoralul pontic, între Istanbul și Delta Dunării, a fost totdeauna o multitudine de porturi, în timp ce regiunea dintre Limanul Nistrului și Peninsula Crimeea s-a remarcat prin absența vieții așezărilor cu caracter maritim⁴⁷. Concluzia poate fi una singură: populația din Dobrogea avea cu ce să facă negoț, era primitoare și, ca atare, deschisă legăturilor internaționale. Existența Deltei Dunării, punctul terminus al celui mai mare drum fluvial european, i-a atras mai mult către acest ținut pe cei dornici să preia în stăpânire Dobrogea.

Este bine știut că, în decursul istoriei, de câte ori s-a pus problema unirii a două teritorii, sau a alipirii unor ținuturi la o țară, au fost aduse în discuție două argumente peremptorii: cel istoric și cel demografic.

Deoarece argumentele istorice au fost discutate de predecesorii mei, nu este cazul să mă opresc asupra lor.

Elementul decisiv în timpul discutării stăpânirii politice asupra unui teritoriu este cel demografic⁴⁸.

Am decis să stărui asupra lui în cazul de față, deoarece:

1. La 14 noiembrie 2018 se împlinesc 140 de ani de la reunirea Dobrogei cu România.

2. Nu se mai poate accepta folosirea în istoriografie, în cursuri și în manuale, a termenului de alipire sau anexare a Dobrogei la România⁴⁹. Chiar în acele zile, de noiembrie 1878, Principele Carol I, în Înaltul Ordin de Zi adresat la 14 noiembrie 1878 în Brăila trupelor române care urmau să intre în Dobrogea, a precizat cu mâna lui că Dobrogea, această veche posesiune a domnilor Români, se unește în mod firesc cu România. În acest fel, monarhul care era de origine germană, a vădit mai multă înțelegere a situației Dobrogei ca oamenii politici contemporani lui⁵⁰. Aceiași termeni, de unire a Dobrogei cu România și de drepturi istorice asupra acelui pământ românesc, îi întrebuințează Principele Carol și la 18 noiembrie 1878, în Tulcea, în Proclamația rostită în fața mulțimii venite să-l aclame cu entuziasm⁵¹. Procesul firesc a fost de reunire a pământului unui popor care locuia și locuiește pe ambele maluri ale Dunării, nu de preluare pur și simplu a unui teritoriu obținut în urma unui război victorios.

3. Este necesar să se sublinieze că această reunire a Dobrogei cu România (1878) constituie a doua etapă în formarea statului național modern România, cea dintâi fiind unirea Moldovei cu Țara Românească (1859), iar cea de-a treia, ultima, nașterea României Mari (1918).

Am ales pentru discuția de față perioada încadrată între anii 1812-1878, două momente semnificative pentru istoria românilor și a Dobrogei.

Anul 1812 este cel al semnării păcii de la București⁵². Atunci, Imperiul Țarist, și cu ajutorul omului politic balcanic Manuc bei Mirzaiani, a anexat partea de răsărit a Principatului Moldova, al cărui hotar sudic se găsea pe Dunăre.⁵³ Firesc, pasul următor pentru țări trebuia să fie cucerirea Dobrogei pentru a ușura înaintarea către Bosfor și cucerirea Istanbulului. Era o problemă de

⁴⁷ Cf. Mihai Berza, *La Měr Noire à la fin du Moyen Âge*, în „Balcania”, IV, București, 1941, p. 420

⁴⁸ Mai reprezentative pentru situația demografică a Dobrogei sunt C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în *Dobrogea 50 ani...*, ed. cit., p. 191-200; I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în „Studii. Revista de Istorie”, 6/1976 (XXIX), p. 865-889; Nicolina Ursu, *Considerații privind demografia Dobrogei din secolul al XI-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, an IV, nr. 1/1998, p. 37-44; Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, București, 2002, p. 213-282 și bibliografia aferentă

⁴⁹ Pot cita în acest sens folosirea termenului de anexare în *Dobrogea 50 ani...*, ed. cit., p. 315 și urm., 377 și urm.

⁵⁰ Cf. R. Șt. Vergatti, *125 de ani de la unirea Dobrogei cu România*, în „Flacăra”, săptămânal, serie nouă, anul III, nr. 47 (114), 20 noiembrie 2003. În articol este reproduș Înaltul Ordin de Zi din 14 noiembrie 1878, fotocopie a facsimulului publicat în ziarul „Unversul” din 29 octombrie 1928

⁵¹ Textul proclamației către populație, în *Dobrogea 50 ani...*, ed. cit., p. 345-346

⁵² Cf. Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii românești în context istoric internațional. 1806-1920*, București, 1993, p. 37-63; Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *Pacea de la București*, Chișinău, 1993, passim; Radu Ștefan Vergatti, *Problema încorporării Basarabiei în Imperiul Rus*, în „Destin Românesc”. Revistă de Istorie și Cultură, Serie nouă, 2018, nr. 1-2, p. 69-82.

Practic, la data de 5/17 mai 1812, în București, cneazul M. I. Kutuzov-Golenișev a semnat preambulul păcii cu Sublima Poartă. Ca atare, la data de 16/28 mai 1812, în București, în saloanele hanului lui Manuc, unde fusese palat domnesc, s-a semnat tratatul de pace între Imperiul Rus și Sublima Poartă. Ca urmare a insistențelor cneazului Kutuzov, Basarabia a fost inclusă între hotarele Imperiului țărilor. Conferința de la Viena, din anii 1814-1815, a constințit acest rapt teritorial și modificarea hotarului între Imperiul Rus și Sublima Poartă, care de atunci înainte a fost trasat pe râul Prut

⁵³ Ibidem. Pentru biografia lui Manuc bey Mirzaiani în legătură cu aceste evenimente, v. Gh. Bezviconi, *Manuc Bei*, ed. II, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, Chișinău, 1938, p. 22 și urm.; Ștefan Ionescu, *Manuc Bei, zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 148-149, 162 și urm.

geopolitică. Țarii nu au avut posibilitatea s-o rezolve. S-au lovit de rezistența factorilor istorici și demografici, care le-au impus un statu-quo.

S-a insistat mult pentru cucerirea Dobrogei de către Imperiul Țarist, deoarece pe acolo se putea ajunge cel mai ușor la Istanbul și strămtori. Celelalte două drumuri către Istanbul erau dificile. Primul trecea prin zona Caucazului și prin Anatolia, unde relieful era deosebit de neprietenos, iar populația – dușmănoasă față de ruși. Al doilea drum era pe mare, prin Marea Neagră.

În acel moment, Sublima Poartă își înnoiește flota din Marea Neagră. Marinarii de pe vasele ei fuseseră bine instruiți de ofițeri germani și britanici. Ca atare, și acest drum era extrem de dificil.

Al doilea moment a fost cel al anului 1878. Atunci, în cadrul mai larg al încheierii “crizei orientale”, când s-a redefinit geopolitic bazinul pontic, s-au unit definitiv, oficial, Dobrogea cu România⁵⁴.

Puțin înainte de semnarea păcii de la București (16/28 mai 1812), adică în anii 1811-1812, cu acordul cneazului general Piotr Ivanovici Bagration, care era ministru de război, cneazul general Mihail Ilarionovici Golenișcev-Kutuzov, din reședința sa militară de la Slobozia, a ordonat să fie pustiită Dobrogea Meridională⁵⁵. Acțiunea sotniilor căzăcești a reprezentat o adevărată nenorocire pentru locuitorii Dobrogei⁵⁶. Se pare că atunci numărul populației regiunii a scăzut de la circa 100.000 de suflete la aproximativ 40.000⁵⁷.

Cifrele sunt relative, discutabile și perfectibile. Evident, populația Dobrogei a fugit din fața armatelor invadatoare, prădalnice, așa cum a procedat și în trecut, în timpul războaielor desfășurate între anii 1768-1774 și 1787-1792⁵⁸.

Tăvălugul armatelor rusești și turcești a trecut peste Dobrogea și în vremea războiului desfășurat între anii 1827-1829. Martor direct la evenimente, Hécator de Béarn a lăsat o descriere sugestivă a devastării regiunii, atât de armatele otomane, cât și de cele rusești⁵⁹. În același timp, situația Dobrogei a fost excelent surprinsă de geograful cartograf Taitbout de Marigny⁶⁰. Ca și în anii 1811-1812, locuitorii Dobrogei au luat calea bejeniei. Starea de spirit a dobrogenilor loviți de soartă a fost relevată în anul 1839 de cuvintele unui țăran, consemnate de ieromonahul rus Partenie, aflat atunci în zonă: „*Din vechime Țara noastră stă în hotar și deseori războaiele se fac pe aici, [la] zece, [cel] mult doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creștem vite și cultivăm grădinile și iarăș se face războiu. Și-atunci cine poate, fuge peste Dunăre, iar pe care îi prind turcii ori rușii, îi duc cu dânșii în țara lor, vitele ni le mănâncă, satele le dau foc și semănăturile le pustiesc. După ce trece războiul, cari mai rămânem vii, iarăși ne întoarcem la vetrele noastre și ne facem pe dărărmături boredee și iar ne apucăm de gospodărie...*”⁶¹. Astfel, el l-a premers pe viitorul mareșal Helmuth von Moltke, pe atunci tânăr căpitan instructor în armata Sublimei Porți, care a scris că după războiul din 1827-1829 Dobrogea a ajuns „*un véritable désert, qu'on s'étonne de rencontrer au milieu de l'Europe. En comptant la population des villes, il n'y a guerre plus de 300 habitants par mille carré...*”⁶².

⁵⁴ A se vedea, discutarea unirii și evenimentele premergătoare între altele, în Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Dobrogea, istoria românilor dintre Dunăre și Mare*, București, 1979, p. 270 și urm.

⁵⁵ Cf. Kutuzov, *Dokumentî*, Moscova, 1950-1952, passim; *Istoria României*, vol. III, București, 1963, p. 609 și urm.; *Istoria Românilor*, vol. VI, ed. I, București, 2002, p. 641, nota 1; Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *op. cit.*, p. 236

⁵⁶ Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *op. cit.*, p. 237

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ *Idem*, p. 235-237

⁵⁹ Cf. Ion Conea, Hécator de Béarn, *un călător francez prin Dobrogea în 1828*, în „Analele Dobrogei”, an IX, vol. II/1928, p. 192 și urm.; relatarea în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), coord. Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă, Ed. Academiei, București, 2005, p. 364-372

⁶⁰ În anul 1828, Edouard Taitbout de Marigny a ridicat mai multe planuri și hărți, referitoare la litoralul de vest al Mării Negre și la Dobrogea. Dintre acestea, pot să menționez *Plan de la rade de Kustendjii en Bulgarie*, Lith. De Braun, Odessa, [1830], 28 planșe; idem, *Atlas de la Mer Noire et de la Mer d'Azov*, Imprimerie de Nitzsche, Odessa, 1850, plan 7 (Constanța). Lucrările lui au fost tipărite, mai târziu, în preajma declanșării Războiului Crimeii de către Imperiul Țarist. Comandamentul armatei ruse a fost interesat de publicarea lucrărilor lui de Marigny deoarece pe ele erau marcate și sursele de apă, absolut necesare dacă luptele s-ar fi desfășurat în Dobrogea, așa cum erau prevăzute inițial

⁶¹ *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie în Moldova în jumătatea întâia a veac. XIX*, trad. din lb. Rusă de Arhimandrit V. Puiu, Vălenii de Munte, 1910, p. 39-42; reprodus și în Ap. D. Culea, *Dobrogea*, București, 1928, p. 8; C. Brătescu, *op. cit.*, loc. cit., p. 231 nu reproduce citatul complet

⁶² H. von Moltke, *Campagnes des Russes dans la Turquie d'Europe en 1829 et 1829*, Paris, 1854, p. 36; se pare că atunci, în Constanța, mai rămăseseră numai 40 de case locuite (*ibidem*, p. 79)

Din nou populația Dobrogei a scăzut numeric, ajungând la cel mult 40.000 de suflete⁶³. Este o cifră înscrisă și pe harta statistică rusă, isprăvită în anul 1835⁶⁴. Aceeași cifră a indicat-o și emigrantul polonez Ceaika Czajkowski, numit ulterior Sadik-pașa, în epistola sa către baronul de Bourquenay, reprezentantul regelui Franței la Istanbul. El a afirmat că pe teritoriul Dobrogei⁶⁵ s-ar fi găsit circa 30.000 de români, comunitatea creștină cea mai importantă⁶⁶.

În anul 1843, documentele oficiale ale autorităților locale au înregistrat o revenire a populației acasă⁶⁷. Era normal. Se stabilise pacea. Viețile și averile nu mai erau în pericol. Întreaga Dobrogea a ajuns să numere 100.000 de persoane, iar marile orașe au renăscut: Silistra număra 20.000 de locuitori, iar Babadagul 10.000⁶⁸.

În anul următor, 1844, în Dobrogea, în actele oficiale, s-a înregistrat un nou reflux al populației, evident prin scăderea numărului locuitorilor orașelor: Silistra mai avea 12.000 de locuitori, Babadag 7.000, Hârșova 5.000⁶⁹. Fluctuația numerică a populației a fost determinată de nesfârșitele războaiele ruso-turce, care au transformat regiunea într-un culoar de trecere al armatelor ruse de la nord către sud, al celor otomane de la sud spre nord.

Oștirile invadatoare nu s-au mulțumit cu jefuirea populației locale, dealtfel sărăcită, ci au trecut chiar la strămutări forțate. Pentru a-mi susține ultima afirmație, pot da ca exemplu acțiunea armatei ruse din anii 1827-1829, când a ridicat populația de etnie tătară și cercheză și a strămutat-o în Imperiul Țarist. În timpul acestei operațiuni, un adevărat genocid, mulți dintre tătari și cerchezi au fugit în sud, în Sublima Poartă⁷⁰. Concomitent și românii au fugit în Țara Românească și în Moldova⁷¹. Procedau astfel, căci aveau în minte experiențele trecutului, când, în timpul războaielor desfășurate între anii 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812, fuseseră supuși unor acțiuni similare de decimare⁷².

Refacerea populației, în condiții de pace și de stabilitate, era perfect normală și explicabilă, prin revenirea românilor acasă. Era o permanentă pendulare a populației românești în jurul malurilor Dunării⁷³. Veneau în special lucrătorii agricoli, mai bine plătiți în Dobrogea ca în Țara Românească și în Moldova⁷⁴.

În procesul de transhumanță, numeroși mocani români au venit cu turmele lor în Dobrogea, unde pășunile erau extrem de bogate⁷⁵. Treptat, ei și-au adus și familiile, stabilindu-se în satele dobrogene. Autoritățile Imperiului Habsburgic, formate în spiritul meticulozității germane, au trimis doi consuli la Tulcea și la Rusciuc, cu misiunea de a-i înregistra pe mocanii care traversau fluviul⁷⁶. Aproximativ între anii 1810-1850, la Hârșova a fost vice-consul ad-interim Nicolae Țîrcă, un român din Transilvania, format la școala brașoveană⁷⁷. Datorită lui și a altor înregistrări, s-a putut stabili că

⁶³ Cf. F. Ritter, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1841, p. 162; G. Vâlsan, *O fază în populațiunea țărilor românești (Cu prilejul unei hărți statistice vechi, descoperite în ultimul timp)*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, 1912, p. 225; Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor Tătarilor și Turcilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, an II, 1919, p. 227

⁶⁴ Cf. Al. Arbore, *Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene învecinate Dunării*, în „Analele Dobrogei”, X/1930, fasc. 1-12, p. 75; C. C. Giurescu, *Știri despre populația românească din Dobrogea în hărți medievale și moderne*, Constanța, 1970, p. 70; K. Karpat, *The Crimean emigration of 1856-1862 and the settlement and urban development of Dobruca*, în *Passé Turco-tatar, présent Soviétique, études offerts à A. Benningsen*, Louvain-Paris, 1986, p. 275-306

⁶⁵ Autorul a scris că se referă la Dobrogea de nord, dar nu este clar ce înseamnă pentru el această delimitare geografică

⁶⁶ Cf. Gh. Platon, *Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, V (1968), p. 208

⁶⁷ Cf. Al. Arbore, *Noi informații etnografice...* loc. cit., p. 76

⁶⁸ *Ibidem*

⁶⁹ *Idem*, p. 73; Pentru comentarii, a se vedea și H. Inalcık, *La Dobroudja*, în *Encyclopedie Islamique*, tom II, Istanbul, 1962, p. 628. G. Cossuto, *Breve storia dei Turchi di Dobrugia*, Istanbul, 2001, p. 76

⁷⁰ Cf. C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, loc. cit., p. 226 și urm.

⁷¹ Cf. Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830 - 1877)*, București, 1975, passim

⁷² Cf. C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, loc. cit., p. 226 și urm.; Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, op. cit., p. 235 și urm.

⁷³ Cf. T. Mateescu, op. cit., passim; I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea...*, loc. cit., passim

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ Cf. Apostol D. Culea, *Dobrogea*, ed. cit., p. 47-54; Ioan Georgescu, *Românii transilvăneni în Dobrogea*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918-1928, vol. I, Ed. Cultura Națională, București, 1929, p. 613-622; Ilie Hăteganu, *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a Vechiului Regat*, Brașov, 1941, passim; D. Șandru, *Mocanii din Dobrogea*, București, 1946, passim; Ștefan Meț, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, 1977, p. 251 și urm.

⁷⁶ Cf. Ap. D. Culea, *Dobrogea*, ed. cit., p. 50; Șt. Meț, op. cit., p. 254, 308; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, op. cit., p. 255

⁷⁷ *Ibidem*

în prima parte a secolului al XIX-lea în Dobrogea s-au așezat circa 6.000 de mocani, capi de familie⁷⁸. Amintirea lor s-a păstrat și în toponimie, prin nume tipic românești acceptate de autoritățile administrative otomane, chiar dacă unele dintre satele respective au fost distruse de ruși în timpul războaielor.⁷⁹

Ținând seama de amalgamarea populației românești în localitățile rurale, Ion Ionescu de la Brad în anul 1850 a avut dreptate să scrie: „*nu este sat în care să nu vezi în miniatură Dacia și înfățișarea tuturor românilor*”⁸⁰.

În același an, 1850, ca urmare a cererii autorităților otomane, agronomul Ion Ionescu de la Brad și inginerul hotarnic Grigore Ioranu au efectuat un recensământ al populației din Dobrogea. Ei au înregistrat populația din 388 de localități din cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag, Constanța (Köstengi), Mangalia, Bazargic și Balcic. Recenzorii au conchis că în partea Dobrogei cercetată de ei populația număra aproximativ 100.000-150.000 de indivizi⁸¹. Dacă se adaugă și localitățile din zonele necercetate de ei, atunci populația Dobrogei s-ar putea ridica la cca. 200.000 de suflete. Desigur că această ultimă cifră reprezintă o estimare probabilă, relativă și discutabilă.

Această redresare a numărului locuitorilor din Dobrogea nu a durat. Apariția unui nou moment al „crizei orientale”, Războiul Crimeii (1853-1856), a dus iar la o scădere impresionantă a numărului populației din Dobrogea⁸². Din păcate, nu pot să fac aprecieri exacte asupra totalului locuitorilor pământului dintre Dunăre și Marea Neagră la acel moment. S-ar putea să se fi ajuns la situația dezastruoasă din anii 1830-1831, adică la 40.000 de suflete. Este o ipoteză.

Ca de obicei, populația locală a revenit acasă imediat după încetarea Războiului Crimeii. Tot atunci au venit în Dobrogea, în calitate de coloniști și o parte din tătarii din Crimeea. Deoarece grupul lor era mic, ei s-au așezat în jurul târgului Medgidia⁸³. Astfel ei mai mult au completat mozaicul etnic existent în regiune.

Imediat după războiul Crimeii, s-a revenit la cifrele relative, indicate de Ion Ionescu de la Brad și de Grigore Ioranu. Astfel, Nifon Bălășescu, la puțin timp după încheierea războiului Crimeii, către 1860, într-un recensământ cu caracter fiscal și școlar, cerut de Ismail bei, guvernatorul sangeacului Tulcea, a stabilit că în mediul rural, în 72 de sate aflate cazalele Isaccea, Tulcea, Babadag, Medgidia, Măcin și Hârșova era aceeași populație ca cea existentă în 1850⁸⁴. Această situație i-a permis să ceară, să obțină și să realizeze înființarea a 21 de școli primare românești: 6 în cazaua Hârșova, 12 în cazaua Măcin, 3 în cazaua Tulcea⁸⁵.

Cercetarea cifrelor susține afirmația că, după războiul Crimeii, numărul locuitorilor Dobrogei s-a redresat foarte rapid: în 1873-1874 erau 171.654 de suflete în sangeacurile Tulcea și Varna⁸⁶; în 1879 în *plășile* (cazalele) Tulcea, Isaccea, Chilia, Sulina, Măcin, Mahmudia, Babadag, Constanța, Hârșova, Mangalia erau 271 de sate cu 220.562 locuitori⁸⁷. Am lăsat deoparte recensământul efectuat de I. V. Bielețercovici, consul general și guvernator al regiunii militare Dobrogea (de nord, sangeacul Tulcea) în timpul războiului ruso-româno-turc dintre anii 1877-1878⁸⁸. Am procedat astfel,

⁷⁸ Cf. Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 255

⁷⁹ Cf. Ap. D. Culea, *Dobrogea*, ed. cit., p.43

⁸⁰ Cf. Ion Ionescu de la Brad, *Excursiune agricolă în câmpia Dobrogei (1850)*, București, 1879, p. 10; *idem*, în „Analele Dobrogei”, an III, nr. 1, ianuarie-martie 1922, p. 181 și urm.

⁸¹ *Ibidem*

⁸² Cf. C. Allard, *La Dobroudja*, în „L'Illustration”, journal universel, 1er mars 1856, p. 138 ; relatarea lui Camille Allard în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI (1852-1856), Ed. Academiei, București, 2010, p. 612-639

⁸³ Cf. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 226, afirmă că ei ar fi creat târgul Medgidia. Nu poate fi corect: târgul respectiv este pomenit de călătorul turc Evlia Celebi cu cel puțin 250 de ani mai devreme (cf. *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 365, 396-397 etc.); Adrian Ilie, *Valea Kara-Su, monografie istorică* (teză de doctorat), Târgoviște, 2007; *idem*, *Valea Kara-su în perioada secolelor XIV-XIX*, Succed Publishing, Medgidia, 2008, passim, dovedește că **orașul** exista încă din secolul al XIV-lea

⁸⁴ Nifon Bălășescu a publicat rezultatele muncii sale în *Cărțile sateanului român*, Sibiu, II (1878), III (1878); o parte a scrierilor sale s-a pierdut, ca și cărțile care i-au aparținut (Cf. *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom III, Ședința extraordinară din 1880-1881 și Sesiunea extraordinară a anului 1881, Proces verbal nr. 20/17 octombrie)

⁸⁵ Cf. *Idem*, *Cărțile sateanului român*, III (1878), nr. 2, p. 31

⁸⁶ Cf. A. Ritter, *Die Völker des Osmanischen Reiches*, Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien, 1877, p. 43

⁸⁷ Cf. Abdolonyme Ubicini, *La Dobroudja et le Delta du Danube*, în „Revue géographique”, (12) 1879, p. 246

⁸⁸ I. V. Bielețercovici a fost numit guvernator general și consul general al regiunii militare Dobrogea, fostul sangeac Tulcea, El cunoștea bine situația din regiune și vorbea românește. Înainte de 14 noiembrie 1878, ziua intrării armatelor române în Tulcea, a fost mâniat de ridicarea arcurilor de triumf care îl preamăreau pe principele Carol și urmau să sărbătorească intrarea acestuia în oraș. Bielețercovici a cerut pedepsirea frunțașilor orașului (inclusiv a celor din comunităților greacă, bulgară și israelită, care înălțaseră și ele arcuri de triumf) și expunerea portretului țarului alături de cel al lui Carol.

deoarece recensământul are două variante și nu a fost terminat⁸⁹. Între lunile iulie-decembrie 1877 a fost înregistrată populația din sangeacul Tulcea, care cuprindea regiunea administrată de Bieleșcovici. Nu a fost cercetată populația din cazalele (ulterior denumite *plășile*) Silistra, Mangalia, Cernavodă, deoarece nu făceau parte din regiunea militară administrată de Bieleșcovici⁹⁰. Din calculele cinovnicilor ruși, secondați de români, rezultă că erau 111.859 persoane în zona recențată⁹¹. Sub aspect cantitativ, situația statistică se apropie de cea indicată în recensămintele efectuate de Ion Ionescu de la Brad, Gr. Ioranu și de N. Bălășescu.

Urmărirea situației demografice sub aspect cantitativ, primordial pentru această disciplină, poate fi continuată punând și problema componenței etnice și confesionale, esențiale pentru discutarea aspectelor geopolitice ale zonei. Interesant este că s-a remarcat, în relațiile călătorilor străini, existența unei populații specific dobrogene, numită *citakii*⁹². Ea era rezultatul „amestecului tătarilor, bulgarilor, valahilor și moldovenilor”⁹³. Această populație folosea pentru comunicare un dialect propriu, având la bază, cel mai probabil, limba română, dar nefiind consemnat în scris, din păcate, nu s-a păstrat. Cum s-au topit *citakii* în mojarul etnic din Dobrogea, nu se poate spune sigur în momentul de față.

Situația etnică din secolul al XIX-lea este destul de greu de stabilit, deoarece Dobrogea a fost și a rămas un adevărat mozaic al neamurilor. Adesea, pentru a-i preciza componența etnică, sunt nevoit să recurg la religii și la confesiuni. Procedez astfel, deoarece știu că românii, bulgarii, rușii, lipovenii, ucrainenii, grecii, armenii, germanii etc. sunt creștini (de diverse confesiuni ortodoxă, catolică ș.a.m.d.); turcii, tătarii, cerchezii, arabii sunt în principal mahomedani, iar evreii sunt mozaici.

Ion Ionescu de la Brad și Grigore Ioranu au consemnat, în 1850, în recensământul lor, că au găsit 15.764 de familii, dintre care:

- 4.800 familii turcești;
- 3.656 familii românești;
- 2.225 familii tătarești;
- 2.214 familii bulgărești;
- 1.092 familii căzăcești;
- 747 familii lipovenești;
- 300 familii grecești;
- 212 familii țigănești;
- 145 familii arabe;
- 126 familii armenesti;
- 119 familii evreiești;
- 59 familii germane⁹⁴.

Privirea situației exclusiv pentru viitoarele județele Tulcea și Constanța arată că acolo erau:

- 3.656 familii românești;
- 2.268 familii turcești;
- 2.225 familii tătarești;
- 1.194 familii bulgărești;
- 1.092 familii căzăcești;
- 747 familii lipovenești;
- 250 familii grecești;
- 172 familii țigănești;
- 119 familii evreiești;
- 76 familii armenesti⁹⁵;
- 59 familii germane.

⁸⁹ Recensământul se păstrează în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, vol. 101, dosar 71, D 4, 1878

⁹⁰ Populația din aceste cazale nu a fost recențată de Bieleșcovici deoarece aparținea sangeacului Varna

⁹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, vol. 101, dosar 71, D 4, 1878, f. 20

⁹² Cf. *Călători străini...*, vol. VI, ed.cit., p. 371

⁹³ *Ibidem*

⁹⁴ Cf. Ion Ionescu de la Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei*, trad. de F. Mihăilescu, în *Analele Dobrogei*, III, no. 1, p. 97 și urm.; idem, *Românii din Dobrogea*, în *România Literară*, 8 ianuarie 1855

⁹⁵ Pentru situația armenilor din Dobrogea, v. Simion Tavitian, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, ed. Ex Ponto, Constanța, 2003, passim

Deci, rezultă că românii, cazacii, lipovenii, evreii și germanii **nu** locuiau în cazalele din **sudul** Dobrogei – Balci și Bazargic.

Cele 3.656 familii de români cuprindeau 4.603 bărbați, 4.728 femei, 6.789 băieți, 8.637 fete, 1.800 flcăci, 1.744 fete mari. Ca atare, în total erau 28.301 persoane, dintre care 15.109 de sex feminin și 13.192 de sex masculin⁹⁶. În consecință, pot să afirm că, în acel moment, la mijlocul secolului al XIX-lea, în Dobrogea românii formau grupul etnic cel mai numeros și mai stabil, reprezentând 30,1%.

Această situație a fost confirmată și de alte statistici:

- G. Lejean în 1861, pentru toată Dobrogea, a înregistrat 33.000 români⁹⁷.
- K. F. Peters, în 1865, comparându-i pe Lejean și pe Viscovich (care indică 120.000 de români) l-a acceptat pe cel dintâi⁹⁸;
- A. Ritter considera că la 1873-1874 în sangeacurile Tulcea și Varna erau 687 de localități în care trăiau 110.717 musulmani și 60.937 creștini⁹⁹; cifrele lui nu sunt concludente, deoarece sangeacul Varna cuprindea o zonă aflată în afara regiunii de care mă ocup, unde populația majoritară era turcă, tătară, cercheză, adică de religie mahomedană;
- Bieloțercovici, a raportat că în perioada iulie-decembrie 1877, în regiunea militară administrată de el, sangeacul Tulcea, se găsea următoarea populație creștină:
- 5.542 familii românești;
- 4.750 familii bulgărești;
- 1.579 familii rusești;
- 1.526 familii lipovenești;
- circa 600-700 familii căzăcești;
- 544 familii grecești;
- 416 familii germane;
- 144 familii de malacani;
- 111 familii armenesti;

Acestora li se adaugă 222 familii evreiești¹⁰⁰, 131 familii tătărești, 736 familii de alte etnii/religii, populație care se temeau de o eventuală invazie și deportare în Rusia. În fine, din același recensământ mai rezultă că erau diverse etnii, insuficient recenzate și definite, asemeni țiganilor¹⁰¹. Totalul de peste 15.000 familii de creștini se apropie de cifra indicată de Ion Ionescu de la Brad și Grigore Ioranu.

- Baronul d'Hogguer, care s-a inspirat din Bieloțercovici, a scris că în 1879 trăiau în Dobrogea 24.167 de români, adică 30,3 % din totalul de 79.357 de locuitori ai ținutului câți consideră el că existau¹⁰². De remarcat este că se menține constant majoritar procentul populației române.

Mișcările etnico-demografice au început chiar din timpul războiului dintre anii 1877-1878, cum era și firesc, și au continuat imediat după el. Turcii, tătarii, cerchezii și arabii au căutat să părăsească repede Dobrogea, căci nu se puteau aștepta la nimic bun din partea oștilor ruse¹⁰³. Evreii, la rândul lor, amintindu-și de pogromurile din Galiția și Ucraina, au fugit și ei din fața armatelor țarului. Totuși, în întreaga Dobroge, până la începutul celui de-al doilea război mondial, au rămas

⁹⁶ Cf. Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, în „Analele Dobrogei”, loc.cit., p. 97 și urm.

⁹⁷ Cf. Guillaume Lejean, *Ethnographie der europäischen Türkei*, Gotha, Paris, 1861, p. 19

⁹⁸ Cf. Karl F. Peters, *Grundlinien der Geographie und Geologie der Dobruscha*, K.K. Hof- und Staatsdruckerei, Viena, 1867, p. 52 și urm.

⁹⁹ Cf. A. Ritter, *op. cit.*, p. 43

¹⁰⁰ Pentru situația evreilor în Dobrogea în timpul dominației otomane, v. Natalia Midvichi, *A few considerations on the Jews in Dobrudja province during the Ottoman Rule*, în „Peuce”, s.n., VII, 2009, p. 425-432

¹⁰¹ Arhiva M. A. E., vol. 101, dosar 71, D 4, 1878, f. 20 și urm.

¹⁰² Cf. Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobroudja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, passim; A. Ubicini, *op. cit.*, loc. cit. consideră că în 1877-78 în Dobrogea erau 134.662 musulmani și 87.900 creștini; Lorenz Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas*, vol. I, Berlin, 1880, p. 18 consideră că în perioada 1877-1878 în zona Dobrogei erau 56.000 mahomedani și 54.726 creștini, dintre care 24.314 români, 16.479 bulgari, 13.933 alte neamuri

¹⁰³ Cf. C. Brătescu, *Populația...*, loc. cit., p. 226

constant între 4.500 și 5.000 evrei.¹⁰⁴ Din Basarabia de sud (județele Cahul, Bolgrad și Ismail), regiune cotoșită de ruși, au fugit românii și germanii care s-au stabilit în Dobrogea. Astfel, germanii au sporit, numărul lor ajungând în 1930 până la 12.581 suflete¹⁰⁵. Însemnat este că ei au făcut să prospere satele în care s-au așezat¹⁰⁶, fiind un factor de progres, alături de populația băștinașă.

La rândul lor, ȝiganii au progresat numeric lent. Au ajuns în 1930 la 11.446 suflete¹⁰⁷. Cifra este relativă și discutabilă, deoarece discuțiile în istoriografie denotă că nimeni nu știe sigur unde începe și unde se sfârșește o familie din această etnie¹⁰⁸.

Se poate conchide că populația cea mai stabilă din timpul stăpânirii politice a Sublimei Porți a fost cea românească. Ea și-a impus propriile ei topice. Astfel, ea a păstrat amintirea satelor românești distruse de armatele ruse în secolul al XIX-lea: Straja, Fântâna Nedeli, Atârnați, Crucea, Rosești Muslinești, Techilești, Serafinii, Stâncile, Zăvalu, Peștera, Topologul, Satu-Nou etc.¹⁰⁹. Dintre români s-au ridicat unii care au ocupat locuri de clerici fruntași, ca Visarion din Făgăraș, ajuns stareț la mănăstirea Cocoș pe la mijlocul secolului al XIX-lea¹¹⁰. Totdată, românii s-au impus prin bogăție: mulți plăteau impozite între 2.500 și 11.000 franci anual¹¹¹. Acești oameni înstăriți au fost cei care au susținut ridicarea de biserici și de școli românești, au oferit burse tinerilor merituoși pentru a studia în România etc.

În ceea ce privește populația de etnie bulgară, după cum au remarcat Ion Ionescu de la Brad și Gr. Ioranu, aceasta venise de curând în Dobrogea, de circa 20 de ani¹¹². Ea s-a stabilit în zona septentrională a ținutului. Era firesc. S-a deplasat acolo din Basarabia, unde fusese colonizată de autoritățile ruse la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea¹¹³. Acolo, în Basarabia de Sud, în Bugeac, coloniștii bulgari avuseseră parte de o primire atât de neprietenosă, încât nu știuseră cum să plece mai repede. Astfel se explică ajungerea bulgarilor în Dobrogea de Nord și formarea unui centru cultural bulgăresc la Tulcea. După cum arată și statisticile, ei nu au fost prea numeroși: totalul care a fost strămutat în Bugeac a fost de 4.400 de familii bulgărești, dintre care au pierit circa 11.000 indivizi; alții au rămas în Bugeac și numai circa a treia parte a ajuns în Sudul Dunării, în Dobrogea. Potențialul lor biologic a fost destul de mic, în comparație cu al românilor, care aveau familii numeroase¹¹⁴.

Urmărirea așezărilor în spațiu a familiilor din Dobrogea arată și ea o legătură puternică a românilor cu România. În lungul Dunării, unde în Evul Mediu se găsea Podunavia, trăiau românii. Documentele au arătat că marele fluviu nu a fost niciodată o barieră în calea românilor, ci, dimpotrivă, o punte care i-a unit. În lungul litoralului și către Sud, se aflau turcii, tătarii, cerchezii. Le era mai ușor ca din aceste zone să plece atunci când erau amenințați. Bulgarii, evident, se găseau grupați

¹⁰⁴ Cf. C. Brătescu, *op. cit.*, loc. cit., tabelele de la paginile 243, 257; *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, II (Neam, limbă maternă, religie)*, București, 1938, p. XXXII și urm.; *Așezările evreilor din România - memento statistic*, publ. de Congresul Mondial Evreiesc, Secțiunea din România, București, 1947, passim; recensământul locuitorilor de sânge evreiesc s-a efectuat în ziua de 20 mai 1942 pentru Vechiul Regat și Transilvania neocupată, iar pentru Bucovina și Basarabia între aprilie-iulie 1942; recensământul s-a efectuat de către Centrala Evreilor din România în temeiul Decretului-Lege nr. 3-416/1941 și a Decretului-Lege nr. 1-275/1942

¹⁰⁵ Potrivit recensământului din 1930, menționat în Walter Kolarz, *Mituri și realități în Europa de Est*, Iași, 2003, p. 10 ; Ortfried Kotzian, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobrudscha und in der Karpatenukraine*, Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Band 11, Langen Müller Verlag, München, 2005, p. 257

¹⁰⁶ Cf. Ioan Georgescu, *Coloniile germane din Dobrogea*, Cernăuți, 1926, passim; autorul arată că s-au așezat în special în localitățile: Măcin, Acpunar, Dechelia, Cataloi, Mălcoci, Atmagea, Ciucurova, Cogealac, Tariverde, Făcria, Caramurat, Colilia, Constanța - Anadolchioi, Cogealia, Cobadin, Sarighiol, Mangalia, Osmancea, Viile Noi, Mangiapunar; v. Horia Stinghe, Cornelia Toma, *Despre germanii din Dobrogea*, Constanța, 2003, passim; *Germanii dobrogeni - istorie și civilizație* [culegere de studii], coord. V. Ciorbea, Ed. Muntenia, Constanța, 2006, passim

¹⁰⁷ Cf. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, II (Neam, limbă maternă, religie)*, București, 1938, p. XXXII și urm.; Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 42/1940

¹⁰⁸ În mod bizar, C. Brătescu, *op. cit.*, p. 257, a publicat un tabel în care, entuziasat, au fost înregistrați doar 49 de ȝigani în anul 1928 în întreaga Dobroge. Deoarece recensământul se face pe baza declarației subiecților, s-ar putea ca oamenii să nu fi declarat; G. Cossuto, *op. cit.*, p. 141-147 îi consideră pe ȝigani musulmani, deci îi încadrează la etniile turcă, tătară, cercheză etc.

¹⁰⁹ Cf. Ap. D. Culea, *Dobrogea... ed. cit.*, p. 43-44

¹¹⁰ *Idem*, p. 44; Șt. Meșș, *op. cit.*, p. 255

¹¹¹ Cf. V. Slăvescu, *Correspondența între I. Ionescu de la Brad și I. Ghica*, București, 1943, p. 117

¹¹² Cf. Ion Ionescu de la Brad, *Excursie...*, loc. cit., p. 98 și urm.

¹¹³ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, 1603-1824, publ. de Nerva Hodoș, București, 1912, p. 876; N. Petrescu, D. A. Sturza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. III, 1891, p. 1083-1084; C. Brătescu, *op. cit.*, p. 236 și urm. ; a se vedea, pentru comentarii, P. Mutașev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Ed. Danov, Sofia, 1932, passim, autorul bulgar afirmă că prezența unui centru cultural bulgar în orașul Tulcea se datorează celor migrați din sudul Basarabiei în nordul Dobrogei

¹¹⁴ Ion Ionescu de la Brad și Gr. Ioranu afirmă că majoritatea familiilor românești se compuneau din 7 membri

în partea septentrională a zonei discutate. Germanii s-au grupat în special în jurul așezărilor care le-au oferit condiții propice de viață și o populație binevoitoare.

În timp, imediat după încetarea Războiului Crimeei, autoritățile Sublimei Porți care conduceau Dobrogea au fost interesate în ridicarea regiunii. Ele au vrut să evite controlul rușilor asupra navigației prin Delta Dunării. În același timp, au urmărit să stabilească o mai bună legătură cu zona Câmpiei Române, care constituia un izvor pentru furnizarea de grâne de bună calitate, necesare pentru Europa mediteraneeană și occidentală. În acest scop, au început să se creeze planuri în vederea construirii unui canal de legătură între Dunăre și Marea Neagră, de la Cernavodă la Constanța¹¹⁵. Concomitent, între 1857-1859, societatea engleză *DBSR Ltd. (The Danube and Black Sea Railway Kustendjie Harbour Company Limited)* a construit linia de cale ferată Cernavodă-Constanța. Realizarea ei s-a făcut în urma unor dispute vii, cu o parte a comanditarilor englezi care ar fi dorit să edifice linia de cale ferată între Ruse și Varna. Sublima Poartă și-a impus punctul de vedere și, foarte rapid, a construit acest mijloc modern de comunicație și transport, care lega marele fluviu cu Marea Neagră, între porturile Cernavodă și Constanța¹¹⁶. Românii au profitat de pe urma construirii noii căi ferate, deoarece au avut de lucru, au putut transporta rapid cerealele către portul maritim Constanța și, în fine, mai târziu, în acel oraș, au folosit calea ferată ca mijloc de locomotie în comun¹¹⁷. Banii pentru construirea liniei de cale ferată au provenit din despăgubirile de război plătite de Imperiul Rus înfrânt în Războiul Crimeei. Însemnat este faptul că și Regatul Marii Britanii și Sublima Poartă s-au înțeles să investească o sumă mare de bani pentru dezvoltarea Dobrogei. Cele două state au procedat astfel deoarece au înțeles și care erau calitățile portului maritim Constanța, unde, atunci, puteau ancora vase militare și comerciale de mare tonaj¹¹⁸.

Ținând seama de vechimea, permanența, numărul și ponderea populației românești, dovedite de documente, considerăm că noua situație geopolitică a Mării Negre de la finele secolului al XIX-lea, de altfel existentă în linii mari și astăzi, este într-un totuși justificată din punctul de vedere al apartenenței Dobrogei, care s-a reunit în mod firesc cu România. Dacă se iau în considerație realitățile demografice, acum, când Marea Neagră tinde să-și recapete rolul și ponderea cuvenite în schimburile universale, atunci poate că vor înceta și polemicile nefondate ale celor care vor să înainteze privind înapoi spre argumente sterile, alimentate de ambiții deșarte.

¹¹⁵ Cf. Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a Canalului Dunăre-Marea Neagră (1836-1856)*, în „Revista de Istorie”, XXIX, nr. 2, 1976, p. 189-209; idem, *O scrisoare inedită din 1853 privind proiectul construirii canalului Dunăre-Marea Neagră*, în *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iași, 1994, p. 221-223

¹¹⁶ Radu Ștefan Vergatti, Stoyanka Kenderova, *Două planuri ale orașului Constanța din anul 1859 / Deux plans de la ville de Constanța datant de 1859*, în „Analele Brăilei”, Seria Istorie, Cultură, Civilizație, serie nouă, an XV, nr. 15, Muzeul Brăilei, Brăila 2015, p. 271-276/ 277-290 și planuri atașate revistei (apărut 2016)

¹¹⁷ Ibidem

¹¹⁸ Sultanul a promulgat și a sancționat un firman prin care îi obliga pe britanici să construiască în trei ani calea ferată și să refacă portul Constanța (fotocopiile firmanului și a contractului de concesiune către societatea britanică sunt expuse la Muzeul C.F.R. București). Pentru a construi linia de cale ferată, englezii au format o societate pe acțiuni, avându-l în fruntea consiliului de administrație pe Sir Samuel Cunard. Alegerea traseului optim și construcția căii ferate s-au datorat, în primul rând, managerului de proiect, inginerul John Trevor Barkley, care a condus șantierul. La 4 octombrie 1860 a fost inaugurată calea ferată. La începutul existenței ei, a adus mari beneficii acționarilor societății constructoare și concesiionare. Concomitent, Comisia Europeană a Dunării, prin inginerul șef al ei, britanicul Charles Hartley, a găsit soluția de a tăia „marele M” în canalul Sulina. Astfel, s-au putut transporta mai ușor, mai repede, mai ieftin cerealele românești către Marea Neagră. Ceremonia oficială de deschidere a noului traseu al canalului Sulina, navigabil pentru vasele maritime de mare capacitate, a fost la 3 septembrie 1861. În consecință, linia de cale ferată și-a pierdut mult din importanță. Totuși, culturile agricole și fermele zootehnice, crescătoare de oi, din Dobrogea, au progresat mult. Calea ferată și-a revenit din punctul de vedere al ponderii ei după unirea Dobrogei cu Regatul României și construirea podului de la Cernavodă, care permitea o legătură directă între noua regiune maritimă, Dobrogea și restul Regatului României. Această înviore a Dobrogei prin infrastructură, după ce fusese lovită de numeroase războaie în prima parte a secolului al XIX-lea, după o continuă pendulare a populației a fost și urmarea politicii înțelepte, de ridicare economică a regiunii și de populare a ei, în special cu români

№ 61.

219

Указа Нашей Империи Иностраннымъ дѣлѣ

Коллежскаго Ассессора Сергея Мошарова,
 по которому Указомъ Нашимъ отъ 15го Октя-
 бря Имперіи Иностранныхъ дѣлѣ данымъ
 предписано было опредѣлять посылкомъ въ
 Синапъ, мы нынѣ всеимпериальнѣе по-
 лаженію аккредитовать въ Иностранномъ Ве-
 неральномъ Консулѣ въ Молдавіи, Валахіи и
 Бессарабіи съ тѣмъ, чтобы по сему содѣланію
 такое для Синапскаго поста въ штатѣ
 назначено: а также оное вѣликая жалованье
 его Императорскому Трехмѣсячному полагавшихъ
 штатомъ доль расходы для переезда со-
 ставляющіе три тысячи пятисотъ шест-
 десятъ рублей; что и предписано нынѣ
 Иностранному Департаменту въ Имперію Ино-
 странныхъ дѣлѣ также съ денежными
 потребностями на доплату вѣнгерскаго
 семи сотъ сорокъ рублей на основаніи
 Указа Нашего отъ 28го Января сего года. Импе-
 ріи Иностранныхъ дѣлѣ снабдить его по-
 томъ по мѣстѣ сему назначеніемъ для
 предостереженія помыслы нашей.

Въ Синапскаго,
 Агента 7. 12.
 1779.

Екатерина

1. Ucazul țarinei Ecaterina a II-a cea Mare (1762-1796). Este un act emis la 7 decembrie 1779. Precizarea datei, scrisă pe ucaz, corectează data indicată în alte lucrări în mod greșit ca fiind 2 decembrie. În acest act oficial, prin care se numește primul consul al Imperiului

Țarist, Serghei Lazarevici Loșcariov în Principatele Dunărene, este menționat și topicul de Basarabia, cu toate că această zonă nu reprezenta un principat (*130 de ani de relații diplomatice româno-ruse. Album de documente / 130 let rosiisko-rumânskih diplomatseskih otnoșenii. Album dokumentov*, publ. de Ambasada Federației Ruse în România, Biblioteca Metropolitană București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, București, 2008, doc. nr. 3, p. 23). Traducerea ukazului (prof.dr. Anca Irina Ionescu):

„Nr. 61/291

Ukaz al Colegiului nostru pentru Afaceri Străine

Asesorul Colegiului Serghei Loșkarev, pe care prin ukazul nostru dat în 15 octombrie Colegiul Afacerilor Străine a stabilit să-l numească consul în Sinap, noi acum binevoim să poruncim să fie acreditat în calitate de Consul General în Moldova, Valahia și Bassarabia cu exact același conținut care a fost stabilit în state pentru postul din Sinap; iar aceasta include simbria lui și a dragomanilor atribuiți lui, precum și casa și cheltuielile pentru corespondență, care reprezintă trei mii cinci sute șaiszeci de ruble; și am poruncit noi biroului să elibereze Colegiului Afacerilor Externe atât acești bani, cât și suplimentul necesar pentru cursul de schimb șapte sute patruzeci de ruble pe baza Ucazului nostru din 28 ianuarie anul acesta. Colegiul Afacerilor Externe îl va înzestra cu cele necesare acelui loc pentru păzirea folosului slujbei noastre.

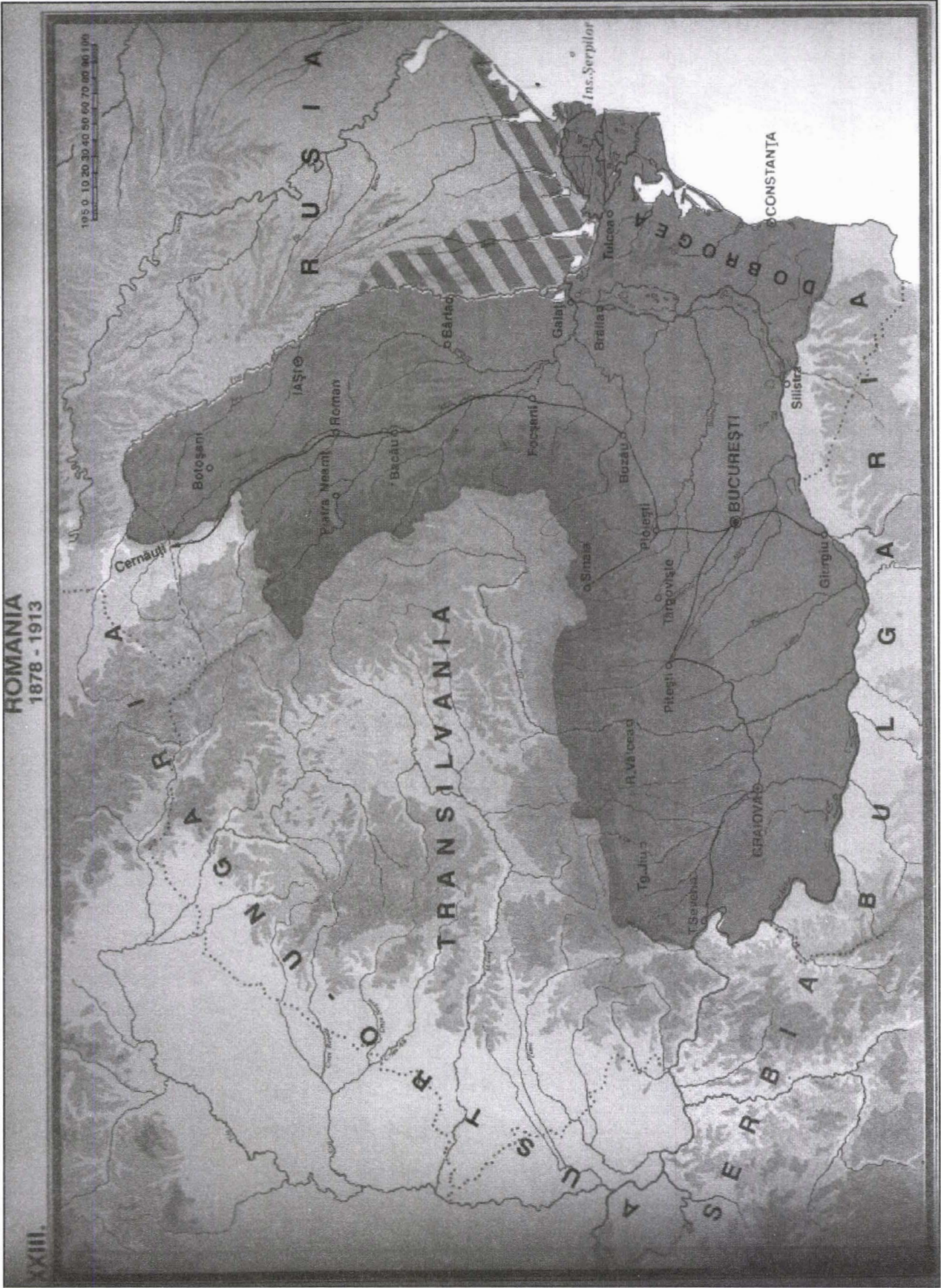
Ekaterina
La Sanktpeterburg
decembrie 7, anul 1779”

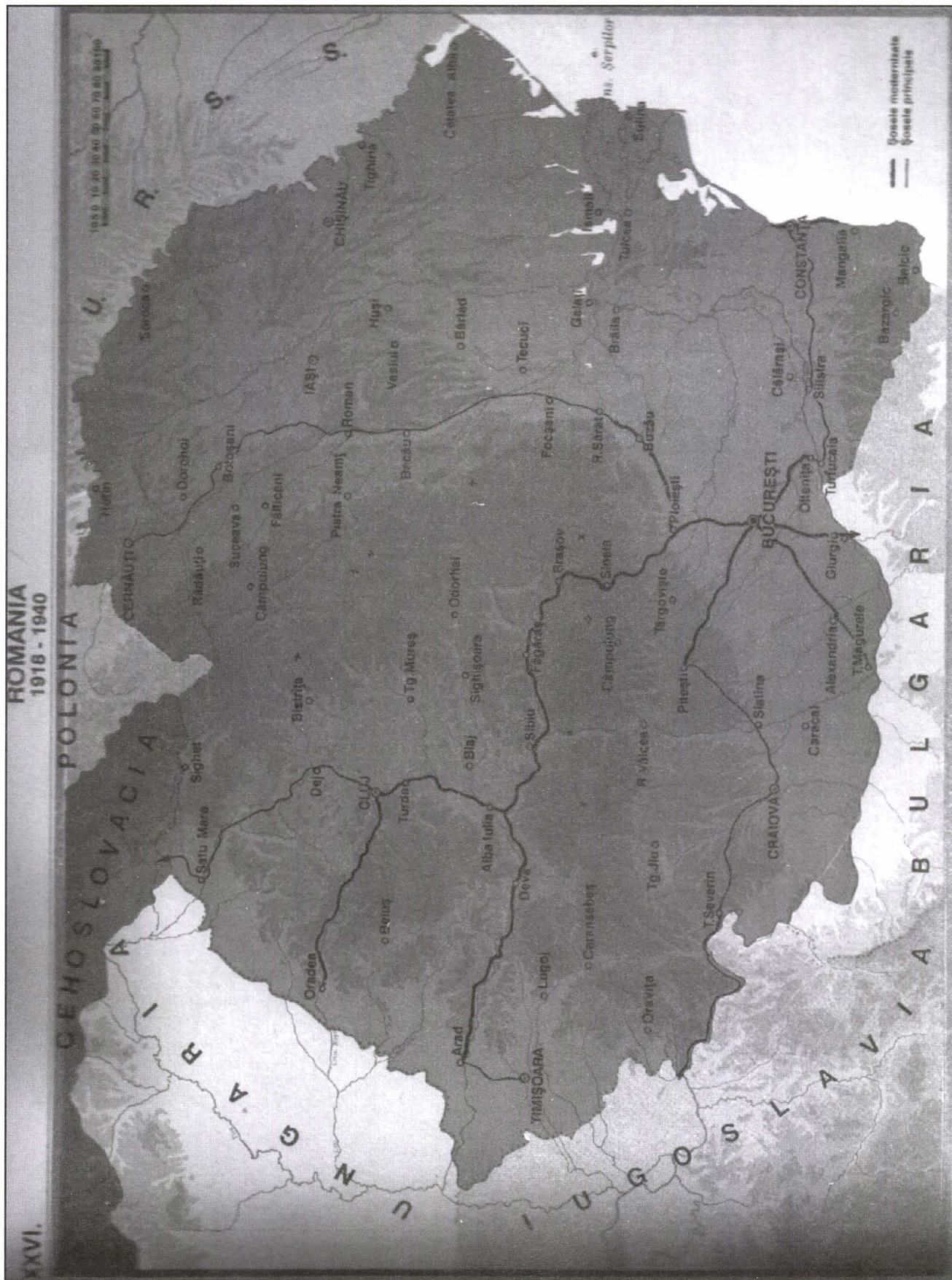
2. Principatele Române. Cu roșu se evidențiază Principatul Moldovei în perioada 1601-1775, având în sud zona numită Bugeacul sau Basarabia (cf. *Spațiul istoric și etnic românesc*, Imprimeria Națională, București, 1942, pl. XVIII. Atlasul nu a fost destinat marelui public. A fost retipărit, doar în parte, de Institutul de Istorie Militară, sub titlul *Spațiul istoric și etnic românesc*, vol. 1, Editura Militară, București, 1992, pl. XVIII).

3. Principatul Moldovei 1812-1856 – hartă în care este evidențiată prin hașurare regiunea anexată de Imperiul Țarist prin pacea de la București din anul 1812. Zona hașurată cuprinde de la această dată (1812) în mod oficial sub numele extins de Basarabia nu doar sudul Principatului Moldovei (Bugeac sau Basarabia), ci tot răsăritul Principatului Moldovei (cf. *Spațiul istoric și etnic românesc*, ed.cit., pl. XX).

4. România 1878-1913 – hartă în care se evidențiază situația ulterioară Congresului de la Berlin (1878), fiind hașurate cele trei județe pierdute de România din sudul Basarabiei

5. România după Marea Unire din 1918 (cf. *Spațiul istoric și etnic românesc*, ed.cit., pl. XXVI).

se impu-
a m su-
atului din
ap id pună
răci si a
la con-
te să ad-
tu după re-
re. Consti-
să hotăras-
rezultând
va fi con-
in cursul
slative de
o din con-

a o moșiu-
ina (83. vo-
), in sedin-
Septembrie

a luat cu-
e tratatului
României.
terilor mari
ă la întări.
eputernices-
une poinsel
gând auto-
re din Ba-
păntre Do-
si insula
stiumi vor
constitușio-

FRONTIERE

Octombrie
stantinopol,
pentru fi-
Rumelia și
aria și Ro-
lui Tekir-
isie au fă-
(Turcia);
Rusia); co-
Germania);
Ripp (Aus-
lul Horne
eot-colonel
Lemoyne
10 Octom-
a telegra-
rue al Ro-

delimita-
Sâmbătă,
Silistra in
rările pen-
ulgară. Ea
vernul ro-
nitate câțiva

supra marii proinien, spre a o
cucerit și moralizate prin cre-
două principii ale civilizației, pe
care le reprezintă: libertate și

so 1878, 4, 5 și 7 de infanterie,
un reg. de artilerie și reg. 2 ro-
șioni sub comanda generalului
G. Angelescu.

INALT ORDIN DE ZI

in Fac-simile dat de Domnitorul CAROL, trupelor
române, la Brăila

a) *Înalt Ordin de Zi*
La Brăila

Mare putere curajului, fii bătăuți
de Dacia și uită un Român.

Delegația voievozilor proștinați albi
sub conducerea lui
Ministrul de Război

et omnia

Ordinul în armata noastră pe a
carei pe care este pentru cea din urmă
la români

Voi aminti-vă de Dacia, a
curajului; și uită-te la ea, omule!
ce fapte și uneori lăcomie!
un D. este la noi în armată

Români, în lăcomie și în
moștenirea și lăcomie și în
înălțarea

Pe lauri dar rădăcinile române,
și Garmada și se potrivește.
Cyprich este de o mai eficientă
sunt rădăcinile D. și!
L. tracia Români!

Brail 14 Aug 1878

N

J

Pe o movilă din apropiere și a ților civile.

in ac-
vernul
seze
tione-
in ca-
se am-
ceacov
cătore-
ni ca-
din
treacă
ta și
tă lini-
zonă
Rusiei
nind,
trul F
intrea-
meu?

Imi
situați
am di-
ocupa-
In a
misari
cunos-
coman-
lor ro-
virtute
Toddei
care
două
intârzi-
tre Bu-
te de
lustra,
de Ru-

In
vernul
lelate
vedi
hotărâ-
in spe-
drept
dat or-
să eva-
dinul
tin tin-
matur
efectu-
Din
Rusia
tul și
mănu-
n-stru-
nici
in
Rusia
câștig
victor-
sale,
cieri

Evenimentele premergătoare Unirii reflectate în *Memoriile* lui Sextil Pușcariu. Personalitățile Unirii din Bucovina

Acad. Alexandrina CERNOV

În vara anului 1918, când se hotărâse redeschiderea Universității cernăuțene, Sextil Pușcariu se întoarcea de la război. Se declară pe deplin fericit, că se va putea ocupa de munca științifică și pedagogică, de cea de decan al Facultății. Scrie în „*Memoriile*” sale: „Să știi că ziua n-ai pierdut-o în zadar, ci, ceas de muncă înșirându-se după ceas de muncă, ți-ai agonisit dreptul la odihna ce are să te renască și să te facă capabil de muncă nouă..., să ai în jurul tău pe cei ce îi iubești și să le auzi glasul, să te bucuri de bucuria lor, – iată bunătăți de care a trebuit să fii lipsit de zile ca să le poți prețui...” (p. 308)¹

Memoriile lui Sextil Pușcariu sunt un document istoric de neocolit, fără de care nu poate fi scrisă istoria Bucovinei a acestei perioade, în care sunt însemnate, cu lux de amănunte, evenimentele premergătoare Unirii Bucovinei cu țara, la care a participat activ alături de lăncu Flondor, pe care l-a caracterizat ca pe un dârz și curajos patriot în toată acea perioadă încordată de manifestare a voinței românilor bucovineni.

În anul 1968, Sextil Pușcariu publică cartea *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe* (Editura pentru toți, 1968). Cartea este scrisă bazându-se pe bogata experiență de viață, a amintirilor verificate dintr-un jurnal, scris cu 30 de ani în urmă, la care a mai adăugat din corespondență și fotografii. Omul de știință și scriitorul înțelege să fie cât mai obiectiv în reflectarea evenimentelor, trecute prin experiența vieții. Autorul include o suită de evocări, descriere a locurilor văzute și a oamenilor întâlniți: personalități științifice, artistice și literare. *Călare pe două veacuri* este o carte bine argumentată, autorul posedând un dar deosebit al portretizării și al caracterizării evenimentelor.

Memoriile lui Sextil Pușcariu se referă la o perioadă decisivă în istoria României: „E o epocă în viața unui popor. O țară veche se jertfește pentru ca din jertfa ei să răsară o țară nouă; o țară a două Principate își deschide larg granițele în toate părțile pentru a cuprinde în brațele sale România cea mare cu toți fiii săi”. (p. VII)

¹ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, Prefață de Ion Bulei, Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1978. Aici și în continuare paginile citate din *Memorii* vor fi indicate în paranteze.

Sextil Pușcariu a văzut evenimentele care evoluau spectaculos în Europa în acea perioadă. El a analizat în *Memorii* evenimentele premergătoare Unirii în contextul situației politice din Europa, demonstrând că românii s-au manifestat într-o perioadă decisivă pentru soarta lor, într-un imperiu ce se destrăma, în care popoarele își revendicau independența și teritoriile ce le aparțineau de drept.

Când Sextil Pușcariu începe să scrie *Memoriile*, începe și „prima conflagrație mondială”, care va schimba harta politică a Europei: Austro-Ungaria declara război Serbiei. Europa intra într-o perioadă de catastrofă războinică. Surprins de vârtrejul acestor evenimente, Pușcariu, din simțul datoriei, se prezintă la Brașov, unde este înrolat în armată: „nimic nu mă atrăgea să merg la război cu austriecii, eventual contra României. Războiul în sine îmi pare o monstruozitate”. Românii din Transilvania, Banat, Bucovina, Crișana și Maramureș au fost siliți să părăsească locurile unde se născuseră și au fost nevoiți să lupte pentru o cauză străină: „Ai mereu simțul că soarta se joacă cu tine – scrie Pușcariu – și tu ești cu totul în mâna ei, fără să fii ascultat, fără să i te poți opune, reducându-ți-se la zero voința și chibzuirea care te-au condus în viață până atunci” (p. VII) În aceeași perioadă, Ion Nistor a ales calea exilului, refugindu-se la București împreună cu familia. Calea refugiuului, pe itinerariul București, Odesa, Chișinău, Iași și întoacerea la Cernăuți într-un moment decisiv, fusese și ea destul de grea. Războiul l-a solicitat pe Pușcariu mai puțin, fiind angajat la aprovizionare. Era veșnic cu gândul la pace, la munca lui științifică, la manuscrisele rămase la Cernăuți.

În vara anului 1918 Sextil Pușcariu se întoarce la Cernăuți, „umblând în haine civile, locuind în casa mea” (p. 298). Aici a fost surprins, însă, de mișcarea revoluționară a românilor din Bucovina pentru întregirea teritoriului și a neamului.

Savantul face o trecere în revistă a evenimentelor și a poziției popoarelor europene față de noua situație creată. Despre Austro-Ungaria, soarta căreia îl interesa în mod expres, Sextil Pușcariu scria: „e o neorientare politică cumplită. (...) În vremea aceasta cehii și slavii de sud își merg mai departe calea lor, conștient și sigur. Polonii și rutenii continuă să se pândească reciproc, dând sprijinul guvernului care le făgăduiește mai mult; emoții, dezbinați între olaltă, fără capete politice, sînt, când foarte aroganți, când umiliți, după cum e situația momentană pe câmpul de război; socialiștii continuă de a exercita singuri un control eficace, mai ales prin foaia lor „Arbeiter-Zeitung”, cea mai bine redactată în prezent în Austria; iară românii – despre aceștia mai bine să tacă cronica, căci reprezentanții lor în Cameră sunt prea leneși sau prea „geniali”.

În Ungaria, se susține (...) cel mai cinic și mai șurubar președinte al vreunui consiliu de miniștri, lăsând tot mai mult pe Tisza să-și facă mendrele, convenindu-i chiar acesta. Deși, pe zi ce trece, chiar în Ungaria reacționară din ce în ce mai mult spiritele sunt dezgustate de mâna „forte” a acestui reacționar, ale cărui idei, evident, și-au trăit traiul. Despre România n-am informații. Ce se petrece acolo nu știm exact nimeni aici.

În Rusia (...) nimeni nu știe exact ce se petrece. În vremea aceasta englezii au ocupat coasta murmanică și se apropie prin Arhanghelsk de Petrograd. Cehoslovacii se luptă învingători înaintând din est, iar gazetele de ieri aduc chiar știrea că atingerea s-a săvârșit între ei și trupele japoneze debarcate în Vladivostok”.

La 10 iunie, Sextil Pușcariu primește o telegramă de la rectorul Universității din Cernăuți cu vestea bună, că este eliberat de serviciul militar. La universitate îi găsește pe profesori împărțiți în „partide și tendințe care amenințau să degenereze în lupte la alegerile de rectori și decani. M-am convins iară, scrie Pușcariu, cât de puțin au învățat oamenii în acești patru ani din urmă și cât de puțini s-au cumințit. Aceleași mici patimi și ambiții meschine, firește, mai ales la cei ce au stat tot timpul frumos acasă, fără să fi fost militari și la acei dintre profesori care nu-s oameni de știință și au deci energii de cheltuit în astfel de lupte mărunte. Văzând că germanii nu voiesc să aleagă de rector pe colegul Tarnavski, al cărui rând de a fi ales sosise, am fost silit să mă amestec și eu în lupta aceasta și am izbutit să duc la un bun capăt și alegerea lui și a decanului care ne convenea nouă, celor ce eram de aceleași păreri. Acești „noi” erau profesorii evrei de la facultate, un sloven și un german”. (p. 302) În ceea ce privește orașul și oamenii, „erau tot ca acum patru ani. Războiul n-a lărgit orizonturile celor mai mulți, aproape toți sunt însă intimidați și dezorientați. Deputații își caută mai departe de afacerile lor personale sau se ocupă de utopii și cred că rostul lor e de a face alegătorilor câte un mic hatâr. Și ce rol frumos ar putea avea ei, acum când soarta românilor din

monarhia întreagă ar putea s-o conducă ei din Viena, când prin noua situație în statele vecine s-au născut și pentru noi probleme nouă și ar trebui mai mult decât oricând o orientare politică sănătoasă și conștientă. Acum când în vecinătatea noastră se înjgheabă un stat polon și unul ucrainean, trebuie revizuit aportul nostru cu aceste naționalități. Dar în zadar, discutând cu unul și cu altul, să abordez chestiunea aceasta: soarta a 10 familii de răzeși într-o mare de ucraineni le pare la cei mai mulți mai importantă decât chestiunile mari care ar trebui să ne facă să nu ne pierdem în astfelde considerații mărate...”. (idem)

Profesorul caută în această situație, deloc ușoară, personalități care gândesc global, capabili să analizeze atmosfera social-politică instalată printre intelectualii de la Cernăuți și să găsească căi eficiente de acțiune. Printre aceștia au fost Alecu Procopovici și doctorul Bodea : „acest român de inimă și om cumsecade, care, cu toate nenorocirile ce i-au căzut pe cap și cu toate că însuși a fost deținut îi cât p-ai ci dus la spânzurătoare, are curajul opiniei sale și a cărui vorbă e la locul ei...” (p. 303)

Între timp, Pușcariu își aduce familia acasă de la Innsburg. Deși că era așa de răvășită, el găsește „odaia curățită, cărțile așezate în ordine – deși lipsesc atâtea din ele și toate manuscriptele – m-am apucat cu foc de lucru”. Grijile cele mai mari au fost cele financiare: „... în Cernăuți de două luni de zile e imposibil să capeți o fărâma de pâine, iar un kilogram de făină sau de mălai costă 20-30 de cor. ...” (p. 304)

Personalitățile acelor vremuri tulbure, dar și aducătoare de noi speranțe, sunt caracterizate cu un talent atent de mare scriitor. El descrie, de exemplu, situația mitropolitului Vladimir Repta, „care a fost scos din funcția sa pentru ținuta sa antipatriotică pe vremea ocupației rusești, când sub presiunea stăpânitorilor , a trimis preoților porunca ca să se litrghisească pentru țar. Faptul e caracteristic, pentru că dovedește cât de puțin contează românii în Austria. În oricare provincie austriacă îmi închipui că așa ceva nu s-ar fi putut întâmpla, căci guvernului îi e teamă să-și aprindă paie în cap și să-și îndușmănească pe deputați. Dar se pare că deputații noștri n-au aflat cu cale să ia apărarea capului lor bisericesc.

Cazul mitropolitului Repta – și a inspectorului de școli Simionovici, pensionat și el – poate servi de învățătură”. De fapt ambii sunt caracterizați ca fiind „atât de puțini români, în înțelesul naționalist al cuvântului, au evitat să se expună și să apere fățiș pe ai lor, căciulindu-se înaintea străinilor...”. El notează în continuare evenimentele ce se petrec în Europa, îndeosebi cele legate de Austro-Ungaria și de soarta popoarelor ce aspirau la libertate. „În Austria harababura a ajuns la culme – scrie Pușcariu la Cernăuți pe data de 6 octombrie 1918. (...) Ungurii, voind să pescuiască în apele tulburi ale politicii austriece, fac șantaj cu guvernul Austriei, care hămesit și ajuns să poată astupa gurile flămânde numai din ceea ce agrarii unguri se îndură să îi trimită (...) era gata să vândă Bosnia și Herțegovina lui Tisza”. (p. 315)

În această „harababură”, la 1 octombrie 1918 s-a deschis Parlamentul de la Viena. „Ministrul Hassarek, notează cu umor Pușcariu în *Memorii*, ține o vorbire academică, în care dă explicații despre felul cum s-ar putea începe o reformă eventuală, pe bazele autonomiei naționale în Austria, și din care nu se cunoaște nici o pricepere a vremurilor. Dar discuția ce urmează îl trezește deodată. Slovenul Korosec îi spune că vine prea târziu cu autonomia națională cu care nu se mulțumește nimeni. Polonul Tertil declară că Polonia cere, afară de Galiția, și provinciile polone din Germania cu litoralul la mare, că chestia polonă nu au s-o decidă Austria și Germania, ci conferința de pace la care vor fi reprezentați și delegați poloni. Cehii încaltea declară pe față că nu se luptă de bună voie alături cu Austro-Ungaria, cer de la Antantă statul Cehoslovac, preamăresc brigăzile cehoslovace și declară că acelea reprezintă poporul. Germanii revoltați, uimiți, resignați, înjură pe cehi numindu-i trădători, nu se pot dumiri de cele ce li se spun verde, apără Germania terfelită în vorbirle cehilor și – primesc principiul liberei dispoziții a popoarelor asupra sorții lor. E, evident, ușa pe care vor ei să scape din această țară în care se văd copleșiți de slavi, alipindu-se de imperiul vecin”. (p. 315) Sub impresia acestor discursuri, notează Pușcariu, parlamentul, în 4 octombrie coace „pasul oficial, pe care de astă dată Germania, Austro-Ungaria și Turcia împeună l-au făcut la Wilson, cerând armistițiu și începerea tratatelor de pace...”. (p. 315)

În situația dată, Sextil Pușcariu hotărăște că și românii din Bucovina trebuie să-și apere drepturile lor legitime și să înaiteze cerințele lor. Capitolul scris la Cernăuți în data de 13 octombrie 1918, intitulat *Acum da, vom începe*, care a fost publicat în „Glasul Bucovinei”, an. V, nr. 1000, din

VI 1922 și în *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918* (sub îngrijirea lui Ion Nistor, Cernăuți, 1938, p. 334-340).

După trecerea în revistă a știrilor din ziare din care aflăm: „Turcia a început tratativele cu Antanta în vederea încheierii unei păci separate. Polonia s-a declarat independentă, reclamând regiunile polone din Germania și Austria – iar cancelarul Max o felicită telegrafic. Rușii au denunțat pacea de la Brest-Litvsk (...). Austria e o casă de nebuni în care toți și-au pierdut capul, nimeni nu mai crede într-o soluționare a situației încurcate și cei de la cârmă încearcă să oprească sfârșitul bolnavului prescriindu-i apă distilată”. (p. 316)

„În astfel de împrejurări, scrie Pușcariu, nu se poate ca numai noi românii să rămânem neactivi, așteptând să ne cadă mură-n gură doritul viitor. Se pare că în Ungaria terorismul e încă mare, încât ai noștri nu cutează să se miște. Dar aici în Bucovina a sosit momentul să ne manifestăm”. (p. 317)

Rând pe rând, Pușcariu se întâlnește cu Alecu Procopovici, Max Hacman, Vasile Bodnărescu, doctorul I. Bodea: „L-am întâlnit pe Vasile Bodnărescu, notează el în *Memoriile sale*, începând să-i vorbesc, mi-a răspuns: „Ieri am oprit pe stradă pe doi dintre deputații noștri și le-am spus verde: dacă nu începeți d-voastră acțiunea pe care toată lumea o așteaptă, o voi începe eu!”. (p. 317)

Duminică seara, pe data de 13 octombrie s-au adunat la doctorul Bodea într-un cerc intim. Au mai fost invitați la această adunare: profesorii Ș. Saghin și V. Gheorghiu, doctorul Oct. Gheorghian V. Marcu Iacubovici-Boldur, președintele tribunalului C. Homiucă, protopopul Șandru și profesorul Vitencu. La această adunare, profesorul S. Pușcariu, care, cunoscând bine situația și conștientizând faptul, că e necesar ca populația trebuie informată și pregătită pentru a acționa în momentele decisive la actul unirii cu țara, prezintă planul unei gazete, în care să publice o proclamație. S-a hotărât să se tipărească o revistă politică, „care să apară de trei ori pe săptămână. Vasile Bodnărescu a propus ca aceasă gazetă se numească „Glasul Bucovinei”. (p. 318) Gazeta apare la 22 octombrie 1918). Prima ședință a redacției, a avut loc în casa doctorului Bodea la care au mai participat Alecu Procopovici, Radu Sbiera, Vasile Bodnărescu și Mihai Hacman. Au decis ca „bătrânul consilier Bejan, președintele celor mai multe societăți românești, să primească a figura ca redactor al foii. El a primit imediat fără ca să-i pese de urmările grele ce putea să le aibă acest pas și îndemnat numai de marea sa dragoste de neam”. (p. 318) Chiar în prima ședință a fost citită *Proclamația* ce avea să se publice „în fruntea foii”, pe care au iscălit-o toți fondatorii ei, cu toată răspunderea. Evenimentele ce au urmat deveneau din ce în ce mai tensionate. Unii dintre fondatori au cerut chiar a doua zi să li se retragă iscălitura. Răspunsul lui Pușcariu a fost ferm „Domnilor, noi am plecat cu trenul-fulger spre o țintă de la care nu ne vom abate. D-voastră ați scos capul pe fereastră ca să vedeți pe unde trecem și vântul v-a lut pălăria. Acum vreți să trageți frâna de alarmă, pentru ca de dragul pălăriei să oprim trenul? Să creadă lumea că locomotiva noastră are un defect? Mai bine coborâți binișor la prima stație, întoarceți-vă și lăsați-ne pe noi să trecem înainte!”. (p. 319)

A început polemica cu politicienii care, neputându-și asuma responsabilitatea de a chema la acțiune nu puteau nici să admită „ca inițiativa luptei să pornească din alte părți” (idem). A început polemica cu Aurel Onciul care a convocat la o consfătuire intimă căpetniile vieții politice din Bucovina, printre care și pe Sextil Pușcariu. A doua ședință s-a ținut marți, 15 octombrie, în casa baronului A. Hurmuzaki la care au mai participat în afară de Onciul și Hurmuzaki, Niculiță Popovici, Nicu Flondor, Aurel Țurcan. Polemica dintre Aurel Onciul și Pușcariu a fost dură. Onciul propunea să urmeze exemplul unui grup de ardeleni care chemau să rămână credincioși coroanei ungare. Aurel Onciul declară: „Dacă milioane de ardeleni, cu înțelepții lor conducători politici, au făcut o astfel de declarație, înseamnă că noi, o mână de oameni, nu putem avea altă ținută și nu ne putem declara rupți de monarhia căreia i-am jurat credință” (idem). Această „notiță (...) strecurată în jurnalul vienez de biroul de presă maghiar” s-a dovedit a fi falsă.

A. Onciul venise „cu textul manifestului care trebuia să fie primit în adunarea proiectată (...) textul acestui manifest a și fost publicat în „Foaia poporului”, nr. 40 din 1918, care apărea deodată cu întâiul număr al „Glasului Bucovinei”. A urmat o discuție înflăcărată, în cursul căreia Onciul voia să-și impună părerea lui, iar cei mai mulți din cei prezenți căutau să împace intransigența lui cu intransigența mea, care refuzau orice înțelegere”.

Într-o discuție „între patru ochi” Onciul îl amenință direct pe Pușcariu: „Nu uita că ești căpitan în armata austriacă și că generalul Fischer are puteri discreționare în Bucovina. O vorbă din partea

mea, și mâine ai apucat calea trădătorilor de patrie!” „Sunt gata să port consecințele”, a fost răspunsul. (p. 320). Amenințarea lui Onciul devine și mai agresivă: „Dar una s-o știi! Nu va trece un ceas după ce Fischer va fi pus mâna pe mine și dumneata nu vei mai fi între cei vii!”. (p. 320) Astfel tratativele dintre „glasști” și Aurel Onciul au fost rupte.

În *Memorii* Sextil Pușcariu a reprodus dialogul cu soția sa Leonora, care l-a susținut în hotărârea sa de a merge mai departe. „Urmările lui sunt incalculabile. Stau înaintea pasului hotărâtor. Să-l fac sau să mă opresc”, îi spusese Sextil Pușcariu. După o pauză grea am primit răspunsul: „Dacă patru ani de zile a trebuit să fii în orice moment gata să-ți dai viața pentru o cauză care nu era a noastră, acum, când e în joc viitorul neamului tău, nu poți șovăi”. (idem)

„Glasul Bucovinei” a apărut a 22 octombrie 1918. Numărul a fost redactat în întregime de Sextil Pușcariu. „În „Glasul Bucovinei” voiam să spulberăm mai ales utimul respect și teamă de Austria, ultima rămășiță de admirație pentru armatele germane, pe care mulți nu vroiau să le creadă încă biruite și să pregătim terenul petru o încredere oarbă și necondiționată față de România”. (p. 321)

În numărul doi se publică articolul lui A. Procopovici *Dumnezeu s-o ierte*, „în care se cânta prohodul Austriei”. Se așteptau că vor fi arestați. Conte Etdorf, guvernatorul Bucovinei, nu reacționase atunci. Mai târziu Constantin Tarangul, prefectul poliției, îi spusese: „cenzura rămase atât de desconcentrată de cutezanța noastră, încât credea că în spatele nostru stau armatele române gata să intre în Bucovina și – se făcu că nu vede nimic”. (p. 321) „Glasul” devenise auzit și în Ardeal.

„Glasul Bucovinei”, care s-a dat la tipar, precum se spune într-o notă finală, la 19 octombrie, începe cu următorul articol de fond: *Ce vrem?* Evenimentele se precipită. Sextil Pușcariu, împreună cu susținătorii de la „Glasul Bucovinei” sunt primii care au dat semnalul pentru Unire. Această publicație românească, a jucat un rol important în actul de trezire a conștiinței de neam, de susținere a activității personalităților cernăuțene antrenate în activitatea unionionistă. Sextil Pușcariu semnează editorialul *Ce vrem?* în care sunt formulate doleanțele românilor bucovineni: „Vrem: să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești; Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest război – jertfe mai dureroase decât ale altor popoare – pretindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului. Cerem: să putem aduce la Congresul de pace aceste postulate ale noastre prin reprezentanții aleși de noi înșine din mijlocul națiunii noastre. Suntem pe punctul principiilor lui Wilson, adoptate și de ministerul austro-ungar de exetrne. Nu vrem decât ceea ce după drept ni se cade, acum când zorile dreptății au răsărit pretutindeni, o vom cere neînfricați și nu există jertfă pe care să n-o aducem cu drag pentru împlinirea idealului nostru”. (p. 323).

Putem afirma cu certitudine faptul că „Glasul Bucovinei” a pregătit Unirea Bucovinei cu Țara, formulând obțiunea românilor. Articolul următor *Fraților, suntem cu voi*, reproduce fragmente din discursul lui Alexandru Vaida, rostit la 18 octombrie în Parlamentul din Budapesta, în care declară printre altele: „Organizația românilor din Ungaria și Transilvania nu recunoaște nici vreunui factor străin dreptul de a reprezenta interesele românești la congresul de pace universal” (idem)

Efectul produs de primele numere ale „Glasului” au provocat replica din „Foaia poporului”, ziarul Partidului Național-Tărănist, care în aceeași zi publică propunerea de a rămâne credincioși jurământului dat împăratului de la Viena. Deputații din parlamentul vienez, Grigorovici, Isopescu-Grecul, Onciul, Sârbu și Simionovici s-au constituit și ei într-un consiliul național. Ziarul sucevean „Țara nouă” și „Țăranul” din Cernăuți publică în 20 septembrie, despre „meritele pe care Austria și le-a dobândit înaintea istoriei” și-și exprimă speranța că ea va da o „dezlegare chibzuită a problemelor naționale”.

Fruntașii mișcării naționale duc tratative, în speranța de a găsi totuși o înțelegere cu Aurel Onciul. Situația devine din ce în ce mai tensionată. După lungi discuții s-a primit o rezoluție de compromis, iar Onciul a plecat la Viena pentru a se înțelege cu ceilalți deputați.

În această situație, lancu Flondor, care sosește de la Storojineț, declară că nu este de acord cu această rezoluție care „făcea prea multe concesii lui Onciul” și propune noi tratative pe care acesta le refuză. În pofida scrisorii trimise de Aurel Onciul, în care se spune că deputații refuză să

recunoască Constituanta de la Cernăuți, pregătirile pentru adunarea constituantă continuă: „Onciul veni vineri – duminică avea să fie adunarea – și (Onciul, n.n.) ne trimise o scrisoare iscălită de toți deputații (pe care îi informase fals), în care ei declară că nu recunosc altă constituantă decât pe cea convocată de ei.

„Fiind dezobligați prin această scrisoare, am luat sâmbătă seara alte rezoluții, rămânând ca duminică dimineață să se alăture și Onciul la ele. (...) Acesta bătu în retragere, doi deputați sosiți și ei de la Viena, veniră la adunare și astfel ea fu o grandioasă manifestare, primind cu unanimitate rezoluțiile care proclamau Unirea tuturor românilor într-un singur stat național, și numindu-se Constituanta”. (p. 325)

Evenimentele politice ce s-au petrecut în octombrie au fost reflectate în revista „Glasul Bucovinei”. „E un vârtej nebun de schimbări, scrie Sextil Pușcariu, precum nici fantezia cea mai vie nu le putea prevedea”. El s-a aflat printre fruntașii mișcării românilor bucovineni, încadrându-se în activitatea Consiliului Național Român din Bucovina, creat la 15/27 octombrie la Cernăuți. Între timp ucrainenii „au ocupat cu puterea Galiția de est” (p. 326)

Atmosfera revoluționară din Cernăuți „cu soldați demobilizați cu de la sine putere, care plecau acasă după ce goleau magazilnele militare. Plebea luase armele prăsite din cazărmi și copiii nevârstnici împușcau cu ele prin piețe și prin străzi. O ceată de derbedei înarmați pătrunse în curtea Palatului Național, cu intenția să-l „cucerească”. Neromânii începuseră să creadă că zvonurile despre ajutorul ce avea să ne vină din regatul român era un Bluff”. (p. 326)

În ziua de 10 noiembrie 1918 Pușcariu scria: „Din cerdac se vede Sadagura arzând. Inimosul Lazar a fost cel ce în ziua de 11 noiembrie s-a urcat pe o bicicletă și s-a repezit la Cuciur, unde se opriseră trupele române comandate de generalul Zadic, căruia îi duse vestea că la orele 2 intră în vigoare armistițiul general, cu ordinul să nu mai înainteze nici un beligerant. Astfel, la 12 fără un sfert automobilul generalului în fruntea oștirii sale, escortat de triumfătorul maramurașan, și putu ajunge la țanc în piața Cernăuților, unde era adunată toată românimea”. (p. 327)

Sextil Pușcariu își pune întrebarea: a fost o revoluție? „Cred că da, căci mișcarea tumultuoasă din septembrie și octombrie, deși sângele începuse să înceteze de a mai curge, are cele mai caracteristice înfățișări revoluționare...”. În fruntea maselor, conchide Pușcariu, „apare omul providențial care regizează aceste mase”. Sunt interesante paginile în care Pușcariu caracterizează rolul maselor și a liderilor într-o revoluție: „Demosul e la rădăcina cuvintelor „democrație” (...) și „demagogie”, mijlocul atât de des întrebuințat spre a dobândi popularitate. Rolul acestui „demos” – poporul – e decisiv mai ales în revoluții. Și nu numai ca masă ce răstoarnă ca o vijelie dezlănțuită spontan o lume învechită, ci și ca o entitate nouă și cu o psihologie proprie”. (p. 327-328)

„Ceea ce e poate mai vrednic de reținut din cele ce le vedem că se întâmplă de câte ori o mișcare revoluționară izbucnește, scrie în continuare Sextil Pușcariu, e că masa aceasta răscolită își creează singură capii. Războaiele scot din masa cenușie a oștirilor câțiva eroi, care mai adesea fără voia lor și mai totdeauna fără o pregătire specială, săvârșesc fapte admirabile. Oameni care în vremuri normale ar trece neobservați, în lupte, prin curajul sau luciditatea lor, decid soarta unei oștiri. În revoluții, de asemenea, masa anonimă naște pe omul care decide izbânda unei mișcări.

În Bucovina, consideră Pușcariu, acest om proveniențial a fost lăncu Flondor. Fără revoluție, el ar fi trăit, probabil retras la moșia sa, dezgustat de politica pe care o făceau alți români cu care pornise în tinerețe o acțiune de regenerare a vieții publice. Fără lăncu Flondor, revoluția din Bucovina sunt convins că nu ar fi reușit”.

În paginile ce au urmat, Sextil Pușcariu scrie despre rolul decisiv pe care l-a avut lăncu Flondor în acele zile, pe care le-a reflectat, cu unele amănunte, și în ziarul său, dorind să-i facă un portret. „În memoriile mele, scrie Pușcariu, aș vrea ca tablourile pe care le dau să fie veridice, dar n-am ambiția să fie mai mult decât niște schițe impresioniste. Nu cum erau de fapt, ci cum mi se păreu mie că sunt, cred că este mai interesant. Mai ales când e vorba de oameni memorialistul nu poate face fotografii luate cu kodaku obiectiv, ci doar portrete văzute cu ochiul care totdeauna și apreciază. Iar aprecierea e subiectivă și schimbătoare, chiar la aceeași persoană. Altcum judecam lucrurile în 1918 decât astăzi, când am văzut și alte revoluții decât cea bucovineană. De aceea am introdus un corectiv în povestirea mea făcută după însemnările contemporane (...), dar necesare pentru o mai justă imagine a unui revoluționar.

Atunci vedeam prea mult la Flondor nepotrivirea dintre acțiunea plină de nobil elan și de

intenții bune și între faptele impulsive. Astăzi îmi dau seama că un revoluționar nu trebuie să fie ceea ce se înțelege îndeobște prin caracter. El nu trebuie să aibă preocupări pe care concepțiile noastre și experiența cotidiană le-au etichetat în rubrica de „morale”. De multe ori el trebuie să renunțe la scrupulele pe care i le-ar dicta chibzuința rece și să-și păstreze fanatismul și încrederea în instinctul lui de previziune și în calitățile de supraom...”. (...) „... când răzmerița se domolește și – trecând vremea pornirilor instinctive ale maselor fanatizate de gesturile patetice și cuvintele sonore – lumea începe iar să-și dea seama de valoarea prieteniei adevărate și a înțelepciunii ce se poate exprima fără tirade oratorice, aceiași oameni care s-au închinat idolului ce îi vrăjise îl părăsesc, îi descopăr dintr-odată inconsecvențe și păcate, aruncă cu pietre asupra lui sau îi aplică cea mai grea pedeapsă: îl uită”. (p. 331) Așa s-a întâmplat și cu imaginea lui Iancu Flondor: „Revoluția din Bucovina a fost de scurtă durată; tot atât de scurt a fost și rolul de conducător și admirat fără rezerve al lui Flondor. Când stări normale au revenit, lumea i-a descoperit inconsecvențe, patimă, nechibzuință, nerecunoștință, cabotinaj, grandomanie și alte păcate pe care nu le observase la el când îl aclama”. (p. 331)

Sunt interesante paginile care evocă atmosfera încordată a Cernăuților din acea perioadă. Ucrainenii revendicau și ei Bucovina, organizând “Vice bucovinean”. În această situație s-au manifestat calitățile de lider ale lui Iancu Flondor. Reproducem aceste rânduri, care explică de fapt evenimentele ce au urmat și necesitatea de a convoca o a doua Constituantă în care să se declare Unirea necondiționată cu Țara: „După adunarea din 27 octombrie, care s-a votat frumoasa rezoluțiune, românii eram siguri că trupele române vor intra să ocupe Bucovina. Așa credeau și străinii. Dar zilele treceau una după alta și ele nu veneau (...). Foarte frumoasă a fost ținuta lui Flondor. Mai întâi față de guvernatorul Etzdorf, care ar fi vrut să-l facă să se înțeleagă cu rutenii. (...) Flondor i-a răspuns că el nu mai merge la guvern până nu-i va da răspunsul la actul prin care i-a adus la cunoștință rezoluția luată în 27 octombrie și a cărei urmare logică ar fi fost ca Etzdorf să predea puterea lui Flondor. Astfel Etzdorf veni la Flondor (sau mai bine zis la Al. Hurmuzaki, unde veni și Flondor) să-l roage ca să se împace cu rutenii. Flondor îi arată că o împăcare este peste putință.

Dar mai ales frumoasă a fost ținuta lui Flondor față de românii înșiși, care deveniră neîncredători și începură să se teamă de ucrainenii ajunși la putere. El știa să le spulbere orice temere și să-i facă pe defecțiști să tacă, prin curajul său, prin veștile bune ce le comunica – vești imaginare – prin acel: am așteptat 144 de ani ziua eliberării, mai putem dar aștepta o săptămână sau două!

În sufletul său, Flondor nu era așa de liniștit cum se arăta și într-o seară avurăm amândoi o decepție strașnică...

Flondor îl trimite pe Vasiliță Bodnărescu la Iași ca să ceară intervenția armatei române, pe care o așteptam de o săptămână. Pe când generalul Fischer își posta jandarmii săi la Suceava, ca să-l prindă, Bodnărescu trecu în trăsura primăriei din Cernăuți la Mamornița frontiera. Peste câteva zile se întoarse să ne spună rezultatul: Marghiloman șovăia.

Raportul lui Bodnărescu a fost pentru mine ceva nespus de dureros. Am simțit o tăietură în furca pieptului, precum o ai când ți se vestește că a murit cineva care ți-era drag. Eu care credeam că în România trenul e pregătit pentru Unirea tuturor românilor și speram că Bodnărescu ne va aduce o directivă, acum mă convingeam că deoziorientarea cumplită, pe care o bănuiam și în Ardeal, ne stăpânește și în clipele acestea hotărâtoare.

Bodnărescu se înapoie încă în aceeași noapte la Iași, cu misiunea să ceară intervenția armată imediat și fără preget, iar Flondor și cu mine mersem la „Centrală”, unde lumea ne aștepta, zvonindu-se printe români că sunt știri nouă...

Din fericire, de astă dată Bodnărescu află în Iași situația schimbată. Marghiloman căzuse, se formase un minister de trecere, compus din generali cu generalul Coandă în frunte. Sub presiunea opiniei publice, deșteptată de declarațiile românilor din Bucovina și Ardeal, oficialitatea părăsi rezerva...

Pe joi, 7 noiembrie așteptam intrarea trupelor române...

... intrarea trupelor române întârzie mult și generalul Zadic intră în Cernăuți abia luni în ziua când s-a încheiat armistițiul între Antantă și Puterile Centrale. Rutenii, adică legiunile și conducătorii lor, dispăruseră cu o zi înainte din oraș, ducând cu sine o mulțime de material și toți banii publici pe

care îi aflară prin oficiali.

(...) În sala de ședințe a Societății pentru Cultură a fost primit generalul român de membrii Consiliului Național.

...A doua zi, după un Te-deum, am avut după prânz, întâia ședință a Consiliului Național, constituit într-un fel de Parlament, care a ales și un guvern, cu Iancu Flondor în frunte”.

Sextil Pușcariu, contra voinței lui fusese ales secretar de stat la externe. În această calitate, la 14 noiembrie, ca trimis al guvernului Țării Bucovinei pleacă Iași, unde a avut întrevederi cu ministrul președinte, generalul Coandă „...un bătrân frumos, o figură de marchiz din romane” și cu Ionel Brătianu, care l-a primit foarte amabil vorbindu-i de Nistor și de Marmeliuc. I-a spus că „o autonomie cu diete provinciale nu o crede bună, mai ales că în Bucovina și Transilvania sunt prea mulți străini, ci ar trebui să existe numai camera din București, cu miniștrii pentru diferite provincii. I-am recomandat pe Nistor pentru acest post. Crede că autonomia trebuie să fie numai județeană. Ne-a recomandat să menajăm pe străini, mai ales pe evrei, care au multe legături, și să ne punem pe bază democratică, cu drepturi de vot și cu împărțire de pământ la țărani. Nu numai din fondul religios, ci și din moșii private. Crede că guvernul, cum s-a alcătuit ei în Cernăuți, nu poate fi decât provizoriu, spre a administra țara. Ar trebui să ne declarăm cât mai degrabă uniți desăvârșit cu țara. (...).

Pe 15 noiembrie Sextil Pușcariu s-a întâlnit și cu Iancu Nistor: „Nistor – tot cel vechi, plin de inimă, numai ceva mai oțelit de toate câte avusese să le suporte în acești ani din urmă. Pe când era fugăr la Odesa era să pună nemții, care intraseră în oraș, mâna pe el. Într-o barcă s-au salvat, cu Goga și alți câțiva...”. S-au văzut și cu liderii altor partide, care le-au spus același lucru – unire necondiționată.

În zilele următoare Sextil Pușcariu a avut audiență și cu regele Ferdinand și regina Maria. Evenimentele, scrise în 30 decembrie 1918, sunt impresionante. Ceea ce citim în cărțile de istorie este insuficient pentru a înțelege încordarea și emotivitatea lor. Se hotăra soarta unui popor: (p. 341) – „În ziua următoare am fost în audiență la regele Ferdinand și regina Maria. (...) De astă dată prima impresie se șterse cu totul și am rămas foarte plăcut surprins de felul cum a vorbit cu noi. Adevărat că și acum conversația nu curge și adesea se oprește în mijlocul frazei, căutând cuvântul potrivit cu care s-o sfârșească – și adesea truda ce și-o dă se vede din contractarea mușchilor feței – dar, după o pauză oarecare, el găsește acest cuvânt și vezi că totul ce spune e bine chibzuit. M-a mirat ce informat e asupra oamenilor din Bucovina și din Ardeal. Pe Lepedatu, Maniu, Vaida, Ghibu, Deleu și Mihai Popovici mi i-a numit, despre Goga mi-a spus că nu s-a purtat tocmai bine, iar despre fratele acestuia, Eugen, se vede că are o părere rea. Ne-a vorbit despre chestia agrară, pe care se vede că a studiat-o temeinic și ne-a spus cum nici în cele mai grele clipe n-a deznădăduit. Felul de a se purta a germanilor îl afla barbar. S-a informat despre stările din Bucovina și ne-a spus, ceea ce avurăm ocazie să auzim în repetate rânduri în zilele petrecute în Iași, că toată lumea așteaptă o reîmprospătare, o renaștere de la elementele bune din România nouă. Cu cât drag vorbea el de această Românie nouă care i-a fost dat să o înfăptuiască el și cât de sincer emoționat a fost, când i-am citit, la începutul audienței, adresa pe care o scrisesem în ultimul moment! (...) și el mi-a spus că trebuie făcută unirea necondiționată cât mai curând, că așa o cer interesele țării și ne-a luat făgăduința că, întorși, vom insista să se facă. În același timp, ne-a asigurat că va numi numai funcționarii pe care bucovinenii îi vor propune, încât țara va păstra, în stadiul de trecere, înfățișarea ei, netulburată de amestecul României. La sfârșit ne-a mai repetat o dată că de acum a venit vremea muncii înțelepte și la plecare ne-a scuturat mâna mult și deosebit de călduros”. (p. 342)

După întâlnirile cu Brătianu și Nistor, Pușcariu a ajuns la aceleași concluzii – e necesară unirea necondiționată cu țara: „Cum Nistor era de părere că unirea trebuie să fie necondiționată, am primit și eu punctul acest de vedere, împreună cu Bodnărescu și am insistat la Cernăuți să se facă cât mai grabnic”. (p. 343)

„A doua zi am fost la audiență la regina. Frumoasă, maiestuoasă și plină de farmec, ea ne povestea cum nici un moment, chiar în clipele cele mai grele, n-a părăsit-o cedința în izbânda finală. Ne-a spus prin ce lupte grele sufletești a avut să treacă regele, care a rupt-o definitiv cu neamurile sale și cum prin legăturile ei, cu Anglia îndeosebi, a ținut tot timpul viu interesul aliaților față de România. În graiul ei frumos românesc, cu accentul englezesc care nu supăra însă la ea, ne-a

povestit amănunte din anii din urmă, cu o mimică vie și mai ales cu mlădieri de corp pline de grație dar i de maiestate și ne-a spus cât e de fericită acum, când reușita finală e atât de frumoasă”. (p. 343-344)

Din corespondența dintre Pușcariu și Nistor, reproducă și comentată în *Memorii*, aflăm despre evenimentele ce au urmat după actul Unirii, evenimente legate de recunoașterea acestora de marile puteri europene: „...Săptămâna care vine (16 martie 1919) pare a fi decisivă pentru chestiunea românească la Paris. A fost un gând fericit al reginei Maria de a fi plecat la Paris și Londra. Ei vom avea să-i mulțumim în mare parte pentru izbânda cauzei noastre”. Din scrisoarea lui Ion Nistor din 28 februarie 1919 citim: „...La Paris lucrurile merg bine. Vizita reginei a servit cauza noastră mai mult ca 10 diplomați și 100 kg de memorii și articole de gazete. Îți trimit un număr de diverse gazete ce mi-au sosit din Paris, din care te vei convinge și tu că avem să mulțumim intervenției reginei. Ar fi bine ca unul dintre băieții noștri să scrie un articol de fond în care să arate rolul reginei, în timpul războiului, ca mamă a răniților, iar acum ca apărătoare a cauzei românești în fața lumii întregi. Este o adevărată crăisă din povești care privește un neam obijduit. Ce bine ar fi când ai scrie chiar tu acest articol... Țineți lumea la curent cu primirea reginei la Paris, cu vorbele ei de acolo și cu cererile pe care ea le face pentru alinarea durerii și mizeriei românești.

Prințul Carol este abonat la „Glasul Bucovinei” pe care i-l trimit zilnic la Cotroceni. Citește cu mare interes...

Chestiunea frontierelor este aproape hotărâtă definitiv în favorul nostru. Rămâne însă greaua sarcină de a apăra acele hotare... Pentru a preîntâmpina orice surprindere, marți seara la orele șase s-a ținut un consiliu de coroană sub președenția regelui la palatul din Cotroceni. (...)

Veștile din Paris sunt bune. Pare că vom obține Torontalul întreg. Străduințele noastre de a obține echipamente pentru ostași par să fie încununate de succes. Am impresia că după consiliul de coroană situația s-a înseninat puțin. Regina a plecat la Londra și Brătianu o să plece și el pentru două zile la Londra. Este vorba de a obține consimțământul Angliei pentru revendicările noastre”. (p. 369-370)

Nistor îl informează pe Pușcariu și despre alte evenimente legate de Bucovina. Dintr-o scrisoare nedată aflăm: „Și acum veste pentru gazetă, pe care ți-am telegrafiat-o ieri. În Siberia se găsește o armată de voluntari români de peste 40000 de oameni, condusă de vreo 90 ofițeri de români din Ardeal și Bucovina. Bucovineni sunt: Iorgu C. Toma, Valeriuk Tarnavski, Ioan Axani, George Piticiariu, la Celeabinsk, lângă Irkutsk), Emanuel Cercavski și M. Nichitovici (la Vladivostok). La Celeabinsk apare „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei” organul Comitetului Național Român în Rusia. Apare săptămânal. Am văzut un număr de la 10 octombrie 1918 adus din Japonia și trecut la București. Compatrioatul nostru Iorgu Toma a scris și o broșură de propagandă pe care ți-o prezint aici. Faceți-vă rog folosul cel mai larg din această știre.

Din patea suveranului s-a făcut, la stăruința domnului Pop și a mea, intervenție pe lângă dl Brătianu la Paris ca să ceară de la japonezi vapoarele necesare pentru transportarea acestor voluntari la vetrele lor”.

Despre neînțelegerile dintre Iancu Flondor și Ion Nistor se discută de mult. Însă punctul de vedere al lui Sextil Pușcariu, martor și participant al celor întâmplate e important. Apreciind activitatea și implicarea majoră a lui Iancu Flondor în perioada Unirii, el judecă situația ca un savant, care analizează capacitățile participanților și viziunea lor asupra evenimentelor de după Unire: „... După însuflețirea de la început, în Bucovina au început iar să răsară vechile păcate. Iancu Flondor vrea să fie stăpânul autocrat al Bucovinei și pentru a-și ajunge acest scop nu se sfiește de nimic. Strânge în jurul său elemente de care e convins că sunt dubioase și îndepărtează pe cei buni care au curajul să aibă o opinie diferită de a lui. El strânge mâna tuturor lichelelor, căutând să le utilizeze pentru planurile sale.

La începutul lui ianuarie (1919) Flondor a fost – cu suita sa – în București urmând ca să ia înțelegere cu ministerul de acolo despre forma de acceptat pentru Bucovina în stadiul de trecere. Prin ținuta sa bruscă, prin dorința sa de a acapera toată puterea în Bucovina, prin ambiția sa de a se numi „ministru” (titlul de „comisar regal” nu-i ajungea) a produs o impresie penibilă...”. (p. 347)

„Glasul Bucovinei”, care reprezintă lumea nouă, scrie S. Pușcariu, are să lupte contra lumii vechi. Căci Austria veche, cu toate perfidiile ei, s-a vârat prea adânc în sufletele oamenilor încât să

poată apune imediat...”. (p. 348)

Lui Sextil Pușcariu i se încredințase misiunea responsabilă de a merge la Iași pentru a lua contact cu personalitățile politice importante din Vechiul Regat. Participarea lui activă la actul unirii Bucovinei cu țara era un act de mare curaj și patriotism. „Toamna anului 1918 a fost, desigur, punctul culminant din viața mea, căci ea aduse acea orgie de fericire pe care am așteptat-o o viață întreagă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal – scria Sextil Pușcariu la 4 ianuarie 1927. Rolul pe care l-am avut însumi la această Unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit și eu, după puteri, la realizarea visului”. El refuză însă să participe în continuare la viața politică, considerând că „...politica nu mă mulțumește (...) mă dezgustă pentru veșnicile chestiuni personale de care nu se poate dezbăra”. I-a declarat lui Nistor că nu primește „nici postul de secretar general, sau de serviciu, nici cel de ministru, ci voi rămâne ceea ce m-am hotărât în primul moment să fiu: directorul „Glasului Bucovinei”... Și apoi veau să plec din Bucovina cu un nume bun, ca un vrednic urmaș al lui Pumnul...” (p. 361)

Când în primăvara anului 1919 i se propune postul de ministru al Bucovinei la București, el refuză, rămânând în continuare omul de știință integru: „Cu toate acestea politica nu mă mulțumește și mi-e dor de munca științifică”. (p. 360)

„Nu vreau să primesc acest post din două motive:

Ca ardelean în Bucovina nu vreau să uzurp locul ce se cuvine unui bucovinean;

Cred că cel mai frumos gest pe care îl poate face un „glasist” e să arăte că n-a luptat ca să ajungă la un post râvnit de atâta lume și deci trebuie să dovedim asta printr-un exemplu: cel ce refuză de a fi ministru și persistă de a rămâne directorul unei foi dovedește că a lucrat numai pentru o idee și a rămas la postul său de gazetar, pentru care s-a hotărât la început, fiindcă și-a dat seama că acolo poate face ispravă. A face acest gest mi-e cu atât mai ușor, cu cât portofoliul ministerial nu mă tentează absolut deloc. Îmi dau perfect seama că după ce l-am refuzat voi avea, ca director al „Glasului”, mai multă autoritate și mai multă stimă decât un ministru. Dacă voi fi chemat să organizez Universitatea din Cluj și să pun temelia Muzeului Limbii Române, am ajuns tot ce îmi doresc și voi avea terenul de activitate pe care mi-l doresc și pentru care sunt pregătit”. (p. 362)

„Primind profesura și rectoratul în Cluj, scrie în continuare Sextil Pușcariu, pot să părăsesc politica după două succese frumoase: ca inițiator al Unirii și ca conducător al curentului sănătos căruia i-am pus temelia în Bucovina. Astfel, singura ambiție ce o am: de a lăsa un nume bun în țara în care am stat 12 ani ca urmaș al lui Pumnul, îmi va fi împlinită”. (p. 363)

Sextil Pușcariu devine primul rector al universității românești din Cluj și fondatorul Muzeului Limbii Române.

Problema basarabeană - parte componentă a chestiunii Orientale

Conf. cerc. dr. Vlad MISCHEVCA*

De la 1812 încoace, în spațiul dintre Prut și Nistru avem o perpetuă dominație rusească, cu întrerupere între 1918-1940, 1941-1944, asupra unui teritoriu înstrăinat prin forță militară și negocieri diplomatice în cadrul disputei *Problemei Orientale*. Prima răpire a Basarabiei – la 1812, a fost urmată de cea de-a doua răpire (parțială) – la 1878, apoi de a treia răpire bolșevică, din 1940, și cea de a patra ocupație sovietică – 1944.

Soarta Principatelor Române în acea perioadă hotărâtoare – la începutul secolului al XIX-lea – a fost totalmente lăsată la discreția Marilor puteri, care disputau spinoasa *Chestiune Orientală*. În acest context, menționăm că, netăgăduind imperialismul Franței, Austriei și Marii Britanii față de Imperiul Otoman și statele supuse lui, nu putem omite că rezultatele practice ale *expansiunii țariste* în bazinul pontic, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, au fost destul de concludente: *Crimeea, Caucazul, Moldova*. Iar în cadrul Războiului ruso-turc din 1806-1812 Moldova și Țara Românească au fost teritorii de compensațiune și piese de șah ale unui joc diplomatic la scară europeană dintre Napoleon Bonaparte și Alexandru I. Din păcate, la 1812 am fost, în rezultatul disputelor imperiilor vecine, *Pioni* și nu *Piloni* ai raporturilor internaționale din Sud-Estul Europei. Spoliatorul tratat de pace de la București, semnat la 16 (28) mai 1812, marchează o *concesie* otomană (într-o conjunctură internațională extrem de frământată) pe contul Moldovei, când, în cadrul crizei *Problemei Orientale*, are loc *geneza* unei noi probleme – a celei *Basarabene*. Consemnăm că esența chestiunii date este de natură politică, constând în integritatea național-teritorială a românilor moldoveni și rezultă din cucerirea și anexarea parțială a Principatului Moldovei, prin fixarea unui hotar arbitrar (scindându-l pe linia Prutului, practic, în jumătate) și stabilirea Rusiei la gurile Dunării – semnificând, astfel, apariția unei noi probleme etno-politice internaționale, care-și mai așteaptă încă soluționarea. Dacă *chestiunea română*, ca problemă internațională, a semnat, în secolul al XIX-lea, imperativul unității naționale, apoi cea *basarabeană* – rezidă în scindarea național-teritorială a românilor moldoveni la 1812.

De la geneza până la rezolvarea *Problemei basarabene* a trebuit să treacă mai bine de o sută de ani (1812 – 1918), însă, din păcate, această chestiune național-teritorială a românilor a fost din nou redeschisă de către URSS în iunie 1940, pentru ca apoi să fie prelungită și după 1944 până în zilele noastre. Abordată dintr-o perspectivă cronologică putem evidenția etapele evoluției *Problemei basarabene*, deslușindu-i *Antecedentele, Geneza, Rezolvarea, Redeschiderea și Perpetuarea* acesteia.

*Institutul de Istorie (Chișinău)

Antecedentele problemei: 1711, 1774, 1792

De menționat că, în istoriografia noastră s-a expus și părerea cum că „antecedentele problemei basarabene într-un sens mai îngust încep cu anul 1484, când a avut loc răpirea pământurilor și cetăților moldovene de către turci”.¹ Vizavi de această teză consemnăm doar că esența chestiunii date este una de natură politică, reducându-se, de fapt, la integritatea național-teritorială a românilor moldoveni și rezidă, totuși, în cucerirea și anexarea parțială a Moldovei (dintre Prut și Nistru), fixarea hotarului la 1812 *pe trupul viu al țării*, scindând-o în jumătate, și stabilirea Rusiei la gurile Dunării – semnificând, astfel, geneza unei noi probleme internaționale, celei „Basarabene”. Fapt care poate fi conceput doar în contextul evoluției spinoasei *Probleme Orientale*.

De menționat că problema dată nu este una identică cu *problema Basarabiei* propriu-zise, în sens geografic și cronologic, al teritoriului dintre gurile Dunării și Nistrului. Deoarece, acea Basarabie istorică – parte componentă a Țării Basarabilor (care și-a impus numele oficial adoptat de cancelarie în 1359 – Ungrovlahia, Vlahia, Țara Românească) – era crâmpiei ei răsăritean, danubiano-pontic, ce a conservat numele de *Basarabia*, care s-a impus durabil în geografia românească și în cea europeană.² Cronicarul polonez Martin Cromer, în lucrarea „De origine et rebus gestis Polonorum libri” (XXX, Basileae, 1538), definește *Basarabia* „maritima ora quam Bessarabiam vocant in qua Bialogrodum arx est et Kilia ...”³ Cetatea Albă și Chilia au constituit nucleul strategic și economic al acestui teritoriu, înstrăinat mai târziu de otomani și numit *Bugeac*. Începuturile problemei Basarabiei – din punctul de vedere al rivalității dintre Moldova și alte state pentru supremație în zona dată poate fi urmărită pe parcursul mai multor secole ale evului mediu românesc.⁴

Menționăm succint, din șirul unor premise politico-diplomatice mai îndepărtate a problemei în cauză, că, anume Petru cel Mare a fost primul țar rus care a pus piciorul pe țărmul nord-pontic (1711). Diplomația lui Petru I depășește cadrul regional restrâns, caracteristic politicii externe a Statului moscovit, și capătă trăsături noi, transformându-se într-o politică continental-europeană.⁵ Odată ajunsă aici, Rusia a continuat să înainteze, pas cu pas, timp de două secole, către Balcani și Strâmțori.

Unul din susținătorii și promotorii politicii reformatoare a lui Petru I feldmareșalul Burkhard Christoph von Münnich (1683-1767) avea să-i declare, în timpul domniei Ecaterinei II, viitorului împărat al Rusiei Pavel I că: “Petru cel Mare începând cu anul 1695, când pentru prima dată a asediat Azovul, și până la sfârșitul vieții sale nu a abandonat scopul său preferat – de a cucerii Constantinopolul și de a-i alunga pe turci și tătari, iar în locul lor de a restabili imperiul creștin al grecilor.”⁶

Ani la rând, pe parcursul a mai bine de două secole, Țările Române au fost teatru de război între armatele celor trei imperii: Otoman, Habsburgic și Țarist. Războaiele ruso-turce și ruso-austro-turce semnifică confruntarea celor trei mari imperii pentru rezolvarea *Problemei Orientale* – chestiune internațională, ce însumează un set de probleme ce țin de domeniul geopoliticii din perioada de la sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XX, vizând posesiunile europene ale Turciei, controlul asupra Strâmțorilor Mării Negre, în contextul intensificării luptei de eliberare națională a popoarelor balcanice. Devenind o problemă a echilibrului european, ea capătă contururi diplomatice bine definite deja în timpul negocierilor Păcii de la Karlowitz (1699), când se atestă reculul Imperiului otoman, când Austria devine o putere balcanică, iar Rusia lui Petru I – putere europeană. De evoluția raporturilor Marilor Puteri, angajate timp de mai bine de două secole în rivalitatea politico-militaro-economică în sud-estul Europei, sunt legate

¹ Vezi: Parasca P., *Antecedente ale înstrăinării Basarabiei până la 1812*, în: *Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 3, p. 27

² Papacostea Șerban, *Basarabia – un nume de țară*, în: *Revista istorică*, tom XXI, 2010, nr. 3-4, p. 215

³ *Ibidem*

⁴ Vezi: Denize E., *Problema Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în: *Destin românesc*, an VI, 1999, nr. 23 (3), p. 9-28 și în: *Studii și materiale de istorie medie*, vol. XVII, 1999, p. 153-175; Idem, *Începuturile problemei Basarabiei. Ștefan cel Mare*, în: *Studii și materiale de istorie medie*, vol. XVI, 1998, p. 31-47; Idem, *Problema Basarabiei de la Ștefan cel Mare la Mihai Viteazul*, Edit. Dorul, Aalborg, 2001

⁵ Молчанов Н. Н., *Дипломатия Петра Великого*. М., 1990, с. 15.

⁶ Костомаров Н. И., *Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей*. М., 1992. Кн. 3. Вып. 2, с. 100.

nemijlocit rapturile teritoriale și pierderile umane și materiale suferite de Țările Române (inclusiv și geneza *Chestiunii basarabene* la 1812). Impactul acestor războaie asupra destinului românilor a fost pe deplin înțeles și descifrat de către Mihai Eminescu, care a scris în publicistica sa politică, la 1878: „Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miază-zi; luptele ei orientale sunt o întreagă istorie și acela care nu cunoaște această istorie, ori care o cunoaște și nu ține seamă de ea, nu este un bărbat politic și nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la viața politică”.⁷

În această ordine de idei *Anul 1774*, este considerat drept începutul unor schimbări calitative în raporturile Principatelor Române cu Sublima Poarta, favorizând creșterea rolului acestora pe arena internațională. Totodată, Poarta acceptase dreptul Rusiei de a „vorbi în favoarea lor”. Tratatul de pace, ce a pus sfârșit războiului ruso-turc din 1768-1774, a fost încheiat la Kuciuk-Kainargi, la 10 iulie 1774. *Articolul 16* din tratat prevedea limitarea tributului Principatelor plătit Porții, amnistierea locuitorilor, care au participat la război de partea Rusiei și scutirea lor de impozite pe timp de doi ani, restituirea pământurilor transformate în raiale, iar „miniștrii curții imperiale ai Rusiei... să poată vorbi în favoarea lor (Principatelor Române – *n.n.*) și făgăduiește a-i asculta cu toată considerația ce se cuvine unei puteri prietene și respectate” ș.a.⁸

Keith Hitchins, susține că istoria „României moderne” începe chiar în anul 1774, deși „în acel an nu s-a consemnat nici o bătălie de mari proporții și nu a avut loc nici o ruptură bruscă cu trecutul”. Sub un unghi extern al abordării istoriei noastre, prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, se produce „începutul unor schimbări fundamentale” în statutul internațional al Principatelor, datorită „dreptului de reprezentare” al ambasadorului Rusiei la Istanbul, pentru apărarea acestora „împotriva încălcării autonomiei lor”, ceea ce ar însemna și începutul unei eradicări ireversibile a suzeranității otomane.⁹

La hotarul secolelor XVIII-XIX în viața politică europeană *Problema Orientală* se agravează – cauza fiind, pe de o parte, criza Imperiului otoman și dezvoltarea mișcării de eliberare națională a popoarelor supuse sultanului, iar, pe de altă parte, amplificarea luptei marilor puteri pentru dominația economică și politică în sud-estul Europei și în Orientul Apropiat. Principalii protagoniști ai *Problemei Orientale* la etapa dată sunt cele mai puternice state europene: Rusia, Austria, Franța și Marea Britanie.

Deja după *pacea de la Șîștov (1791)*, agenții Franței relatau: curțile de la Viena și S. Petersburg au început „a simți” importanța acestor bogate Principate – Moldova și Țara Românească, care au devenit „obiectul ambițiilor spoliatoare și cauza problemelor continue pentru Poartă”, deoarece nu așteptau „decât momentul favorabil pentru a le acapara”.¹⁰

După cum am menționat, de la bun început, *Problema Basarabeană* este o componentă a *Problemei Orientale* și ea trebuie analizată în contextul evenimentelor politice din Europa din acea perioadă.

Semnificativ se prezintă însuși faptul cum a reacționat Poarta otomană, atunci când Ecaterina II a semnat la 7 octombrie 1779 *ucazul* privind înființarea consulatelor generale ale Rusiei în „Moldova, Valahia și Basarabia”,¹¹ considerând că aceasta ar fi *începutul sfârșitului* dominației turcești în Principate¹². Conform Păcii de la Iași (29 decembrie 1791 / 9 ianuarie 1792), Rusia încorporează pământurile dintre râurile Bug și Nistru, iar la 1793, după împărțirea Poloniei, anexează și teritoriul situat mai la nord de râurile Codâma și Iagorlâc. Teritoriul dintre Bugul de Sud și Nistru – *Transnistria moldovenească* – transformat în provincie rusească către anii 1792–1793, avea să joace rolul unui *cap de pod* în zona Balcanilor și a Dunării. E semnificativ faptul că, deja în martie 1790, diplomația rusă, la indicația Ecaterinei II, preconiza și anexarea *Basarabiei*, adică a *raialelor* din sudul teritoriului pruto-nistrean.¹³

⁷ Eminescu Mihai, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*. Ed. a 2-a. Chișinău: Litera Internațional, 2008, p. 243

⁸ *Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1858)* / Ion Eremia, Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 636-637; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, pp. 583-584

⁹ Keith Hitchins, *Românii, 1774 – 1866*. București: Humanitas, 1996, p. 9

¹⁰ Archives du Quai d'Orsay (Paris). *Correspondance consulaire et commerciale*. Bucarest (1795-1805). Tome 1, f. 1

¹¹ Primul consul al Rusiei a fost S. Lașcarev: 1781-1782. Cf.: Șerban C., *Înființarea consulatelor ruse în Țara Românească și Moldova*, în: *Studii și cercetări de istorie medie*, 1951, nr. 1

¹² Гросул Г. С., *Дунайские княжества в политике России. 1774-1806*, Кишинев, 1975, с. 78

¹³ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)*, / Отв. ред.: Д.М. Драгнев. Кишинев: Штиинца, 1987, с. 349 – 350

Astfel, după Pacea de la Iași (1792) reședința consulului general al Rusiei a fost transferată de la București la Iași, iar cea a vice-consulului – la București. În 1798, prin ordinul lui Pavel I, de la 25 ianuarie, au fost lărgite funcțiile consulului general în Moldova. De fapt, la Galați s-a instituit postul agentului cu funcții comerciale și politice pe lângă consulatul general rus.

Către începutul sec. XIX postul de *vice-consul* din București a fost ridicat la cel de *consul* – aproape independent față de consulul general din Iași. Astfel, în perioada de după Pacea de la Iași și până la declanșarea noului război ruso-turc din anii 1806-1812 instituția consulară a Rusiei a evoluat, deoarece s-au format de fapt două consulate sinestătătoare în ambele Principate: *general* – în Moldova și *consulat simplu* – în Țara Românească.¹⁴ Fapt ce denotă importanța geopolitică a Principatelor în politica Rusiei la hotarul secolelor XVIII-XIX. Promotorii acestei politici în perioada dată au fost un șir de diplomați în serviciul Rusiei, care au acționat destul de activ în Țara Moldovei: S. Lașkariov (1782), I. Severin (1782-1799), V.F. Malinovski (1800-1802), A. Jerve (1802-1804) și I. Bolkunov (1805-1806).

Impactul *tratatului de alianță ruso-turc din 1799* și a *hatti-șerifului din 1802* asupra ambelor Principate semnifică adevărate momente de cotitură în evoluția raporturilor ruso-otomane, care și-au lăsat implicit amprenta și asupra situației politice a Moldovei și Țării Românești în cadrul Imperiului Otoman la răscrucea secolelor XVIII-XIX. În relațiile comerciale a fost importantă stabilirea la 1793 a cordonului sanitaro-vamal de la Nistru, care includea către începutul secolului al XIX-lea două carantine (Dubăsari și Movilău), patru vămi (Dubăsari, Movilău, Iagorlâc, Maiaki) și două posturi vamale (Isakoveț și Parcani).¹⁵

Bazându-ne pe supoziția că esența geopoliticii rezidă în controlul asupra *spațiului*¹⁶ (în primul rând *politic, militar, economic* etc.), vom menționa că Principatele se aflau pe parcursul sec. al XVIII-lea într-un *câmp încrucișat*, adică erau într-un *spațiu* la care pretindeau mai multe imperii: otoman, țarist, habsburgic. Țările Române, deși alcătuiau, de fapt, fără nici un echivoc, conform terminologiei geopolitice,¹⁷ un *câmp endemic*, adică un teritoriu pe care comunitatea națională s-a constituit, ca atare, și care în procesul formării sale s-a aflat sub controlul său, erau considerate ca fiind incluse, conform unui șir de tratate internaționale, în așa-zisul *câmp total* al Porții Otomane. Adică, se aflau sub suzeranitatea totală a otomanilor, fiind sub multiple forme de control: *politic, militar, comercial, logistic ș.a.*¹⁸

Însă acest teritoriu era disputat din ce în ce mai mult atât de unele puteri limitrofe (Austria, Rusia – vecină de la 1792), care întreprindeau o expansiune directă asupra posesiunilor otomane, cât și de altele mai îndepărtate (Franța), care, neavând căi de comunicații directe cu Principatele Române, încercau să-și stabilească aici un *punct de reper geopolitic*, fapt ce a provocat adevărate *cutremure politice* (folosind expresia lui Mehedinți)¹⁹ atât la 1774-1775, 1791-1792, dar, mai ales, la 1812, deoarece Principatele, în calitatea lor de *zonă de interferență*, au fost un *măr al discordiei* între imperiile rivale.

Prin urmare, către sfârșitul secolului al XVIII-lea Rusia căpăta întregul țărm nordic al Marii Negre, inclusiv Crimeea (încorporată încă la 1783). Tratatul de pace de la Iași e semnificativ deci, prin faptul, că el a încheiat o întreagă etapă în relațiile ruso-turce, ce a vizat în modul cel mai direct situația geopolitică a Principatului Moldovei. Imperiul Rusiei devine de acum țară limitrofă a Principatului, cu frontiera pe râul Nistru, care, conform păcii semnate, trebuia să "slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii". Însă, acest hotar natural n-a "rezistat" mult timp în fața expansiunii țariste, căci numai peste două decenii - la 1812, a fost strămutat din nou cu forța, conform altei păci, celei de la București, pe un alt râu - pe cel al Prutului.

¹⁴ Гросул Г. С., К вопросу об учреждении и становлении генерального русского консульства в Дунайских княжествах и Бессарабии // Доклады научной сессии. 1963 – Кишинев, 1964, с. 5

¹⁵ Cereș Irina, Aspecte cu privire la relațiile economice ale Imperiului Rus cu Principatul Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, în: *Tyragetia*, vol. VII (XXII), nr. 2, 2013, p. 136

¹⁶ Плешаков К., Геополитика в свете глобальных перемен // Международная жизнь. 1994, nr. 10, с. 32

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34-37; Cf.: Maxim M., *Țările române și Înalta Poartă*. -București, 1993.

¹⁹ Vezi: *Glosarul în Geopolitica*. Vol. 1 / Editori: E. I. Emandi, Gh. Buzatu, V. S. Cucu. -Iași, 1994, p. 569.

Geneza problemei: 1812

Premizele Problemei basarabene (Războiul ruso-turc din 1806-1812)

Soarta celor două principate în timpul Războiului ruso-turc din anii 1806–1812 a fost permanent unul din factorii importanți ai raporturilor internaționale vizînd alianțele politice și militare ale Rusiei, Austriei, Franței și altor state.²⁰ Negocierile ruso-franceze și tratatele încheiate la Tilsit și Erfurt (1807, 1808) demonstrează că diplomația secretă europeană a evoluat într-o nouă fază: Europa este împărțită de marile puteri, Franța și Rusia, în *sfere de influență*. La Erfurt, Napoleon și-a dat consimțământul ca Alexandru I să-și anexeze Finlanda și Principatele Române, deși, ulterior, s-a opus extinderii Rusiei în direcția Balcanilor.

Moldova și Țara Românească, fiind antrenate în lupta Marilor Puteri europene, au devenit, la începutul secolului al XIX-lea, teatru de război și *pioni* ai disputelor geopolitice, veritabilelor dueluri diplomatice, care s-au soldat cu anexarea la Imperiul Rusiei a unei jumătăți din teritoriul Principatului Moldovei (ținuturile dintre Prut și Nistru).

Declanșarea Războiului ruso-turc din 1806-1812 n-a fost inițiată de Poarta Otomană, chiar dacă istoriografia sovietică și cea rusă au susținut că anume mazilirea domnilor Țării Românești (C. Ypsilanti) și Moldovei (Al. Moruzi) în luna august 1806, la insistența Franței și fără asentimentul Rusiei, a fost motivul principal al diferendului. Acesta a fost, însă, doar un pretext pentru expansiunea țaristă, deoarece la 3 (15) octombrie 1806 Poarta, la insistența diplomației ruse, i-a restabilit în domnie pe principii anterior destituiți. Astfel, provocarea ostilităților ruso-otomane în toamna anului 1806 a fost determinată nu atât de divergențele de neînălțurat, la acel moment, dintre Rusia și Imperiul Otoman, cât de derularea nefavorabilă pentru țarism a confruntării intereselor Rusiei și Franței în sud-estul Europei, condiționată, la rândul său, de expansionismul țarismului rus și de modificarea raportului de forțe a marilor puteri pe întreg continentul european.

Niciodată, nici până atunci, nici după, țarismul n-a fost atât de belicos, ca în anii 1805-1812. În răstimp de numai opt ani, Rusia a purtat opt războaie: în 1805, 1806-1807 și 1812 cu Franța; în 1806-1812 cu Imperiul Otoman; în 1804-1813 cu Iranul; în 1807-1812 cu Anglia (care, deși nu a înregistrat nicio confruntare militară, a adus mari prejudicii economice); în 1808-1809 – cu Suedia; în 1809 – cu Austria, dintre care ultimele cinci războaie le-a purtat concomitent.²¹

Pentru a *convinge* Poarta Otomană să revină la „colaborarea” cu Rusia, țarismul a recurs la un act violent de agresiune – ocuparea militară, în noiembrie-decembrie 1806, a Moldovei și a Țării Românești, pe care, după declararea oficială a războiului de către Poartă, la 18 (30) decembrie 1806²² (conform altor surse: la 24 decembrie /5 ianuarie 1807 – *stil nou*), le-a considerat ca teritorii „cucerite prin forța armelor”.

După cum mazilirea domnitorilor n-a fost unica și principala cauză, care a determinat decizia din timp planificată a guvernului țarist, tot așa și readucerea lor la cârma Principatelor n-a fost, și nici nu putea fi, factorul preponderent, care să contribuie la ameliorarea raporturilor ruso-otomane, la rezolvarea tuturor chestiunilor ce țineau de supremația rusă în zona Balcanilor și a Strâmtoarelor Mării Negre. Astfel, revocarea lor de către Poarta Otomană a servit doar drept *motiv formal* pentru introducerea armatei țariste (cu un efectiv de aproximativ 33 mii de oameni)²³ în Principate și realizarea scopurilor strategice ale Imperiului Rusiei.

Guvernul țarist, rezolvând orice problemă după principiul *dreptului celui mai puternic*, era atât de sigur în eficacitatea „șocului extraordinar”, încât nici nu considera dislocarea trupelor ruse în Principatele Române ca o acțiune militară îndreptată direct împotriva Porții Otomane, ci, doar „un element necesar în realizarea planului elaborat de a înclina Divanul spre o comportare mai înțeleaptă cu ajutorul măsurilor energice”.²⁴ De remarcat că ocuparea militară a Principatelor corespundea recomandărilor lui A. Czartoryski, care au fost expuse de ex-ministrul externelor în *Proiectul manifestului împotriva Porții*, alcătuit la 16 (28) august 1806.²⁵

²⁰ Vezi: Mischevca V., *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*. - Chisinau. 1999. p. 59-108

²¹ Троицкий Н. А., *1812. Великий год России*. М., 1988, с. 20

²² Петров А., *Война России с Турцией (1806-1812 гг.)*. Т. 1. - СПб., 1885, с. 124

²³ Балканские исследования. Вып. 18. Александр I, Наполеон и Балканы. - М., 1997, с. 174

²⁴ *Внешняя политика России XIX и начала XX века /ВПР/. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая. 1801-1815 гг.* Т. III, - М., 1963, с. 418

²⁵ *Ibidem*, p. 717 (nota nr. 264; vezi nota nr. 144)

Acest război a fost cel mai lung conflict militar dintre cele două mari imperii din secolele XVIII-XIX, însă trăsătura lui principală au constituit-o nu atât operațiile militare, cât, în mod deosebit, contactele diplomatice, inclusiv diplomația secretă.

În concluzie, referitor la disputa „Cine a declanșat războiul ruso-turc din 1806-1812?” – constatăm că, acest război a fost declanșat în cadrul răbufnirii *Problemei Orientale*, având următoarele caracteristici:

- inițiat – de Rusia (Alexandru I), care s-a manifestat drept agresor
- instigat – de Franța (Napoleon I Bonaparte)
- s-a apărat – Imperiul Otoman (s-au perindat trei sultani)
- s-au implicat – Marile Puteri (Franța, Marea Britanie, Austria, ș.a.)
- au intermediat – Marea Britanie (1806), Franța (1807, 1808)
- i-au suportat consecințele – Principatele Române (1806-1812)
- teatrul de război – de la Nistru până la Dunăre, Caucazul de Nord, Marea Neagră, Marea Mediterană, însă luptele hotărâtoare au fost date pe linia Dunării
- victimă nemijlocită a războiului – Țara Moldovei (scindată în jumătate, pe talvegul Prutului, la 1812)
- au încercat să profite (din culise) – fanarioții din familiile: Ypsilanti (la începutul războiului) și Moruzi (la sfârșitul războiului)
- l-au încheiat – Poarta Otomană și Imperiul Rus (Pacea semnată la București, 16(28).05.1812; ratificată la Istanbul și Vilnius 11(23).06.1812; schimbul actelor de ratificare s-a produs la București, 2(14).07.1812)

Astfel, teritoriul încorporat a fost numit de către administrația țaristă „Basarabia”²⁶, extinzându-se numele istoric propriu doar părții geografice din Sudul Moldovei (dintre Dunăre și Nistru), ce a format ulterior „oblastia”, iar mai târziu „gubernia” rusească sub același nume, până la prăbușirea țarismului în 1917. Rusia „... puse poreclă prin sceptru, prin sabie a guberniei noi – Basarabie”.²⁷ Până și toponimia istorică a fost pusă în serviciul politicii expansioniste rusești, pentru a ascunde rășluirea Moldovei și, poate, a păstra acea „enigmă” a *Anului 1812*. Dar, zadarnică le-a fost încercarea, deoarece: „Însuși numele „Basarabia” țipă sub condeiele rusești. Căci Basarabia nu însemnează decât țara Basarabilor”.²⁸

Din cele expuse mai sus conchidem că, la 1812 spinoasa chestiune Orientală a generat o nouă problemă internațională – *Problema basarabeană* – care ulterior, pe parcursul secolelor XIX–XX, nu o singură dată va fi pusă în centrul atenției opiniei mondiale.

Rezolvarea parțială: 1856-1878

La o nouă răbufnire a crizei Orientale – în 1856, Rusia țaristă a fost învinsă, fiind impusă de „areopagul european” să reîntoarcă Principatului Moldovei o parte din teritoriul anexat: cca 10 288 km² (10 754 verste²) cu o populație de cca 127 451 oameni.²⁹ Însă, la 1878, după 22 de ani de integrare și dezvoltare națională firească, această bucată a Basarabiei a fost din nou reanexată de către Rusia, conform deciziilor congresului de la Berlin.

Iar „rezolvarea definitivă a chestiunii (*basarabene*), - precum scria profetic M. Eminescu la 1878, cu 40 de ani înainte, - va rămâne amânată până la un război viitor, în care Rusia va fi biruită, iar nu biruitoare”.³⁰ Fapt ce s-a și împlinit la 1918.

²⁶ Referitor la toponimul *Basarabia* și controversele despre evoluția acestui nume, care se referea inițial la un teritoriu mic din apropierea gurilor Dunării vezi recente studii: Chirtoagă I., *Enigma unui nume: Basarabia*, în: *Historia*, nr. 125, mai 2012, p. 8-13; Cf.: Țurcanu I., *Descrierea Basarabiei: Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al XX-lea)*. Chișinău: Cartier, 2011

²⁷ Crușevan (Cantacuzino) Olga, *Pământul natal* (1973), în: *Literatura și Arta*, 30. 11. 1996

²⁸ Eminescu Mihai, *Între Scylla și Charybda*. Opera politică..., p. 124

²⁹ Халиппа И. Н., *Основные исторические данные о Бессарабии // Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии*. Том II, Кишинев, 1902, с. 26

³⁰ Eminescu Mihai, *Între Scylla și Charybda*. Opera politică. / Ed. a 2-a. Chișinău: Litera Internațional, 2008, p. 253-254

Soluționarea problemei: 1918-1940

De remarcat intuiția de vizionar a lui Eminescu, care, făcând o radiografie a situației Rusiei, a scris: „această putere este poate unica care, bătând, s-a lășit, bătută, n-a pierdut nimic, sau aproape nimic, căci înlăuntrul ei toate s-au făcut cu încetul, fără nici un fel de săritură... Țarigradul a fost visul neîmbătrânit al slavilor de nord.”³¹ Eminescu scria la 10 februarie 1878: „Chestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existență pentru poporul român”³² și această supoziție s-a repetat, din păcate, din nou în iunie 1940. El a mai scris, la 1881, cu 33 de ani până la declanșarea primei „conflagrațiuni generale”, despre aceea că: „alianțe noi se pregătesc în Europa. Un mare război e poate inevitabil.”³³

Expresia culminantă a esenței românești a moldoveanului din stânga Prutului, cărui i s-a mai zis după 1812 – „basarabean”, s-a manifestat la 27 martie (9 aprilie) 1918, când Sfatul Țării, invocând *puterea dreptului istoric și a dreptului de neam*, proclamă unirea Basarabiei cu România.

Vecinul de peste Nistru – Republica Ucraineană la acea dată, în *Nota de răspuns a guvernului de la Kiev la nota din 20 aprilie 1918 a guvernului român*, din 5 mai 1918 declarase că: „...în momentul de față, guvernul Ucrainei refuzând în mod pozitiv să recunoască drepturile României asupra Basarabiei și revendicând propriile sale drepturi asupra acestei regiuni, n-are deloc intenția de a viola în vreo manieră oarecare dreptul la libera dispoziție a Basarabiei, în deplină justiție potrivit rațiunii. El își propunea, conform expresiei formale a voinței poporului din Basarabia, și își propune și astăzi același lucru, să acorde întregii populații din Basarabia o autonomie politică care i-ar garanta cele mai largi drepturi în domeniul social, politic și intelectual. Este evident că interesele vitale ale Ucrainei – strategice și economice – cer ca guvernul Ucrainei să insiste asupra încorporării Basarabiei care își păstrează autonomia politică, la Ucraina, care are toate drepturile în acest sens și ceea ce este de asemenea și voința mării majorități a populației Basarabiei.”³⁴

Marile puteri aliate (Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia) au recunoscut României, prin semnarea Tratatului de pace de la Paris (28.10.1920), suveranitatea asupra Basarabiei în hotarele dintre Prut și Nistru. Însă, URSS în problema recunoașterii unirii Basarabiei avea să ocupe o poziție intransigentă, fapt ce a determinat ca această problemă să rămână deschisă în cadrul relațiilor cu sovieticii pe întreaga perioadă interbelică. Tratatul din 28 octombrie 1920 a fost ratificat de către Marea Britanie la 19 mai 1922, de către Franța la 11 mai 1924, Italia – la 7 martie 1927, iar SUA l-au recunoscut *de facto* în 1933; Japonia a făcut excepție în acest caz, urmare a Convenției semnate la 20 ianuarie 1925 cu U.R.S.S., în problema Insulei Sahalin, aceasta primea anumite privilegii economice, drept pentru care nu a mai ratificat tratatul.³⁵

Astfel, conform *Tratatului de pace de la Paris* (1920) s-a legiferat sub aspect internațional soluționarea pașnică a Problemei basarabene (1918), iar prin semnarea *Tratatului de la Moscova* – dintre Rusia sovietică și Turcia s-a anulat inclusiv și *Tratatul de pace de la București* (din 16 (28) mai 1812): tratatul sovieto-turc din 16 martie 1921 a stipulat părților semnatare să nu recunoască niciun tratat de pace sau alte acte internaționale, în cazul în care ar fi impuse cu forța să adere una dintre părți (articolul 1), anulându-se tratatele inegale ale guvernului țarist cu Turcia (articolul 6), fiind declarate nule orice fel de acțiuni și drepturi referitoare la regimul stabilit de aceste tratate (articolul 7).³⁶

Redeschiderea problemei (1940) și perpetuarea ei după 1944

Îndelungata dominație străină a Basarabiei a avut câteva scurte întreruperi, între 1918-1940, 1941-1944 și în relativă independență a teritoriului care alcătuiește Republica Moldova de la

³¹ *Ibidem*, p. 58.

³² *Ibidem*, p. 471.

³³ Eminescu, *Opere* în 8 volume. Coord. ed.: Mihai Cimpoi. Ed. a 2-a. Vol. VII: *Publicistică*. Chișinău: Gunivas, 2008, p. 335.

³⁴ <http://centenarulromaniei.ro/nota-de-raspuns-a-guvernului-ucrainei-la-nota-din-20-aprilie-a-guvernului-roman-din-5-mai-1918/>

³⁵ Citiriga D., *Diplomația franceză și problema unirii Basarabiei cu România*, în: *La frontierele civilizațiilor: Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios: Conferință internațională: Galați, 21-23 octombrie 2010*. / George Enache, Arthur Tulus, Cristian-Dragoș Căldăraru, Eugen Drăgoi. Galați: Partener - Galați University Press, 2011, p. 173.

³⁶ *Документы внешней политики СССР*. Том III. М., Госполитиздат, 1959, с. 597-604

1991 încoace. Epigonii actuali ai istoriografiei sovieto-ruse de la Moscova încearcă să demonstreze cum că: „În rezultatul acțiunilor Uniunii Sovietice în iunie 1940 a fost *restabilită* (? *Subl. n.*) frontiera sovieto-română pe râurile Prut și Dunăre, stabilită încă de către hotărârile congresului de la Berlin din 1878 (?). Basarabia a fost *eliberată* (?) de sub ocupația română și *s-a reunit* (? - *subl. n.*) cu URSS.”³⁷ Din păcate, și unii istorici de la Chișinău, pretinzând a fi mai originali în demersurile „moldovenismului antiromânesc”, consideră că „chestiunea basarabeană, problema basarabeană” în relațiile internaționale, în relațiile sovieto-române a apărut în anul 1918... Începând cu anul 1917 „problema basarabeană” nu mai poate fi considerată o problemă a României ori Rusiei, ci în primul rând este o chestiune a Moldovei și moldovenilor”.³⁸

În această ordine de idei, și-au expus demersurile și un șir de istorici contemporani, întruniți într-o „Conferință științifică internațională” la Chișinău (1-5 aprilie 2012).³⁹ Mai tranșanți sunt chiar unii ziariști, care, distorsionând adevărul istoric, scriu: „Anul 1812 a fost un an tragic pentru Moldova voievodală, la acea vreme raia turcească (?), tragic ca și Conchista spaniolă pentru popoarele băștinașe din America Latină, dar anume din acel an începe să se înfiripeze și să se constituie poporul nostru cel moldovenesc care în anul 1991 a devenit suveran în țara sa.”⁴⁰

Despre această „legitate” istorică punctează, în tezele sale, și istoricul-diplomat rus V. Kuzmin, care crede că „Pacea de la București... a fost un eveniment istoric hotărâtor, ce a determinat posibilitatea renașterii statului moldovenesc independent la sfârșitul secolului al XX-lea”.⁴¹ Or, nu această teză a fost vociferată și de către Președintele rus, Vladimir Putin, care a marcat printr-o declarație făcută la 12 septembrie 2012, cei 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Țarist. VI. Putin i-a spus deschis premierului moldovean VI. Filat, la întrevvedereea lor de la Soci, cum că Pacea de la București, din anul 1812: „a pus bazele statalității moldovenești”.⁴² Aserțiunile diplomației contemporane ale Federației Ruse sunt, în fond, niște replici vechi ale poziției Rusiei, expuse încă la 1878, când rușii ne-au mai spus „...nouă tuturor că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 și că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace. Deci, fiindcă au anexat Basarabia la 1812, trebuie să reanexeze astăzi...”⁴³

Istoriografia sovietică s-a străduit să demonstreze, în pofida adevărului istoric, că: „problema basarabeană ca problemă internațională a apărut pe arena istoriei către începutul anului 1918 și a dispărut la mijlocul anului 1940”, semnificând, în general, raporturile bilaterale dintre România și U.R.S.S. privind litigiul teritorial față de Basarabia.⁴⁴ Această teză devenită axiomatică în „studiile” istoriografiei sovietice moldovenești și-a găsit expresia cea mai detestabilă, atunci când s-a afirmat, că: „schimbul de Note sovieto-române din 26–28 iunie 1940 s-a încheiat cu rezolvarea pașnică și bazată pe dreptate a problemei Basarabiei...”⁴⁵

Astfel, guvernul sovietic deja prin *Nota* sa din 18 aprilie 1918 și-a exprimat atitudinea față de voința poporului român din Basarabia (Moldova dintre Prut și Nistru) – de a se uni „pentru totdeauna” cu Patria-mamă, calificând fără echivoc Actul reîntregirii naționale, nici mai mult, nici mai puțin, ca fiind: „...absolut lipsit de orice putere de drept internațional”⁴⁶ (?).

Nu o singură dată apologetii țarismului, ulterior și cei bolșevici, iar astăzi neocomuniștii și cercurile revanșarde ale „patrioților” ruși încercând să apeleze la dreptul internațional, la dreptul

³⁷ Мельтохов М., *Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940*. М.: Вече, 2010, с. 8

³⁸ Nazaria S., Stepaniuc V., *Problema basarabeană în istoriografie. 1917-1947*. Chișinău, 2010, p. 8-9

³⁹ Conferința științifică internațională „Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relațiilor multisekulare moldo-ruso-ucrainene”, 1-5 aprilie 2012. Chișinău, 2012. <http://ava.md/news/015207-anons-vnimaniq-smi-mezhdunarodnaya-nauchnaya-konferenciya-prisoedinenie-bessarabii-k-rossii-v-svete-mnogovekovogo-moldo-rossiisko-ukrainskogo-sotrudnichestva.html#commentary> (ultima accesare 17. 09. 2012)

⁴⁰ Mihail V., *Anul 1812. O nouă provocare românească* <http://saptamina.md/pub/2011/05/anul-1812-o-noua-provocatie-romaneasca.html> (ultima accesare 17. 09. 2012)

⁴¹ Тезисы выступления посла России в Молдавии Кузмина В. И. // Republica Moldova – 20 de ani de independență statală. Conferință științifică internațională. Chișinău, 5-6 octombrie 2011. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 5

⁴² <http://www.europalibera.org/content/article/24706490.html> <http://www.cotidianul.ro/istoria-dupa-putin-1812-anul-de-gratie-al-moldovei-193989/> (ultima accesare 17. 09. 2012)

⁴³ Eminescu Mihai, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*. Ed. a 2-a. Chișinău: Litera Internațional, 2008, p. 110

⁴⁴ Лазарев А.М., *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев, 1974, с. 65, 71, 94; Cf.:

Дембо В., *Бессарабский вопрос*. М., 1924; Александри Л. И., *Бессарабия и бессарабский вопрос*. М., 1925

⁴⁵ *История РСС Молдовенешть дин челе май векь тимпурь пенэ ын зилеле новстре*. Кишинэу, 1984, п. 372–373

⁴⁶ *История РСС Молдовенешть*. Вол. II, Кишинэу, 1970, п. 92

istoric al acestui popor situat la răscrucea căilor și intereselor Marilor Puteri, au fost și sunt practic autodemascați de înseși argumentele istorice la care fac tentative zadarnice să apeleze cu atâta impertinență.

Toate aceste raționamente sunt false, nu sunt și nici nu pot fi fondate, deoarece nu au la baza lor istorismul și principiul democratic al autodeterminării naționale, ci doar conceptul dreptului forței – *forța cinismului și cinismul forței* – unul din argumentele „legitimării” extinderii teritoriale à Imperiului Rus, preluat și ajustat ulterior de către ideologia marxist-leninistă, prin doctrina expansiunii comuniste (faimoasa teză à „exportului revoluției” etc.).

Cu atât mai regretabil se prezintă poziția unor istorici din Occident, care, *volens uolens*, tratează evenimentele istorice de la 1918, practic, prin prisma șovinismului „velicorus”. Căci, dacă și E. Carr (Marea Britanie), și N. Werth (Franța) ș. a. susțin eă „în ianuarie 1918 România a copleșit și anexat Basarabia”⁴⁷ – aceasta este de fapt încă o dovadă în plus că *Problema basarabeană* necesită o abordare complexă, începând cu premisele ei de ordin politico-diplomatico-militar, ce-și găsesc explicația în cunoașterea *Chestiunii Orientale*, în general, a raporturilor internaționale din Europa de Sud-Est sau mai precis a relațiilor ruso-otomane din perioada precedentă: în secolele XVIII–XIX.⁴⁸

⁴⁷ Эдвард Карр, *История Советской России*. Книга I, Т. I. М., 1990, с. 301; Никола Верт, *История Советского государства, 1900–1991*. М., 1992, с. 120

⁴⁸ Consemnăm că astfel de studii au fost elaborate încă în perioada interbelică: Pelivan I.G., *La Bessarabie sous le regime russe (1812– 1918)*, Paris, 1919; Nistor I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923; Ciobanu Șt., *Basarabia*, Chișinău, 1926; Ghibu O., *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926; Cazacu P., *Moldova dintre Prut și Nistru*, Iași, 1929; Boldur Al., *La Bessarabie et les relations Russo-Roumaines*, Paris, 1927; Болдур А., *Бессарабский вопрос*. Кишинев, 1930; Idem, *Statutul internațional al Basarabiei*. Chișinău, 1938; Bogos D., *Basarabia de la 1812 până la 1938*, Chișinău, 1938; Iorga N., *Adevărul despre trecutul și prezentul Basarabiei*, București, 1940; Părvu Dumitru, *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale (Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)* / Studiu introductiv, note și indice de nume de Ion Constantin. București, 2013

BASARABIA, de la anexare, la Unire (1812-1918)

Gheorghe Negru

REZUMAT. Studiul reprezintă o privire de ansamblu asupra principalelor etape ale mișcării naționale a românilor din Basarabia în anii 1812-1918. Autorul se bazează, în temei, pe propriile cercetări, efectuate pe baza unor noi documente depistate în arhivele din Republica Moldova, Rusia, România. Pornind de la „fazele structurale” caracteristice mișcărilor naționale, menționate de savantul ceh Miroslav Hroh, autorul evidențiază mai multe etape: 1) anii 1812-1900 („faza A”); aceștea, la rândul lor, sunt divizați în două perioade: a) 1812 - înc. anilor '60; b) înc. anilor 60 - 1900; unirea Principatelor Române în anul 1859 și constituirea statului național român modern a determinat, pe de o parte, fortificarea sentimentului național românesc printre intelectualii și nobilii moldoveni din Basarabia, crearea aici a unei grupări „românofile” distincte, iar pe de altă parte, schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, înăsprirea politicii de rusificare; 2) 1900-1916 („faza B”); militanții boieri sunt înlocuiți de activiști naționali provenind din diferite categorii sociale ale „stării de mijloc”, iar „naționalismul cultural boieresc” este înlocuit de „naționalismul revoluționar” sau „național-democratic”, mult mai influent și eficient; se solicită autonomia Basarabiei și se depun eforturi de constituire a unor partide politice; 3) anul 1917 („faza C”); căderea țarismului a creat condițiile pentru o mișcare națională de masă care a condus la crearea organizațiilor național-culturale și a Partidului Național Moldovenesc; se proclamă autonomia Basarabiei, independența și unirea cu România la 27 martie 1918.

Calea parcursă de Basarabia de la anexarea la Imperiul Rus, în anul 1812, și până la unirea ei cu România, la 27 martie 1918, a fost una plină de dificultăți și provocări care au pus în pericol ființa națională, limba și cultura românilor basarabeni. Păstrându-și graiul, tradițiile și obiceiurile, conservându-și ființa etnică și cultura tradițională, țăranul basarabean a păstrat și posibilitatea „renașterii” și „deșteptării” românești moderne a Basarabiei. Însă fără o elită culturală modernă, conștientă de identitatea și cultura sa românească, care să se opună politicii de rusificare și să inițieze mișcarea națională în Basarabia, șansele de supraviețuire a românilor basarabeni ar fi fost cu mult mai mici. Pe parcursul sec. XIX, multe grupuri etnice din cadrul Imperiului Rus au fost treptat asimilate.

O privire de ansamblu asupra mișcării naționale din Basarabia relevă o serie de etape care, în dependență de contextul istoric și de alți factori (asupra cărora nu putem insista acum), se deosebesc după scopurile urmărite de participanți, formele de manifestare ale rezistenței, amploarea și forța acesteia. Dacă pornim de la „fazele structurale” ale mișcărilor naționale, evidențiate de savantul ceh Miroslav Hroch¹, în Basarabia prima etapă („faza A”) a acestei mișcări, care se caracterizează prin cercetarea scrupuloasă a trăsăturilor lingvistice, culturale și sociale, începe în 1812 și durează până la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. În cadrul acestei lungi etape, se profilează alte două perioade calitativ deosebite: 1) 1812 – sfârșitul anilor 1850; 2) încep. anilor 1860 - sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. După cum putem constata, drept hotărâre servește unirea Principatelor Române în anul 1859 și consolidarea statului român modern în anii următori care a marcat atât schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, cât și a mentalității elitei culturale de aici. În anii 1812-1900, în pofida politicii de rusificare și izolare, a persecuțiilor autorităților țariste, s-a pus bazele, în paralel cu procesele din Principatele Române și România, dar la o scară mai mică, a identității românești moderne, dezvoltându-se în Basarabia o elită care s-a sincronizat cultural și politic cu procesele din România, „visând” la unirea cu țara respectivă. Această elită, împotriva politicii de rusificare, a generat un naționalism preponderent cultural care s-a bazat pe românismul modern, aflat în ascensiune în Principatele Române și România. Chiar dacă elita „românofilă” nu a fost numeroasă, ea a reprezentat partea cea mai conștientă și activă a societății, iar identitatea românească a constituit unica alternativă în fața rusificării, unica expresie, din punct de vedere cultural, identitar, a tendinței către modernitate a moldovenilor basarabeni.

Primul act de împotrivire în fața politicii de rusificare îl constituie respingerea, în anul 1814, a intențiilor guvernatorului I. Harting de a anula autonomia Basarabiei și legile moldovenești. Boierii au scris, în 1814, mai multe petiții, adresate țarului Alexandru I, ober-procurorului Sfântului Sinod și Comitetului de Miniștri, în care solicitau ca în administrația și instanțele judecătorești din Basarabia să fie păstrate legile moldovenești și limba română. Se solicita, de asemenea, ca mitropolitul Gavril să fie acceptat drept dirigitor în Consiliul Suprem, iar guvernator să fie numit un moldovean, general-maiorul Ilie Catargiu².

S-au opus ferm politicii de rusificare, în anul 1819, doi judecători de la Judecătoria ținută Akerman: Lemne Machedon și Grecul. Aceștea au refuzat să semneze actele alcătuite doar în limba rusă, solicitând ca ele să fie traduse în limba maternă, pentru că ei „doresc neapărat să asculte și să înțeleagă clar în propria limbă toate chestiunile dezbătute în această judecătorie”³.

La 21 iunie 1828, guvernatorul civil ad-interim al Basarabiei expedia țarului, ministrului afacerilor interne și guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei un tabel conținând o listă a unor persoane din Basarabia (postelnicul Inco Schino din Chișinău, sărdarul Costache Saidji din Chișinău, aga Costache Țigara din Chișinău, arhimandritul mănăstirii închinată Florești Luca din Lăpușna, județul Orhei, Anastasie Hristodul din Leușeni, județul Orhei, nobilul Anastasie Ciolac din Chișinău), monitorizate de poliția secretă a Imperiului Rus pentru „dorința de a uni Basarabia cu Moldova”⁴. În document se specifică că „persoanele menționate în tabel se află sub supravegherea poliției de la data de 24 iulie 1826, la indicația țarului, anunțată prin dispoziția din 10 iulie a aceluiași an a guvernatorului general al Basarabiei, contele Voronțov, în legătură cu suspectarea Domnului Moldovei, Sturdza, și a Voievodului Serbiei, Miloș Obrenovici, de intenții dușmănoase împotriva Moldovei (Basarabiei - n.n.)”. Supravegherea nu a oferit nimic compromițător, toți suspecții basarabeni dând dovadă de un „comportament adecvat”. Din păcate, dosarul de arhivă („curățat”, probabil, în perioada sovietică), intitulat „Corespondența guvernatorului civil cu polițiile orășenești și judecătoriile ținutale privind persoanele aflate sub supravegherea secretă a

¹ Мiрослав Хрох, От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе, Нации и национализм. Перевод с англ. и нем., Москва, Праксис, 2002, с. 125

² Iustin Frățiman, *Istoricul Mitropoliei Prilavia (Brăila)*, Chișinău, Tipografia Soc. An. „Glasul Țării”, 1923, p. 244-267

³ Gherghie Negru, *Limba română în instituțiile juridice și administrative din Basarabia (1812-1828)*, în *Caiete de Istorie*, Chișinău, an II, nr.1 (5), decembrie 2012, p. 1-2; Idem, „Constituția” din 1818 și funcționarea limbii române în instituțiile juridice și administrative din Basarabia, în *Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*, 2006, nr. 2, p. 82-83

⁴ Idem, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, Prut Internațional, 2000, p. 119-120

poliției pentru dorința de a uni Basarabia cu Moldova” nu ne oferă și alte detalii referitoare la acest caz interesant. E cunoscut însă faptul că Ioniță Sandu Sturdza, a devenit, în septembrie 1822, primul domn pământean, numit după șirul lung de domni fanarioți. El a fost contestat de autoritățile țariste, fiind perceput drept un adversar al influenței ruse în Moldova și un aliat de încredere al Imperiului Otoman. Nu cunoaștem astăzi dacă suspiciunile demnitarilor Imperiului Rus indicau intențiile reale ale domnului moldovean sau dacă ele erau nefondate, determinate de orientările geopolitice ale acestuia. Oricum, documentul permite reconstituirea unui tablou mult mai complex al predispozițiilor politice ale elitei basarabene din anii imediat următori de la anexare, completând șirul de documente care atestă la unii boieri moldoveni din epocă ceea ce Ioan Pelivan a numit „încredere mistică în pravoslavia rusească”⁵.

Consolidarea sentimentului național românesc din Principatele Române în anii 30-40 ai sec. XIX a influențat și starea de spirit a nobilimii moldovenești din Basarabia. În cadrul adunărilor nobililor și moșierilor basarabeni din anul 1839 cât și a adunării generale din 1 martie 1841, acestea, constatând starea deplorabilă a predării limbii materne în Basarabia, au solicitat extinderea predării limbii moldovenești (române) în școlile elementare lancasteriene și în școlile județene (aceasta se predă doar în școala județeană din Chișinău și la gimnaziul din același oraș), selectarea și numirea unor profesori de limbă maternă bine instruiți, comandarea manualelor și a literaturii didactice necesare în Moldova și Valahia⁶. În acel context, ținând cont de evenimentele din Principatele Române și de dispozițiile nobilimii basarabene, autoritățile imperiale nu au îndrăznit să respingă demersurile venite de la Chișinău, chiar dacă în 1843 expira termenul de șapte ani, fixat de hotărârea Consiliului de Stat din 13 iunie 1836, pentru primirea petițiilor în limba moldovenească (română). La 3 iunie 1841, Comitetul de Miniștri al Imperiului Rus a comunicat ministrului instrucțiunii publice hotărârea, aprobată de țar, privind permisiunea de al trimite pe directorul școlilor din Basarabia, Nelidov, la Iași și Cernăuți, pentru 20 de zile, cu scopul de a achiziționa manuale pentru „predarea limbii moldovenești la Gimnaziul din Chișinău și în școlile județene și căutarea acolo a unui comisionar în acest domeniu pe viitor”⁷. Iar la 17 septembrie 1842, ministrul adjunct al instrucțiunii publice, contele Șirinschi-Șihmatov, a acceptat introducerea predării „limbii moldovenești” doar în două școli județene: din Hotin și Bălți⁸.

Sub influența proceselor politice și naționale din Principatele Române, la 6 martie 1841, adunarea nobilimii din Basarabia a decis să propună autorităților imperiale ca să extindă și în ținutul dintre Prut și Nistru prevederile Regulamentului Organic referitoare la țărani, care, din 1833, „există la frații noștri”. Motivația, făcând referire la unitatea etnoculturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului, este foarte sugestivă („același neam pe ambele părți ale Prutului, identitatea vechilor legiuri și obiceiuri, asemănarea climei, a solului, a obiceiurilor și înclinărilor populației sătești, totul favorizează această a noastră cerere”)⁹.

În condițiile când populația din Basarabia, dar și autoritățile Imperiului Rus, erau conștiente de unitatea etnoculturală a românilor din Basarabia cu cei din Principatele Române, demersul nobilului Alexandru Mișcenco și a proprietarului tipografiei și litografiei din Chișinău, Achim Popov, din 19 august 1846, adresat Comitetului pentru Cenzură din Odesa, de a li se permite editarea la Chișinău a ziarului intitulat „Românul” a fost perceput ca un fapt firesc. Demersul a parcurs toate treptele ierahice, dar titlul ziarului nu a atras atenția și nu a indignat pe nimeni. Documentul a fost readresat Direcției Principale Pentru Cenzură din Sanct-Petersburg, iar apoi guvernatorului general ad-interim al Novorosiei și Basarabiei P.I. Fiodorov, care, la rândul lui, a solicitat opinia Consiliului Regional din Basarabia. Consiliul Regional a permis editarea ziarului „Românul” cu condiția ca acesta să „găzduiască în paginile sale știrile oficiale locale, până la momentul editării aici a unui buletin gubernial”. Deși în decembrie 1848, Alexandru Mișcenco și Achim Popov au cerut, prin

⁵ Ioan Pelivan, *istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 63

⁶ Gheorghe Negru, *Limba română și politica de rusificare în Basarabia*, în *Destin Românesc*. Revistă de istorie și cultură. Ediție specială, 2011, nr. 5-6, p. 80-81, 86-88

⁷ Ibidem, p. 85

⁸ Ibidem, p. 94

⁹ Leon Boga, *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la români din Basarabia după 1812*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 216-217

intermediul instituțiilor de cenzură din Odesa și Sanct-Petersburg, să li se comunice decizia guvernatorului general, ei nu au mai primit niciun răspuns¹⁰. Putem doar presupune că motivul acestei tăceri tactice a fost același ca și în cazul refuzului editării la Chișinău, în anii 1856-1864, în limba română și rusă, a revistei „Steluța Prutului”. A fost vorba de teama perpetuie a autorităților țariste ca nobilii din Basarabia să nu preia ideile unioniste și, în general, să nu se conecteze la fluxul curentelor politice și naționale din Principatele Române, de intenția de a împiedica comunicarea spirituală, literară științifică a românilor din ambele țări.

Unirea Principatelor Române în anul 1859 a creat o situație geopolitică nouă în această parte a Europei de Sud-Est, influențând nu doar politica internă a României, ci și atitudinea autorităților Imperiului Habsburgic și ale Imperiului Rus față de statul român nou creat și față de comunitățile românești din cadrul acestor imperii. În Basarabia, mișcarea unionistă din anii '50 și unirea Principatelor, a generat două procese contrapuse. A fost vorba, în primul rând, de înviorarea și fortificarea sentimentului național românesc printre boierii culți și intelectualii moldoveni, determinând conturarea în cadrul societății basarabene a unei grupări „românofile” distincte, dând startul unei rezistențe culturale mai mult sau mai puțin directe față de politica de rusificare. Fenomenul s-a produs sub influența noului context politic constituit după înfrângerea Imperiului Rus în războiul Crimeii (1853-1856) și retrocedarea, în anul 1856, a județelor de sud ale Basarabiei (Bolgrad, Cahul, Ismail) către Principatul Moldovei. Evenimentele respective au coincis și cu o oarecare relaxare, un mic „dezgheț”, a regimului autocrat, după urcarea pe tron a țarului Alexandru II (1855-1881), în urma eforturilor depuse de acesta de a reforma și moderniza structurile economice și sociale anacronice ale Imperiului Rus¹¹. Documentele rusești din acei ani consemnează activitatea culturală a grupării boierești „românofile” în frunte cu Carol și Alexandru Cotruță, Nicolae și Aristide Caso, Constantin Cazimir, Constantin Cristi etc., orientată spre extinderea predării limbii române în școlile din Basarabia, utilizării ei în administrație și în viața publică, elaborării și publicării unor abecedare și a altor cărți didactice pentru predarea limbii române, preluării și achiziționării manualelor și a literaturii pentru elevii basarabeni din România, fondarea tipografiilor pentru publicarea literaturii în limba română, editarea ziarelor naționale, consolidarea relațiilor cu organizațiile național-culturale din România etc.

În prima jumătate a anilor 60 ai sec. XIX, s-a produs o corespondență între guvernatorii Basarabiei și organele ierarhic superioare de la Odesa și Sankt-Petersburg cu privire la gradul de pericol pentru Imperiul Rus a „curentului românofil” sau a „partidului boierilor moldoveni”. Pe lângă faptul că semnalează o evidentă resurecție națională, identitară, printre intelectualii și nobilii moldoveni din Basarabia, ca urmare a unirii din 1859 și a impactului României moderne, corespondența confirmă că pentru demnitarii Imperiului Rus termenii „moldovean – român”, „moldovenism – românism” și, respectiv, „limbă moldovenească – limbă română” desemnau una și aceeași realitate etnică și lingvistică, una și aceeași identitate națională, adică erau sinonime. Ipso facto, acești demnitari percepeau manifestările național-culturale ale intelectualilor și boierilor moldoveni ca un proces unitar, ca o singură mișcare. Nici vorbă de două mișcări – „moldofilă” și „românofilă” – și de contrapunerea dintre „identitatea moldovenească” și „identitatea românească” (după cum vor scrie mai târziu istoricii sovietici). Identitatea românească a constituit unica alternativă în față rusificării, unica expresie, din punct de vedere cultural, identitar, a tendinței către modernitate a moldovenilor basarabeni¹².

Pe de altă parte, ca răspuns la unirea Principatelor Române și crearea statului român modern, fortificării sentimentului național românesc printre intelectualii și boierii moldoveni din Basarabia, dar și ca urmare a consolidării propriului naționalism rusec, s-a produs o schimbare a paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, o înăsprire drastică a politicii de

¹⁰ Gheorghe Negru, *Presa de limbă română din Basarabia și Regatul României sub impactul cenzurii țariste. Documente din arhivele de la Moscova, Sankt Petersburg, Chișinău, București*, în *Destin Românesc*, Revistă de istorie și cultură, Ediție specială, 2008, nr. 5-6, p. 22-30

¹¹ Russel Sherman, *Rusia, 1815-1881*, Traducere Radu Paraschivescu, București, Bic ALL, 2001, p. 66-129; Michael Lynch scrie despre o „linie politică liberală inițială”, abandonată apoi de țarului Alexandru II (Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924. Traducere Emilia Stere, București, Bic ALL, 2000, p. 21)

¹² Gheorghe Negru, *Imperiul Rus, Basarabia și identitatea românească*, în *Destin Românesc*. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă, Chișinău, 2016, nr. 1, p. 6-13

rusificare, ceea ce a condus la respingerea tuturor inițiativelor intelectualilor și boierilor moldoveni privind afirmarea culturii naționale, la anularea treptată a predării „limbii moldovenești” în toate tipurile de școli. Startul „noii” politici naționale a Imperiului Rus în Basarabia a fost dat aproximativ în anul 1862, atunci când inițiativa lui C. Cristi de a fonda o „tipografie moldovenească” a fost categoric respinsă de autoritățile țariste (de acum încolo nicio propunere a nobililor moldoveni privind dezvoltarea culturală a etnicilor români din Basarabia nu va mai fi acceptată), deoarece acesta făcea parte din numărul acelor „*moldovanofili, care visau la o Românie unită și contopită*”. Deși erau considerați loiali, românii basarabeni au nimerit primii în „vizorul” politici de rusificare a Imperiului Rus din a doua jumătate a sec. al XIX. Au urmat, în anul 1863, polonezii, lituanienii și ucrainenii. După insurecția din 1863-1864, Polonia devine un oarecare teritoriu aflat sub supravegherea țarului și administrat de un funcționar rus. Tot atunci, în anul 1863, autoritățile țariste au adoptat o hotărâre care interzicea publicarea ziarelor și revistelor în limba ucraineană. În toate aceste cazuri, motivele care au condus la schimbarea „vitezei” politicii de rusificare a Imperiului Rus au fost diferite, dar toate au avut la bază intenția oficialităților de a suprima și controla procesele naționale considerate de ei periculoase, determinate de influențe externe. Chiar dacă demnitarii de la Sankt - Petersburg erau la curent că „partidul românofil” din Basarabia nu pune în pericol regimul țarist, așa cum se întâmplase în Polonia răsculată, și nici nu generase o mișcare națională de aceeași amploare ca în Ucraina, ei, oricum, s-au alarmat și au decis să suprimă procesul înainte ca acesta să ia avânt¹³.

La începutul sec. XX, a început a doua etapă („faza B”) a mișcării naționale din Basarabia. Atunci, conform lui M. Hroh, „apare o nouă generație de activiști care încearcă să atragă cât mai mulți adepți din rândul propriului grup etnic pentru realizarea planului de creare a viitoarei națiuni, apelând la ajutorul agitației patriotice care urmărea să „trezească” în ei conștiința națională”. La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX elita intelectuală boierească din Basarabia a fost completată cu un grup nou de intelectuali proveniți din familii de clerici, învățători, funcționari de la sate, rezeși și alte categorii de țărani liberi care au proliferat un naționalism, denumit de ei înșiși, „revoluționar” sau „național-democrat”. Cei mai de vază reprezentanți ai acestui tip de naționalism au fost foștii studenți ai „pământeniei” basarabene de la Universitatea din Dorpat care, la 5 februarie 1900, în cadrul unei adunări generale, au constituit prima organizație națională ilegală din Basarabia. Ei au stabilit legături cu românii basarabeni din România, cu alte personalități de la București, au organizat manifestări culturale naționale, s-au implicat în activitatea politică ilegală¹⁴. Liderul ei incontestabil - Ioan Pelivan -, împreună cu alți intelectuali din Chișinău și București, au contribuit decisiv, în 1905, la declanșarea mișcării naționale din Basarabia, au pus bazele presei românești, au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă¹⁵. Mișcarea din 1905 a depășit cadrul naționalismului cultural boieresc, formulând cererea autonomiei Basarabiei în cadrul Imperiului Rus și încercând să constituie și să consolideze primele structuri politice din Basarabia¹⁶.

În anul 1917, mișcarea națională din Basarabia a intrat într-o nouă etapă – a treia – care, conform periodizării lui M. Hroh, corespunde „fazei C”. În această etapă, „majoritatea populației începe să acorde o însemnătate deosebită propriei identități naționale și se formează o mișcare de masă”. După biruința revoluției democratice de la Petrograd și căderea autocrației țariste, la 27 februarie, la Chișinău, Odesa Kiev se constituie o serie de partide politice (cel mai relevant a fost Partidul Național Moldovenesc, constituit la sfârșitul lunii martie – începutul lunii aprilie) și organizații național-culturale (Cercul Național al studenților și ostașilor români-basarabeni din Kiev „Deșteptarea”, 26 aprilie 1917, Societatea Culturală Moldovenească, Chișinău, 12 iunie 1917

¹³ Gheorghe Negru, *Politica națională a Imperiului Rus în Basarabia și limba română*, în Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2012, nr. 2, p. 29

¹⁴ Idem, *Scurt istoric al „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în *Destin Românesc*. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă, Chișinău, 2009, nr. 4, p. 22-29

¹⁵ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, Ioan Pelivan. *Părinte al mișcării naționale din Basarabia*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2011, p. 44-74

¹⁶ Gheorghe Negru, *Revoluția rusă din 1905-1907, România și declanșarea mișcării naționale din Basarabia*, în *Honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor* (coord. Nicolae Enciu), Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 337-346

etc.), se constituie comitete ale militarilor moldoveni din garnizoanele de pe frontul româno-rus din România, din sudul Rusiei, din Ucraina, iar la 23 iulie 1917 este ales Comitetul Executiv al Țării moldovenești în frunte cu Gherman Pânteia. Ele au organizat o suită de manifestări publice, întruniri, consfătuiri, congrese au elaborat demersuri, declarații, memorandumuri în care au solicitat organelor locale și guvernului provizoriu soluționarea problemelor național-culturale moștenite de la regimul țarist, organizarea învățământului primar și secundar în limba română, elaborarea și editarea manualelor și a literaturii didactice în limba maternă, organizarea cursurilor pentru învățătorii din școlile primare naționale, introducerea grafiei latine, transformarea limbii române în limba oficială a administrației publice, efectuarea serviciului divin în limba maternă, încetarea colonizării Basarabiei cu populație alogenă etc. Solicitarea politică inițială de bază a mișcării naționale a fost constituirea unui organ legislativ suprem - Sfatul Țării - și proclamarea autonomiei Basarabiei în cadrul Republicii Federative Democratice Rusești¹⁷.

Într-un context politic intern și internațional foarte complicat, marcat de puciul bolșevic de la Petrograd din 25 octombrie 1917, de anarhia și debandada provocată de soldații ruși bolșevizați ce se retrăgeau în interiorul Rusiei, de schimbarea dramatică a situației de pe frontul româno-rus și evoluția discuțiilor dintre beligeranți etc., la 21 noiembrie 1917 a fost convocat, după 105 ani de dominație țaristă, Sfatul Țării - primul parlament al Basarabiei - care, la 2 decembrie 1917, în baza dreptului la autodeterminare a popoarelor, a consfințit transformarea fostei gubernii Basarabia în Republică Populară Moldovenească, iar la 7 decembrie 1917 a ales primul guvern al acesteia. Procesul de autodeterminare națională a românilor din Basarabia a continuat la 24 ianuarie 1918, odată cu proclamarea Republicii Democratice Moldovenești independente, și la 27 martie 1918, odată cu unirea acesteia cu România. Astfel Basarabia s-a detașat din „îmrățișarea frățescă” atât a fostului Imperiu Rus, cât și a noului imperiu sovietic ce se profila la orizont.

Din perspectiva zilei de azi, unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, a însemnat o primă încercare de a reînoda firul istoric rupt cu brutalitate în 1812, o revenire firească la patria - mamă, un salt de la statutul de gubernie rusească periferică la cel de parte integrantă, organică a statului național român, de la sistemul autocrat țarist la un sistem politic care, cu toate deficiențele, a fost unul democratic. În condițiile complicate ale anilor 1917-1918, după cum ne demonstrează chiar destinul republicii vecine - Ucraina -, supraviețuirea RDM nu ar fi fost posibilă. Aceasta, inevitabil, ar fi fost ocupată de Rusia sovietică care, după cum se știe, s-a transformat într-o țară-gulag, instituind un regim de teroare și genocid, în care valorile umane și naționale, unanim recunoscute, au fost pervertite sau, pur și simplu, desființate.

Scurta perioadă interbelică a însemnat pentru Basarabia „gura de oxigen” ce i-a permis să supraviețuiască în condițiile ocupației sovietice, care s-a produs în urma încheierii odiosului pact de împărțire a Europei de către Stalin și Hitler. După epurările și deportările staliniste din anii 1940, după campaniile ideologice împotriva naționaliștilor moldo-români de la sfârșitul anilor '40 - începutul anilor '50, care s-au soldat cu nimicirea și anihilarea elitei naționale din RSSM, conducerea URSS a inițiat un război ideologic și propagandistic ce îi viza atât pe românii din RSR, cât și pe cei din RSSM, urmărindu-se transformarea graniței politice de pe Prut în una etnică și lingvistică, prin negarea identității românești și a unității lingvistice și culturale a românilor din Basarabia cu cei din România și din alte teritorii.

A fost un război ce a vizat și sufletele românilor, război care, într-un fel sau altul, a continuat și în perioada post-independență și continuă și astăzi. Cu toate acestea, în pofida eforturilor depuse de fosta metropolă, de unele partide proimperiale din Republica Moldova, gheața artificială din relația multor basarabeni cu România, se topește, încet dar sigur. Astăzi tot mai mulți basarabeni percep România ca unica țară care îi reprezintă plenar. România este tot mai prezentă în viața românilor din Republica Moldova, iar aceștea, la rândul lor, tot mai prezenți în viața României – un indiciu că românii își doresc unirea și deja „construiesc” această unire.

¹⁷ Idem, *Crearea și începutul activității Sfatului Țării în lumina unor noi documente*. În *Revista de istorie a Moldovei*, 1997, nr. 3-4, p. 18-31

Decizia Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România, din 27 martie 1918, a fost un eveniment istoric hotărâtor, care a consolidat decisiv identitatea românească modernă dincoace de Prut. Toate proiectele ulterioare, concepute de Moscova în RASSM, apoi în RSSM, pentru a inocula o limbă și o identitate moldovenească diferită de cea românească au fost realizate prin aplicarea forței armate și a represiunilor. Mișcarea de renaștere națională din ultimii ani de existență a URSS a avut ca obiectiv principal recunoașterea limbii române și revenirea la alfabetul latin.

Lupta pentru identitatea românească continuă, dar direcțiile ei sunt clare. Unirea din 27 martie 1918 ne-a modelat conștiința națională și viitorul pe care și-l doresc românii.

Diplomația europeană și chestiunea sudului Basarabiei: de la San Stefano la Congresul de la Paris (1878)

dr. Sclifos Eugen-Tudor*

REZUMAT. După pierderea sudului Basarabiei în 1856, Imperiul Rus a căutat momentul favorabil pentru recuperarea acestui teritoriu. Izbucnirea crizei orientale din 1875 a oferit acest prilej. În urma acordului secret de la Reichstadt, împăratul Alexandru al II-lea și Franz Joseph au ajuns la înțelegerea că în eventualitatea unui război cu Imperiul Otoman, Imperiul Rus ar primi sudul Basarabiei. Semnarea convenției româno-ruse din aprilie 1877, care garanta integritatea teritorială a României, nu a fost respectată de Imperiul Rus. Având concursul armatei române, trupele ruse obțin victoria împotriva Imperiului Otoman, dar, la negocierile de pace, România nu este admisă. Tratatul de la San Stefano, din 3 martie 1878, consfințea retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus, iar, drept compensație, România primea Dobrogea. Eforturile diplomaților români, în special Ion C. Brătianu și Mihai Kogălniceanu, nu au avut sorți de izbândă. Marile Puteri „sfătuiau” guvernul român să nu înfrunte Rusia. În urma semnării tratatului de la Berlin din 1/13 iulie 1878, România ceda sudul Basarabiei, după ce s-a aflat în componența sa din 1857.

Cuvinte-cheie: Sudul Basarabiei, Marile Puteri, negociere, Dobrogea, Tratatul de la Berlin

ABSTRACT. After the loss of the southern Bessarabia in 1856, the Russian Empire search the favorable moment for the recovery of this territory. The outbreak of oriental crisis in 1875 offered this opportunity. Following the secret agreement in Reichstadt, Emperor Alexander II and Franz Joseph came to the understanding that in the case of a war with the Ottoman Empire, the Russian Empire would receive the southern of Bessarabia. The signing of the Romanian-Russian convention in April 1877, which guarantee the territorial integrity of Romania, was not respected by the Russian Empire. With the support of Romanian army, the Russian troops obtain a great victory against the Ottoman Empire, but Romania is not admitted in the process of negotiations of peace. The Treaty of San Stefano of 3 March 1878 sanctioned the restitution of southern Bessarabia to the Russian Empire, and Romania received Dobrogea as compensation. The efforts of Romanian diplomats, especially Ion C. Brătianu and Mihai Kogălniceanu, were not successful. The Great Powers „advised” the Romanian government not to face Russia. Signing the Treaty of Berlin of July 1/13, 1878, Romania yield the southern of Bessarabi, after being in its composition from 1857.

Keywords: Southern Bessarabia, Great Powers, Negotiations, Dobrogea, Berlin Treaty.

Secolul al XIX-lea a fost unul al împlinirilor naționale pentru români, dar și a numeroaselor ocupații militare rusești, punctul culminant reprezentând anul 1812, ce a însemnat pierderea teritoriului dintre Prut și Nistru. În anii 1856 și 1878 este vorba despre o „fragmentare” a cheștiunii Basarabiei la nivel european, mai exact zona de sud, una de o importanță geostrategică pentru Imperiul Rus, care o făcea riverana Dunării.

După anul de tristă amintire, 1812, când Marile Puteri au „tăcut” în fața anexării Basarabiei de către Imperiul Rus, următorul moment care se dorea a fi unul al „revanșei” și al „reparației istorice” a fost anul 1856. În contextul desfășurării războiului Crimeii, emigranții români în capitalele europene au întreprins o amplă campanie de informare a cabinetelor europene privind necesitatea Unirii Principatelor Române și întorcerii Basarabiei răpite de Imperiul Rus la 1812¹. Reamintim memoriul înaintat de Gheorghe Magheru la 30 aprilie/ 12 mai 1854 către ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol, Charles Canning, lord de Redcliffe, cerând ca Basarabia „care era partea cea mai bogată a Moldovei, va fi restituită statului român, deoarece nici Turcia, ca suzerană, nici Rusia, ca putere „garantă”, n-au avut dreptul s-o separe de teritoriul moldovean”². Un demers similar a întreprins Ion Ghica, care într-o scrisoare adresată ambasadorului francez la Constantinopol, Edouard Thouvenel în care vorbea despre politica de deznaționalizare a românilor basarabeni și colonizarea excesivă. Omul politic român aduce în prim-plan faptul că a venit momentul ca Franța, care la 1812 nu s-a împotrivit anexării Basarabiei să își „repare această greșeală politică” și să consimtă la formarea unui stat românesc, format din trei provincii: Basarabia, Moldova și Valahia³. Însă Marile Puteri aveau alte planuri referitoare la Basarabia. La inițiativa ministrului de externe al Austriei, contelui Buol, se propune ca doar sudul Basarabiei să fie cedat Principatului Moldovei, în scopul de a scoate Rusia de la orice acces cu arterele navigabile ale Dunării.

Într-un raport al lui L. Castaing, cancelarul consulului francez la Iași într-un raport din 20 ianuarie/ 1 februarie 1856 adresat ministrului de externe francez și viitorul președinte al Congresului de la Paris, contele Walewski, scria despre starea de spirit ce domnea la Iași, referitor la această cedare teritorială: „un strigăt de recunoștință și entuziasm pentru puterile aliate care au obținut restituirea unei părți a Basarabiei”⁴. Același diplomat aducea la cunoștință ministrului francez memoriul înaintat de boierii moldoveni și Porții Otomane, cerând „reîntoarcerea la Nistru, vechea noastră graniță, ca singura soluție realmente înțeleaptă, rațională și politică, împăcând la un loc interesele și echitatea”⁵. Observăm faptul că se ducea o luptă intensă pentru recuperarea întregii Basarabiei, dar „jocurile de culise” și „diplomația ușilor închise” au privat Principatul Moldovei la acel moment de cel mai valoros teritoriu al său.

Astfel, în 1856, Marile Puteri au considerat oportun ca doar sudul Basarabiei să fie cedat Principatului Moldovei, adică în interesul Europei, scoțind Imperiul Rus de la Dunăre⁶. Practic, această clauză impusă cabinetului de la Petersburg era cea mai „umilitoare” din Tratatul de la Paris din 30 martie 1856, pentru că Rusia se afla într-o „postură inedită”, aceea de a reîntoarce din teritoriile anexate pe parcursul secolului al XIX-lea. Imperiul Rus nu a abandonat niciodată ideea restituirii acestui teritoriu, ci a căutat momentul oportun⁷. Un prim „episod” s-a ivit spre finele anului 1858 și începutul anului 1859, când, în timpul negocierilor diplomatice secrete dintre Franța și Rusia pentru semnarea unui tratat secret, s-a pus în discuție retrocedarea sudului Basarabiei. În contextul războiului franco-austro-sard, Franța avea nevoie de neutralitatea Imperiului Rus, care la rândul lui cerea abolirea clauzelor Tratatului de la Paris, cele referitoare la sudul Basarabiei și neutralizarea Mării Negre⁸. Împăratul Napoleon al III-lea, care pe parcursul anului 1856 susținuse pretențiile înainte de Petersburg asupra orașului Bolgrad, manifesta „simpatie” pentru Imperiul Rus și nu putea accepta asemenea condiții din moment ce „cerneala Tratatului de la Paris nu se uscase”. Un aprig „apărător” al reîntorcerii sudului Basarabiei, a fost ambasadorul Imperiului Rus

¹ COJOCARIU 2010, 96-98; CERNAVODEANU 1992, 88-89

² CERNAVODEANU 1993, 66-67

³ GEORGESCU-TILSU 1935, 155-156

⁴ CHIRIȚĂ 1991, 400; CATALAN 1993, 53

⁵ CHIRIȚĂ 1991, 400

⁶ IONESCU 1980, 2125-2126

⁷ STURDZA 1971, 256

⁸ TAPIER 1953, 139

la Constantinopol, N. P. Ignatiev (1864-1877). Diplomatul rus a vorbit cu „patos” despre faptul că Basarabia este teritoriu „rusesc”, iar partea de sud a acestei poziții garantează o poziție forte la Dunăre⁹. N. P. Ignatiev a repus în discuție problema sudului Basarabiei cu mult înainte de anii 1877-1878, ceea ce constituie apogeul negocierilor diplomatice. Cu această ocazie menționăm discuția purtată cu ministrul de externe al Imperiului Otoman Ali-Pașa în anul 1870. Diplomatul rus a pus în discuție dorința împăratului Alexandru al II-lea de a anula clauzele Tratatului de la Paris din 1856. Ministrul Otoman ar fi declarat că nu ar protesta dacă sudul Basarabiei ar reveni în componența Imperiului Rus, iar Dunărea s-ar afla sub mandat internațional¹⁰. Un prim moment prielnic îndeplinirii năzuinței Rusiei l-a reprezentat izbucnirea războiului dintre Franța și Germania (1870-1871). În timpul desfășurării ostilităților militare dintre cele două puteri, împăratul Alexandru II adresează o scrisoare regelui german, Wilhelm I, considerând că venise timpul să se renunțe la clauzele „umilitoare” din Tratatul de la Paris¹¹. Acel moment „visat” de diplomația rusă nu venise deocamdată, pentru că în urma Conferinței de la Londra era abolită clauza referitoare la neutralizarea Mării Negre¹². Momentul respectiv a dus la „vociferări și blamări” din partea ambasadorului rus la Constantinopol, Ignatiev, precum că cei prezenți la negocierile de la Londra nu au putut să obțină readucerea sudului Basarabiei în componența Imperiului Rus.

În anul 1876 are loc „reanexarea” sudului Basarabia la Imperiul Rus. În cadrul întrevederii de la Reichstadt (iulie 1876) dintre împărații Alexandru al II-lea și Franz Joseph, respectiv miniștrii de externe, Gorceakov și Andrassy, se ajungea la o înțelegere verbală prin care în eventualitatea victoriei împotriva Imperiului Otoman, Rusia primea sudul Basarabiei¹³. Extrem de important este să menționăm faptul că ideea retrocedării Basarabiei a fost anterioară „înțelegerii de la Reichstadt”. Acest fapt rezultă dintr-o telegramă adresată de contele Julius Andrassy către împăratul Franz Joseph din 12 mai 1876, care într-o discuție cu ambasadorul rus la Londra, P. Șuvalov, Rusia insista pe ideea primirii sudului Basarabiei¹⁴. În timpul întrevederii de la Reichstadt, miniștrii de externe ai Rusiei și Austriei s-au întrunit în privat și au discutat „beneficiile” unei înfrângeri a Imperiului Otoman, în eventualitatea izbucnirii unui nou război. Andrassy, fără ocolișuri, l-a întrebat pe Gorceakov dacă dorea teritoriul pierdut la 1856, iar răspunsul a fost unul ferm, acesta afirmând că sudul Basarabiei era parte compentă a marelui imperiu de la răsărit¹⁵. Dacă în timpul întrevederii de la Reichstadt s-a ajuns doar la o înțelegere verbală, consfințirea pierderii sudului Basarabiei s-a produs în urma semnării la 15 ianuarie 1877 a Convenției secrete austro-ruse la Budapesta¹⁶. Astfel, în schimbul obținerii neutralității Austro-Ungariei în războiul împotriva Imperiului Otoman, Rusia garanta pentru aceasta teritoriul Bosniei și Herțegovinei, iar în schimb Rusia primea sudul Basarabiei¹⁷. Acest moment ilustrează pe deplin interesele Marilor Puteri în raportul cu micile state din Balcani. Dacă la momentul 1856, Rusia ținea „ură” față de Austria pentru că venise cu inițiativa cedării sudului Basarabiei, în 1876 le vedem negociind în secret abolirea clauzei de la 1856. De data aceasta nu mai vedem cabinetul de la Viena să „protesteze” împotriva doleanței Imperiului Rus, ci era gata să renunțe la abolirea ultimului articol, care mai amintea de Tratatul de la 30 martie 1856.

După întrevederea de la Reichstadt, urmează cea de la Livadia, reședința de vară a împăratului Alexandru al II-lea din Crimeea¹⁸. La acest schimb de opinii au luat parte prim-ministrul Ion Brătianu, însoțit de ministrul de război Gheorghe Slăniceanu, iar de partea Rusiei, împăratul Alexandru al II-lea, cancelarul Mihail Gorceakov și ambasadorul rus la Constantinopol, Ignatiev¹⁹. Chestiunea principală era ajungerea la o înțelegere ruso-română, referitoare la tranzitarea teritoriului românesc

⁹ IGNATIEV 1914, 134

¹⁰ GORIANOV 1910, 322

¹¹ BRĂTIANU 1995, 37

¹² VITCU 2012, 563

¹³ HARRIS 1928, 400; BRIDGE, BULLEN 2012, 201-202; TAYLOR 1971, 237

¹⁴ STOJANOVIC 1966, 59

¹⁵ DIACONESCU 1943, 45

¹⁶ RUPP 1976, 309

¹⁷ DIACONESCU 1943, 72

¹⁸ BRĂTIANU 1928, 39-40

¹⁹ KELOGG 1995, 138

de trupele împăratului rus. Evident, problema ce îl „măcina” pe prim-ministrul Ion Brătianu era dacă Rusia va respecta integritatea teritorială a statului român. În acest sens, Brătianu l-a întrebat direct pe cancelarul rus: „Bănuiesc că poate veți fi având de gând să ne reluați Basarabia”, la care Mihail Gorceakov „enigmatic” ca întotdeauna ar fi pus o întrebare retorică: „Basarabia nu este consacrată prin tratate? Și credeți că nu se vor respecta tratatele”²⁰, referindu-se subtil la articolul 20 din Tratatul de la Paris din 30 martie 1856. Această întâlnire nu a dat asigurări certe că Petersburgul nu va insista asupra retrocedării sudului Basarabiei.

Încheierea Convenției de la 4/16 aprilie 1877, semnată de baronul Dimitrie Stuart și Mihail Kogălniceanu garanta integritatea „actuală,” a României. Sintagma „actuală” a fost adăugată de către prim-ministrul Ion Brătianu care nu se regăsea în textul inițial al cancelarului Gorceakov²¹. Convenția nu va fi respectată de cabinetul de la Petersburg, atât semnatarul ei baronul Stuart, cât și Gorceakov vor declara că Rusia nu oferiseră asemenea garanții. Reamintindu-și acest moment, diplomatul Alexandru Nelidov, cel care fusese trimis în 1877 să negocieze semnarea Convenției, rememora în *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877-1878* încălcarea cuvântului: „Obligația de a păstra integritatea teritoriului românesc a fost exprimată într-un mod explicit și Cabinetul de la București avu oarecum dreptate să ne acuze mai târziu atunci când la San-Stefano am cerut părți din Basarabia, detașate în 1856, că ne-am călcat angajamentele și am acționat cu rea-credință. Am încercat în zadar să-mi feresc țara de o astfel de umilință”²².

După proclamarea independenței de stat a României la 9 mai 1877, principele Carol I dorea ca armata română să participe la operațiunile militare împotriva Imperiului Otoman. Această chestiune a fost discutată în cadrul întrevederii de la Ploiești din 26 mai, la care au luat parte Carol, împăratul Alexandru al II-lea, cancelarul Gorceakov și Marele Duce Nicolae. Dacă împăratul Alexandru al II-lea a adoptat, mai degrabă o poziție față de doleanța României, atunci Mihail Gorceakov a criticat dur un asemenea fapt. În discuția purtată cu ministrul de externe Kogălniceanu, cancelarul rus a criticat România pentru faptul că a declarat război Imperiului Otoman și declarându-și independența față de acesta. În ceea ce privește Basarabia, Gorceakov a vorbit în termeni clari că împăratul Alexandru al II-lea, „nu vroia să moară fără să depună pe mormântul părintelui său Tratatul de la Paris rupt”²³. Aluziile lui Gorceakov că Rusia va cere sudul Basarabei s-au concretizat în timpul vizitei lui Kogălniceanu la Viena în luna iulie, când a aflat despre înțelegerea de la Reichstadt.

Aroganța lui Gorceakov la adresa României, precum că armata rusă poate face de una singură oștirilor otomane și-a spus cuvântul. Datorită intervenției eroice a armatei române, Imperiul Rus a câștigat războiul împotriva Imperiului Otoman. Deja spre finele anului 1877, erau semnale clare că Imperiul Rus va cere retrocedarea sudului Basarabiei, iar România va primi drept „recompensă” Dobrogea²⁴.

Anul 1878 începea sub auspicii negative pentru România. Nefiind admisă la negocierile de pace cu Imperiul Otoman, fusese înștiințată ca trebuie să cedeze sudul Basarabiei. Mihail Kogălniceanu a scris baronului Jomini, consilierul lui Mihail Gorceakov o scrisoare plină de patos în apărarea dreptului României asupra sudului Basarabiei. După un elogiu adus armatei române, care a luptat vitejește la Plevna împreună cu armata rusă, a reamintit despre Convenția din 1877 care garanta integritatea României. Pentru sacrificiul de sânge pe câmpul de luptă, Imperiul Rus cerea retrocedarea teritoriului pierdut la 1856²⁵. Ulterior, ministrul de externe român a vorbit de faptul că nu contestă puterea Imperiului Rus, care prin forță ar putea cuceri întreg teritoriul românesc, dar spera că acesta va acționa cu bună credință față de România și eforturile sale imense din anul 1877. În prealabil, Kogălniceanu fusese înștiințat de agentul diplomatic la Petersburg, lăncu Ghika despre faptul că atât împăratul Alexandru al II-lea, cât și Mihail Gorceakov l-a informat că Imperiul Rus va reanexa sudul Basarabiei, iar România va primi în schimb Delta Dunării și Dobrogea²⁶.

²⁰ BRĂȚIANU 1927, 89

²¹ BATAILLARD 1891, 8

²² NELIDOV 1915, 254

²³ DAMEAN 2005, 42

²⁴ DURANDIN 1979, 61

²⁵ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 12-13

²⁶ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 21

Argumentele invocate, precum că teritoriul cedat fusese dat Principatului Moldovei și nu României, faptul că Tratatul de la Paris era nul, iar Rusia nu dorea să fie unica care îl respectă și în ultimul rând era o „chestiune de onoare și demnitate națională”²⁷. Astfel, Rusia își manifesta intenția de a reanexa sudul Basarabiei, iar refuzul României va irita și mai mult cabinetul de la Petersburg.

Știrea că România era nevoită să cedeze sudul Basarabiei avea ecou în marile capitale europene. În timpul negocierilor de pace între Imperiul Rus și cel Otoman, agenții diplomatici români „sondau” atitudinea Marilor Puteri. La Paris, N. Callimachi-Catargi se întreba retoric care va fi punctul de vedere al Franței și al cabinetelor europene care păstrau „liniștea” față de cedarea teritoriului basarabean. La Viena, Bălăceanu cunoștea punctul de vedere al Austro-Ungariei în problema retrocedării sudului Basarabiei. În condițiile unei relații tot mai tensionate între guvernul de la București și cel de la Petersburg, se „recomanda” ca România să nu refuze cedarea teritoriului basarabean²⁸. Austro-Ungaria a dat unele „șanse” de reușită pentru România, dar guvernul român va înainta o cerere în acest sens cabinetului de la Viena. Se făcea aluzie, într-o manieră subtilă, la înțelegerea de la Reichstadt, unde Austria susținuse pretenția Rusiei asupra sudului Basarabiei. Bălăceanu fusese informat că retrocedarea sudului Basarabiei va figura printre condițiile de pace impuse Porții, însă într-o manieră ambiguă: „independența României cu o rectificare de frontieră”. Încă înainte de semnarea tratatului de pace, România cunoștea faptul că i se va impune cedarea sudului Basarabiei. Unica putere în care România avea o speranță era Marea Britanie, dar care prin vocea reprezentantului diplomatic la Pesta, declara că: „Anglia, ca și celelalte puteri, au de rezolvat chestiuni mai importante decât cea basarabeană”²⁹.

La 19 februarie/ 3 martie 1878³⁰ era semnat Tratatul de la San Stefano dintre Imperiul Rus și cel Otoman, la negocierile căruia nu fusese admis nici un reprezentat al guvernului de la București. Prin acest tratat se recunoștea independența României, în schimb pierdea sudul Basarabiei, iar drept compensanție teritorială primea Delta Dunării și Dobrogea³¹.

În ședința din 13 februarie 1878 a Senatului ministrul român de externe, Mihail Kogălniceanu aduce în discuție eventualitatea unui schimb de teritorii: sudul Basarabiei contra Dobrogei: „noi privim ca jignitoare, ca contrarii intereselor române și ca atare noi nu le putem primi”³². Acest fapt arată că guvernul român se va implica diplomatic în această problemă de interes național.

La Petersburg, agentul diplomatic român Iancu Ghika a constatat că Marile Puteri arată dezinteres față de chestiunea Basarabiei. Unica speranță era, în viziunea diplomației românești, Marea Britanie, care se declara împotriva acestei retrocedări teritoriale, dacă va fi susținută în acest demers de către Austria și Germania³³. Din momentul în care aceste puteri semasera „sentința” finală, Petersburgul vedea abolită ultima clauză „umilitoare” a Tratatului de la Paris din 30 martie 1856. Cabinetul de la Petersburg refuza orice discuție cu privire la Basarabia³⁴, cancelarul Gorceakov proliferând amenințări la adresa României, ceea ce va avea consecințe nefaste.

Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu³⁵ au înaintat un memoriu Imperiului Rus referitor la Basarabia, dar cu efect negativ, generând critici virulente. Aceste acțiuni ale guvernului român erau etichetate drept ale „unei nații prea puțin mature”³⁶, conform oficiosului Ministerului de Externe: „Journal de St. Pétersbourg”. În paginile acestui ziar se scria clar că sudul Basarabiei a fost cedat la 1856 nu din rațiuni istorice, ci pentru asigurarea liberei navigații pe Dunăre³⁷.

Momentul cuprins între semnarea tratatului de la San-Stefano și deschiderea lucrărilor Congresului de la Berlin din iunie 1878 se caracterizează prin numeroase discuții purtate de diplomații români în capitalele europene referitoare la cedarea sudului Basarabiei, înaintând și proteste împotriva acțiunilor expansioniste ale vecinului de la răsărit. Nu în ultimul rând, misiunile unor

²⁷ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 21

²⁸ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 21

²⁹ CERNAVODEANU 1993, 98

³⁰ DAMEAN 2010, 93-97

³¹ CIOBANU 2007, 186

³² MOF, 17 (29) februarie 1878, 966

³³ ROSETTI 1930, 156-157

³⁴ ROSETTI 1930, 158

³⁵ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 186-190

³⁶ ROSETTI 1930, 167

³⁷ VINOGRADOV 1996, 129

importanți oameni politici care vor „prezida” în fața Europei cauza sudului Basarabiei. În luna martie, la Pesta merge Dimitrie Sturdza. Omul politic este primit cu simpatie. În ceea ce privește soarta Basarabiei meridionale, la Pesta opinia era favorabilă României, pentru că odată cu intrarea acestui teritoriu în componența Imperiului Rus, principiul libertății navigației pe Dunăre nu mai era valabil³⁸. Deși s-a aflat doar o zi la Pesta, Dimitrie Sturdza a cunoscut poziția cercurilor diplomatice din Ungaria. Omul politic român a trebuit să conteste informațiile cu care erau familiarizați diplomați unguri. Dimitrie Sturdza a fost stupefiat să afle că problema sudului Basarabiei s-a rezolvat, ca urmare a unei înțelegeri române-ruse. Acesta a combătut cu vehemență aceste informații. Impresia generală la Pesta era că dacă România își va menține cu fermitate punctul de vedere, nu se va descuraja, sudul Basarabiei va fi păstrat³⁹. În pofida sprijinului declarat, Sturdza considera că România trebuia să conteze pe însăși, primind încurajări ca România să fie în „diplomație, la fel de bravă ca și pe câmpul de bătălie”⁴⁰.

În pofida atitudinii descurajatoare a cabinetelor europene, diplomații români „sondau” terenul în cancelariile Marilor Puteri. Demersul nostru tinde să scoată în evidență atitudinea Marilor Puteri față de problema sudului Basarabiei. Datorită faptului că pe tronul României se afla un reprezentant al dinastiei Hohenzollern, interesantă era abordarea Germaniei. Din telegramele trimise de agentul diplomatic de la Berlin, Vârnăv-Liteanu, către ministrul de externe, Kogălniceanu, putem face aprecieri de valoare. Dacă la început, sesizăm oarecare „nepăsare” și dezinteres față de chestiunea sudului Basarabiei, Bernhardt von Bülow au arătat interes din perspectiva libertății pe Dunăre. Cu toate acestea, agentul diplomatic român nu a putut obține nici o declarație precum că Germania va susține România în „pretenția” de a păstra sudul Basarabiei în timpul viitoarei conferințe de pace,⁴¹. Aceeași poziție era adoptată în toate cancelariile europene, „ezitarea” fiind cuvântul de ordine, deoarece nu se dorea un conflict cu Imperiul Rus. La Berlin situația se prezenta în culori sumbre pentru România, atât în chestiunea Basarabiei, cât și asupra admiterii statului român la negocierile de pace. Se acredita tot mai mult ideea că Rusia nu va face nici o concesie în acest sens, și va insista pe retrocedarea teritorială⁴².

În contextul celor menționate mai sus, anume că se „miza” pe Germania, Președintele Consiliului de Miniștri, Ion C. Brătianu întreprinde o vizită în perioada 5-10 aprilie la Berlin. Scopul vizitei era evident, cel de a discuta asupra relațiilor tensionate dintre foștii „parteneri” de arme: Rusia și România în conflictul împotriva Imperiului Otoman. Principala chestiune pe agenda de discuții era pretenția înaintată de Petersburg asupra sudului Basarabiei. Publicația britanică „Morning Post”, într-un articol detaliat, scria despre misiunea ministrului român la Berlin⁴³, moment ce reprezenta un „tur de forță” în lumea germană, după ce anterior fusese la Viena⁴⁴, iar în cercurile diplomatice i se declarase că poziția Austro-Ungariei va fi identică cu cea a Germaniei în chestiunea sudului Basarabiei. Ion C. Brătianu nu a avut nici o întrevedere cu împăratul Wilhelm I, dar nici nu a cerut. Momentul respectiv nu a scăpat de atenția periodicului britanic. „Morning Post” aduce în prim-plan intenția împăratului german de a-l invita pe Brătianu la o sărbătoare la curte, dar s-ar fi răzgândit, pe motiv că acest simplu gest de curtoazie ar fi fost interpretat în altă manieră de Petersburg, anume că Germania ar susține România în pretențiile de a păstra sudul Basarabiei⁴⁵. În timpul aflării sale la Berlin s-a întreținut de două ori cu Bülow, dar și cu Otto von Bismarck, cu puțin timp înainte de plecarea spre București⁴⁶. Cancelarul german nu a acordat atenție deosebită chestiunii basarabene, considerând-o una ce ține de competența Europei⁴⁷. Ceea ce frapază este că Bismarck l-a felicitat „solemn” pe Brătianu de rezistența României la amenințările venite din partea cabinetului de la Petersburg. După întrevederile cu Bülow și Bismarck, prim-ministrul Brătianu scria la București: „dacă România ar arăta bunăvoința Rusiei, lucru la care dânsul o

³⁸ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 28

³⁹ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 30

⁴⁰ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 31

⁴¹ ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 58

⁴² ACTE ȘI DOCUMENTE 1893, 77

⁴³ MORNING POST, 15 APRIL 1878, 5

⁴⁴ GIURA 1998 - 1999, 169

⁴⁵ MORNING POST, 15 APRIL 1878, 5

⁴⁶ INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1977, 297

⁴⁷ INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1977, 298

sfătuiește, ar putea să-i ceară mult și să capete mult. Reluarea Basarabiei e pentru Rusia o condiție sine qua non și părerea lui este că trebuie încetată rezistența”⁴⁸. În timpul aflării sale la Berlin, a avut loc o întrevedere și cu Jean-Baptiste Nothomb, ambasadorul Belgiei în Germania. Ambasadorul belgian l-a întrebat într-o manieră „delicăta” pe Brătianu de ce nu a încheiat a doua convenție cu Imperiul Rus în momentul în care România a devenit putere beligerantă, și, în care să fie stipulată clauza ca Petersburgul să nu poată încheia pace separată. Brătianu a replicat că principele Carol a primit asigurări. Deși cei doi diplomați se cunoșteau demult, Nothomb nu a îndrăznit să-i spună că a comis o mare greșeală, așa cum mărturisește într-un raport diplomatic adresat ministrului belgian de externe, Aspremont-Lynden.⁴⁹

De Vogue, ambasadorul francez la Viena trimitea un raport la 13 aprilie ministrului de externe francez, contele Waddington în care scria despre misiunea lui Brătianu la Viena și Berlin. Astfel „sarcina” acestuia era de a obține sprijin din partea Austro-Ungariei și a Germaniei față de pretențiile teritoriale ale Rusiei. Brătianu l-a asigurat personal pe ambasadorul francez că România nu va „abandona niciodată în mod voluntar un teritoriu pe care ei îl consideră ca fiind național”⁵⁰. Întrevederile avute cu Andrassy și cu Bismarck nu i-au dat suficiente asigurări cu privire la susținerea demersurilor guvernului român de a protesta împotriva acestei cerințe „monstruoase” a Petersburgului. Misiunea sa era văzută de către Vogue drept un eșec, prim-ministru Brătianu plecând descurajat de pozițiile clare formulate de către cabinetele de la Viena și Berlin.

Cabinetul de la Roma nutrea simpatie față de noul stat, România, dar în condițiile unei retorici virulente a Petersburgului, sudul Basarabiei era greu de păstrat în viziunea acestuia. În schimb, considera că România primește o „compensație” teritorială importantă, iar în linii generale nu se putea implica în această chestiune delicată a retrocedării teritoriului basarabean⁵¹.

Unica speranță pentru România era Marea Britanie. Aceasta nu era în zadar, dacă ținem cont de circulara ministrului de externe, Salisbury adresată ambasadorilor englezi în capitalele europene, criticând prevederile Tratatului de la San-Stefano. Salisbury vorbea despre marile beneficii ce le obținea prin „cedarea impusă României, extinderea Bulgariei până la Marea Neagră, anexarea portului Batum, vor asigura guvernului rus preponderență asupra a tot ce înconjoară Marea Neagră”⁵². Datorită unui joc abil de culise, Rusia a obținut „dreptul” de a cere retrocedarea sudului Basarabei, după ce a ajuns la un acord cu Marea Britanie. După negocieri intense purtate între lordul Salisbury și ambasadorul rus la Londra, P. Șuvalov, se ajunge la semnarea unui acord⁵³. Prin acordul din 18/30 mai 1878, Marea Britanie, cu „profund regret” accepta retrocedarea sudului Basarabiei către Imperiul Rus⁵⁴. Astfel, cu puțin timp înainte de deschiderea lucrărilor congresului de la Berlin, chestiunea basarabeană era definitiv soluționată în interesul Imperiului Rus.

Chiar dacă România nu a fost admisă să participe la negocierile de pace, principele Carol îi trimite pe Ion C. Brătianu și Mihai Kogălniceanu în capitala Germaniei. La 1/13 iunie la Berlin se deschidea unul din marile congrese ale secolului al XIX-lea, cu Otto von Bismarck drept gazdă⁵⁵. Acesta era un important moment festiv, din moment ce majoritatea chestiunilor fuseseră rezolvate în culise, inclusiv chestiunea basarabeană. La 1878, sudul Basarabiei nu era „interesantă” pentru Marile Puteri, în comparație cu momentul 1856⁵⁶. Odată cu momentul deschiderii congresului, Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu i-au scris cancelarului german Bismarck, în vederea admiterii României la lucrările acestuia, pentru a expune „chestiunea românească” în fața întregii Europe. La rândul lui, Principele Carol aștepta decizia congresului în privința Basarabiei, scriind tatălui său în acest sens: „Basarabia este un preț de pace foarte comod, care nu costă nimic Puterile Mari și la care Rusia ține mai mult decât la cele mai multe foloase câștigate în ultima campanie”⁵⁷.

Aflându-se în culisele congresului de la Berlin, diplomații români s-au convins că Marile

⁴⁸ BRĂȚIANU 1935-36, 91

⁴⁹ INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1977, 298

⁵⁰ DOCUMENTS DIPLOMATIQUES FRANÇAISES 1930, 295

⁵¹ INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1977, II. Par. II, 90-91; 142

⁵² RĂDULESCU-ZONER 1982, 11

⁵³ WEEKS JR 1979, 1055

⁵⁴ JELAVICH 1984, 278

⁵⁵ DAMEAN 2005, 133

⁵⁶ CĂPUȘAN 1996 - 1997, 148

⁵⁷ MEMORIILE 1996, 127

Puteri abandonaseră România în pretenția de a reține sudul Basarabiei. Atitudinea celor puternici se prezenta astfel: Germania arăta apreciere în adresa tânărului stat român, dar i se sugerase să accepte compensația oferită de Rusia; Marea Britanie, care printr-un acord secret necunoscut de Parlamentul britanic „vânduse” Basarabia; Austro-Ungaria nu dorea deteriorarea relațiilor cu Imperiul Rus și nu va duce un război pentru Basarabia; Franța, care prin vocea ministrului de externe, Waddington considera că România trebuia să se arate pragmatică, făcând referire la avantajele pe care le obține⁵⁸. Cel mai sincer în declarații a fost tot Waddington: „Basarabia trebuie considerată pierdută, cu toate eforturile noastre aproape că ar fi prea mult să ne mai încredem într-o șansă favorabilă, contra a 99 nefavorabile”⁵⁹.

În ședința din 17/29 iunie 1978 s-a luat decizia ca România să își expună punctul de vedere în cadrul unei ședințe ulterioare. Unicul care s-a arătat interesat de problema sudului Basarabiei a fost lordul Beaconsfield, care regreta situația ingrată în care se găsea România, privată de o prevedere importantă a Tratatului de la Paris din 1856. Diplomații ruși, Gorceakov și Șuvalov au declarat în „unison” că problema Basarabiei putea fi una de „ambție, interes sau una de onoare”, dar că prevala ultima, accentuându-se ca aceasta cedare nu va influența în vreun mod libera navigație pe Dunăre⁶⁰. Restul plenipotențiarilor au „tăcut” în fața pretențiilor înaintate de Petersburg.

Delegații români au avut posibilitatea să expună punctul de vedere în cadrul ședinței din 19 iunie/ 1 iulie. Primul a luat cuvântul ministrul de externe român, Mihail Kogălniceanu, care a realizat o incursiune istorică în problema Basarabiei de la 1812, momentul anexării acestui teritoriu de către Imperiul Rus⁶¹. M. Kogălniceanu adăuga și faptul că semnarea convenției ruso-română din 4/16 aprilie 1877 garanta integritatea teritorială a României, iar Rusia încălcase flagrant angajamentul. Ion C. Brătianu a insistat asupra acelorași argumente, subliniind că acceptarea de către România a desprinderii părții de sud a Basarabiei de la trupul țării ar însemna o lovitură greu de acceptat pentru națiunea română și necredința pe viitor în tratatele internaționale⁶². Cei doi reprezentanți au fost doar „ascultați” pentru că decizia era deja luată.

Prevederile tratatului de la Berlin erau dure pentru România, care pierdea sudul Basarabiei, primind la schimb Dobrogea. Negocierile din culise au demonstrat că Marile Puteri decid pentru statele mici, care trebuie să se conformeze deciziei acestora. Mai mult decât atât, s-a demonstrat încă odată că Basarabia a reprezentat pe parcursul secolului al XIX-lea o „monedă de schimb” între Marile Puteri.

BIBLIOGRAFIE

ACTE ȘI DISCURSURI 1878 - Congresul din Berlin. Acte și Discursuri ale plenipotențiarilor Înălțimei sale Carol I Domnul României, București, 1878.

ACTE ȘI DOCUMENTE 1893 – Acte și Documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Războiul Independenței României 1877-1878, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, vol. I, București, 1893.

BATAILLARD 1891 – P. Bataillard, *Jean Brătianu et la politique extérieure de la Roumanie (1891)*, publié par G. I. Brătianu, Bucarest, 1940.

BRĂTESCU 2013 – L. Brătescu, *I. C. Brătianu și politica externă a României (1866-1888)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.

BRĂTIANU 1927 - Ion C. Brătianu, *România și chestiunea Orientului. Reflexiuni, considerațiuni și amintiri*, în Culegerea de conferințe *Războiul Neatârării*, București, 1927.

BRĂTIANU 1928 – Gh. Brătianu, *Le Problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au congrès de Berlin*, Bucharest, 1928.

⁵⁸ DAMEAN 2011, 56

⁵⁹ *INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1878*, 353

⁶⁰ *CONGRÈS DE BERLIN 1878*, p. 47

⁶¹ *ACTE ȘI DISCURSURI 1878*, 9-10

⁶² BRĂTESCU 2013, 226

- BRĂTIANU 1935-36 – Gh. Brătianu, *Bismarck și Ion C. Brătianu*, în „Revista Istorică Română”, an. V-VI (1935-1936), p. 86-103.
- BRĂTIANU 1995 – Gh. Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques*, Bucharest, 1995.
- BRIDGE, BULLEN 2012 – F. R. Bridge, R. Bullen, *The Great Powers and the European States System 1814-1914*, second edition, Routledge, 2013.
- CATALAN 1993 – S-M. Catalan, *La politique tsariste en Bessarabie pendant l'année 1855 (selon un rapport du consul français à Jassy, Victor Place)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, vol. 32-33, Bucharest, 1993, p.47-55.
- CĂPUȘAN 1996-1997 – Al. Căpușan, *Marea Britanie și marile puteri la Congresul de la Berlin (1 iunie 1878 – 1 iulie 1878)*, în „Sargetia”, XXVI/2, 1996-1997, p. 145-153.
- CEOBANU 2007 – A-B. Ceobanu, *Problema Basarabiei în contextul Războiului de Independență*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, nr. V-VI, 2007, p.182-189.
- CERNAVODEANU 1992 – P. Cernavodeanu, *Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856)*, în „Revista Istorică”, tom. III, nr. 1-2, 1992, p. 82-95.
- CERNAVODEANU 1993 – P. Cernavodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*, București, 1993.
- CHIRIȚĂ 1991 – G. Chiriță, *Un document necunoscut din 1856 despre soarta Basarabiei*, în „Revista Istorică”, serie nouă, t. II, nr. 7-8, 1991, p. 399-401.
- COJOCARIU 2010 – M. Cojocariu, *Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859)*, în *Slujind-o pe Clio. In honorem Dumitru Vițcu*, coord. Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti, Dinu Balan, Iași, Editura Junimea, 2010, p. 94-103.
- CONGRÈS DE BERLIN 1878 - *Les Protocoles du Congrès de Berlin*, St. Pétersbourg, 1878.
- DAMEAN 2005 – S. L. Damean, *România și Congresul de la Berlin (1878)*, București, Editura Mica Valahie, 2005.
- DAMEAN 2010 – S. L. Damean, *Atitudinea României față de Tratatul de Pace Ruso-Turc de la San-Stefano (1878)*, în *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir, Seria Istorie*, an. 1, nr. 1, 2010, p. 93-97.
- DAMEAN 2011 – S. L. Damean, *Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878)*, în „Studii și Articole de Istorie”, LXXVII, 2011, p. 52-65.
- DIACONESCU 1943 – E. Diaconescu, *Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la Budapesta (1877)*, în „A. A. R. M. S. I”, seria III, t. XXV, București, 1943.
- DOCUMENTS DIPLOMATIQUES FRANÇAISES 1930 - *Documents diplomatiques française (1871-1914)*, série I, t. II, Paris, 1930.
- DURANDIN 1979 – C. Durandin, *La Russie, la Roumanie et les nouvelles frontières dans les Balkans. Le cas de la Dobroudgea*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, vol. 20, nr. 1, 1979, pp. 61-77.
- GEORGESCU-TILSU 1935 – N. Georgescu-Tilsu, *Ion Ghica - cu prilejul unor texte inedite*, București, Imprimeria Națională, 1935.
- GIURA 1998-1999 – M. G. Giura, L. Giura, *Otto von Bismarck și românii*, în „Annales Universitatis Apulensis, Serie Historica”, nr. 2-3, 1998-1999, p. 161-175.
- GORIANOV 1910 – S. Gorianov, *Le Bosphore et les Dardanelles. Étude historique sur la question des Détroits d'après la correspondance diplomatique déposée aux Archives des Saint-Pétersbourg et à celles de l'Empire*, Paris, 1910.
- HARRIS 1928 – D. Harris, *Balkan diplomacy, july, 1875 to july, 1876: from the revolt in Herzegovina to the Reichstadt agreement*, Stanford University, 1928.
- IGNATIEV 1914 – *Zapiski Grafa N. P. Ignatiev*, Sankt-Petersburg, 1914.
- INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1977 - *Independența României*, vol. II, partea a II-a: Documente. *Correspondența diplomatică străină, 1877 mai – 1878 decembrie*, București, 1977.
- IONESCU 1980 – T. Ionescu, *Atitudinea diplomației franceze în problema Mării Negre și a Dunării de Jos, de la Congresul de la Paris (1856) până la Congresul de la Berlin (1878)*, în „Revista de Istorie”, nr. 11, 1980, p. 2125-2143.
- JELAVICH 1984 - B. Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*, Cambridge University Press, 1984.
- KELLOGG 1995 – F. Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, Indiana, 1995.

- MEMORIILE 1996 - *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, vol. IV, București, Editura Machiaveli, 1996.
- MOF, 17 (29) februarie 1878 – Monitorul Oficial al României.
- MORNING POST, 15 APRIL 1878 – *Roumania and Germany*, în „Morning Post”, p. 5.
- RĂDULESCU-ZONER 1982 - Șt. Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1982.
- ROSETTI 1930 – R. Rosetti, *Corespondența generalului Iancu Ghica (2 aprilie 1877- 8 aprilie 1878)*, București, 1930.
- RUPP 1976 – G. H. Rupp, *A Wavering Friendship: Russia and Ausria, 1876-1878*, Porcupines Press, Philadephia, 1976.
- STOJANOVIAE 1968 – M. D. Stojanoviæ, *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878*, Cambridge University Press, 1968.
- STURDZA 1971 – M. D. Sturdza, *La Russie et la désunion des Principautés Roumaines 1864-1866*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, vol. 12, nr. 3, année 1971, p. 247-285.
- TAPIER 1953 – V. Tapier, *Le traité secret de 1859 entre la France et la Russie*, în „Études d'Histoire Moderne et Contemporaine”, tom. V, 1953, p. 116-146.
- TAYLOR 1971 – A. J. Taylor, *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1971.
- TURAN 2007- Ö. Turan, *The Ottoman-Russian War of 1877-1878*, Middle East Univerity, Department of History, 2007.
- VINOGRADOV 1996 – V. N. Vinogradov, *Bessarabia na perekrestke evropeiskoi diplomatii: dokumentî i materialî*, Moskva, 1996.
- WEEKS JR 1979, - R. G. Weeks, Jr, *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A Reinterpretation*, în „The Journal of Modern History”, p. 1055-1070.

Zona dunăreană a Basarabiei în anii Primului Război Mondial

Dr. Dinu Poștarencu (Chișinău)

Prin decretul împăratului Nicolae al II-lea din 17/30 iulie 1914, în Imperiul Rus a fost anunțată mobilizarea generală, armata și flota fiind aduse în stare de război, ceea ce a servit Germaniei drept pretext de a declara, la 19 iulie/1 august 1914, război Rusiei. De asemenea, în conformitate cu acest decret, suveranul rus a dispus Senatului Rusiei să declare pe picior de război o serie de gubernii din partea de vest a imperiului, inclusiv gubernia Basarabia, urmând ca administrațiile civile ale acestor gubernii să se subordoneze comandanților districtelor militare în care guberniile respective erau incluse.

La 19 iulie/1 august 1914, în puterea acestui decret imperial, guvernatorul Basarabiei, Mihail Ghilhen, a înștiințat locuitorii provinciei că din data de 18/31 iulie 1914, gubernia Basarabia este declarată pe picior de război¹.

Paralel cu mobilizarea pe scară largă a populației masculine apte pentru a fi trimisă pe câmpurile de luptă ale Primului Război Mondial, oficialitățile țariste au pus în funcție și mecanismul de exploatare a resurselor umane și materiale ale imperiului, mai cu seamă, ale guberniilor situate în apropierea frontului, inclusiv ale Basarabiei, în vederea asigurării armatei ruse cu produse alimentare și alte bunuri materiale, precum și cu brațe de muncă.

Transformarea guberniilor din partea europeană a Rusiei în surse de diverse bunuri materiale pentru forțele armate a început îndată după declanșarea războiului, când împăratul Nicolae al II-lea a dictat locuitorilor din guberniile enumerate în decret, printre care figura și Basarabia, să cedeze unităților militare cai, căruțe și hamuri.

Zi cu zi, forțele armate ruse care staționau în provincie și cele care veneau de peste Nistru traversau teritoriul Basarabiei. Pe parcursul deplasării unităților militare în direcția unde se produceau ciocniri cu inamicul, locuitorii aveau obligația să le pună la dispoziție mijloace de transport.

Directivele date administrațiilor publice de către autoritățile militare nu conteneau. Bunăoară, la 21 iulie/3 august, Statul Major al Districtului Militar Odesa i-a trimis guvernatorului Basarabiei două telegrame referitoare la asigurarea trupelor cu mijloace de circulație, semnate de general-maiorul Șișkevici. În prima telegramă a fost exprimată nemulțumirea că responsabili din unele județe ale Basarabiei au repartizat un număr insuficient de cai pentru necesitățile militarilor, de

¹ „Бессарабские губернские ведомости”, Chișinău, nr. 80, 20 iulie/2 august 1914, p. 1; „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1914, nr. 29 - 30, p. 336

aceea comandantul armatei a poruncit ca guvernatorul să ia măsuri în vederea eliminării unor astfel de cazuri². Prin a doua telegramă Șişkevici a dispus ca locuitorii din județele Chișinău, Orhei și Ismail să dea cai pentru Divizia 63³.

În scurtă vreme, ca efect al mobilizării – se menționează într-o publicație periodică chișinăueană din 27 iulie/9 august 1914 – brațele de muncă în Basarabia s-au scumpit cu 30%. Și aceasta s-a întâmplat în toiul recoltării cerealelor, transportării lor și treieratului⁴.

Astfel, în linii generale, economia Basarabiei a fost adaptată la necesitățile armatei ruse.

Cu ocazia deschiderii operațiilor militare, multe instituții și comunități din Basarabia și-au exprimat devotamentul față de monarh. Concomitent, unele dintre acestea au vărsat și sume de bani pentru necesitățile războiului.

Despre avalanșa de sentimente exprimate de basarabenii credincioși tronului rus se menționează în telegramele expediate guvernatorului Basarabiei de către Ministerul Afacerilor Interne, prin care împăratul porunea să fie transmise mulțumiri instituțiilor și comunităților respective. Să cităm din unele telegrame. La 11 august 1914, Nicolae al II-lea a transmis mulțumiri membrilor Consiliului Comunal Ismail, clerului ortodox și populației din județul Ismail. Prin telegrama din 14 august 1914 au fost aduse mulțumiri locuitorilor orașelor Soroca și Chilia, foștilor coloniști germani din plasele Arciz și Tepliț, comunităților evreiești din localitățile Bolgrad, Chilia, Arciz și Olănești. La 4 septembrie 1914: Consiliului Comunal Permanent Cahul, țăranilor din plasele Tuzora și Lipcani (dintre care primii au donat 1.000 de ruble pentru necesitățile militare, iar cei din plasa Lipcani – 2.000 de ruble), populației orașului Reni, comunității evreiești din târgul Leova. La 26 octombrie 1914: Asociației de Împrumut și Economie din satul Vedenscoe, județul Akkerman, care a contribuit cu suma de 500 de ruble, comunității ortodocșilor de rit vechi din comuna Jebrieni, județul Ismail, care a donat 200 de ruble, bulgarilor din satele Bolgaria, Cairaclia, Calcevo, Cubei, Golița și Pandaclia, județul Akkerman⁵.

În prima campanie, din 1914, numită „a surprizelor”, sectorul sudic al Frontului de Est avea o întindere până la hotarul Basarabiei, acțiunile armate din acest sector decurgând parțial și în extremitatea nordică a județului Hotin.

Spre finalul ostilităților din 1914, alături de Puterile Centrale a intrat în luptă și Turcia (prin tratatul de alianță din 29 octombrie 1914), care menținea relații strânse cu Germania. Starea de război dintre Turcia și Rusia a început de la 2 noiembrie 1914. Declarând război Rusiei, Turcia a pornit seria acțiunilor de luptă împotriva ei, printre care s-a numărat și cea din 15/28 ianuarie 1915, când două nave turcești – crucișătorul „Eling” și torpilorul „Daria”, apropiindu-se de un post de pază din județul Ismail, au lansat circa 40 de obuze, fără să producă daune deosebite, apoi s-au retras⁶.

Între timp, se produce o modificare pe tronul vicariatului din Ismail. În ziua de 14/27 ianuarie 1915, la Chișinău a sosit episcopul Dionisie, desemnat, prin ordinul sinodal din 17 noiembrie 1914, ca vicar în scaunul episcopal de la Ismail, în locul episcopului Neofit, care, fiind numit într-un alt post, părăsise Basarabia la 14 decembrie 1914. După ce i s-a prezentat arhiepiscopului Platon, episcopul Dionisie a plecat în orașul Ismail, pentru a prelua cârma vicariatului⁷.

Noul dirigitor al Eparhiei Chișinăului și Hotinului, episcopul Anastasie, poposit la Chișinău pe data de 23 decembrie 1915/5 ianuarie 1916⁸, a întreprins câteva vizite canonice, inclusiv în sudul Basarabiei. De la 7/20 octombrie până la 13/26 octombrie 1916, acest arhiepiscop a vizitat parohiile Ceadâr-Lunga, Dimitrovca, Ivanovca Bogarscaia, Zadunaevca, Cod-Chitai, Enichioi,

² Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare se va cita: A.N.R.M.), Fond 2, inventar 1, dosar 9447, fila 134

³ *Ibidem*, fila 156

⁴ „Дыр”, Chișinău, anul XVIII, nr. 167, 27 iulie/9 august 1914, p. 4

⁵ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 9442, *passim*

⁶ Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie și a Construcției Socialiste (Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции и Социалистического Строительства), Fond 102, inventar D-4, dosar 108, fila 1

⁷ „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1915, nr. 3, p. 10. Episcopul Dionisie (n. 1859, gubernia Tambov). Numele laic: Pavel Sosnovski. Studii: Seminarul Teologic din Tambov și Academia Teologică din Moscova (1892). Se călugărește (1892). A fost rector al Seminarului Teologic din Irkutsk, egumen a două mănăstiri, episcop al Celeabinskului (din 1908), apoi episcop al Ismailului, fiind al doilea vicar al Eparhiei Chișinăului și Hotinului. S-a aflat la cârma vicariatului din Ismail până în 1918 („Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1915, nr. 7-8, p. 87-88)

⁸ „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1916, nr. 1-2, partea oficială, p. 2; partea neoficială, p. 1

Furmanca, orașele Chilia, Ismail și Reni și suburbia⁹ Vâlcov. În timpul acestei vizite (la 9 octombrie), el a sfințit biserica nouă din satul Enichioi¹⁰.

Deși vizita canonică indică existența unui climat pașnic în această parte a Basarabiei, între timp starea de spirit a locuitorilor de aici se înrăutățea. După cum se menționează într-o telegramă expediată, la 13 septembrie 1916, de către guvernatorul Basarabiei, Mihail M. Voronovici, în aceste zile de la început de toamnă s-au înviorat operațiile militare pe Frontul din Dobrogea¹¹ și, drept consecință, locuitorii basarabeni din apropierea Dunării au intrat în griji. Curând, autoritățile țariste au luat măsuri de precauție, evacuând din această parte a Basarabiei instituțiile de stat și de învățământ. La începutul lunii ianuarie 1917, directorul Liceului de Băieți din Ismail, Neverovici, înștiința, prin intermediul presei, că liceul își va relua activitatea la 20 ianuarie 1917, în orașul Kerçi¹².

În după amiaza zilei de 12 octombrie 1916, în apropierea satului Babele din județul Ismail a aterizat un aeroplan. Prezentându-i-se șefului-adjunct al Direcției Guberniale de Jandarmi a Basarabiei că este locotenent al flotei aeriene engleze, pe nume Artur Gekob, aviatorul i-a explicat în ce împrejurări s-a pomenit în preajma satului Babele. Deci, în dimineața acestei zile, o escadrilă engleză, compusă din cinci avioane, inclusiv al său, a decolat de pe insula Andros din Marea Mediterană, luând direcția spre București. Din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile și a cerului înnourat, escadrila s-a dispersat. Locotenentul Artur Gekob s-a abătut din drum și, dispunând de o cantitate insuficientă de benzină, a fost nevoit să aterizeze. Aeroplanul era de tip „Nieuport” și avea semnele de identificare ale armatei engleze¹³.

Starea de neliniște în zona dunăreană a Basarabiei nu a durat mult. Conform știrilor parvenite la Chișinău în primele zile ale anului 1917, viața în orașele Chilia și Ismail revenea la normal, după încetarea operațiilor militare în Dobrogea. Au fost readuse oficiile poștale, care își reluasera activitatea. S-au redeschis magazinele. Însă lipseau unele instituții, evacuate în gubernia Herson și în alte gubernii, iar o serie de clădiri obștești și private au fost rechiziționate pentru încartiruirea militarilor. Încetaseră raidurile aeroplanelor inamice. Din când în când, de pe malul opus al Dunării se auzeau împușcături. După cum devenise cunoscut din surse militare, forțele principale ale dușmanului fuseseră mutate spre vest, în zona porturilor Brăila și Galați, pe fâșia de nord-est a Dobrogei rămânând un efectiv nu prea mare. Numai în Reni se mai menținea starea de tensiune, din cauza luptelor care nu conteneau în preajma portului Galați, situat la 12 km distanță de Reni, pe malul drept al Dunării. Rareori își făceau apariția aeroplanele vrăjmașe, care erau urmărite de avioanele de vânătoare rusești, împiedicându-le să efectueze misiuni de recunoaștere¹⁴.

Unii elevi din Ismail erau refugiați la Chișinău și solicitau să fie admiși în instituțiile de învățământ de aici¹⁵.

Aflându-se la Odesa, guvernatorul Basarabiei, Mihail M. Voronovici, a acordat un interviu corespondentului unui ziar din Kiev, căruia i-a relatat că situația pe Frontul Românesc s-a „îmbunătățit foarte mult”. Ca urmare, locuitorii din sudul Basarabiei nu se mai refugiau, iar cei care se refugiaseră se întorceau pe la casele lor. După reactivarea oficiilor poștale, au revenit administrația financiară și alte instituții¹⁶. Se preconiza ca de la 27 februarie 1917 să fie reluate lecțiile în Școala Duhovnicească din Ismail¹⁷, iar la mijlocul lunii martie 1917, în Ismail a revenit Liceul de Fete, care fuseseră evacuat în orașul Kerçi, în timp ce Adunarea Judecătorilor de Pace din Ismail, evacuată la Simferopol, a fost mutată de acolo în Odesa¹⁸.

⁹ Suburbie (sau foburg) - în rusește „posad”

¹⁰ „Кишиневские епархиальные ведомости”, Chișinău, 1916, nr. 47, p. 802

¹¹ A.N.R.M., Fond 289, inventar 15, dosar 3, fila 154

¹² „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 15, 17/30 ianuarie 1917, p. 1

¹³ A.N.R.M., Fond 297, inventar 1, dosar 398, fila 18

¹⁴ В приднэвской полосе, în „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 6, 8/21 ianuarie 1917, p. 3. Despre situația din sudul Basarabiei s-a scris și în paginile gazetei „Cuvânt moldovenesc”: „La începutul lunii ianuarie 1917, odată cu încetarea luptelor în Dobrogea, viața în orașele dunărene Ismail și Chilia s-a liniștit. Deasupra acestor orașe nu se mai arătau aeroplanе inamice. Doar din când în când, de pe malul drept al Dunării se mai auzea câte o explozie de obuz” [La Dunăre, în „Cuvânt moldovenesc”, Chișinău, anul IV, nr. 4 (204), 11 ianuarie 1917, p. 4]

¹⁵ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 6, 8/21 ianuarie 1917, p. 4

¹⁶ Gubernatorul despre starea lucrurilor, în „Cuvânt moldovenesc”, Chișinău, anul IV, nr. 5 (205), 15 ianuarie 1917, p. 4

¹⁷ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 45, 16 februarie 1917, p. 4

¹⁸ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 75, 19 martie/1 aprilie 1917, p. 4

Răsturnarea autocrației țariste în urma Revoluției ruse din februarie 1917 și evenimentele ce s-au perindat imediat după revoluție, modifica de la o zi la alta cursul vieții interne a Rusei.

În Chișinău, dar și în alte localități ale Basarabiei se produceau manifestații. Astfel, la 14/27 martie 1917, locuitorii orașului Cahul, adunându-se pe piața din fața catedralei, au sărbătorit înnoirea Rusiei¹⁹.

Totodată, se demonta vechiul regim. La 11/24 martie 1917, în Bolgrad, în virtutea ordinului dat de șeful Statului Major al Armatei a 6-a, general-maiorul Gheorghe N. Viranovski, gardiștii au fost înlăturați de la posturi, iar președintele Consiliului Comunal Permanent, Nicolae Gh. Vulpe, care exercita funcția de comisar județean al Raionului Comunal Bolgrad, a fost însărcinat să formeze miliția²⁰.

La 14/27 martie 1917 i s-a telegrafiat comisarului gubernial Constantin A. Mimi că în orașul Reni, o droaie de soldați i-a dezarmat pe doi polițiști și au luat cu ei armele²¹.

La 15/28 martie 1917, în scopul menținerii ordinii, în orașul Ismail a luat ființă un comitet obștesc, compus din delegați ai populației urbei și comitetului executiv al ofițerilor și soldaților din garnizoană, sub președinția avocatului Fitov. Comitetul obștesc și-a ales un comitet executiv, format din comisarul orașului, funcție pe care o exercita primarul orașului, Tolcianov, locțiitorul acestuia, judecătorul Bour, și opt comisari de sector. Polițmaistrul Slezkin a fost înlăturat, iar postul lui i-a fost acordat ajutorului ispravnicului județului Ismail, Dimitrie C. Ruga²².

La 17/30 martie 1917, comisarul județean al Raionului Comunal Bolgrad, Nicolae Vulpe, i-a raportat lui Mimi că în acest sector al județului Ismail este liniște. Doar în Bolgrad s-a produs un incident: din ordinul ispravnicului, soldații i-au dezarmat pe polițiști și le-au rupt epoleții. Ca urmare, polițiștii au încetat să mai fie de serviciu. Se organiza miliția. Statul Major al armatei a pus la dispoziția comisarului județean 30 de soldați pentru a îndeplini rolul de milițian în cadrul raionului. Toți primarii au fost desemnați în calitate de comisari comunali²³.

În același timp, adunarea comună a Consiliului Comunal Cahul și Comitetului Executiv local a hotărât să desființeze poliția din orașul Cahul, care urma să predea primăriei armamentul, inventarul și documentația²⁴.

Tot în ziua de 17/30 martie 1917, comisarul județului Ismail, Bădărău, l-a informat pe comisarul gubernial că o delegație a marinarilor și soldaților a dezarmat poliția din orașul Chilia²⁵.

În contextul înnoirilor social-politice care aveau loc pe tot cuprinsul imperiului, inclusiv în Basarabia (anunțarea despre renunțarea la tron a împăratului, știrile parvenite la Chișinău despre acțiunile revoluționare de la Petrograd și alte zone ale Rusiei), s-a revigorat mișcarea națională a românilor basarabeni. Se convocau întruniri, în cadrul cărora românii basarabeni formulau revendicări cu caracter național.

La 11/24 aprilie, în orașul Bolgrad din sudul Basarabiei a avut loc o adunare a moldovenilor de aici, membri ai Partidului Național Moldovenesc. Adunarea a fost prezidată de avocatul Ioan Pelivan. După cuvântările rostite de Ioan Pelivan și delegatul Comitetului Moldovenesc din Odesa, ofițerul Matei, și dezbaterile care au urmat, participanții la adunare au luat următoarele hotărâri: limba română să fie introdusă în școală și biserică; „biserica basarabească să fie neatârnată”; în instituțiile administrative și judecătorești să fie desemnați „oameni locali”. Tot în cadrul acestei întruniri au fost aleși „ca părtași la secția din Bolgrad” a Partidului Național Moldovenesc protoiereul Ioan Andronic, profesorul de la Liceul din Bolgrad, Ștefan Ciobanu, F.H. Mumgiu, G.G. Grigorescu și unter-ofițerul²⁶ D.C. Lungu²⁷.

În iunie 1917, fiind transferat din Sevastopol la Ismail, împreună cu divizionul în care era încadrat ca medic veterinar militar, Ștefan Gh. Usinevici a constatat că în acest port basarabeian

¹⁹ Г. Казул, в „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 75, 19 martie 1917, p. 4

²⁰ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 9901, fila 10

²¹ *Ibidem*, fila 25

²² *Ibidem*, fila 82

²³ *Ibidem*, fila 48

²⁴ *Ibidem*, fila 74

²⁵ *Ibidem*, fila 75

²⁶ Unter-ofițer – subofițer

²⁷ Secția Partidului Național Moldovenesc din Bolgrad, în „Cuvânt moldovenesc”, Chișinău, anul IV, nr. 32, 23 aprilie 1917, p. 2; Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei*. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917 - 1918, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 91 - 92

erau plasate trei baterii rusești: două „ocupaseră poziții pe insulele Dunării, iar una în oraș, și toate bombardau Tulcea”²⁸.

Avioanele Puterilor Centrale efectuau raiduri pe cerul Basarabiei, unele dintre care deasupra zonei dunărene. Bunăoară, în seara zilei de 4/17 mai 1917, după cum a telegrafiat comisarul județului Ismail, un aeroplan inamic a dat drumul la 20 de bombe asupra orașului Ismail, omorând 8 și rănind 90 de oameni²⁹. În ziua de 9/22 iunie 1917, patru aeroplan germane au slobozit 11 bombe asupra Vâlcovului, fără a pricinui mari pagube, rănind însă câteva persoane³⁰. La ora 9 a dimineții din 18 iunie/1 iulie 1917, o bombă lansată dintr-un aeroplan german asupra orașului Reni a ucis: un locuitor al acestui oraș, fiul acestuia, trei soldați și trei cai ai militarilor³¹. În dimineața zilei de 3/16 iulie 1917, un aeroplan inamic a lansat 12 bombe în raza orașului Ismail. Ca urmare, a fost distrusă o casă, au fost răniți doi cai și a fost contuzionat un soldat³² (conform altei surse, acest bombardament s-a produs în jurul orei 18.00 a acestei zile³³). La 26 iulie/8 august 1917, potrivit știrii transmise de același comisar al județului Ismail, deasupra orașului Ismail au apărut două aeroplan, dintre care unul avea desenate pe el cruci negre, iar celălalt – cercuri roșii. Cele 18 bombe slobozite din aceste două aeroplan asupra suburbiilor orașului au ucis 3 soldați, 2 cai și o vacă, au rănit 5 soldați, 4 persoane civile, 4 copii și 3 cai. De asemenea, a fost distrusă o parte din peretele bisericii de rit vechi Sf. Nicolae³⁴. Tot în ziua de 26 iulie/8 august 1917, la ora 6 dimineața, patru aeroplan inamice au zburat deasupra orașului Bolgrad. Bombele aruncate în centrul și la periferiile orașului au ucis 7 oameni și au rănit 25 de oameni, 17 dintre care – grav. Majoritatea persoanelor care au suferit erau femei și copii. Au mai fost uciși 11 cai și 2 vaci³⁵. În septembrie, un aeroplan german a aruncat în zona satului Marazlievca din județul Ismail o ladă cu o bandă de mitralieră, care avea cartușe. Lada s-a sfărâmat, iar cartușele s-au deformat, devenind inutilizabile³⁶.

Într-o corespondență publicată la 30 septembrie/13 octombrie 1917 se menționează că raidurile din ultimul timp ale aviației inamice asupra Ismailului, Chiliei, Bolgradului, Vâlcovului și al altor orașe de lângă Dunăre au avut, cu precădere, un caracter de cercetare. Dar, fiecare apariție a avioanelor inamice producea panică în rândul locuitorilor acestor urbe. Populația era anunțată despre apariția lor prin semnale de alarmă. În decursul zilei de 23 septembrie/6 octombrie, inamicul a efectuat trei raiduri aeriene asupra orașului Ismail. Primul raid l-a făcut în zorii acestei zile. Zburând deasupra orașului, un hidroplan a slobozit câteva bombe, una dintre care a nimerit în spitalul militar, ucigând doi soldați și deteriorând considerabil clădirea. O altă bombă a ucis o femeie și un cal. Artileria antiaeriană a tras asupra hidroplanului, dar fără succes. În cele din urmă, el a dispărut în direcția orașului Tulcea. Curând, tot în dimineața acestei zile, trei aeroplan au bombardat orașul în câteva locuri. Au fost uciși trei oameni, alți câțiva au fost răniți și au fost avariate o serie de clădiri. În aceeași zi, la amiază, aeroplanele inamice iarăși au bombardat orașul, fiind uciși doi soldați, trei femei și rănind câteva persoane. Asupra aeroplanelor s-a deschis focul din tunurile antiaeriene și ele au părăsit spațiul aerian al orașului. După cum s-a văzut, citim în partea finală a corespondenței, aviatorii inamici urmăreau scopul să bombardeze vasele ancorate în portul Ismail, precum și podul întins peste Dunăre. Însă aceste tentative nu le reușeau, deoarece țărmul Dunării era apărat de artileria antiaeriană și aviatorii inamici erau nevoiți să zboare la o înălțime mare, de unde le era dificil să trimită bombe în ținta programată³⁷.

La începutul anului 1918, opunându-se oricărei inițiative naționale și intenționând să pună stăpânire pe Basarabia, forțele bolșevice au creat în Chișinău o situație social-politică tensionată.

²⁸ Ștefan Gh. Usinevici, *Nostalgii basarabene. Mărturii autobiografice*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1996, p. 148

²⁹ „Свободная Бессарабия”, Chișinău, nr. 24, 5 mai 1917, p. 3

³⁰ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 151, 20 iunie/3 iulie 1917, p. 2

³¹ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 156, 25 iunie 1917, p. 3

³² „Свободная Бессарабия”, Chișinău, nr. 74, 7 iulie 1917, p. 4

³³ *Бомбы над Измаилом*, în „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 165, 7/20 iulie 1917, p. 3

³⁴ „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 184, 29 iulie/11 august 1917, p. 3

³⁵ *Налеты неприятельских аэропланов*, în „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 183, 28 iulie/10 august 1917, p. 3

³⁶ *Неприятельский аэроплан*, în „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 229, 24 septembrie/5 octombrie 1917, p. 3

³⁷ *Налеты на Измаил*, în „Бессарабская жизнь”, Chișinău, anul XIV, nr. 233, 30 septembrie/13 octombrie 1917, p. 3

Rolul de coordonator al acestor forțe îl avea Front-otdel-ul³⁸ al Rumcerod-ului³⁹, creat cu misiunea de a organiza evacuarea unităților rusești de pe Frontul Românesc. Instalat abuziv la Chișinău pe data de 28 decembrie 1917, această structură bolșevică („cartierul bolșevic din Chișinău”, după cum a numit-o Petre Cazacu⁴⁰) a început să intervină în sfera de probleme ce țineau de competența Sfatului Țării, amenințând acest for legislativ al Basarabiei cu dizolvarea, iar pe membrii acestuia – cu răfuiala fizică. La 1 ianuarie 1918, Front-otdel-ul a emis un ordin, prin care și-a asumat „puteri depline și conducerea trupelor de pe Frontul Român și din zona de lângă front”⁴¹. Curând, a ocupat gara, poșta și telegraful din Chișinău. A constituit detașamente înarmate din soldații ruși plecați de pe front. Proclamă starea de asediu în orașele Chișinău, Bălți și Bender. Ordonă neexecutarea ordinelor date de generalul Șcerbaciiov și declară război României. În ziua de 5 ianuarie 1918, detașamentele Front-otdel-ului îi arestează pe transilvănenii sosiți în gara Chișinău, care veneau de la Kiev, unde s-au aflat în prizonierat, fiind foști combatanți ai armatei austriece. Apoi atacă reședința Comisiei interaliat de aprovizionare, jefuind casa de bani și arestând membrii acestei comisii⁴².

În această situație critică, Sfatul Țării a trimis de urgență o delegație la Iași, pentru a solicita României ajutor militar. Guvernul român a decis să sprijine Basarabia și, ca urmare, la 7/20 ianuarie 1918, Marele Cartier Român a dat trupelor ordine de operații, conform cărora două divizii de infanterie și două de cavalerie aveau sarcina să înceapă imediat mișcările spre a trece Prutul. Divizia a XI-a, sub comanda generalului Ernest Broșteanu, a primit ordin să pătrundă în Basarabia între Ungheni și Leova și să înainteze în direcția Chișinăului. Divizia a XIII-a urma să treacă Prutul pe la Cahul, în vederea ocupării sudului Basarabiei. Diviziei a II-a de cavalerie i-a fost încredințată misiunea de a face legătura între Diviziile a XI-a și a XIII-a. Iar Diviziei a I-a de cavalerie i s-a indicat să acționeze în sectorul de nord al Basarabiei, în direcția Bălți-Soroca, până la spațiul din județul Hotin ocupat de austriecei⁴³.

Primind, la 8/21 ianuarie 1918, însărcinarea de a trece Prutul, pentru a pune capăt dezordinilor provocate de militarii ruși dezertori și a pacifica partea de sud a Basarabiei, Divizia a XIII-a s-a divizat în două detașamente. Detașamentul „Prut” a trecut râul despărțitor în ziua de 11/24 ianuarie 1918, pe la Vadul lui Isac și, îndreptându-se spre sud, pe malul Prutului, a ajuns, pe data de 14/27 ianuarie, la Reni, introducând ordinea și în această localitate. Iar Detașamentul „Bolgrad”, trecând Prutul pe la Oancea, a intrat în Cahul la 11/24 ianuarie, apoi a mers spre Bolgrad, unde a poposit la 12/25 ianuarie, anihilând pe parcurs elementele bolșevice și aducând liniștea în satele găgăuze și bulgare, tulburate de militarii ruși. Din Bolgrad, detașamentul comandat de colonelul Dragu a înaintat spre Ismail. În apropiere de acest oraș dunărean, trupele române au fost atacate de către soldații ruși, care au tras de câteva ori și din tunuri. Pe Dunăre, având misiunea să coopereze cu unitățile Diviziei a XIII-a, erau concentrate un șir de nave ale flotei române, aflate în poziție de tragere asupra vaselor rusești de război din portul Ismail. Văzând o asemenea desfășurare de forțe, partea rusă a anunțat partea română că navele ruse se retrag fără luptă spre a ieși în mare. Însă, părăsind Ismailul și defilând pe dinaintea flotei române, fără a lua o atitudine agresivă, canonierele ruse nu au luat drumul spre Odesa, ci au ancorat la Vâlcov. Înfruntând ușor rezistența bolșevicilor, trupele române iau în stăpânire portul și orașul Ismail. Aceeași cooperare a flotei cu trupele de uscat a fost aplicată și în cazul luării sub control românesc a orașului Chilia. Inițial, sarcina nu era ușoară, deoarece înaintea Chilie au luat poziție șapte nave ruse venite de la Vâlcov, dar acestea au renunțat apoi la apărarea orașului și s-au retras din nou spre Vâlcov. La 23 ianuarie/7 februarie, fără a întâmpina vreo rezistență, forțele române ocupă Chilia. În continuare, timp de câteva zile, pe vreme geroasă și cu viscol, s-au dat lupte grele la Vâlcov, unde rușii își concentraseră toate forțele din zona Dunării. Abia la 2/15 februarie, după lupte crâncene, cu bombardamente

³⁸ Front-otdel – Secția de front

³⁹ Rumcerod – Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre și regiunii Odesa, care dirija și activitatea sovietelor din guberniile Basarabia, Herson, Taurida și, parțial, Podolia și Volân

⁴⁰ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918*, Chișinău, 1992, p. 344

⁴¹ *Enciclopedia sovietică moldovenească*, Chișinău, 1972, vol. 3, p. 84

⁴² P. Cazacu, *op. cit.*, p. 344–345

⁴³ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, București, 1989, vol. II, p. 242–243

intense, trupele ruse revoluționare părăsesc Vâlcovul. Rămânea să fie eliberată porțiunea de la Bolgrad până la Cetatea Albă, spre care coloanele române au purces la 19 februarie/4 martie. În decurs de patru zile, unitățile române au străbătut 60 km, luptând cu bande înarmate și cu trupe mai mult sau mai puțin regulate. La 23 februarie/8 martie, ostașii Regimentului 50 infanterie și un

44.

Anexe

I

România

Ministerul de Lucrări Publice

Direcțiunea Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă

Inspectoratul General al Navigațiunei și Porturilor

Comisariatul Maritim Sulina

Nr. 3611

Sulina, 7 august 1916

Domnule general,

În legătură cu dezertarea unui număr din ce în ce mai mare de soldați din Dobrogea în Rusia am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Deși nu avem încă dovezi materiale, credem însă că personalul consular rus nu este străin de această acțiune.

Este aproape o lună de când Dna Kartanușev, soția consulului rus de la Galați, o persoană prea bine cunoscută pentru abilitatea, priceperea și intimitatea ce o are în diferite cercuri românești, s-a stabilit în Sulina și spunea că va sta până la toamnă. Acum câteva zile a fost telegrafic chemată la Galați.

Ea este secundată de secretarul consulului rus din Sulina, un oarecare Emilianof, care stă în această localitate de vreo 20 de ani, așa că știe perfect toată lumea rusească din deltă. Acesta cred că este cel mai pregătit agent rus din Dobrogea. Pentru că șeful său, consulul Rusanof, este venit de curând și e un om corect, dar moale, a venit un nou agent de vapoare Pavlovski. Slujba sa este numai un pretext de fapt urmărește tot o acțiune politică. Se zice că e omul amiralului Visilkin⁴⁵. În fiecare săptămână pleacă la Reni să-și depună raportul. Vorbește perfect românește, e foarte îndrăzneț, având stofă de adevărat aventurier.

De câțva timp se vorbește că acest agent împreună cu Emilianof face un fel de statistică a rușilor din Deltă. Si tot ei ar face îndemnuri pentru dezertarea în Rusia.

Sper că în curând să putem avea oarecare dovezi materiale sau mărturii, declarații ale femeilor dezertorilor fugiți în Rusia.

Va fi necesar a se întări cordonul de grăniceri de pe malul brațului Kilia.

Lt C dor (semnătura)

Comandant militar al portului

Domniei Sale, Domnului general Popovici

Marele Stat Major

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 759, filele 36–37.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 246-253

⁴⁵ Mihail Vesiolkin (1871-1918), contraamiral rus (de la 6 decembrie 1915), fiul lui Mihail M. Vesiolkin, guvernator al guberniilor Olonețk, Cernigov și Herson. În anii I Război Mondial a condus expediția cu destinație specială pe Dunăre. Comandant a cetății Sevastopol (1916-1917). Eliberat din serviciu pe motiv de boală (20 august 1917). Împușcat de bolșevici.

II

**Regatul României
Ministerul de Războiu
Marele Stat Major
Secția III-a
Biuroul V**

**București, 11 august 1916
Secret urgent
Nr. 1339**

Domnule Director,

Am onoare a vă înainta alăturata corespondență⁴⁶, primită de la Comisariatul Maritim Sulina, cu nr. 3611/916, prin care se arată că sunt agenți provocatori care propagă și îndeamnă pe rezerviști și completași de origine rusă să dezerteze în Rusia.

Corpul Grănicerilor a luat măsuri de pază, vă rugăm să binevoiți a căuta să se urmărească acești provocatori și dispune în consecință.

Din ordin

p. Șeful de Stat Major General
Șeful Secției III-a colonel, (semnătura)

Domniei Sale,

Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale a statului.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 759, fila 47.

III

**Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
Brigada Galați
Agent nr. 1
9 octombrie 1916**

Notă

Informez că ieri, 8 octombrie, ora 2 p. m., la noua clădire a spitalului rusesc din dosul cimitirului s-a inaugurat de către autoritățile ruse și române spitalul rusesc. Au participat guvernatorul Basarabiei, Visolkin⁴⁷, mai mulți căpitani ruși și diferite grade inferioare, dl prefect Gussi, dl Tataru, președintele curții de apel, și mai multe dame de caritate ruse. Muzica rusă a intonat imnul român și imperial rus.

A luat parte multă lume, dintre care 300 persoane invitate și vreo 30 cercetași români.

După terminarea serviciului religios s-au despărțit la ora 5 p. m.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, fila 10.

IV

**Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
Divizia
Brigada Galați
Agent nr. 51**

15 octombrie 1916

Notă

Informez că ieri 14 cor., a trecut pe strada Portului, cu destinația pentru Reni, Crucea Roșie

⁴⁶ Dosarul nu conține corespondența alăturată.

⁴⁷ Contraamiralul rus Mihail M. Vesiolkin. Postul de guvernator al Basarabiei îl deținea Mihail M. Voronovici (de la 2 octombrie 1915 până la 6/19 martie 1917).

rusă cu etape și manutanța. Din informațiile luate veneau de la Hadjidia.

La ora 4½ au trecut pe Dunăre spre Reni 2 remorchere rusești cu șlepuri încărcate cu muniții și armată rusă.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, fila 10.

V

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale

Divizia

16 octombrie

1916

Brigada Galați

Agent nr. 54

Notă

Informez că ieri 15 c., ora 4½ au sosit 3 șlepuri cu răniți, care se zice că sunt ultimii de pe frontul Dobrogean. Toți răniții ruși de prin spitalele din localitate și parte din misiunea engleză a Crucii Roșii de la Școala normală au fost îmbarcați pe vaporul sanitar rus ce era în port și au plecat la Reni.

Pe malul Dunării, pe linia ferată se găsesc mai multe vagoane încărcate cu munițiuni și automobile pentru a fi încărcate pe șlepuri și trimise la Reni.

Autoritățile administrative și polițienești din Tulcea așteaptă la debarcader spre a se îmbarca

⁴⁸.

Mai mulți dintre refugiații din Tulcea vorbeau că rău au făcut autoritățile de au plecat mai înainte de a primi ordin, căci dacă ei nu plecau nici populația nu pleca.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, fila 5.

VI

17 octombrie 1916

Notă

Aseară a sosit, venind din Iași, translatorul nostru D-I Buracu, care a însoțit până la București pe aviatorii francezi. D-sa povestește că gara Brăila, la sosirea trenului de Iași, era înțesată de o mulțime extraordinară de lume, în majoritate femei și copii. Cum s-a oprit trenul, mulțimea a dat năvală în vagoanele deja complete, umplând coridoarele, scările și acoperișurile vagoanelor. Cei rămași pe peron țipau și cereau să li se facă loc cu orice preț, amenințând că în caz contrar preferă să se arunce înaintea trenului decât să rămână în Brăila. Întrebați de ce părăsesc orașul, dâșii declarau că la Brăila nu se mai poate locui din cauza soldaților ruși, care, după ce se îmbată, pornesc pe străzi, fură, jefuiesc casele, siluiesc femeile, care numai îndrăznesc, din această cauză, să iasă pe străzi și preferă să-și părăsească avutul spre a scăpa viața și onoarea.

În legătură cu cele de mai sus, azi am întâlnit pe D-I Sergiu Cujbă, controlor la băncile populare, venit din Tulcea, care îmi comunică următoarele:

Ceea ce se petrece cu armata rusă din Dobrogea este o calamitate. Procedază mai rău decât armata dușmană. În Rusia, neavând voie să bea băuturi alcoolice, soldații ruși, când vin în țară, se dedau la o beție desfrânată, care îi transformă în adevărate bestii. Ei beau tot ce găsesc: vin, rachiu, spirt, până și apa de colonie de pe la frizerii. Spirtul denaturat, după ce-l strecoară prin pânlie, îl beau. În stare de ebrietate jefuiesc orice le iese în drum, fără nici o considerație dacă averea este a unor locuitori de origine străină sau română. Partea mai rea este că nu se mulțumesc să fure lucruri ce ar putea fi transportate cu ei, ci strică tot ce pot, fără nici o nevoie, numai din pofta bestială de a distruge. Astfel au devastat toate satele din Dobrogea. În satul Niculine din Dobrogea, după ce au băut cât au putut, au dat drumul butoaielor cu vin ale podgorenilor, distrugându-le tot avutul. Acest sat este românesc. La Galați, într-o noapte, mai mulți ofițeri ruși în stare de ebrietate

⁴⁸ Conform sursei.

au venit în hotelul Papadopol și au cerut evacuarea hotelului, pentru a satisface plăcerea de a-i da foc. Cu multă greutate au putut fi împiedicați. D-l Cujbă adaogă că populația este îngrozită și ar fi o mare nenorocire dacă nu s-ar lua măsuri urgente pentru a interzice consumarea băuturilor alcoolice. Neștiind cui să se adreseze, m-a rugat să vă aduc cele de mai sus la cunoștința D-vs pentru a le supune celor în drept.

(semnătură)

Notă: Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale către Serviciul Siguranței Generale la Marele Cartier, spre a se prezenta la raport. 20/X/916. Director I. Panaitescu.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, filele 7–7 verso (text dactilografiat).

VII

România

Ministerul de Interne

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale

Biroul Secretariatului

17 octombrie 1916

Telegramă cifrată nr. 1864

Domnului Gussi, Prefect de Covurlui, Galați

Vă rog să chemați la D-voastră pe preoții și cetățenii dobrogeni care vi s-au prezentat și să le cereți ca să vă prezinte un memoriu scris, în care să arate tot ceea ce v-au comunicat verbal și cele ce mai știu, pe care îl vor semna și ni-l veți înainta. Veți comunica semnatarilor memoriului că pe baza lui – fără, bineînțeles, a se face uz de numele lor – se va interveni la Înaltul Comandament Rus, pentru pedepsirea exemplară a vinovaților, care au călcat ordinele severe și precise ce li s-au dat de a se purta cu populația noastră cât se poate de bine, precum și pentru despăgubirile ce urmează a se acorda.

Acest lucru trebuie făcut cu toată discrețiunea și vă rog, în același timp, să căutați a sfătui pe refugiați ca să nu se dedea la manifestațiuni ostile sau să intre în conflict cu militarii ruși, care vin aici ca prieteni și aliați, căci faptele rele și rătăcirea unora din ei nu trebuie să se răsfrângă asupra tuturor și nici să strice sau să vatăme măcar bunele raporturi dintre noi și ruși

p. Ministru de Interne (ss) C.D. Dimitriu

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, filele 11–11 verso.

VIII

Telegramă cifrată

Dlui n. Stan Emanuel

subdirectorul Siguranței Gle la Marele Cartier General

Urgent

Galați Port. Astă-noapte au trecut în susul Dunării 17 șleपुरi cu trupe ruse.
Șeful Poliției Portului D. Cernătescu

Notă: 8/10/916 văzut.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 779, fila 17.

IX

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale

20 octombrie 1916

Copie de pe telegrama D-lui Prefect al județului Tulcea din 19 octombrie 1916

Am onoare a vă raporta că soldații ruși și sârbi se dedau la cele mai grozave acte de vandalism. Toată partea județului din urma liniei de bătaie aproape nu mai există, căci s-au spart casele, s-au furat vitele, s-au devastat gospodăriile, s-au siluit femeile și violat fetele locuitorilor, fără deosebire de naționalitate. Cel mai teribil dușman nu credem că s-ar fi purtat mai grozav și ca să-i împiedicăm este imposibil, căci protestările autorităților față de ofițerii și superiorii armatei au rămas fără nici un rezultat. Populațiunea, cât a mai rămas în sate, trăiește în cea mai mare spaimă, ascunși pe câmp și prin păduri. Am deplasat toți jandarmii din restul județului în acea parte. Am pus oarecare ordine și vă rugăm a ordona ca jandarmii dintr-unul din județele evacuate complet să fie trimiși la noi în Tulcea.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, fila 14; A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, fila 13.

X

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
20 octombrie 1916

Copie de pe telegrama D-lui Comisar al Guvernului I. Cămărășescu din 19 octombrie 1916

Poliția Isaccea raportează că astăzi dimineață, un sergent de oraș, coborându-se într-o pivniță, pentru a constata fapte săvârșite de soldații ruși, ar fi fost împușcat de ei și ar fi murit pe loc.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, fila 15; A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, fila 8.

XI

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
20 octombrie 1916

Copie de pe telegrama D-lui Comisar al Guvernului I. Cămărășescu din 19 octombrie 1916

Poliția Isaccea raportează că personalul poliției și chiar șeful poliției este supravegheat și urmărit de aproape de soldații ruși. De la căderea nopții, nici unul nu mai are dreptul de a ieși din casă. În asemenea condițiuni autoritățile românești, ne mai având nici o cădere și viața lor fiind pusă în pericol, am făcut intervențiile necesare, dar mă îndoiesc de rezultatul lor.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, fila 16; A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, fila 14.

XII

26 octombrie 1916

Telegramă

D-lui Ministru de Interne, București

D-l polițai al orașului Sulina îmi raportează că astăzi, 8.45 a.m., două aeroplan inamice au venit asupra orașului. S-a aruncat bombe. S-a distrus acoperișul unui atelier de lemnărie la comisiunea europeană și au fost atinse 3 persoane și un asin. Dintre răniți băiatul Androne Budarencu, în etate de 16 ani, a sucombat după o jumătate de oră, având perforat plămânul drept. Al doilea rănit, Jani Palialoglu, pilot la comisiunea europeană, are complet sfărâmat brațul drept și a plecat la Galați. Al treilea, bărbierul Vasile Caravia, pe când se afla în prăvălie, a fost atins la maxilarul stâng. Unul din aparate, un hidroplan german, cu nr. 812, a fost atins în aripă de obuzele bateriei române de coastă și s-a coborât pe apă, la o distanță de zece mile de uscat. În căutarea lui au plecat o șalupă vedetă și un vas de transport rusesc. Vedeta a adus pe subofițerul pilot și pe locotenentul Laune, care a declarat că a azvârlit în mare mitraliera pe care o avea pe aparat și bombele care mai rămăsese. La ora 3 p.m., un alt avion a venit asupra orașului și a bombardat o baterie de coastă, rămasă însă fără efect.

Prefect de Tulcea George Șerban

Nr. 11084

Notă: Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale către Serviciul Siguranței Generale la Marele Cartier, spre a se prezenta la raport. A fost comunicat și telefonic astăzi. 26/X/916.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 772, filele 70–70 verso.

XIII

Copie după adresa Marelui Cartier General cu nr. 274 din 27 octombrie a.c. către Ministerul de Interne

În vederea cooperării trupelor ruse cu trupele românești pe teritoriul român, am onoare a vă comunica mai jos zonele de acțiune hotărâte pentru armatele ruse, precum și dispozițiunile luate cu privire la relațiunile între Comandamentele armatelor ruse și autoritățile noastre civile și militare.

1. Zona de acțiune a Armatei IX-a ruse cuprinde teritoriul de nord al Moldovei, limitat la sud prin șoseaua Huși-Vaslui-Dragomirești-Plopana-Bacău-Ardeoani-Moinești-Comănești-Dărmănești-Valea Uzului-Cik St. Marton inclusiv, linie care va rămâne la dispoziția Comandamentului Armatei ruse.

2. Zona de acțiune a Armatei ruse de Dunăre cuprinde teritoriul Dobrogei și o parte din teritoriul Munteniei, situat pe țărmul stâng al Dunării, și din acela al Moldovei, situat pe țărmul drept al Prutului; teritorii limitate spre vest prin linia: gara Călărași-gara Ciulniței-Slobozia-gara Cioara-gara Făurei-șoseaua Făurei-Ianca-Sutești-Racovița-Domnești-Latinul-Maxineni-Mănești-Lungoci-gara Ivești-Puțeni-Berești-Murgeni-Fălciu. Această linie va rămâne la dispoziția Comandamentului Armatei ruse.

3. În interiorul acestor zone armatele ruse vor putea să se servească de toate căile de comunicație: șosele, căi ferate, fluvii, precum și rețelele telefonice și telegrafice, fără însă ca prin aceasta trebuințele operative ale armatei române să fie stânjenite

4. Pentru întărirea armatelor ruse în oameni și cai, cât și pentru aprovizionarea cu hrană, muniții, materiale ș.a., Comandamentele ruse vor putea să creeze serviciile lor proprii de etape în interiorul zonelor de la punctul 1 și 2.

În fiecare zonă se va înființa un Comandament general de etape rus care va adresa cererile sale Comisarului Guvernului român din zona respectivă.

5. Toate depozitele existente aparținând armatelor române, precum și părțile sedentare ale

armatei noastre, spitale etc., care s-ar găsi în teritoriul zonelor arătate la 1 și 2 vor rămâne la dispozițiunea comandamentelor teritoriale române respective și la aceia a Comandamentului General al Etapelor (român).

6. În ce privește întrebuințarea căilor ferate situate în zonele de la 1 și 2 pentru satisfacerea nevoilor armatelor ruse și române va fi înființată o comisiune mixtă ruso-română.

7. Alăturatele instrucțiuni au fost comunicate și generalului Bielaieff⁴⁹, reprezentatul armatei ruse pe lângă Marele Cartier General, care a luat cunoștință și va interveni pentru îndeplinirea punctelor cuprinse într-însele.

Domnii Comisari ai Guvernului vor stăruie pe lângă Comandamentele ruse pentru ca instrucțiunile să fie puse în aplicare.

Aducând cele ce preced la cunoștința Domniei Voastre, cu onoare vă rog să binevoiți a lua dispozițiuni și da ordinele necesare pentru părțile corespunzătoare.

Măsurile luate se vor comunica și Marelui Cartier General, Secția 1.

Acest ordin s-a trimis direct și d-lor Comisari ai Guvernului.

Din înalt ordin

p. șeful Stat Majorului General

general, (ss) D. Iliescu

Șeful Secției Operațiunilor

colonel-adjutant, (ss) Angelescu

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 769, fila 50 (text dactilografiat).

XIV

Ministerul de Interne
Cabinetul ministerului
6 decembrie 1916

Telegramă

Copie cifrată

Am onoare a raporta că de către DI Păltineanu, comisar ajutor ni se dă relațiuni că din comunele din județ de sub linia Ostrov sud Babadag armatele ruse, cu ocazia retragerii strategice, au luat și rechiziționat vitele locuitorilor din acele sate din ordinul Dlui general Vebel, comandantul corpului 47 de armată.

Nr. 12375

G. Șerban

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 770, fila 4.

XV

România
Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
Biuroul Secretariatului
8 decembrie 1916

Telegramă cifrată

Serviciul Siguranței Generale la Marele Cartier

Șeful Poliției Gura Prutului ne raportează telegrafic că rușii trec în Rusia cirezi de vite luate de pe la refugiații români. Grănicerii noștri, oprindu-i conform ordinelor, au fost bătuți de ruși, luând vitele.

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 770, fila 9.

⁴⁹ Mihail Alekseevici Beleaeu (1863-1918), general de infanterie (1914), ajutor al ministrului de Război al Rusiei (de la 23 iunie 1915), șef interimar al Marelui Stat-Major (2 aprilie-10 august 1916), reprezentant al comandamentului rus pe lângă Marele Cartier General al forțelor armate române (desemnat la 10 august 1916), ministru de Război al Rusiei (de la 3 ianuarie 1917).

XVI

Telegramă cifrată
Dlui n. Stan Emanoil subdirector
Siguranța la MQG

Urgent
(data?)

SS Gura Prutului

Astăzi s-a ridicat de către soldații noștri și s-a dus la Galați toate vitele pe care rușii au voit a le trece în Rusia.

Șeful poliției Uzun

nr. 4439

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 779, fila 18.

XVII

Telegramă cifrată

Dlui NS Emanoil
subdirector Sig. Gle la MSM al Armatei MCG
Galați

Decembrie 1916

Astăzi au intrat în țară prin acest punct două escadroane de cazaci, mergând la Brăila.
Șeful Poliției J. Uzun

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 779, fila 4.

XVIII

Raport de situație
Comp. Jandarmi Rurali Tecuci
Nr. 5067 din 28 decembrie 1916

Postul Carad raportează: Azi, mai multe grupe rusești ce treceau prin comuna Carad, unii din soldații ruși au forțat ușa la crama locuitorului Șerban Constantin din acea comună, furându-i ca 60 deca vin.

Comandantul Companiei Jandarmi Rurali Tecuci maior (semnătura)

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 823, fila 66.

XIX

Raport de situație
Comp. Jandarmi Rurali Tecuci
Nr. 5160 din (?) ianuarie 1917

Postul Nicorești raportează: Ieri noapte, păzitorul viei Dlui Berha, anume Neculai Mihai din comuna Nicorești, a fost bătut de soldații ruși pentru că se opunea la devastarea cramei și a averii stăpânului său, din care cauză a încetat din viață.

Comandantul Companiei Jandarmi Rurali Tecuci maior (semnătura)

A.N.R.M., Fond 691, inventar 3, dosar 823, fila 75.

XX**În Dobrogea**

S-a aflat că bulgarii, cuprinzând Dobrogea, au închis toate școlile românești de acolo, înlocuindu-le cu școli bulgărești. Toate așezământurile obștești sânt silite să scrie actele și documentele lor în limba bulgărească. Fiindcă cererea aceasta a bulgarilor a fost întâmpinată în unele părți cu sămne de împotrivire din partea locuitorilor, bulgarii s-au pus pe arestări.

„Cuvânt moldovenesc”⁵⁰, Chișinău, anul IV, nr. 18 (218), 1 martie 1917, p. 3.

⁵⁰ „Cuvânt moldovenesc” - gazetă care se edita la Chișinău de la 1 ianuarie 1914, în limba română, cu litere chirilice rusești.

Situația din Basarabia de sud în analiza serviciilor de informații românești (1917-1918)

Alin Spânu*

Intrarea României în război de partea Antantei (Anglia, Franța, Rusia), la 15 august 1916, a început cu o scurtă ofensivă victorioasă în Transilvania, după care a urmat un reflux pe frontul de sud, apoi și pe cel din nord, în fața trupelor germano-austro-ungare. O dată cu perspectiva iminentă a invaziei străine, o serie de oameni și-au luat calabalâcul și s-au refugiat spre zone mai sigure, adică spre Moldova. De aici, o serie de cetățeni români s-au refugiat în Basarabia, fugind de război, de ocupația străină sau de frică. Guvernul român refugiat la Iași a înființat un comisariat pentru refugiații români din Rusia, în fruntea căruia a fost numit George Georgescu¹, cu rolul de a monitoriza situația acestora și, în colaborare cu autoritățile țariste, să le ușureze situația. În acest sens, George Georgescu a fost trimis la Chișinău la începutul lunii aprilie 1917, unde a discutat cu E. M. Feodorof, adjunctul împuternicitului superior în problema refugiaților români, locotenent-colonel N. P. Nicandrof, împuternicit în problema refugiaților români în Basarabia, K. F. Kosalef, șeful Biroului principal al evacuațiilor români în Bender/Tighina. S-a stabilit ca toți aceștia să facă o vizită în localitățile unde se află refugiați pentru ca „*acești nenorociți să vadă că, în aceste momente grele ale vieții lor, guvernul României ai cărei fii sunt, nu i-a uitat și că face tot posibilul cu ajutorul aliaților noștri pentru a le ușura suferințele și a-i întări cu nădejdea unor vremuri mai bune*”². Prima oprire a fost la Bender/Tighina, unde oficialul român a primit explicații despre organizarea și funcționarea instituțiilor care se ocupă de refugiați, în general, și de cei români, în special. Guvernul rus l-a trimis în România pe M. Yatcheverski ca delegat pentru evacuări și a înființat la Odessa un serviciu special pentru români, condus de I. I. Sterligo, ajutat de E. M. Feodorov. Acest serviciu i-a îndrumat pe refugiați în anumite puncte de tranzit și localități, le asigură hrana și le identifică mijloace de trai. Cea mai mare parte a românilor se aflau în sudul Basarabiei, în zona localităților Ismail, Bolgrad și Cahul. Dacă numărul de refugiați dintr-un punct de tranzit depășea 150, se înființa o nouă filială, condusă de un ofițer asimilat sau un preot, ajutat de câțiva funcționari și câteva surori de caritate. Toți românii primeau borș cu carne de trei ori pe săptămână, supă de legume în rest, 400 gr. pâine și două bucăți de zahăr cubic zilnic pentru fiecare adult și copil. Cazarea se făcea la populația locală binevoitoare, uneori gratis, alteori pentru două-trei ruble/lună. După statisticile ruse, numărul de români se ridica la 6347, distribuiți în 14 localități.

* Facultatea de Istorie, Universitatea din București

¹ George Georgescu - om politic liberal, unul din apropiații lui Ion I. C. Brătianu, a fost prefect de Buzău (aprilie 1907-decembrie 1910) și de Caliacra (ianuarie 1914-septembrie 1916).

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), Colecția 50 (în continuare: Col. 50), dosar 5924, f. 44

Georgescu se deplasează la Bolgrad (10 aprilie 1917) și se întâlnește cu conaționalii cărora „le-am spus cuvinte de mângâiere și de îmbărbătare, arătându-le că suferințele prin care ei trec în momentele de față le simte țara întreagă, că nu trebuie să ne pierdem curajul, că în curând vremuri mai bune vor veni și fiecare se va întoarce la locul lui”³ Urmează Cișmeaua Văruită și Ismail, unde refugiații s-au arătat mulțumiți de modul cum au fost primiți și îngrijiți. Unii din ei își găsiseră deja locuri de muncă, la câmp, la vii, în transporturi sau muncitori la calea ferată Basarabeasca-Leova. Starea sanitară era bună în general, însă la Cișmeaua Văruită și Hagi-Abdul „bântuie”⁴ febra tifoidă și scarlatina, atât între români, cât și în rândul populației locale. S-a convenit să se trimită câte un medic de la Odessa în fiecare localitate, care să ia măsuri pentru a preîntâmpina extinderea epidemiilor. Existau și neajunsuri, cele mai multe provenind din partea populației bulgare, care îi primea la muncă pe refugiați, dar „caută să-i speculeze”.⁵ Concret, bulgarii tocmeau oameni la muncă cu două ruble/zi, iar la finalul zilei plăteau doar o rublă. „Nenorocitul de refugiat nu știe limba, nu știe unde să reclame și trebuie să se mulțumească cu ceea ce i se dă”⁶, a scris reprezentantul român. La Chilia Veche, localnicii, în majoritate slavi, au privit cu bunăvoință afluența de refugiați, mai ales că era o ocazie de a-și mări veniturile prin chirii. Nu după mult timp însă, au început să crească nejustificat chiriile și a fost nevoie de intervenția autorităților „ca nenorociții de refugiați să scape de specula localnicilor”.⁷ Au urmat reclamațiile proprietarilor, care erau „sfătuiți” de diverse persoane să reclame autorităților superioare și, mai ales, să nu se supună măsurilor administrative și polițienești. Unul din „sfătuitori” era chiar un român, comandorul în rezervă Mănescu, care atribuia polițiștilor „epitete degradatoare”⁸ și incita la nesupunere administrativă. Totuși, în pofida acestor neajunsuri, Georgescu nu s-a sfiit să-și exprime admirația pentru cele văzute și a raportat ministrului de Interne român că „dacă noi am fi fost în situația de a primi asemenea refugiați nu am fi reușit să facem o organizare similară”.⁹

La finalul vizitei, Georgescu a propus ca brigada de siguranță română din Bolgrad să stabilească cu exactitate identitatea fiecărui refugiat român, „moralitatea de care se bucură”¹⁰ și să informeze structurile similare ruse despre eventuale suspiciuni de spionaj, sabotaj sau propagandă. Din datele existente, „dușmanii noștri se pare că se folosesc mult cu ajutorul unor refugiați și în special al lipovenilor ca să facă spionaj”¹¹, ceea ce atrăgea atenția structurilor contrainformative ruse asupra tuturor refugiaților și le îngreua libertatea de mișcare. O a doua propunere a vizat ca refugiații români să nu se depărteze de linia Basarabeasca-Leova. Primul motiv era că oamenii își doreau să fie, totuși, aproape de casă și sperau să se întoarcă repede la vetrele lor, iar, în al doilea rând, dacă românii se afundau în Rusia „se înstrăinează și se leagă de locurile unde își câștigă hrana și unde pot contracta legături de familie”.¹² Acest lucru era vizibil prin interesul autorităților ruse pentru meseriașii lemnari și fierari români, salariile mari oferite (la Odessa se plăteau 150 ruble/lună) și propunerile tentante de a le oferi locuri de muncă în interiorul Rusiei.

Pe fondul evoluțiilor politice efervescente din Rusia și a intensificării propagandei pacifiste și defetiste, situația din sudul Basarabiei și Delta Dunării a devenit extrem de volatilă. Mihail Moruzov¹³, șeful Echipei de siguranță din Delta Dunării, a constatat, la jumătatea anului 1917, că în Delta Dunării s-au aciuat „un mare număr de dezertori”¹⁴ de origine rusă, care, împreună cu populația

³ *Ibidem*, f. 45

⁴ *Ibidem*, f. 46

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*, f. 208

⁸ *Ibidem*, f. 209

⁹ *Ibidem*, f. 46

¹⁰ *Ibidem*, f. 47

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*

¹³ Mihail Moruzov (n. 8 noiembrie 1887, Zebil - Tulcea-d. 26/27 noiembrie 1940, închisoarea Jilava) a activat în Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale din 1909 și până în 1920. Ulterior, a devenit șeful Serviciului Secret de Informații al armatei române, în perioada 1924-1940. Pentru mai multe detalii despre viața și activitatea sa, a se consulta Ion Pavelescu, *Enigma Moruzov. Cel mai mare spion din istoria României*, Editura Gaudeamus, Iași, 1995; Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei*, Editura INI, București, 1996; Sorin Aparaschivei, *Mihail Moruzov - Spionul și Omul*, în „Revista Română de Studii de Intelligence” nr. 9, iunie 2013, p. 177-212

¹⁴ ANIC, Col. 50, dosar 5955, f. 84

locală, tot de origine slavă, întreprindeau „*acțiuni foarte periculoase contra noastră*”.¹⁵ În urma apariției focarelor de bolșevism și acțiuni antinaționale, decidenții politico-militari de la Iași au analizat situația, au conștientizat riscurile și au decis înființarea Comisariatului General al Deltei Dunării (condus de comandorul Ion Coandă¹⁶) și a Serviciului Special de Siguranță din Delta Dunării (condus de Mihail Moruzov).

Începând cu a doua parte a anului 1917, în Basarabia de sud s-a observat „*o foarte pronunțată acțiune a socialiștilor dezertori români*”¹⁷, sprijiniți de cei ruși, care aveau ca obiectiv declanșarea unei revoluții în Delta Dunării, bazându-se pe populația alogenă din regiune. Rezultatele acestor acțiuni n-au încetat să apară. La finalul lunii iulie 1917, au fost arestați patru români, asupra cărora s-au găsit „*indicii puternice de complicitate cu spionul german Nițulescu*”¹⁸, reținut anterior. De la Mila 2 și până la arestul garnizoanei, grupul de militari și agenți de siguranță a fost atacat de „*un număr foarte mare de soldați ruși*”¹⁹, care i-au eliberat pe cei patru și au dorit arestarea gărzii române. Disputa a durat vreo patru ore și nu s-a încheiat decât atunci când autoritățile române le-au arătat rușilor că Nițulescu este arestat. Totuși, prin eliberarea celor patru, s-a irosit ocazia de extindere a cercetărilor și „*posibilitatea paralizării acțiunii spionilor germani*”.²⁰ Șeful Sectorului de siguranță din Sulina, Traian Constantinescu, a solicitat „*venirea urgentă*” a lui Moruzov în localitate pentru a rezolva situația, care devenea din ce în ce mai critică. Moruzov a fost însărcinat de Comisariatul General „*a paraliza*”²¹ acțiunea insurecțională și a reușit să convingă sovietele din Ismail și Sulina să respingă cererile socialiștilor renegați. În etapa a doua, prin metode și mijloace specifice, la începutul anului 1918, agenții Serviciului Special de Siguranță din Delta Dunării au înlesnit ocuparea localităților Bolgrad, Ismail și Chilia de armata română, fără nici o rezistență și fără nici o victimă. În paralel, agenții români au desfășurat acțiuni de contrapropagandă în sudul Basarabiei, acolo unde erau inițiate majoritatea acțiunilor subversive contra României.²²

La finalul anului 1917, armata română se afla într-o situație paradoxală și deloc de invidiat. După succesele strălucite obținute împotriva germano-austro-ungarilor în iulie-august 1917, la Mărăști, Mărășești și Oituz, situația militară părea să le suradă forțelor ruso-române. Din păcate, evenimentele efervescente din Rusia au degenerat, iar la putere au ajuns bolșevicii (30 octombrie 1917), al căror program politic „*pace, pâine și pământ*” a găsit un teren prielnic în rândurile milioanelor de militari aflați pe front din 1914. Prima măsură a noului guvern rus, condus de V. I. Lenin și L. Troțki, a fost să încheie armistițiu pe toate fronturile, cu toți inamicii din Puterile Centrale. România, care avea pe teritoriul ei patru armate ruse, s-a văzut în imposibilitate de continua singură luptele și a solicitat, la rândul ei, un armistițiu. Problema a apărut atunci când în armata rusă ordinea și disciplina s-au dizolvat rapid și s-a instalat haosul. În dorința de a ajunge mai repede acasă, militarii ex-țariști și-au renegat ofițerii superiori, și-au abandonat sau vândut armele grele și echipamentele, iar pe drum au început să se dedea la jafuri, tâlhării și crime. Din România au trecut în Basarabia, cu gândul de a ajunge la Nistru și apoi în Rusia. Unii militari au îmbrățișat teoriile bolșevice extrem de atractive pentru cei pauperizați și s-au pus în slujba noului regim cu arma în mână. Alții, fără nici o ideologie sau Dumnezeu, s-au constituit în bande și au atacat populația civilă, instituții publice, depozite de armament și alimente. Pe acest fond, Marele Cartier General român a ordonat marilor unități să dezarmeze militarii ruși și să-i conducă, pe anumite itinerarii, peste Prut. În Basarabia actele anarhice au continuat, iar noii lideri de la Chișinău, grupați în Sfatul Țării, care se arătau favorabili României s-au văzut amenințați (la propriu) de bolșevicii

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Ion (Iancu) Coandă (n. 2 decembrie 1860, Craiova - d. 19 ianuarie 1940, București), a absolvit Școala Fiilor de Militari (1880), Școala Militară de Ofițeri (1882) și Școala de Torpile de la Toulon (Franța, 1888). A condus Serviciul Maritim Român (1896-1908) și a fost inspector general administrativ (1908-1913). Din august 1916, a fost numit prefect de Prahova, apoi comisar general în Delta Dunării. A fost avansat la gradul de contraamiral, în 1920. În 1927, a fost co-fondator al Ligii Navale Române. Pentru mai multe detalii a se consulta Marian Moșneagu, *Dicționarul marinarilor români*, Editura Militară, București, 2008, p. 98-100

¹⁷ ANIC, Col. 50, dosar 5955, f. 84

¹⁸ *Ibidem*, dosar 5924, f. 178

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, dosar 5955, f. 84

²² Un studiu de caz pe acest subiect: Alin Spănu, *Activitatea contrainformativă desfășurată de Mihail Moruzov în 1917*, Valentin Ciorbea, Corina Mihaela Apostoleanu, Delia Roxana Cornea (coord.), *Dobrogea în contextul Primului Război Mondial*, Editura Top Form, București, 2017, p. 165-174

bine înarmați și îndoctrinați. Aceștia au solicitat sprijin guvernului român, care a dispus ca patru mari unități (Diviziile 1 și 2 Cavalerie, 11 și 13 Infanterie), constituite în Corpul 6 Armată, să treacă „bandele ruse care ar putea încerca să treacă în Basarabia fără ordinul comandantului rus al frontului și, deci, cu intenția de a jefui sau ataca trupele noastre; să asigure ordinea și regulata circulație pe calea ferată; să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpostul jafurilor și crimelor”.²³

După Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918), au apărut o serie de divergențe în zonele rurale, cele mai multe pe tema problemei agrare. Unii nu doreau să renunțe la privilegiu și intenționau să nu respecte promisiunea autorităților române de reformă agrară, iar alții o doreau cât mai repede înfăptuită. În Basarabia de sud starea de spirit a populației a devenit încordată pe baza zvonurilor de tot felul și a propagandei bolșevice și ucrainene. Moruzov și-a trimis agenții să identifice cauzele și a constatat că taberele în dispută au partizani hotărâți și recurg „*ici-acolo la mijloace nepermise*”.²⁴ La ședința Comitetului Zemstevei²⁵ din județul Ismail, președintele Consiliului local, Burliuc, a informat că, după instrucțiunile primite de la Sfatul Țării din Chișinău, toate terenurile orășenești vor intra într-un fond obștesc al pământului de arendă și se vor împărți de comitetele pământești județene. Reprezentantul Zemstevei a afirmat că terenurile reprezintă singurul venit al orașului Ismail (pentru care se primea o arendă de 200.000 ruble/an), iar fără ele orașul „*este amenințat să decadă până acolo că va rămânea ca un saț*”.²⁶ Din banii primiți se întrețineau toate instituțiile publice (spitalul, gimnaziul, uzina de apă și cea electrică, închisoarea etc.), iar alte venituri majore nu există. Alt vorbitor afirmă că sunt destui bani în buget de la „*patente și taxe de barieră*”²⁷, iar restul utilităților vor fi plătite de cetățeni, care își vor achita taxele, impozitele și datoriile. „*Suferința este mai mare din parte țăranilor, deci lor le trebuie și li se cuvine pământul*”²⁸, a încheiat vorbitorul. Un membru al Consiliului local se ridică și spune că terenurile nu sunt proprietatea orașului, ci a comunelor suburbane. Reprezentantul Primăriei nu recunoaște instrucțiunile de la Sfatul Țării „*să se ia pământul orașului sau chiar să fie vorbă de discuție*”²⁹, ci solicită lege, iar, până atunci, terenurile rămân în proprietatea autorităților locale.

După câteva zile, s-au întrunit delegații comunelor din județul Ismail, iar conferința a fost prezidată de Rigani, comisarul guvernului român, și Dumbravă, comisar al Sfatului Țării. Rigani a luat primul cuvântul și a spus că armatele române au venit „*numai de a pune orânduială*”³⁰, fiind chemate de Sfatul Țării. Datorită militarilor români „*toate bandele de hoți și prădători au fost împrăștiate*”³¹, aducând liniștea în comunități și protejând avutul oamenilor. A încheiat spunând că românii nu se amestecă în conducerea Basarabiei, dar vor da concursul la aplicarea legilor. Dumbravă a arătat cum se va face distribuirea inventarului viu și imobil către țărani, în funcție de câte vite și unelte vor avea nevoie pentru a lucra pământul, iar toate problemele existente pe acest palier vor fi soluționate de comitetele pământești (13 în județul Ismail).

Situația nu era mai bună nici în zona orașului Chilia, potrivit agentului A. Inițial, orașul s-a aflat în paza Diviziei 13 Infanterie și a agenților de siguranță din Chilia Veche, care au avut misiunea de „*a stârpi elementele periculoase care mai rămăsese de pe urma bolșevicilor și a revoluționarilor români compuși din dezertori și alte elemente*”³². După arestarea unora, alungarea și fuga altora, în oraș s-a instalat calmul. Un calm relativ care, din nefericire, n-a durat mult. Una din cauze a fost retragerea Diviziei 13 Infanterie din zonă, implicit a structurilor contrainformative militare. Paza și siguranța publică s-au redus și se limitau doar la patrule pe străzile principale. Pe acest fond și-au făcut apariția elemente turbulente și subversive, care nu se sfiau să clameze în gura mare, în mijlocul orașului, pregătirea de acțiuni insurecționale antiromânești. Potrivit agentului român, forțele

²³ Cornel Mărculescu, *Spre drumul României Mari: Corpul 6 Armată și eliberarea Basarabiei (ianuarie-aprilie 1918)*, în „Document” nr. 1, 2018, p. 62

²⁴ ANIC, Col. 50, dosar 5955, f. 131

²⁵ Zemstvo a fost o formă de guvernare locală din Imperiul țarist, care asigura consiliile de conducere districtuale sau provinciale (1864-1917)

²⁶ ANIC, Col. 50, dosar 5955, f. 132

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Ibidem*

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*, f. 134

³¹ *Ibidem*

³² *Ibidem*, f. 135

de ordine publică existente nu aveau nici o șansă „a înăbuși focarul de revolte ce se pregătește a se dezlănțui, provocate de către propagandiștii atât din oraș, cât și de la sate”³³. Pe de altă parte, populația filoromână a început să fie timorată și amenințată de elementele turbulente. Faptul că unii dintre agitatori au fost reținuți și, apoi, eliberați a alimentat temerile privind lipsa de protecție din partea autorităților române.

Propaganda antiromânească promova termenul de „asupritori” pentru români, iar Sfatul Țării era considerat trădător pentru că a vândut țara României. Introducerea limbii române era un alt subiect de scandal, oarecum nefiresc, deoarece tocmai cei care „s-au zvârcolit un veac întreg”³⁴ în limba rusă doreau acum să se păstreze aceeași limbă în școli și administrație. Unele femei au spus că lor „nu le trebuie țigănește”³⁵ și au amenințat că vor arunca cu apă opărită pe profesorii români care vor veni la școlile din oraș. Nici introducerea banilor românești nu a scăpat propagandei, astfel că „zilnic auzi injurii ordinare la adresa acelor care i-au adus și i-a făcut, și se roagă lui Dumnezeu să ajungă iar rușii bolșevici la putere ca să nu mai vadă picior de român pe aici”³⁶. Mulți din cei care s-au opus armatei române au părăsit orașul și s-au refugiat în mediul rural, majoritatea fiind ruși, lipoveni, bulgari și evrei, „care au fost cei dintâi factori în revoluția rusă”³⁷. În satele din jurul Chiliei nu existau nici jandarmi, nici militari, iar primarii erau țărani „în capul cărora nu există decât tot idei bolșevice”³⁸, astfel că se discuta public cum să se scape de români.

Împărțirea pământurilor decisă de Sfatul Țării a fost prost înțeleasă, deși au fost trimiși delegați de la Chișinău care să explice modul de aplicare, iar scandalurile izbucnite erau să se transforme într-o revoluție în sudul Basarabiei. În opinia agentului de siguranță, „cei mai periculoși în mișcări revoluționare sunt evreii”³⁹, deoarece s-au eschivat de la implicarea în orice luptă și nu au lucrat decât pentru germani în timpul războiului. Mișcarea revoluționară a dezertorilor români, condusă de Cristian Racovski⁴⁰, a fost sprijinită moral și material de evrei „numai și numai să poată ajunge acolo, spre a-și face interesele lor”.⁴¹ Tot evreii au atârnat liderii bandelor bolșevice, naționaliste sau anarhice să se opună armatei române, afirmând că România vrea să-l reîntroneze pe țar, că românii sunt barbari și vor pune biruri mari pe basarabeni. „Acesta este un procedeu pur evreiesc, ei numai atâta, dar în grămadă la luptă nu se vără, la urmă așteaptă să culeagă roadele”⁴², a concluzionat agentul lui Moruzov.

Marea masă a celor care se opuneau românilor era alcătuită din ucraineni și lipoveni. Unii doreau ca Basarabia să fie republică în cadrul Rusiei, ceilalți să intre în componența Ucrainei. Atunci când autoritățile militare române au încercat să alcătuiască o statistică privind populația și, în special, bărbații care au fost militari, s-a lansat zvonul că aceștia din urmă vor fi mobilizați în armata regală. Imediat s-a declanșat un protest spontan, s-a țipat că ei nu sunt obligați să lupte pentru România, iar unii tineri s-au ascuns sau au părăsit orașul.

La intrarea trupelor române în Ismail, acestea au fost întâmpinate de locotenent-colonel Leașcov, primar și comandant al garnizoanei. După primele verificări ale Serviciului Special de Siguranță din Delta Dunării, s-a constatat că acesta era „lipsit de caracter și demnitate”⁴³, mai ales că, în perioada anterioară, se asociase cu sovietul local „jurând că va lupta și urma acțiunea

³³ *Ibidem*

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Ibidem*

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ Cristian Racovski (n. 13 august 1873, Kotel-Bulgaria - d. 11 septembrie 1941, URSS) membru al Comitetului Executiv al Partidului Social - Democrat din România (1903). A fost expulzat din România timp de 5 ani (1907-1912), după care a revenit. A fost arestat din cauza acțiunilor politice, însă a fost eliberat de socialiștii din Iași, susținuți de trupele ruse aflate în zonă (1 mai 1917). Până în 1923, a fost președintele Consiliului Comisarilor Poporului din Ucraina, apoi reprezentantul URSS la Londra (1923-1925) și Paris (1925-1927), după care a revenit la Moscova, fiind însă trimis în exil. A fost arestat la 27 ianuarie 1937, în cadrul unor ample epurări staliniste, judecat în martie 1938 și condamnat la 20 de ani închisoare. Pe larg despre viața și activitatea sa în: Cristian Racovski - *Scrisori social-politice (1900-1916)*, Editura Politică, București, 1977; Pierre Broue, *Rakovsky ou la Revolution dans tous les pays*, Fayard, Paris, 1996; *De-a lungul și de-a latul secolului (1908-1999). Însemnări autobiografice și restituiri documentare despre Elena Codreanu-Racovski*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002; Stelian Tănase, *Racovski. Dosar secret*, Editura Polirom, Iași, 2008

⁴¹ ANIC, Col. 50, dosar 5955, f. 135

⁴² *Ibidem*

⁴³ *Ibidem*, f. 127

neumană a bolșevicilor, ceea ce a și îndeplinit".⁴⁴ A înarmat oameni și a dus muncă de convingere pentru a lupta contra armatei române, deși președintele sovietului local, Filonov, dorea să evite vărsarea de sânge. În final, Leașcov a manevrat pentru înlocuirea lui Filonov cu un individ belicos, Jucovski, și a pregătit terenul pentru confruntări. După intrarea armatei române în localitate, Leașcov a continuat să aibă relații cu persoane suspecte și dubioase, provoca dezacorduri între ruși și români, astfel încât „*dă dovezi de nesinceritate față de noi*".⁴⁵ Ajutorul lui era căpitanul Jariscenco, care „*a conlucrat cu organizațiunile bolșevice*"⁴⁶ și s-a declarat reprezentantul comisarilor poporului în zonă. El a împărțit arme locuitorilor (circa 5.000, din care abia un sfert au fost recuperate de autorități), a organizat miliția cu 140-150 de oameni, „*bolșevici înfocați, predispuși la crime, pe care acești huligani, foști tovrășiți, nu o dată au comis*".⁴⁷ S-a observat că milițienii nu reacționează la apariția în oraș a unor broșuri de propagandă bolșevică (*Cum s-a format și se dezvoltă socialismul, Patriotismul rus și înfrățirea între popoare*), care erau pe cale să fie traduse în limba română. Moruzov a propus ca miliția să fie desființată sau trecută sub controlul direct al autorităților române, iar Leașcov și Jariscenco „*prezintă pericol nu numai în aceste funcțiuni, dar chiar prin prezența lor în localitate*".⁴⁸

Pe de altă parte, nici comandantul garnizoanei Chilia, un ofițer român, nu a dat dovadă de tact în relația cu autoritățile locale, ceea ce a produs alte sincope în armonizarea relațiilor. Primăria și miliția locală au dorit să impună măsuri pentru fixarea prețului la alimente, iar ofițerul român a făcut scandal public că nu a fost consultat. Șeful Poliției Ismail a numit un șef al Miliției din Chilia, pe care comandantul garnizoanei nu l-a recunoscut și a urmat o întreagă corespondență telegrafică până la rezolvarea diferendului. Garnizoana a impus primăriei diferite taxe (curățenie, ridicatul gunoierului, amenzi etc.), ceea ce a produs nemulțumiri, iar antreprenorului unicului cinematograf să-i verse 20% din câștig; rezultatul a fost că cinematograful s-a închis, ceea ce a indignat opinia publică și, mai ales, oamenii cu stare din urbe. Concluzia agentului era că în sudul Basarabiei „*se simte absolută nevoie*"⁴⁹ de o organizare a poliției și siguranței, care să asigure ordinea publică și să monitorizeze acțiunile dăunătoare intereselor statului român.

Interesul economic al regiunii pentru Puterile Centrale a început să fie vizibil mai ales după încetarea ostilităților. Moruzov a aflat că doi ofițeri germani – căpitanul von Mayer, fost inspector al societății Lloyd din Austria, și un locotenent – l-au vizitat, în Ismail, pe Adler, reprezentantul Societății cooperative de cereale, și pe A. Bădărău, mare proprietar. Scopul vizitei era unul mai larg, prin care germanii doreau să afle ce cantități de cereale se află în sudul Basarabiei, în ce localități, calitatea și prețul acestora. În secundar, erau interesați și asupra „*materialelor de orice natură*"⁵⁰, precum și despre toate tipurile de alimente. În paralel, o serie de „*pretinși negustori*"⁵¹, majoritatea greci și evrei, au început să achiziționeze alimente și diverse materiale sub pretextul că le trimit în România. De fapt, în drum spre România, produsele erau predate etapelor armatei germane din Basarabia. Au fost dovedite câteva cazuri cu saci de făină și pește (achiziționat cu prețuri foarte mari), iar unii negustori și-au ascuns mărfurile din depozite cu intenția de a le vinde „*armatelor străine cu prețuri mult mai mari*".⁵² Luchian, un agent acoperit al lui Moruzov, este contactat la Ismail de Echimoff, expert al Comisiei bulgare, care se arată interesat despre cum merg pescăriile, „*dacă este mult pește și ce facem cu peștele*".⁵³ Discuția continuă la un hotel, unde cei doi servesc masa, iar bulgarul îi propune să intermedieze câteva afaceri de contrabandă, care să-i aducă „*sume destule de frumoase*".⁵⁴ De data aceasta, nu era vorba despre produse alimentare, ci de textile, pânzeturi și, mai ales, de pânză americană, care s-ar găsi în cantități „*enorme*" la Chișinău, însă guvernul român nu permite exportul în Bulgaria. La masă se așează un alt bulgar, Raicoff,

⁴⁴ *Ibidem*⁴⁵ *Ibidem*⁴⁶ *Ibidem*⁴⁷ *Ibidem*⁴⁸ *Ibidem*, f. 128⁴⁹ *Ibidem*, f. 136⁵⁰ *Ibidem*, f. 129⁵¹ *Ibidem*⁵² *Ibidem*⁵³ *Ibidem*, f. 182⁵⁴ *Ibidem*

„companionul meu la toate afacerile de export pentru care n-avem autorizație”⁵⁵, după cum l-a recomandat Echimoff. Au discutat despre cum pot fi eludate sau corupte autoritățile române ca să poată achiziționa și transporta mărfurile, precum și porturile care sunt mai puțin drastic verificate (Ismail, Chilia Nouă, Câșlița și Akkerman/Cetatea Albă). „Având în vedere experiența din trecut, este neapărată nevoie a se lua măsuri urgente ca asemenea operațiuni, prin care se urmărește înstrăinarea alimentelor și materialelor aflătoare în Basarabia, să fie împiedicate din timp și în întregime, de care măcar acum să putem profita, având absolută nevoie de ele”⁵⁶, a raportat Moruzov comandorului Ion Coandă. Pentru eficiență, Moruzov a propus și câteva măsuri specifice: „măsuri severe de control”⁵⁷ la Nistru și Prut; aceleași măsuri la punctele de etapă ale armatelor străine; stabilirea unor persoane care pot face achiziții și un control asupra acestora; împiedicarea călătoriilor nejustificate „a misiților, precupeților, comisionarilor etc. prin Basarabia”.⁵⁸

La jumătatea anului 1918, România se afla în ingrata situație de a fi obligată, prin prevederile Tratatului de pace de la Bufta-București (7 mai 1918), să demobilizeze o mare parte din armată, ceea ce a afectat și structurile de informații/contrainformații. Mihail Moruzov a primit ordin să licențieze din serviciu o serie de agenți, unii din ei acționând în sudul Basarabiei. Totuși, cu prilejul încheierii colaborării au fost obținute date de interes și elaborate materiale pentru decidenți. În zona de referință, datele arătau că situația de agravează, uneori cu sprijinul direct sau indirect al autorităților locale. O serie de proprietari mari și mici, comercianți și intelectuali „s-au grupat”⁵⁹ pentru a lupta contra autorităților de la Chișinău și a-și păstra privilegiile. În contrapartidă, prefectul județului Ismail, Dumbravă, a adunat în jurul său elemente „din cele mai periculoase”⁶⁰, adică funcționari, muncitori și „foști agitatori agrarieni”⁶¹, care făceau propagandă antiromânească. Ideea de bază a acestora nu era în favoarea autonomiei Basarabiei, ci pentru alipirea la Rusia sau Ucraina. Însuși prefectul Dumbravă nu s-a sfiit să declare, într-o adunare publică, că românii „vor dicta în Basarabia atât timp cât Germania vor fi victorioasă”.⁶²

Altă acțiune propagandistică era desfășurată de preoți, foști ofițeri și funcționari ruși, care îndemneau tinerii să plece spre Don și în Rusia, unde se organiza o armată care să lupte cu bolșevicii. Între cei care au fost identificați a coordona această acțiune s-au numărat căpitan Mujaiski (fost ajutor al atașatului militar rus, colonel Palițin), Vladimir de Grigoriev, Carnogorcevici (fost ziarist, „cunoscut spion rus”⁶³ și șeful Crucii Roșii ruse din sudul Basarabiei) și căpitan Samorski (fost aghiotant al viceamiralului Visolkin). Subcomisarul Ivăneanu, șeful Sectorului de siguranță Chilia-Veche, a informat comandantul militar din Chilia-Nouă despre acest trend, cu scopul de a se lua măsuri restrictive, însă nu a fost luat în serios. „Văd că eliberarea permiselor își urmează cursul său și, ceva mai nostim, autoritățile noastre militare nici nu văd cui eliberează aceste permise”⁶⁴, întrucât erau solicitate/ridicate de intermediari și scrise în limba rusă, a raportat Ivăneanu. Problema era că plecau din regiune nu numai cei care au acționat subversiv, dar și dezertori români care, „sub pretextul debandadei din Rusia, spun că au făcut parte de armata rusă și acum au pierdut toate actele”⁶⁵.

Finalul anului 1918 a adus o liniște relativă. Primul Război Mondial s-a încheiat (11 noiembrie 1918), cu România de partea învingătorilor, unirea Bucovinei (15 noiembrie 1918) și Transilvaniei (1 decembrie 1918) cu țara-mamă a creat un mental pozitiv la nivelul societății și a mai temperat din elanul militanților antiromâni. Marea masă a basarabenilor (români și minoritari) au înțeles să se încadreze în noua realitate politică, în timp ce o mică parte au aderat la bolșevism/comunism și au acționat subversiv la adresa siguranței statului. Serviciile de informații românești au monitorizat aceste acțiuni și, la momentul oportun, au luat măsurile preventive sau represive care se impuneau, asigurând liniștea tânărului stat național unitar România Mare.

⁵⁵ *Ibidem*

⁵⁶ *Ibidem*, f. 130

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ *Ibidem*

⁵⁹ *Ibidem*, f. 246

⁶⁰ *Ibidem*

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Ibidem*

⁶³ *Ibidem*

⁶⁴ *Ibidem*, f. 93

⁶⁵ *Ibidem*

Școala teologică din Basarabia și generația Unirii

Diana Ețco*

Pentru istoria Basarabiei, Seminarul Teologic din Chișinău rămâne un avanpost de iluminare culturală al acestei regiuni. Aici, pe băncile acestei instituții, și-au făcut studiile și s-au format cele mai de văză personalități basarabene.

La începutul secolului al XIX-lea, practic, marea majoritate a populației Basarabiei era analfabetă. Atunci când s-a organizat Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, în 1813, Gavriil Bănulescu-Bodoni și-a coalizat eforturile pentru a schimba această situație dificilă. Pentru a-și făuri o temelie a aspirațiilor sale, el a organizat deschiderea primei școli oficiale din Basarabia – Seminarul Teologic din Chișinău.¹

Desigur, după această instituție de învățământ, a urmat și deschiderea altor școli, care au pus bazele învățământului basarabean, dar prima școală din regiune și, de fapt, cea mai importantă, de la 1812 și până la finele celui de-al II-lea Război Mondial, a rămas Seminarul Teologic din Chișinău. Astfel, contribuția acestuia la formarea elitei intelectual-politice basarabene este de netăgăduit. Poetul Limbii noastre, Alexei Mateevici, marele compozitor Mihail Berezovschi, renumitul mitropolit Arsenie Stadnițchi - cel care a fost decorat de regele Carol al României cu medalia pentru lucrarea științifică *Studii și monografii asupra istoriei Bisericii*

Moldovei - cunoscuții cercetători și publiciști Ion Halipa, Mihail Ceachir, Vasile Curdinovschi, Constantin Popovici, Ion Inculeț - președintele Sfatului Țării care a votat Unirea -, generația- de făuritori ai Unirii Pantelimon Halipa, Iustin Frațiman, Ioan Pelivan, Pantelimon Erhan, dinastia Baltaga, Macarie Untul, Paul Mihail, Constantin Parfenie, Elena Alistar - și mulți-mulți alții sunt cei care, mai întâi de toate, au fost studenții acestor instituții de învățământ, de aici, au pornit pe sinuosul drum al vieții. Pe parcursul unui secol de activitate, Seminarul teologic din Chișinău s-a afirmat ca o forță refractară regimului țarist. Profesorii și studenții seminariști, în diferite circumstanțe politice, au fost adevărații promotori și apărători ai identității și valorilor naționale, implicându-se succesiv în acțiuni de revoltă atât în perioada reformelor din anii 60 ai secolului al XIX-lea din Rusia, cât și în perioada reacției regimului Pobiedonostev. Creatorul generației Unirii – Seminarul Teologic din Chișinău - a fost o platformă prolifică de lansare a celor mai erudiți și nobili eroi naționali, care anterior evenimentelor de la 1917-1918, au antrenat școala teologică din Basarabia în cele mai ample manifestări revoluționare de la început de secol XX.

* Institutul de Istorie al Republicii Moldova

¹ Diana Ețco, *Mitropolitul Basarabiei - Gavriil Bănulescu-Bodoni*, în „Literatura și Arta”, nr.30 (3543), 25 iulie 2013, p. 7

Revoluția din 1905-1907 a impulsionat activitatea tuturor instituțiilor de stat din Imperiul Rus, afectând eminamente organismul ecleziastic ortodox rus. În mod implicit, opțiunile revoluționare, rezultate din imperativele politice ale momentului istoric, s-au repercutat și asupra sistemului învățământului teologic, marcat de o acută criză, determinată de conservatismul și autoritarismul rigid, specific acestei structuri.

Una din cele mai radicale revendicări formulate în perioada revoluției prevedea ca „școala teologică să fie completamente desființată, surpându-se din temelie localurile seminariilor și ale academiilor teologice, iar în locul lor să fie înălțate altele noi, în care vor face studii oameni noi”.²

Promotorii ei considerau că, drept consecință a nefastei reacții din anii '80-'90 ai secolului al XIX-lea, școala teologică a fost transformată într-un instrument obedient de promovare a intereselor monarhice, care frâna evoluția și modernizarea societății ruse. Presa timpului de orientare democratică a reflectat exhaustiv momentul respectiv în paginile ei. Iată ce reitera ziarul „Аѣѣѣѣѣѣѣѣ ѡѡѡѡѡѡѡѡ” referitor la Seminarul Teologic din Chișinău: „*Sinodul condus de Pobiedonoștev ar dori să aibă numai slujitori plini de smerenie și supuși ai altarului împăratului ceresc și al celui de pe pământ; acestor slujitori nu li se cerea nici conștiinciozitate, nici instruire, ci numai devotament, ascultare și smerenie*”.

Vorbind despre programa de studii seminarială se constata cu regret „că din ea era eliminat tot ce putea să-l facă pe elev să înțeleagă că lumea nu se ține numai pe smerenie și supunere”. Același organ de presă caracterizează regimul ce domnea în Seminarul din Chișinău ca „barbar”, „care usucă creierii și ucide sufletul”, care plămădește „niște nulități, oameni fără inimă și fără minte”. „Atmosfera virulentă de cazarmă, – scria unul din elevii seminarului în același ziar – distrugea în inimile seminaristilor tot ce era viu, proaspăt, luminos și, ca urmare, se fabrica tipul de tineri fără suflet, ce păseau în viața de sine stătătoare cu o nesecată rezervă de ură față de oameni și atitudine formală mortifiantă față de propria lor meserie”.³

Pentru a nu permite lichidarea școlii teologice - care servea drept țintă de atac din partea tuturor forțelor reformatoare -, autoritățile ecleziastice au devansat acest lucru prin adoptarea unui nou proiect al școlilor teologice, cerând, prin intermediul lui, să confere un nou colorit acestei structuri de învățământ, subordonând-o noilor tendințe de democratizare. Procedura de autorizare a proiectului în cauză a fost similară celei din 1867. Astfel, până la adoptare, proiectul a fost supus dezbaterilor pe eparhii.

Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Vladimir, a convocat Consiliul pedagogic al Seminarului, în cadrul căruia a fost pus în discuție proiectul noului statut. Rezoluția Consiliului pedagogic adoptată pe marginea acestui proiect a fost prezentată de către arhiepiscop Congresului eparhial din 1905, care, la rândul său, a examinat proiectul în cauză. Febrilele discuții generate în rândul participanților la congres s-au rezumat la următoarele teze:

- Reintroducerea limbii române și a Cântului moldovenesc;
- Excluderea din școala teologică a limbii ivrit;
- Cursurile teologice să fie separate de cele laice;
- Formarea consiliilor de tutelă, compuse din reprezentanții clerului, care urmau a fi investite cu dreptul de a participa la consiliile pedagogice ale profesorilor și de a verifica procesul instructiv – educativ în cadrul seminarului;
- Introducerea principiilor electorale la alegerea organelor administrative ale școlii teologice;
- Admiterea absolvenților seminariilor teologice fără examene pentru a-și continua studiile la Academiiile teologice.⁴

Rezoluția a fost prezentată pentru a fi analizată Comitetului școlar creat pe lângă Sf. Sinod special în acest scop.

Proiectul în cauză a amplificat tendințele de răzvrătire față de ordinea autoritaristă impusă de țarism în toate școlile teologice din întreg imperiul, generând mari tulburări și greve de protest la circa 45 de seminarii teologice din Rusia.

² Idem, *Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 1, 2008, p. 104-105

³ Ibidem

⁴ Popovschi N., *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931, p. 411

Conjunctura politică volatilă din centrul Imperiului Țarist se difuza, în mod constant și cu rapiditate, pe întreg teritoriul lui, găsim cel mai fertil teren de afirmare în provinciile anexate în urma diferitor războaie purtate de țarism.

La 15 noiembrie 1905, proiectul respectiv a fost dat citirii și în sala de festivități a Seminarului din Chișinău. „După ce toți cei prezenți în sală, s-au familiarizat cu proiectul noului regulament, – după cum menționa gazeta „*Аѣнѣаѣаѣѣѣ ѣѣѣѣѣ*” -, toți cei prezenți în sală au rămas cu o senzație neplăcută de amărăciune în suflet, seminaristii considerând proiectul «drept un copil născut mort».”⁵

Momentul dat a constituit începutul mișcării de protest a seminariștilor împotriva conservatismului specific școlii teologice, consfințit, și în continuare, prin intermediul noului proiect de statut.

Pe data de 19 noiembrie 1905, după lecția a treia, în cadrul Seminarului a avut loc adunarea generală a elevilor, care urma să adopte decizia de a declanșa sau nu grevă, în semn de protest împotriva proiectului promovat de Sfântul Sinod din Petersburg. „*Prin informația de la 9 noiembrie - a declarat în cadrul adunării unul din elevi -, sinodul, pur și simplu, își bate joc de seminariști, de aceea trebuie să ne alăturăm seminarilor intrate în grevă din alte orașe ale Rusiei*”. Solidarizându-se cu colegii lor din alte seminarii și aderând la mișcarea generală de reformare a școlii teologice, adunarea elevilor Seminarului Teologic din Chișinău a luat decizia de a declara grevă, refuzând să frecventeze lecțiile. A fost format comitetul organizatoric de grevă și a fost elaborată o petiție, sub care, timp de o oră și jumătate, și-au pus semnăturile 361 de seminariști. Elevii clasei a VI-a au refuzat să o semneze, prezentând, în paralel, administrației instituției un recurs, conform căruia ei și-au exprimat dorința de a continua frecventarea orelor de studii.⁶

A doua zi, a avut loc ultima adunare, la care au fost discutate condițiile reluării lecțiilor: dacă Sinodul va accepta să satisfacă până la Crăciun, fie și parțial, revendicările seminariștilor, atunci, elevii aflați în grevă se vor aduna la Seminar după vacanța de Crăciun și vor discuta situația lor de mai departe, dar dacă Sinodul va răspunde prin tăcere, la fixarea termenului de reluare a procesului de învățământ, comitetul de organizare a grevei a fost însărcinat să stabilească legătura cu alte seminarii și „să acționeze de comun acord cu planurile lor”. Spre sfârșitul întrunirii, și-au făcut apariția reprezentanții congresului eparhial, care au încercat să-i convingă pe elevi de inutilitatea demarării unor asemenea acțiuni.

La 21 noiembrie, comitetul de grevă a înmănat rectorului Seminarului petiția adoptată, în cadrul adunării generale a elevilor de la 19 noiembrie 1905. Aceasta era alcătuită din 27 de puncte, divizate în trei compartimente. Primul era consacrat problemelor instructive, al doilea – celor educative și al treilea compartiment includea chestiunile referitoare la organizarea procesului instructiv-educativ în școala eparhială de fete.⁷

În partea introductivă a petiției era inserată următoarea declarație: „Noi, elevii Seminarului Teologic din Chișinău, întrunindu-ne în ziua de sâmbătă, 19 noiembrie 1905, și, discutând situația noastră în legătură cu ordinul Sfântului Sinod din 9 noiembrie a.c., am constatat că nu mai putem aștepta. Speranțele s-au dovedit a fi zadarnice! Reforma proiectată de Sf. Sinod nu satisface pe nimeni dintre noi. De aceea încetăm a frecventa orele de studii, alăturându-ne celorlalte 45 de seminare aflate în grevă, în scopul de a obține reforma necesară, prezentăm următoarele revendicări...”.

La compartimentul *Instructiv* se cerea:

1. transformarea Seminarului în gimnaziu de opt clase, după tipul și cu drepturile celui laic;
2. libertatea predării în gimnaziul proiectat;
3. deschiderea claselor speciale teologice pentru pregătirea viitorilor reprezentanți ai clerului și admiterea la studii în cadrul lor a tuturor doritorilor, din toate păturile sociale (§ 4 și 5);
4. a acorda autonomie claselor teologice (§ 6);
5. a include în mod obligatoriu în programul de studii al claselor de teologie predarea Limbii române („moldovenești”) și facultativ – bulgare (§ 7);
6. dreptul pentru cei care au terminat patru clase ale seminarului, de a intra, indiferent de

⁵ Diana Ețco, *Confruntări politice în Basarabia...*, p.104-105

⁶ Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества, vol. IX, Chişinău, 1914, p. 133

⁷ *Ibidem*, p. 132

categorie, la toate universitățile și facultățile de Juridică, Medicină, Istorie și Filologie – fără examene și cu susținerea examenelor – la Facultatea de Matematică și în instituțiile de învățământ de specialitate; anularea referințelor secrete; libertatea convingerilor politice; lichidarea supravegherii în timpul extrașcolar, introducerea judecării tovărășești, consiliului de onoare și răspunderii colective, libertatea întrunirilor pentru discutarea publică a problemelor cu care se confruntă elevii, în seminar; libertatea înființării de cercuri studențești, uniuni și declararea de greve, predarea bibliotecii școlare în competența deplină a elevilor și completarea ei cu toată literatura variată; accesul liber al elevilor în biblioteca de bază a Seminarului și la cabinetul de fizică, dreptul de a edita propriul organ de presă, accesul la viața culturală; dreptul de a frecventa teatrele, concertele, lecțiile publice și biblioteca publică, înființarea unei săli de lectură, lichidarea juridică a pedepselor „cu lipsirea de hrană și carceră”.

În încheierea petiției, se declara că „*reluarea lecțiilor din partea noastră va depinde de acțiunile Sfântului Sinod*”.

Arhiepiscopul Vladimir a comunicat Sf. Sinod cele întâmplate în cadrul Seminarului Teologic din Chișinău, prin intermediul a două telegrame. La prima din ele a primit răspuns pe data de 11 decembrie, iar la a doua - pe 14 decembrie. Ultima avea următorul conținut: „*Sfântul Sinod permite suspendarea orelor de studii în seminar și eliberarea elevilor pe la casele părinților lor*”. Ambele telegrame au fost semnate de mitropolitul S. Petersburgului, Antonie.

Anterior, la 4 decembrie 1905, arhiepiscopul Vladimir a primit ordonanța Sf. Sinod, adoptată drept răspuns la evenimentele revoluționare care au avut loc într-un șir de seminarii din Imperiul Rus. Prin intermediul ei, se propunea administrației seminarelor teologice unde a fost întrerupt procesul de studii „*să se adopte măsurile respective pentru reluarea procesului instructiv în timpul cel mai apropiat...*”.⁸

În conformitate cu această ordonanță, în a doua jumătate a lunii ianuarie 1906, au fost reluate cursurile la Seminarul Teologic din Chișinău în toate clasele.

Acțiuni similare celor petrecute în cadrul Seminarului din Chișinău au avut loc, după cum am menționat mai sus, într-un șir de alte seminarii din Imperiul Rus. Printre ele vom nominaliza: greva seminariștilor din Cernigov - de la începutul lui octombrie 1905 -, din Tambov, Penza, Iaroslav, Astrahani, Poltava ș.a.⁹

Analizând manifestele prezentate autorităților țariste de comitetele de grevă ale instituțiilor menționate, vom constata că sunt identice cu cele înaintate de elevii Seminarului din Chișinău. Aceasta demonstrează legăturile indisolubile și relațiile de solidaritate stabilite între elevii tuturor seminariilor din întreg imperiu. Fenomenul în cauză nu era un lucru întâmplător dar, probabil, era bine organizat și dirijat de forțe revoluționare mult superioare unor simpli seminariști, care nu activau la voia hazardului, ci dispuneau de un plan concret, vizându-se nu atât reformarea școlii teologice, cât a societății ruse în ansamblu, plan a cărui eficacitate urma să fie asigurată prin declanșarea unor acțiuni de revoltă publică simultane în toate instituțiile de învățământ. Ele au avut o pondere decisivă în renovarea școlii teologice pe cale oficială.

Școala teologică țaristă, în pofida măsurilor „cosmetice” întreprinse de autoritățile ecleziastice pentru a fi în ritm cu noile cerințe ale timpului, a fost, din nou, afectată de o serie de „tulburări” în masă. Forțele opoziționiste de pe acest segment social au reușit să fondeze *Uniunea seminariștilor din întreaga Rusie*. Sub auspiciile acesteia, fluxul contestatar ia amploare.

În vacanța de Crăciun a anului școlar 1906-1907, s-a convocat, la Moscova, Congresul general al seminariștilor din întreaga Rusie, la care au participat și delegați din rândurile seminariștilor chișinăuieni. Din perspectiva opțiunilor expuse la acest congres, s-a scos în evidență faptul că adevărații lui organizatori erau partidele de extremă stângă (a eserilor). La acest congres, s-a lansat apelul de nimicire virulentă a vechii școli țariste, seminariștii fiind chemați la luptă energetică și decisivă împotriva școlii existente, pledându-se fervent pentru o școală liberă și democratică. Congresul a lansat un val de acțiuni extremiste într-un șir de seminarii, soldate, deseori, cu victime în rândurile administrației ecleziastice. De exemplu, la Seminarul Teologic din Penza au fost

⁸ *Ibidem*, p. 134

⁹ Popovschi N., *op. cit.*, p. 414

organizate un șir de atentate la viața rectorului, care, în cele din urmă, a fost rănit mortal.¹⁰

Un alt act de violență s-a consumat la Seminarul teologic din Tiflis, unde, în același mod, a fost ucis inspectorul acestei instituții de învățământ.¹¹

Amplificarea mișcării seminariste alerta întregul aparat de conducere țarist. Ecoul tensiunilor politice din centrul Rusiei, evident, a ajuns și până în capitala Basarabiei. La 14-17 ianuarie 1908, în Seminarul Teologic din Chișinău, a izbucnit o nouă grevă. Sfântul Sinod a condamnat cu vehemență această acțiune a seminariștilor chișinăuieni. Conform deciziei sinodale nr. 621 din 31 ianuarie 1908, Seminarul Teologic din Chișinău a fost închis, iar elevii claselor I-V au fost exmatriculați. Cursurile urmau să fie reluate, începând cu noul an școlar, 1908-1909, și doar cu elevii care vor fi înmatriculați pe baza examenelor de admitere pentru clasa I-a. Profesorii care rămâneau fără ore, ca urmare a închiderii celorlalte clase, urmau să fie repartizați la alte instituții de învățământ teologic.¹² În continuare, Sfântul Sinod a inițiat o anchetă pe marginea acțiunilor de la Seminarul Teologic din Chișinău.¹³

În acest scop, revizorul a fost împuternicit:

1. să determine partea factologică a „dezordinilor”
2. să sintetizeze și să stabilească adevăratele motive și cauze care au generat acest conflict.¹⁴

Cercetând partea factologică a cazului, revizorul a constatat că expunerea evenimentelor, în raportul întocmit de administrația Seminarului din Chișinău la 24 ianuarie 1908 și prezentat comitetului școlar la 29 ianuarie 1908, corespundea realităților, pe când, în petiția clerului eparhial, adresată Sf. Sinod, evenimentele în cauză au fost mult exagerate. Această opinie a fost expusă invariabil de clerul eparhial și de către revizorul sinodal în timpul desfășurării anchetei.¹⁵

Convocând o adunare comună a administrației Seminarului și a clerului eparhial, revizorul înregistrează o ușoară divergență de păreri. Este interesant faptul că administrația instituției susținea că, în timpul revoltei, nu s-au înregistrat focuri de armă în incinta instituției de învățământ, ci doar împușcături din „*pocnitori pentru copii*”, pe când în raportul conducerii Seminarului se menționează clar că „*inspectorul seminarului a fost însărcinat să-l avertizeze pe episcopul vicar Nicodim că este destul de riscant pentru securitatea sa personală să se prezinte în mijlocul elevilor*”, deoarece, conform informațiilor pe care le deținea, în blocul instituției se auzeau „*focuri de arme*”. Ciudat e că majoritatea celor prezenți la adunare au infirmat acest lucru, susținând precum că vorbele, „*destul de riscante*”, sunt interpretate în sensul că elevii nu ar fi acordat atenția și respectul cuvenit Preasfinției Sale episcopul Nicodim, dar nu în sensul că ar exista vreun pericol pentru viața sa.

E evidentă tendința organelor eparhiale de a diminua, în mod intenționat, amploarea evenimentelor din 14-17 ianuarie 1908, ele fiind puse în gardă de decizia Sfântului Sinod de a închide Seminarul, fapt ce urma să aducă un șir de inconveniente, atât pentru cadrele didactice, cât și pentru eparhie în general.

Greva a fost organizată și declanșată de elevii claselor I și a II-a, parțial III-IV, iar elevii clasei a VI-a – din anumite rațiuni de ordin pragmatic - nu s-au încadrat în acțiunile de revoltă.

Iată cum ilustrează acțiunile în cauză revizorul țarist: „*Mai mult de jumătate din contingentul școlar al seminarului a fost contra acțiunilor rebele, dar scandalosii elevi din clasele inferioare, prin compartimentul lor brutal, extremist, impertinent și revoltător au terorizat, timp de câteva zile, întregul corp didactic al seminarului, tratându-l cu tot felul de injurii, insulte, ofense, fluierături, refuzul de a răspunde la ore, alungarea din clasă a institutorilor...*” etc. Manifestanții trăgeau focuri de arme, strigau la adresa profesorilor: „*Băteți-l!*” sau „*Jos inspecția!*”, „*Jos cu rectorul!*”, „*Jos cu profesorii!*”.

Acțiunea, care impresionează prin caracterul ei ilariant, a constatat în încuierea lacătului cancelariei, unde se afla convocat, în ședință extraordinară, întreg corpul didactic al Seminarului. La adresa elevilor claselor a VI-a care nu s-au solidarizat cu colegii lor, greviștii scandau: „*Jos cu mirii!*”, „*Lichelelor!*” ș.a.

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Ibidem*

¹² ANRM, F.1862, inv. 9, D.227, f. 1

¹³ *Ibidem*, f. 2

¹⁴ *Ibidem*, f. 3

¹⁵ *Ibidem*, f. 4

Apelul de încetare a grevei adresat elevilor de episcopul Nicodim, chiar la începutul evenimentelor, a rămas fără rezultat.

În temeiul informațiilor obținute, revizorul sinodal a constatat că ceea ce s-a întâmplat la Seminarul Teologic din Chișinău, în zilele de 14-17 ianuarie, nu este în legătură directă cu vreo mișcare revoluționară concretă, deși, nu excludea implicarea indirectă a curentelor revoluționare în declanșarea evenimentelor respective.

În acest sens, vom nominaliza formarea, la Chișinău, în 1904, a organizației ilegale *Asociația elevilor chișinăuieni*, în a cărei activitate au fost implicați și elevii Seminarului Teologic din Chișinău, deoarece, în urma percheziției efectuate în căminul instituției, a fost depistat statutul acestei organizații și programul de lecturi. Organizația avea o bibliotecă foarte bogată de lucrări cu caracter socialist. Au mai fost găsite listele celor care au împrumutat cărți, printre care figurau 5-6 seminarști din promoțiile 1905-1906 și 1906-1907.

La lucrările Congresului general al seminaristilor din întreaga Rusie, care a avut loc la Moscova, în decembrie 1906, au participat trei delegați de la Seminarul Teologic din Chișinău. Acești delegați, preluând lozincile congresului, au avut o contribuție decisivă în organizarea revoltei de la 1908. La îndemnul lor, seminarștii au început să se eschiveze, în mod ostentativ, de la frecventarea bisericii și a serviciilor divine, refuzau să se prezinte la orele de studii, să răspundă la lecții etc. La 3 aprilie 1907, elevii, care erau întreținuți de stat, au declarat grevă, alăturându-li-se în ziua următoare și colegii lor ce stăteau cu chirie în oraș. La finele anului de studii, s-a făcut agitație pentru boicotarea examenelor. Din spirit de răzbunare și pedeapsă, noul rector al Seminarului, Pavel Kazanski, care manifesta față de elevi o atitudine ostilă, violentă și irascibilă, împreună cu profesorul Ciulkov, au intrat în conflict cu elevii clasei a VI-a, în timpul examenelor de absolvire (anul școlar 1906-1907), urmărind, în mod intenționat, nu numai să le scadă notele elevilor, dar, mai mult decât atât, să rămână neatestați la examenele respective. Prin urmare, respondenților li se adresau întrebări suplimentare dificile, care, practic, nu aveau tangență cu programa de studii, fiind privați arbitrar de dreptul de a folosi programele de studii pe care le dețineau, pe motiv că erau pline cu tot felul de notițe ajutătoare.¹⁶

Simțindu-se frustrați și intimidați în mod premeditat prin aceste cereri exagerate, studenții clasei a VI-a au înaintat arhiepiscopului eparhial un protest comun împotriva comisiei de examinare la Teologia morală, condusă de rector, protoiereul Pavel Cazanski, și de profesorul Ciulkov. Protestul respectiv a fost supus dezbaterilor într-o ședință extraordinară a administrației Seminarului, convocată la 27 mai 1907. Analizând acest incident, revizorul deduce că reclamațiile elevilor clasei a VI-a sunt nejustificate. După părerea sa, acești elevi ar fi trebuit să fie sancționați aspru pentru acuzații false la adresa administrației instituției.

Revizorul mai notează că protestele colective și tot felul de reclamații ale elevilor adresate arhiepiscopului eparhial deveniseră, în ultimul timp, manifestări destul de frecvente pentru Seminarul Teologic din Chișinău. Debutul acțiunilor de acest gen este plasat de revizor la începutul anului școlar 1906-1907, când zece foști elevi ai instituției au înaintat arhiepiscopului eparhial un demers, prin care îi solicitau autorizația pentru a face copii după ordinele lor de exmatriculare de la studii și cele de atestare a comportamentului lor. Una din aceste copii, referitoare la studiile ex-seminaristului Alexandru Trofimov, a fost pusă de către rector la dispoziția revizorului sinodal. Ca urmare, acesta condamnă organele de conducere ale Seminarului pentru că au eliberat actele respective din dosare, apreciind faptul drept o încălcare flagrantă a normelor statutare ale instituțiilor de învățământ teologic, care au contribuit la tensionarea spiritelor, a discreditat administrația, punând la îndoială corectitudinea deciziilor sale.¹⁷ Actul eliberat lui Al. Trofimov demonstra, irevocabil, injustețea acțiunilor administrației Seminarului, care, prin decizia respectivă de exmatriculare, îl culpabilizau pe Trofimov de participare la Congresul General al Seminaristilor din întreaga Rusie. Pe când, *de facto*, el era învinuit, pe nedrept, precum reiese din adevăratele (certIFICATELE) eliberate de organele de voloste, între 25 și 27 decembrie 1907, că Trofimov s-ar fi aflat în hotarele guberniei Basarabia.

Revizorul susține că, deși veridicitatea unor astfel de acte e destul de dubioasă, totuși, în concepția celorlalți elevi ai Seminarului, ele reprezintă probe de nevinovăție a lui Trofimov, ceea ce

¹⁶ *Ibidem*, f. 5

¹⁷ *Ibidem*, f. 7

a provocat protestele elevilor, convinși de incorectitudinea deciziilor administrației instituției.

În continuare, revizorul invocă un șir de alte cazuri similare și, în postura sa de apărător al ordinii de stat, le condamnă cu vehemență, criticând aceste libertăți în școala teologică, pledând pentru interzicerea lor categorică. Drept bază legală pentru aceasta, el invocă Decizia nr. 6599 a Sfântului Sinod din 20 decembrie 1905, emisă pe marginea unor reclamații ale elevilor din unele școli eparhiale, care sunt catalogate drept încălcări grave ale bazelor disciplinei și ordinii școlare. În opinia sa, în conformitate cu deciziile Sfântului Sinod, administrația Seminarului trebuia să respingă, din start, orice pretenții, dar nu să le supună dezbaterilor la ședințe speciale, deoarece aceasta a dăunat enorm activității normale a instituției de învățământ. Revizorul mai consideră că, reclamațiile erau îndreptate împotriva direcției și administrației Seminarului, având scopul de a obține anumite indulgențe și favoruri nejustificate pentru elevi.¹⁸

Încercând să fie nepărtinitor în stabilirea adevăratelor cauze ale „dezordinilor” din 14-17 ianuarie 1908, revizorul analizează atât acțiunile elevilor, cât și ale administrației Seminarului. Respectiv, el susține că măsurile luate de aceasta din urmă s-au repercutat nefavorabil asupra situației din instituție.

Drept consecință, anul școlar 1907-1908 a debutat pe fundalul unei atmosfere tensionate, ce se prelungise din anul școlar precedent, când, din cauza implicării în mișcarea de revoltă, au fost exmatriculați 88 de elevi. În pofida acestor măsuri disciplinare, în Seminar nu a încetat mișcarea revoluționară, deoarece, din cei 88 de elevi exmatriculați, 50 au fost admiși în continuare la studii și tocmai din rândurile acestora s-au afirmat viitorii agitatori revoluționari. Chiar de la începutul anului de studii, elevii care locuiau la gazde, sfidând, în mod demonstrativ, ordinea sufocantă impusă în Seminar, au refuzat categoric să comunice inspecției școlare adresele unde stăteau cu chirie, pentru a fi scutiți de orice supraveghere din partea administrației. Elevii au mai refuzat, în mod demonstrativ, să participe la activitatea corului bisericesc, iar, în timpul serviciului divin, au cântat într-un mod batjocoritor, pe un ton strident și pițigăiat, cuvinte grele la adresa țarului.

Se organizau ilegal diverse întruniri și consfătuiri în scopul demarării unei noi revolte. Drept motiv a servit exmatricularea a trei elevi, care, în noaptea de 6 spre 7 ianuarie, au spart geamurile de la apartamentele rectorului și inspectorului.

Revolta seminariștilor din ianuarie 1908 a fost „înăbușită” numai după ce a fost făcută publică decizia de închidere a Seminarului Teologic din Chișinău și de exmatriculare de la studii, fără excepție, a tuturor elevilor din clasele I-V, la cererea expresă a organelor de resort. Această turnură i-a luat prin surprindere pe toți, deoarece seminariștii erau convinși că atât conducerea Seminarului și profesorii, cât și organele eparhiale nu vor permite închiderea instituției.

Drept consecință, la finele anului școlar 1907-1908, Seminarul a rămas doar cu o singură clasă, - a VI-a -, care nu a participat la rebeliune. În următorul an școlar, 1908-1909, Seminarul Teologic din Chișinău urma să funcționeze numai cu o singură clasă – clasa I -, urmând să-și completeze clasele în componență deplină, evolutiv, de la an la an, doar după un termen de 6 ani.

În favoarea anulării riguroasei decizii de la 31 ianuarie 1908 a pledat însuși arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Vladimir, care a intervenit cu o petiție pe lângă Sfântul Sinod, cerând ca decizia privitor la închiderea definitivă a primelor cinci clase seminariale să fie amânată până la inspectarea minuțioasă a evenimentelor în cauză de către revizorul sinodal, Dimitrie Tihomirov.¹⁹

În baza raportului, prezentat de Tihomirov, Sfântul Sinod a decis, la 30 aprilie 1908:

1. Să se redeschidă toate cursurile depline, începând cu anul școlar 1908-1909, lăsându-i pe toți elevii claselor I-V repetenți
2. Excluderea din Seminar a principalilor organizatori ai dezordinilor din 14-17 ianuarie 1908.²⁰

Dispoziția sinodală a fost îndeplinită cu toată exactitatea. Prin urmare, în anul școlar 1908-1909, Seminarul a funcționat numai cu cinci clase, în care elevii erau repartizați în felul următor:

¹⁸ *Ibidem*, f. 8

¹⁹ *Ibidem*, f. 1-8

²⁰ *Ibidem*, f. 9

Clasele de bază	Nr. de elevi	Clasele paralele	Nr. de elevi
cl. V-a	35	cl. a V-a	28
cl. IV-a	31	cl. a IV-a	33
cl. a III-a	36	cl. III-a	34
cl. a II-a	46	cl. a II-a	46

În prima secție a clasei I își făceau studiile – 39, în secția a doua a clasei I – 40, în secția a II-a a clasei I – 36, în secția a 4-a a clasei I – 40. În anul școlar 1908-1909, numărul total al elevilor în seminar era de 444. Abia în anul școlar 1909-1910 situația a revenit la normal, toate șase clase urmau cursurile în ordinea restabilită pe deplin. Între timp, în decembrie 1908, rectorul Seminarului Pavel Kazanski, care a contribuit, prin comportamentul său, la amplificarea tensiunilor, a fost transferat, în aceeași funcție, la Seminarul teologic din Reazani, locul său fiind preluat de directorul școlii spirituale din Ekaterinburg, arhimandritul Zinovie Drozdov.

Într-o perioadă istorică bulversată de noile curente politice, acțiunile seminariștilor din Chișinău, din anii 1905-1908, răspundeau direct imperativelor revoluționare ale acelui moment istoric. Mișcarea de protest era ireversibilă: într-un fel sau altul, mai devreme ori mai târziu, ea, oricum, ar fi avut loc. În fond, această revoltă s-a înscris în lupta tineretului basarabean pentru reformarea și renovarea unei societăți anchilozate într-un sistem rigid și autoritar. Revoltele seminariștilor din 1905-1908, constituind primele manifestații cu caracter revoluționar din Basarabia, au devenit relevante prin faptul că, prin măsuri operante, a pus în mod tranșant în fața autorităților țariste problema revenirii la limba română în școală.

1Deși, s-ar părea că acțiunile seminariștilor din Chișinău ar fi fost o imitare a ceea ce avea loc în alte seminare din Imperiul Rus, considerăm, că, oricum, ele sunt o reflectare a ceea ce s-a întâmplat la Seminarul Teologic din Chișinău, deoarece tineretul basarabean avea alternativa de a rămâne inflexibil la noile mișcări politice, fără a se supune unor eventuale persecuții și „epurări” de la studii, din partea autorităților. Dar seminariștii, ignorând pericolul unor eventuale „penalizări drastice” (chiar dacă s-a inspirat din exemplul colegilor din instituțiile similare), au pledat fervent pentru afirmarea unor idealuri nobile, acestea fiind începutul unor procese care vor scoate pe prim-plan interesele naționale ale tineretului studios, fenomen pregnant evocat atât de revoltele deschise ale seminariștilor de la începutul secolului al XX-lea, cât și de activitatea lor ilegală.

Anul 1917 va fi acel punct culminant al acestei mișcări, care va conduce la inaugurarea unei noi etape a învățământului teologic basarabean sub auspiciile Bisericii Ortodoxe Române. Datorită energiilor creatoare ale acestor seminariști revoluționari de la început de secol XX, la doar un interval de câțiva ani, cu concursul lor incontestabil, se va realiza acel mult-râvnit ideal al Unirii.

Dar, o bună parte din absolvenții școlii teologice basarabene, care n-au fost trecuți în revistă mai sus , au fost cei care au plecat în satele și târgurile Basarabiei să realizeze o operă de proporții uriașe: să ridice biserici frumoase, în care să officieze servicii divine și să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu printre basarabeni, predicând în limba strămoșească și promovând valorile naționale, deci, să ducă lumina în mase, așa cum îndemna însuși Mântuitorul.

Profesorii și studenții Seminarului Teologic din Chișinău reprezintă, pentru istoria noastră, în mod metaforic, Grădina merelor de aur. Cu certitudine, grea povară a căzut pe umerii lor, a celor care și-au asumat, arbitrar, mai presus de toate, ideea propășirii poporului basarabean în acei ani de restriște. Prin virtuțile lor morale și înzestrările estetice, s-a reușit valorificarea năzuințelor unei întregi epoci, în care s-a încercat propășirea națională a basarabenilor prin intermediul valorilor spirituale și morale.

Bineînțeles că, actualmente, pentru noi, contemporanii smartphonurilor și filmelor în 3D, uitatele pe nedrept generații de foști studenți seminariali par, mai curând, a fi niște personalități emblematice, imposibil de conceput în noile realități general-umane. Unica lor pasiune a fost munca, prin ea s-au simțit împliniți și fericiți. Deși au trecut mai mult de două secole, recunoaștem cu

prisosință meritele incalculabile ale celor dintâi deschizători de drumuri, dar, mult mai dificil le-a fost succesorilor, de-a lungul timpului enumerat, să persevereze în deștelenirea regiunii, invariabil și constant, în pofida tuturor intemperiilor politice. De-a lungul unui secol de activitate, eforturile profesorilor și studenților Seminarului Teologic din Chișinău au irumput, cu o forță mobilizatoare nestăvilită, creând acea elită intelectuală a Basarabiei, luptătoare pentru eliberarea națională și socială.

Ei sunt cei care și-au asumat, ca datorie supremă, dragostea față de acest pământ, de poporul pe care-l păstoreau, cu iubire și dăruire de sine.

Poziția Comitetului pentru probleme teritoriale reflectată în Raportul nr. 1 din 6 aprilie 1919 cu privire la România și Iugoslavia. Documente britanice

Conf. univ. dr. Marian Zidaru*

ABSTRACT. *The positions of the Committee for the study of territorial questions as reflected in Report no. 1. From April 6 relating to Romania and Yugoslavia. British Documents.*

Committee for the study of territorial Questions relating to Rumania and Yugoslavia was one of the most important Comitee at peace Conference in France 1919-1920. In accordance with the instruction given in on the 1st February by the lies Council of the Allied the Committee has studied the territorial questions referred to the Romanian claim. After examining in succession of the question of Bessarabia, Bukovina, Transylvania and Banat it has proposed the demarcation of the frontier of regions. This article presents and analyses the main provisions of the April 6th 1919 Report made by this Committee.

Cuvinte cheie: România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria

În anul 1918, în urma eforturilor susținute depuse de națiunea română, prin acțiuni interne proprii și într-un context internațional favorabil, s-a constituit statul național unitar român. Astfel, provinciile românești aflate sub dominație străină s-au unit cu Regatul României: Basarabia la 27 martie/9 aprilie, Bucovina la 15/28 noiembrie, iar Transilvania la 18 noiembrie/1 decembrie 1918.¹

La 18 ianuarie 1919, în Sala Oglinzilor de la Versailles, președintele Franței, Raymond Poincaré², a deschis lucrările Conferinței de Pace (1919-1920), care, timp de doi ani, a stat în centrul atenției opiniei publice internaționale. La lucrările „Parlamentului Lumii”, așa cum a fost numită Conferința de Pace de la Paris, au participat peste 10.000 de delegați, oameni politici,

* Societatea de Științe Istorice, Filiala Constanța

¹ Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan, *România și Conferința de Pace de la Paris, 1919-1920*, Editura Prahova, Ploiești, 2001, p. 3

² *Raymond Poincaré* (n. 20 august 1860, Bar-le-Duc, Franța; d. 15 octombrie 1934, Paris) a fost avocat și om politic francez, prim-ministru al Franței de mai multe ori și președinte între 1913-1920

diplomați, consilieri, experți, care reprezentau 32 de state învingătoare, asociate și învinse în Primul Război Mondial. Conferința era menită să încheie unui război îndelungat și nimicitor, să pună bazele unei noi ordini internaționale, în care trebuia să se dezvolte omenirea în perioada următoare. Popoarele lumii, pline de speranță, considerau că forumul de la Paris este destinat să recunoască starea de lucruri existentă, după prăbușirea marilor imperii, German, Austro-Ungar și Rus și constituirea unor noi state suverane și independente. De asemenea, trebuia să corijeze inechitățile, să repare distrugerile, să pedepsească crimele împotriva umanității și să asigure progresul pașnic al omenirii.

Delegațiile cele mai numeroase aparțineau Marilor Puteri. Punând capăt tradiției ce interzicea președintelui american părăsirea teritoriului național, președintele Woodrow Wilson mergea la Paris în fruntea unei numeroase delegații, în care erau incluși cele mai importante personalități ale vieții politice, culturale și economice americane.³ Același lucru se poate spune despre delegațiile Marii Britanii, Franței, Angliei, Japoniei, Italiei, ai căror membri se regăseau în toate organismele de lucru ale Conferinței.

Președinte al *Biroului Conferinței* a fost desemnat premierul francez Georges Clemenceau⁴, iar ca vicepreședinți David Lloyd George⁵ - primul mistru al Marii Britanii -, Robert Lansing⁶ - secretarul de stat al SUA -, prințul Saionji Kimochi⁷ - prim ministru al Japoniei - și Vittorio Emanuele Orlando⁸ - primul ministru al Italiei -. Conferința de Pace a avut și un Secretariat General, condus de P. Dutasta (Franța).

Principalele probleme care au stat în atenția Conferinței de Pace au fost: Societatea Națiunilor; Reparațiile (despăgubirile) de război; Răspunderile pentru război și sancțiuni; Legislația internațională a muncii; Chestiunile financiare; Regimul internațional al porturilor, căilor navigabile și căilor ferate; Problemele economice; probleme legate de aeronautică; Chestiunile teritoriale.⁹

Consiliul Național al Unității Române, cu sediul la Paris, condus de omul politic conservator-democrat, fostul ministru de externe, Take Ionescu, îngrijorat de pretențiile teritoriale ale Ungariei, a adresat, încă de la 4 noiembrie 1918, un Memoriu amplu guvernelor din țările Antantei, în care se sublinia că în Tratatul de Alianță pe care l-au încheiat cu Regatul României, în anul 1916, acestea au recunoscut legitimitatea revendicărilor teritoriale românești, a locuitorilor români din Banat, Transilvania, și Bucovina, care cereau să fie separați de Austro-Ungaria și „*să constituie cu românii din Regat o nouă Românie*”¹⁰

În aceeași perioadă, Ministerul Afacerilor Externe ale României a elaborat un amplu raport diplomatic pentru informarea guvernului francez (sperând că va sprijini cauza națională a românilor) cu privire la lupta seculară de emancipare națională a românilor din Transilvania.¹¹

Condusă de primul ministru Ion I. C. Brătianu, delegația României sosea la Paris în ziua de 13 ianuarie 1919. Ea s-a confruntat, încă de la început, cu atitudinea ostilă a Antantei. Delegația României la Conferința de Pace era alcătuită din personalități de prestigiu ale vieții politice, mai ales de orientare liberală, precum și din diplomați de carieră, și anume: Ion I. C. Brătianu - primul ministru -, Victor Antonescu¹² - ministrul României la Paris -, Nicolae Mișu¹³ - ministrul României la

³ Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 3

⁴ Georges Clemenceau - născut la 28 septembrie 1841 la Mouilleron-en-Pareds (Vendée) și mort la 24 noiembrie 1929 la Paris, a fost un om de stat francez, președinte al Consiliului de la 1906 la 1909, din 1917 până în 1920

⁵ David Lloyd George, primul conte Lloyd-George de Dwyfor, (17 ianuarie 1863 - 26 martie 1945), a fost om de stat britanic al Partidului Liberal și ultimul liberal care a fost prim-ministru

⁶ Robert Lansing (17 octombrie 1864-30 octombrie 1928) a fost un avocat american și un politician conservator democratic, care a servit drept consilier juridic al Departamentului de Stat la izbucnirea Primului Război Mondial și, apoi, ca Secretar de stat sub președintele Woodrow Wilson, între 1915 și 1920

⁷ Prințul Saionji Kimochi (7 decembrie 1849 - 24 noiembrie 1940) a fost politician japonez, om de stat și, de două ori, prim-ministru al Japoniei. Titlul său nu înseamnă fiul unui împărat, dar cel mai înalt rang al nobilimii ereditare japoneze; el a fost ridicat de la marchiz la prinț în 1920. Ca ultim *genrō* supraviețuitor, el a fost cel mai onorat om de stat din Japonia între anii 1920 și 1930

⁸ Vittorio Emanuele Orlando (19 mai 1860-1 decembrie 1952) a fost un om de stat italian, cunoscut pentru reprezentarea Italiei la Conferința de Pace de la Paris din 1919, împreună cu ministrul de Externe, Sidney Sonnino. A fost cunoscut sub numele de *Premier al Victoriei* pentru înfrângerea Puterilor Centrale, împreună cu Antanta, în Primul Război Mondial

⁹ Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea *Harta politică a Europei după Primul Război Mondial* – <https://csticraiova.wordpress.com/2010/02/12/harta-politica-a-europei-dupa-primul-razboi-mondial-de-gh-buzatu-marusia-cirstea/> accesat la 12 august 2018

¹⁰ Ion Agrigoroaie Gh Ciocan, *op. cit.*, p. 3

¹¹ Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1983, p. 295

¹² Victor Antonescu (n. 3 septembrie 1871, com. Antonești, județul Teleorman; d. 22 august 1947, București) a fost ministrul Justiției (2 octombrie 1934 - 1 februarie 1935) și ministru de Finanțe (1 februarie 1935 - 28 august 1936), în guvernul Gheorghe Tătărăscu, și ministru de Externe (29 august 1936 - 14 noiembrie 1937), în guvernul Gheorghe Tătărăscu

¹³ Nicolae Mișu (1858-1924) a fost un politician și diplomat român

Londra -, Alexandru Vaida Voevod¹⁴ și generalul Constantin Coandă.¹⁵ Ulterior, delegația a fost completată cu Nicolae Titulescu și dr. Ioan Cantacuzino.¹⁶ Acesteia i s-au adăugat, mai apoi, experți: Alexandru Lapedatu¹⁷, Gheorghe Crișan¹⁸, Neagoe Flondor¹⁹, Ioan Pelivan²⁰, Vasile Stoica²¹, și Constantin Brătianu²²- secretar al delegației²³.

Delegația României la Conferința de Pace a desfășurat, încă din primele zile, o amplă activitate politico-diplomatică pentru contracararea manevrelor de culise ale diplomației și ale propagandei desfășurate de reprezentanții statelor cu care România s-a aflat în război, precum și a anumitor încercări ale unor diplomați ai statelor componente ale Antantei de a menține Imperiul multinațional Austro-Ungar sau de a impune României condiții inacceptabile, care afectau suveranitatea și interesele sale naționale.²⁴

Aliații nu mai considerau valabil tratatul din 1916, prin care România s-a angajat în război în schimbul unor promisiuni teritoriale, din cauza încheierii de către guvernul Alexandru Marghiloman a Păcii de la București, din aprilie 1918. Oricum, pe lângă aceasta, *principiul de bază al conferinței de pace din Franța a fost cel al ierarhiei de putere, statele fiind împărțite în două categorii, Marile Puteri, cu interese nelimitate și micile puteri, cu interese speciale.*²⁵ De asemenea, reprezentanții statelor mici nu aveau dreptul să participe la ședințele ce urmau să discute probleme care le vizau în mod direct.²⁶ Cercul în care s-au luat deciziile cele mai importante s-a restrâns tot mai mult și, ca o expresie a politicii de dictat impusă micilor națiuni, s-au conferit puteri nelimitate unor consilii alcătuite exclusiv din reprezentanții Marilor Puteri, ce urmau să conducă lucrările Conferinței și să decidă asupra tuturor problemelor. La început, organul de conducere a Conferinței a fost Consiliul celor Zece, alcătuit din reprezentanții Angliei, Franței, SUA, Italiei și Japoniei. Începând din martie 1919, acest consiliu s-a divizat în Consiliul Șefilor de state - cu denumirea oficială de Consiliul celor patru sau Cei patru mari - și Consiliul miniștrilor de Externe - Consiliul celor cinci sau Cei cinci mici -. Prin acest Consiliu, al celor patru, Marile Puteri au instituit controlul suprem asupra negocierilor de pace, încercând astfel să-și asigure o autoritate necontestată în fața micilor națiuni. În urma deciziilor Marilor

Puteri, reprezentanții statelor mici la Conferință s-au revoltat împotriva modului în care acestea doreau să aplice în practică principiile de echitate internațională în relațiile dintre state. Reprezentantul Belgiei, Camille Huysmans²⁷, a potestat împotriva împărțirii arbitrare a statelor admise la Conferință în cele două categorii, iar șeful delegației române, Ionel Brătianu, s-a raliat acestui protest²⁸, arătând că reprezentantul Belgiei a exprimat un punct de vedere într-o chestiune

¹⁴ Alexandru Vaida-Voevod (n. 27 februarie 1872, Olpret, azi Bobâlna - d. 19 martie 1950, Sibiu) a fost un om politic, medic, publicist, unul dintre liderii marcanți ai Partidului Național Român din Transilvania, apoi al Partidului Național Țărănesc

¹⁵ Constantin Coandă (n. 4 martie 1857, Craiova - d. 30 septembrie 1932, București) a fost un general român, fost profesor de matematici la Școala națională de poduri și șosele din București și, pentru o scurtă perioadă (24 octombrie - 29 noiembrie 1918), președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe al României. Printre cei 7 copii ai săi (5 băieți și 2 fete), s-a numărat și celebrul Henri Coandă

¹⁶ Ion Cantacuzino - cunoscut și ca Ioan Cantacuzino - (n. 25 noiembrie 1863, București - d. 14 ianuarie 1934, București) a fost un medic și microbiolog român, fondator al Școlii românești de imunologie și patologii experimentale. A fost profesor universitar și membru al Academiei Române

¹⁷ Alexandru I. Lapedatu (n. 14 septembrie 1876, Săcele, Austro-Ungaria - d. 30 august 1950, închisoarea Sighet) a fost ministru al Cultelor și Artelor în șase guverne și Ministru de Stat al României în patru guverne, președinte al Senatului României, membru al Academiei Române, președintele acesteia/ secretarul său general

¹⁸ Gheorghe Crișan - avocat arădean

¹⁹ Neagoe Flondor (1901 - 1952) fiul lui Iancu Flondor și Elena de Zetta. Avocat, membru al Mișcării Legionare

²⁰ Ion Gheorghe Pelivan (n. 1 aprilie 1876, Răzeni, Imperiul Rus - d. 25 ianuarie 1954, Sighet) a fost un militant de vază al mișcării de eliberare națională din Basarabia, om politic, publicist, apărător și promotor al limbii române, animator al vieții culturale

²¹ Vasile Stoica (cunoscut sub numele de Basil Stoica, n. 1 ianuarie 1889, Avrig - d. 27 iulie 1959, Jilava) a fost un diplomat, publicist, analist politic și asistent apropiat al lui Tomáš Masaryk și Ionel I.C. Brătianu. Vasile Stoica a făcut parte din corpul diplomatic al Ministerului Regal al Afacerilor Străine din București cu rangul miniștrilor plenipotențieri clasa I în funcție

²² Constantin I. C. Brătianu (cunoscut și ca Dinu Brătianu, n. 13 ianuarie 1866 - d. 20 mai 1950) a fost un om politic liberal, membru prominent al „dinastiei Brătienilor”, fiu al lui Ion C. Brătianu și frate mai mic al lui Ionel Brătianu

²³ Ionela Felicia Moscovici, *La France et la Banat entre 1916-1919 les convulsions de la Guerre et de la paix*. Teză de doctorat susținută la 30 septembrie 2013, la Cluj Napoca, p. 279 - 280

²⁴ *Ibidem*, p. 312

²⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2011, p. 301

²⁶ Viorica Moisiuc (coord), *op. cit.*, p. 88-89

²⁷ Jean Joseph Camille Huysmans (născut Camiel Hansen 26 mai 1871 - 25 februarie 1968) a fost politician belgian

²⁸ Viorica Moisiuc (coord), *op. cit.*, p.82 - 83

de principiu cu care România este pe deplin de accord. În această atmosferă plină de incertitudini pentru România, a apărut un element nou ce avea să joace un rol important în elucidarea întregii situații. Este vorba de interesul pe care guvernul britanic a început să-l arate problemelor românești. La 1 decembrie 1918, Ambasada Marii Britanii la Paris a înaintat o notă Ministerului Afacerilor Străine al Franței, prin care cerea punctul de vedere al guvernului francez față de chestiunea reprezentării României la Conferința de Pace. În același timp, nota făcea cunoscute guvernului francez speranțele cele mai serioase, pe care le nutrea ministrul britanic la București, sir George Barclay²⁹, că aceasta va fi reprezentată la Congresul de Pace ca o aliată.

La Paris, nota Ambasadei Britanice, ce arăta o schimbare radicală a poziției guvernului britanic față de România, a fost considerată ca un semnal de alarmă, ea a alertat cercurile politico-diplomatice franceze și le-a determinat să urgenteze luarea unor hotărâri față poziția juridică și politică a României în raport Aliații din Antanta și statutul participării ei la Conferința de Pace. La 30 decembrie 1918, o telegramă semnată de către Stephen Pichon³⁰, șeful de la Quay d'Orsay, informa guvernele britanic și italian, precum și pe cel român asupra poziției guvernului francez în aceste probleme: Guvernul Republicii Franceze consideră, în ceea ce-l privește, că guvernul român, deși a semnat cu Puterile Centrale Tratatul de la București, trebuie să fie, din nou, considerat ca aliat, pe motivul participării sale reînnoite la războiul contra Puterilor Centrale. În consecință, guvernul francez propunea celor două guverne aliate să trateze România ca aliată și, în această calitate, să fie reprezentată la negocierile de pace din capitala Franței în aceleași condiții ca celelalte mici puteri aliate. Această decizie era, în opinia guvernului francez, ca justificată, datorită atitudinii suveranilor și poporului român, care, imediat ce au putut să scape de presiunea germană, s-au orientat ferm către Aliați, cu care au acționat de comun acord în vederea alungării forțelor germane de pe teritoriul lor. Referitor la Tratatul de alianță din 15 august 1916, guvernul francez considera însă că era abrogat de drept prin tratatul de la București, urmând ca Aliații să formuleze o nouă declarație, luând ca bază tratatul de alianță din 1916 pentru analizarea revendicărilor teritoriale ale României, avându-se în vedere interesele generale și speciale ale statului român.³¹

Ion I. C. Brătianu a respins cu fermitate teza conform căreia România anulasese ea însăși Convenția politică și militară din 1916, prin care i se promiteau Transilvania, Banatul și Bucovina, în schimbul intrării în război de partea Aliaților.³² La 31 ianuarie, primul-ministru român făcea prima expunere în fața Consiliului Suprem, prin care susținea revendicările României recunoscute prin tratatul de alianță din 1916. După această ședință, delegatul român și-a dat seama că, pentru a susține cauza românească, este necesar să folosească alte argumente decât tratatul din 1916, pe care Puterile Aliate îl considerau caduc. La 1 februarie 1919, în a doua interpelare, I.I.C.Brătianu prezenta memoriul *România în fața Conferinței de Pace. Revendicările teritoriale*, însoțit de o largă documentare, prin care revendicările românești erau așezate pe temelia dreptului la autodeterminare, a drepturilor istorice și etnice.³³

Aceste probleme au fost reluate cu franchețe de Ion I. C. Brătianu în discursul, de valoare excepțională, rostit în ședința Adunării Deputaților din 16 februarie 1919: „*România a fost jignită din primul moment, fiind un timp exclusă de la Conferință, sub pretextul că a semnat un tratat de pace cu Puterile Centrale (1918)*”. Antanta considera că tratatul din 1916 își pierduse valabilitatea ca urmare a semnării păcii de la București, iar SUA nu recunoșteau niciun acord încheiat înainte de intrarea lor în război, așadar și tratatul din 1916.³⁴

În urma expunerii, I.I.C. Brătianu a pretins pentru România frontiere care să-i asigure libertatea existenței ei politice, administrative și economice, cerând statelor vecine să arate aceeași moderație

²⁹ Sir George Barclay (23 martie 1862-26 ianuarie 1921) a fost diplomat britanic

³⁰ Stephen Jean-Marie Pichon (10 august 1857-18 septembrie 1933, Vers-en-Montagne) a fost jurnalist, diplomat și politician francez al celei de-a Treia Republici

³¹ Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbărnă, *Înfăptuirea idealului național suprem: Marea Românie Unită și recunoașterea sa internațională (1918-1920)*, <https://www.punctulcritic.ro/ion-calafeteanu-gheorghe-sbarna-infaptuirea-idealului-national-suprem-marea-romanie-unita-si-recunoasterea-sa-internationala-1918-1920.html>

³² Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 308-309

³³ Octavian Tăcu, *Dosarul Centenarului. Sfatul Țării în diplomația Conferinței de pace de la Paris (1919)* <https://www.timpul.md/articol/dosarul-centenarului-%28iii%29-sfatul-arii-in-diplomaia-conferinei-de-pace-de-la-paris-%281919%29-124237.html> accesat 15 august 2018

³⁴ Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 308-309

și să facă aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei. După retragerea delegatului român, D. Lloyd George a propus ca revendicările românești să fie analizate și studiate de o comisie teritorială, care să examineze argumentele istorice, strategice, etnografice, dar nu și pe cele politice.³⁵

Pentru a determina anularea hotărârii arbitrare a Consiliului Suprem, alcătuit din cei „Patru Mari” – Marea Britanie, Franța, SUA și Italia, învingători în război –, de excludere a României de la Conferința de Pace de la Paris, delegația română a trebuit să depună eforturi imense, politico-diplomatice, demonstrând persuasiv care au fost condițiile fortuite ce au obligat țara noastră să încheie armistițiul de la Focșani și Pacea de la București cu Puterile Centrale.³⁶

La sfârșitul Primului Război Mondial, Foreign Office edita, cu ajutorul unor specialiști, mai multe broșuri, care și-au dovedit utilitatea în cadrul Conferinței de Pace. Pentru România, importante sunt *Rumania* (parte din *The Balkan States*, partea a II-a), *Bessarabia*, *Bukovina*, *Transylvania and the Banat*. În privința Basarabiei, broșura Foreign Office atrăgea atenția cu privire la existența unor minorități naționale importante, subliniind necesitatea ca ele să trăiască într-o Românie Mare democratică.³⁷

Consiliul Suprem aliat a decis formarea unui Comitet pentru studiul problemelor teritoriale referitoare la România și Iugoslavia, care să studieze și să propună soluții pentru frontierele celor două state. La 14 februarie 1919, Foreign Office făcea membrilor delegației britanice din cadrul comitetului mai sus amintit următoarele recomandări:

- Este recomandabil ca unirea Basarabiei cu România să fie recunoscută cu anumite rezerve;
- ca Bucovina să fie reunită cu România;
- ca frontierele nordică și vestică să fie stabilite pe liniile indicate, cu condiția garantării drepturilor minorităților non-românești;
- dacă Serbia cere Banatul de Vest, să fie trasată o frontieră artificială;
- cererile Românești cu privire la Valea Timocului să nu fie încurajate;
- O rectificare de frontieră a Dobrogei în favoarea Bulgariei ar trebui cerută.

La aceste recomandări A.W.A. Leeper adăuga o scurtă notă scrisă: „*Frontiera sugerată aici este acum modificată, merge către nord de la confluența Carașului cu Dunărea către vest de Timișoara la (Szakalhaza) apoi în diagonală către nord vest pentru a atinge confluența Mureșului cu Tisa la est de Szegedin lăsând Nagy-Kikinda și Nyero către sud*”³⁸.

În Raportul nr. 1 al Comitetului pentru studiarea chestiunilor teritoriale referitoare la România și Iugoslavia, se arată că, la reuniunea din februarie 1919, Consiliul Suprem al aliaților a convenit următoarea decizie: „*Chestiunile ridicate de declarația domnului Brătianu cu privire la interesele României în procesul de reglementare a păcii se adresează personal pentru examinare, în primul rând unui Comitet de specialiști alcătuit din doi delegați pentru fiecare dintre următoarele Puteri: Statele Unite ale Americii, Imperiul Britanic, Franța și Italia. Obligația Comitetului va fi aceea de a studia problema care trebuie soluționată pentru a le sintetiza în limite cât mai restrânse și pentru a propune o soluție pentru o soluționare echitabilă. Comitetul poate audia reprezentanții popoarelor... Vor fi abordate întrebările ridicate de declarația făcută de dl. Vesnich, dl. Trumbich și dl. Zhogler, în numele delegației sârbe privind interesul teritorial al Serbiei la încheierea păcii cu expansibilitatea chestiunii în care Italia este direct interesată pentru o examinare preliminară a Comitetului de specialiști însărcinat cu examinarea problemei asupra căreia trebuie luată o decizie la cea mai mică limită posibilă și prezentarea propunerilor de asigurare a unei soluții echitabile. Comitetul este autorizat să consulte reprezentanții popoarelor în cauză*”³⁹.

³⁵ *Ibidem*, pp. 310

³⁶ *Ibidem*, pp. 311

³⁷ Constantin Ardeleanu, *Basarabia la sfârșitul primului război mondial - broșura Departamentului istoric al Foreign Office-ULUI (1919), Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați*, Seria 19, Istorie, tom IX, 2010, pp. 91-117

³⁸ PRO Kew Gardens, F.O. 680/49, British recommendation for Romanian Commission, f. 24

³⁹ *Idem*, Report no. 1. Committee for the study of territorial questions relating to Rumania and Yugoslavia, presented to the supreme Council to the Allies, Rumanian Frontier, f. 73

Din acest comitet făceau parte: din Statele Unite ale Americii - dr. Clive Day⁴⁰, dr. C. Seymour⁴¹; din Imperiul Britanic - Sir Eyre Crowe⁴², A.W.A. Leeper⁴³; din Franța - Andre Tardieu⁴⁴, Alfred Laroche⁴⁵; din Itali - Giacomo de Martino⁴⁶, Conte Vannutely-Rey⁴⁷. Pe 22 februarie, Comitetul a primit delegația română compusă din: Ion I. C. Brătianu (președinte al Consiliului de Miniștri), Alexandru Vaida Voevod (ministru de stat) Nicolae Mișu (Ministrul român la Londra, Plenipotențiarul delegațiilor români la Conferința de Pace).

La 25 februarie, Comitetul a primit Delegația sârbă compusă din Nicola Pashich⁴⁸ (fost președinte al Consiliului de Miniștri), A. Trumbich⁴⁹ (ministru al Afacerilor Externe); Milenko Vesnich⁵⁰ (ministru sârb la Paris); Ivan Zolger⁵¹ (delegatul sârb plenipotențiar la Conferința de pace), Cvijich⁵² (fostul rector al Universității din Belgrad), generalul Pesic⁵³ (șef adjunct al Statului Major General).

În conformitate cu instrucțiunile date la 1 februarie de miniștrii din Consiliul Aliaților, Comitetul a studiat chestiunile teritoriale referitoare la revendicarea românească. După examinarea succesivă a problemei Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului, Comitetul a propus delimitarea frontierei regiunilor. O serie de note scurte explică principiile pe care s-au luat deciziile în fiecare caz. Prezentarea liniei adoptate conform descrierii internaționale a frontierelor României cu Ungaria în harta austriacă de 1/200.000 apar ca anexe și tabele statistice ale raportului. Comitetul a considerat că nu poate lăsa neabordate anumite probleme, deși străine revendicărilor teritoriale ale României, acestea fiind discutate pentru a fi prezentate într-un aspect critic cu privire la teritoriile adiacente regatului și care, în opinia Comitetului, putea compromite relațiile României cu statele vecine.

Chestiunea Dobrogei și a Românilor din Valea Timocului a fost subiectul unor note speciale. Comitetul a subliniat, în mai multe ocazii, necesitatea garantării drepturilor minorităților etnice și religioase din țară. Comitetul s-a gândit să atragă atenția Consiliului Suprem în special asupra chestiunii evreiești. În conformitate cu mandatul limitat care i-a fost încredințat, Comitetul a fost ghidat, în anchetele și concluziile sale, de examinarea faptelor și a justetei cauzei. În consecință, acesta a considerat că nu a fost obligat să se pronunțe asupra temeiurilor juridice ale pretențiilor prezentate - baze ale căror evaluare aparținea Consiliului Aliaților și care, conform opiniei Comitetului, erau inaplicabile în sine, suma cerințelor fiind prezentate Conferinței.

Frontiera din Basarabia. După luarea în considerare a aspirațiilor generale ale Basarabiei și a caracterului moldovenesc al acestei regiuni din punct de vedere geografic și etnic, precum și argumentele istorice și economice, Comitetul se pronunța în favoarea aderării Basarabiei la România.

⁴⁰ *Clive Hart Day* (11 februarie 1871 - 27 iulie 1951) a fost profesor de colegiu american și autor al istoriei economiei; șeful diviziei balcanice a Comisiei americane de negociere a păcii în Paris, în 1918-1919. A predat istoria și economia de la Universitatea din California, timp de trei ani, și economie la Școala Științifică Sheffield (Yale), timp de doi ani

⁴¹ *Charles Seymour* (1 ianuarie 1885 - 11 august 1963) a fost un profesor american, istoric și președinte al Universității Yale, între 1937 și 1951. El a făcut parte din delegația SUA în comisiile teritoriale române, iugoslave și cehoslovace din 1919

⁴² *Sir Eyre Alexander Barby Wichart Crowe GCB GCMG* (30 iulie 1864 - 28 aprilie 1925) a fost diplomat britanic. Este cunoscut pentru că, în 1907, a avertizat că intențiile expansioniste ale Germaniei față de Marea Britanie erau ostile și trebuiau întâmpinate cu o alianță mai strânsă ("Entente") cu Franța. În timpul Primului Război Mondial, Crowe a lucrat în departamentul de contrabandă și, la începutul anului 1919, la Conferința de pace din Paris a fost asistentul subsecretarului de stat pentru Afaceri Externe; până în iunie 1919 a fost șeful Secției politice a delegației britanice

⁴³ *Alexander Wigram Allen Leeper* (4 ianuarie 1887 în Melbourne, Australia - 24 ianuarie 1935) - reprezentant al guvernului australian în cadrul unui Comitet Teritorial care se ocupă de teritoriul Austriei

⁴⁴ *André Pierre Gabriel Amédée Tardieu* (22 septembrie 1876 - 15 septembrie 1945) a fost de trei ori prim-ministru al Franței (3 noiembrie 1929 - 17 februarie 1930, 2 martie - 4 decembrie 1930, 20 februarie - 10 mai 1932) și o figură dominantă a vieții politice franceze în 1929-1932

⁴⁵ *Jules Alfred Laroche* (născut la Paris la 4 noiembrie 1872, mort la Dinard la 13 iulie 1961) a fost un diplomat și scriitor francez

⁴⁶ *Baronul Giacomo de Martino*, diplomat italian, a fost trimisul Italiei în Statele Unite în timpul regimului lui Benito Mussolini. Pe 23 ianuarie 1927, a călătorit la Chicago și a petrecut câteva zile în turul orașului, adresându-se comunității italiene și explicând fascismul

⁴⁷ *Contele Luigi Vannutelli Rey* a fost un diplomat italian. A fost ambasador la Praga (1928-1930), la Varșovia (1931-1932) și la Bruxelles (1932-1939)

⁴⁸ *Nikola Pašić* (18 decembrie 1845 - 10 decembrie 1926) a fost un politician și diplomat sârb și iugoslav. Între funcțiile deținute: două ori primar al Belgradului (1890-1891 și 1897), de mai multe ori prim-ministru al Regatului Serbiei (1891-1892, 1904-1905, 1906-1908, 1909-1911, 1912-1918) și prim-ministru al Regatului Iugoslaviei (1918, 1921-24, 1924-26)

⁴⁹ *Ante Trumbić* (17 mai 1864 - 17 noiembrie 1938) a fost un politician croat

⁵⁰ *Milenko Radomar Vesnić*, (13 februarie 1863 - 15 mai 1921) a fost politician, diplomat, membru al cabinetului și prim-ministru sârb

⁵¹ *Ivan Zolger* (22 mai 1867 - 16 mai 1925), diplomat sloven membru al delegației iugoslave la Conferința de pace de la Paris

⁵² *Jovan Cvijić* (1865 - 1927) - geograf sârb, specialist în geomorfologie. Este cunoscut pentru munca sa în antropologie și etnografie. A fost președinte al Academiei Regale a Serbiei, membru al Academiei de Științe din Zagreb, doctor de onoare al Universității din Praga și al Sorbonnei

⁵³ *General Petar Pesic* (1871-1944) - fost șef de stat major și ministru al Apărării al Regatului Iugoslaviei

S-a considerat că această măsură ar trebui să se realizeze într-un interes mai larg și în interesele generale ale Basarabiei, mai ales în ceea ce privește relațiile cu țările vecine și statul român trebuia să garanteze drepturile minorităților în conformitate cu prevederile Ligii Națiunilor.

Frontiera Bucovinei. Comitetul lua în considerare:

- A. aspirația națională a românilor din Bucovina
- B. că viața economică cea mai mare parte este strâns legată de cea a României
- C. că este în avantajul rutenilor din Bucovina să fie asociați cu românii, a căror religie o împărtășesc și a căror cooperare este necesară pentru dezvoltarea lor.

Prin urmare, Comitetul recunoștea că toată Bucovina ar trebui să se alăture României și că este înțelept să se modifice frontierele istorice din Bucovina, atunci când condițiile etnice și economice impuneau această necesitate. Prin urmare:

- a. în nord, s-a abținut de la decuparea liniei de cale ferată care leagă cele două orașe din Galiția: Kolomea și Zaleszkyki;
- b. în vest, a detașat de la Bucovina bazinul regiunii Czeremosz, a cărui interes economic era legat de Galiția. Aceste rectificări care au decupat din porțiunea Bucovinei, pe teritoriul României, locuite de circa 85.000 Ruteni și 3000 de polonezi, dădeau românilor o majoritate relativă în porțiunile populației Bucovinei ce le erau atribuite acolo.⁵⁴

Frontiera din Transilvania. Comitetul propunea să se alăture României nu numai Transilvania, ci și zonele adiacente în care majoritatea populației era românească. Cu toate acestea, nu a fost întotdeauna în măsură să aplice principiul etnic asupra subdiviziunilor acestei zone din următoarele motive.

a) Atunci când pe granița lingvistică se găsesc orașe maghiare înconjurate de sate românești, Comitetul considera că cetățenia țării ar trebui să aibă mai multă greutate în orașele în care administrația ungară a creat unele majorități.(...)

b) Comitetul era de părere că în privința căii ferate de la Tisza-Ujelak, precum și legătura sa cu căile ferate situate pe fiecare parte a acesteia să fie operate sub supravegherea guvernelor aliate și asociate, pentru a asigura utilizarea lor gratuită de țările vecine în cauză pe perioada necesară pentru finalizarea unei căi ferate continue în Ceho-Slovacia, Maramaros - Sziget către Szatmar-Nemeti și o cale ferată continuă pe teritoriul Ceho-Slovaciei, pe malul nordic al râului Tisa. Condițiile și durata supravegherii de către guvernele aliate și asociate urmau a fi stabilite de aceste guverne.

c) Delegația italiană a opinat că în interesele generale ale păcii, Transilvania de Vest ar trebui să intre în contact direct cu Galiția și Polonia fără intervenția unui stat terț. Prin urmare, trebuia să aloce României cele două linii de cale ferată propuse care se îndreaptă spre nord spre Tisa și celelalte la est de Maramaros-Sziget.

Delegația italiană susținea, pe de altă parte, principiul potrivit căruia naționalitățile orașelor, datorită importanței lor majore din punct de vedere social și intelectual, ar trebui să fie mai importante decât cele ale zonelor rurale ale țării.

Cu toate acestea, Comitetul a considerat că este corect să se îndepărteze de la acest principiu în ceea ce privește orașele maghiare situate pe calea ferată de la Arad până la Maramaros-Sziget și să aplice și cealaltă dispoziție (menținută de asemenea) că orice linie de cale ferată esențială pentru existența economică și securitatea strategică a unui stat trebuie în mod necesar să fie alipită teritoriului aceluia stat, chiar dacă o parte a liniei traversează populația străină. Comitetul considera că nu este în măsură să adopte această propunere care ar implica garantarea a jumătate din teritoriul rutenilor, maghiarilor și ar împiedica astfel dezvoltarea economică a acestui popor al cărui destin, Comitetul a decis să îl încredințeze statului Ceho-slovac.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 74

Cu privire la frontiera de nord, comitetul trăgea următoarele concluzii:

a) Linia propusă de comitet pentru frontiera de nord a Transilvaniei dădea rutenilor valea râului Tisa, cu excepția centrului românesc Maramaros-Sziget. În plus, îi lasă pe ruteni liberi să-și restabilească continuitatea, făcând o linie de ocolire a aceluia oraș.

b) Comitetul era de părere că linia ferată de la Tisza-Ujlak, precum și legătura sa cu căile ferate situate pe fiecare parte a acesteia, vor fi operate sub supravegherea guvernelor aliate și asociate, pentru a asigura utilizarea lor gratuită de către țările de vecine în cauză în timpul necesar pentru finalizarea unei căi ferate continue în Ceho-Slovacia, Maramaros -Sziget către Szatmar-Nemeti și o cale ferată continuă pe teritoriul Ceho-Slovaciei, pe malul nordic al râului Tisa. Condițiile și durata supravegherii de către guvernele aliate și asociate urmau a fi stabilite de aceste guverne.

Comitetul considera că nu era în măsură să adopte această propunere care ar implica garantarea pe jumătate a teritoriului maghiar al rutenilor și ar împiedica astfel dezvoltarea economică a acestui popor al cărui destin, pe care comisia l-a luat în considerare în cazul lor, a decis să îl încredințeze statului Ceho-slovac.

Frontiera de Vest. Linia propusă de comitet pentru frontiera de vest a Transilvaniei se stabilea dacă România va construi o linie ferată de legătură stabilită ușor și o va asigura pe Nagy-Szalonta pentru comunicarea ei directă între Dunăre și regiunea Ujpest-Tisa prin Arad, Nagy-Varad, Nagy-Karoly și Szatmar-Nemeti. Comitetul era de părere că linia ferată de la Nagy-Szalonta până la Arad și Gyula și Bekescaba, precum și legăturile sale cu căile ferate pe fiecare parte a acesteia ar fi trebuit să funcționeze sub supravegherea guvernelor aliate și asociate, pentru a le asigura libera de utilizare pentru statele vecine în cauză, în timpul necesar construcției de cale ferată continuă pe teritoriul României de la Nagy-Szalonta până la Kisjeno și Arad. Condițiile și durata supravegherii de către guvernele aliate și asociate urmau a fi stabilite de guvernele menționate.

Comitetul nu a neglijat faptul că comunicarea cu Ceho-slovacia ar fi fost afectată în mod mai natural de linia de cale ferată mai scurtă de la Nagy -Karoly la Csap. Cu toate acestea, având în vedere caracterul exclusiv maghiar al regiunilor traversate de această cale ferată, Comitetul a decis ca o linie să ajungă la Tisa la est și, totuși, să permită îmbunătățirea comunicațiilor existente printr-o cale ferată construită rapid între Halmi și Tisza-Ujlak. Condițiile urmau a fi stabilite de către Comitet, conform căreia comunicarea va fi mai mult efectuată de acest Comitet⁵⁵.

Frontiera Banatului. Comitetul a acordat cea mai serioasă atenție argumentelor prezentate de România în favoarea istoricului indivizibil al Banatului. Deși nu le-a considerat concludente din punct de vedere istoric, Comitetul a recunoscut punctele lor forte din punct de vedere economic. Comitetul era de acord că în Banat nu există nici o linie naturală de separare și că o linie artificială care intersectează căile ferate și căile navigabile ar putea perturba sistemul economic al regiunii. Cu toate acestea, această considerație nu pare atât de decisivă încât să permită Comitetului să anuleze aspirația seculară a populației iugoslave care locuiește în partea sud-vestică a Banatului și aproape de Belgrad. Pe de altă parte, comisia a ajuns la concluzia că partea din Banat, situată în vecinătatea confluenței râului Mureș și a râului Tisa, depindea etnografic și economic de împrejurimile imediate ale orașului Szeged și, prin urmare, ar trebui să rămână cu acel oraș în teritoriul maghiar.

Comitetul a rezervat o zonă maghiară la sud-estul Szeged și a decis în favoarea împărțirii restului Banatului între români și iugoslavi, în așa fel încât să mențină un echilibru între numărul celor două naționalități care urmează să fie alocati celuilalt. Linia pe care o propunea Comitetul lăsa în Banat aproximativ 75.000 de români în Iugoslavia și aproximativ 65.000 de slavi în România.

Această linie încerca, de asemenea, să asigure, pe cât posibil, comunicarea fiecărui stat în zona care îi este atribuită. Ea alocă României cursul Mureș, în vecinătatea Szegedului, și îi dădea râul Dunărea, de la portul fluvial din Baziaș, pe care putea să o conecteze cu calea ferată Arad-Temesvar, o deplasare a liniei principale de cale ferată din Transilvania de Vest.

Comitetul era de părere că linia ferată de la Vejte la Baziaș ca și legăturile sale cu căile ferate situate pe fiecare dintre ele trebuiau să fie exploatate sub supravegherea guvernelor aliate și

⁵⁵ *Ibidem*, f. 75

asociate, astfel încât să le asigure utilizarea gratuită a statelor vecine în cauză în timpul necesar pentru finalizarea unei căi ferate continue pe teritoriul românesc de la Vejte la Baziaș. Condițiile și durata supravegherii guvernelor aliate și asociate urmau a fi stabilite de aceste guverne. Ea oferea Yugoslaviei ambele maluri ale Tisei inferioare și căile ferate care leagă Nagy-Kikinda, Nagybecskerek⁵⁶ și Versecz cu Pancsova. Comitetul, având în vedere complexitatea problemei și discursul partizan care a fost expus, sublinia necesitatea angajamentelor reciproce de a proteja minoritățile în conformitate cu prevederile Ligii Națiunilor.

Chestiunea Dobrogeană. Comitetul a fost de părere că nu trebuie să propună sau să recomande o modificare a frontierei care ar implica cesiunea către un stat inamic al unui teritoriu care formează de facto și de jure o parte integrantă a unui stat aliat. Cu toate acestea, în lumina informațiilor pe care le deținea, Comitetul a considerat că este corect să-și exprime opinia cu privire la condițiile în care ar putea fi încheiat un acord echitabil între România și Bulgaria în cazul în care România admitea din proprie inițiativă posibilitatea unei concesiuni de acest fel.

Recunoscând forța acestor considerente etnice și economice, delegația franceză făcea cea mai expresă rezervă cu privire la consecințele care ar putea implica o deplasare a frontierei în această regiune în ceea ce privește securitatea portului Constanța.

Majoritatea comitetului lua în considerare o linie care urmează linia de frontieră de la Dunăre până la râul Karasar, continuând de acolo într-o direcție puțin mai îndepărtată până la unghiul format de vechea frontieră tocmai spre sud de Yenije-Haidar, urmând acea frontieră spre sud-est și acestea procedând în aceeași direcție până când ajunge la coastă la un promontoriu situat la aproximativ 13 kilometri, la sud de Ilanlac. Aceasta în opinia comisiei putea asigura o bună frontieră defensivă atât României, cât și Bulgariei. Comitetul recomanda restabilirea pentru Bulgaria a acelor teritorii în care populația românească este într-o minoritate extrem de mică în comparație cu elementul bulgar și ale cărei interese ei economice tind să se lege de sud.

Chestiunea Românilor din Valea Timocului. Atenția comisiei a fost atrasă de delegația română în privința populației române care locuiește în partea nord-estică a Serbiei și a declarat, în mod diferit, că numără 300000 (estimări românești) sau 120000 (statistica sârbă). În timp ce apreciază interesul românilor în privința viitorului consângenilor lor aflați sub administrația din Iugoslaviei, comisia nu poate admite că competența sa se extinde la afacerile interne ale unei țări aliate, pe care dreptul teritoriului nu le contestă; cu toate acestea, exprimă speranța încrezătoare că guvernul Iugoslaviei va asigura populației românești aceleași drepturi ca și cele care vor fi acordate populației Iugoslave aflate sub dominația românească.

Chestiunea evreiască. Comitetul -având în vedere apelurile de presă care i-au fost adresate în favoarea evreilor în prezent stabiliți în România și protestul formulat împotriva decretelor legii din 13 ianuarie 1919⁵⁷. Considerând, pe de altă parte, că evreii care vor fi atașați României prin tratat vor primi (la fel ca toate minoritățile etnice și religioase) toată protecția necesară a drepturilor lor în dispozițiile Societății Națiunilor;

Considerând în cele din urmă că ar trebui să li se asigure drepturi egale evreilor în prezent stabiliți în România și cei din teritoriile care urmează să devină români;

Este de părere că această problemă ar trebui decisă de Conferința de Pace, în vederea obținerii de la guvernul român, asigurarea pentru evreii stabiliți pe teritoriul său a garanțiilor identice cu cele bucurându-se de co-religionarii lor, care vor fi atașați României prin Tratatul de Pace⁵⁸.

La 12 mai 1919, Consiliul celor Patru a aprobat traseul frontierei între România și Ungaria, care a ramas neschimbat si după ce, la începutul anului 1920, delegatia ungară a luat cunoștință de el și și-a exprimat punctul de vedere. Frontiera fixată a urmat, fără abateri importante, delimitările realizate după criterii etnice, cu 8 ani înainte de contele Istvan Bethlen și de academicianul ungar

⁵⁶ Becicherecul mic

⁵⁷ Decretul-lege privind recunoașterea cetățeniei române tuturor locuitorilor României reîntregite

⁵⁸ *Ibidem*, t.77

⁵⁹ Radu Săgeată, *Frontiera româno-maghiară în lumina documentelor istorice maghiare* https://www.academia.edu/15245252/Frontiera_romano-maghiara_in_lumina_documentelor_istorice_maghiare accesat 16 august 2018

Varga Gyula încercând un compromis între variantele propuse de experții prezenți la negocieri⁵⁹. Fixarea liniei de frontieră nu a însemnat însă și sfârșitul greutăților pe care România le avea de înfruntat la Conferință⁶⁰.

Analizând diferența opiniilor privind tranșarea problemei Basarabiei între Comisia pentru problemele române și iugoslave, instanță, în a cărei competență intra studierea condițiilor istorice, etnice, geografice și economice în soluționarea problemelor teritoriale, și Consiliul miniștrilor de externe a Puterilor Aliate, care reprezenta instanța politică a Conferinței, ajungem să constatăm că în soluționarea problemei Basarabiei, delegația română a avut de înfruntat nu numai inconsecvența Consiliului Suprem, ci și atitudinea pe care acesta a adoptat-o față de aspectele ce se intersectau cu cele rusești⁶¹.

Atitudinea tranșantă a premierului român a determinat pe președintele american Woodrow Wilson și pe premierul britanic David Lloyd George să propună chiar eliminarea României de la Conferința de Pace pe 9 iunie 1919. Deși în Tratatul din 1916 României i se promisese întreg teritoriul Banatului (inclusiv cel sârbesc), marile puteri au considerat că și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor merita o parte din acesta, având în vedere efortul depus în război, parte pe care în cele din urmă a și primit-o.

Tratatul minorităților, care îl însoțea pe cel cu Austria l-a pus la încercare pe Brătianu –și răbdarea acestuia- cel mai mult. Documentul prevedea dreptul marilor puteri de a supraveghea situația minorităților naționale de pe teritoriul statelor succesoare, ori, o asemenea clauză i se părea politicianului liberal o limitare a suveranității naționale, care, deci, era de neacceptat⁶².

Marea Unire a fost rezultatul voinței poporului român și s-a realizat într-o conjunctură internațională favorabilă, care a dat națiunii române șansa să-și împlinească un ideal vechi de veacuri, acela de a trăi pe aceleași meleaguri de a vorbi aceeași limbă și de a avea aceeași istorie comună de la Nistru până la Tisa.

Concluzii

La începerea Conferinței de Pace din Franța, Aliații nu mai considerau valabil tratatul din 1916 prin care România s-a angajat în război în schimbul unor promisiuni teritoriale din cauza încheierii de către guvernul Alexandru Marghiloman a Păcii de la București din aprilie 1918.

Problemele teritoriale au fost trimise spre rezolvare unui Comitet de specialiști alcătuit din doi delegați pentru fiecare dintre următoarele Puteri: Statele Unite ale Americii, Imperiul Britanic, Franța și Italia. Obligația Comitetului a fost aceea de a studia problema care trebuie soluționată pentru a le sintetiza în limite cât mai restrânse și pentru a propune o soluție pentru o soluționare echitabilă. Comitetul poate audia reprezentanții popoarelor.

Comitetul a studiat chestiunile teritoriale referitoare la revendicările românilor. După examinarea succesivă a problemei Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului, Comitetul a propus delimitarea frontierei României în aceste regiuni. Chestiunea Dobrogei și a Românilor din Valea Timokului a fost subiectul unor note speciale. Comitetul a subliniat în mai multe ocazii necesitatea garantării drepturilor minorităților etnice sau religioase din țară. De asemenea, Comitetul s-a gândit să atragă atenția specială a Consiliului Suprem asupra chestiunii evreiești.

În privința frontierei româno-ungare, delegația britanică s-a dovedit în ansamblu mai favorabilă satisfacerii revendicărilor românești, nu neapărat din dorința de a favoriza pretențiile românești ci de a nu favoriza pe cele maghiare. A propus însă rectificări teritoriale în Dobrogea în favoarea Bulgariei.

Delegația americană a militat pentru dreptul la autodeterminare dar într-o manieră oarecum confuză și a sprijinit Yugoslavia în problema Banatului în defavoarea României.

Delegația franceză a sprijinit cel mai mult poziția României, respingând cererile britanice de rectificare teritorială în favoarea Bulgariei. Dar a sprijinit punctul de vedere iugoslav de departajare

⁶⁰ Ion Calafeteanu, *Tratatul de la Trianon, 96 de ani: Bătălia pentru Transilvania*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/tratatul-de-la-trianon-96-de-ani-batalia-pentru-transilvania>

⁶¹ Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente: 1812-1940*, Editura Cartier, 1998

⁶² Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Humanitas, 1996, p. 327

a Banatului.

Delegația italiană a fost cel mai puțin favorabilă României și Yugoslaviei căutînd să favorizeze Ungaria deoarece spera să obțină influență la Budapesta.

Deși marile puteri ale Antantei nu au mai recunoscut tratatul din 1916, totuși considerăm că soluțiile adoptate în stabilirea frontierelor internaționale ale României, Yugoslaviei și Cehoslovaciei au ținut, în bună măsură seama de principiul etnic și au creat condițiile ca cele trei state să colaboreze în următorii 20 de ani în cadrul Micii Antante, fapt de natură să le asigure securitatea împotriva amenințărilor reprezentate de statele revizioniste.

BIBLIOGRAFIE

I. Documente de Arhivă

PRO Kew Gardens, F.O. 680/49, British recommendation for Romanian Commission.

Idem, Report no. 1. Committee for the study of territorial questions relating to Rumania and Yugoslavia, presented to the supreme Council to the Allies, Rumanian Frontier.

II. Lucrări, articole, Studii

Agrigoroaiei, Ion, Calcan, Gheorghe, *România și Conferința de Pace de la Paris, 1919-1920*, Editura Prahova, Ploiești, 2001.

Ardeleanu, Constantin, *Basarabia la sfârșitul primului război mondial – broșura Departamentului istoric al Foreign Office-ULUI (1919), Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați*, Seria 19, Istorie, tom IX, 2010, pp. 91-117.

Buzatu, Gheorghe, Cîrstea, Marusia, *Harta politică a Europei după Primul Război Mondial* = <https://csricraiova.wordpress.com/2010/02/12/harta-politica-a-europei-dupa-primul-razboi-mondial-de-gh-buzatu-marusia-cirstea/> accesat la 12 august 2018.

Calafeteanu, Ion, *Tratatul de la Trianon, 96 de ani: Bătălia pentru Transilvania*, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/tratatul-de-la-trianon-96-de-ani-batalia-pentru-transilvania>.

Calafeteanu, Ion, Sbîrnă, Gheorghe. Înfăptuirea idealului național suprem: Marea Românie Unită și recunoașterea sa internațională (1918 1920), <https://www.punctulcritic.ro/ion-calafeteanu-gheorghe-sbarna-infaptuirea-idealului-national-suprem-marea-romanie-unita-si-recunoasterea-sa-internationala-1918-1920.html>.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, 2011, p. 301.

Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, Humanitas, 1996, p. 327.

Moisuc, Viorica, *România și Conferința de Pace de la Paris, Cluj Napoca*, Ed. Dacia, 1983

Poștarencu, Dinu *O istorie a Basarabiei în date și documente: 1812-1940*, Editura Cartier, 1998.

Săgeată, Radu, *Frontiera româno-maghiară în lumina documentelor istorice maghiare* https://www.academia.edu/15245252/Frontiera_romano-maghiara_in_lumina_documentelor_istorice_maghiare accesat 16 august 2018.

Țăcu, Octavian, *Dosarul Centenarului. Sfatul Țării în diplomația Conferinței de pace de la Paris (1919)* <https://www.timpul.md/articol/dosarul-centenarului-%28iii%29-sfatul-arii-in-diplomaia-conferinei-de-pace-de-la-paris-%281919%29-124237.html> accesat 15 august 2018.

Basarabia pe calea Unirii cu România (1917-1918)

Ion NEGREI*

O 100 de ani în urmă, în toamna-iarna anului 1918, lumea a cunoscut o explozie socială și politică fără precedent: s-a produs o schimbare la față a întregii lumi, îndeosebi a Europei. În zona dintre spațiul german și cel rusesc, drept consecință directă a prăbușirii imperiilor multinaționale și în urma mișcărilor naționale ale popoarelor asuprite, au apărut o serie de state naționale, iar cehii, slovacii, polonezii, croații, slovenii, letonii, estonienii, lituanienii, finlandezii, ucrainenii etc. folosindu-se de dreptul popoarelor la autodeterminare, și-au declarat independența politică. Europa, brusc, a devenit continentul statelor naționale.

În această mișcare a popoarelor s-a înscris și lupta românilor pentru desăvârșirea unității lor național-statale. Cronologic, procesul de desăvârșire a unității statului național român a cunoscut trei episoade distincte: 1) la 27 martie/ 9 aprilie 1918, Sfatul Țării – organul reprezentativ al populației dintre Prut și Nistru – a votat, la Chișinău, declarația de Unire a Basarabiei (Republicii Democratice Moldovenești) cu România; 2) în toamnă, la 15/28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei proclama unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul României iar, 3) peste trei zile, la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, Adunarea Națională de la Alba Iulia a decis unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu statul român. Prin deciziile luate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia s-a încheiat procesul de întregire a tuturor românilor și a teritoriilor locuite de ei într-un singur stat, proces început în 1859 prin unirea Moldovei și a Țării Românești, prin dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Context general. La 27 februarie (12 martie) 1917, regimul absolutist din Rusia s-a prăbușit. Acest eveniment a schimbat din temelie orânduirea socială și politica națională din Imperiul Rus. Revoluția rusă a trezit la viața politică activă toate popoarele ce se aflau sub jugul crunt al țarismului. Pentru o scurtă perioadă de timp (februarie - octombrie 1917), fosta „pușcărie a popoarelor” (sintagma aparține poetului ucrainean Taras Șevcenko), a devenit una din cele mai libere și democratice țări din lume.

În Basarabia, vestea despre evenimentele întâmplăte la Petrograd la sfârșitul lunii februarie 1917 - căderea monarhiei Romanovilor, care au cârmuit Imperiul Rus, timp de 300 de de ani, inclusiv Basarabia, mai bine de un secol, și formarea Guvernului Provizoriu - a ajuns relativ târziu, iar informațiile erau sărace și lapidare. Ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, unica publicație periodică ce apărea la Chișinău, în limba română, cu caractere chirilice, sub redacția lui Pantelimon Halippa,

* cercetător științific, Institutul de Istorie, Chișinău

într-o corespondență intitulată „Schimbarea feliului de ocârmuire în Rusia. În pragul vieții noi”¹, plasată în prima pagină, își anunța cititorii că noua orânduire le-a dăruit libertatea - „noi de-acum nu mai sântem robii stăpânirii vechi, care ani de-a rândul și-a bătut joc de țară și de noi în chipul cel mai grozav” - și că „stăpânirea nouă”, formată „din oameni noi, nepătați cu nimica”, a luat în mâinile ei ocârmuirea împărăției și este hotărâtă „să clădească o viață nouă”. Cititorilor li se mai aducea la cunoștință că noua stăpânire este dispusă să continue războiul, totodată, fiind hotărâtă să acționeze și în vederea ameliorării stării intelectuale și situației materiale a maselor populare: „are de gând să adune toate puterile împărăției, să se războiască cu protivnicul, și biruindu-l, să se pue pe munca de luminare a poporului și pe îmbunătățirea vieții lui”.

Pe acest fundal general de schimbare, ce se proiecta la orizont, redacția ziarului exprima speranța deșteptării/ridicării și moldovenilor din starea de întuneric și umilință în care au fost aduși de regimul țarist: „Fie, ca soarele, ce răsare asupra împărăției, să ne dea o rază mântuitoare de lumină și de slobozenie și nouă moldovenilor, cari am fost robi nevinovați mai bine de o sută de ani”².

Din păcate, explozia socială produsă în inima Imperiului Rus a găsit nepregătite forțele politice și naționale din Basarabia pentru o întorsătură atât de radicală a lucrurilor. Însă treptat, pe măsura articulării programului politic al românilor basarabeni, în sânul societății basarabene s-a produs o regrupare a forțelor politice după criteriul național. Revendicarea drepturilor naționale a devenit lozincă principală a românilor basarabeni. Mișcarea de emancipare națională a populației băștinașe din Basarabia a trebuit să contracareze, cu mult tact și dibăcie, acțiunile autorităților centrale rusești, precum și pe cele ale elementelor șovine rusești și rusificate din ținut, pentru care includerea în procesul revoluționar și regenerarea conștiinței de neam la românii basarabeni puneau în pericol de moarte stăpânirea străină din aceste teritorii.

La momentul producerii revoluției ruse din Februarie 1917, Basarabia era dominată de instituții rusești, inclusiv cele de presă. Unica oază de spirit național în spațiul dintre Prut și Nistru era „gazetă națională pentru moldovenii din Basarabia și de peste Nistru” „Cuvânt Moldovenesc”, ce apărea la Chișinău, sub redacția lui Pantelimon Halippa, cu sprijinul financiar al boierului Vasile Stroescu³. Odată cu declanșarea revoluției ruse, ziarul a devenit tribună a revendicărilor naționale moldovenești, îndeplinind, de la începutul lunii aprilie 1917, rolul de organ de presă al Partidului Național Moldovenesc. Autorii, în mare parte, angajați ai redacției, au publicat sistematic articole în care explicau pe înțelesul cititorilor noțiunile politice de curând intrate în discursul public (*revoluție, republică, slobozenie, autonomie* etc.), precum și sintagmele (*Adunare Întemeietoare, dreptul popoarelor la autodeterminare, dreptul la vot* etc.).

Pe măsura aprofundării revoluției, redacția devenea mai combativă, iar cititorii mai cultivați. Etnonimul *moldovan* frecvent utilizat în primele luni de după revoluție treptat apare alături sau este înlocuit de etnonimul *român*. Explicând cititorilor cine sunt moldovenii și care sunt legăturile lor de sânge cu românii de pretutindeni, ziarul scria următoarele: „De aici încolo noi moldovenii nu trebui să ne temem de a spune că suntem români, cum ne temeam sub vechea stăpânire, care ne prigonea pentru un astfel de lucru. Stăpânirea Vremelnică de acum a dat slobozenie tuturor noroadelor, cari până acum erau ținute în robie. De acum înainte ar fi o rușine dacă noi nu ne-am cunoaște și nu ne-an numi cu fală: români. Da! Suntem români, strănepoți de-ai lui Traian! O spunem cu mândrie și încredere! De o sută de ani ne-au fost astupate gurile, ca să nu putem grăi cu frații noștri; de acum lacătele de pe guri ne-au căzut și strigăm din răspuțeri, că ne recunoaștem frați cu toți românii din toate țările. Noi suntem români basarabeni, de același sânge cu românii bucovineni, cu românii transilvăneni, cu românii bănățeni și maramureșeni și cu românii din România!”⁴.

Astfel, în complicatele condiții de după căderea regimului țarist, redacția ziarului „Cuvânt Moldovenesc” și-a asumat rolul de promotor al spiritului național printre moldoveni, transformându-

¹ *Cuvânt Moldovenesc*, Chișinău, anul IV, nr. 20, 8 martie 1917, p. 1

² *Ibidem*

³ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1992, p. 239 - 243. Ziarul apărea din ianuarie 1914, inițial, ca supliment, la revista cu același nume, ce se edita din mai 1913, apoi, ca publicație independentă. Se tipărea cu alfabet chirilic și apărea de două ori pe săptămână: în zilele de joi și duminică. Din august 1914 până în noiembrie 1915, redactor al ambelor publicații a fost avocatul Simion Murafa, iar editor - Nicolae N. Alexandri. După aceasta, sarcina de redactor-editor i-a revenit lui Nicolae N. Alexandri

⁴ *Cuvânt Moldovenesc*, Chișinău, anul IV, nr. 45, 6 iunie 1917, p. 2

se într-un centru ce a coalizat forțele mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni⁵.

Constituirea și activitatea Partidului Național Moldovenesc. Imediat după căderea autocrației țariste, în rezultatul Revoluției ruse din Februarie 1917, una din revendicările principale, în plan politic, a mișcării naționale, proaspăt înfiripată, a românilor basarabeni din spațiul dintre Prut și Nistru era dobândirea autonomiei Basarabiei. Cerința respectivă a fost statuată în programul Partidului Național Moldovenesc, forță național-politică constituită la sfârșitul lunii martie - începutul lunii aprilie 1917.

La 9 aprilie 1917, ziarul „Cuvânt Moldovenesc” a publicat programul PNM, care-și propunea scopul „dobândirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru”. Alte importante obiective ale PNM erau: „dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice a Basarabiei”. Programul, de asemenea, prevedea constituirea unei „Diete provinciale (Sfatul Țării)”, aria de competență a căruia urma să fie elaborarea tuturor legilor „care privesc viața din lăuntru a Basarabiei”. Toate legile care priveau viața internă a Basarabiei urmau să fie întocmite potrivit cu „obiceiurile vechi și nevoile de acum ale țării”. Programul mai prevedea înlăturarea limbii ruse din viața obștească prin utilizarea „limbii poporului” în administrație, școală, biserică, armată. Programul conținea și cerința firească ca „moldovenii să nu fie duși la oaste în afara Basarabiei”, să fie oprită colonizarea cu elemente străine a „pământului Basarabiei”, iar „sătenilor plugari care n-au pământ deloc ori n-au de ajuns” să li se dea pământ. Pentru moldovenii de peste Nistru (atenție, de peste Nistru (!), adică în afară de cel cuprins între Nistru și Prut, care era considerat teritoriu național al moldovenilor) se cereau „aceleași drepturi naționale pe tărâm cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam”. În general, programul PNM prevedea ca Basarabia să rămână legată de Rusia doar „prin legile de interes de obște”. Reprezentarea Basarabiei în organele centrale de putere, în Parlament (Duma rusă) urma să fie decisă mai târziu, iar până atunci pe lângă Guvernul central de la Petrograd Basarabia urma să fie reprezentată printr-un însărcinat special

PNM și-a creat structuri locale în majoritatea județelor din Basarabia, cele mai puternice organizații fiind cele din județul Bălți, de sub conducerea lui Ioan Pelivan, din județul Lăpușna, condusă de Daniel Ciugureanu. La programul PNM au subscris organizațiile militarilor moldoveni din Odesa, Herson, Sevastopol, Novogeorghevsk și de pe Frontul român. Programul PNM a fost susținut de Congresul cooperativelor (6-7 aprilie 1917), adunarea ostașilor moldoveni din Odesa (18 aprilie 1917), Congresul clerului și mirenilor (19-25 aprilie 1917), Congresul studenților moldoveni (20 mai 1917), Congresul învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917) etc. Zilnic, pe adresa PNM și ziarului „Cuvânt Moldovenesc” soseau scrisori de susținere din partea țăranilor, elevilor, studenților, ostașilor și altor categorii sociale.

Astfel, în primele luni de după revoluția rusă, Partidul Național Moldovenesc a jucat rolul de exponent principal al intereselor naționale și politice ale moldovenilor din Basarabia. El a avut o contribuție importantă în formularea revendicărilor populației moldovenești, în inițierea și consolidarea mișcării naționale a românilor dintre Prut și Nistru, pregătind societatea basarabeană pentru realizarea obiectivelor sale programatice – obținerea autonomiei teritoriale și politice a Basarabiei.

Congresul învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917). Odată cu căderea autocrației s a prăbușit și sistemul de învățământ practicat de regimul țarist, scopurile căruia erau ștergerea memoriei istorice, diluarea identității naționale a popoarelor non-ruse și asimilarea lor. După răsturnarea vechiului regim, moldovenii, alături de revendicările politice, economice, administrative, bisericești etc., abordează cu deosebită intensitate și chestiunea școlii naționale.

Politica de deznaționalizare și rusificare promovată de țarism a determinat atitudinea ignorantă a băștinașilor față de școală, și ca urmare, în Basarabia, se înregistrează un nivel destul de scăzut al știutorilor de carte. După datele recensământului oficial rus din 1897, în rândurile populației băștinașe se înregistrează un grad scăzut de alfabetizare, în rândurile etniilor din Basarabia,

⁵ Valeriu Popovschi, *Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni*, în „Destin românesc”. Revistă de istorie și cultură. 1995, nr. 4, p. 76 - 85

moldovenii fiind depășiți doar de țigani. În rândurile bărbaților de etnie română, știutorii de carte alcătuiau 10,5%, iar printre femei – 1,7%⁶. Peste 90% din populația autohtonă era analfabetă.

În spațiul dintre Prut și Nistru se atesta o lipsă totală a cărților românești; nu exista nicio bibliotecă, nicio librărie cu cărți românești. În afară de cărți în limba rusă, care dominau numeric, Biblioteca publică din Chișinău conținea lucrări în majoritatea limbilor europene, dar nu dispunea de nicio carte în limba vorbită de majoritatea locuitorilor provinciei. În Basarabia exista o singură tipografie, cea a eparhiei locale, deschisă în 1908, care, la editarea cărților eclesiastice utiliza alfabetul chirilic/slavon și niciuna, care ar fi putut tipări cărți cu alfabet latin. Suplimentar, guvernul rus îngrădea pătrunderea în spațiul dintre Prut și Nistru a cărților și ziarelor din România. Drept consecință a acestei politici, Basarabia devenise una din cele mai analfabete „țări” din Europa⁷. Aceasta era moștenirea lăsată de țarism după o administrare a provinciei timp de mai bine de o sută de ani.

În contextul cuceririi libertăților naționale de după revoluția din februarie 1917, liderii mișcării naționale din Basarabia au pus cu deosebită intensitate și problema învățământului. Era un lucru firesc, deoarece, după un veac de întuneric, setea de carte în limba maternă era nemărginită. În plină epocă modernă, moldovenii, deși formau majoritatea populației Basarabiei, nu aveau școală în limba națională! Or, cea mai gravă crimă a regimului țarist față de românii dintre Prut și Nistru a fost prohibirea conștiinței naționale prin intermediul întregului aparat de stat și rusificarea aproape totală a populației din spațiul basarabean.

Fruntașii mișcării naționale din Basarabia, constituiți la începutul lunii aprilie 1917 în Partidul Național Moldovenesc, au elaborat și cerințele moldovenilor în materie școlară. Punctul 5 al programului Partidului Național Moldovenesc stipula: „În școlile de toate treptele, limba de predare să fie limba națională a poporului. Limba rusească se va învăța în școli ca obiect de învățământ (ca învățătură deosebită). În toate satele și orașele să se facă școli bune, cu mai mulți ani de învățătură, și toți copiii să fie îndatoriiți a învăța la acele școli”⁸.

La scurt timp după publicarea programului Partidului Național Moldovenesc, la Chișinău, în zilele de 10–13 aprilie, a fost convocat primul congres (general) al învățătorilor din Basarabia. Din cei cca 800 de învățători – câți erau în întreaga provincie la acel moment – la congres erau prezenți doar vreo 40–50 de învățători moldoveni cu simțire națională, în rest, învățători ruși, ucraineni, polonezi, evrei, dar și moldoveni rusificați. La acest congres - al învățătorilor de toate naționalitățile din întreaga Basarabie - s-a înregistrat o atmosferă ostilă ideii școlii naționale. Întrunirea a fost dominată de elementele șovine angajate în sistemul de învățământ din Basarabia.

Fruntașii politici basarabeni Vladimir Herța, Pan Halippa, Ion Buzdugan și alți participanți la congres au atacat rusificarea învățământului, pledând pentru naționalizarea școlii. Legitimitatea cerințelor intelectualilor moldoveni era atât de evidentă încât străinii nu puteau invoca niciun argument care să le justifice împotrivirea. Cu toate acestea, un grup de învățători ruși și rusificați, în frunte cu Sîrmeatnikov, șeful Secției învățământ primar din Basarabia, se opunea cu vehemență cerințelor moldovenilor. În plină adunare, demnitarul rus a avut obrăznicia să declare că moldovenii sunt un neam de oameni proști și înapoiți, că ei n-au niciun fel de cultură și trăiesc ca samoiezii (un popor din nordul Rusiei, foarte înapoiat – n.n.), utilizând în limbajul lor zilnic doar vreo sută de cuvinte. În replică, învățătorul Ion Buzdugan, delegat la congres, a adus în fața adunării o voluminoasă biblie scrisă în „limba moldovenească” și arătând o opoziție a oponentilor i-a somat să numere câte cuvinte conține această carte și dacă se mai poate susține că limba moldovenilor e săracă.

La congresul general al învățătorilor, moldovenii au obținut în principiu recunoașterea necesității naționalizării învățământului. Străinii, mai abili în ale politicii, pe mâna cărora s-a înscris și organizarea congresului, au reușit să strecoare în rezoluția congresului prevederea că: „predarea (în școli) trebuie să se facă în limba copiilor, însă, fiindcă învățătorii nu sunt pregătiți pentru aceasta, înfăptuirea acestei hotărâri se amână pe viitor”⁹. Astfel, la congresul învățătorilor din aprilie 1917

⁶ Știutor de carte era considerat cel care știa să citească și să scrie, evident, în limba rusă. Vezi: *Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova*. Coordonator și redactor responsabil T. T. Cibotaru, Chișinău, 1991, p. 303

⁷ Vasile Stoica, *Bessarabia*, New York, 1919, p. 17, 23

⁸ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993, p. 87

⁹ *Școala Moldovenească*, nr. 1, iunie 1917, p. 25-26

s-a făcut doar o abordare de principiu a situației școlare, problema naționalizării învățământului rămânând în continuare o doleanță a populației băștinașe.

Eșecul înregistrat la congresul învățătorilor din aprilie 1917 nu i-a descurajat pe învățătorii moldoveni. Marea reușită a congresului a fost crearea, la sugestia lui Onisifor Ghibu, profesor ardelean cu o bogată experiență în domeniul învățământului, aflat în refugiu la Chișinău, a Asociației învățătorilor moldoveni. La prima ședință generală a Asociației, ținută la 17 aprilie, a fost întocmit un memoriu către Zemstva gubernială, prezentat și comisarului gubernial al Basarabiei, Constantin Mimi, prin care se cerea:

1. Convocarea tuturor învățătorilor moldoveni într-un congres al lor, care să decidă măsurile de naționalizare a școlii în localitățile moldovenești.
2. Organizarea cursurilor de vară pentru învățătorii moldoveni, cu durata de 7-8 săptămâni.
3. Editarea unei reviste pedagogice.

Constituirea (organizarea) noii școli era o sarcină greu de realizat pentru toate popoarele din imperiu, inclusiv pentru românii din Basarabia. Edificarea unui sistem de învățământ național dicta, în primul rând, respingerea modelului țarist de organizare a acestuia. Era nevoie de a crea totul din nou, de a pune bazele unui sistem de învățământ național și democratic, ținându-se cont de situația concretă și posibilitățile reale, dar și de cerințele epocii moderne. Reieșind din realitățile basarabene, Comisia școlară moldovenească a susținut convocarea unui congres al învățătorilor moldoveni.

În zilele de 25-28 mai 1917, în Sala Eparhială din Chișinău, și-a ținut lucrările primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia.

Comitetul organizatoric al congresului a decis ca, pe lângă învățătorii și preoții care predau religia în școală, la congres să participe și câte un delegat țăran din fiecare voloste, precum și reprezentanți ai studenților moldoveni de la universitățile din Rusia.

Programul congresului, alcătuit și tipărit în ajun, prevedea trei probleme ce urmau a fi discutate la prima întrunire a învățătorilor moldoveni din Basarabia, de după revoluția din februarie 1917:

1. organizarea învățământului moldovenesc;
2. pregătirea și organizarea învățătorilor moldoveni;
3. învățătorii moldoveni și treaba politică (momentul politic). Propuneri și alte puncte întâmplătoare.

Congresul învățătorilor moldoveni, la care au participat peste 500 de persoane, a început cu o slujbă religioasă, oficiată, în moldovenește, de arhimandritul Gurie, și cu o "lecție" de istorie națională predată delegaților la congres de reprezentantul Zemstvei guberniale Paul Gore, "un moldovean cu alese simțiri naționale", după cum îl caracterizează cronicarul congresului. Salutând pe cei convocați în congres din partea Comitetului de organizare cu cuvintele „Frați români!” mai mulți delegați au replicat: "Noi nu suntem români, ci moldoveni". Calm, cu oarecare mirare, Paul Gore a continuat: "Îmi pare foarte rău, Domnilor, dar eu cunosc istoria neamului nostru și știu că el se numește neam românesc". Întrerupt de aceleași voci: "Noi suntem moldoveni, nu români!", oratorul, păstrându-și calmul, continuă: "Neamul românesc locuiește în mai multe țări, și astfel avem români ardeleni, români bucovineni, munteni, olteni, moldoveni și macedoneni, dar cu un cuvânt toți suntem români. Neam moldovenesc nu este. Dar dacă D-voastră vă face mare plăcere să vă zic frați moldoveni, iată că vă zic: Frați moldoveni! Deschid cu cea mai mare bucurie primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia, adunați aici pentru a se sfătui cu privire la naționalizarea școalei"¹⁰. Captând atenția publicului, oratorul găsea de cuviință să contureze și câteva repere din trecutul istoric al neamului, acestea fiind raportate la sarcinile de moment: "Noi, moldovenii, am avut în durerosul nostru trecut o singură rază de lumină, care a fost autonomia noastră de la 1818-1828. De când s-a stins și această rază, noi am orbăcit în întuneric. Dar acum s-a făcut, în sfârșit, lumină, și noi ne putem îndrepta neîmpiedicați de nimeni spre cultura

¹⁰ *Primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia (25-28 mai 1917)*, în *Cugetul*. Revistă de Istorie și Cultură, nr. 4, 1992, p. 48

noastră națională. Să ne apucăm cât mai degrabă de lucru și să avem înaintea noastră frumosul testament național al poetului Enăchiță Văcărescu:

Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire:
Creșterea limbii românești
Și a Patriei cinstire”.

Cronicarul congresului menționează că “puținii învățători, care au ascultat cum trebuie aceste frumoase cuvinte, s-au bucurat din toată inima”¹¹.

Raportul „Organizarea învățământului moldovenesc în școlile de toate treptele” a fost prezentat de către Ștefan Ciobanu, profesor la gimnaziul din Bolgrad, bun cunosător al limbii, literaturii și istoriei neamului românesc. Raportorul a menționat că, dintre toate popoarele din Rusia, moldovenii au fost și sunt cei mai nedreptățiți. Ei nu s-au folosit de dreptul acordat de prima dumă rusească privind predarea în limba maternă în școala primară de două clase. Revoluția din februarie a deschis acum calea “către dobândirea drepturilor noastre pe tărâm școlar. Congresul nostru trebuie să ceară naționalizarea întregului învățământ pentru moldoveni”. Raportul a fost ascultat „cu plăcere și în sufletele multora a stârnit o bucurie care nici nu se mai poate spune”¹².

În cele din urmă, după largi dezbateri, punându-se la vot propunerile conținute în referatul prezentat de către Ștefan Ciobanu și cele înaintate de alți vorbitori, s-au votat următoarele rezoluții:

„1. De la 1 septembrie 1917, școlile din satele moldovenești sau în majoritate moldovenești se vor preface în școli moldovenești.

2. Limba rusă se va învăța în aceste școli ca obiect de învățământ obligator, începând de la anul al treilea, în 6 ceasuri pe săptămână.

3. În școlile cu 2 clase limba rusă se va învăța tot de la al treilea an, câte 6 ceasuri pe săptămână.

4. Să se deschidă școli moldovenești și la orașe.

5. Programele școlare să fie în conformitate cu programele rusești.

6. În Chișinău și în ținuturile unde moldovenii sunt în majoritate, să se deschidă încă la 1 septembrie 1917 câte un liceu de băieți și [câte] unul de fete.

7. Programele liceelor să fie potrivite cu cele ale liceelor rusești, iar limba rusă, istoria și literatura rusă să se predea după un program pe care l va elabora o comisie anume.

8. La Universitatea din Odesa și la cea din Kiev să se deschidă câte o catedră de limbă, literatură și istorie moldovenească, până când se va înființa o universitate la Chișinău”¹³.

După cum vedem, prin hotărârile adoptate la congres a fost declanșat procesul de naționalizare a școlii primare din mediul rural, de deschidere de școli secundare moldovenești la orașe, unde exista o populație mixtă. Inițial, naționalizării era supusă doar prima treaptă a sistemului de învățământ – școlile primare. Dar se preconiza și crearea învățământului secundar (prin deschiderea liceelor moldovenești la Chișinău și în centrele de ținut) și a celui superior (prin înființarea de catedre de limbă, literatură și istorie la universitățile din Odesa și Kiev).

Conform hotărârilor congresului, limba rusă nu mai era limbă de predare, ea căpăta statut de obiect de studiu și i se rezerva, săptămânal, un anumit număr de ore. Elaborarea programelor școlare pentru necesitățile învățământului moldovenesc, în conformitate cu cele rusești, a fost determinată de faptul că, în mai 1917, forma de organizare politică a fostei gubernii era autonomia administrativă și culturală în cadrul statului federativ rus.

Astfel, congresul învățătorilor moldoveni a pus bazele conceptului de școală națională, școală de tip nou, democratică, ce se deosebea radical de școala țaristă, care a făcut ravagii în Basarabia.

Subiectul identitar a revenit în discuție în ședința din 26 mai 1918, când s-a discutat problema introducerii în învățământ a alfabetului latin. Unii delegați, inclusiv oficialitățile ruse presate de realitățile crunte, acceptau naționalizarea învățământului doar în sensul introducerii instruirii în

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*, p. 55

¹³ *Ibidem*, p. 57

limba moldovenilor. În opinia lor, școala trebuia să devină moldovenească doar ca formă, păstrându și conținutul rusesc. Instruirea urma să se facă prin traducerea manualelor rusești, utilizându se, evident, alfabetul chirilic. Privit prin această optică, alfabetul rusesc și evident conținuturile rusești ale învățământului rămâneau în continuare drept mijloace de asuprire spirituală și de înstrăinare de cultura națională.

Viziunea frunțașilor moldoveni (Paul Gore, Pan Halippa, Ștefan Ciobanu, Ion Buzdugan etc.) era diametral opusă. Prin naționalizarea învățământului, ei urmăreau introducerea în școală a conținuturilor naționale și a spiritului național¹⁴.

Adoptarea hotărârii în problema alfabetului s a dovedit a fi destul de complicată. În ajunul congresului, în presa din Basarabia, cu preponderență în cea de expresie rusă, s a dezlănțuit o adevărată campanie împotriva scrisului latin, lansându-se zvonul că, odată cu trecerea la scrierea cu alfabet latin, Basarabia se va alipi automat la România. Organizarea învățământului în limba maternă, în baza alfabetului latin, era calificată de oponenții frunțașilor moldoveni ca o tentativă camuflată de separatism.

După discuții aprinse și îndelungate (la dezbaterea acestui subiect au participat peste 27 de delegați), în ședința din 26 mai 1917, congresul a adoptat următoarea rezoluție: „În școala moldovenească se introduce alfabetul latin, care va fi întrebuințat atât în cărțile didactice, cât și în scris”. Profesorul Ion Buzdugan, care a prezentat în congres referatul în problema alfabetului, a apreciat importanța hotărârii respective astfel: „Prin alfabetul latin noi ne deschidem deodată porțile spre întreaga cultură românească, din care până acum nu ne am împărtășit aproape deloc”¹⁵.

Așadar, congresul învățătorilor moldoveni din 25–28 mai 1917 a pus bazele școlii naționale în Basarabia, respingând modelul țarist de instruire a copiilor moldoveni, orientat spre deznaționalizarea și rusificarea populației băștinașe.

Naționalizarea învățământului din Basarabia. O piedică serioasă în crearea sistemului de învățământ național era lipsa de cadre didactice calificate, nemaivorbind de programe, manuale și alte materiale didactice în limba română. Majorității învățătorilor moldoveni le era străină cultura românească, nu cunoșteau alfabetul latin, aveau o conștiință națională deformată. Aceste „lacune” în pregătirea corpului didactic au fost înlăturate, desigur, parțial, la cursurile pentru învățători, organizate imediat după congres. În fața învățătorilor moldoveni au ținut prelegeri atât profesori basarabeni, cât și cei veniți din Bucovina, Ardeal și Vechiul Regat. Din Basarabia au participat: profesorul Iustin Frățiman (limba și literatura română, istoria românilor), profesorul Ștefan Ciobanu (limba și literatura română), profesorul Nicolae Popovschi (activitatea extrașcolară), preotul Mihail Berezovschi (muzică); la buna organizare a cursurilor au contribuit profesorii din Bucovina – George Tofan (limba română, istoria românilor, lecții practice), Liviu Marian (limba română), O. Țopa (limba română); din Ardeal – profesorul Onisifor Ghibu (metodică, limba română, istoria literaturii române, lecții practice); din Vechiul Regat – George Aslan (limba română) și alții.

La cursurile ținute la Chișinău, în perioada 17 iunie – 15 august 1917, învățătorii moldoveni au învățat să citească și să scrie utilizând alfabetul latin, au dobândit o primă cunoaștere a gramaticii române, au căpătat primele cunoștințe de literatura română, istoria românească, conștientizând descendența română a moldovenilor, și au cultivat unele elemente de conștiință națională. Cele învățate i au făcut pe învățători să înțeleagă că limba moldovenească și limba română sunt identice. Cursurile din vara anului 1917 nu au putut să cuprindă toți învățătorii din satele moldovenești. De aceea, Comisia școlară moldovenească de pe lângă Zemstva gubernială a hotărât ținerea unei noi serii de cursuri, în lunile de toamnă, concomitent în trei orașe: la Chișinău, cu 220 de cursiști, la Soroca, cu 100 de cursiști, la Bălți, cu 110 cursiști. Drept rezultat, în acest fel, către începutul anului de învățământ 1917–1918, erau pregătiți peste 850 de învățători.

Naționalizarea învățământului era de neconceput fără elaborarea programelor de instruire, fără tipărirea manualelor în limba română, fără asigurarea școlii cu alte materiale didactice. În acest scop, în vara anului 1917, Zemstva gubernială a alocat 20000 de ruble, sumă nesemnificativă, dacă luăm în considerare necesitățile generale ale învățământului național din Basarabia la acel moment.

¹⁴ Negrei Ion, *Introducerea alfabetului latin în Basarabia*, în *Cugetul*. Revistă de Istorie și Cultură, nr. 2 (26), 2005, p. 37-41

¹⁵ *Primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia (25–28 mai 1917)*, în *Cugetul*. Revistă de Istorie și Cultură, nr. 4, 1992, p. 57

În cadrul Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstva gubernială a fost creată o subcomisie specială, chemată să supravegheze tipărirea manualelor în grafie latină. Elaborarea materialelor didactice s-a dovedit a fi un lucru anevoios, deoarece profesori cu experiență în acest domeniu aproape că lipseau cu desăvârșire. După cum am menționat mai sus, în Basarabia nu exista nicio tipografie care ar fi putut tipări cărți cu litere latine. Această problemă a fost rezolvată de Onisifor Ghibu și prietenii săi de la Iași, care, urgent, au trimis la Chișinău o tipografie cu caractere latine. În noiembrie 1917, în tipografia proaspăt instalată, au fost tipărite primele manuale românești apărute aici: *Abecedarul*, de arhimandritul Gurie Grossu, *Cartea de citire*, de Ștefan Ciobanu, *Legea lui Dumnezeu*, de preotul Nicolae Vlad, *Aritmetica practică*, de Constantin Popescu¹⁶.

Un rol de seamă în naționalizarea învățământului din Basarabia l-a jucat revista pedagogică „Școala Moldovenească”, ce a început să apară în iunie 1917, fiind redactată de profesorul transilvănean Onisifor Ghibu. În paginile revistei au fost publicate procesele verbale, dezbaterile și hotărârile congresului învățătorilor din aprilie 1917, congresului învățătorilor moldoveni din mai 1917, precum și alte documente de program, apeluri și recomandări metodice pentru învățătorii din învățământul primar din Basarabia. Pe lângă orientarea sa profesională, revista, prin publicarea unor opere din literatura română și a unor texte de lectură cu conținut istoric, încerca să le cultive învățătorilor, respectiv, elevilor din Basarabia sentimente naționale.

Astfel, în urma eforturilor depuse de fruntașii basarabeni, în toamna anului 1917, pentru prima oară, școala din Basarabia a început anul de studii (1917–1918) ca instituție națională.

În opera de organizare a școlii naționale din Basarabia, în primăvara-toamna anului 1917, învățătorii și intelectualii locali au fost ajutați, îndrumați și susținuți de prizonierii transilvăneni și bucovineni, printre care erau mulți învățători cu o bogată experiență pedagogică, precum și de unii refugiați din Vechiul Regat.

Naționalizarea învățământului în Basarabia a fost o formulă de expresie a identității naționale a românilor basarabeni. Acest act de o importanță majoră a schimbat radical nu numai viața școlii, ci și întreaga viață culturală și națională a românilor basarabeni. Învățământul organizat pe baze naționale (în primul rând, pe baza limbii, literaturii și istoriei naționale) a readus Basarabia în albia românismului.

Congresul militarilor moldoveni (20-27 octombrie 1917). Proclamarea autonomiei Basarabiei. Ideea autonomiei Basarabiei formulată în programul Partidului Național Moldovenesc a fost revendicată în numeroase congrese și adunări, mitinguri și demonstrații, la care participau diverse pătri și categorii sociale: Congresul cooperativilor (6-7 aprilie 1917), adunarea ostașilor moldoveni din garnizoana Odesa (18 aprilie 1917), Congresul clerului și mirenilor (19-25 aprilie 1917), Congresul studenților moldoveni (20 mai 1917), Congresul gubernial al țăranilor (21-23 mai 1917) etc. La Congresul învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917), Vladimir Herța, vicepreședinte al Partidului Național Moldovenesc, declara răspicat: „Nu mai vrem să fim robi și fii ai întunericului. Noi vrem să fim stăpâni pe soarta noastră, vrem să fim autonomi! Vrem autonomia cea mai largă pentru Basarabia și vrem ca Rusia să se prefacă în republică federativă”. Lupta pentru autonomia ținutului dintre Prut și Nistru s-a intensificat îndeosebi după înaintarea de către guvernul de la Kiev, în iulie 1917, a unor pretenții de încorporare a teritoriului Basarabiei în componența statului ucrainean.

Revendicarea basarabenilor consuna cu dreptul națiunilor la autodeterminare, proclamat de revoluția rusă, și mai era motivată și de faptul că, inițial, la fața incipientă de încorporare a ținutului dintre Prut și Nistru în cadrul Imperiului Rus, în timpul domniei țarului Alexandru I, Basarabia s-a bucurat de statutul de autonomie. Aspirațiile de autonomie, libertate națională, autodeterminare au fost mereu prezente în Basarabia, aflată sub dominația Rusiei țariste. Fiind nevoit să cedeze rezistenței populației românești din Basarabia, guvernul rus, în 1818, acordă provinciei autonomie teritorială, acesta fiind desființată în 1828, provinciei păstrându-i-se doar unele elemente de autonomie. Totuși, ideea autonomiei, dorința revenirii la vatra românismului nu dispăre în Basarabia. Ea este propagată în scrierile unor intelectuali basarabeni precum T. Vârnăv, C. Stamatti, Al. Hâjdeu, Al. Sturdza, Al. Donici, D. C. Moruzi, Z. Arbore, C. Stere, A. Mateevici etc.

¹⁶ Vezi: Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992

În noile condiții, la distanța de peste o sută de ani, Basarabia se declară dispusă „să-și ocârmuiască singură viața ei din lăuntru”, angajându-se să respecte „drepturile naționale ale tuturor locuitorilor ei”.

Îndelung discutată, autonomia Basarabiei a fost proclamată de Congresul militarilor moldoveni (20-27 octombrie 1917), acțiune prin care românii basarabeni, după perioada romantismului revoluționar din primăvara-vara anului 1917, pășesc în faza organizării practice a vieții naționale, inclusive pe dimensiunea politică.

La 20 octombrie 1917, după o defilare impresionantă a delegaților pe artera principală a orașului, de la Palatul Libertății spre Sala Eparhială (localul în care și-a ținut lucrările congresul), la ora 15.00, s-a deschis în mod solemn Congresul militarilor moldoveni. Președinte al congresului a fost ales căpitanul de cavalerie Vasile Cijevski, vicepreședinți - sublocotenenții Gherman Pântea, Ion Păscăluță și soldatul Braga, secretari – voluntarul Ștefan Holban, marinarul Plătică, sublocotenenții Rugină și Gheorghe Năstase, soldații Lungu și Buga. Congresul a fost salutat de „împuterniciții ocârmuirii locale, a partidelor obștești și politice, a organizațiilor naționale de pe front și din spate”.

A doua zi, la 21 octombrie 1917, după dezbaterile raportului lui Gherman Pântea despre activitatea Comitetului Executiv Central al militarilor moldoveni, discuțiile s-au axat, în principal, pe dreptul Basarabiei la autonomie, delegaților explicându-li-se noțiunile *republică*, *federație*, *autonomie* (I. Buzdugan), precum și sensul sintagmei „*dreptul popoarelor la autodeterminare*” (V. Cijevski, T. Ioncu). A rămas memorabilă cuvântarea lui Ștefan Holban, bun cunoscător al realităților politice din Rusia, care contrazicându-i pe unii oratori indeciși, a declarat că „nu e vremea de rugat să ni se dea autonomia... De sus nu vom căpăta nimic, căci acolo nimenea n-are putere. Trebuie ca noi acum să hotărâm autonomia Basarabiei și să alegem Sfatul Înalt care va ocârmui țara”.

Cei peste 800 de delegați – ofițeri, soldați, învățători etc. – sosiți la Chișinău, de pe toate fronturile războiului mondial, la acest „mare congres”, constatând că Rusia e foarte mare și e locuită de o mulțime de popoare, fiecare cu cultura lui deosebită și cu conștiința lui națională, iar ocârmuirea centrală (din Petrograd) doar împiedică propășirea culturală și îmbunătățirea stării lor economice, au votat o rezoluție prin care recunoșteau că forma cea mai potrivită a ocârmuirii Rusiei este republica federativă democratică. Din această perspectivă, „având în vedere cultura națională a neamului moldovenesc și trecutul lui, și plecând de la principiul revoluției că fiecare norod are dreptul să-și hotărască soarta lui, în dorința de a uni neamul moldovenesc și a-i chezașlui drepturile lui naționale și propășirea lui economică și culturală”, la 21 octombrie 1917, Congresul a hotărât în unanimitate „să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei”. Documentul adoptat preconiza, de asemenea, ca Basarabia autonomă să fie reprezentată pe lângă guvernul provizoriu de la Petrograd de un „împuternicit al neamului moldovenesc”.

În plan legislativ, la modul practic, autonomia politică și administrativă a provinciei urma să fie asigurată de Sfatul Țării ca organ suprem de conducere al Basarabiei, rezoluția de înființare a căruia a fost votată de Congresul militarilor moldoveni la 23 octombrie 1917. După dezbaterile raportului „Basarabia și ocârmuirea ei”, prezentat de Ion Buzdugan, a fost adoptată hotărârea *Despre Sfatul Țării*, conform căreia s-a decis ca formarea unui organ legislativ suprem al Basarabiei, format din 120 de deputați: 84 de moldoveni (70 %) și 36 de reprezentanți ai „celorlalte neamuri” (30%). 44 de deputați urmau să fie aleși din partea militarilor moldoveni. Suplimentar, la cele 120 de mandate votate de congres, în legislativul basarabean au fost rezervate 10 locuri de deputat pentru moldovenii de peste Nistru, „dacă dânșii vor dori să le prindă”. Sfatul Țării ca organ legislativ suprem al Basarabiei trebuia să activeze doar până la alegerea „Adunării întemeietoare basarabene”. Întreaga administrație din Basarabia urma să treacă în subordinea *Sfatului Țării*, organizațiilor și comitetelor revoluționare recent create rezervându-li-se „un caracter curat profesional”, fără dreptul „să se amestece în treburile politice”.

În ședințele din 25-27 octombrie 1917, congresul a ales primii 32 de deputați în *Sfatul Țării* (câte 4 deputați de la fiecare județ) din cei 44 care trebuiau aleși de militarii moldoveni. Ceilalți 12 deputați urmau să fie aleși de către comitetele militare ale moldovenilor.

Congresul Militarilor Moldoveni a făcut primul pas în direcția desprinderii Basarabiei de fosta metropolă și constituirii unor instituții naționale supreme chemate să asigure administrarea treburilor Basarabiei, ținând cont de interesele naționale ale moldovenilor.

Biroul de organizare a Sfatului Țării. Convocarea Sfatului Țării. În ultima zi a Congresului militarilor moldoveni, la 27 octombrie 1917, a fost ales Biroul de organizare al Sfatului Țării, care era chemat să asigure transpunerea în viață a hotărârilor adoptate. În comisie au fost aleși sublocotenentul Vasile Țanțu, marinarul Grigore Turcuman, voluntarul Ion Buzdugan, soldatul Zamfir Munteanu și sublocotenentul Nicolae Suruceanu, acestora recunoscându-se dreptul să coopteze și pe „acei din părtașii congresului, care îi vor fi de folos”.

În fruntea Biroului de organizare a Sfatului Țării a fost ales, în calitate de președinte, sublocotenentul Vasile Țanțu, iar vicepreședinți – sublocotenentul Vitalie Zubac, funcționarul militar Boris Epure, ulterior fiind ales în aceeași funcție și Pantelimon Halippa. Funcția de secretari ai Biroului a fost exercitată de Ștefan Holban și Atanasie Chriac. Biroul de organizare a Sfatului Țării a activat în comisii pe direcții de profil: financiară, militară, organizatorică, gospodărească, administrativă, alimentară, de personal etc.

În ședința din 4 noiembrie 1917, a fost decisă crearea unei comisii speciale alcătuită din Ion Inculeț, Pantelimon Halippa, Pantelimon Erhan, Teofil Ioncu, Ion Buzdugan, în sarcina căreia s-a pus elaborarea „Schemei de repartizare a locurilor de deputat” în Sfatul Țării, respectându-se componența etnică a Basarabiei: 70% - pentru românii moldoveni, 30% - pentru minoritățile naționale, dar și reprezentanța profesională și politică a acestora¹⁷.

Conform schemei aprobate în ședința din 6 noiembrie 1917, 105 (70%) locuri de deputat le-a revenit românilor, 45 (30%) locuri – grupurilor etnice, inclusiv 15 – ucrainenilor, 13 – evreilor, 7 – rușilor, 3 – bulgarilor, câte 2 – găgăuzilor, nemților, câte un mandat – polonezilor, armenilor și grecilor. Comisia a decis majorarea numărului de deputați: de la 120+10, stabilit de Congresul militarilor moldoveni, la 150 de deputați¹⁸.

Biroul a stabilit și data deschiderii lucrărilor Sfatului Țării – 21 noiembrie 1917, iar în cazul în care la ședința inaugurală nu se va prezenta un număr suficient de deputați - ziua de 26 noiembrie.

După cum a fost stabilit, inaugurarea oficială a Sfatului Țării a avut loc în ziua de 21 noiembrie 1917, solemnitatea desfășurându-se într-o atmosferă înălțătoare de entuziasm, de bucurie nemărginită și de speranțe în viitor nu doar pentru moldoveni ci și pentru toate etniile conlocuitoare în Basarabia. Deasupra sediului Sfatului Țării a fost arborat „drapelul Basarabiei”, care, conform numeroaselor mărturii din acea perioadă, era tricolorul românesc. La ceremonia de inaugurare, corul condus de M. Berezovschi a interpretat imnul „Deșteaptă-te, române!”¹⁹.

Creat după principiile revoluționare, Sfatul Țării exprima nu doar interesele naționale ale românilor basarabeni, ci și ale minorităților din Basarabia. Acestea din urmă își trimit deputații lor în parlamentul Basarabiei, sporind prin aceasta prestigiul lui. Prin faptul că reprezentanții zemstvei guberniale basarabene intră în guvernul ales de către Sfatul Țării, toată autoritatea din provincie se concentrează în mâinile acestei instituții.

Din momentul inaugurării Sfatul Țării a devenit organul suprem de putere al Basarabiei, având cea mai largă reprezentativitate. Structura lui era o oglindă a structurii sociale, politice, administrative și profesionale a provinciei. 44 de locuri din legislativul basarabean au fost ocupate de reprezentanții militarilor moldoveni, 30 – de reprezentanții țăranilor aleși de către Sovietul gubernial de deputați ai țăranilor, 1 - zemstva gubernială, 9 – zemstvele județene, 3 - orașul Chișinău, 8- orașele județene, 3 - Sovietul gubernial de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, 1- Partidul socialist-revoluționar, 1- Partidul Social-Democrat, 1 – Partidul Socialist-poporan, 3 – Partidul Național Moldovenesc, 5 – organizațiile cooperatiste, 2 – Asociația juriștilor, 2 – organizația lucrătorilor de la căile ferate, 2 – organizația lucrătorilor poștei și telegrafului, 1 - Uniunea sindicatelor, 1 – Societatea de iluminare culturală, 1 – Uniune învățătorilor din Basarabia, 2 – Uniunea învățătorilor moldoveni, 1 – Liga femeilor moldovence²⁰.

În ședința inaugurală, Ion Inculeț, care deținea funcția de vicecomisar gubernial, reprezentant al guvernului provizoriu de la Petrograd în Basarabia, a fost ales, cu unanimitate de voturi, președinte

¹⁷ Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917). Studiu și documente*. Chișinău, 2013, p. 73, 115

¹⁸ *Ibidem*, p. 74-776, 116-118

¹⁹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica - Pompilia Moisuc. Prefață - Viorica - Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p. 77-78

²⁰ Ion Țurcanu, *Sfatul Țării. Istoria zbuciumată a unei importante instituții politice basarabene din anii 1917-1918*, Chișinău, 2018, p.26

al Sfatului Țării. În momentul în care Ion Inculeț a fost ales președinte al Sfatului Țării, deputata Elena Alistar, îmbrăcată în costum național, a așezat pe umărul lui o frumoasă panglică națională tricoloră.

În discursul rostit Ion Inculeț a formulat ca obiectiv principal al primului parlament basarabean, în condițiile „lipsei de autoritate în centru și a anarhiei care a cuprins întreaga țară”, „salvarea ținutului de la distrugerea definitivă” și pregătirea, apoi convocarea Adunării Constituante a Basarabiei, în baza unor „alegeri generale egale, directe și secrete”. Solicită sprijinul cetățenilor, încheiindu-și cuvântarea cu cuvintele: „Slobozeniile dobândite cu mult sânge frățesc nu le-om scăpa din mâinile noastre”²¹.

Proclamarea Republicii Democratice (Populare) Moldovenești. Lovitura de stat din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 și preluarea puterii de către bolșevici au modificat radical opțiunile românilor basarabeni în problema construcției de stat și raporturile lor cu fosta metropolă. Schimbarea de opțiune a fost generată de criza politică din Rusia, lipsa unei autorități la centru, anarhia extinsă la scara întregii țări, neputința guvernului de a pune capăt războiului și de a asigura cu mărfuri de prima necesitate populația sărăcită și înfometată. Ajunsă pe marginea prăpastiei, cuprinsă de anarhie și amenințată de vărsări de sânge fratricid, sărăcie, foamete și frig, Rusia era în pragul dispariției ei ca stat.

În aceste condiții îngrozitoare, conducătorii politici ai Basarabiei, urmând exemplul liderilor altor popoare din fostul imperiu rus, făcând uz de principiul autodeterminării popoarelor, proclamat de revoluția rusă, au considerat că „singura cale de salvare a republicii democratice rusești este ca noroadele să se unească și să-și ieie soarta în mâinile lor, alcătuind stăpâniri naționale, în hotarele țărilor unde locuiesc”. În puterea acestui principiu și în dorința de a păstra drepturile și libertățile câștigate în revoluție, Basarabia, „sprijinindu-se pe trecutul său istoric”, la 2 decembrie 1917, s-a proclamat Republică Democratică (Populară) Moldovenească. Actul politic respectiv a fost susținut de toți deputații Sfatului Țării, organul reprezentativ și legislativ suprem al populației dintre Prut și Nistru, printr-o declarație oficială, citită inițial în limba rusă de deputatul Teofil Ioncu, apoi, în română de Pan Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării.

Ca formă de organizare politică s-a optat pentru republică parlamentară (democratică). La baza constituirii și denumirii noului stat a fost pus principiul național, republica numindu-se *moldovenească*, accentuându-se astfel caracterul național românesc al provinciei locuite în majoritate de moldoveni (cca 70%), dar și faptul că istoricește spațiul dintre Prut și Nistru a fost parte integrantă a vechii Moldove, de la care, în 1812, a fost anexat de Rusia țaristă. Denumirea republicii a trezit discuții aprinse, deși unii deputați minoritari insistau să se numească *basarabeană*, totuși bunul simț a prevalat, republica numindu-se *moldovenească*, „deoarece aceasta este vrerea moldovenilor ca reprezentanți ai populației băștinașe din ținut”²². Proclamată ca stat național, RDM în egală măsură exprima și interesele „noroadelor înfrățite ale Basarabiei”, mărturie în acest sens fiind faptul că reprezentanții etniilor conlocuitoare din Sfatul Țării, prin vot unanim, au susținut acest important act politic.

Prin organizarea propriei vieți politice și administrative se urmărea nu doar contracararea pretențiilor anexioniste ale Ucrainei, ci și desprinderea ținutului de Rusia, intrată după puciul bolșevic din octombrie 1917 într-un proces de disoluție. Declarația adoptată de Sfatul Țării nu stipula, sub nicio formă, raporturile Republicii Democratice Moldovenești cu instituțiile de putere din Rusia, documentul menționa doar disponibilitatea participării, în perspectivă, a RDM, „ca părtaşă, cu aceleași drepturi”²³, într-o eventuală republică federativă și democratică, statutul căreia urma să fie stabilit de părțile interesate de proiectul respectiv. De altfel, Sfatul Țării sub nicio formă nu a recunoscut oficial guvernul bolșevic de la Petrograd, în frunte cu V.I. Lenin.

Declarația lansată cu ocazia proclamării RDM stabilea direcțiile strategice ale politicii interne și externe ale tânărului stat. Ca prioritate în domeniul politicii interne se stabilea alegerea, pe baza votului universal, egal, direct și secret, după sistemul proporțional, a Adunării Populare a RDM și a organelor de administrare locală. Până la convocarea Constituantei basarabene, forul suprem

²¹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente.* Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica - Pompilia Moisuc. Prefață - Viorica - Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p. 78

²² *Sfatul Țării. Documente. Procesele-verbale ale ședințelor în plen.* Ediție de Ion Țurcanu, Chișinău, 2016, p. 206-207

²³ *Ibidem*, p. 179; Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente...*, p.181

legislativ al RDM rămânea Sfatul Țării, format din reprezentanții tuturor partidelor politice, organizațiilor democratice și revoluționare, asociațiilor și societăților cultural-naționale a etniilor conlocuitoare, organelor administrative locale. Puterea executivă în RDM era reprezentată de Consiliul Directorilor Generali (Guvernul), format din 10 directorate, responsabil numai în fața Sfatului Țării. În materie de politică internă RDM își mai propunea anularea pedepsei cu moartea; consolidarea drepturilor și libertăților cucerite în timpul revoluției democratice (libertatea cuvântului, presei, confesiunilor, întrunirilor, grevelor etc); asigurarea drepturilor minorităților etnice; naționalizarea învățământului; organizarea forțelor armate naționale etc.

Pe dimensiunea administrativă și cea social-economică Sfatul Țării și guvernul RDM își propuneau ca prioritate instaurarea ordinii în toate domeniile vieții, lichidarea anarhiei și dezastrului economic, organizarea administrației Basarabiei, organizarea producției și aprovizionarea populației cu produse alimentare și mărfuri de primă necesitate, reglementarea funcționării întreprinderilor, stabilirea zilei de muncă de 8 ore, organizarea controlului de stat asupra producției și profiturilor, elaborarea unui plan în vederea demobilizării armatei. Conformându-se situației reale, când pe teritoriul Basarabiei se mai afla armată rusească - în plin proces de descompunere, anarhizare și bolșevizare - iar masele de țărani erau cuprinse de morbul revoluționar, în declarație a fost inclusă prevederea maximalistă de trecere a pământului, în mod egal și fără plată, în folosință țăranilor. Întru evitarea foametei și consecințelor ei, Sfatul Țării și guvernul își propuneau să întreprindă măsuri imediate pentru prelucrarea și însămânțarea tuturor câmpurilor libere din Basarabia.

În plan extern, Sfatul Țării și guvernul RDM urmau să acționeze în vederea încheierii păcii, fără anexiuni și contribuții, în baza respectării dreptului la autodeterminare a popoarelor.

Proclamarea Republicii Democratice Moldovenești a fost salutăată de populația basarabeană, noua structură statală fiind asociată cu libertățile și drepturile dobândite în revoluție, dar și cu tendința de dezrobire națională atât de mult râvnită de masele de moldoveni.

Printr-o telegramă transmisă la 3 decembrie 1917 agențiilor telegrafice din Rusia (de fapt, documentul era adresat în mod discret conducerii bolșevice de la Petrograd, dar și altor entități statale recent proclamate în fostele hotare ale Imperiului Rus – conducerii Republicii Democratice Ucrainene, Republicii de Ural, Republicii Musulmane (Tătărești) etc.) – Sfatul Țării a adus la cunoștința opiniei publice faptul proclamării Republicii Democratice Moldovenești, aceasta „făcând parte, ca un membru egal, cu aceleași drepturi, din Republica Rusă Federativă și Democratică”, entitate statală inexistentă, la moment. De jure, după preluarea puterii de către bolșevici, Rusia a fost proclamată republică a sovietelor. Totodată, în telegramă se mai menționa, și aceasta este esențial, că „până la convocarea Constituantei Republicii Moldovenești, suprema autoritate din Basarabia este Consiliul Suprem Sfatul Țării, care este singurul organ îndreptățit a conduce Republica Moldovenească”²⁴.

În ședința din noaptea de 7 spre 8 decembrie 1917, Sfatul Țării a votat primul guvern al RDM - Consiliul Directorilor Generali, acesta având următoarea componență nominală: Pantelimon Erhan, președinte al Consiliului Directorilor Generali și director general la Agricultură; Vladimir Cristi, director general la Interne; Ștefan Ciobanu, director general al Instrucțiuni Publice; Teofil Ioncu, director general la Finanțe; Nicolae Bosie-Codreanu, director general al Căilor ferate, Poștei, Telegrafului și Telefonului; Teodosie Cojocar, director general de Război și Marină; Mihai Savenko, director general al Justiției și Cultelor; Veniamin Grinfeld, director general al Industriei, Comerțului și Muncii; Ion Pelivan, director general pentru Relații internaționale (la Externe); V. Podvinski, director general al Controlului de stat. Structura guvernului a fost stabilită în corespundere cu prevederile Regulamentului cu privire la administrarea Basarabiei, adoptat în ședința Sfatului Țării din 29 noiembrie 1917, și a fost format respectându-se principiul reprezentării etnice proporționale, fiind alcătuit din 7 moldoveni, 2 ucraineni și 1 evreu.

Situația tensionată și dinamica evenimentelor nu au permis operarea de schimbări radicale la nivelul administrației locale, de aceea, inițial, Sfatul Țării s-a limitat la reconfirmarea comisarilor numiți de Guvernul Provizoriu, ulterior, efectuându-se și numiri de comisari județeni, acestora revenindu-le sarcina să supravegheze executarea ordinelor și dispozițiilor organelor centrale de către administrațiile locale. În rest, în teritoriu, organele locale și-au continuat activitatea în formula

²⁴ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente...*, p. 181

stabilită în perioada administrației țariste și/sau Guvernului Provizoriu, vechile cadre fiind obligate să depună jurământul față de Sfatul Țării și RDM. Prin această acțiune, ele depuneau la dispoziția organului suprem al Basarabiei autoritatea ce o aveau de la statul rus, primind de la guvernul local confirmarea în funcții, ca deținători ai puterii și autorității izvorâte de la RDM. Însă, dominate de elementele țariste, nostalgice, organele locale ale puterii – comitetele/consiliile județene și cele de plase (voloste) – deseori, se opuneau oricăror schimbări. În orașe și centrele județene, dominate de populația alogenă, s-au format soviete/comitete care exprimau interesele populației rusofone, neavând nimic comun cu tradițiile administrării locale din provincie. De aici se trag și greutățile de comunicare pe care le-a avut Sfatul Țării și guvernul RDM cu structurile administrative din teritoriu și faptul că organele centrale nu și-au putut promova eficient politica în teritoriu.

Într-o atmosferă de mare solemnitate, au depus jurământ de credință RDM, ostașii moldoveni, fiecărei unități înmânându-i-se drapele tricolore.

Astfel, treptat, printr-un complex de măsuri întreprinse de Sfatul Țării și Guvernul RDM, s-a făcut transferul de suveranitate de la organele de putere, ce reprezentau Rusia în Basarabia, către organele de putere ce exprimau suveranitatea Republicii Democratice Moldovenești. Practic, după constituirea Sfatului Țării și a guvernului Republicii Democratice Moldovenești, toată administrația Basarabiei a trecut în mod real în subordinea acestor două organe supreme de putere.

Republica Democratică Moldovenească proclamată la 2 decembrie 1917 nu a avut o constituție. Lipsa acesteia, parțial, a fost acoperită de Regulamentul cu privire la conducerea administrativă a Basarabiei, adoptat în ședința Sfatului Țării din 29 noiembrie 1917 și Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 1917.

La 14 decembrie 1917, ziarul „Sfatul Țării”, organul oficial al parlamentului basarabean (de fapt, un fel de Monitor Oficial, în înțelesul actual al lucrurilor), a publicat decretul președintelui Consiliului Directorilor Generali Pantelimon Erhan, prin care s-a adus la cunoștința opiniei publice componența nominală a guvernului recent format și faptul că din momentul publicării documentului respectiv, „toate instituțiile de stat, obștești și particulare ale țării, precum și toate organizațiile, în toate chestiunile care privesc ocârmuirea superioară a țării se adresează Directorului respectiv prin cancelaria Consiliului Directorilor Generali. Niciun fel de acte în sfera ocârmuirii administrative, săvârșite fără sancțiunea Directorului general respectiv, nu au niciun fel de putere”. Prin publicarea documentului respectiv, Sfatul Țării și guvernul RDM anunțau asumarea guvernării și intrarea în faza de realizare responsabilă a programului lor de activitate.

Și simbolurile utilizate de Republica Democratică Moldovenească au avut la bază „trecutul său istoric”. Deși, oficial, ele nu au fost aprobate, pe parcursul existenței sale RDM s-a folosit de stema medievală a Țării Moldovei – capul de bour, având steaua cu cinci colțuri între coarne, soarele (sau roza), în partea dreaptă, și luna în formă de seceră, în partea stângă – precum și de simbolurile revoluției române de la 1848-1849 – cântecul patriotic *Deșteaptă-te, române* (versuri – Andrei Mureșanu, muzică – Anton Pann) și tricolorul românesc – albastru-galben-roșu. Stema Moldovei istorice a fost aplicată și pe sigiliul Sfatului Țării.

Steagul național era prezent la toate manifestările naționale (congrese, mitinguri, adunări), iar înălțătoarea melodie revoluționară *Deșteaptă-te, române!* devenise cea mai populară în mediul românilor basarabeni, fiind interpretată pretutindeni.

Indiscutabil, proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1918 a fost un eveniment important în lupta de emancipare a românilor basarabeni, semnificând un prim pas în direcția desprinderii ținutului de Rusia. Dar, acesta, în linii mari, a fost un eveniment pasager în firescul proces de revenire a românilor basarabeni la matca de la care fuseseră desprinși mai bine de o sută de ani în urmă. Adevăratul ideal al luptătorilor național fiind cel de revenire a Basarabiei la trunchiul național de la care fuseseră ruptă prin forța armelor.

Republica Democratică Moldovenească luptă cu anarhia. Consolidarea noului stat – Republica Democratică Moldovenească – întâmpina mari dificultăți: armata națională se afla în stadiul de constituire și nu avea forța și disciplina necesară pentru a putea asigura pacea și ordinea în țară. Basarabia este „inundată” de soldați ruși demobilizați și dezertați de pe Frontul Român aflat în destrămare și bolșevizare. Aceștia, organizați în cete, terorizau populația civilă, dedându-se la acte de violență, prădăciuni, jafuri, devastări și asasinate. Victime ale acestor fărâdelegi au

fost și fruntașii mișcării naționale din Basarabia avocatul Simion Murafa și inginerul cadastral Andrei Hodoroșea, asasinați la 20 august 1917.

Situația s-a complicat și mai mult la sfârșitul lunii decembrie, când forțele bolșevice din unitățile militare rusești dislocate în Chișinău încearcă să preia puterea. În acest scop, în capitala provinciei, a fost creat un „stat-major revoluționar” al trupelor ruse din Basarabia, iar o altă instituție revoluționară – Secția pentru Frontul Român a Comitetului Executiv al Sovietelor din sud-vestul Rusiei – este transferată de la Odesa la Chișinău.

Aceste organizații conduse de bolșevici formează din unitățile regimentelor de rezervă ale armatei ruse detașamente militare de șoc pentru a lupta cu forțele naționale moldovenești. Existența Republicii Democratice Moldovenești este periclitată de rebeliunea militară organizată de bolșevici la Chișinău. La 6 ianuarie 1918, forțe anarhice și bolșevice au atacat și dezarmat în gara Chișinău un batalion de voluntari ardeleni care trecea de la Kiev spre Iași. Au fost arestați și escortați la Odesa reprezentantul României de pe lângă guvernul Republicii Democratice Moldovenești, membri ai Comisiei interaliatelor pentru achiziționarea produselor cerealiere, acreditată în Basarabia. Au fost arestați și unii deputați ai Sfatului Țării.

În aceste momente critice, când forțele bolșevice erau pe cale de a pune stăpânire asupra Chișinăului, deputați Blocul moldovenesc al Sfatului Țării, care constituiau majoritatea parlamentară, s-au întrunit în ședință, la 5 ianuarie 1918, și au hotărât să trimită o delegație la Iași pentru a cere Guvernului român ajutor militar în lupta cu anarhia bolșevică.

Guvernul român, după lungi deliberări, cu acordul Statului-major al armatelor ruse de pe Frontul Român și cu încuviințarea Antantei și Germaniei, a decis trimiterea de trupe în Basarabia pentru a ajuta Sfatul Țării să restabilească ordinea și să apere viața cetățenilor.

La 13 ianuarie 1918, Divizia a 11-a română sub conducerea generalului Ernest Broșteanu a intrat în Chișinău. Unitățile armate rusești bolșevizate au fost forțate să se retragă peste Nistru. În capitala Basarabiei a fost restabilită ordinea. Sfatul Țării și celelalte autorități ale Republicii Democratice Moldovenești și-au continuat nestingherit activitatea.

Proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești. Criza politică de la Chișinău de la începutul anului 1918, partial a fost depășită prin numirea unui nou guvern al Republicii Democratice Moldovenești, la 19 ianuarie 1918, în fruntea executivului fiind desemnat doctorul Daniel Ciugureanu. La Justiție a fost numit Mihail Savenko, care în curând a demisionat, fiind înlocuit cu Gh. Grosu. La Interne a fost reconfirmat Vladimir Cristi, la Finanțe – Teofil Ioncu, la Război a fost numit colonelul Constantin Brăiescu, la Lucrări Publice și Comunicații – Nicolae Codreanu, la Externe – Ion Pelivan, la Instrucție – Pantelimon Erhan, la Control – V. Podvinski. Portofoliul Agriculturii, unul foarte dificil, a rămas în responsabilitatea directorului general al guvernului, pe post de director-adjunct la acest minister fiind numit Anton Crihan.

După intrarea armatei române în Basarabia, în rândurile populației, mai pronunțat în cercurile intelectuale, s-au conturat trei curente de opinie referitor la perspectiva de dezvoltare a provinciei:

1. O parte din populație, dar și unii politicieni, doreau ca Basarabia să-și păstreze independența politică și economică, sub forma statului independent de curând proclamat.

2. Elementele străine venite în Basarabia în timpul stăpânirii țariste, preponderent funcționarii ruși, se pronunțau pentru rămânerea Basarabiei în cadrul Rusiei federative, fie ea democratică, fie ea sovietică. (Unii dintre aceștia erau gata să accepte orice stăpânire, numai ca să-și poată căuta de interesele lor.)

3. Majoritatea politicienilor moldoveni, dar și o parte apreciabilă a populației basarabene, de curând eliberată de sub stăpânirea țaristă și emancipată de revoluția rusă, își legau speranța de dezvoltare în cadrul statului român, perspectiva respectivă garantând o stare materială și culturală mai bună decât cea pe care au avut-o în Rusia de până la revoluție.

Pentru prima oară, problema proclamării independenței Republicii Democratice Moldovenești s-a pus în discuție, în mod deschis, într-un cadru oficial, în cadrul ședinței Sfatului Țării din 22 ianuarie 1918. La inițiativa guvernului, raport în această chestiune a prezentat Pantelimon Erhan, ministrul Instrucțiunii, care a menționat că „din toate popoarele care locuiesc în Rusia, poporul ucrainean merge înaintea tuturor pe calea organizării de stat”, amintind în acest sens declarația de independență din 12 ianuarie 1918. Oratorul a exprimat părerea că atât timp cât naționalitățile

din Rusia nu se vor ocupa, fiecare în parte, de soarta lor, nu se va putea organiza o republică democratică rusească. P. Erhan a adus la cunoștința deputaților opinia executivului republicii în această problemă: „Guvernul Republicii Moldovenești, judecând chestiunea situației și a republicii noastre față de aceste evenimente, a văzut că după declararea independenței Ucrainei, noi trebuie să întindem mâinile peste ea la alte popoare. O dată ce Ucraina este independentă și Republica Moldovenească nu poate rămâne neindependentă, fiindcă dacă va fi neindependentă, va fi anexată de cineva”. În final, raportorul concluziona: „Examinând situația, am ajuns la concluzia că în această direcție trebuie întreprinse acțiuni ferme, ca republică noastră să devină independentă”²⁵. P. Erhan informa asistența că chestiunea privind proclamarea independenței Republicii Moldovenești a fost tratată cu „puterile aliate” și părerea lor este similară cu cea a guvernului.

Elaborată în regim de urgență, Declarația de independență a fost votată în unanimitate și fără dezbateri în ședința din noaptea de 23-24 ianuarie. În ea se menționa că acțiunea politică a Sfatului Țării era determinată de faptul că „Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată, și noi ne-am văzut despărțiți de Rusia și republicile celelalte în vechile ei hotare. În astfel de împrejurări și noi suntem nevoiți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului, Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată”²⁶. Declarația lăsa deschisă porțiță pentru împlinirea aspirațiilor la unitate națională a românilor basarabeni, Republica Moldovenească rezervându-și dreptul ca singură, nesilită de nimeni, „să-și hotărăască soarta în viitor”²⁷.

Președintele al Republicii Democratice Moldovenești independente a fost ales președintele Sfatului Țării Ion Inculeț. Ca drapel de stat Republica Democratică Moldovenească adoptase drapelul tricolor al neamului – roșu-albastru-galben.

Percepută în mod diferit atât de fracțiunile parlamentare, cât și de forțele politice din afara parlamentului basarabean, independența Republicii Democratice Moldovenești, pentru moment, i-a unit pe toți cei implicați în procesul politic din Basarabia: „și pe cei care se temeau de anexarea la Rusia și Ucraina, și pe cei care se temeau de unirea cu România”. Dar fiecare grupare percepea în mod diferit perspectiva post-independență: pentru mulți politicieni moldoveni independența și asumarea suveranității era o treaptă necesară spre unire, pentru reprezentanții minorităților etnice – ruși, ucraineni rusificați și bulgari – independența constituia o perspectivă contra unirii și le menținea speranța unei noi anexiuni la Rusia.

Votarea de către Sfatul Țării a Declarației de Unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România. Deși își proclamase independența politică și se afla sub protecția armatei române, Republica Democratică Moldovenească rămânea un stat vulnerabil: proaspăt înființata organizație statală nu avea resursele necesare pentru dezvoltarea ei ca entitate independentă: ducea lipsă de finanțe, nu dispunea de armată, n-avea cadrele necesare pentru organizarea și asigurarea funcționării instituțiilor statului.

Complexitatea situației în care se afla Republica Democratică Moldovenească i-a determinat pe liderii basarabeni să vadă soluția salvatoare în Unirea ei cu România. Prezența armatei române în Basarabia a demonstrat că ea este o forță organizată, capabilă să înlăture haosul, să apere munca pașnică a locuitorilor și să creeze o atmosferă de siguranță pentru populație. În această atmosferă, ideea de Unire a Basarabiei cu România capătă amploare. Apeluri de a se uni cu România, dar și rezoluții de unire, au adoptat studenții moldoveni din Basarabia, învățătorii din județul Chișinău, zemstvele din județele Bălți, Soroca, Orhei ș.a. Până și cei mai înfocați adepți ai păstrării independenței Republicii și, evident, adversari ai unirii Basarabiei cu România, au înțeles că existența în continuare a Republicii Democratice Moldovenești era o aberație și o iluzie irealizabilă în situația în care imperialismul bolșevic încerca să compromită independența Poloniei, sugruma dorința de libertate a Bielorusiei, Ucrainei, Georgiei etc. Rusia sovietică devenise o amenințare și a independenței Republicii Democratice Moldovenești, a drepturilor naționale și libertăților democratice ale populației basarabene, câștigate prin revoluție din Februarie 1917.

²⁵ *Sfatul Țării. Documente. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*. Editie de Ion Țurcanu, Chișinău, 2016, p. 337-338

²⁶ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica – Pompilia Moisuc. Prefață - Viorica – Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p. 148-149

²⁷ *Ibidem*

În zilele de 20-23 martie 1918, o delegație a Sfatului Țării (Ion Inculeț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu) s-a aflat la Iași pentru a discuta problema unirii cu guvernul român, recent constituit. Guvernul român, în frunte cu Alexandru Marghiloman, a acceptat propunerile de unire făcute de reprezentanții populației dintre Prut și Nistru, având în această privință și asentimentul Puterilor Centrale și al Antanților.

În dimineața zilei de 26 martie 1918, la Chișinău, sosește președintele Consiliului de Miniștri al României Alexandru Marghiloman, însoțit de ministru de Război, generalul Hâjdeu, și alte persoane oficiale.

La 27 martie 1918, Sfatul Țării s-a întrunit în ședință solemnă și a votat, "în numele poporului Basarabiei", Declarația de unire a Basarabiei cu România: *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România!*

La baza declarației de Unire s-a aflat rezoluția elaborată de deputații din Blocul Moldovenesc, fracțiunea majoritară a Sfatului Țării.

Din cei 125 de deputați prezenți la ședință, 86 au votat pentru unire (83 de deputați moldoveni și 3 reprezentanți ai grupurilor entice conlocuitoare (Ștefan Botnariuc - ucrainean; Nicolae Cernov - rus; Felix Dudkevici - polonez), 3 voturi au fost împotriva (deputații ucraineni - M. Starenki și A. Osmolovski, și deputatul bulgar Ștefan Balamez), iar 36 s-au abținut. (Mulți dintre cei care s-au abținut, anterior, nu o singură dată se pronunțaseră împotriva unirii românilor de pe ambele maluri ale Prutului). Din varii motive, la ședință au lipsit 13 deputați, cu mandate valide.

Unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România se înfăptuia pe baza a unor principii ce rezultau din situația concretă din Basarabia, precum și a păstrării unor particularități și drepturi locale. Conform acestora, Sfatul Țării își continua activitatea, păstrându-și competența asupra înfăptuirii reformei agrare, asigurării autonomiei provinciale, recrutarea armatei pe baze teritoriale, respectarea drepturilor minorităților, votul universal, libertăți cetățenești, amnistie generală. Multe din aceste condiții erau o necesitate a zilei, cum, de exemplu, era reforma agrară, care prin punerea ei în aplicare trebuia să atrasă pătura țărănească pentru noul regim.

La 28 martie 1918, Regele României Ferdinand I, a adresat conducătorilor Republicii Democratice Moldovenești o telegramă de felicitare: "Cu o adâncă emoție și cu inima plină de bucurie am primit știrea despre spontaneul act ce s-a săvârșit la Chișinău. Sentimentul național ce se deșteaptă atât de puternic în timpul din urmă în inimile moldovenilor de dincolo de Prut, a primit prin votul înălțător al Sfatului Țării o solemnă afirmare: un vis frumos s-a înfăptuit"²⁸.

La 30 martie 1918, o delegație a Basarabiei condusă de Ion Inculeț, Pan Halippa și Constantin Stere a înmănat regelui Ferdinand I *Declarația de Unire a Basarabiei cu România*, aceasta fiind promulgată prin decret regal la 9 aprilie 1918. După Unire, Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu au fost desemnați ca miniștri în Guvernul României, iar în funcția de președinte al Sfatului Țării a fost ales, la 2 aprilie 1918, Constantin Stere.

Astfel s-a înfăptuit un fapt mareț în viața neamului nostru. Însemnătatea acestui act a fost de o importanță adevărat vitală. Prin Unirea Basarabiei cu România se încheia un capitol din istoria tragică a neamului românesc din Basarabia. Unirea Basarabiei cu România a stimulat lupta de eliberare națională a românilor aflați sub dominația Imperiului Austro-Ungar.

²⁸ Gh. V. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933, p. 220.

Sfatul Țării

1917-1918

Deputații Sfatului Țării participanți la ședința legislativului basarabean în ziua de 27 noiembrie/10 decembrie 1918, ședință la care s-a votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România

Rândul din față, culcați: Maxim Tiron, Constantin Osoianu, Leonid Țurcan, Nicolae Secară, Nicolae Suruceanu, Vlad Bogos, Simion Galețchi, Gheorghe Tudor, Dumitru Știrbu.

Apeșaji pe scaune: Ilarion Butuc, Gheorghe Năstase, Mihail Măculțchi, Ignatie Budiștean, Teodor Bărcă, Pavel Cocșală, general Artur Văitoians - Comisar General al Basarabiei, Pantelimon Halippa - președinte, Constantin Bivol, Vasile Măndrescu, Ștefan Holban, Elena Alister, Ion Plăcariu, Ion Ignatiuc, Gherman Păntea, Tudose Roman.

În picioare, în spatele celor așezați pe scaune: Anton Caraiman, Teodosie Bărcă, Ion Bunătaru, Chiril Spinci, Nicolae Ciornei, Dumitrie Căriță, Teofil Ioncu, Pavel Grosu, Gheorghe Murgoci-Munteanu - expert în probleme agrare, Nicolae Bivol, Andrei Găină, Ștefan Cioharu, Nicolae Cernișoanu, Grigore Cazachiu, Iacob Sucevanu, Zamfir Munteanu, Mihail Mincimă, Petre Codreanu, Vasile Lașcu, Ion Valuță, Dimitrie Dron, Romulus Cioflec - publicist român, Emanuil Căteley - Director Agricultură.

În picioare, ultimul rând, pe trepte: o doamnă neidentificată, Alexandru Gropă, alte trei persoane neidentificate, Daniel Ciugercanu, Ion Pelivan, Gheorghe Druță, Vasile Țanțu, Iova Tudose, persoană neidentificată, un ostaș de gardă, Onisifor Ghibu - director al ziarului „România Nouă”, Grigore Turcuman, un spectator, Dumitrie Bogos - prefect al județului Lipușna, Gheorghe Stavrin, trei spectatori, Vasile Harea, Alexandru Morariu, un spectator, Ion Cazachiu, alți doi spectatori, ostaș de gardă, Ion Rușan, Timofei Silistraru, Ion Harbuz, Andrei Scobioală, Vasile Bărcă, Gheorghe Buruiana, un ostaș, alt militar, probabil, ordonanța generalului A. Văitoianu.

DECLARAȚIA

SFATULUI ȚĂRII REPUBLICEI DEMOCRATICE MOLDOVENEȘTI

Din 27 Martie anul 1918

DESPRE UNIREA CU ROMANIA-MAMĂ.

(Extras din jurnalul ședinței plenare
a Sfatului Țării din 27 Martie anul 1918).

IN NUMELE POPORULUI BASARABIEI SPA-
TUL ȚĂRII DECLARA:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei
dintre Prut, Nistru, Dunare, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria,
Rusia de Rusia acum a sută și mai bine de ani din trupul vechii
Moldove,

În puterea dreptului istoric, în puterea dreptului de neam și fră-
ției de sânge, pe temelul principiului, ca neamurile singure să-și he-
tărăască soarta lor,

DE AZI ÎNAINTE ȘI PENTRU TOTDEAUNA
SE UNEȘTE CU MAMA SA ROMANIA.

Acasta vultre se face de următoarele baze:

1) Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvirea și rea-
lizarea reformei agrare după nevoile și cererile noredului; aceste hotă-
rări se vor recunoaște de Guvernul Român.-

2) Basarabia i-și păstrează autonomia provincială, având un Sfat al
Țării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret,
cu un organ executiv și administrație proprie.-

3) Capitala Sfatului Țării este:

a) Votarea bugetelor locale;

b) Controlul tuturor organelor Zemstrelor și Orașelor;

c) Numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin Orga-
nul sau imolnitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern.-

4) Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.-

5) Lezile în vigoare și organizația locală (Zemstvo și orașe) rămân
în putere (în redacția de pe urmă Guvernului Provizoriu) și vor putea

fi schimbate de Parlamentul Român numai după ce vor lua parte la
lucrările lui și reprezentanții Basarabiei.-

6) Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.-

7) De reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de
Miniștri Român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe vii-
ter luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul Re-
mân.-

8) Basarabia va trimite în Parlamentul Român un număr de repre-
zentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal,
egal, direct și secret.-

9) Toate alegerile din Basarabia pentru velleste, sate, orașe, zem-
stvo și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret
și direct.-

10) Libertatea personală, libertatea tinarelui, a cuvântului, a cre-
dinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate
prin Constituție.-

11) Toate oălcările de legi, facute din motive politice în vremu-
rile tulburi ale prefacerii din urmă, sunt amnistiate.-

BASARABIA UNUNDU-SE, OA FICA, CU MAMA SA ROMANIA, Parlamentul
Român va hotărâ convocarea neintârziată a Constituantei, în care vor
intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși
prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărâ împreună cu
toții înscrierea în Constituție a principiilor și a garanțiilor de
mai sus.-

TRAIASCA UNIREA BASARABIEI CU ROMANIA DE-APURURI ȘI
TOTDEAUNA!

Chișinău 27 Martie 1918.

ORIGINALUL ÎSCALIT:

PREȘEDINTELE Sfatului Țării I.C. INCULEȚ și Secretarul I. BUZDUGAN.

Pentru confermitate:

PREȘEDINTELE Sfatului Țării

SECRETARUL

Pan Hal...

Disputa istoriografică și diplomatică sovieto-română privind unirea Basarabiei cu România

Elena Negru*

REZUMAT. *Articolul analizează modul în care a evoluat disputa sovieto-română privind unirea Basarabiei cu România din 27 martie 1918 pe parcursul anilor 1966-1989. Autoarea evidențiază că acest subiect a reprezentat unul din cele mai stigmatizate în istoriografia sovietică, dar, totodată, și unul din cele mai spinoase în relațiile soviet o-române din anii 1960 - 1980. Pe de o parte, istoriografia română, care se angajase într-un proces de recuperare a istoriei naționale, încerca să scrie despre unirea Basarabiei cu România în baza documentelor de epocă. Pe de cealaltă parte, istoriografia sovietică, pornind de la faptul că U.R.S.S. niciodată nu a recunoscut unirea din 1918, a considerat acest act ilegal, echivalent cu trădarea și crima. Disputa sovieto-română în jurul acestei probleme a avut intensități diferite de la o etapă la alta, în funcție de evoluția raporturilor politice bilaterale. Totuși, partea sovietică nu a încetat să dezavueze tezele istoriografiei române privind legitimitatea actului unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918, continuând să publice materiale care conțin aprecieri politizate și etichetări până în anul 1990.*

Cuvinte – cheie: istoriografie, dispută, relații sovieto-române, propagandă, unirea Basarabiei cu România, U.R.S.S., România.

ABSTRACT. *The paper analyzes the evolution of the 1966-1989 Soviet-Romanian dispute about the Union of Bessarabia with Romania on March 27, 1918. The author emphasizes that this subject was one of the most stigmatized in the Soviet historiography, but, at the same time, one of the most thorny ones in the Soviet-Romanian relations during the 1960s-1980s. On one hand, the Romanian historiography, engaged in a process of recovering national history, was attempting to write about the Union of Bessarabia with Romania based on documents from the epoch. On the other hand, Soviet historiography, starting from the fact that the USSR never accepted the 1918 Union, considering this act as an illegitimate one, equivalent with treason and crime. The Soviet-Romanian dispute about this problem had varying intensity at various stages, depending on the evolution of bilateral political relations. The Soviet party continued to disavow the Romanian historiography theses about the legitimacy of the March 27, 1918 Act of Union of Bessarabia with Romania, publishing works containing political assessments and labels until 1990.*

Key-words: Historiography, Dispute, Relations, Soviet-Romanian Relations, Propaganda, Union of Bessarabia with Romania, USSR, Romania

* doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie Chișinău

Unirea Basarabiei cu România din 27 martie 1918 a reprezentat una din cele mai stigmatizate teme în istoriografia sovietică, dar, totodată, și unul din cele mai spinoase subiecte al relațiilor sovieto-române. U.R.S.S. nu a recunoscut niciodată legitimitatea votului „Sfatului Țării” din 27 martie 1918. Atât propaganda, cât și istoriografia sovietică au vehiculat ideea că problema basarabeană a apărut nu în 1812 și 1940, atunci când cele două imperii, cel rus și cel sovietic, au ocupat teritoriul dintre Prut și Nistru, ci în 1918, atunci când parlamentul de la Chișinău a votat unirea Basrabiei cu România. Cu alte cuvinte, responsabilă pentru apariția problemei basarabene a fost nu Rusia țaristă și U.R.S.S., ci România, care, potrivit propagandei sovietice, ar fi ocupat Basarabia cu „ajutorul Sfatului Țării trădător”.¹

În cele ce urmează, vom urmări cum a evoluat confruntarea sovieto-română cu privire la unirea Basarabiei cu România, care, la rândul său, reprezenta unul dintre subiectele de bază ale controversei istoriografice sovieto-române în general.

Pe măsură ce cursul Bucureștiului, demarat pe la începutul anilor 1960, de afirmare a autonomiei se accentua, Moscova, tot mai nemulțumită, a inițiat, la sfârșitul anului 1965, un război ideologic și propagandistic total, care viza atât procesele politice, cât și istoriografia din R.S.R. Abordările sociologilor și istoricilor români, care nu se mai înscriau în tiparul falsului internaționalism sovietic, erau catalogate drept „naționaliste”, „antisovietice”, etichetări ce aveau, prin definiție, un sens peiorativ.²

În nota informativă din 18 martie 1966, adresată C.C. al P.C.U.S., I.I. Bodiul, prim-secretar al C.C. al P.C.M., remarcă faptul că, în legătură cu împlinirea a 107 ani de la „unirea Principatelor Dunărene și formarea statului român”, presa din RSR „a dat o nouă interpretare evenimentelor și faptelor istorice care au tangență cu Basarabia și, în general, cu Rusia”. Într-un articol din ziarul „Scânteia” din 13 ianuarie 1966, semnala I. Bodiul, se menționa: „Unirea din 1859 a reprezentat primul pas în constituirea statului român național, proces care s-a încheiat în cel de-al doilea deceniu al secolului următor cu unirea tuturor teritoriilor populate de români”. În alte publicații românești, se lamenta demnitarul de partid din R.S.S.M., „se afirmă deschis că în 1918 toate teritoriile populate de români au fost unite într-un stat unitar”. Însă, sublinia I Bodiul, „în 1918, pe lângă alipirea Transilvaniei la România, guvernul regal a ocupat Basarabia împotriva voinței poporului. Fără a evoca acest fapt, cum se proceda mai înainte, presa română tratează în mod tendențios unirea pământurilor românești, demonstrând că în ea s-au împlinit aspirațiile seculare ale poporului român, avându-i, totodată, în vedere pe moldoveni. În materialul publicat, se promovează ideea că Basarabia constituie, chipurile, o parte a pământurilor românești, deși, după cum se știe, acest teritoriu, în afară de cei 22 de ani ocupație, nu a aparținut niciodată României”.³ Ideea despre apartenența teritoriului Basarabiei la România, menționa I. Bodiul, era prezentă și în vol. 3 al *Istoriei României*, editat în 1964.⁴

În altă notă informativă, din 1 iulie 1966, către C.C. al P.C.U.S., I. Bodiul, evocând aceleași idei relatate mai sus, constata: „ocuparea Basarabiei în 1918 este tratată ca un act de reunire a pământurilor românești, iar soluționarea justă a chestiunii basarabene în 1940 este calificată acum în cercurile largi ale României ca un act nedrept de despărțire a poporului român. În opinia noastră, acestea sunt acuzații grave, care vizează aspecte importante, principiale ale relațiilor dintre popoarele român și sovietic, care s-au format demult. Dacă nu se va riposta, asemenea tendințe pot slăbi sentimentul de recunoștință și legăturile de prietenie față de poporul rus din partea altor popoare din Balcani”.⁵

Pentru a contracara „cursul deosebit” al liderilor de la București și a riposta istoricilor români, care „rescriau istoria României”, C.C. al P.C.U.S. a adoptat la 15 septembrie 1966 hotărârea „Despre studierea și interpretarea pe viitor a problemelor privind istoria relațiilor româno-sovietice”.

¹ George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc disputat între Est și Vest*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 23

² Elena Negru, *Confruntări istoriografice sovieto-române în anii 1960-1980*, în „Arhivele Totalitarismului”, an XXIII, nr. 1-2 (86-87), 2015, p. 159-179

³ Elena Negru, Gheorghe Negru, *Cursul deosebit al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice ale PCM împotriva României (1965-1989). Studiu și documente, vol. 1, 1965-1975*, Centrul Editorial Poligrafic USM, Chișinău, 2013, p. 121-122

⁴ *Ibidem*, p. 122.

⁵ *Ibidem*, p. 139

C.C. al P.C.U.S. a dat indicații savanților de la Academia de Științe din Chișinău să elaboreze o istorie a R.S.S.M., care să reflecte tezele propagandei sovietice despre așa-zisa națiune moldovenească distinctă de națiunea română și despre Basarabia și R.S.S.M. ca părți inseparabile ale Imperiului Rus și, respectiv, a U.R.S.S.. Fundamentarea mitului „națiunii moldovenești” implica, pe de altă parte, elaborarea unor lucrări menite să demonteze ideea de unitate românească.⁶

În nota informativă din 7 februarie 1967, trimisă C.C. al P.C.U.S., I. Bodiul, exprimându-și nemulțumirea de faptul că în istoriografia românească „ocuparea Basarabiei” în 1918 era redată drept „eliberare a ei și reunire benevolă cu «patria»”, preciza: „Trădarea de către Sfatul Țării burghez contrarevoluționar al Basarabiei, alcătuit din deputați moșieri și capitaliști, care, sub dictatura generalilor români, a adoptat apelul adresat către popor de a se uni cu România, acum este tratat ca organ reprezentativ, iar deciziile sale ca o expresie a voinței poporului”.⁷

Hotărârea C.C. al P.C.M. din 18 martie 1967 „Cu privire la măsurile C.C. al P.C.M. pentru studierea și interpretarea în continuare a problemelor referitoare la istoria R.S.S. Moldovenești și a relațiilor româno-sovietice” (o versiune chișinăuiană a hotărârii C.C. al P.C.U.S. din 15 septembrie 1966 „Despre studierea și interpretarea în continuare a problemelor referitoare la istoria relațiilor româno-sovietice”) a mobilizat instituțiile științifice și savanții de la Moscova și Chișinău să pună la punct lucrări marxiste, proruse și prosovietice ale istoriei Basarabiei și ale relațiilor româno-sovietice și astfel să riposteze istoricilor români “naționaliști”⁸.

Anul 1968 a constituit unul din momentele de tensiune maximă în relațiile româno-sovietice, dată fiind neparticiparea R.S.R. la invazia sovietică din Cehoslovacia și condamnarea de către liderul de la București a acestui act. Discursul lui N. Ceaușescu la mitingul din 21 august 1968, care semnală angajarea României pe făgașul unei politici de independență față de U.R.S.S., a reprezentat încă un imbold pentru cercetători de a revizui conceptele istorice rolleriene. Astfel, revista „Anale de istorie”, editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice al C.C. al P.C.R., publica în 1968, nr. 3 articolul „Înfăptuirea unității naționale – deziderat fundamental al luptei poporului român”, semnat de Mircea Mușat, în care, pentru prima dată în istoriografia din R.S.R., s-au făcut referiri explicite la unirea Basarabiei cu România.⁹

Pe de altă parte, U.R.S.S. amplifică războiul propagandistic ce viza România prin demararea unor acțiuni de contracarare a influenței românești în R.S.S.M. în care sunt angajate toate instituțiile de propagandă, culturale și științifice sovietice. Savanții instituțiilor academice din Chișinău și din Moscova sunt chemați să demaște „falsificatorii” istoriei R.S.S.M. prin publicarea unor lucrări cu tematică antiromânească. În anul 1969, la Chișinău, sunt publicate două lucrări în limbile rusă și română care supun unei critici acerbe „Sfatul Țării” și hotărârile adoptate de această instituție reprezentativă din Basarabia, iar deputații care au votat unirea sunt caracterizați în termenii cei mai denigratori. Este vorba de lucrările „Predatel'skaia rol Statul Țării” (*Rolul trădător al Sfatului Țării*) și „Torjestvo istoriceskoi spravedlivosti. 1918 i 1940 godi v sud'bah moldavskogo naroda” (*Triumful adevărului istoric. Anii 1918 și 1940 în destinul poporului moldovenes*).¹⁰

În nota informativă din 3 august 1973 „Cu privire la unele neajunsuri și omisiuni în *Micul Dicționar Enciclopedic*, editat în anul 1972 de către Editura Enciclopedică în limba română”, semnată de Petru Lucinschi, secretar pentru ideologie al C.C. al P.C.M., autorii dicționarului erau criticați deoarece reflectau „tendențios” unirea Basarabiei cu România în anul 1918 și „nu spuneau nimic despre faptul că «votarea» în Sfatul Țării s-a făcut sub presiunea baionetelor române, în condițiile șantajului politic și falsificărilor”.¹¹

La începutul anilor 1970, deși nu tolera noul curent istoriografic din România, conducerea sovietică nu s-a angajat în discuții deschise cu partea română, autorizând instituțiile academice din capitala U.R.S.S. și R.S.S.M. să combată tezele „falsificatoare” ale istoriografiei române. Pe

⁶ *Ibidem*, p. 166

⁷ Elena Negru, Gheorghe Negru, *Cursul deosebit al României*..., vol. 1, p. 155

⁸ *Ibidem*, p. 24

⁹ Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul războiului rece 1945-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2015, p. 167

¹⁰ D.I. Antoniuik, S.Ia. Afteniuk, A.S. Esaulenko, M.B. Itkis, *Rolul trădător al Sfatului Țării*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1969; S.K. Brăseakin, M.K. Sătnik, *Torjestvo istoriceskoi spravedlivosti. 1918 i 1940 godi v sud'bah moldavskogo naroda Chișinău*, Cartea Moldovenească, 1970.

¹¹ Elena Negru, Gheorghe Negru, *Cursul deosebit al României*..., vol. 1, p. 583.

măsură ce România urma cursul autonom în politica internă și externă, iar istoricii publicau studii și lucrări care contraveneau tezelor istoriografiei sovietice, în dispută se implică și diplomația sovietică. Expresie a unei stări de nervozitate, demersurile diplomației sovietice urmăreau exercitarea presiunilor politice asupra conducerii R.S.R. cu scopul interzicerii apariției unor lucrări care subminau, chipurile, relațiile „de prietenie” sovieto-române. Astfel, la 11 octombrie 1974, N.N. Rodionov, adjunctul ministrului afacerilor externe al U.R.S.S., a făcut o comunicare verbală ambasadorului R.S.R. la Moscova în legătură cu unele aprecieri ale istoricilor români privind Basarabia și Bucovina de Nord, înmânând la sfârșitul convorbirii „un text scris sub formă de pro-memoria”¹² în a care se sublinia: „În ultimul timp, în România a apărut o serie de materiale, în care, în pofida faptelor istorice cunoscute, se justifică, în esență, anexarea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către România regală, în anul 1918. Aceste acțiuni agresive sunt prezentate drept rezultat, chipurile, «al luptei maselor largi populare din România». Asemenea afirmații sunt conținute, de exemplu, și în broșura lui V. Curticăpeanu „Formarea națiunii române și a statului național unitar român”, editată în tiraj de masă, în luna mai a.c. de către Editura Politică a RSR, în „Micul dicționar enciclopedic” (București, 1972) și în broșurile „România” și „România și istoria ei”, editate în acest an de către editura enciclopedică a R.S.R. ș.a.m.d. În același timp, drept «argumente» se fac referiri la hotărârea Consiliului contrarevoluționar uzurpator de ținut al burgheziei naționaliste moldovene „Sfatul Țării” și al „Congresului general burghezo-moșieresc român al Bucovinei”, prin care guvernul regal al României a încercat să acopere actul de acaparare a Basarabiei și Bucovinei de Nord”.

În comunicarea verbală amintită, N.N. Rodionov dezaproba încercările savanților români de a aduce la cunoștința cercurilor academice internaționale adevărul despre Basarabia. Oficialul sovietic făcea referiri la Congresul al III - lea internațional de studii sud-est-europene de la București, din luna septembrie 1974, unde „delegația română a considerat posibil să difuzeze un referat care conține teza că Basarabia a intrat, chipurile, în componența statului român, în anul 1918, pe baza votului din „Sfatul Țării”. În continuare, N.N. Rodionov atrăgea atenția ambasadorului român că „acest vot a fost o înscenare a României regale în condițiile ocupării Basarabiei de către trupele române și înăbușirii prin forță a luptelor maselor muncitoare, care s-au ridicat în apărarea puterii Sovietelor, împotriva smulgerii acestei regiuni de la Rusia revoluționară”¹³.

În încheierea comunicării verbale se arăta că „publicarea unor asemenea materiale, conținând aprecieri și concluzii falsificate, încercările de a atrage atenția reuniunilor internaționale nu pot să nu provoace nedumerire” și că „toate acestea pot fi folosite numai în interesul acelor forțe care ar dori să submineze prietenia sovieto-română, să zdruncine colaborarea noastră”. Totodată, se solicita intervenția conducerii României „pentru neadmiterea apariției unor asemenea publicații care aduc daune întăririi relațiilor prietenești existente între țările noastre”¹⁴.

Acest demers al diplomației sovietice a provocat vâlvă la C.C. al P.C.R. La 15 octombrie 1974, N.Ceaușescu, aducând la cunoștința membrilor C.P.Ex. conținutul comunicării prezentate de N.N. Rodionov, considera că ambasadorul Gheorghe Badrus „a procedat greșit primind nota”, fără să răspundă la acuzațiile părții sovietice. Secretarul general al P.C.R., sublinia că România nu putea accepta această notă, cerând să fie respinsă „în mod corespunzător – politicos, dar foarte ferm pentru că constituia o denaturare a realității istorice”¹⁵. Reiterând că partea română nu putea să accepte ideile istoriografiei oficiale sovietice privind Basarabia, N.Ceaușescu menționa: „Alta este problema că România nu a ridicat probleme teritoriale și alta este o discuție între istorici. Este cu totul altceva! Ar însemna să acreditezi ideea că țarismul a eliberat Basarabia, că tratatul cu turcii este un tratat eliberator, înseamnă să justifici toată politica colonială și de dominație pe care nu o acceptăm și nici nu o putem accepta. În fond, o singură dată basarabenii au putut să hotărască liber – în 1918 - și atunci au hotărât în Sfatul Țării, dar, totuși nu prin Sfatul Țării - sunt documente - care arată că populația din sate și comune au hotărât să se alipească la România”¹⁶.

La 27 iunie 1975, I. Bodiul, expedia la C.C. al P.C.U.S. un „Memoriu despre faptele de falsificare în Republica Socialistă România a evenimentelor istorice și măsurile privind preîntâmpinarea

¹² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a României (în continuare: AMAER), fond URSS-RSR, 220/1974, dosar 5222, fila 10

¹³ AMAER, fond URSS-RSR, 220/1974, dosar 5222, filele 7 - 8

¹⁴ Ibidem, fila 9

¹⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 111/1974, fila 63; Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice, 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013, p. 347

¹⁶ Ibidem

consecințelor lor negative în Moldova”, în care sesiza despre evoluțiile concepțiilor istoriografice din România referitoare la „multe chestiuni principiale legate de istoria apariției și dezvoltării statului român, a națiunii române, a relațiilor ruso - române, sovieto - române și a istoriei Moldovei”. Totodată, liderul C.C. al P.C.M. informa superiorii săi de la Moscova că „în ultimii cinci ani”, editurile din Moldova au publicat „peste 80 de lucrări ce conțin critici la adresa autorilor români contemporani care falsifică trecutul și prezentul poporului moldovenesc”. În aceste publicații erau “demascate încercările autorilor români de a evita și a trece sub tăcere tendințele acaparatoare ale conducătorilor români din trecut, de a lipsi poporul moldovenesc de statalitate și de posibilitatea de a construi socialismul în familia unită a popoarelor sovietice”. De asemenea, cercetătorii din R.S.S.M. au „respins cu hotărâre intenția de a imprima luptei revoluționare din ținut o tendință proromână; se demască rolul trădător al Sfatului Țării, organ contrarevoluționar burgeozo-moșieresc...”¹⁷.

Revistele sovietice de istorie, publică, în a doua jumătate a anului 1975, o serie de materiale, semnate de autori de la Moscova și Chișinău, în care se pune accent pe combaterea ideilor privind legitimitatea votului „Sfatului Țării” și intrării Basarabiei în componența statului român unitar la 27 martie 1918. Intrarea trupelor române în Basarabia la începutul lunii ianuarie 1918 în Basarabia este calificată drept „intervenție împotriva țării sovietelor”, iar actul unirii Basarabiei cu România – consecință a unirii eforturilor capitalismului mondial¹⁸. S.Ia. Afteniuk, membru corespondent al A.Ș. a R.S.S.M., acreditează ideea că „Sfatul Țării” de la Chișinău nu a avut legitimitate politică, iar votul din 27 martie 1918 a fost ilegal, deoarece el nu s-ar fi bazat pe liberul consimțământ al deputaților, ci pe mijloace demagogice, șantaj și mituire¹⁹.

În 1975, în România este publicată ediția a doua a lucrării de sinteză „*Formarea statului național unitar român*” de Constantin C. Giurescu. Deoarece ediția din 1971 „nu prezenta toate momentele și etapele procesului de desăvârșire a statului național unitar român la sfârșitul anului 1918, omițând unirea Bucovinei cu România și făcând o referire succintă la unirea Basarabiei”²⁰, în ediția a doua, din 1975, au fost operate schimbări de titluri și conținut. Astfel, capitolul „*Unirea Transilvaniei cu România*” ce purta titlul „*Desăvârșirea statului național unitar român*” era completat cu un subcapitol nou intitulat „*Unirea Basarabiei cu România*”. În prefața lucrării a fost inserat un text nou în care se arăta că în rezultatul primului război mondial „populația românească din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, covârșitor majoritară, a hotărât, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, pe baza dreptului de autodeterminare, unirea cu România”. În continuare se preciza: „Cu trei zile mai înainte s-a înfăptuit unirea Bucovinei cu România. Mai înainte încă, la 27 martie /9 aprilie 1918, Sfatul Țării, la Chișinău, hotărâse unirea Basarabiei cu România”²¹.

Textul subcapitolului consacrat unirii Basarabiei cu România conținea aprecieri referitoare la actul unirii din 1 decembrie 1918, subliniindu-se explicit că desăvârșirea unității naționale „se produce cronologic, în trei etape: 1) unirea Basarabiei, 2) unirea Bucovinei, 3) unirea Transilvaniei, Banatului și Maramureșului”. De asemenea, în același subcapitol, era reprodușă și declarația de unire a Basarabiei cu România din 27 martie 1918, precizându-se că acest text a fost adoptat de „Sfatul Țării” cu 86 de voturi pentru, 3 contra și 36 de abțineri²². Pentru a înlătura confuziile în legătură cu teritoriul dintre Nistru și Prut, nota de subsol preciza că „la 26 iunie 1940 când, în urma prăbușirii aliaților ei, Franța și Polonia, România se afla izolată, și în urma unui ultimatum al Moscovei, Basarabia, jumătatea de Nord a Bucovinei și partea de nord – vest al județului Dorohoi au fost încorporate de U.R.S.S.”²³.

În anii 1976 - 1979 liderii de la Kremlin au întreprins mai multe tentative de constrângere a conducerii P.C.R. să recunoască „națiunea moldovenească”, însoțite de o accentuată campanie de presiune asupra României. Tensiunea extremă în relațiile sovieto – române s-a transferat în mod vizibil și pe terenul istoriografiei, date fiind nereușitele liderilor de la Kremlin de a impune

¹⁷ Elena Negru, Gheorghe Negru, „*Cursul deosebit al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente, vol. 2 (1976-1989)*”, Chișinău, Tehnica-Info, 2016, p. 13

¹⁸ V. N. Vinogradov, *Intervenția 1918 goda v Bessarabii - zveno mejdunarodnogo zagovora protiv sovetskoi Rossii*, în „Voprosi istorii”, nr. 3, 1975

¹⁹ S. Ia. Afteniuk, *Bor'ba za vlast sovetov v Bessarabii*, în „Istoria SSSR”, nr. 4, 1975, p. 30

²⁰ Ion Zainea, *Istoriografia română și cenzura comunistă*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010, pp. 83-84

²¹ Ibidem, p. 84. S. Ia. Afteniuk, *Bor'ba za vlast sovetov v Bessarabii*, în „Istoria SSSR”, nr. 4, 1975, p. 30

²² Ion Zainea, *Istoriografia română și cenzura comunistă*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2010, pp. 83-84

²³ Ibidem

conducerii de la București viziunea sovietică asupra istoriei românilor. Documentele atestă că în anul 1978 aceste tensiuni au atins cote maxime. Dovadă stau cele trei note informative din 7 aprilie, 11 mai și 20 iulie 1978, în care prim-secretarul C.C. al P.C.M. informa conducerea de la Moscova despre „intensificarea propagandei naționaliste care lezează interesele U.R.S.S.”. În aceste documente, pe lângă critica altor aspecte ale istoriografiei românești, este blamată ideea desăvârșirii unității naționale, inclusiv a unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918.

În nota din 7 aprilie 1978, I. Bodiul sesiza conducerea C.C. al P.C.U.S. în legătură cu afirmațiile „tendențioase” din volumul „*Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român*”, editat de Ministerul Învățământului Public al R.S.R. ca manual pentru studenți, în care Basarabia și Bucovina de Nord erau prezentate ca „provincii românești istorice, aflate sub dominație străină”, iar unirea din 27 martie 1918 - „ca rezultat al luptei populației din ținut pentru eliberarea națională, în baza principiilor leniniste de autodeterminare până la separarea de Rusia țaristă...”²⁴.

În nota din 11 mai 1978, erau criticate alte studii „tendențioase” din R.S.R., printre care articolul lui M. Mușat, publicat în „*Anale de istorie*” (nr.6/1977), în care se menționa că „...pe 27 martie 1918, Basarabia, prin voința poporului, s-a unit cu România”²⁵.

În „Nota informativă cu privire la intensificarea în România a campaniei propagandistice ce lezează interesele U.R.S.S.” din 20 iulie 1978, I. Bodiul, atenționa Moscova în legătură cu „extinderea considerabilă (în R.S.R.- n.n) a campaniei de falsificare a principalelor evenimente istorice și a concepțiilor obiective despre Moldova...”, care căpăta „un caracter clar antimoldovenesc, antirusesc și antisovietic”. Teza istoriografiei din R.S.R. potrivit căreia hotărârea Sfatului Țării de unire „a Republicii Moldovenești cu Patria-mamă România” era expresia „voinței maselor populare largi” constituia, în opinia lui I. Bodiul, o dovadă a unei „abordări antisovietice, cu pretenții teritoriale directe față de U.R.S.S.”²⁶.

În 1978, editurile din Moscova și Chișinău publică mai multe lucrări cu scopul combaterii tezilor istoriografiei din R.S.R., în special a celor cu privire la Basarabia și unirea ei cu România. Edificator este volumul „*Victoria puterii sovietice în Moldova*” (Moscova, Nauka, 1978), elaborat de cercetători ai Institutului de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.M. și Institutului de Istorie al A.Ș. a R.S.S.M., ce conține invective la adresa Sfatului Țării și a deputaților care s-au pronunțat pentru autonomia Basarabiei și unirea ei cu România. Autorii lucrării, D. I. Antoniuk, S.I. Afteniuk, A.S. Esaulenko, A.A. Zavtur, N.D. Roitman și D. E. Șemiakov, polemizează cu „istoricii burghezi – falsificatori” din Occident, reproșându-le preluarea „născocirilor calomnioase ale istoricilor burghezi din anii 1920 - 1930” în privința Basarabiei.

Potrivit ambasadorului român la Moscova, Gh.Badrus, pe autorii lucrării sus-menționate cel mai mult îi deranja faptul că istoricii din Occident „atacă tocmai tezele pe care ei, ca și întreaga istoriografie sovietică, în special din R.S.S.M., doresc să le acrediteze și să le justifice, împotriva faptelor istorice, și anume: existența «unui popor moldovenesc», existența unei «națiuni moldovenești»; dreptul acesteia la o statalitate națională separată; caracterul «reacționar» al «Sfatului Țării» și al hotărârii sale de unire a Basarabiei cu România”²⁷.

Totodată, în anul 1979, în plină campanie a războiului istoriografic și diplomatic al U.R.S.S. privind problema basarabeană, ziarele și revistele din R.S.S.M. au publicat recenzii la lucrări care apăruseră cu doi ani în urmă, iar librăriile din Moscova repun în vânzare o serie de lucrări ale autorilor de la Moscova și Chișinău „scoase din vânzare cu câțiva ani în urmă”²⁸ care denaturau aspecte din istoria Basarabiei, în speță cele legate de unirea din 1918.

La începutul anilor 1980 în U.R.S.S. și R.S.S.M. este reluată cu o mai mare intensitate disputa istoriografică sovieto-română în contextul adoptării la plenara C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982 a „noii concepții istorice”. Drept urmare, Prezidiul Academiei de Științe a U.R.S.S. adoptă la 24 martie 1983 dispoziția 068 „Cu privire la măsurile științifice în legătură cu «noua concepție istorică» în RSR”. La rândul său, Prezidiul A.Ș. a R.S.S.M. adoptă, la 8 iunie 1983 hotărârea „Cu privire la măsurile Secției Științe Sociale a A.Ș. a R.S.S.M. în vederea îndeplinirii dispoziției nr. 068

²⁴ Ion Zainea, op.cit., pp. 84; 242-243

²⁵ Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit”..., vol. 2, p. 251

²⁶ Ibidem, p. 256

²⁷ Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit”..., vol. 2. 268

²⁸ AMAER, fond 220/1979, URSS-RSR, dosar 2231, fila 26

a Prezidiului A.Ş. a U.R.S.S. din 24.03.1983 „Cu privire la măsurile științifice în legătură cu «noua concepție istorică» în R.S.R.”.

Răspunzând acestor directive, instituțiile academice demarează acțiuni în vederea elaborării sau republicării unor lucrări ce trebuiau să combată tezele istoriografiei române despre unirea tuturor pământurilor românești și înfăptuirea marii uniri din 1918. Continuând tradiția anilor precedenți, în planul publicațiilor savanților de la Chișinău figura și editarea unei broșuri privind „rolul trădător al „Sfatului Țării”²⁹.

În condițiile politicii de transparență inițiate de M. Gorbaciov în anul 1985, atacurile instituțiilor oficiale din U.R.S.S. și R.S.S.M. împotriva istoriografiei române scad din intensitate. Totuși, istoriografia românească continuă să fie atent monitorizată, astfel că fiecare apariție editorială care nu convenea Moscovei să fie imediat taxată. Un caz aparte a constituit interzicerea difuzării în U.R.S.S a numărului 10/1987 al revistei române de limbă rusă „Rumânskaia literatura”. Motivul pentru care partea sovietică a oprit difuzarea revistei era articolul „România din anii primului război mondial”, inserat în acest număr, în care cenzorii de la întreprinderea sovietică „Mejdunarodnaia kniga” au depistat „neconcordanțe” cu punctul de vedere sovietic.

În legătură cu acest caz, la 15 decembrie 1987, I. E. Vorobiov, consilier în sectorul România la Direcția țărilor socialiste sud-est europene din M.A.E. al Uniunii Sovietice, a invitat la M.A.E. sovietic pe I. Râpan, consilier la ambasada R.S.R. la Moscova, căruia, pe baza unui text scris, din însărcinarea conducerii M.A.E. al U.R.S.S., i-a comunicat următoarele:

„Constatăm cu mare satisfacție că relațiile noastre se dezvoltă tot mai activ, se întreprind multe acțiuni pentru adâncirea colaborării pe multiple planuri. Tocmai în acest spirit noi facem totul pentru educarea unor sentimente bune, cu adevărat frățești față de poporul român, ne străduim ca nimic să nu poată să umbrească relațiile noastre, să împiedice dezvoltarea relațiilor bilaterale. O activitate mare în această direcție o desfășoară Asociația de Prietenie Sovieto-Română, mijloacele de informare în masă.

Totodată, apar și unele dificultăți. Între noi există o înțelegere ca problemele interferente („smejnîe”) din istoria țărilor noastre să formeze obiectul dezbaterilor numai dintre oamenii noștri de știință și să nu fie aduse în paginile presei periodice pentru a nu introduce oarecare semințe de neîncredere în relațiile dintre popoarele noastre. De aceea, nu este suficient de clar de ce articole ale autorilor dumneavoastră, între care nu numai oameni de știință, referitoare la tematica mai sus menționată, apar totuși, cu atât mai mult în publicațiile în limba rusă destinate pentru difuzarea în U.R.S.S.”.

Principalul motiv al interzicerii difuzării revistei „Rumânskaia literatura”, potrivit oficialului sovietic, erau „tezele inacceptabile” ce „nu corespundeau spiritului relațiilor sovieto-române”. În plus, după cum explica I. E. Vorobiov, partea sovietică a recurs la oprirea difuzării revistei, deoarece „în condițiile informării largi a opiniei publice („glasnost”) ar fi greu să nu se reacționeze la cerința de a da explicații în legătură cu unele teze inacceptabile conținute în acest articol”.

În intervenția sa, I. Râpan arăta că autorii români în scrierea materialelor „respectă adevărul istoric”, în timp ce „în diverse materiale pe teme de istorie, publicate în U.R.S.S. , îndeosebi în R.S.S.Moldovenească, se vehiculează teze inacceptabile și se fac etichetări, unele chiar jignitoare, la adresa poporului român”³⁰.

În nota ambasadei R.S.R. la Moscova, adresată M.A.E. român, din 1 aprilie 1988, se arăta că „în perioada ianuarie 1987 – martie 1988, în U.R.S.S. au continuat să apară articole și lucrări cuprinzând aprecieri neștiințifice privind momente din istoria poporului nostru, în special istoria Moldovei în secolele XVI-XIX, evenimentele din perioada 1918-1940 și participarea României la cel de-al doilea război mondial”. Documentul semnalează că în materialele publicate în R.S.S.M., care evocă evenimentele anului 1918, „se folosește un limbaj dur, jignitor la adresa soldaților români, numiți «intervenționiști», «cotropitori», «ocupanți» etc”. În articolul „Nu vom îngădui niciun fel de represii” (Moldova socialistă, 3.01.1988), „se arată că în decembrie 1917 unitățile militare române «au cotropit» orașul Cahul, târgul Leova și câteva sate, acesta fiind «primul act al campaniei tâlhărești întreprinse de statele imperialiste»”. Într-un alt articol intitulat „Triumful principiilor leniniste

²⁹ Ibidem, fila 5

³⁰ Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit”..., vol. 2, p. 471

ale puterii poporului” (Tinerimea Moldovei, 8.01.1988), „se menționează că România regală colabora cu țările Antantei și cu Sfatul Țării – «organ trădător și antipopular», că «ocupanții au transformat de fapt aceste raioane în colonia lor»”³¹.

Ambasada română la Moscova informa, la 13 iunie 1988, M.A.E. al R.S.R. despre practicile din „ultimii ani” ale editurii sovietice „Progres” de cenzurare a unor materiale scrise de autori români, destinate publicării în buletinul „Orizonturi românești” al ambasadei, difuzat în U.R.S.S. . Reprezentanții editurii aveau obiecții față de articolele consacrate unirii din 27 martie 1918 și participării României la primul război mondial. Motivând că aceste materiale conțineau anumite cuvinte sau fraze „inacceptabile”, din punctul de vedere sovietic, sau idei ce nu coincideau cu „pozițiile istoriografie sovietice”, reprezentanții editurii cereau scoaterea unor pasaje sau oprirea publicării materialelor respective³².

Partea sovietică nu a încetat să dezavueze istoriografia din România până la sfârșitul anilor 1980, respingând tezele privind legitimitatea unirii din 27 martie 1918 a Basarabiei cu România, care în opinia U.R.S.S. constituia „un atentat la statul moldovenesc și o expresie a pretențiilor teritoriale directe față de U.R.S.S.”, iar materialele în care își găsesc reflectare cunoscutele aprecieri negative ale istoriografiei sovietice referitoare la unirea Basarabiei cu România continuă să fie publicate în presa din U.R.S.S. până în anul 1990.

³¹ AMAER fond 220/1987, URSS-RSR, dosar 1181, nenumărat

³² Ibidem, dosar 1148, filele 41; 42

³³ Vasile Buga, *Evoluția disputei istoriografice româno-sovietice în anii 1980*, în Gheorghe Cliveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, coord. Centenar Sfatul Țării: 1917-2017. Materialele Conferinței Științifice internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017, Chișinău, 2017, p. 716.

DUREREA CARE NU SE STINGE (Mărturiile unui deportat care a cunoscut surghiunul siberian)

Veronica Pârlea-Conovali*

Istoricul Nicolae Bălcescu spunea: „*Istoria este cea dintâi carte a unei națiuni*”.

Eu consider că poporul care nu-și cunoaște istoria nu are viitor. Locuitorii Republicii Moldova, români-moldoveni, așezați cu traiul pe teritoriul dintre Prut și Nistru, din anul 1812, au trecut prin multe și grele încercări.

Totul a început pe 16 mai 1812, după terminarea războiului ruso-turc, prin semnarea tratatului cunoscut drept Pacea de la București. Conform acestui tratat, teritoriul istoric al Țării Moldova dintre Prut, Dunăre și Nistru a fost anexat la Rusia. Imperiul Otoman oferea rușilor ceea ce nu le aparținea, ultimii nu puneau întrebări. După 1813, această palmă de pământ a fost numită Basarabia. Numele respectiv era impropriu, deoarece, din punct de vedere geografic, numele „Basarabia” desemna numai partea de sud a teritoriului cuprins între Nistru, Dunăre și Marea Neagră. Prin extinderea acestei denumiri peste teritoriul Moldovei de la răsărit de Prut s-a încercat să se camufleze dimensiunile reale ale spațiului anexat de către Imperiul Rus. Teritoriul anexat cuprindea 45.630 km², cu o populație de 500.000 de oameni, dintre care 86,7% erau români.

Pentru a înstrăina populația de Țara-mamă, Imperiul Rus a făcut presiuni enorme asupra populației, a fost introdus sistemul rusesc de guvernare, s-a interzis predarea limbii române în școli, nu se permitea să se țină slujbele bisericești în limba română. A fost introdusă limba rusă în actele de administrație publică. Tinerilor, înrolați în armată, și se impunea să învețe limba rusă. Au dorit să transforme acest pământ în teritoriu „rusesc”, strămutând băștinașii în alte regiuni nepopulate ale imperiului, iar aici au adus alte etnii, cum ar fi: ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, germani etc.

Din anul 1812 și până în 1918, Basarabia a fost folosită de Rusia Țaristă, în plan economic, ca furnizoare de materie primă pentru propria piață internă și externă.

A urmat un secol de distrugeri. Soarta Basarabiei se va schimba în timpul și la finele Primului Război Mondial (1914-1918). În anul 1917, în Basarabia, ia amploare lupta pentru autodeterminarea națională. A urmat un șir de evenimente care s-au încununat cu crearea organului reprezentativ suprem al Basarabiei autonome, Sfatul Țării (23 octombrie 1917). Iar, la 21 noiembrie 1917, 150 de deputați l-au ales, în unanimitate, ca Președinte al Sfatului Țării pe Ion Inculeț. Sfatul Țării a votat declarații, a constituit primul guvern, a întrunit mai multe ședințe, iar, la 27 martie 1918, într-o ședință solemnă, a fost votată hotărârea privind Unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România.

După terminarea Primului Război Mondial, are loc Conferința de Pace de la Paris, care și-a desfășurat lucrările între 18 ianuarie 1919 și 21 ianuarie 1920. Sarcina Conferinței a fost de a

* magistrul în istorie, scriitoare

elabora tratatul de pace cu statele învinse, dezbaterea noii configurații politico-financiare etc. Printre aceste obiective era și problema Basarabiei. În cadrul Conferinței de Pace de la Paris, delegația din București, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, s-a străduit să obțină recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România. Toate părțile contractante au recunoscut „*suveranitatea României asupra teritoriului Basarabia*”.

În timpul și în condițiile războiului, în lume a apărut primul stat comunist, Uniunea Sovietică. Bolșevicii, începând cu 1918 și până în 1940, au protestat și au declarat că nu vor recunoaște niciodată valabilitatea tratatului respectiv. Pe tot parcursul perioadei interbelice, URSS și-a manifestat pretențiile expansioniste.

În anul 1939, a izbucnit cel de-al Doilea Război Mondial, care i-a adus pe basarabeni sub o nouă ocupație, cea comunistă. Zădarnice au fost luptele membrilor organizațiilor „Arcașii lui Ștefan”, „Regina Maria”, „Sabia Dreptății”, „Partidul Libertății” etc., pentru a scăpa de noua urgie. Puterea venită avea structuri speciale, nemiloase, care nu cruța pe nimeni. Astfel, populația băștinașă a trecut printr-o serie de maltratări, cum ar fi: mobilizarea forțată la lucru pe șantierele industriale unionale, ca forță de muncă ieftină. Au fost organizate represiuni, arestări, deportări, împușcări. Unii erau împușcați, imediat, fără judecată, alții trimiși în lagăre. Acuzațiile erau neîntemeiate, banale, cum ar fi: întreținerea unei corespondențe cu rudele apropiate aflate în România, spionaj în favoarea României etc.

Deportările au fost cea mai cruntă politică pusă în practică de autoritățile sovietice. O cifră exactă a celor care au suferit între anii 1940-1953 nu se cunoaște. De organizarea deportărilor s-a ocupat Biroul Politic al CC al PC (b) al URSS, iar structurile NKVD-iste au fost baza logistică a mecanismului deportărilor.

Șeful NKVD-ului în RSS Moldovenească era tovarășul Goglidze, care, zilnic, îl informa pe tovarășul Stalin despre situația din teritoriu. Moscova știa că în Basarabia au activat multe partide și organizații burgheze, iar conducerea acestor formațiuni politice s-a refugiat în România, după alipirea teritoriului dintre Prut și Nistru la URSS. Rămășițele acestor partide și organizații, susținute activ de serviciile românești de spionaj, duc o propagandă antisovietică.

Șeful NKVD-ului, Goglidze, expedia listele celor bănuți Moscovei, în rândul lor intrând moșieri, comercianți, primari, jandarmi, profesori, preoți etc. Tot el cerea ca aceste elemente să fie strămutate în regiunile îndepărtate de nord-est ale URSS.

La 7 iunie 1941, NKVD-ul RSS Moldovenești a cerut 1315 vagoane pentru transportarea deportaților. Trebuie de spus că, deși indicațiile veneau de la Moscova, cei care le-au executat au fost din Basarabia. Aceștia erau oameni noi ai comuniștilor, care erau avansați în posturi și susținuți în activitatea profesională.

Au fost trei valuri de deportări: 12-13 iunie 1941; 6-7 iulie 1949; 31 martie-1 aprilie 1951.

Din anul 1940 și până în 1988, când ia amploare, oficial, Mișcarea de eliberare Națională, moldovenii români au trecut prin grele și dezastruoase încercări: mutilarea istoriei, limbii române, tradițiilor, împușcări, deportări, foamete etc.

Eu, ca istoric, am început să studiez această etapă dureroasă având un scop: să ne cunoaștem trecutul, istoria, să învățăm să ne cinsti eroii, să povestim generațiilor în creștere prin ce grozăvii au trecut basarabenii, să arătăm altor popoare cum ne-au distrus și cum putem renaște din cenușă.

Mai mult de două decenii, am tot ascultat durerea deportaților, publicând articole în presa republicană. În anul 2013, am editat cartea *Destăinuiri de pe lumea cealaltă*, în care am adunat soarta a zece familii ce au suferit din cauza regimului comunist.

Despre grozăviile deportărilor trebuie să se vorbească în familie, la școală, statul să fie promotorul unei hotărâri ca fiecare familie de deportați să-și povestească fără frică soarta (mulți și acum se tem), să se regizeze filme etc.

În anul 2015, am fost în Israel, la Institutul de Studiere a Holocaustului și am rămas impresionată cum evreii tratează problema lor națională legată de grozăviile din lagărele morții nemțești. M-am gândit că ar fi bine să luăm de la ei exemplu.

Astăzi, onorată asistență, vin în fața Dumneavoastră cu mărturiile dlui Nicolae Mogoreanu, descendent dintr-o familie de „chiaburi”, conform denunțului secret al unui agent special cu numele de cod „Grom”.

Nicolae Mogoreanu s-a născut la 2 martie 1944, în satul Ruseni, raionul Edineț, în familia Iuliei și a lui Vladimir Mogoreanu.

Între anii 1951-1958, învață în școala primară din Extremul Orient (până în clasa a VII-a), unde fusese deportat cu părinții. Între 1958-1961, urmează școala din satul Parcova, raionul Edineț. În 1961 este înmatriculat la Institutul Agricol.

În perioada 1963-1966, este încorporat în rândurile Armatei Sovietice, iar, după demobilizare, continuă studiile la Institutul Politehnic, pe care îl absolvă în 1967.

Din 1967 până în prezent a deținut diferite funcții în cadrul Universității Tehnice.

Între anii 1973 și 1976 își face studiile de doctorat la Institutul de Oțel și Aliaje din Moscova. Trece toate treptele didactice, asistent, lector universitar, conferențiar etc.

În perioada 1980-1987 este șeful Departamentului investigații științifice. Decan al Facultății de Energetică în anii 1989-2000.

Din 2009, este șef de departament la UTM. După 1989, a fost la stagii în Rusia, Cehoslovacia, Germania, India, Franța, Canada, SUA etc.

În cadrul Universității, predă studenților cursurile: *Utilaje electrice, Echipament electric* etc. A publicat peste 95 de articole, 3 brevete, 11 monografii, are numeroase participări la conferințele și simpozioanele naționale, internaționale și mondiale. S-a implicat activ în proiectul SEETEC, MOL-2601, Conservarea Energiei.

Este Președintele Asociației Consumatorilor de Energie din Moldova, membru al Consiliului de Conducere al Confederației Naționale a Patronatelor, membru al grupului de lucru al Comisiei de Stat pentru Supravegherea activității de întreprinzător etc.

În 2001, la București, i s-a decernat Premiul „Constantin Budeanu” al Academiei Române, pentru lucrarea *Electrotermie și electrotehnologii*. În mapa personală, există 3 diplome a senatului Universității pentru diferite activități didactice. În anul 2013 a primit felicitări cu ocazia zilei de naștere de la Președintele Parlamentului Republicii Moldova. Mai sunt încă multe diplome și mențiuni care încununează activitatea acestei distinse personalitate.

De câteva ori mi s-a spus să nu mai scriu despre deportați, căci s-au scris atâtea.

De fiecare dată mă întristez, dar tac, nu fac comentarii, deși aş putea spune multe... Prefer să continui aceeași linie, să scriu. Intuitiv, simt că doar câteva procente dintre cei care au suferit în urma acestui coșmar au fost auziți, ascultați. Când descopăr încă o familie de deportați de la care aflu noi mărturii ce nu au fost publicate nicăieri, nu pot rămâne indiferentă, urmașii noștri trebuie să le știe pe toate.

În fața mea, pe masa de scris, stă întinsă harta *Ніч Нїааòñèèò Нїòèàèèñòè÷ăñèèò Дăнїоáèèè*, editată în 1991, la Moscova, de Comitetul de Geodezie și Cartografie al URSS. Departe de Basarabia se află orașelul Cegdomîn, din regiunea Habarovsk, unde se extrage cărbune în cantități mici. Aici a fost deportată familia Mogorenilor din satul Ruseni, raionul Edineț: Maria Mogoreanu - născută în 1892, care, la momentul deportării, avea 57 de ani -; Iulia Mogoreanu - născută la 6 iulie 1924, care avea pe atunci 25 de ani -; fii ei, Iacob - născut în 1942 -; Nicolae - născut în 1944 - și Alexandru, - născut în 1946 -. Copiii aveau între 3-5 ani. Când a fost ridicată, familia îl îngrijea și pe verișorul Grigorii Mogoreanu, de doar 5 anișori. Mama băiatului era arestată de autorități, iar tatăl rămăsese peste Prut, odată cu închiderea hotarelor, în 1944. Grigorii Mogoreanu a urmat calea deportaților alături de verișorii săi.

De ce au fost deportați acești oameni? De ce noile autorități au hotărât să-i ducă atât de departe de baștina lor? Toate acestea urma să le aflu de la un descendent al Mogorenilor, pentru că Președintele Asociației Culturale „Parcova-Nova”, Ion Bâlba, care mi-a vorbit, pentru prima oară, despre soarta acestei familii, nu putea să-mi răspundă. Așa m-am pomenit, într-o zi de toamnă, stând la sfat cu Nicolae Mogoreanu, profesor universitar, doctor în științe tehnice, decan al Facultății Energetice al UTM între anii 1989-2000, ultimul rămas în viață dintre cei trimiși în exil. Săptămâni întregi, el privea prin geamurile mici și opace ale vagoanelor, păzite de soldați înarmați, la cerul ba înstelat, ba însorit, și nu putea pricepe de ce nu mai coboară odată, de ce bunica și mama vorbesc în șoaptă, de ce opririle sunt atât de rare și de ce el trebuie să plece de acasă?

Discuția noastră a durat aproape 5 ore. Interlocutorul meu mi-a istorisit totul, de parcă ar fi fost chiar la sfânta spovedanie. La un moment dat, mi-am zis: „*Omul deștept, cu intelect puternic,*

prin vița lui deștept rămâne, indiferent de situații și regimuri. Și acum, peste ani, acele evenimente i-au rămas în memorie de parcă toate s-au întâmplat ieri."

Bunicul domnului profesor, Mitea Mogoreanu, era coborâtor dintr-o familie de răzeși. Marele cărturar și om de stat, Constantin Stere, în lucrarea sa *Documentări și lămuriri politice*, i-a consacrat câteva pagini. Am căutat să merg imediat la bibliotecă, unde am mai descoperit și un articol al regretatului jurnalist Ion Stici, *De neamul Mogorenilor*, publicat la 6 iulie 1999, când se împlineau 50 de ani de la deportările în masă din iulie 1949.

Marele cărturar Constantin Stere, născut în Ciripcău, județul Soroca, scrie: „Am făcut cunoștință cu Mitea Mogoreanu într-o seară, când, sosind cam târziu în Rusești, i-am cerut găzduire. În cerdac am fost întâmpinat de o frumusețe de bărbat, sprinten și înalt ca bradul, a cărui alură mi-a sugerat întrebarea: «Ai fost în garda imperială?»". Luându-și îndată poziția, mi-a «raportat» soldățește (vădit mașinal, în rusește): «Plutonierul major al escortei personale a Majestății Sale Imperiale țarul Nikolai al II-lea....».

Intrând în casă, care vădea o oarecare culturalitate, cum și belșug solid, - văzui în camera din față, pe perete, portretul regelui Ferdinand și al reginei Maria. Într-o cămăruță din spate am zărit însă și chipul încadrat al țarului Nikolai.

- Îl păstrați și pe acesta?

- De, sărmanul! Atâta vreme viața lui a fost în mâinile mele. Dumnezeu să-l ierte, ia îl țin acolo, să vadă din Cer că mai este un suflet creștinesc care-l pomenește. Dar pe ai noștri i-am pus aici, la lumină.

Redau aceste detalii pentru că cititorii să-și dea seama de fizionomia morală a omului. Dacă vom adăuga că Mitea Mogoreanu, răzeș de baștină, are în proprietate vreo 40 de hectare de pământ, că ține în arendă alte vreo 40, că are nu știu câte sute de oi și de porci, și zeci de cai și de vite cornute – consider că pentru oricine caracteristica lui socială nu mai lasă nimic de dorit".

M-au bucurat aceste câteva rânduri și, încă o dată, am conștientizat cât de important este să scrii. Demult nu mai este nici scriitorul, nici eroul, dar noi putem citi despre ei și vor citi cei care vin după noi.

Acest Mitea Mogoreanu a avut 4 feciori – Ion, Alexandru, Vladimir și Nicolae. Cel din urmă a fost deportat în 1940 în Extremul Nord, orașul Nadim.

Profesorul Nicolae Mogoreanu este feciorul celui de-al treilea fiu, Vladimir. Iată ce povestește dumnealui despre ziua deportărilor: „Listele au fost pregătite din timp. De întocmirea lor se ocupau agenții speciali, care aveau misiunea să denunțe. Bunicul meu, Mitea Mogoreanu, era răzeș, gospodar cinstit, fruntaș în sat, cu hrisoave în ladă de la Ștefan cel Mare, membru al Partidului Liberal. Și acum în sat se spune «la Pădurea lui Mitea Mogoreanu», căci bunelul avea în posesie și o bună parte din pădure. Deci, în liste ne-au inclus, pentru că neamul nostru, cu adevărat, era foarte harnic și gospodăros. Către 1949, bunelul nu mai era în viață, a murit în 1940, la numai 56 de ani. Tata era la închisoare încă din 1947, venise de pe front fără un picior, dar l-au luat, incriminându-i niște crime pe care nu le-a comis. Capul familiei era bunica, Maria Mogoreanu, iar ordinul de arest a venit pe numele ei".

Am în mână un document secret, ținut în arhive până mai ieri, sub zeci de lacăte: „Din denunțurile agenților speciali, absolut secret, *ĖÑO „Ăđîî”* (probabil, este numele secret al agentului), informația a fost primită de către Anisimov Derjavin la data de 25/4-1949.

Mogorean Maria Procopie, cetățeanca satului Rusești, raionul Ocnița, RSSM, chiabură, are în gospodărie 38 de hectare de pământ, 200 de oi, 3 vaci cu lapte, porcine, folosește munca năimită. Doi feciori au fugit în România, unde și locuiesc, un fecior a fost deportat în 1941." Un alt agent special, cu numele secret *ĖÑO „Ăîěăöîîă”*, la rubrica „absolut secret", în aceeași zi, informa: „Mogoreanu Maria Procopie, până în anul 1940 a avut batoză cu aburi (*îăđîăăÿ îîěîöëëëă*), 50 de hectare de pământ, avea în arendă moară, multe animale.

În perioada ocupației 1941-1944, a avut doar pământ și animale."

Semnat – căpitan Anisimov este cel care a primit toată informația.

După cum am scris ceva mai înainte, erau deportate două femei și patru copii, toți fiind de 3-5 anișori.

Privesc atent la bărbatul din fața mea și aștept cu nerăbdare să-și adune gândurile, încărcate de dragoste față de mama și bunica, femeile care au rezistat greutăților doar pentru ca cei 4 băieți

să crească puternici și deștepți, adevărați bărbații din neamul Mogorenilor.

„Pe data de 5 iulie am tăiat porcul, că a doua zi era ziua de naștere a mamei sau poate că mama și bunica știau deja câte ceva. Bunica a cerut sare de la vecini pentru a săra carnea. Cu această carne bine sărată, cu făină de popușoi și câteva boarfe, ne-au urcat în mașini. Ne-au ridicat la 6 iulie, iar pe 28-29 august, am ajuns într-o localitate cu 30 de case și câteva barăci. În acest sătuc eram singura familie din Basarabia. Nu știam niciun cuvânt în limba rusă. Ne-au dus într-o baracă care semăna cu o sală de sport sau cu un depozit gol. Aici au fost cazate mai multe familii. Fiecare avea spațiul său, podeaua era însemnată cu cretă, nu aveai voie să treci peste linie, căci intrai pe teritoriul altei familii. Dacă treceau 10 cm peste linie, se certau, se băteau. Mai apoi, au început să facă pereți din scândură pentru a se separa unii de alții. La început, mama mea a lucrat la spălătul aurului.

Mai târziu, am fost mutați în alt sătuc, cu mai puține case. Mama lucra la un depozit mare de cartofi. Aici era ceva mai bine, mama ne lua cu ea, fierbea sau cocea cartofi și ne hrănea. În Cegdomîn ne-au dat o baracă cu pereți trainici, unde au trăit prizonierii de război sau deținuții politici. Ei munceau la construcția drumurilor, la căi ferate și alte lucrări. Aici intram în iarnă cu un poloboc de 200 kg de ciuperci murate, diferite pumușoare, cum ar fi merișoarele, din care făceam chiseliță. Țineam vaci, dar nu le scoteam la păscut, pentru că zona era mlăștinoasă și ele s-ar fi înecat în smârc. Fiecare din noi aduna iarbă ca vaca să aibă hrană.

Dacă la început nu prea aveam haine, apoi, cu încetul, am căpătat câte ceva. Ne-au dat la școală. Clasa noastră era împărțită în 3 sectoare - I, II și III - și aveam un singur învățător.

Între timp, a venit la noi și tata, eliberat din închisoare. El a început a scrie scrisori peste scrisori la Moscova”.

Interlocutorul meu îmi arată un document secret din dosarul personal al lui Vladimir Mogoreanu, expediat de „*Moscova Ministerului Afacerilor Lăuntrice al RSS Moldovenești*”, data de 7 septembrie 1955, secția specială nr. 1, în care scrie:

„Către Ministerul Afacerilor Interne al URSS s-a adresat cu cerere cetățeanul Mogoreanu Vladimir, participant la Marele Război pentru Apărarea Patriei, rănit în bătălie, invalid de grupa a II-a.

Mogoreanu roagă să-i fie eliberată familia, în componența căreia sunt mama, soția și copiii din localitățile de tip special.

Pentru a rezolva această întrebare, rog să fie executată următoarea hotărâre:

1. De studiat dosarul personal la Comisariatul Militar al cetățeanului Mogoreanu și de menționat dacă cu adevărat a făcut serviciul militar în Armata Sovietică și este invalid de război.

2. De interogat 2-3 martori care îl cunosc bine pe V. Mogoreanu și de văzut ce gospodărie a avut împreună cu tatăl lui, au folosit munca înămită, au avut alte surse de venit paralel cu cel agricol.

Îndeplinirea acestui ordin să fie încredințată unei persoane cu experiență. Dosarul nr. 2071 a 31 fișă; semnat – „șeful Secției speciale nr. 1 a Ministerului Afacerilor Interne a RSS Moldovenească, colonel Batișcev”.

La 5 octombrie 1955, Sovietul Miniștrilor al RSS Moldovenești, în Hotărârea nr. 426-55, a hotărât:

„1. Luând în considerație că Mogoreanu Vladimir Dumitru a făcut serviciul militar în rândurile Armatei Sovietice, este invalid de război, are la întreținere mama în vârstă și trei copii minori - de socotit posibilă întoarcerea la baștină din localitățile de tip special a Mariei Mogoreanu, născută în 1892, a fiului ei Vladimir, anul nașterii 1924, a nurerii Iulia, născută în 1924 și a copiilor lor minori, fără a le înapoia (retroceda) averea confiscată.” Semnatarii – locțiitorul președintelui Sovietului Miniștrilor MSSR, N. Melokov.

„Între timp noi continuam a ne duce traiul în acest groaznic exil. Odată cu venirea tatălui multe lucruri s-au schimbat. Am agonisit ceva bani și am cumpărat o casă cu o cameră și o tindă. Tata lucra în mină, mama, tot acolo, avea grijă de niște pompe ce aruncau afară apa ce se aduna în mină. Era o muncă grea, în apă rece, ea nu știa carte, nu știa rusește și au pus-o la acea dificilă operație. Bunica lucra femeie de serviciu la magazin, iar noaptea - paznic. Ne-a salvat și mașina de cusut «Zingher» a mamei, ea se pricepea și cosea pentru noi și pentru alții.

Nici tatei nu-i venea ușor, lucra așa, într-un picior, pentru că alte munci nu găseai.

Fratele Iacob mergea la școală, dar nu cunoștea rusa defel. Ne străduiam să-i ajutăm pe

părinți, vara lucram și noi în mină, curăteam de coajă bârnele care se montau în mină ca să țină podul. Pentru aceasta ni se dădeau ceva bani. La 3 km de sat mergeam la un râu să prindem pește, veneam cu căldările pline și câteva zile aveam mâncare din pește. Peștele îl țineam în minele părăsite, acolo era frig și el sta ca la păstrare în frigider. Vinerea trebuia să măturăm ograda. Primăvara săpam cei 25 de ari pentru a semăna pământul, a pune cartofi. Nimeni nu se eschiva de la obligații.

În orașelul Cegdomîn (a cărui denumire înseamnă piatră neagră, adică cărbune), 3 sferturi din populație erau deportați. Noi trăiam gard în gard cu directorul minei, peste drum era o familie cu un copil. Capul familiei era vânător, vâna păsări - găște, rațe -, aici erau foarte multe. Tot peste drum locuia o familie de evrei cu fântână în ogradă, de la ei luam apă. Iarna se făcea gheață în uluc, pe praguri și în jurul colacului fântânii, ne dădeau o rublă ca să spargem gheața.

Apoi tata a construit o casă nouă, din bârne, cu temelie de beton, care era cea mai frumoasă în sat. Așa cu un picior tata a ridicat în viața lui trei case.

Între timp, a venit din închisoare și mama verișorului Grigore. Ei au trecut cu traiul în altă parte. Timpul trecea și se schimba și satul. Printre cei deportați erau mulți intelectuali, nemți, evrei ș.a. La școală aveam profesori puternici. Medicii erau foarte buni. Când m-am întors la Parcova eram cel mai bun la matematică, chimie. Aveam probleme doar cu limba maternă, pe care o cunoșteam rău”.

Ascultând trista narațiune, eu caut să revin la drumul spre Siberia, pentru că mulți deportați anume la acest lung drum stăruie în relatarea lor cel mai mult. „În vagoane ne-au urcat la Ocnița, lucrurile mai de preț ni le-au luat soldații, pe drum au fost două opriri în cazuri de urgență majoră – un vagon s-a aprins, iar altul s-a stricat. Din când în când, îl opream acolo unde era apă pentru a ne spăla și spăla rufele – toți aveam păduchi. Aceste opriri durau câte o zi, femeile scoteau pirostriile și fierbeau din ce aveau la îndemână mâncare proaspătă.

Când m-am întors din Siberia, eram deja mare, trecusem în clasa a VIII-a. Clasele a VIII-a-X-a le-am făcut la Parcova, pentru că în comuna Ruseni, la acea vreme, nu era școală medie. La Parcova locuia o soră a bunicii, care n-a avut copii.”

Printre actele de pe masă zăresc și atestatul de absolvire a școlii din Parcova, raionul Edineț. Nicolae Mogoreanu și-a încheiat studiile cu nota „5”, a fost atestat doar la română și geografie cu nota „4”.

Am dorit să aflu cât mai multe lucruri despre sistemul de învățământ de cândva, îndeosebi viziunea personală asupra timpurilor de atunci, asupra destinului intelectualității. „Eu, personal, am început să citesc devreme. În Siberia fiecare elev primea 2-3 cărți pe care trebuia să le vândă. Desigur, până le vindeai, mai bine-zis până găseai cumpărător, le citeai. Noi eram 4 băieți, aveam în total 12 cărți, televizoare nu erau, de aceea timpul liber îl petreceam cu ochii în carte. Dragostea de lectură mi-a intrat în sânge, am făcut 3 ani serviciu militar, ofițerii mă dădeau exemplu de bun cititor. Din elita intelectualității basarabene pe atunci mulți au plecat în România, alții au fost exilați în Siberia. Astăzi, deși trăim în condiții mult mai bune, situația intelectualității din Republica Moldova nu e deloc îmbucurătoare”.

Povestitorul tace. Îl urmăresc privirea și simt amintirile îl dor încă, deși au trecut atâtea ani. Ca specialist, s-a învrednicit de înalte onoruri, este respectat, dar suferă și azi la gândul că ființele dragi lui au avut atâtea de îndurat. „Mama, spune profesorul Mogoreanu, avea săraca doar 25 de ani, 4 copii în grija ei și o muncă istovitoare. Acum, de-ar mai fi mama în viață, aș da orice să-i creez cele mai bune condiții, să-i compensez acei ani groaznici care i-au distrus sănătatea. Însă nu mai poți schimba nimic. Tata a decedat în 1998, avea tuberculoză din închisoare, dar fuma ca să nu aداuge în greutate, pentru că într-un picior îi venea greu să meargă.

Mama s-a stins din viață în 2000, doar doi ani a mai trăit fără tata.

Fratele Iacob, născut în 1942, a absolvit Institutul Politehnic, Facultatea de Energetică. A lucrat în sectorul energetic, apoi în Gosplan aproape două decenii. A ajuns la posturi înalte importante, a fost vice-ministru a Economiei în anii 1989-1991. Când s-a format structura CSI, cu sediul la Minsk, era reprezentantul Moldovei pe toate problemele tinerei republici. Apoi, a fost numit director al Terminalului Giurgiulești, dacă nu era fratele meu, nu știu dacă portul exista

astăzi. Persistau problemele teritoriale între Republica Moldova și Ucraina. Fratele s-a adresat fostului Președinte al Gosplanului, domnului Vladislav Cutîrchin, cu care, de pe vremuri, aveau legături strânse. Împreună, cu ajutorul vechilor relații, au adus de la Moscova actele, harta delimitării frontierelor între Ucraina și RSSM, altfel nu ar fi început construcția portului. Fratele a decedat în anul 2007.

Alexandru, mezinul, a absolvit Colegiul Feroviar. Mergând în vizită la fratele tatei, deportat, în 1940, în Extremul Nord, în orașul Nadîm, s-a stabilit cu traiul acolo. A ajuns la un post important în zona aceea. Era administrator principal pe toate formele de transport (pe uscat, pe apă, în aer). La serviciu, în 1981, a fost un accident mare, soldat cu moartea a 6 persoane, printre care și fratele Alexandru, avea doar 35 de ani. A urmat drumul lung din Nadîm spre satul natal, unde își doarme somnul de veci”.

Emoțiile m-au copleșit, încât abia îmi stăpânesc lacrimile. Mă întrebam: „Doamne, câtă durere poate îndura un suflet de om!” Această familie frumoasă cu rădăcini viguroase, pătimește într-un timp foarte mult, apoi se ridică, își demonstrează verticalitatea și dorința de a nu fi ruși de rădăcină, trec cu izbândă prin toate lipsurile, greutățile, chinurile impuse de un strașnic regim. Azi, după atâția ani, rănilor dor și dincolo de mormânt.

Profesorul Nicolae Mogoreanu - acum înțelege bine - poate ar fi atins și alte înălțimi în cariera sa de cercetător, dar dosarele deportaților, încă mulți ani, îi puneau piedici. În anul 1971, a fost emisă o directivă de a goli școlile superioare de profesorii care au fost deportați. Dumnealui era lector superior, pe atunci. În 1973, a plecat la Moscova, la doctorat. Se vânau cadrele care au fost deportate, feciorii de preoți, evreii cu rude în diasporă. A fost nevoit să meargă singur la secția de cadre, să scrie o anexă la biografie, căci, la admitere, nu scrisese totul despre părinți. Cu mare dragoste îl pomenește pe regretatul rector Sergiu Rădăușanu, care ținea mult la frații Iacob și Nicolae Mogoreanu, băieți deștepți și cu perspective, dar care, mereu, erau opriți în ascensiunea lor de cei care aveau misiuni speciale din Secția nr. 1, absolut secret. Rectorul îi susținea și îi apăra cum putea. Dar ei erau, atunci, mai mulți și purtau măști diferite.

Într-una din zile nu a mai putut răbda, a mers singur la Ministerul de Interne și a făcut declarație, povestindu-le tot despre scrisorile tatălui adresate Sovietului Suprem din Moscova. I-au arătat dosarul. Hotărârea Consiliului de Miniștri al Moldovei din anul 1955 le permitea întoarcerea în sat, dar aceasta nu însemna defel că familia Mogorenilor era reabilitată. Tot la Ministerul Afacerilor Interne, un locotenent-colonel, cu voce apăsată, le-a spus să scrie, pe viitor, corect biografia. „*Era absolut necesar să expuneți Dvs., precum și copiii Dvs. faptele acestea în biografie. Doar ați aparținut unei clase de «exploatați».* Deci, feciorul născut în 1970 trebuie să scrie că taică-său, bunelul, străbunica, au fost deportați”. Asta nu însemna altceva decât condamnarea pe viață a mai multor generații.

Mulți ani la rând, șeful Departamentului de investigații științifice, Nicolae Mogoreanu, nu putea pleca cu vreo misiune peste hotare. Era, deseori, inclus în liste, pregătea toate actele necesare, dar, când să plece, se găseau diferite motive și îl scoteau din listă. Teama că, într-o bună zi, poate fi concediat nu l-a părăsit până când Republica Moldova s-a declarat independentă. Regretă mult că, în acele timpuri, unii colegi se ridicau în picioare la ședința comitetului și-i respingeau candidatura pentru a merge la stagii în Germania, Ungaria, Cehoslovacia. Așa și nu a fost nici în 1978, nici în 1983, în Polonia. La Ministerul Învățământului îi spuneau pe șleau: „*Cum Dvs., cu așa biografie, îndrăzniți să plecați în străinătate?*”. Deși de 8 ani era doctor în științe tehnice, avea două cărți publicate, brevete. Aceste piedici i-au ruinat sănătatea, căci muntele e munte și tot se macină de la cataclismele naturii, darămite omul, fiindă atît de mică în această lume mare.

Dumnezeu însă le-a îndreptat pe toate. După 1989, când s-a destrămat Imperiul sovietic, profesorul Nicolae Mogoreanu a fost la stagii în Rusia, Cehoslovacia, Germania, India, Franța, Canada, SUA etc. Are un număr mare de lucrări științifice și didactice, peste 70 de publicații în reviste, 9 monografii și manuale, 3 brevete de invenție, participări la conferințele și simpozioanele naționale, internaționale și mondiale. Este Președintele Asociației Consumatorilor de Energie din Moldova, membru al Consiliului de Conducere al Confederației Naționale a Patronatelor etc.

S-a pus capăt nedreptăților. Apele parcă s-au limpezit. Azi e plin de forță și dăruire de sine profesiei îmbrățișate în tinerețe. Planuri, perspective, activități. Dar ochii îi sunt plini de tristețe, de durere, pe care o ascunde, minuțios, și doar un suflet deschis și sincer poate multe înțelege. Nu e

durerea dumealui, e durerea mamei și a întregului neam, care a suferit fără motive, doar pentru că erau gospodari.

P.S. Profesorul Mogoreanu are un prieten de copilărie la care ține foarte mult. E vorba de Mihail Ignatiuc, deportat în regiunea Baikal, orașul Ulan-Ude. Când se întâlnesc, își amintesc prin ce urgii au trecut, având puterea și să mai glumească că, cică, care a fost mai gospodar l-au dus mai departe de baștină...

Profesorul Nicolae Mogoreanu are un fiu, Ghenadie, și un nepot, Alexandru, care sunt lăstarii tineri ai acelor Mogoreni cu hrisoave de la Ștefan cel Mare. Ei locuiesc în Canada și cred că, acolo, departe de Basarabia, vor păstra ca pe icoană sfântă istoria neamului.

Alexe Mateevici

– un luptător pentru unirea tuturor românilor

Prof. dr. Anastasia Dumitru

„Fără unire, nu vom putea dobândi nimic. Deci să avem un gând, o inimă, un ideal... N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una... Da, suntem moldoveni, fiii vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania... Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți și rătăciți! Trebuie să știm că suntem români... Rog pe bunul Dumnezeu și sunt încredințat că el ne va trimite ajutorul său cel prea puternic pentru izbândirea lucrului obștesc. El ne va trimite fericirea neamului și a Dumneavoastră.” - Alexe Mateevici

În 2018 s-au împlinit o sută de ani de la Marea Unire a tuturor românilor, dar și 130 de ani de la nașterea lui Alexe Mateevici, a preotului poet basarabean care a contribuit, alături de Pantelimon Halippa, Daniel Ciugureanu, Simion Murafa, Ștefan Ciobanu, Ștefan Berechet, Dimitrie Bogos și alții, la procesul de conștientizare a identității naționale a românilor înglobați de imperiul țarist. G. Călinescu afirmă că Alexe Mateevici “ar fi fost un mare poet” dacă nu ar fi murit prematur, ca preot militar, îmbolnăvindându-se de tifos exantematic la luptele de la Mărășești. Marele critic îl compară pe cel care a murit la vârsta critică de 33 de ani cu poetul național, “numai Eminescu a mai știut să scoată atâta mireasmă din ritmurile poporane” și cu G. Sion, ambii reușind să dea noi “definiții ale limbii române cu imagini superioare de mare poezie.”¹ Alexe Mateevici este numit *homo christianus*, iar lirica sa este considerată “mesianică” de către criticul Mihai Cimpoi. Cultivarea misticismului face parte din programul estetic al revistei *Viața Basarabiei*, fiind considerat o trăsătură esențială a sufletului românesc basarabean. “Literatura basarabeană s-a scris... cu lacrima tremurândă, cu sângele picurat de pe cunile răstignirii, cu al «jalei nestinsului dor»... Poezia lui Mateevici pune semn de egalitate între Christos, «prorocul gonit și sfânt», și țăranul basarabean încovoiat de «amaruri, plângeri, suferințe grele»”.²

Alexe Mateevici nu este numai “cântărețul Basarabiei”, ci și militantul pentru unirea românilor de pretutindeni, un exemplu de eroism și de curaj, de viață dăruită slujirii aproapelui. Chiar și printre obuze, preotul era alături de eroii care își dădeau viața pentru idealul libertății, muribunzii având nevoie de binecuvântarea salvatoare a lui Alexe Mateevici. Cuvântul preotului poet era mângâiere și alinare pentru martirii din tranșee, pentru cei care s-au jertfit în războiul pentru făurirea României Mari. Pentru a înțelege rolul meteoric al preotului poet, mă voi referi la monografia

¹ *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediție nouă revăzută, text stabilit de Al. Piru, Editura Vlad@Vlad, Craiova, 1993, p. 941

² Mihai Cimpoi, *Istoria literaturii române din Basarabia, compendiu*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2003, p. 37

Alexie Mateevici: Genealogii. Iconografie. Evocări (ed. întocmită și îngrijită de Vlad Chiriac, Editura Știința, Chișinău, 2003). Volumul conține glose genealogice, alcătuite de Vlad Chiriac, cronici și arhive de familie, corespondența (jurnalul Teodosiei Novîțki-Mateevici și evocările Nadejdei Neaga-Matveevici), fotografii și amintirile lui Petre V. Haneș, ale lui Vasile Harea și ale lui Anibal Dobjanski despre Alexe Mateevici, precum și o bogată bibliografie.

Repere biobibliografice. Alexe Mateevici este descendentul unei familii de preoți (bunicul său fiind preotul și scriitorul Ioan Neaga). Poetul se naște în Căinari, dar se mută în satul Zaim, unde este impresionat de folclor, în special, de doine, de povești și de balade. În 1897, este înscris de părinți la școala teologică din Chișinău, între 1902-1910, urmând studiile la seminarul teologic. Pe atunci în instituțiile de acest tip predominau obiectele laice: limbile - rusa, germana, greaca, latina, precum și matematica, logica, istoria filosofică - "nimic în românește sau despre români în fața unor copii români", după cum aflăm din manuscrisul inedit consacrat poetului de N. Spinei. "La fiecare obiect era câte un profesor, separat, aproape toți veniți din Rusia. Ei nu cunoșteau deloc limba «moldovenească» și pricepeau cu greu limba rusească vorbită de noi, care conținea multe «moldovenisme» inventate, străine limbii rusești. La fiecare pas a te adresa după lămuriri la profesori ne feream; riscai să auzi replica: «Ah, tî, moldavskaia golova» (cap sec de moldovean). Între ei, băieții, mai mulți fiind veniți de la țară, vorbeau «moldovenește», bineînțeles când nu-i putea auzi «supraveghetorul»".³

Tot din cercetările lui Vlad Chiriac aflăm că în toamna anului 1905, când ia amploare mișcarea seminaristă, când se cer revendicări reale: limba băștinașilor să fie obligatorie în cursul superior, istoria românilor și cântarea bisericească - în românește etc., Alexie Mateevici scrie în poemele sale: "Eu cânt pe acei/ Ce-n jug și chin/ Pe-a lor spinare țara țin". Din 1907, Alexe începe să colaboreze la ziarul "Basarabia", iar din 1908 - la revista "Luminătorul". Prima schiță - *Chestia preoțască* - o semnează cu pseudonimul A. Mihăilescu, iar prima poezie - *Țăranii* - cu numele Al. Mateevici. În 1907, îi apar poeziile "Țăranii", "Eu cânt", "Țara" în primele numere ale ziarului "Basarabia" (din 1907) și articolele "Sfântul Vasile - Anul Nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni" (nr.1) și "Din cântecele poporane ale Basarabiei" (nr.11). Din 1910, devine student la Academia Teologică "Petru Movilă" din Kiev, pe care a absolvit-o în 1914. În aceiași ani, după mărturisirea unui coleg, "Mateevici trăia ca într-o beție a cititului". "Aici înrâurirea [...] venea din alt izvor, pe altă cale - din cărți bisericești, din cântarea evlavioasă, din limbă, din tradiții poporane; dar urmarea era aceeași: adâncirea românismului în suflet, deșteptarea într-însul a unor cerințe nedesluite, dar și nestrămutate..."⁴ La Kiev, se întâlnește cu alți studenți, care ajung personalități de prim-rang, începând procesul identitar românesc: S. Murafa, Șt. Berechet, Șt. Ciobanu, D. Ciugureanu, I. Ionesco Ivanov ș.a. Mateevici corespundează cu Ioan Bianu, Artur Gorovei, publică în revistele "Luminătorul", "Cuvânt moldovenesc" ș.a. Îi scrie lui Ioan G. Pelivan "ne trebuie mai mulți oameni de felul d-tale și atunci Basarabia e scăpată de sclavie și poate cu dreptate visa la acel strălucit viitor de aur, ce i-a prezis poetul Bolintineanu și care, desigur, acolo, deja se împlinește. Însă la noi, în Basarabia... parcă te iau florii, când începi povestea suferințelor poporului nostru moldovean și a acelor înjosiri, ce i-a fost scris să îndure, însă poporul deja se deșteaptă, soarele renașterii a început să arunce și asupra românimeii basarabene razele sale strălucitoare și înviorătoare. Și, fără îndoială, la urma urmelor, cu ajutorul generoșilor și înțelepților săi conducători, și ea se va porni pe calea luminei și a propășirii, înfruntând toate piedecile. Mult ne mai rămâne de lucrat pentru atingerea acestui scop. Dar să ne fie lozinca noastră: să lucrăm, să lucrăm, să lucrăm."⁵ De la Kiev, adresându-se lui Ioan Boianu, precizează că a fost atras mereu de folclorul românilor, că apreciază studiile părintelui Marian, ale lui Șăineanu, O. Densusianu. "Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins când am văzut întâmplător în Basarabia, într-o casă de buni români, culegerile voluminoase ale părintelui Marian. Am rămas împietrit. Nu-i nici de minune când îți aduci aminte că chiar un Eminescu popular e *rara avis* în Basarabia. Foametea de cărți în limba mumă la noi e de nedescris. Știința rusească, ce se interesează de limba și cântecele "ciuvașilor" și "calmăcilor" de la Ural și a mongolilor din Rusia asiatică, nici nu-și bate capul de "moldovenii" basarabeni (cuvântul

³ N. Popovschi, *Din negura trecutului*, Chișinău, 1940, p. 68-69, apud, *Alexie Mateevici: Genealogii...*, p. 23

⁴ N. Popovschi, *Românismul în Basarabia fi Unirea*, în "Viața Românească", 1922, nr. 6, iunie, p. 358, apud, *Ibidem*, p. 23

⁵ *Ibidem*, p. 63

“român” la noi nici nu se mai întrebuițează: rușii cred că “români” și “moldoveni” sunt două vițe cu totul deosebite), ce sunt pentru dânsa o adevărată “țară necunoscută”, care nu este nici vrednică pentru cercetări sistematice. Tot ce s-a scris despre noi în rusește sunt câteva dări de seamă statistice, câteva lucrări întâmplătoare de slavistică română și de istorie bisericească, și acele se datoresc nu rușilor, ci românilor basarabeni. Cât pentru etnografie și folcloristică, aproape nimic. Asta totdeauna mi-au întărit îndemnul meu de a lucra anume în această sferă mai mult decât pe tărâmul popularizării istoriei noastre naționale, de care eu, de asemenea, mă ocup. Asta mă face și acum, la alegerea subiectului de teză, să mă opresc asupra *Elementelor religioase ale folclorului moldovenesc*.⁶ Studentul Academiei Spirituale din Kiev solicită edițiile Academiei Române folcloristice pentru a se documenta. Aceeași rugămințe o adresează și lui Artur Gorovei, la data de 8 mai 1913, solicitând colecția volumelor *Șezătorii* și cărțile folcloristului renumit. “M-am bucurat nespun văzând că și noi, moldovenii basarabeni, nu suntem cu totul uitați de frații noștri cei mari și orîșicînd putem să ne gândim la încurajarea și sprijinul lor moral. Volumele trimise îmi sunt de mare trebuință... Trebuie însă să fac o observație că, pe cât am făcut până acum cunoștință cu lucrările părintelui Marian, folclorul nostru este aproape identic cu folclorul moldovenesc și al Bucovinei, ceea ce nici nu-i de mirat. Spre nenorocire, în vremea de față n-am puțință să mă ocup de culegeri, fiind nevoit să-mi opresc atenția asupra studierii și sistematizării materialurilor deja adunate în România. Când voi fi liber, voi culege cu dragoste, dacă va da Dumnezeu, și voi trăi în Basarabia”⁷, scrie Mateevici, precizând că este interesat de toate lucrările străine referitoare la folclorul românesc sau la cele de folclor comparat. În iunie 1914, absoluește Academia și este numit de Sinod profesor de omiletică, liturghie și călăuză practică pentru preoți la Seminarul Teologic, însă este mereu supravegheat pentru unele fapte “naționaliste” (conversa în română cu elevii basarabeni etc.), aceste “manifestări” fiind drept motiv ca profesorul să fie transferat, de către arhiepiscopul rus Platon Rojdestvenski, la un regiment de rezervă din Chișinău, iar de aici direct pe front, în calitate de confesor militar în septembrie 1915. (Vasile Harea consideră acest fapt “un asasinat indirect” al lui A. Mateevici, deoarece nu s-a luat în considerare nici faptul că absolviseră Academia Teologică, nici că avea sănătatea șubredă, nici că soția sa trebuia să nască (fiica Nina se naște la 23 decembrie 1915) etc).

Alexe Mateevici în evocări. Din jurnalul Teodosiei Novîțki-Mateevici, ținut în 1917, înțelegem greutățile nu numai ale familiei, ci și instabilitatea Basarabiei, în care domnea anarhia războiului și frica generalizată a populației. Ea consemnează și prezența poetului la congresul învățătorilor moldoveni, unde a fost apreciat de toți, dar și ultimele clipe din viață ale soțului său. “Astfel că mai pâlpâia o mică speranță de îndreptare, mai cu seamă că în ultima noapte, înainte de a muri, a dormit foarte bine (eu am stat de veghe la spital), iar dimineața au început frisoanele convulsive și la ora 15 - scumpul meu Alioșa a închis ochii... În clipa aceea eu eram acasă, iar mama la spital. A ieșit, pentru o clipă, pe sală și, în clipa aceea, Alioșa, fără nicio zvârcolire, liniștit și-a dat duhul... A fost lucid până în ultima clipă... A mâncat, a băut un strop de vin și... a murit...”⁸ În data de 17 august 1917, scrie că a găsit printre lucrurile geamantan și “un carnețel cu versuri, scrise în ultimele zile, înainte de îmbolnăvire”. Tot din corespondența sa, aflăm despre omorârea lui Murafa și a lui Hodorogea, chiar la o săptămână după decesul (din 13 august 1917) al lui Mateevici. În 19 august, scria “Astăzi în Casa Eparhială *Serafim* s-a făcut comemorarea lui Alioșa și Murafa. Sculptorul Dumitru Berladu le-a făcut busturile în ghips, care au fost împodobite cu flori, fiind așezate alături. În spațiul dintre ele a fost arborat drapelul moldovenesc și așezată o masă. Primul a vorbit, foarte documentat, Halippa, după care au urmat românii din toate provinciile: Bucovina, Ardeal, Transilvania, și anume: Ghibu, Nistor, Buzdugan (versuri), Țincoca, iar din partea ucrainenilor - Kurdinovski, în calitate de coleg al lui Alioșa. A cântat, destul de frumos, corul românesc sub conducerea preotului Gheorghiu. A fost de față un public numeros... Strada Inzov va fi numită Mateevici, iar strada Sinadino - Murafa. Seara s-a adunat un mic grup la noi: Halippa, Buzdugan, Ghibu, Nistor, frații Ciuflechi, sculptorul Plămădeală, Păduraru cu soția și fiica. Societate nu chiar atât de apropiată (intimă), dar întrunită în onoarea memoriei lui Alioșa.”⁹ După unirea din 27 martie

⁶ *Ibidem*, p. 65

⁷ *Ibidem*, p. 66

⁸ *Ibidem*, p. 74

⁹ *Ibidem*, p. 85

1918, soția lui Alexe Mateevici scria despre zvonurile că Basarabia nu va aparține niciodată, definitiv, României, fapt adevărat din cauza jafului de mai târziu al sovietelor.

Din evocările Nadejdei Neaga-Matveevici, aflăm că tânărul poet era un împătimit al lecturii, toți banii îi dădea pentru a-și cumpăra cărți, mama scriitorului mărturisind "citea cu nesaț cărți și jurnale mai serioase ce se aflau în biblioteca noastră. Revista română *Albina*, la care soțul meu era abonat încă din anul 1900, îl interesa foarte mult și a fost pentru el prima călăuză în ce privește învățatura limbii literare române. Cât de mult îi plăceau cărțile, se vede din următoarea întâmplare, ce a avut loc pe când el era elev în cl. I a Școlii Spirituale. Venind odată la Chișinău, eu i-am propus să-l fotografiez; mi-a răspuns că se va uni să se fotografieze numai împreună cu mine și cu cartea; i-am satisfăcut dorința și l-am fotografiat citind o carte."¹⁰ În aceleași evocări, mama scrie despre dragostea lui pentru țărani, apreciind cultură, cinstea și bunătatea sufletească. "Îi plăcea căsnicia moldoveanului, dragostea lui către neamul său și religiozitatea lui, care se manifestă prin toate obiceiurile, datinele și rânduielile vieții lui", pe care mai târziu le-a descris în articole de folclor. Nadejda Neaga-Matveevici lasă mărturie despre cele dintâi scrieri ale fiului său: "În acest timp îndeosebi citea mult, scria articole în rusește și românește și traducea din limba rusă în cea română. Lucra până la oboseală, cu toate că îl rugam să fie mai moderat la muncă, deoarece știam că sănătatea îi era șubredă." Referindu-se la firea lui, apreciază sensibilitatea pentru frumos. "Cele mai multe opere în proză și poezie au fost scrise în perioada studențească. Cu deosebit interes îmi povestea cum s-a înființat la Kiev Cercul național al studenților basarabeni și cu ce plăcere frecventa el adunările acestui cerc, unde se citea și se vorbea în limba maternă. Mulți dintre membrii menționatului cerc mai târziu au jucat un rol important în mișcările naționale din Basarabia, precum și în viața ei socială și politică".¹¹

Petre V. Haneș, editorul primului volum de poezii al lui Alexei Mateevici (București, 1926), îi sintetizează activitatea literară a lui Alexe Mateevici, menționând atât versurile originale, cât și cele traduse din creațiile unor poeți ruși (în număr de 23), din care de notorietate sunt M. Lermontov, A. S. Pușkin, Maxim Gorki, dar și din Fr. Schiller. Poemele originale și cele traduse au un conținut religios sau de inspirație folclorică, de altfel cu care își începe cariera poetică: *Cântecul zorilor*, *Țărani*, *Țara*, *Eu cânt* ș.a. Culegerile de folclor și comentariile sunt din sfera obiceiurilor calendaristice și ale marilor treceri: de nuntă ori de înmormântare. Traduce mult din literatura rusă clasică și studiază trecutul istoric și cultural al poporului său. Între 1910- 1911, publică studiul lingvistic "Momente ale influenței bisericești asupra originii și dezvoltării istorice a limbii moldovenești", precum și articolele "Motive religioase în credințele și obiceiurile moldovenilor basarabeni", "Bocetele funerare moldovenești". În 1913, îi apare studiul "Mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni".

La întâiul Congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia, din mai 1917, Mateevici spunea: „Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumină dreaptă. N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut”. Ținând cont de ideile unioniste ale poetului, Vasile Harea scrie că a avut "un destin printre destine", publicistul fiind convins că moartea lui A. Mateevici a fost "un asasinat indirect".¹² Vasile Harea ne reamintește că la Kiev, A. Mateevici a făcut cunoștință cu studenții basarabeni Simion Murafa, Ștefan Ciobanu, Ștefan Berechet și I. Ionescu (pseudonimul literar Ivanov) cu care poetul a înființat societatea *Pământenia* [de la rusecul "zemleacestvo", dându-i denumirea sugestivă de *Deșteptare*. După absolvirea Academiei Teologice (cu teza: *Elementele religioase ale folclorului moldovenesc*), revine la Chișinău, se preoțește și este numit profesor supranumerar la Seminarul Teologic, unde ia contact cu gruparea din jurul ziarului "Cuvânt moldovenesc", la care rolul principal îl avea Pan. Halippa, fostul coleg de redacție de la ziarul "Basarabia". Vasile Harea recunoaște că motivul "asasinatului indirect" l-a constituit comunicarea în limba română a tânărului profesor cu elevii săi seminariști: "Deseori A. Mateevici discuta cu elevii moldoveni în limba maternă. Aceasta era însă în contradicție cu politica de rusificare a regimului țarist, în ce privește Seminarul Teologic, supravegherea supremă locală aparținând episcopului eparhiei basarabean. Probabil că cineva

¹⁰ *Ibidem*, p. 99

¹¹ *Ibidem*, p. 101

¹² *Ibidem*, p. 159

dintre elevii ruși l-a denunțat pe A. Mateevici pentru această abatere de la dispoziția ca în Seminarul Teologic între elevi și profesori să se folosească numai limba rusă. Ca urmare, episcopul Platon Rojdestvenski îl convoacă și, cum începuse războiul din 1914-1918, îi propune să fie numit ca preot militar, în felul acesta îndepărtându-l de școală și de influența “primejdioasă” a acestui tânăr preot asupra elevilor seminariști.”¹³ Referindu-se la activitatea de luptător pentru redeşptarea conștiinței naționale, același memorialist scrie că preotul a participat la Chișinău, la intervenția lui Pan. Halippa, la Congresului profesorilor și învățătorilor moldoveni (la care s-a hotărât naționalizarea învățământului din Basarabia). În zilele de 24-27 mai 1917, s-a decis introducerea alfabetului latin pentru manualele școlare și pentru toate tipăriturile moldovenești din Basarabia. Tot în mai 1917, când a avut loc Congresul studenților basarabeni, au fost invitați o seamă de fruntași mobilizați în armată, printre care și Alexe Mateevici, preotul îndemnându-i să se înroleze în mișcarea națională. Cuvântarea de salut a lui A. Mateevici la acest Congres a fost reluată atât în ziarul “Cuvânt moldovenesc”, cât și în revista “Școala moldovenească”, apărută în cursul anului 1917. “Doamnelor și domnilor învățători și profesori, am venit și eu să întâmpin această sfântă zi de 25 mai. Primiți, fraților, felicitările mele călduroase, ale unui om care a luptat și el în trecut cu vorba și cu scrisul *pentru luminarea neamului întreg (subl. n., V.H.)*. Primiți felicitările mele de moldovan și rugăciunile mele de preot către Dumnezeu ca să ne trimită ajutorul său pentru un lucru atât de sfânt. Ca unul care vin cu toată dragostea mea în mijlocul Dumneavoastră cred că pot să-mi îngăduiesc de a vă da sfaturi frățești. Mai întâi să știți că: «Unde-i unul, nu-i putere/ La nevoi și la durere./ Unde-s doi, puterea crește/ Și dușmanul nu sporește!» Fără unire, nu vom putea dobândi nimic. Deci să avem un gând, o inimă, un ideal. Al doilea sfat e acesta: lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire, am văzut astăzi că între Dumneavoastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții români. Ei bine, dacă ați luat asupra Dumneavoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să-i dați idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost. Da, suntem moldoveni, fiii vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin *România, Bucovina și Transilvania (subl. lui V.H.) (Sala răspunde cu aplauze)*. Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic *români (subl. lui V.H.)*. Așa trebuie să facem și noi *(aplauze)*. Asta nu însemnează separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc tot români. Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți și rătăciți! Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor și frați cu italienii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă! Al treilea sfat pe care vi-l dau este să stați cu mare putere la straja intereselor naționale. *Sa trăim bine și cu străinii, dar să nu trădăm interesele noastre (subl. lui V.H.)*, căci altfel vom cădea pentru totdeauna. Dacă vom fi slabi în lupta pentru viață, vom fi înghițiți de cei mai mari. Să nu ne alipim la partide străine, care nu luptă pentru neamul nostru și să nu luptăm pentru interesele de clasă, ci pentru cele obștești, naționale. Și în sfârșit, sfatul cel din urmă al meu e să nu uităm norodul, țărănimea, care a suferit atâta până acum! Să-l luminăm, să mergem mână în mână cu el, căci fără noi nu poate face nimic, după cum nici noi nu putem face nimic fără el! Să-1 îndreptăm pe calea adevărului, cu fapte, iar nu cu vorbe. Mântuirea țărănimii e în noi și a noastră e în ea. Rog pe bunul Dumnezeu și sunt încredințat că el ne va trimite ajutorul său cel prea puternic pentru izbândirea lucrului obștesc. El ne va trimite fericirea neamului și a Dumneavoastră”.¹⁴

Vasile Harea precizează că Alexe Mateevici s-a înscris la Congresul profesorilor și al învățătorilor moldoveni cu două lucrări: *Predarea istoriei naționale* și *Predarea literaturii naționale* în care pleda pentru studiul istoriei și al literaturii întregului popor românesc pentru că “N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut... Noi trebuie să ajungem... la limba literară românească”, susținea Alexe Mateevici la Congresul profesorilor și învățătorilor basarabeni. Poetul a avut aceeași atitudine tranșantă și față de ideea lansată de Suhomeatnikov, directorul rus al învățământului din Basarabia, că “moldovenii sunt un popor primitiv care nu posedă, ca și samoezii (populație de origine mongolă din Siberia de Nord), decât o seamă de cuvinte pentru uzul casnic și gospodăresc.” Mateevici, I. Buzdugan, Gheorghe Tudor, tinerii învățători și

¹³ *Ibidem*, p. 158

¹⁴ În “Cuvânt moldovenesc”, apud, *Ibidem*, p. 162-163

profesori mobilizați de pe Frontul românesc, ca Anton Crihan, Gheorghe Mare, Dumitru Cărauș, Zamfir Munteanu, Nicolae Ciornei și alții au combătut opiniile micului funcționar rus, numit director general al învățământului din Basarabia de către episcopul rusificator Serafim Ciceagov. Alexe Mateevici, care cunoștea profunzimea și frumusețea folclorului românesc din Basarabia, și-a exprimat indignarea față de afirmațiile nefondate ale directorului. În acest context, preotul poet a luat hotărârea de a crea o poezie despre limba noastră, însă este nevoit să se reîntoarcă pe front. Din corespondența sa, înțelegem oboseala și boala care îl macină permanent. Alexe Mateevici a revenit pentru a treia oară la Chișinău, pe 16 iunie 1917, fiind invitat la deschiderea cursurilor de limbă, literatură și istorie română pentru învățătorii și profesorii români basarabeni. Reîntors pentru un popas la Chișinău, recită (la 18 iunie), la inaugurarea cursurilor de învățător: nemuritorul imn al limbii române - poezia *Limba noastră*. Ședința festivă avea loc în cea mai spațioasă Sală din oraș, numită Eparhială. Dintr-o relatare la Conferința Societății "Astra" a medicului psihiatru Elena Alistar, din 1923, directoare a Liceului Eparhial de Fete din Chișinău care a asistat la acel istoric recital al poetului, aflăm că "auzind numele părintelui Mateevici cunoscându-l din cele scrise de el până atunci, dar necunoscându-l personal, ne-am aținti privirile spre ușa din care trebuia să intre. Parcă îl văd: un preot de statură mijlocie, destul de robust, cu părul bogat castaniu, fără a fi lung, cu o barbă scurtă, cu privire blajină în ochi expresivi, merge sfios spre tribuna din Sala Eparhială, de unde se țin de obicei cuvântările Când s-a arătat pe ușă, tot publicul l-a întâmpinat cu o ploaie de aplauze, care l-au făcut să roșească și atât s-a intimidat, că nici nu putea începe poezia. Citind-o, vocea-i vibra la orice cuvânt, cu intonația cerută. Simțeam că poetul îți transmitea dragostea și admirația nemărginită pentru limba noastră atât de bine redată în această rară perlă a poeziei românești. Scânteia pornită din sufletul poetului aprins a făcut ca multe inimi să vibreze, dar pe mulți i-a făcut să se rușineze. Mi-aduc aminte că după ce a terminat poezia de recitat, lumea din sală a rămas înmărmurită. Părea amețită chiar, din care cauză și aplauzele au început mult mai târziu, cum se întâmplă după o prea frumoasă bucată cântată de un prea mare artist".¹⁵

Poetul, care a ținut cursuri de limba și literatura română, a adus poemul *Limba noastră* pentru a fi publicat în *Cuvânt moldovenesc* (nr. 46/ 1917). Vasile Harea prezintă și soarta familiei Mateevici: fiica, Nina, după absolvirea facultății, nu a fost numită în învățământ din lipsa posturilor vacante în capitală. Între 1940-1941, în anii refugiului în București (din cauza ocupației Basarabiei de către U.R.S.S. prin amenințarea cu forța), ea își găsește adăpost la fratele lui Alexe Mateevici, Victor. "De regulă, ne întruneam sâmbăta seara... Devenise un obicei ca la terminarea întrunirii să se intoneze imnul limbii române - *Limba noastră*, pus pe note de compozitorul basarabean A. Cristea, profesor de canto la Liceul Eparhial de Fete din Chișinău".¹⁶ Aflăm de la V. Harea că, între 1975 și 1978, când a început să adune date despre mișcarea de unire a basarabenilor, unde vorbea și despre rolul lui Alexe Mateevici, i-a făcut o vizită Ninei Mateevici ca să-i dea arhiva de familie spre a o studia. "Mă prevenise însă Pan. Halippa, căruia i-am comunicat intenția mea, că, lipsită de spirit practic și naivă, fiica lui A. Mateevici a încredințat materialele despre poet și corespondența de familie unui tip de aventurier, care apoi a dispărut din capitală." Într-adevăr, fiica poetului, care a murit în 1982, a pierdut cea mai mare parte a corespondenței tatălui ei. Fratele lui Alexe Mateevici, Victor Mateevici, a fost profesor de Istoria românilor la Seminarul Teologic din Chișinău [1926-1940]; în 1940 a revenit la Chișinău - până în 1944 -, apoi, după ce a fost profesor un an la Cernica, s-a angajat la Gimnaziul Teoretic din Drăgășani, al cărui director a devenit ulterior, apoi la Liceul de băieți din Câmpulung-Muscel, unde și-a încheiat cariera pedagogică.

Omul de cultură. Alexe Mateevici a avut o scurtă, dar rodnică activitate socio-cultural-teologică, ducând mai departe destinul unei întregi generații de preoți ortodocși basarabeni din care este descendent. Poetul a moștenit o enormă dragoste de carte, fapt este evocat și de mama sa: "timpul liber îl întrebuința pentru citirea cărților, la cumpărarea cărora cheltuia toți banii personali primiți de la părinți... îi plăcea mult graiul meu moldovenesc curat și era foarte mulțumit că eu vorbeam deseori moldovenește și că îmi păstram graiul curat."¹⁷ Opera lui rezistă unor cercetări interdisciplinare, de folclor, religie și de literatură, pentru că temele lui Alexe Mateevici sunt diverse, toate surprinzând frământările neamului românesc. Poezia sa se inspiră din realitățile sociale,

¹⁵ Extras din evocările lui V. Harea, *Ibidem*, p. 165

¹⁶ *Ibidem*, p. 167

¹⁷ **Poetul Alexei Mateevici**, în: *Raza*, VII, nr. 400, 1937, 26 aug. și *Literatura și Arta* din 15 martie 1990

reflectând asupririle administrației rusești: excluderea din școli a limbii materne, îngrădirea culturală și spirituală a basarabenilor, atitudinea de superioritate a rușilor față de toate celelalte naționalități, cucerite prin războaie. Poetul militează pentru deșteptarea națională a românilor asupriți de imperiul țarist. Pentru a ne da seama de vitregiile istorice, inserăm un fapt relatat de memorialistul V. Harea în care scrie despre situația populației autohtone din Basarabia.¹⁸ În asemenea condiții, poetul nu putea să rămână insensibil la drama conaționalilor săi, persecutați de cei care le-au luat cu japca țara, limba și cultura. Poetul scrie despre comuniunea românului cu natura, observând debutul poeziei populare cu sintagmele: “frunză verde mărăcin”, “frunză verde de pelin”, “frunză verde cea de nuc”, “amară-i frunza cea de fag”, “frunză verde pădureț”, sugerând soarta românilor. Alexe Mateevici, care a crescut până la 18 ani la țară, a cunoscut viața grea a țăranilor basarabeni, care trăiau în mizerie de la anexiunea Basarabiei din 1812, suportând cu greu “binefacerile” cotropitorilor, când țara a “dat jos jugul turcesc” și a intrat în cel “drăcesc”. Totuși, poezia se sfârșește în termeni optimiști: “Mult am mai luptat și noi,/ Te-am scos, țaro, din nevoi,/ Am luptat ș-om mai lupta,/ Nici la gânduri nu vom sta”. În *Cântecul zorilor*, semnat Al. Mateescu, poetul militează pentru “dreptate”, scriind: “Ș-ale sufletului daruri/ Noi le-am îneca / Tot în planșete ș-amaruri / Ce ne-au apăsă... Sfânta zi a învierii/ Vine strălucind...”, îndemnând: “Hai, măi frate, hai, măi frate,/ Nu munci robind,/ Hai să căutăm dreptate,/ Voie și pământ.” Poemul *Eu cânt* este semnat cu pseudonimul “Cântărețul basarabean”. Unele texte ale lui A. Mateevici sunt de factură religioasă, fiind publicate în revista “Luminătorul”: *Pocăința hoțului*, *Mângâiere*, *Cina cea de taină*; *Mântuirea*; *Un vis dorit*; *Roagă-te!*; *Fie voia Ta!*; *Intrarea Domnului Iisus Hristos în Ierusalim*; *Hristos după cina cea de taină*; *Îngerul și mironosițele*; *În dimineața duminicii*; *Înălțarea la ceri a Domnului Iisus Hristos*; *Fratelui creștin*; *Căutarea lui Dumnezeu*; *Noaptea nașterii*; *În Betleem*; *Hristos, pruncul*; *Hristos în biserica Ierusalimului*; *Cântecul clopotului* ș.a. Versurile sunt inspirate din povestirile evanghelice, fiind pledoarii pentru credință și nădejde ca *Mângâiere*, *Un vis dorit*, *Lumina cea de sară*, *Fratelui creștin* ș.a. Alexe Mateevici este și un bun traducător, lăsându-ne o variată moștenire poetică. Exceptând două traduceri din germană (una din Fr. Schiller și alta din M. Watson), toate celelalte sunt din poezii ruși: *Rugăciunea*, de M.I. Lermontov; *Poetului* (sonet) și *Aduceri aminte*, de A.S. Pușkin; *Zâna. Poveste valahă*, de M. Gorki; *Dumnezeu*, de G.R. Derjavin; *Din psalmul al XIV-lea*, de N. M. Iazâkov; *Nădejdea*, de K. N. Batiuşkov; *Către copii*, de A. S. Homeakov; *Iuda*, de S. I. Nadson; *Hristos și samarineanca*, de O. Ciurina; *Hristos la Martha și Maria*, de O. Ciurina; *Hristos au înviat*, de V. Ivanov; *Fecioara din Nazaret*, de A. N. Maikov; *Hristos au înviat*, de A.A. Fet; *Sf. ap. Petru*, de S. Soloviov; *Mântuitorul*, *Ioan Damaschin*, *Păcătoasa*, de Aleksei K. Tolstoi; *Cuvântul lui Dumnezeu*, de Selezniiov; *Sara de vară*, de I.S. Nikitin ș.a.¹⁹

Poetul și-a selectat spre traducere versurile care corespund trăirii lui interioare și crezului propovăduit de revista “Luminătorul”, creația lui originală și traducerile contribuind la sincronizarea literaturii din Basarabia cu cea a României Mari, unde începeau să ia avânt mișcările literare tradiționaliste conduse de C. Stere, Nicolae Iorga, G. Ibrăileanu etc. Opera lui Alexe Mateevici certifică încă o dată că literatura română nu poate exclude creațiile din afara granițelor, a scriitorilor români din diaspora sau din regiunile istorice, cultura română fiind indivizibilă, rămânând dovada continuității noastre. Viața lui Alexe Mateevici a fost dedicată în totalitate poporului său. Cu excepția prietenilor (profesorul Sergiu I. Căraușu de la Iași l-a cunoscut personal pe poet prin 1916-1917, care a depus mărturie despre personalitatea lui Mateevici; a lui V. Țepordei, a lui Grigore Filip-Lupu, născut în comuna Pănășești, jud. Lăpușna, care a predat Muzeului Literaturii Române “M. Kogălniceanu” al Uniunii Scriitorilor din Chișinău câteva scrisori ale lui Mateevici, fotografii și jurnalul intim al soției poetului și altor cărțurari, cercetările referitoare la creatorul poemului *Limba noastră* (devenit Imnul Republicii Moldova din 1994) sunt din ce în ce mai puține. De aceea, monografia *Alexie Mateevici* este o carte de referință, care nu ar trebui să lipsească din biblioteci, mai ales că

¹⁸ “Un caz foarte caracteristic. La sosirea trenului în gară, tramvaiile spre oraș erau arhiaglomerate. O elevă evreică luase loc pe bancă, în timp ce o femeie de la țară cu un copil de câteva luni în brațe stătea în picioare. Stăteam și eu în picioare alături de femeia moldoveancă. Și când i-am spus tinerei că datorita ei de fată și de elevă este de a ceda locul femeii cu copil în brațe, ea îmi răspunse: “Dar e o țărăncă moldoveancă.” A trebuit să-mi notez numărul de pe uniformă și să-i spun că voi vorbi cu directoarea liceului. “Dar cine ești D-ta?” i-a fost întrebarea mai mult decât îndrăzneată. Au intervenit imediat și alți cetățeni, iar unul chiar i-a spus: “De te-aș vedea eu pe tine în locul femeii acesteia.” Numai atunci când unul dintre călători care mă cunoștea i-a spus că sunt președintele Consiliului de Directori din oraș, ea s-a sculat și i-a spus femeii cu voce supărată: “Poftim ia loc.” *Ibidem*, p. 173

¹⁹ *Ibidem*, p. 72

limba română este reperul nostru identitar, atât de necesar în timpurile halucinante ale postmodernității debusolate, care anihilează și nivelează națiunile. Sunt de acord cu opinia lui V. Harea “Alexe Mateevici era un om distins și de excepție”, datorită sensibilității poetice și calităților morale ale celui care a fost combatant și duhovnic al celor ce sufereau în vâltoarea luptelor, al răniților, al celor ce-și dădeau ultima suflare. Nu pot să nu fiu de acord cu preotul Vasile Țepordei care considera că principiul conducător al concepției lui A. Mateevici a fost “ideea națională” și cu V. Harea, care afirma: “A. Mateevici a reflectat ca o arfă sensibilă viața socială în toate evoluțiile ei.”²⁰ Cu siguranță, pentru toate aceste virtuți, dacă poetul ar fi supraviețuit, ar fi avut parte de aceeași “recompensă” sovietică, de care au “beneficiat” toți făuritorii Marii Uniri – un loc în Gulag, ar fi devenit un martir după cel de-al Doilea Război Mondial.

Posteritatea. La 23 octombrie 1923, în grădina Catedralei din Chișinău, este inaugurat un monumentul intitulat *Apostolii basarabeni*, ridicat în memoria eroilor naționali Simeon Murafa, Alexe Mateevici și Gh. Hodorogea, pe pedestal, în fața basoreliefurilor, era așezată figura de bronz al unui vultur, iar mai jos era amplasată inscripția: „Apostolii Basarabeni, Martiri ai Sfintei Cauze Naționale”. În partea superioară, monumentul era încununat cu Stema României, amplasată între două ramuri, una de stejar și alta de laur, toate executate în bronz. Mama sa, Nadejda Matveevici, caută să mențină vie flacăra amintirii fiului său: contribuie la adunarea datelor pentru întocmirea unei biografii, participă la comemorările lui Alexe Mateevici și Simion Murafa, la care asistă și Pan. Halippa, Onisifor Ghibu, Ion Nistor, Ion Buzdugan, V. Kurdinovski și alții. În urma anexării Basarabiei la Uniunea Sovietică, în 1940, basoreliefurile în bronz ale lui Murafa și Mateevici din Chișinău, au fost recuperate și repartizate Muzeului de Artă Națională „Carol I” din București, așa cum s-a întâmplat și cu statuia lui Ștefan cel Mare din Chișinău, care a trecut printr-o adevărată epopee, din cauza “terorii istoriei”, fiind unul dintre cele mai importante simboluri românești ale deșteptării naționale.

Alexe Mateevici este numit de Pantelimon Halippa “bard, profet, fiu înzestrat al neamului” apreciindu-i-se rolul de îndrumător pentru “idealurile sfinte și înalte ale creștinismului mântuitor de suflete”. Este amintit sacrificiul preotului militar care, aflat pe front, scria poezii de îmbărbătare semnate “Cântărețul Basarabiei”: “Să știți: de nu veți ridica/ Din sânul vostru un proroc,/ În voi viața va săca,/ Zădarnic soarta veți ruga,/ Căci scoși veți fi atunci din joc/ Și-ți rămânea făr-de noroc.” (*Basarabenilor*). Nu este uitată nici contribuția lui la crearea poemului *Limba noastră*, “cântecul de lebadă” a lui Alexe Mateevici. “Pentru aceste mărgăritare și pentru viața lui închinată neamului... să nu-1 dăm uitării, ci veșnic să-l avem în inimă și suflet”,²¹ încheia Pantelimon Halippa. Ca să putem înțelege destinul culturii românești din Basarabia, trebuie să cercetăm vitregia istoriei și conjuncturile geo-politice. Or, poemul *Limba noastră* este scris ca reacție la înăspririle regimului țarist, la dorința de rusificare a învățământului și a culturii românilor din Basarabia. Alexe Mateevici ne învață lecția demnității și a martiriului pe care cărturarii de seamă și-o asumă în momentele critice când idealul național primează. Să ne amintim că făuritorii Sfatului Țării, care au dus la îndeplinire misiunea istorică a Unirii, erau majoritatea foarte tineri și entuziasmați, gata de orice sacrificiu pentru crezul național. Din declarația lui Ion Inculț,²² aflăm că, din 138 de membri, numai 15 aveau vârsta de peste 40 de ani; majoritatea deputaților aveau între 30 și 40 de ani, mai aproape de 30 decât de 40, iar 35 de deputați erau între 20 și 30 de ani. Referitor la studii, 45 aveau studii superioare (erau vreo 20 de ziariști, 10 profesori, 3 medici, 2 ingineri), iar 48 - studii secundare. Așadar, impulsul unionist a fost dat de tinerii erudiți, în special, de jurnaliști și de profesori, având îndemnul “Să lucrăm, dar împreună și noi ne vom atinge ținta. Și acuma la muncă, muncă fără preget!” Alexe Mateevici, dacă ar fi supraviețuit, cu siguranță că era printre semnatarii Actului Unirii; el a profețit ziua de 27 martie 1918 și era încrezător în unirea tuturor românilor. Să nu-i uităm nici pe alți înaintași, pe cele câteva personalități demne care s-au împotrivit rusificării populației basarabene: Alexandru Donici, Constantin Stamati, Alexandru Hâjdău, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Zamfir Arbore, Constantin Stere și alții. Să nu uităm că de origine basarabeană au fost și pașoptiștii Alecu Russo și Mihail Kogălniceanu, marele unionist din secolul al XIX-lea ori marele

²⁰ *Ibidem*, p. 185

²¹ Publicat după: *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, București, Fond Pantelimon Halippa, dosar 106/f.d., f.1-19, apud Ion Constantin și Ion Negrei, *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei: Studii. Documente. Materiale*, Chișinău, 2013, p. 211

²² *O revoluție trăită*, alcătuire de Ruxandra Mihăilă, Editura Universitas, Chișinău, 1994

filantrop și sprijinitor al culturii românești în Ardeal, Vasile Stroescu, președintele primei Adunări Naționale, după Unirea tuturor românilor din anul 1918. Alexe Mateevici a fost intelectualul care a înțeles rolul valorilor culturale și spirituale, al limbii și al religiei, al folclorului și al educației, de aceea s-a implicat în calitate de preot, profesor și publicist în promovarea reperelor neamului românesc. Cărturarul i-a cunoscut pe frații săi atât la Academia Teologică din Kiev, întemeiată de Mitropolitul român Petru Movilă, cât și pe front. El a înțeles că românii de pretutindeni sunt la fel, că marinarii români se înfrățesc cu marinarii moldoveni din flota rusă. La Kiev, românii ardeleni aveau să editează în iulie 1917 ziarul *România Mare*, iar refugiații din Regat, Ardeal și Bucovina, împreună cu moldovenii basarabeni, fondează tot la Kiev societatea națională *Deșteptarea*.

Poezia românească și Primul Război Mondial. Menționam că, în septembrie 1915, Alexe Mateevici este încadrat într-un regiment de infanterie pe Frontul galițian, în calitate de preot militar, apoi, în ianuarie 1916, este transferat pe frontul de la Sireț. El devine martor ocular la luptele decisive de la Oituz, Mărăști și Mărășești (iulie-august 1917), în puținul răgaz scrie, animându-i pe luptători. Aflându-se la Iași, Mărășești, Tecuci, Alexe Mateevici trăiește “într-o atmosferă de tendință colectivă a batalioanelor moldovenești de pe front, ca să se vadă toți la ei acasă într-o Românie liberă... (V. Harea). Dintr-o scrisoare, datată 25 decembrie 1916, înțelegem că avea puține momente de liniște, de aceea gândul său se îndrepta și spre cei de acasă, unde dorește să găsească pacea și echilibrul: “Aici poșta este primită și expediată neregulat și de aceea, chiar dacă nu primiți scrisori, nu vă neliniștiți. V-am trimis o scrisoare mare și câteva cărți poștale, dar nu știu dacă le-ați primit. În România mă simt relativ bine. Sunt sănătos. Pretutindeni românii se miră cât de bine cunosc limba și în orașe, datorită acestui fapt, sunt primit foarte bine. Până ieri am fost oaspetele unui moșier bogat, în unul din târgurile României, unde m-am bucurat de o aleasă găzduire din partea stăpânului... La război e ca la război - n-ai ce-i face! Timpul, pe front, e mizerabil; e un noroi grozav. Fiți fericiți”, încheia A. Mateevici răvașul.²³ El consemnează că a fost decorat cu Ordinul “Sf. Ana, clasa a III-a”. Deși are o viață destul de agitată din cauza rafalelor de mitraliere, a exploziilor de obuze și a deselor strămutări, unde drumurile sunt “nemaipomenit de murdare”, iar “comunicarea dificilă”, are totuși timp să scrie poemele: *Văd prăbușirea, Basarabenilor, Frunza nukului, Deasupra târgului Bârlad, La Noul-Neamț (Clipe trăite), Limba noastră* etc. Una dintre ultimele poezii scrise pe front la Mărășești și datate cu luna iulie 1917 este *Văd prăbușirea*, poemul fiind scris în timpul când trupele românești de sub comanda generalilor Ieremia Grigorescu și Alexandru Averescu, părăsite - afară de artilerie - de “aliații” lor, trupele rusești, au rezistat și au trecut apoi la contraofensivă împotriva trupelor germano-austriece, comandate de mareșalul Makenzon. În *Cântec de leagăn* (datat Mărășești, 7 iulie 1917), eroul liric, mama, se adresează fiului său, îi dorește să crească “Mândru, falnic, năzdrăvan”, să fie “paza vechiului hotar”, aluzie la vechiul hotar al românilor dinspre răsărit. Ideea subînțeleasă a unirii este sugerată și în poezia *Frunza nukului* (datată Mărășești, 12 iulie 1917). Poetul se întreabă: “De ce tremuri, frunzuleană/ Fiica nukului rotat,/ Ce fior de prin poiană/ Firea Ț-a cutremurat?” Răspunsul vine destul de străveziu: “Eu cu ierburile poienii/ N-am nimic de împărțit,/ Jale mi-i că moldovenii/ Încă nu s-au înfrățit”. Poetul este un proroc vestind idealul unirii: “Știu: din liniștea lor dragă/ Răsări-vor numai frați.” Tinerii luptători de pe Frontul românesc erau animați de idealul libertății și al unirii. Poetul cheamă la luptă pentru apărarea patriei; protestează împotriva celor care urăsc graiul. Gândul lui se îndreaptă și la prietenii rămași la Chișinău, în special, la Halippa, căruia îi promite că îi va aduce cărți din România. Aflat pe front, mărturisește că slujește liturgia prin tranșee, în păduri, unde cântarea preotului și a soldaților “se contopește cu glasul păsărilor, înalțând laudă lui Dumnezeu”. Din mărturiile lui Anibal Dobjanski, care a avut bucuria să audă poemul *Limba noastră*, citit chiar de A. Mateevici, înțelegem entuziasmul care i-a cuprins pe toți luptătorii din tranșee când au citit aceste versuri. “Am plecat din acel loc, luând cu mine o amintire de neuitat și prețiosul manuscris, care avea să facă minuni în rândurile ostașilor la care mă întorceam. Mă încerca același sentiment pe care îl mărturisește poetul V. Alecsandri, după ce descoperise balada *Miorița*. Spunea că avea simțământul că duce cu sine o comoară și îi era parcă teamă să nu moară înainte de a o da la lumină. Când am citit poezia - în aceeași seară - la popota garnizoanei, a smuls strigăte de entuziasm și aplauze frenetice, iar, ca urmare, în cursul nopții, a fost multiplicată pentru a fi difuzată numeroșilor solicitori...”²⁴

²³ Alexie Mateevici: *Genealogii. Iconografie. Evocări*, p. 56

²⁴ *Ibidem*, p. 189

Scriam în recenzie cărții lui Iulius Predușel, *Poezia românească și Primul Război Mondial. Conștiința de luptă pentru unirea tuturor românilor*, apărută la Editura Next Book, din Constanța, 2015 (cronică publicată în *Carmina Balkanica*) despre intelectualii care nu au rămas nepăsători față de drama națională. Printre eroii cuprinși în antologie este și Alexe Mateevici, preotul-martir care a scris oda *Limba noastră*. Secțiunea a doua a cărții, intitulată *Primul Război Mondial în inimile și sufletele poezilor români*, conține comentarii la versurile unor poeți consacrați ca: Șt. O. Iosif (*La arme*), Octavian Goga (*Apostolul, Fără Țară*), Alexandru Vlahuță, Duiliu Zamfirescu, Demostene Botez, Al. I. Stamatiad, Nicolae Iorga, Ovid Densusianu, Nichifor Crainic, cu fragmente din *Agapă eroică, Magii, Pe drumuri, Cămin rămas departe, Un cântec de-o zi, Departe în tristul oraș, Ruga, Cântec românesc* sau chiar autori anonimi care ne-au lăsat cântece precum: *Să trecem divizii române, Carpații, Rușii luptă de doi ani, Frunză verde de susai, Iubitul meu de la hotar, Foaie verde matostat* sau soldații neidentificați care au scris *Nu plânge, Maică Românie*, precum și sergentul Ion Vișoni, colonelul Dumont sau Constantin Tatu care glorifică eroismul românilor. Unul dintre cei mai comentați scriitori din această antologie este Vasile Voiculescu, medic ce a luat parte la lupte. În poemele sale: *Era o zi de bătălie, La Cheia Buzăului, Noaptea mobilizării, Popa din Dealul Sării, Pe Argeș, Se plânge cerul, Pe Siret, O, Țară, Oaspeții lui Ion, În retragere*, se resimte fiorul războiului cu toate dramele și ravagiile aduse de el. Iulius Predușel precizează că Voiculescu amintește de ce două regimente de grăniceri, care au luptat și s-au jertfit în mai multe locuri din inima țării, la Turtucaia, Predeal, Valea Oltului, Cricov ori Oituz cu Cireșoia sau Sticlărie. Autorul comentează amploarea dezastrului, evocându-i pe grănicerii care se sacrificau pe altarul patriei, încât "sufletele celor morți... pluteau precum fumul și ceața."²⁵ Ultima parte este intitulată *Cinstirea, omagierea celor căzuți în Primul Război Mondial* unde sunt incluse poeme semnate de: Alexandru Vlahuță (*Eroilor-martiri*), Mircea Rădulescu, Zaharia Bîrsan, Șt.O. Iosif (*Cântecul sfânt*), Octavian Goga (*De profundis, Cântecul cămășii*), Nichifor Crainic (*Farmec tulburat, Sus inima, În Dacia stăpâni*), Ovid Densusianu (*Heroica, Basarabia, După unire, Pacea*), George Tutoveanu, Vasile Militaru (*Carte din războiu, Bătălia de la Mărăști, În armistițiu*), Dimitrie Nanu, Andrei Bîrseanu, Ion Segărceanu, George Topârceanu etc. Înainte de a se referi la aceste poeme, autorul aduce în atenția noastră câteva cifre care ne înspăimântă. "Pomelnicul celor morți din acest război al zeilor, care ne-a fost impus, ar fi trebuit să înceapă cu cei aproape 10.000 de ostași dispăruți în dezastrul de la Turtucaia; cu cei 5008 grăniceri care și-au dat viața pentru apărarea Văii Oltului... morți pe câmpurile de luptă peste 70.000, din răniții inițiali nerecuperăți peste 10.000, morți în lagărele de prizonierat la cei cinci inamici din cei 112.000, cel puțin 10-15% nu s-au mai întors din cauza tratamentului folosit, în care au lipsit hrana, căldura și medicamentele; un număr însemnat trebuie să fie aproximativ 5000 cei dispăruți. Cifrele de mai sus ar însemna: (70.000 + 10.000 + 15.000 + 5000 = 100.000)... Numai la Mărășești, cifrele în morți sunt consemnate de I. Antonescu la 15.000 și răniți 13.000; iar Alex. Averescu la 5000 + 10.000 de dispăruți și 12.000 de răniți", scrie Iulius Predușel.²⁶ Autorul ne amintește și de cei peste 25.000 de morți, răniți și dispăruți, la care se adăugă importante pierderi umane în luptele pentru făurirea unirii cu cele trei provincii: Basarabia, Bucovina și Ardealul, de aceea, poezii i-au evocat numindu-i eroi-martiri, soldați viteji care au pus libertatea țării și dreptatea sfântă mai presus de propria viață. "E țințirul plin de oseminte./ Ce s-a umplut din câmpuri de bătaie.../ Sunt morții noștri înțeleștați sub glie,/ Nenumărate trupuri zdrențuite/... Bieți mucenici", este mesajul poeziei lui Octavian Goga, *De profundis*. Din creația lui Ovid Densusianu sunt selectate versurile referitoare la "frumoasa, blânda Basarabie" sau cele care amintesc de Marea Unire: "Azi nu mai plâng în lanțuri Ardealul, Bucovina, Banatul". Hotarele blestemate au pierit, în consecință, România și-a reîntregit străvechea și fireasca matcă. Iulius Predușel își încheie antologia cu prezentarea simbolurilor memoriei, referindu-se la mausoleul care păstrează vie amintirea eroilor din Primul Război Mondial, care și-a jertfit viața pentru apărarea țării, a pământului străbun. "În Mausoleul, în formă de cruce, cu acoperișul în formă de cupolă, în interior, pe plăcile de marmură din fața criptelor, se află înscrise numele celor identificați. În osuar se află păstrate aproximativ 3000 de oseminte ale celor neidentificați."²⁷ Pe partea dreaptă a

²⁵ Iulius Predușel, *Poezia românească și Primul Război Mondial*, p. 88

²⁶ *Ibidem*, p. 143

²⁷ *Ibidem*, p. 180

Mausoleului este inscripția din care înțelegem că “Jertfindu-se, ei nu au murit, ci au înviat”. De altfel, Vasile Harea, referindu-se la militantul Alexe Mateevici, precizează “Războiul îi dezvoltă și mai mult sentimentul național, dragostea față de semenii săi de același neam, în special, după transferarea pe Frontul românesc.”²⁸

Concluzie: cultura memoriei și memoria culturii. Reflectând asupra realității dramatice, asupra martirajului eroilor, înțelegem că valorile naționale: limba, istoria, credința, neamul și conștiința națională au fost prioritare pentru români, iar unii scriitori nu doar că au evocat eroismul și că au crezut în unitatea spirituală și sufletească a românilor de pretutindeni, ci au luat parte la luptele de pe front pentru idealul libertății țării. Poeții, care au închinat ode eroilor și martirilor, celor care s-au jertfit în războiul pentru făurirea României Mari, sunt destul de numeroși, unul dintre aceștia rămânând Alexe Mateevici. Mai ales în preajma celebrării centenarului de la Marea Unire, să ne aducem aminte de eroii și de martirii neamului pe oasele cărora se sprijină țara, ei fiind coloana sacrificiului infinit prin care poporul nostru rezistă. Anibal Dobjanski, evocându-l pe Mateevici, scria: “Ce culmi ar fi putut atinge acest poet al cărui debut a fost așa de strălucitor, dacă soarta nemiloasă nu i-ar fi curmat prematur firul vieții?!... Și totuși, chiar dacă n-ar fi scris decât *Limba noastră*, ar fi fost de-ajuns ca aceasta să-l consacre printre cei mai mari poeți ai neamului și ca numele său să fie eternizat în memoria celor pentru care a scris-o.” Fostul ofițer își exprima regretul că la cinci decenii de la moartea scriitorului, “ai impresia că Alexe Mateevici e un mare necunoscut... Versurile nu figurează în niciun manual de limba română, iar, dacă întrebi pe școlari despre autor, ridică din umeri.”²⁹ Cu siguranță, și la o 130 de ani de la nașterea lui Alexe Mateevici, dar și a multor personalități ale neamului nostru, situația este identică, trăim într-o epocă amnezică și ignorantă, în care prea puțini se gândesc la trecut sau la viitor. Suntem sclavii prezentului, înlănțuiții fast-foodului, ai consumismului hedonist și (auto)mistuitor.

În contextul globalizării, când unii intelectuali actuali se arată șovăielnici, sceptici și lași, creând după “linia” oficială, impusă de ideologiile centrale, numită azi “political correctness”, este bine să ne gândim la modelul adevăratei elite de la *Dacia literară* (din perioada pașoptistă avem imnul de stat *Deșteaptă-te, române*, scris de Andrei Mureșanu), care și-au propus unirea, să meditam asupra publicisticii lui Eminescu ori asupra *Doinei* lui, să ne gândim la grandimea evenimentelor organizate de poetul național la Putna și să le comparăm cu realitățile de azi, când o țară întreagă nu a fost în stare să organizeze ce a reușit un singur secretar ca Eminescu și alți câțiva scriitori care l-au omagiat pe Ștefan cel Mare în data de 15 august 1871, mobilizând toată națiunea... Să ne gândim la faptele mărețe ale celor de acum o sută de ani, care au desăvârșit unitatea statală a tuturor românilor în condițiile cele mai ostile. Dacă nu mai avem repere și nici memorie, să cercetăm opera înaintașilor, acolo vom identifica sursa conștiinței noastre identitare, “în adâncuri înfundată”, din care vom găsi resorturile sufletești pentru a crea un proiect de țară prin care să recuperăm conștiința identitară, atât de necesară pentru a supraviețui ca popor. Câtă diferență între strămoșii noștri și contemporanii care se orientează după culorile cameleonice ale politicului.³⁰ Intelectualii autentici trebuie să se raporteze la conștiința identitară și națională, la valorile spirituale, la verticalitatea care formează axa dăinuirii unui popor, iar în situațiile-limită să fie capabili să-și dea prinosul de jertfă, demnitate și curaj, așa cum a făcut preotul-poet Alexe Mateevici, numit *homo christianus*. Deși secolul trecut a fost unul al sacrificiului pentru neamul românesc, se pare că noi, postmodernii, suntem amnezici și ignoranți, sunt rare ocaziile când mai avem cultura memoriei și memoria culturii. Dacă unii se îndoiesc de valorile românești, strămoșii noștri ne aduc certitudinea, așa cum cu mândrie argumentează în strofa a șaptea, preotul Alexe Mateevici: “Limba noastră îi aleasă/ Să ridice slavă-n ceruri,/ Să ne spuie-n hram ș-acasă/ Veșnicele adevăruri”. Poetul martir ne amintește că moștenim limba cronicarilor și a “vechilor cazanii”, o limbă “sfântă” care dovedește caracterul unitar al poporului român.

²⁸ Alexie Mateevici: *Genealogii. Iconografie. Evocări*, p. 168

²⁹ *Ibidem*, p. 190

³⁰ Am scris despre această antiteză în cărțile *Pledoaria pentru valori. Revenirea în fire. Eseuri critice*, Ovidius University Press, Constanța, 2009; *Metamorfozele cuvântului. Încercări de pro(gnoză) literară. De la homo demens la homo metaphisicus*, Editura Eikon, București, 2016; *Calea luminii. Interculturalitate și management educațional*, Editura Sympoesium, Iași, 2017; *Vocația mărturisirii, 1, Lumina dintre gratii*, Editura Fundației Memoria, București, 2017 și în editorialul revistei *InterArtes*, nr. 12, noiembrie 2018

BIBLIOGRAFIE

Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediție nouă revăzută, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad@Vlad, Craiova, 1993.

Cimpoi, Mihai, *Istoria literaturii române din Basarabia, compendiu*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2003.

Constantin, Ion, Negrei, Ion, *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei: Studii. Documente. Materiale*, Notograf Prim, Chișinău, 2013.

Inclueț, Ion, *O revoluție trăită*, alcătuire de Ruxandra Mihăilă, Editura Universitas, Chișinău, 1994.

Mateevici, Alexie: *Genealogii. Iconografie. Evocări*, ed. întocmită și îngrijită de Vlad Chiriac, Editura Știința, Chișinău, 2003.

Dumitru, Anastasia, *Pledoaria pentru valori. Revenirea în fire. Eseuri critice*, Ovidius University Press, Constanța, 2009; *Metamorfozele cuvântului. Încercări de pro(gnoză) literară. De la homo demens la homo metaphisicus*, Editura Eikon, București, 2016; *Vocația mărturisirii, 1, Lumina dintre gratii*, Editura Fundației Memoria, București, 2017.

Predușel, Iulius, *Poezia românească și Primul Război Mondial. Conștiința de luptă pentru unirea tuturor românilor*, Editura Next Book, Constanța, 2015.

Generalul Alexandru Averescu și traseul ratificării de către Italia a tratatului Basarabiei (1920-1927)

Conf. univ. dr. Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC*

GENERAL ALEXANDRU AVERESCU AND THE RACE OF RATIFICATION BY ITALY OF THE BASARABIA TREATY (1920-1927)

ABSTRACT. *The paper analyzes the question of Bessarabia in the framework of the Romanian-Italian relations during the interwar period. Special attention is given to the political and diplomatic events related to the question of the delayed ratification by the Italian Parliament of the „Treaty on the recognition of the union of Bessarabia with Romania”, signed in Paris on the 28 October 1920. In the paper the causes of the delay are investigated as well as the Italian attitude towards Romania in the Bessarabian question. General Alexandru Averescu, a native of southern Bessarabia, headed by the Romanian government, played an important role in the actions aimed at convincing Italy's leadership to ratify the Bessarabian Treaty.*

Keywords: Romania, Bessarabia, Italy, Treaty on Bessarabia, Alexandru Averescu, foreign policy, interwar period

La 10 ani de la Unirea Basarabiei cu Patria Mamă Alexandru Averescu spunea: „Unirea nu este patrimoniul unui partid, nici măcar al unei generațiuni. Este patrimoniul neamului, cu toate generațiunile care au luptat pentru a o dobândi și cu cele care vor lupta pentru a o menține”. Basarabean de origine (născut la 9 martie 1859, în satul Babele, județul Ismail – decedat la 3 octombrie 1938, la București) Alexandru Averescu a fost militar și om politic român, membru de onoare al Academiei Române, a participat la războiul de Independență din 1877-1878. Din fragedă tinerețe a optat pentru o carieră militară. Face studiile la Torino (1886), unde absolveste Școala Superioară de Război. După intrarea României în Primul Război Mondial, generalul Averescu s-a

* Institutul de Istorie, Chișinău

aflat în fruntea Armatei a II-a Române, care a reputat o victorie importantă în bătălia de la Mărăști (iulie 1917). S-a lansat în politică, a avut o activitate prodigioasă, dar căreia i se pot semna și aspectele mai puțin reușite¹. Ajunge în fruntea guvernului României².

Această figură proeminentă a politicii românești nu a fost lipsită de atenția istoriografiei. Despre generalul Averescu s-au scris multe lucrări bazate pe documente inedite de arhivă, memorii, analize care trec printr-un filtru critic acțiunile și faptele sale.

În prezentul studiu, ne propunem să reconstituim dimensiunea acestei personalități relevând, în special, contribuția generalului Alexandru Averescu la ratificarea în 1927 a Tratatului Basarabiei de către conducerea Italiei, tratat semnat la Paris la 28 octombrie 1920.

Acțiunile întreprinse de către conducerea României pentru obținerea ratificării Tratatului Basarabiei de către Italia au jucat un rol special în configurarea raporturilor româno-italiene în prima jumătate a perioadei interbelice. România și Italia aveau poziții și interese aproape identice în ajunul marii confruntări armate din anii 1914, iar tratativele postbelice de pace s-au reflectat în relații bilaterale relativ bune – până la ostilitatea fățișă a Romei din anul 1940. Sub acest aspect, chestiunea Tratatului Basarabiei joacă un rol central în orice încercare de a reconstitui cursul relațiilor dintre cele două state. Care au fost cauzele îndelungatei întârzieri, de aproape șapte ani, a ratificării? Care ar fi fost soarta juridică a Tratatului și utilizarea internațională a acestuia mai târziu, dacă după Italia și ultima semnatară – Japonia – și-ar fi respectat angajamentul luat la Paris? Care a fost rolul generalului Averescu în toate acestea, fără a cădea în exagerări, încercând să găsim balanța între criticile care i se aduc și „mitizarea” rolului său de către simpatizanți?

„Mitul Averescu” ia amploare către sfârșitul anului 1918. După publicarea decretului-lege pentru reforma electorală, în noiembrie 1918, se intensifică campaniile și întrunirile electorale ale reprezentanților noilor partide politice. În această perioadă, pentru mulți români, salvatorul devine generalul Averescu, privit „ca un adevărat Mesia, trimis de Pronia Cerească să salveze neamul românesc”³. Mai mult ca atât, „în toamna anului 1919, popularitatea lui Averescu ajunsese la apogeul ei. În mediul rural, mai predispus la fabulări, oamenii îl vedeau în vis, unii jurau că-l zăriseră coborându-se dintr-un aeroplan în mijlocul lor, alții – cei care făcuseră războiul – povesteau că trăiseră cu el în tranșee”⁴. Popularitatea lui atinge proporții mistice, supranaturale și fel de fel de legende începuseră să-și facă drum în jurul acestui nou Mesia al neamului românesc. Rolul „as-tral” al generalului Averescu în politica internă și externă a României, ține de perioadă decisivă în istoria Basarabiei și a României în ansamblu, perioada ultimului său mandat de prim-ministru (1926-1927).

După Primul Război Mondial, România a avut drept obiectiv prioritar recunoașterea pe plan internațional a Unirii din 1918 și, ca urmare, apărarea integrității sale teritoriale⁵. Un rol special l-au avut tratativele și deciziile luate la Conferința de Pace de la Paris, în cadrul căreia italienii și românii s-au așezat la masa tratatelor în locuri diferite: delegația Italiei a făcut parte dintre organismele decizionale (Consiliul Suprem și Consiliul celor Zece), intrând în categoria statelor „cu interese generale”. România, dimpotrivă, a fost așezată alături de statele cu „interese limitate”, în unele privințe fiind chiar marginalizată⁶, cu toate că în perioada primei conflagrații mondiale s-au aflat de aceeași parte a baricadei.

Din culisele parcursului internațional al Tratatului Basarabiei

Recunoașterea unirii Basarabiei cu România, consfințită prin Tratatul semnat către sfârșitul tratatelor de pace, la 28 octombrie 1920, a parcurs o cale anevoioasă și a necesitat eforturi

¹ Ne referim la reprimarea răscoalei țărănești din 1907 sau că nu a fost de acord cu decizia lui Brătianu de a trimite trupe în Basarabia, sub pretextul că România își va crea probleme la Petrograd, Viena și Berlin. A se vedea în acest sens Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*. Ed. a 2-a. București, Editura Militară, 2009, p. 226-228

² Președinte al Consiliului de Miniștri al României și ministru interimar al Afacerilor Externe (29 ianuarie - 4 martie 1918). Formează Liga Poporului, deține portofoliul de ministru de interne (5-13 decembrie 1919), președinte al Consiliului de Miniștri al României. Prim-ministru al României în trei mandate: 9 februarie 1918 - 15 martie 1918; 19 martie 1920 - 18 decembrie 1921; 30 martie 1926 - 4 iunie 1927

³ I. Scurtu, *Campaniile electorale din România interbelică*, în: „Magazin istoric”, noiembrie 2012, București, p. 7

⁴ C. Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*. Vol. VI. Partea a VI-a (1919-1922). Editura Machiavelli, București, 1995, p. 43-44

⁵ Gh. E. Cojocaru, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în: „Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste”, nr. 4, 1991, p. 34

⁶ L. Zamfiroiu, *Relații diplomatice româno-italiene. 1918-1940*, Tritonic, București, 2011, p. 45

conjugate din partea delegației române la conferință, dar și din partea conducerii de vârf a țării, diplomaților și presei. După prezentarea, la 1 februarie 1919, de către Președintele Consiliului de Miniștri al României, Ion I. C. Brătianu, a memoriului *România în fața Conferinței de Pace. Revendicările sale teritoriale* și crearea Comisiei Teritoriale, compusă din reprezentanții Franței, SUA, Angliei, Italiei⁷, la 11 martie 1919 a fost făcut public un proiect care exprima punctul de vedere al Comisiei: aceasta „susține alăturarea Basarabiei la România”, luând în considerație caracterul românesc al regiunii, pe lângă argumentele geografice și economice. În timpul discuțiilor, s-au înregistrat poziții destul de diferite. SUA considerau că trebuia consultat și reprezentantul Rusiei, mai exact guvernul lui Kolceak, fiindcă puterile învingătoare nu se aflaseră în conflict cu aceasta⁸. Președintele Wilson susținea că „niciun teritoriu nu poate fi luat Rusiei fără consimțământul ei”⁹. Ucraina și Rusia sovietică și-au manifestat tendințele de acaparare a Basarabiei și de sovietizare a acesteia. Pentru smulgerea Basarabiei din trupul României au acționat și așa numiții ruși „albi”¹⁰.

În condițiile în care guvernul bolșevic de la Petrograd, nefiind recunoscut, nu avea delegați oficiali la Conferință, interesele Rusiei la Paris au fost reprezentate de „Conferința politică rusă”, formată din reprezentanți ai emigrației ruse din capitala Franței, avându-l în frunte pe Vasili Maklakov, fost ambasador al Rusiei țariste la Paris, și din care mai făceau parte fostul ministru rus de Externe, Serghei Sazonov, fostul membru al Guvernului Provizoriu, istoricul Pavel Miliukov, care a publicat și o lucrare despre problema Basarabiei, alți foști demnitari ruși¹¹. Deși „Conferința politică rusă” nu avea statut oficial în cadrul Conferinței de la Paris, reprezentanții ei au acționat pe toate căile pentru a împiedica recunoașterea de către Marile Puteri a statelor desprinse de sub stăpânirea rusească¹².

Mai este cunoscut și faptul că în 1919, la Paris, unde își ținea lucrările Conferința Păcii, Al. Krupenski, Al. Șmidt și alți membri ai unei pretense „delegații”, trimisă de „Comitetul de salvare a Basarabiei de sub jugul românesc”, răspândeau falsuri despre Sfatul Țării, ca fiind „organ creat de o adunare de soldați bolșevici, care, prin eliminarea tuturor elementelor burgheze, a devenit un soviet anarhist”, și, chipurile, ar fi fost susținut de cabinetul de la București ca să întrețină dezordinea „necesară guvernului român pentru a-și justifica prezența în Basarabia”¹³.

Delegația română la Conferința Păcii s-a confruntat cu mari dificultăți cauzate de emigranții ruși și pretinsa „delegație basarabească”, la Paris. Ca răspuns la aceste acțiuni antiromânești, Ioan Pelivan a publicat, în principalele ziare pariziene („Le Temps”, „Matin”, „Figaro”, „La Victoire”, „Le Journal”, etc.), o serie de articole în care a dezvăluit adevărata fizionomie politică și morală a „delegațiilor basarabene”, a combătut pretensele rădăcini basarabene ale acestora și a stăruit asupra motivelor egoiste și personale ale fiecărui protestatar¹⁴.

Ca participant nemijlocit la evenimentele Unirii Basarabiei cu România, Ioan Pelivan menționa, în publicațiile sale pariziene, că actul din 27 martie /9 aprilie 1918 s-a făcut „din libera voință a populațiunii basarabene reprezentată prin Sfatul Țării și fără nici un amestec din afară”¹⁵. Ba mai mult, pe parcursul perioadei cât s-a aflat la Paris, Ioan Pelivan a editat, în limba franceză și engleză peste 10 lucrări de sinteză privind dreptul istoric românesc asupra Basarabiei¹⁶.

Într-un final, după o lungă și complicată tergiversare, unirea Basarabiei cu România a fost recunoscută *de jure* prin Tratatul semnat la Paris, în ziua de 28 octombrie 1920, între Marea

⁷ C. I. Stan, *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România (1920-1947)*, în: „Sargeția”, Deva, XXVI, 1995-1996, p. 411

⁸ *Ibidem*, p. 412

⁹ I. Chiper, *Italia și ratificarea tratatului din 28 octombrie 1920 privind Basarabia*, în: „Revista română de studii internaționale”, an XXVI, nr. 2, 1992, p. 74

¹⁰ La Paris au fost trimiși câțiva delegați ai rușilor, cărora li s-au adăugat emigranții ruși din capitala Franței, pentru a încerca să convingă factorii de decizie de la conferință să nu recunoască actul unirii Basarabiei cu România

¹¹ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan părinte al mișcării naționale din Basarabia*, Ediția a II-a, Chișinău, 2012, pp. 146 - 147

¹² Ion Constantin, *Diplomația română în lupta pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu Patria mamă*, în: „Centenar Sfatul Țării: 1917-2017: Materialele conferinței științifice internaționale. Chișinău, 21 noiembrie 2017”. Coord.: Gheorghe Cliveti [et. al.]. Chișinău: Lexon Prim 2017, p. 584

¹³ Despre activitatea Comitetului a se vedea <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1131/files/38-078.pdf> (accesat pe 28.12.2017)

¹⁴ Ioan Pelivan, *Ion C. Inculeț și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, în „Patrimoniul”, Revistă de lectură istorică, nr. 1, 1991, p. 30-32; Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 148

¹⁵ Constantin I. Stan, *Activitatea diplomatică a lui Ion Pelivan (1918-1920)*, în *Diplomație și diplomați români*, vol. I. Coordonatori: Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, Editura DMPress, Focșani, 2001, p.160; Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 148

¹⁶ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *op. cit.*, pp. 151-153

Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de o parte, și România, pe de altă parte. În tratat, părțile declarau că „recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia”¹⁷ și nu au găsit necesar sau oportun, la acea dată, intrarea în tratative directe cu Rusia sovietică, nerecunoscută pe plan internațional¹⁸.

Constituind pentru guvernul României un succes diplomatic, Tratatul din 28 octombrie 1920 consacră, pe plan internațional, dreptul istoric al poporului român asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, integrându-se celorlalte tratate de pace, care au consfințit desăvârșirea statului național unitar român. În articolul 9 al acestuia era prevăzut că intrarea sa în vigoare se va realiza numai după „depunerea documentelor de ratificare” de către statele semnatare, ceea ce au făcut Anglia și România în 1922, apoi Franța în 1924¹⁹. Italia a ratificat acordul abia în 1927, aceasta devenind, pe parcursul anilor 1920-1927, o chestiune importantă, dacă nu primordială, în raporturile româno-italiene, cu implicații internaționale mult mai largi²⁰. Japonia nu a ratificat tratatul²¹.

Tergiversarea ratificării italiene

Cauzele tergiversării au fost multiple: după război și România, și Italia căutau soluții proprii la problemele apărute, adoptând măsuri care să le asigure stabilitatea internă și o evoluție pozitivă. România, ghidându-se în politica externă de obiectivul „menținerii frontierelor trasate la sfârșitul Primului Război Mondial”²² s-a apropiat de linia promovată de Franța: păstrarea *statu-quo teritorial*. Această apropiere deranja Italia, care se afla, în perioada menționată, într-o anumită tensiune politică în raport cu Franța.

România era nevoită să negocieze și să-și construiască relații bune cu statele mari – Franța, Marea Britanie, Italia – dar și să fie foarte atentă la raporturile cu vecinii revizionisti (Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria), care își exprimau deschis pretențiile teritoriale. Pentru a-și păstra integritatea, era nevoie să navigheze abil între centrele de putere europene și cele revizioniste.

Italia a plecat supărată de la masa tratativelor de la Paris, deoarece s-a considerat insuficient răsplătită de foștii aliați²³. Pe lângă alte circumstanțe, acestea au favorizat stigmatul atribuit Italiei de „șef de orchestră al mișcării revizioniste în Europa”²⁴, creând condiții pentru apariția mișcării fasciste.

În altă ordine de idei, România, care după Marea Unire înregistrase un spor teritorial, demografic și economic substanțial, rămânea totuși o țară „eminamente agricolă”, în timp ce interesul țărilor mari se concentra asupra petrolului românesc.

Italia, la rândul ei, pe parcursul mării conflagrații, a suportat pierderi umane considerabile, partea de nord a țării a fost devastată, flota comercială italiană a fost parțial distrusă, iar Guvernul a contractat uriașe împrumuturi²⁵. Conflagrația mondială a costat-o peste 65 de miliarde de lire²⁶. Viața economică a fost puternic afectată, țara intrând în criză, înregistrându-se creșterea șomajului, valuri de greve, pericolul răspândirii bolșevismului. Toate acestea au făcut loc fascismului și ascensiunii lui Mussolini.

Pentru a-și apăra mai bine interesele, statele mici și mijlocii au format structuri de asigurare a propriei securități, precum *Mica Înțelegere* sau *Mica Antantă*²⁷. Părea că această alianță a găsit

¹⁷ V. F. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Junimea, Iași, 1991, pp. 22-23

¹⁸ E. Ojoga, *Problema Basarabiei în relațiile internaționale: 1917-1940*, Cartdidact, Chișinău, 2017, p. 46

¹⁹ Despre ratificarea de către Franța a se vedea Gheorghe Cojocaru, *Franța și ratificarea Tratatului Basarabiei de la Paris, din 28 octombrie 1920*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2016, pp. 64-85

²⁰ *I Documenti Diplomatici Italiani* (în continuare DDI), seria a șaptea: 1922-1935, vol. V, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1967, doc. nr. 54, p. 58

²¹ Guvernul de la Tokyo declarase că tratatul din 28 octombrie 1920 se referea la o problemă exclusiv europeană și ratificarea de către Japonia urma să fie făcută după toate celelalte puteri semnatare. I. Chiper, *op. cit.*, p. 74

²² K. Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a IV-a, Humanitas, București, 2013, p. 497

²³ La tratativele de la Versailles Italia obținea partea sudică a Tirolului în care se afla o numeroasă minoritate de origine germană, or. Trieste, vestul Istriei cu o minoritate slavă și chiar un oraș din Dalmația, Zara, neprimind însă și orașul mult râvnit Fiume din Dalmația (azi Rijeka, în Croația)

²⁴ L. Zamfiroiu, *op. cit.*, p. 64

²⁵ G. Procacci, *Istoria italienilor*, Editura Politică, București, 1975, p. 173

²⁶ L. Zamfiroiu, *op. cit.*, p. 67

²⁷ Vezi C. Iordan, *România și relațiile internaționale din Sud-Estul European: „Modelul” Locarno (1925-1927)*, Curtea Veche, București, 2001, p. 37 și M. Retegan, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, Semne, București, 1997, pp. 27-28

susținere la Roma. Însă factorul economic nu putea fi ignorat. Ambele țări au fost preocupate de problema ieșirii din criza de după război, iar în perioada 1920-1923 existase o tensiune între Italia și România, cauzată în mare parte de chestiunea bonurilor de tezaur și a tarifelor vamale. În general, după întregirea României, Italia se afla într-o situație dificilă, deoarece implicarea sa în chestiunea Basarabiei presupunea alegerea unei părți în conflict: a României sau a Rusiei. Mai mult chiar, în decembrie 1921, ca urmare a misiunii Vorovski în Italia și a avantajelor pe care le propunea NEP-ul, guvernul de la Roma a semnat cu Rusia sovietică un acord economic, prin care, între altele, partea sovietică se angaja să nu se amestece în treburile interne ale Italiei și să nu mai sprijine propaganda ostilă guvernului italian²⁸.

Între Italia și România rămăneau multe probleme economice nesoluționate, atât în industrie, cât și în agricultură. La începutul anului 1923, ministrul Italiei la București a înaintat ministrului de externe, I. G. Duca, un memoriu în care cerea Guvernului român să asigure egalitatea de tratament italienilor din România. S-a propus încheierea unei înțelegeri economice care să îmbunătățească relațiile comerciale bilaterale. Guvernul italian devenise interesat de petrolul și lemnul românesc, propunând în schimb mașini agricole și ofertă de lucru specializată. Problemele de ordin economic erau legate și de consecințele reformei agrare, care prevăzuse exproprierea proprietăților rurale, fără a ține cont de naționalitatea deținătorilor acestora. Printre cei nemulțumiți se numărau englezi, francezi, maghiari, evrei, dar și italieni²⁹. Mai acut s-a simțit acest lucru în teritoriile provinciilor unite, inclusiv în Basarabia³⁰. Cea mai mare opoziție la aplicarea reformei agrare au manifestat-o marii proprietari din Basarabia. Mulți italieni moșteniseră proprietăți în Basarabia, ca și în alte provincii românești, în urma căsătoriilor încheiate de aceștia înainte de 1921. În această situație, la 2 ianuarie 1923, ministrul Italiei la București a prezentat un memorandum în care acuza Guvernul român de tratament diferențiat aplicat proprietarilor de origine italiană. Pe parcursul anului 1923, s-au înregistrat mai multe plângeri și adresări, inclusiv către Liga Națiunilor, în legătură cu pierderea de către supuși italieni a unor proprietăți din Basarabia.

Alături de aceste probleme nu trebuie trecută cu vederea nici chestiunea relațiilor diplomatice cu URSS, care a reușit, după ce a fost recunoscută în plan internațional (1924), să creeze RASSM (octombrie 1924) ca un cap de pod spre România și regiunea Balcanilor. Italia a stabilit relații diplomatice cu URSS la 7 februarie 1924, semnând în grabă un tratat de comerț și navigare ce-i permitea deschiderea unei largi piețe de desfacere în Est³¹. Începând cu 1924, odată cu recunoașterea internațională a URSS, s-a intensificat dinamica discuțiilor oficialilor români cu Roma în chestiunea ratificării Tratatului Basarabiei. Cursul ascendent al raporturilor economice italo-sovietice a dinamizat și relațiile diplomatice româno-italiene. Însuși Mussolini recunoștea, în august 1924, asiduitatea și insistența ministrului român la Roma, Alexandru Lahovari, în chestiunea Basarabiei.

În ecuația relațiilor româno-italiene din primii ani de după Conferința de la Paris nu trebuie minimalizat rolul URSS. Până la recunoașterea Basarabiei, Aliații erau aproape convinși că războiul civil din Rusia va fi câștigat de rușii „albi” (în mare parte, sprijiniți militar de Aliați). După semnarea tratatului Basarabiei, Italia se afla în dilemă. Analiza corespondenței diplomatice indică intensitatea menționării chestiunii Basarabiei atât pe linia Roma-București-Roma, cât și pe linia Roma-Moscova-Roma. „Prudența” diplomaților italieni era dictată mai mult de teama de a nu deteriora raporturile cu URSS³² (între altele, Italia a fost primul stat european care a stabilit relații comerciale intense cu porturile rusești de la Marea Neagră, îndeosebi cu or. Odessa, iar la conferința de la Genova, din 1922, diplomații italieni au acționat cu multă promptitudine pentru reluarea „necondiționată” a raporturilor economice cu Uniunea Sovietică)³³. Putem admite că diplomația italiană a încercat să

²⁸ Adrian Grecu, *Întâlnirea Al. Constantinescu – B. Mussolini și problema ratificării Tratatului privind Basarabia*, în: „Revista Istorică”, tom XII, nr. 1-2, București, 2001, p. 69.

²⁹ A. L. Ivan, *Aspecte ale relațiilor româno-italiene între anii 1920-1923 și problema expropriilor în România*, în: S. Mitu și F. Gogâltan (coord.), „Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană”, Cluj-Napoca, 1994, p. 186.

³⁰ A. Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania 1918-1940*, Arache, 2007, p. 171.

³¹ Încă pe parcursul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris, în parlamentul italian se discutau apriori relațiile Italiei cu Rusia. A se vedea *Al Parlamento italiano. Una giornata di forti discorsi politici. Si insiste per rapporti d'amicizia fra Italia e Russia* (În Parlamentul italian – o zi de discuții dure. Se insistă asupra relațiilor de amicizie a Italiei cu Rusia), în: „Corriere del mattino”, 11 decembrie 1919.

³² DDI, 7, vol. III, doc. 53.

³³ *Москва-Рим. Политика и дипломатия Кремля. 1920-1939* (în continuare, *Москва-Рим*), culegere de documente coordonată de Г. Н. Севостьянов, Наука, Moscova, 2002, p. 5

folosească chestiunea raporturilor româno-sovietice pentru a stabili relații economico-comerciale cu Rusia Sovietică. Prioritar, însă, pentru Italia, rămânea interesul său economic.

În acest context, cu ocazia negocierilor acordului comercial italo-rus, reprezentantului URSS la Roma i s-au oferit încredințări verbale, în sensul că „Guvernul italian nu intenționa pentru moment să ratifice Tratatul Basarabiei”³⁴. „Dosarul” Basarabiei era legat strâns de raporturile cu URSS, pe care Italia, din mai multe motive evidente, nu dorea să le tulbure sau să le compromită³⁵.

Pe parcursul anului 1924, diplomația română și-a intensificat demersurile în chestiunea Basarabiei pe lângă autoritățile italiene. Au avut loc un șir de vizite ale reprezentanților români în Italia. După vizita lui Alexandru Averescu, din primăvara anului 1924, tot în acel an, în septembrie, la Roma a fost trimis Alexandru Constantinescu, unul din frunzașii liberali, ministrul Agriculturii și Domeniilor, pentru o întrevedere cu Mussolini. Această vizită era menită a impulsiona relațiile bilaterale și a grăbi ratificarea Tratatului Basarabiei. În cadrul vizitei s-a convenit ca Mussolini să ia contact cu ambasadorul sovietic la Roma pentru a încerca reglementarea problemei Basarabiei într-un mod amical și discret. În cadrul unei audiențe, Mussolini i-a declarat lui Alexandru Constantinescu că își va ține cuvântul dat de Italia și va examina forma legală sub care va fi efectuată ratificarea Tratatului Basarabiei. S-a ajuns până la discutarea unui tratat comercial italo-român. Însă, pe întreg parcursul acestor discuții, la mijloc rămânea dilema alegerii între părțile în conflict: România sau URSS.

Au urmat o serie de întruniri și schimburi de scrisori ale diplomaților români și italieni. Relevante pentru primăvara anului 1925 sunt cele între ministrul de externe I. G. Duca și ministrul italian, baronul Pompeo Aloisi, șeful Legației Italiei la București, în cadrul cărora oficialul român a insistat asupra ratificării Tratatului Basarabiei. Aloisi a răspuns că nu considera oportună ratificarea tratatului, invocând diverse pretexte, printre care faptul că „România boicotează Italia în rezolvarea mai multor chestiuni, inclusiv financiare”. Dincolo de anumite rațiuni de ordin politic, principala cauză a amânării ratificării Tratatului a fost de ordin economic – interesele economice ale Italiei în URSS. Această explicație era dată la acea vreme și de unul din oamenii opoziției, aflat în exil de la preluarea puterii de către Mussolini, don Luigi Sturzo. Într-o conversație avută la Paris, în august 1925, cu diplomatul român Nicolae Ciotori, acesta menționează faptul că „o înțelegere italo-rusă” e singura posibilitate de a ajuta economic Italia³⁶. Problema a fost acerb discutată și în Parlamentul României³⁷. După aceste dezbateri, a urmat un schimb de scrisori între București și Roma. În vara anului 1925, mai mulți oficiali români, inclusiv regele Ferdinand, au întreprins vizite în Italia.

Eforturile primului ministru Alexandru Averescu

Tensiunile dintre Italia și România au scăzut în perioada anilor 1925-1926, inclusiv datorită schimbărilor din politica internă a României. Un rol aparte în această privință l-a avut generalul Alexandru Averescu, bun cunoscător și iubitor al Italiei, partizan al unei apropieri față de Italia și prieten apropiat cu mareșalul Pietro Badoglio, apropiat al lui Mussolini, pe care-l cunoștea încă din perioada studiilor sale la Școala Superioară de Război din Torino. Averescu a reușit să aducă pe linia de plutire raporturile dintre cele două state, înlăturând divergențele și tensiunile anterioare. Toate acestea au schimbat atitudinea diplomaților italieni față de relațiile dintre România și Italia, inclusiv în chestiunea Basarabiei. S-a pus în discuție încheierea unui tratat comercial italo-român, negocierea taxelor la produsele italiene, obținerea de la guvernul italian a unui împrumut. În urma tratatelor financiare, a fost obținut un împrumut fără dobândă din partea guvernului italian (în materiale) în valoare de 100 de milioane de lire. S-au promis societății italiene AGIP, câteva perimetre

³⁴ Adrian Crețu, *Întâlnirea Al. Constantinescu – B. Mussolini și problema ratificării tratatului privind Basarabia*, în: *Revista istorică*, nr. 1-2, 2001, p. 69

³⁵ C. Iordan, *op. cit.*, p. 213

³⁶ Adrian Grecu, *op. cit.* p. 71

³⁷ Nicolae Iorga a făcut, în ziua de 7 mai 1925, o interpelare cu privire la politica externă a României, interpelare care a ajuns la Mussolini și care prezenta situația politicii externe românești. Iorga caracteriza politica externă a României (cu spiritul-i incisiv binecunoscut) în felul următor: cu Franța relațiile sunt doar călduțe, pentru că unele cereri economice ale României au fost respinse. Referindu-se la Anglia, Iorga afirma că în acele momente România nu ar avea nicio relație cu aceasta, dacă nu ar fi la mijloc influența lui Titulescu. Cu Italia, relațiile României nu au atins cota potrivită, spunea Iorga, cu Italia nu se colaborează la nivelul oportunităților, nici măcar în plan economic. (Citat după L. Zamfiroiu, *op. cit.* p. 112)

petroliere din România, pentru a fi exploatare. Mai rămâneau însă nerezolvate unele chestiuni, între care și problema Tratatului Basarabiei.

Originar din sudul Basarabiei, Alexandru Averescu, pe parcursul mandatelor sale în calitate de prim ministru al României, foarte scurte, de altfel, și nu atât de prolific pe cât și-ar fi dorit, a acordat o atenție sporită provinciei sale natale. Soluționarea mai multor probleme în chestiunea Basarabiei, în perioada anilor 1926-1927 s-a înregistrat în perioada guvernării averescane. Memoriile unor personalități notorii ale timpului atribuie un rol aparte generalului Averescu la deschiderea la Chișinău a Facultății de Teologie, a Universității „Al. Ioan Cuza” din Iași³⁸. În plan extern, poate, în amintirea promisiunilor făcute încă în 1918, cu memorabila contribuție a lui Alexandru Averescu, la 16 septembrie 1926, a fost semnat Tratatul de prietenie și colaborare româno-italiană (ratificat la 18 iulie 1927), care nu făcea referiri la eventuala ratificare a Tratatului Basarabiei, însă așeza relațiile diplomatice și comerciale între România și Italia pe coordonatele unei colaborări eficiente³⁹. Țările semnatare nu și-au luat angajamente privind acordarea reciprocă a unui sprijin militar. În eventualitatea atacării României de către vecinii revizionști, Italia i-ar fi acordat numai un ajutor diplomatic și politic. Pactul de amicitie nu includea nicio aluzie la Tratatul Basarabiei, dar era lesne de înțeles că Guvernul italian prefera să procedeze gradual, dat fiind că în această ecuație era implicată URSS, extrem de sensibilă în problema Basarabiei⁴⁰.

Presa românească a criticat tratatul de prietenie și colaborare, punând accentul pe slăbirea poziției României în chestiunea Basarabiei; fracțiunile politice se criticau între ele în jurul chestiunii ratificării Tratatului Basarabiei, iar încheierea unei convenții economice italo-sovietice făcea Italia să creadă că i se deschideau mari oportunități pentru comenzi pentru industria italiană. Trebuie luată în calcul și strategia politicii externe italiene, promovată chiar de la început de către Mussolini: o politică externă subordonată doar celei interne! În ceea ce privește relația Italiei cu Rusia, crizele NEP-ului (a doua criză a avut loc în 1925-1926) se răsfrângeau nefast asupra speranțelor economice italiene legate de URSS.

Aflarea la Roma, în septembrie 1926, a generalului Averescu, discuțiile în culisele politicii externe, au avut, într-un final, consecințe pozitive pentru Basarabia. Astfel, în octombrie 1926, mareșalul Pietro Badoglio, prieten cu Averescu și apropiat al lui Mussolini, avea planificată o vizită în România, la invitația prietenului său român. Mareșalul Badoglio sosește la București, însoțindu-l pe ducele de Spoleto, la sfârșitul lunii octombrie începutul lunii noiembrie 1926.

Vizita delegației italiene în Basarabia

Ziarele timpului oferă amănunte despre această vizită. Misiunea italiană a sosit în capitală pe data de 3 noiembrie 1926, la orele 10.30. Ducele și misiunea au fost găzduiți în aripa stângă a Palatului regal din calea Victoriei. Doamna mareșal Badoglio, care a sosit în aceeași zi în capitală, incognito (sic!) va locui la hotelul Athénée Palace⁴¹ – după cum titrează articole din presa românească a timpului. Se spera mult în capacitatea lui Badoglio de a-l influența pe Mussolini, se miza pe rezultatele care vor urma după vizita în România a principelui italian de Spoleto și a mareșalului Badoglio. Misiunea italiană a fost întâmpinată la Timișoara de ministrul de stat, generalul Coandă, iar la București, la Gara de Nord, de primarul capitalei, Anibal Teodorescu, și de însuși Suveranul în persoană, fapt care l-a impresionat pe Spoleto. Somptuoasă și minuțios pregătită, în cele mai mici detalii, vizita a inclus diferite activități: pe data de 3 noiembrie, la ora 16.00, mareșalul Badoglio a fost condus la mormântul soldatului necunoscut din parcul Carol, iar după aceasta la Patriarhie, unde a fost oficiat un serviciu religios. După Patriarhie, oaspeții au mers la statuia lupoacei în Piața Sfântul Gheorghe. Seara s-a finalizat cu o agapă la Legația italiană. În cursul dimineții următoare, a fost planificată o mare paradă militară pe Calea Victoriei, în fața Palatului

³⁸ Memoriile lui Constantin Tomescu, secretar al Mitropoliei Basarabiei în perioada interbelică. Arhiva Națională a României (A.N.R), Fond 1470 Constantin Tomescu, dosar nr. 3, fila 484

³⁹ Presa italiană a reflectat în detalii vizita generalului Averescu la Roma, inclusiv întâlnirea lui Averescu cu Mussolini, pe data de 15 septembrie, la Palatul Chigi, care a durat exact 2 ore. A se vedea *Tutti i punti del patto definiti (Toate punctele Pactului au fost definite)*, în: „Corriere della sera”, 16 septembrie 1926

⁴⁰ C. C. Yurenev, reprezentantul URSS la Roma, raporta repetat comisarului afacerilor externe al URSS, M. M. Litvinov, despre discuțiile cu Mussolini, în cadrul cărora, conform instrucțiunilor de la Moscova, încerca să-l convingă pe Mussolini să nu ratifice „anexarea” Basarabiei, în schimbul semnării acordului italo-rus. Doc. nr. 81, p. 209

⁴¹ „Adevărul”, 30 octombrie 1926

regal, iar comercianții, de pe străzile pe unde urma să treacă cortegiul cu oaspeți, trebuiau să aibă arborate, în cele trei zile, drapelele Italiei. Calea Griviței și Calea Victoriei, până la Palatul regal, a fost împodobită cu ghirlande de flori, s-au ridicat drapele ale ambelor țări. Pe trotuare se aflau elevii din școlile secundare din București⁴². La prânzul de gală, în Palatul regal din calea Victoriei, regele a rostit mesajul de salut, în care a subliniat prietenia poporului italian și a celui român încă din perioada domniei regelui Carol, prietenie care a fost consolidată „în lupta comună pentru marile noastre interese”, mai ales „în urma ultimului nostru aranjament cu Italia – expresie sinceră a prieteniei neclintite”⁴³. Drept răspuns, ducele de Spoleto menționează că vede în această primire dovada legăturilor de amicitie, confirmate prin pactul semnat la Roma⁴⁴. În interviul acordat de mareșalul Badoglio ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, se sublinia că „vizita delegației italiene în România nu este decât o consecință firească a tratatului de amicitie care se încheiase la Roma. El [tratatul] va fi începutul unor legături trainice și într-adevăr prietenești între cele două țări”⁴⁵. În chestiunea Basarabiei, mareșalul Badoglio a preferat să se abțină de la comentarii, reiterând că „în ce privește problema Basarabiei ea a fost discutată între conducătorii celor două state, iar eu, ca militar activ, nu pot să mă pronunț asupra ei, și cu atât mai puțin să spun ceva mai mult, decât au găsit de cuviință să declare factorii autorizați”⁴⁶.

În dorința de a-și ține promisiunea în raport cu provincia natală, Averescu insistă asupra vizitei mareșalului Badoglio în Basarabia, care a avut loc între 10 și 12 noiembrie.

În contextul vizitei înalților oaspeți, în ziua de 12 noiembrie, consiliul comunal al primăriei Chișinău a ținut o ședință extraordinară cu caracter festiv. În cadrul acestei ședințe a fost anunțat că un grup de consilieri comunali a propus ca, pentru meritele sale pentru propășirea ideii latinității Basarabiei, mareșalul Badoglio să fie proclamat cetățean și consilier municipal de onoare al Chișinăului. La ora 19 fără un sfert, întors de la Tighina, mareșalul Badoglio a intrat în sala de ședințe a primăriei, însoțit de suita sa, în aplauzele consilierilor. I-a fost dăruită „Monografia Basarabiei” și a fost dată citire Diploma prin care i s-a conferit titlul de cetățean de Onoare al urbei. Badoglio a răspuns prin următoarele cuvinte: „Popoarele român și italian sunt înfrățite nu numai prin sânge, ci și prin suferințele pe care le-au suportat împreună. Viața ambelor popoare a fost marcată de zile grele. Eu, ca fiu al poporului italian, iubesc poporul român și iubirea mea este de la frate la frate. Eu nu sunt diplomat, ci soldat și repet ceea ce am spus de atâtea ori de când sunt în România: la nevoie mareșalul Badoglio e cu voi și veți fi mulțumit de el”⁴⁷. La acea ședință solemnă au luat cuvântul Arhiepiscopul Gurie (viitorul Mitropolit al Basarabiei), Pan Halippa, personalități importante din conducerea Basarabiei. A doua zi mareșalul Badoglio a întreprins o vizită la Soroca, plecând definitiv din România spre Italia în ziua de 16 noiembrie.

Chiar dacă oficial nu s-a făcut nicio aluzie la legătura dintre ratificarea Tratatului Basarabiei de către Italia și vizita mareșalului Badoglio în provincia dintre Prut și Nistru, aceasta a avut o legătură directă, datorită insistenței lui Averescu, cu pregătirea ratificării Tratatului. Mai mult decât atât, vizita a fost reflectată în presa italiană a timpului. Ziarul fascist „Tevere” a văzut în această vizită o viziune de politică externă a lui Mussolini (fără a se pomeni de Tratat), ceea ce făcea vizibil faptul că rolul lui Badoglio, în efortul de convingere a lui Mussolini, a fost substanțial. Printre altele, a publicat un articol despre tratatul de prietenie dintre România și Italia, inclusiv despre schimbul de scrisori dintre Mussolini și Averescu, în care se menționa că problema ratificării Tratatului Basarabiei (întrebare pusă de Averescu la întâlnirea cu Mussolini) pentru Italia rămânea a fi o chestiune de timp și de oportunitate⁴⁸.

Misiune îndeplinită

Drept urmare a insistențelor Guvernului român și opiniei publice s-a revenit la Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920. Diplomația italiană căuta punctele vulnerabile ale Tratatului Basarabiei:

⁴² *Misiunea italiană în capitală*, „Adevărul”, 5 noiembrie 1926

⁴³ *Vizitele de ieri ale misiunii italiene în capitală*, „Adevărul”, 7 noiembrie 1926

⁴⁴ Se are în vedere Acordul semnat la 16 septembrie 1926. „Adevărul”, 8 noiembrie 1926

⁴⁵ „Adevărul”, 8 noiembrie 1926

⁴⁶ *Idem*

⁴⁷ „Adevărul”, 12 noiembrie 1926

⁴⁸ Preluat de „Corriere della sera”, din 18 septembrie 1926

nu era clară frontiera româno-sovietică, nu se discutau deschis, dar se subînțelegeau rațiunile practice ale politicii economice italo-sovietice, în general, se acționa pornind de la teama de a nu provoca, în cazul ratificării, o criză a raporturilor italo-sovietice, afectând nevoia de materii prime a Italiei.

La 30 ianuarie 1927, generalul Averescu l-a trimis pe Mihail Manoilescu la Roma, pentru a discuta cea mai importantă problemă a relațiilor diplomatice: ratificarea Tratatului Basarabiei⁴⁹. Vizita fusese anunțată public sub pretextul unor negocieri comerciale⁵⁰. Presa italiană, în perioada respectivă, nu a reflectat politica externă a Italiei în raport cu România în problema Tratatului Basarabiei, ci mai mult chestiunea acordului de prietenie. După un contact cu mareșalul Pietro Badoglio, care deja fusese în Basarabia și-i raportase lui Mussolini cu privire la această problemă, Manoilescu a primit sugestia acestuia să insiste în fața Ducelui. Mussolini a afirmat cu claritate: „Te rog să-i spui generalului că ratificarea Tratatului Basarabiei este dată!”, ceea ce a și urmat în curând.

Peste 5 săptămâni, în dimineața de 9 martie 1927, ministrului român de externe, Ion Mitileu, i-a fost înmănată o notă diplomatică, prin care i se aducea la cunoștință că decretul de ratificare a acordului de la Paris din 28 octombrie 1920, prin care se recunoștea unirea Basarabiei cu România, a fost aprobat și semnat de șeful guvernului italian (Benito Mussolini) și de Consiliul de Miniștri, care se reunise, în ziua de 8 martie, la Roma. Regele Victor Emmanuel al III-lea a aprobat tratatul, ratificarea având loc prin decret-lege. Conform uzanțelor interne, a urmat adoptarea, de către Parlamentul Italiei, a decretului-lege, atât de Camera Deputaților (votat în 10 martie), cât și de către Senat, după care a fost publicat în *Monitorul Oficial*. Depunerea instrumentelor italiene de ratificare a avut loc la Paris, în ziua de 23 mai 1927.

Un amplu raport în chestiunea Basarabiei a fost prezentat în fața legislatorilor și publicat de către Tommaso Tittoni⁵¹, președinte al Senatului Italiei (1919-1929), tradus, în 1927, în limba română, sub titlul *Basarabia, România și Italia*. Referentul Andrea Torre și-a susținut raportul privind ratificarea la 9 martie în Camera Deputaților, având misiunea să argumenteze utilitatea transformării în lege a decretului regal nr. 279 din 9 martie, prin care fusese aprobat Tratatul Basarabiei. O mare parte din ziarele italiene a preluat pasaje din discursul lui Torre, scriind despre „logica politicii italiene”, „logica internațională”⁵². Mai multe cotidiene au preluat scurte informații despre Basarabia, în contextul tratatului, dar majoritatea subliniau că politica internațională a lui Mussolini se rezuma la garantarea păcii și a echilibrului internațional.

În România au avut loc ample manifestații cu ocazia ratificării: la Chișinău, la Iași și la Cluj manifestațiile publice erau însoțite de slujbe religioase, diverse reuniuni care se încheiau cu urarea „Trăiască fraternitatea latină”. Drept recunoștință pentru acest merit, majoritatea localităților basarabene, împreună cu centrele de județe Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Lăpușna, Cahul, Ismail, Bolgrad, Cetatea Albă, altele, l-au declarat pe generalul Alexandru Averescu, primul ministru al României, cetățean de onoare al Basarabiei, conferindu-i Diplomele respective⁵³. O asemenea decizie a adoptat și primăria orașului Chișinău, care, totodată, „a hotărât ca una din străzile orașului Chișinău să se numească „General Averescu”. Astfel, din 1927, actuala stradă Ismail (din Chișinău) s-a numit „General Averescu”, iar din 3 octombrie 1939 „Mareșal Averescu”. Mai mult decât atât, ședința consiliului comunal al primăriei Municipiului Chișinău, din 3 aprilie 1927, la propunerea primarului municipiului Sebastian Teodorescu, decide în unanimitate (cu 44 voturi prezente din 66) a-l înproprietări pe mareșalul Badoglio, „care a fost factor preponderent în ratificarea Tratatului Basarabiei”, cu un imobil și anume casa Pronin, după ce, în ședința solemnă din 12 noiembrie 1926, în legătură cu vizita la Chișinău, acesta a fost numit Cetățean de Onoare al municipiului și

⁴⁹ P. Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*, ediția a doua, Editura Militară, București, 2009, p. 342

⁵⁰ Alberto Basciani, *Les relations italo-roumaines et la ratification italienne du traité pour la Bessarabie (1919-1927)*, în: „East-Central Europe and the Great Powers Politics (19W”j - 20W”j centuries)”. Edited by Veniamin Ciobanu. Iași, Junimea, 2004, p. 207

⁵¹ Șeful delegației italiene la Conferința de Pace de la Paris, ministru în funcție al afacerilor străine în anul 1919. Tommaso Tittoni a avut o colaborare eficientă și prietenească cu membrii delegației române în cadrul lucrărilor conferinței de Pace de la Paris. A se vedea în acest sens Constantin Paraschiv, *Ratificarea de către Italia a Tratatului Basarabiei din octombrie 1920*, în: „Sud-Estul și contextul european. Buletin. Institutul de Studii Sud-Est Europene”. V. București, 1996, p. 96

⁵² „Il Popolo d'Italia”, 18 septembrie 1926

⁵³ A.N.R., Fond 1753 Alexandru Averescu, dosare nr. 116-126 (pe județe și localități)

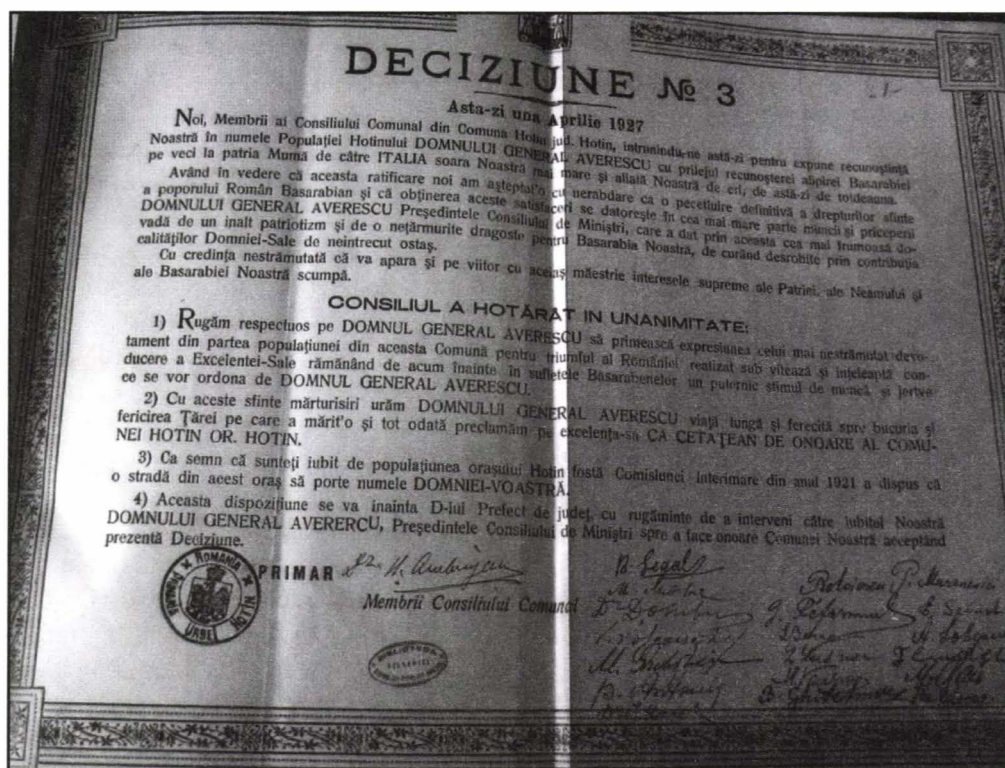
membru de Onoare al Consiliului Municipal Chișinău⁵⁴. La rândul său, Prefectura județului Ismail informa că Primăria localității Reni a hotărât ca trei străzi din acea localitate să poarte numele „str. Victor Emmanuel al III-lea”, „str. Mussolini” și „str. General Badoglio”. De asemenea, o decizie a Primăriei orașului Soroca, prevede ca „în onoarea generalului Averescu și a mareșalului Badoglio al Italiei, str. Calea Bălțului să fie numită „Strada General Averescu”, iar strada Tarani, să fie numită „Strada Mareșal Badoglio”⁵⁵. La fel, unor străzi din București li s-au atribuit numele lui Mussolini și Badoglio.

Istoriografia românească, pe bună dreptate, pune în seama generalului Averescu această reușită diplomatică. Așa cum s-a văzut, Italia, urmărindu-și propriile interese, a amânat mereu ratificarea, aceasta fiind posibilă în urma unei diplomații extrem de active a României.

Prin ratificare se dorea deschiderea drumului pentru o mai bună colaborare bilaterală, mai ales în plan economic. Chiar dacă anul 1927 a marcat cel mai înalt punct al relațiilor diplomatice româno-italiene, eficiența acestui act de recunoaștere n-a avut finalitatea scontată. Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 n-a intrat în vigoare deoarece nu a fost ratificat de Japonia.

Ratificarea a fost atacată dur în ziarele sovietice, iar peste 10 zile, ambasadorul sovietic la Roma, după consultări cu Moscova, a înmănat un protest prim-ministrului italian. Este important de subliniat că niciunul dintre statele care nu au ratificat, ori nu au semnat și nici ratificat Tratatul Basarabiei – Japonia, respectiv SUA – nu au refuzat în mod explicit recunoașterea Unirii Basarabiei cu România⁵⁶.

Important este că Marii Aliați ai României din Primul Război Mondial și-au onorat, unul după altul, Italia, ultima, semnăturile sub Tratatul Basarabiei. Generalul Averescu, chiar dacă și-a arătat prudența în chestiunea Basarabiei în 1918, în perioada 1926-1927 a făcut eforturi considerabile ca unirea Basarabiei să fie recunoscută în plan internațional, inclusiv prin ratificarea Tratatului de la Paris de către Italia.

Decizia Consiliului Comunal al comunei Hotin, județul Hotin de a conferi generalului Alexandru Averescu titlul de Cetățean de Onoare al Comunei Hotin și dispoziția ca o stradă să-i poarte numele. 1 aprilie 1927. (A.N.R. Fond 1753 Alexandru Averescu, dosar nr.121).

Astfel de Diplome au fost emise de mai multe localități ale Basarabiei, drept omagiu adus ilustrei personalități basarabene, cel care a fost Alexandru Averescu.

⁵⁴ A.N.R., Fond 1753 Alexandru Averescu, dosar nr. 120, f.2

⁵⁵ Fond 1753 Alexandru Averescu, dosar 125, f.2

⁵⁶ Radu Carp, *Recunoașterea Unirii Basarabiei cu România – aspect istorice și de drept internațional*, în: POLIS. Revistă de Științe Politice, Iași, Institutul European, nr. 1, 2018, p. 15

Caracteristica generală a vieții cotidiene din RSSM în perioada imediată după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial

Mariana S.ȚĂRANU *
Nicolae Bogdan TĂMAȘ**

Evenimentele ce s-au desfășurat în perioada imediată reocupării RSSM de către Armata Roșie au marcat mersul firesc al societății moldovenești. Impunerea noilor realități sovietice au determinat apariția unor tendințe de racordare a anumitor sfere de activitate la modul de viață sovietic. Una din direcțiile de activitate asupra cărora au insistat noile autorități a fost impunerea concepțiilor sovietice prin intermediul învățământului. Studiile obținute de către populație în perioada administrației românești au fost declarate nule, și, respectiv, sub lozincă „lichidării analfabetismului” se recurge la impunerea învățământului sovietic, și respectiv a limbii și culturii ruse.

În studiul respectiv ne-am propus realizarea unei caracteristici generale a vieții cotidiene din RSSM în perioada imediată după finisarea celui de al Doilea Război Mondial. În mod special ne-am axat pe descrierea realităților economice în care s-a pomenit ținutul și dărilor la care au fost supuși localnicii, o atenție sporită am acordat-o modalității de evacuare a populației din zona operațiilor militare, starea de spirit a celor evacuați, dar și a populației din raioanele care au primit familiile evacuate, bunurile care au fost nevoiți să le lase și starea acestora la revenire. În acest context prioritar am considerat abordarea subiectului recreării localnicilor, îndeosebi a tinerilor, conform „valorilor sovietice”, accentuând condițiile de trai și alimentarea elevilor și studenților în cadrul învățământului mediu, superior și în orfelinate, dar și a cadrelor didactice ca elemente de bază în acest proces.

La realizarea cercetării ne-am bazat pe mărturiile supraviețuitorilor, documentele inedite din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, Arhiva Organizațiilor Social Politice a Republicii Moldova și pe literatura de specialitate. Un suport informațional ancorat în realitățile timpului ne-a oferit presa, îndeosebi ziarele „Moldova socialistă” și „Țăranul sovietic”.

Perioada cronologică include anii imediați după terminarea Războiului germano-sovietic anii 1944-1949. Limita cronologică inferioară se referă la perioada de după operația Iași-Chișinău care marchează și începutul celei de-a doua ocupații sovietice, iar anul 1949 – anul în care a avut loc masiv colectivizarea gospodăriilor țărănești.

* conferențiar universitar, doctor în istorie. Chișinău

** profesor, Școala Gimnazială Jina, județul Sibiu

Din primele zile ale celei de a doua ocupații sovietice constant s-a promovat sărăcirea populației basarabene, dar și rusificarea masivă a acesteea. Sărăcirea se realiza prin fixarea unor impozite exagerate care au dus la înfometare. Condițiile climaterice nefaste au fost folosite de propaganda sovietică pentru a-și justifica acțiunile. De asemenea se promova lupta cu analfabetismul, dar de-facto, aceasta constituia o amplă, sistemică și costisitoare politică de rusificare a populației băștinașe.

Deja în luna septembrie 1944 locuitorii Basarabiei au primit primele chitanțe cu lista cerealelor, cărnii, ouălelor, lânii ce urmau să le dea în mod obligator la stat sub formă de impozite. Tot în aceea lună au fost obligați să dea bani în fondul Armatei Roșii și Bisericele. Acestea adunau diferite colecte de la localnici care erau direcționate în caznaua statului sovietic. La aceste dări obligatorii se mai adăuga și mîmarea împrumuturilor obligatorii de la localnici care se organizau periodic, de-facto, acesta era o altă formă de impozitare a băștinașilor. Plus la toate, ori de câte ori era nevoie de transportat ceva sau de reparat, ori alt gen de lucrări în folosul comunității oamenii erau impuși la munci de corvoadă, evident nefiindu-le achitat nimic pentru acestea. Pentru confirmare menționăm că doar pe parcursul lunii aprilie 1945 din RSSM au fost duse în URSS: carne – 200 tone, lapte – 40750 litri, ouă – 7013 mii bucăți, lână – 1478 kg, brînză – 1670 kg¹. Stricăciunile pricinuite de război, dările exagerate, dar și condițiile climaterice nefaste au generat o penurie de produse alimentare. Din mărturiile mai multor supraviețuitori deducem că în familiile lor foamea începe din 1945. Cu toate acestea prin teroare și confiscări obligatorii conducerea RSSM a împlinit planul de livrare la stat a produselor solicitate. Referindu-ne la anul 1947, raionul Chișinău a livrat la stat conform planului: lapte – 100%, ouă – 200%, lână – 151%, brînză – 169%, floarea soarelui – 100%, grăunțoase – 125%, fân – 155%. Și în ceea ce privește colectarea surselor financiare planul a fost îndeplinit².

În vara anului 1944 – primăvara anului 1945, bărbații satelor ce aveau vârsta între 18 și 50 de ani au fost mobilizați pe fronturile Armatei Roșii. Aceștea necunoscând limba rusă și nefiind instruiți au fost carne de tun în cele mai primejdioase sectoare ale frontului sovietic. Mii de băștinași și-au găsit sfârșitul pe malul de Vest al Oderului, alții au participat la asaltul Berlinului. Totodată și-au găsit moartea din cauza subnutriției, lipsei îngrijirii medicale, lipsei de hrană, climei dure etc.³ Concomitent bărbații din localitățile compact locuite cu găgăuzi și bulgari au fost mobilizați în Armata Muncitorească ceea ce presupunea că erau forțați să lucreze la restabilirea economiei URSS, mai exact la refacerea din ruine a diferitor localități ale URSS: orașul Poti, Mariopol, portul Odesa, Kirci, Baku și în alte orașe, dar și la minele din Donbas. Majoritatea localnicilor nu doreau să plece la munci și opuneau rezistență. Macarii Formuzal (n. 1930) din localitatea Beșghioz își amintea cum activistul satului Bulanov l-a împușcat pe consăteanul Stamat Nicolai. „Eu am văzut cu ochii mei cum s-a întâmplat aceasta, pe teritoriul fostei școli medii. Atunci acel localnic s-a ascuns în sarai sau într-un subsol de autorități, deoarece acestea vroiau să-l înscrie în Armata Muncitorească... pentru aceasta a fost omorât”⁴. O parte din tinerii mobilizați în Armata Muncitorească au dezertat și s-au întors la baștină. Doar pe parcursul lunii octombrie 1946 din raionul Zgurița s-au întors 51 de tineri născuți în anul 1927. Conducerea raională a primit o directivă prin care erau obligați să găsească acești tineri și să-i trimită acolo unde au fost repartizați⁵. O situație similară se atestă în toate cazurile.

Primii ani de după război se caracterizau printr-un anumit cult al bărbaților. Femeile erau cele care au ținut casa în perioada războiului, bărbații s-au întors victorioși de pe front. Ei erau cei care decideau evoluția lucrurilor, femeile se plasau pe planul doi.

În situația dificilă în care s-au pomenit localnicii statul nu le elibera împrumut pentru a-și achiziționa produse alimentare. Puținii care dispuneau de ceva bani erau nevoiți să cumpere cereale de la comercianți. Din cauza lipsei magazinelor particulare de vânzare a pâinii și a necesității acute de produse alimentare speculanții măreau exagerat prețurile. În anul 1946 s-a ajuns la situația când pâinea era vîndută cu paharul sau borcanul, un pud⁶ de grâu se vindea la un preț de

¹ ANRM, F. 2848, Inv. 22, dos. 12, f. 268

² AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 67, f. 47

³ Mariana S. Țăranu, *Cimișeni – file de istorie*, Chișinău, 2014, pag. 74

⁴ Constantin Kurdoglo, *Golod v Gagauzii (1946-1947 gg.)*, Comrat-Chișinău, 2010, pag. 360

⁵ AOSPRM, F. 63, Inv. 1, dos. 154, f. 57-59

⁶ Un pud = 16,38 kg

1300-1500 ruble⁷. O familie care constă din șase-șapte membri până la roada anului următor aveau nevoie de 35-40 puduri de grâu. Din cauza lipsei și a neajunsului de pâine oamenii slăbeau continuu, li se usca fața, picioarele, slăbeau complet și decedau. Spre exemplu, în localitatea Băcioi în timpuri obișnuite anual decedau în jur de 100 de oameni, iar în anul 1947 doar pe parcursul a două luni ianuarie-februarie au decedat 260 de persoane⁸. În ceea ce privește prelucrarea pământurilor, apoi până în 1946 toate pământurile erau prelucrate, dar în 1947 oamenii nu mai aveau nici o putere. Foamea cumplită din iarna anului 1946 prima jumătate a anului 1947 în rezultatul căreia în unele localități au murit până la 1/5 din populație a sărăcit populația: au murit animalele domestice, caii, oile și alte animale, păsările au fost mâncate, lucrurile casnice au fost vândute, chiar și unele case, doar ca oamenii să nu moară de foame. La toate acestea se mai adaugă privarea de dreptul de proprietate asupra pământului, micșorarea terenurilor înșămânțate pentru unele gospodării, interzicerea dării pământului în arendă și schimbarea de câteva ori a banilor în perioada 1940-1948. În 1940 populația de la sate schimba o rublă pe 40 de lei; în 1944 se schimba 1 rublă pe 60-70 lei, iar în luna decembrie 1947 în timpul schimbării banilor vechi în cei noi pentru 1 rublă oamenii erau nevoiți să dea 10 ruble⁹.

Familii mai avute, cele care în diferite perioade au intrat în conflicte cu reprezentanții administrației locale sau care nu au reușit să se încadreze în concepțiile sovietice au fost deportate în luna iulie 1949.

Conform deciziei autorităților sovietice din 5 mai 1944 populația localităților din preajma liniei frontului urma a fi evacuată. Respectiva decizie prevedea că timp de două săptămâni populația care locuia în raza a 25 de km să părăsească localitățile. În total au fost evacuate 71461 de gospodării, ceea ce alcătuiă o populație de 263 776 persoane. Evacuării au fost supuse 16 raioane ale RSSM, inclusiv orașul Tiraspol. Din totalul de 16 raioane, din opt s-a efectuat strămutarea completă a populației, mai exact din raioanele Ungheni, Cornești, Brăviceni, Orhei, Susleni, Dubăsari, Slobozia și Criuleni. În alte trei raioane – Sculeni, Chișcăreni și Telenești au rămas șase sate neevacuate. La rândul său, în cinci raioane s-a făcut doar strămutarea parțială a populației locale: este vorba de Fălești, Sângerei, Chiperceni, Grigoriopol și Tiraspol. Mulți localnici au refuzat să-și părăsească locuințele, drept reacție de răspuns au fost înregistrate cazuri când ostașii Armatei Roșii au aplicat forța, mai mult, unii țărani care se opuneau au fost împușcați¹⁰.

În loc să protejeze averea țăranilor evacuați, soldații și ofițeri ai Armatei Roșii se dedau jafului și stricăciunilor. În 14 localități satești din raioanele Chiperceni, Fălești și Sculeni, precum și în patru centre raionale au fost înregistrate furtul din gospodăriile țărănești, distrugeri ale spațiilor locative, școlilor, bisericilor, livezilor etc. Doar în satul Lucăceni, raionul Sculeni distrugerilor au fost supuse circa 90% din locuințele țărănești, fiind scoase totalmente ușile, ferestrele, tavanele și podeaua. Au fost furate vesela, hainele și alte lucruri ale populației. Acțiuni similare au fost semnalate în satul Valea Rusului, raionul Sculeni, de unde au fost furate și rezervele alimentare, vin etc. În satul Celacu Vechi, raionul Fălești, deși existau încăperi speciale pentru îngrijirea cailor, ostașii sovieticii au preferat să transforme două case de locuit în grajduri. În satul Horești au fost stricate geamurile de la școală, au fost scoase ferestrele, băncile etc. Din școala tehnică din Cucuruzeni, raionul Chiperceni, în loc să fie protejate, au fost furate 50 de tone de porumb, 50 de paturi, distruse fără nici un motiv cabinetele de tâmplărie, fierăria, lăcătușăria. În satele Horești, Bușila și Răspopeni au fost devastate arhiva bisericilor, picturile murale găurite cu gloanțe, icoanele scoase de pe pereți și aruncate pe jos, podeaua și tavanul distruse¹¹.

La 15 iunie 1944 un grup de soldați a sosit în satul Șestaci, raionul Cotuieni pentru produse alimentare și vin, în schimbul cărora își ofereau munițiile. După ce s-au îmbătat, au început să împuște în stânga și în dreapta, punându-i pe fugă pe lucrătorii sovietului sătesc din localitate.

⁷ Un kg de pâine „postavca” statul îl achiziționa cu 7 kop. În timp ce o pâine pe piață costa între 100 și 200 ruble, iar bursa lunară a unui student era de 220 ruble (Larisa Turea, Vițelul de pâine, idol sovietic în *Destine individuale și colective în comunism*, Volum coordonat de Cosmin Budeancă și Florentin Olteanu, Polirom, 2013, pag. 334, 336)

⁸ *Scrisori către Stalin sau spovedaniile celor ocupați (1947–1953)*, editor Mariana S. Țăranu, Chișinău, Pontos, 2014, pag. 199

⁹ *Scrisori către Stalin...*, pag. 196

¹⁰ Mai detaliat vezi: Igor Cașu, *Considerații cu privire la starea de spirit a populației basarabene în contextul înaintării Armatei Roșii, martie-august 1944* în *Arc peste timp*. 23 august 1939 – 23 august 1944. Semnificații și consecințe. Coordonatori: Marian Zidaru și Daniela Caruțiu, Constanța, 2009, pag. 109-111

¹¹ *Ibidem*, pag. 110

Câteva zile mai târziu, alți tanchiști au venit în satul Cușmirca să se aprovizioneze, au schimbat la fel munițiile lor de pe produse alimentare și vin. După ce s-au îmbătat au început să împuște și să ceară munițiile înapoi.

În memoria localnicilor evacuarea propriu-zisă, dar și perioada următoare s-a întipărit ca ceva de groază. În pofida faptului că evacuarea s-a realizat organizat, conducerea sovietică nu s-a îngrijit de crearea unui confort minim familiilor evacuate, mai mult, alimentarea acestora a fost pusă pe baza familiilor ce au fost obligate să le găzduiască. De regulă, rudele sau vecinii se înțelegeau și cu o căruță plecau două-trei familii. La plecare acestea luau cu ele ce aveau: făină, fasole, brânză, pesmeți sau slănină. Când se terminaseră proviziile celor evacuați, bărbații veneau noaptea pe la casele lor și luat câte un sac cu grăunțe pentru a se alimenta.

Iraida Doina-Bacalu, născută pe data de 20 februarie 1935, în satul Măgurele (acum Ungheni), fostă învățătoare de clasele primare cu referire la acele timpuri menționa: În 1944 trăiam la Boghicieni Vechi, în acel an ne-am dus la Bălți cu mama, buneii și două surori cu caii și căruța. Rușii ne-au luat caii și ne-au adus un mânz care nu mergea la căruță. Bunelul trăgea și el alături de mânz. Satul era de haholi. Aceștea nu prea doreau să ne primească. Bunelul și mama lucrau la cosit fân. Eu, bunica și cele două surori stăteam acasă. Așa am trăit trei luni. Mâncam ce primea bunelul și mama la cosit. Tata și fratele lui mama (unchiul) au fost evacuați în Milești, raionul Nisporeni. Acasă am revenit toamna. Cei maturi au făcut o cărarușă mică de teamă de mine. În casă erau numai pereții, podul era spulberat. Ograda era împânzită în semne unde era voie de călcat, așa până au dezminat. Lanurile, via și cimitirul erau minate¹².

În timpul evacuării ostașii sovietici au confiscat caii de la mai multe familii, multiple au fost cazurile când pentru a se salva de gloanțe bărbații erau puși în situația singuri să se înhame la căruță.

Pentru a-și salva anumite lucrurile de valoare, mai mulți gospodari le-au ascuns în diferite gropi săpate în pământ sau în fântâni. Casele celor evacuați au fost utilizate în conformitate cu necesitățile curente ale Armatei Roșii.

Ostașii sovietici care decedau în urma rănilor erau puși în căruțe și înmormântați în gropi comune câte 10-12 de odată. În gropi erau aruncați în pielea goală, le luau și izmenele de pe dâșii.

Soldații sovietici au folosit pâinea pentru alimentație și întreținerea animalelor. Pământul a rămas neprelucrat, nimeni nimic nu a prășit, deși au fost ploii la timp. Mai mult, pământurile erau îmbăxite cu gaze, fumega, era pârjolit și roada nu se făcea.

Când s-au întors sătenii din evacuare bucuriile crescuseră cât casa. De cele mai multe ori ușile, ferestrele caselor, dar și alte acareturi soldații le-au scos de la case și le-au dus în pădurile din preajmă folosindu-le la ridicarea cazematelor. La revenire mulți localnici și-au găsit mobila prin tranșee sau la marginea pădurii. Unele case au fost folosite ca stat major sau ambulator, la revenire oamenii se apropiau și dacă își recunoșteau anumite lucruri le luau acasă.

O situație aproximativă se atestă și în localitățile amplasate la o distanță mai mare de linia frontului. Petru Arhip (n. 1924) satul Băcioi descrie prima impresie referitoare la localitatea sa de baștină după revenirea de pe front astfel: „Când am intrat în sat nu l-am recunoscut, era de izbeliște, foamete. Lipseau gardurile, nu erau nici copaci: i-au tăiat oamenii pe toți, că nu aveau nici cu ce face focul”¹³. Peste câțva timp în sate nu se auzea nici cântat de cocoș, nici lătrat de câine, nu întâlneai o pisică. Oamenii le-au tăiat și le-au folosit în alimentație.

Din cauza secetei din vara anului 1946 mai multe localități, lanurile semănate au fost invadate de lăcuste, lucru demult întâlnit prin părțile noastre. Amintindu-și de acele timpuri, Vladimir Beșleagă (n. 1931) din comuna Mălăiești, județul Tiraspol scria: „Era în vara fierbinte, uscată a lui 1946. Mă aflam afară, pe la amiază, între căsoaie și bașta beciului. Soarele era de acum sus. La un moment dat, prinse a se întuneca, în plină zi. Mă uitam în sus și văd cum dinspre răsărit vine ca un nor, dar nu de ploaie, ci un nor verde. Nu mai văzuserăm așa ceva! Și cum vine, odată cade peste sat, peste casa noastră, peste mine, cu mii și milioane, și miliarde de ființe zburătoare, lungi în trup, cu aripi sfârâide, cad valuri-valuri la pământ, mișcându-se înainte pe jos, răzând în rostogolirea lor și

¹² Memoriile în formă de manuscris se află în Arhiva autorului

¹³ Sofia Carol Gujuman, *Băcioi. Monografia satului*, Chișinău, Hyperion, 1995, p. 87

bietele resturi din troscotul și așa ars și uscat ce mai rămăsese după marea uscăciune a acelei veri. Am înhățat un măturoi și am prins a bate în spurcatele gănganii, dar de unde? Pe unele le striveam, dar în locul lor cădeau alte puhoae nesățioase, răbufniri ale deșertului asiatic ajunse la noi..."¹⁴.

Iernile de după război au fost geroase, cu zăpadă multă. Pentru a supraviețui oamenii au tăiat pomii de pe lângă casă, unii și-au scos gardurile, doar ca să supraviețuiască.

O situație similară se atestă și la orașe. Distrugerea și incendierea orașului Chișinău la retragerea autorităților sovietice în iulie 1941 erau vizibile și în perioada imediată primilor ani ai celei de a doua ocupații sovietice. Chișinăul anilor de după război era mai mult de jumătate în ruine. Pentru a-l restabili și reveni la normalitate a fost folosită munca gratuită a prizonierilor de război din Armata Germană. Evghenii Alimovici (n. 1929) în orașul Tomsk a venit la Chișinău în 1945. Primele impresii despre Chișinăul anului 1945 le descrie astfel: Mergând de la Gară (pe care o restabileau prizonierii germani) până la șoseaua Hâncești ca să ajung la Cărpineni am trecut prin ruinele de pe stada Lenin, ruine pe care le restabileau prizonierii după sârma ghimpată. Prin zona Hânceștiului am văzut tancuri lăsate de trupele germane, dar și de ai noștri /sovietice/...¹⁵.

Clădirile erau neîngrijite, ruinate, cu urme de explozii și de incendii. Singurul transport public era tramvaiul hodorogit, cu vagoane vechi, care circula de la Gara Ferroviară până la Institutul de Medicină și producea un zgomot asurzitor între deseale opriri la fiecare cartier. Mai era o linie de tramvai de la Gara de Nord „Visterniceni” pe strada Pușkin până la cimitirul armenesc¹⁶. Condițiile sanitare elementare lipseau. Mărfurile industriale lipseau cu desăvârșire din magazine. În magazine puteai cumpăra doar pâine, sare, unele crupe și poate mai era câte ceva. La piețele agricole veneau țăranii cu căruțele și propuneau cumpărătorilor vin de casă... Țăranii au scos pentru vânzare haine chiar și cârpite sau prefăcute. Studenții demobilizați purtau cizme și uniformă militară. Lumea era încălțată în caloși, care, de regulă, erau reparați. Hainele erau cârpite¹⁷.

În situația creată localnicii nu aveau nici săpun, nici detergenți pentru a-și asigura o minimă igienă. În consecință oamenii se umpleau de păduchi, de multe ori își auncau hainele pe sub garduri de mulți ce erau pe ei.

În vara anului 1944 a început pregătirea intensă pentru anul școlar 1944-1945. Din sate au fost selectați tinerii cu studii de 7 clase și trimiși la cursuri pregătitoare fie în centrele raionale, fie – la școlile pedagogice, unde au învățat de urgență alfabetul chirilic și istoria de propagandă sovietică. În septembrie 1944 s-a început anul de studii deja în noul regim, elevii fiind obligați să repete clasa „în stil nou”.

La începutul anului de studii 1944-1945 lipsa de rechizite școlare, manuale, programe, nemaivorbind de literatură metodică etc. era completată de lipsa condițiilor elementare din sălile de studii. Unii elevi aveau câte o tăbliță pe care se zgârâia cu griful, un fel de bețișor. Elevii scriau pe marginea ziarelor, toți elevii studiau după o carte sau două. Autoritățile sovietice nu au investit nici un ban în asigurarea condițiilor decente de studii, ci lăsau totul în seama autorităților locale. Spre exemplu: în cadrul ședinței organizației sătești Cimișeni a PC(b) din RSSM din 16 noiembrie 1944 s-a stabilit ca în scopul creării condițiilor adecvate în sălile de clasă să fie luat al doilea rând de sticlă de la geamurile școlilor din satele învecinate și instalate la Cimișeni¹⁸. Și condițiile de trai ale învățătorilor erau extrem de dificile, deși anul de studii a fost început la 1 septembrie 1945 salariul le-a fost eliberat tocmai în luna decembrie, deopotrivă, nu au fost asigurați nici cu mărfuri de primă necesitate: chibrite, gaz lampant, zahăr, săpun etc. Cu referire la acele timpuri doctorul habilitat în biologie Petru Tarhon (originar din satul Cornești, raionul Ungheni) își amintește: „După masă umblam prin sat, prin pădure, unde au poposit nemții în timpul verii, căutând și strângând hârtie cât de cât bună de scris. Cât am putut mi-am făcut rezerve pentru zile negre, deoarece nu așteptam îmbunătățirea situației în această problemă. Și așa a fost: caiete, hârtie, în general a început să

¹⁴ „Sunt un copil al războiului” Interviu cu Vladimir Beșleagă în Vasile Ernu, *Inteligența basarabeană azi*. Interviuuri, discuții, polenici despre Basarabia de ieri și de azi, Chișinău, Cartier, 2016, p. 12-13

¹⁵ Traducere din limba rusă

¹⁶ Iulian Grosu, *Originea și itinerariile unei promoții*, Chișinău, Bioritm, 2002, p. 79

¹⁷ Ibidem, p. 126

¹⁸ Mariana S. Țăranu, *Op. cit.*, p. 35

apară pe la sfârșitul anului școlar”¹⁹. Într-un șir de școli lecțiile se făceau în trei schimburi²⁰.

În pofida tendinței politicii sovietice de școlarizare obligatorie a copiilor de vârstă școlară, aceasta tot timpul a rămas doar la nivel de intenție. Dacă facem o incursiune în realitățile timpului, apoi în anul de studii 1948-1949 în raionul Soroca au rămas neșcolarizați 100 de copii²¹, în raionul Leova n-au fost școlarizați 325 elevi, iar în raionul Râșcani – 324 elevi, per-total pe republică – 20 mii de elevi au rămas în afara procesului instructiv-educativ²². Îndeosebi în perioada muncilor agricole sezoniere copiii mergeau cu părinții în câmp pentru a-i ajuta să îndeplinească norma de zile/muncă. În această perioadă frecventau școala mai puțin de jumătate din numărul total al elevilor.

În satele mici de regulă lecțiile se făceau într-o casă țărănească și se organizau în clasele I-III concomitent. Evident că politica de înfometare se răsfrângea asupra tuturor, inclusiv a copiilor. Mulți elevi nu puteau ieși din casă, iarna era grea și deseori învățătorii mergeau la casele elevilor pentru a se convinge că sunt în viață.

Învățătorul Nicolae Loghinov din satul Ciuciuleni, raionul Hâncești își amintește că în luna august 1944, imediat după invazia trupelor sovietice, au fost mobilizați în armată toți din contingentul anilor 1924-1925. Mai întâi au fost duși la punctul de mobilizare din Strășeni. Acolo au fost puși în rând, aliniați, după care a venit un militar și a citit cinci-șase nume pe o foaie, printre care și numele dânsului, zicându-le că sunt liberi să plece acasă. Peste câteva zile a fost trimis la cursuri de pregătire la Călărași, apoi numit în calitate de director al școlii nr. 2 din localitate²³.

În documentele timpului se insistă pe frecvența joasă a elevilor la ore, accentuându-se că instituțiile de învățământ nu erau aprovizionate cu lemne, uneori se pune problema reparației școlilor, însă nu se pomenește absolut deloc despre foametea cumplită care afectase majoritatea populației.

La acem moment cea mai dificilă misiune a cadrelor didactice era să împartă rația alimentară zilnică învățăceilor. Mulți copii pentru aceasta și frecventau școala. Zinaida Ciflican (n. 1928) din localitatea Cioc Maidan cu lacrimi în ochi își amintea precum că pe atunci lucra la școală, învățătoare. În clasă avea 42 de elevi. Începând cu toamna anului 1946 elevii primeau zilnic câte 100 grame de pâine. La recreație în clasă aducea cântarul și cântărea câte 100 grame de pâine neagră de secară pentru fiecare. „Nici până acum nu pot să uit cele 42 de perechi de ochi care se uitau numai la pâinică și liniștiți își așteptau rândul, iar când primeau așteptata pâinică imediat începeau a o mânca. Era un băiat care tot timpul mânca doar jumătate din bucată, cealaltă o păstra pentru surioara care îl aștepta acasă”²⁴. Președintele primului Parlament al R.Moldova Alexandru Moșanu își amintea că în timpul foametei la ore învățătorii nu-i puneau să răspundă, elevii doar ascultau, astfel păstrau puțină energie care le mai rămase²⁵.

În perioada de apogeu a foametei mulți părinți își duceau și aduceau de la școală copii. Frica de a nu cădea pe sub garduri sau să nu fie ademeniți de vreun consătean pentru a fi folosiți în alimentație îi determina să-și protejeze suplimentar copiii.

La ore elevii își manifestau dorința de a răspunde prin ridicarea tuturor celor cinci degete, spre deosebire de școala românească când ridicau doar două degete – semnul victoriei²⁶.

Elevii erau antrenați atât la lucrările agricole de primăvară, cât și la cele de toamnă. La una din adunările de partid din anul 1950, directorul școlii nr. 1 din Ciuciuleni, raionul Hâncești Tihon Golinschi îl critica pe președintele de colhoz N.Ciobanu pentru că mai continua să primească elevi la muncă în colhoz în defavoarea frecventării școlii, mai ales că acestora li se treceau și zile/muncă, ceea ce era inadmisibil. Acest lucru stopa lichidarea analfabetismului²⁷.

Școlile nu erau asigurate cu cantitatea necesară de lemne pentru iarnă, erau cazuri când se întrerupeau orele de curs din cauza lipsei acestora. În ceea ce privește asigurarea elevilor

¹⁹ Ibidem, p. 55

²⁰ Moldova soțialistă, 1948, 27 mai

²¹ Moldova soțialistă, 1948, 3 decembrie

²² Moldova soțialistă, 1948, 31 august

²³ Mariana Pagu, *Ciuciuleni. O istorie a locului și a oamenilor lui*, Chișinău, Prut, 2013, p. 512

²⁴ Constantin Kurdoglo, *Golod v Gagauzii (1946-1947 gg.)*, Comrat-Chișinău, 2010, p. 233

²⁵ Memorii din arhiva personală a autorului

²⁶ Mariana Pagu, *Op. cit.*, p. 513

²⁷ Ibidem, p. 515

²⁸ AMRM, F. 2848, Inv. 22, dos. 12, f. 149

cu mărfuri de primă necesitate, apoi aceasta era sub orice nivel. În rețeaua de comerț nu erau nici un fel de haine pentru copiii școlarizați. În luna iunie 1945 CCP din RSSM solicită autorităților moscovite să trimită în RSSM mărfuri pentru elevi: paltoane – 150000 unități, costume pentru băieți – 90000 unități, rochii pentru fete – 120000 unități, lenjerie – 200000 seturi și încălțăminte – 262000 perechi²⁹. Documente doveditoare că mărfurile solicitate au fost trimise nu s-au găsit.

Puține școli medii existente dispuneau de internate pentru copiii din localitățile învecinate, și, repectiv, copiii nu aveau posibilitate să-și continue studiile. S-au înregistrat mai multe cazuri când școala dispunea de internat, însă autoritățile locale l-au confiscat și l-au transformat în depozit pentru păstrarea grăunțelor.

Lipsa detergentilor din rețeaua de comerț a generat în toamna anului 1945 o epidemie de scabie care a afectat practic toată Basarabia. Pentru a se debasara de această molimă bolnavii se scăldau în soluția de sulfat de cupru destul de concentrată. Un an mai târziu din cauza lipsei condițiilor elementare de trai toată Basarabia a fost afectată de tifos exantematic, dar și de distrofie.

Începând cu anul 1945 s-a început așa-numitul „likbez” (lichidarea analfabetismului) – o politică camuflată de rusificare a băștinașilor. Studiile românești au fost declarate nule și cel care nu cunoștea alfabetul rusesc era declarat analfabet. Pentru cadrele didactice aceasta era o muncă suplimentară, de cele mai dese ori neremunerată. Frecvente erau cazurile când acestea erau nevoite să lucreze în două schimburi, iar seara erau impuși așa cum se spunea atunci să „lichideze neștiința de carte”. În orașe lecțiile se începeau la 15 septembrie, iar în sate – la 1 octombrie. Cursurile se organizau pe lângă școli, case de cultură, dar și la locuințele particulare²⁹.

Școlile serale au început a funcționa imediat după reocuparea ținutului. În anul de studii 1944-1945 numărul acestora era relativ mic, treptat s-au deschis în fiecare localitate. În ceea ce privește capitala Chișinău, apoi în anul de studii 1944-1945 a activat doar o școală rusă de seară pe când în anul următor 1945-1946 numărul acestora a ajuns la trei: o școală rusă de 10 clase; o școală ruso-moldovenescă de 10 clase și ruso-moldovenescă de 7 clase. În aceste școli s-au înscris tinerii din suburbiile orașului: Petricani, Schinoasa, Băcioi și Râșcanovca³⁰. În localitățile rurale limba de instruire în școli era limba vorbită de localnici. În centrele raionale funcționau școli mixte – moldo-ruse.

În corespundere cu sarcinile puse în fața autorităților republicane de îndoctrinare și de rusificare, apoi după orele de lucru tinerii încadrați în câmpul muncii erau obligați de trei ori în săptămână să frecventeze învățământul seral. La rândul lor conducerea întreprinderilor industriale, dar și cea din colhozuri trebuia să faciliteze înscrierea acestora la studii serale. Mai mult, conducătorii erau obligați să-i elibereze pe tineri de la lucrul suplimentar și de la muncile obligatorii sub formă de subotnice și voskresnice. Orele erau petrecute de către cadrele didactice. De regulă după o zi de muncă tinerii plecau la ore unde urmau să însușească programa școlii medii. La sfârșitul anului de studii erau obligați să susțină examene la fel ca elevii obișnuiți.

La modul practic, după o zi de muncă în producere, tinerii veneau la ore obosiți, randamentul lor era mic și, respectiv, studiile erau mai mult o formalitate. În dependență de numărul claselor absolvite în perioada administrației românești tinerii erau școlarizați respectiv, atât doar că trebuiau să repete ultimul an. Tinerii se înscriau în clasa I, clasa II și respectiv așa în dependență de capacitatea școlii din localitate. Grijele cotidiene, dar și disconcordanța dintre conținutul materiei de studiu și realitățile în care s-au pomenit i-au determinat pe mulți tineri să refuze frecventarea orelor școlii serale. Spre exemplu, în satul Ciutuleni din raionul Florești în anul de studii 1948-1949 frecvența la ore în clasa I serală era de 35%, în clasa II – 40%, în clasa III – 48%. Și în localitatea Rădulenii Vechi din același raion frecvența nu depășea 50%³¹.

În anul de studii 1944-1945 și-au reînceput activitatea majoritatea școlilor pedagogice și institutele pedagogice existente în perioada primei ocupații sovietice. Mai mult, în școlile cu profil pedagogic studiile se făceau la secția zi, dar și la secția fără frecvență. Statul avea nevoie de cadre didactice pregătite conform noilor standarde sovietice. În baza informațiilor oficiale deducem că la data de 12 iunie 1945 la secția fără frecvență își făceau studiile 6557 viitori pedagogi, inclusiv:

²⁹ Țăranul sovietic, 1945, 26 septembrie

³⁰ Moldova soțialistă, 1945, 13 septembrie

³¹ Moldova soțialistă, 1949, 11 ianuarie

591 la Institutul Pedagogic din Chișinău și Institutul Învățătoresc din Tiraspol și 5966 la cele șapte Școli Pedagogice: din orașul Chișinău (1064), din orașul Tighina (583), din orașul Bălți (1409), din orașul Orhei (848), din orașul Soroca (997), din orașul Cahul (594), din orașul Tiraspol (471)³². Studenții care își făceau studiile la secția fără frecvență deja activau în școlile din localitățile lor de baștină sau unde au fost repartizați, și, respectiv, erau asigurați cu cartele alimentare. Conform anunțului publicat în mass-media timpului, pentru a primi tain alimentar în perioada aflării la sesiune studenții erau obligați să prezinte „.... Adeverință despre scoaterea de la aprovizionare, dată de biroul raional de cartele, secția raională de târguială ori sovietul sătesc (pentru cei care locuiesc la sate). Fără adeverință studenții nu sunt aprovizionați cu pâine și produse de ospătărie. Pentru cele dintâi două-trei zile studenții trebuie să ieie cu dânsii pâine și alte produse”³³.

La rândul său autoritățile sovietice prea puțin s-au îngrijit de crearea condițiilor decente de studii, atât în sălile de clasă, cât și în căminele studențești. În perioada rece a anului, periodic se făcea focul doar în sălile de studii. Studenții locuiau câte 20-30 în cameră, deseori dormeau câte doi într-un pat, unii studenți locuiau chiar și în corturi. Intrarea în camera de cămin era direct din curte, nu era nici antreu, nici sistem de încălzire în perioada rece a anului. Erau cazuri când studenții se trezeau cu promoroaca pe față. În perioada rece a anului hainele mereu erau umede, nu existau condiții elementare de a le spăla și usca. Căminele studenților de la Institutul de Medicină erau într-o stare avariata, din cauza acoperișului deteriorat în timpul ploilor studenții dormeau sub umbrele. Lipsa igienei elementare a înmulțit ploșnițele.

Procesul de studii se baza pe scrierea conspectelor și pe studierea intensivă a limbii, și respectiv, a culturii ruse. Cei înscriși la studii nu erau aprovizionați cu caiete suficiente și erau nevoiți să scrie conspecte pe ziare. Studenții nu au beneficiat de cartele pentru a-și achiziționa mărfuri industriale, aceștea primeau zilnic doar rația alimentară, iar din banii destinați pentru bursă își cumpărau rechizite, gaz lampant și mărfurile de primă necesitate. Plauzibile sunt mărturiile Tamarei Gorea-Foxa (n. 1927) din localitatea Cornești, raionul Ungheni care și-a făcut studiile la Școala Pedagogică din Bălți: „În 1945 mama a aflat că s-a deschis Școala Pedagogică la Bălți. Fratele ei și bunica o convingeau să nu mă ducă, mai ales că acolo este și un lagăr de nemți, dar mama le-a spus ferm: „Nu, amu s-a deschis, amu o duc. Acolo o să-i și hrănescă, oricum, ceva, ceva o să le dea”. Peste gard de cămin era lagărul nemților. Erau mulți nemți și ne arătau că li-i foame. Ei nu puteau să vorbească și ne arătau prin semne”³⁴.

Lipsa totală de alimente îi determina pe mulți studenți să economisească o parte din rația alimentară și în felul acesta reușind să-și salveze familia rămasă acasă. Pâinea ce se elibera studenților era neagră, acră, cu coarja arsă și miezul crud³⁵. Natalia Colun (n. 1926) în satul Băcioi cu referire la acele timpuri își amintea că pe atunci învăța la Școala Pedagogică din Călărași. Primea pe cartelă 600 grame de pâine pe zi și venea acasă în fiecare săptămână ca să aducă din suplimentul economisit – 2-2,5 kg de pâine. Venea de la Călărași cu un marfar „iepurește” pentru că nu avea pe ce cumpăra bilet. Din 180 de ruble bursă trebuia de plătit căminul, hrana aceea așa cum era, o fiertură cu câțiva bobi (cu viermi înăuntru), pâinea și ceva zahăr ce le dădea pe cartelă. Într-o iarnă nu a avut posibilitate să meargă acasă două săptămâni, spulberase și calea ferată a fost năruită. Când a ajuns acasă i-a găsit pe toți sleiți de putere. „Dacă întârziam o zi-două, erau gata. Mai bine de o săptămână mama și fratele s-au alimentat cu apă de zăpadă fiartă și cu puțină sare...”³⁶. Și Tamara Gorea-Foxa studentă la Bălți relatează că, în cursul întâi o dată în sutcă ne dădeau 200 grame de pâine, la ora 14. Sâmbăta le dădeau și pentru duminică. „Uneori ne furau pâinea din mână, își amintea, și erau cazuri când sâmbăta și duminică stăteam flămânzi. Când primeam bursa, dar nu mai țin minte cât primeam, venea o femeie și noi cumpăram răsărită – 10 ruble paharul. Noi lumină nu aveam, învățam la opaiț, femeia de serviciu ni-l făcea și noi mâncam răsărită ceea, așa cu tot cu coarjă...”³⁷.

În orașul Chișinău, în baza cartelelor, studenții erau hrăniți la cantine. Hrana ce li se elibera era de calitate joasă, necalorică. Studenții mergeau la cantină cu gamele, li se lăsa impresia că

³² AMRM, F. 2848, Inv. 22, dos. 12, f. 10

³³ Moldova socialistă, 1945, 11 decembrie

³⁴ Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

³⁵ Iulian Grosu, *Originea și itinerariile unei promoții*, Chișinău, Bioritm, 2002, p. 79

³⁶ Sofia Carol Gujuman, *Op. cit.*, p. 90-91

³⁷ Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

porțiile sunt mai mari. Studentul H.Moraru de la Institutul de Medicină își amintea că permanent la masă primea o supă cu pătlăgele verzi-verzi și cu unici fluturi din crupe de arpacaș. El suferea de gastroduodenită cronică și era mare sărbătoare atunci când la dejun le dădeau un terci din griș, iar la prânz, ca desert un pahar de chisel. Mulți studenți ca să-și potolească foamea, mâncau răsărită în timpul prelegerilor – cumpărare de la băbuța care vindea la colț sub un salcâm vizavi de institut³⁸.

Unii studenți care primeau și ceva provizii de acasă reușeau să împartă porția de pâine de 500 grame în două zile, o cartelă o vindeau și pe banii obținuți cumpărau alte produse. Mărturiile lui Vitold Epiștein (n. 1928) din regiunea Sumsk, evreu, student la Institutul de Medicină redau unele realități ale timpului: „Ca să ne pricopsim cu ceva bănuți din cantina institutului cumpăram la un preț mai mic salam „livernii” și îl vindeam mai scump la piață sau împreună cu Roman Koțciug vindeam la piață petrolul lampant ce ne revenea pe cartelă. Uneori duminică mergeam la piață și „gustam” puțin vin din vasele țăranilor adus pentru a fi vândut”³⁹.

În primii ani de după război din fiecare localitate a plecat la studii pedagogice: fie în școli pedagogice, fie cursuri de șase luni, cel puțin o persoană care după absolvire era angajată în instituția satească. Materialele cercetate denotă că în perioada vizată marea majoritate a studenților înmatriculați la școlile pedagogice erau originari din partea stângă a Nistrului, iar ponderea celor înmatriculați la cursuri de șase luni o constituiau basarabenii. Tudor Ciorescu din Ialoveni s-a înscris la cursurile de șase luni și descrie condițiile de studii: au fost invitați toți cei care aveau șapte clase, ceva studii la liceu, gimnaziu sau școală agricolă. Cursanții erau scutiți de serviciu militar. De-facto, continuă Tudor Ciorescu, acele cursuri „nu erau decât o adunătură de oameni care nu aveau studii terminate, o lume atât de pestriță, de parcă erau prinși cu năvodul din Dunăre... Ni se preda istoria, pe care n-o știa nici profesorul, geografia ne-o preda un profesor de pe loc, lecțiile de română, o română schimonosită și numită moldovenească erau ținute de domnul Ion Ciobanu, care luase drept bază dialectul românilor din stânga Nistrului cuchitoroji, șanti, zaraz și altele”⁴⁰. Pentru a sesiza realitatea din Școlile Pedagogice recurgem la memoriile aceleiași doamne Tamarei Gorea-Foxa (n. 1927) din localitatea Cornești, raionul Ungheni: „La Școala Pedagogică din Bălți puțini eram din Moldova, poate vreo 30, restul toți erau din Transnistria. Aveau un limbaj pe care noi nu-l înțelegeam și ei se uitau la noi și ne întrebau: „Dar, șanti, ce ce e asta, a, ce spui, ce spui?!”. Și erau îmbrăcați așa caraghios, dar noi aiștea și eram mai în vârstă, unii aveau 28 de ani, erau vreo opt bărbați, ceilalți eram toate fete. Din 120 câți eram în total. Cele din Transnistria erau îmbrăcate ca babele, în fuste crețe, îmbrobodite sub barbă, dar eu în uniforma cea neagră de atlas de la liceu, cu guleraș alb. Mai târziu mama a cumpărat de la femeie bătrână o perdea mare, de atlas roz cu flori, dar ea era de la biserică, de la altar, eu pe urmă am aflat. Mama se ocupa și cu croitoria, dacă avea mulți copii..., ea mi-a cusut rochia și mi-a adus-o la Bălți și eu mă fuduleam cu dânsa.

Când m-am dus la Bălți eram încălțată în ciupici împlețiți de mama, transnistreni erau încălțați în bocanci cu șnoroc /șireturi/, îmi făcea impresie că toți erau militari. Peste vreo două luni m-a chemat directorul și mi-a spus să fac agitație în camera mea, dar noi eram 35-40 într-o cameră, ca ele să-și taie fustele și mi-a zis că ne facem de rușine. Vreo câteva și-au tăiat fustele și din ce a rămas am făcut un fel de jaletcă, coftiță purtau ele, dar nu vroiau să se descheie pe gât, nu vroiau nimic, erau sălbatic de complect. Mai ales limbajul, aveau un limbaj: la plapumă spuneau ..., am uitat. Ele râdeau de noi și noi de ele. Mai târziu o parte s-au dat după noi. Și nu puteau să scrie, probabil ele nu au învățat de loc. Noi într-o lună și ceva am învățat alfabetul chirilic. Dar ele nu reușeau să scrie. Noi nu aveam cărți atunci, în cursul întâi nu am avut cărți, scriam numai conspecte, dacă credeți noi am scris și pe ziare, de caiete nici nu știam, pe urmă am aflat unde era fabrica de caiete”⁴¹.

În ceea ce privește aprovizionarea cu produse alimentare, apoi și aici situația era diferită a bararabenilor în comparație cu cea a transnistrenilor. „La aiștea din Transnistria, continuă firul povestirii interlocutoarea, în fiecare săptămână, duminica, le aducea la fiecare câte o torbă cu pesmeți. Și noi umblam pe lângă dânsa ca să ne dea și nouă. Le aduceau din colhoz, pesmeți

³⁸ Iulian Grosu, *Op. cit.*, p. 79

³⁹ Ibidem, p. 133

⁴⁰ Glasul națiunii, 1991, 5 septembrie

⁴¹ Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

erau negri, probabil din secară. Noi eram bucuroase când ne dădeau și nouă, dar nu ne dădeau așa, noi trebuia să le lămurim lecția sau să le scriu conspectul, altfel – nu. Aveau niște valize de faneră sau de scândură, ele le ziceau sunduce, puneau acolo pesmeții și încuiau. Dar hainele le țineau sub saltea pentru că nu ne dădeau voie pe marginea patului. Noaptea auzeam cum ronțăiau pesmeți, dar noi ne gândeam: „Doamne, când ne-ar da și nouă o bucătică...” Când ne duceam la lecții ele îmi ziceau: „Scrie-mi conspect și mie, dar eu o sa-ți dau o bucată de suhari, ei nu ziceau pesmeți, dar suhari”⁴².

Din cauza lipsei vestimentației prin magazine, dar și pentru a-și accentua statulul, în primii ani după război mulți studenți bărbați erau îmbrăcați în uniforme militare și încălțați în cizme.

Impregnarea concepțiilor sovietice se făcea și în afara orelor de curs prin intermediul diverselor activități artistice la care erau implicați studenții. În toate instituțiile pedagogice se organizau coruri. La cor se insista pe interpretarea cântecelor populare rusești și a celor propagandistice: „Reabina”, „Smelo, tovarisci v nogu” ș.a.

În zilele de oihnă studenții mergeau la dansuri sau mergeau la filme, pentru studenți biletele se vindeau la un preț redus. În pofida faptului că cinematografia era folosită ca un mijloc de îndoctrinare și majoritatea filmelor ce rulau aveau un conținut ideologic „Lenin în anul 1918”, „Garda tânără”, „Povestire despre omul adevărat”, „Mireasa de departe” ș.a.⁴³, multe studente se îndrăgostiseră în eroul principal din filmul „Tarzan”, iar băieții de artista Lolita Topez care juca rolul central în filmul „Vârsta dragostei”⁴⁴. În perioada vacanței de vară elevii cu cea mai bună reușită din clasele superioare, dar și studenții Școlilor Pedagogice organizat erau duși în tabere de vară. Cu ocazia diferitor sărbători cu conotație ideologică studenții erau obligați să participe la diferite competiții sportive – Crosuri aniversare, însă din cauza alimentației precare, majoritatea nu aveau suficientă energie și nu erau în stare să se manifeste la nivelul necesar.

Periodic studenții erau obligați să participe la munci obligatorii și gratuite de refacere a localităților urbane în care își făceau studiile – „subotnice” și „voskresnice”. Studenții mergeau la subotnice sau voskresnice sub sunetele orchestrelor și cântecelor de luptă și participau la făcutul curățeniei în vreo zonă, construcții sau la sădirea puieților.

Conform concepției sovietice statul era separat de biserică, dar și se promova o politică agresivă antireligioasă, și, respectiv, sărbătorile religioase erau ignorate. „De Paște noi nu știam nimic, își amintește aceeași Tamara Gorea-Foxa. Tatăl unei prietene era responsabil de colectarea laptelui și venea câte o dată sâmbăta sau duminica cu căruța și aduceau zăr de la unt. Dar câte o dată aducea câte o oală de smântână și până ajungea la Bălți se făcea unt. Și Tanea /așa se numea prietena mea/ îmi dădea și mie. De Paște mama ei totdeauna venea și ne aducea ouă roșii, cozonac, pască și mâncam pe ascuns, să nu vadă nimeni. Când o întrebam de unde ia cozonac că eu nu mai văzusem de mulți ani, ea mi-a spus că mama ei coace pe de ascuns, le dă și la ceilalți și ei nu zic nimic”⁴⁵.

Pentru a-și demonstra devotamentul față de regimul sovietic studenții erau constrânși să se înscrie în comsomol. De regulă, președinte al organizației comsomoliste era numit un transnistrean. Înainte de a fi primit în rândurile organizației vreun basarabean, transnistreanul mergea prin satul său de baștină și colecta informații despre originea, ocupațiile și viziunile politice ale pretendentului și rudelor sale.

Viitoarele cadre didactice pentru școlile sătești erau instruite în limba română, toate disciplinele se predau în limba română. În perioada respectivă atenția centrală era catalizată spre pregătirea ideologică a acestora și pe însușirea grafiei slave. În ceea ce privește Institutul de Medicină, apoi toate disciplinele se predau doar în limba rusă. Puținii studenți moldoveni depuneau eforturi duble pentru a reuși – pe lângă conținutul materiei de studii mai erau impuși de situație să învețe paralel și limba rusă. Studenții băștinași care proveneau din medii lingvistice românești se descurcau greu. Inițial înțelegeau prea puțin din ceea ce li se preda, conspectele le făceau în limba română cu grafie latină. Dificultăți mari studenții întâlneau și la depășirea barierei lingvistice. Vasile Musteață

⁴² Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

⁴³ Moldova sovietică, 1948, 10 decembrie

⁴⁴ Iulian Grosu, *Op. cit.* p. 79

⁴⁵ Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

(n. 1928) din satul Mihăileni, raionul Râșcani își amintea că peste șase luni deja se descurca în rusă, spunea propoziții întregi și încerca să le articuleze⁴⁶. La primele sesiuni de examene studenții moldoveni, cu unele excepții, au rămas corigenți, și, respectiv, mulți au abandonat studiile.

Cadrele didactice din localitățile urbane au beneficiat de cartele alimentare, iar cele din localitățile rurale primeau lunar anumite cantități de produse agricole. Teoretic, în dependență de stocurile existente, primeau și cartele în baza cărora puteau să ridice și unele mărfuri industriale de primă necesitate. În luna iunie 1945 conducerea RSSM solicită organelor moscovite să trimită în RSSM pentru necesitățile cadrelor didactice mărfuri industriale: stofă pentru costume – 16000 metri, stofă pentru paltoane – 13000 m, stofă obișnuită – 40000 m, încălțăminte pentru bărbați – 2000 perechi, încălțăminte pentru femei – 2300 perechi⁴⁷. În baza documentelor deducem mărfurile care le-au revenit pedagogilor din județul Soroca în lunile ianuarie-februarie 1945: șaluri - șase, cămașă pentru femei – cinci; cămașe pentru bărbați – două; tricotaș – 12 metri; rochii pentru femei – patru; rochii pentru fete – cinci; broboade – 90; tutun – 16 pachete; bomboane – 82,5 kg; ciorapi pentru copii – 70; ciorapi pentru maturi – 50; ștrampi – cinci; mănuși – cinci; palton – unu; pantaloni pentru bărbați – doi; pantaloni pentru copii – unu, pantaloni pentru femei – unu; gempere – șase; pulovere – 12; costum pentru copii – două; cămașă de noapte pentru femei – 80; rochii – 125; combinzoane – 60; încălțăminte pentru copii – 10; palton pentru femei – unu⁴⁸. Evident că nu poate fi vorba despre satisfacerea necesităților elementare de trai. În ceea ce privește asigurarea cu produse alimentare, apoi situația era la fel de precară. Începând cu luna ianuarie 1945 zilnic primeau câte 400 grame de pâine (cei de la oraș) sau făină (cei din localitățile sătești), câte 600 grame de bomboane și câte 1 l de gaz lampant. Profesorii din satul Zgurița au fost asigurați cu câte 16 metri cubi de lemne⁴⁹, pe când cei din alte localități singuri urmau să rezolve această problemă. Evident că aceste mărfuri nicidecum nu asigurau nici necesitățile minime ale acestora. Directorul școlii hotăra cine putea primi cartelă pentru mărfuri industriale și cine – nu putea. În cazul în care directorul suspecta precum că vreun cadru didactic simpatiza românii sau altceva suspect, apoi nu te înscria în lista respectivă. Cadrele didactice din unele raioane primeau și 500 grame de sare și un kg de zahăr pe lună. Tamara Gorea-Foxa (n. 1927) în satul Cornești, raionul Ungheni cu referință la acele timpuri își amintea că atunci când primea zahărul, apoi într-o zi îl mâncau frații și surorile. „Ei, dar de unde mai puteau să mănânce dulce?!” întreba retoric⁵⁰.

Mai mult, persoanele responsabile de distribuirea mărfurilor profitau de statului lor privilegiat și furau mărfuri pentru a le comercializa ulterior la prețuri ce depășeau cu mult valoarea lor reală. Indignați de situația jalnică în care s-au pomenit un grup de cadre didactice din județul Soroca în perioada de apogeu a foametei – luna martie 1947 decid să îi scrie o scrisoare conducătorului statului sovietic Iosif Stalin în care relatează situația precară în care s-a pomenit populația din RSSM. Autorii se referă la mizeria în care trăiesc, dar și la specula care se face pe baza mărfurilor ce urmează să le primească. Semnatarii scrisorii menționează că foamea i-au determinat să recurgă la acest gest extrem de a scrie scrisoare celui mai ocupat om din URSS – Iosif Stalin. După ce îi mulțumesc pentru grija ce le-o poartă în sensul asigurării cu produse alimentare, îl anunță că acestea nu ajung la destinatar. „Oare are nevoie un învățător de galoși, stofă etc. aceasta în timp ce șeful secției comerciale nici aproape nu ne permite să ne apropiem, iar directorul școlii este îmbrăcat la patru ace. Adjunctul secției comerciale Malin vinde sute de metri de stofă la piață, iar învățătorul claselor primare nici nu mai seamănă a învățător. Oare poate fi un exemplu pentru elevi îmbrăcat în vechituri?” Mai mult, semnatarii atrag atenție la sistemul de protecție creat, accentuând că în timpul controlurilor la ei totul este în regulă. În finalul scrisorii cadrele didactice întreabă retoric: în situația în care comercianții vând pâine cu câte 150 rub bucata cum putem noi supraviețui cu salariul nostru de 500 rub. în lună”⁵¹?

Chiar dacă dominantă cadrelor didactice era supraviețuirea, puterea oficială îi folosea la diferite acțiuni cu caracter propagandistic. Periodic erau obligate să meargă la diferite adunări

⁴⁶ Iulian Grosu, *Op. cit.*, p. 79

⁴⁷ AMRM, F. 2848, Inv. 22, dos. 12, f. 149

⁴⁸ AOSPRM, F. 63, Inv. 1, dos. 136, f. 6

⁴⁹ AOSPRM, F. 63, Inv. 1, dos. 136, f. 4

⁵⁰ Memoriile în varietă audio se află în arhiva autorului

⁵¹ *Scrisoare către Stalin...*, p. 57

sătești și să transmită țăranilor mesaje propagandistice, îndeosebi în ajunul diferitor evenimente cu caracter ideologic, în preajma sărbătorilor cu conotație ideologică sau în timpul lucrărilor agricole sezoniere explicau țăranilor necesitatea și avantajele creării colhozurilor. Maria Rusanovschi (orașul Glodeni), profesoară de biologie și chimie își amintea de acele timpuri precum că îi chemau în fiecare duminică la adunări, se duceau pe jos 24 kilometri de la Sturzeni la Bălți și tot atâtea înapoi. Bărbații de la școală mergeau înainte, iar, femeile, puțin în urma lor. Pentru colectivizare se făcea agitație⁵².

Concomitent se promova o politică de ignorare și de denigrare a valorilor românești. În această ordine de idei plauzibile sunt memoriile Tamarei Gorea-Focșa (1927), satul Cornești, raionul Ungheni: „Eu am fost prima învățătoare cu diplomă din raionul Cornești. Eu am lucrat învățătoare în orașelul Cornești și directorul școlii un om tare rău permanent îmi spunea: Să-ți iasă din cap liceul românesc, să-ți iasă din cap liceul românesc. O chema pe mama și o întreba de ce vorbește fiica asta a matală că eu nu înțeleg nimica, vorbește așa o limbă... Dar el era din Transnistria. La care mama zice: „Cum să o învăț că este mare”. Atunci el a insistat și am dat cerere și am intrat în comsomol. În 1947 dimineața predam limba moldovenească, cum se spunea atunci, la clasele 5-6-7, după amiază aveam clasa a patra, totodată m-au numit și instructoare de pioneri”⁵³.

Toate acestea denotă că în primii ani după terminarea operațiilor militare de pe teritoriul RSSM, noile autorități impun băștinașilor modul de viață sovietic. Populația din 16 raioane, fie în întregime, fie parțial este evacuată în alte localități mai departe de linia frontului. La revenire se insistă pe impunerea percepției sovietice de trai.

O atenție majoră a fost acordată racordării sistemului de învățământ la cel sovietic. În pofida faptului că la nivel de propagandă se promova ideea unui trai îndestulat, de-facto, Basarabia era înfometată artificial, înfometarea a culminat cu foametea organizată din anii 1946-1947, și, respectiv, populația se confrunta cu multiple probleme de ordin cotidian: lipsa de alimente, lipsa de îmbrăcăminte și încălțăminte, dar și de rechizite școlare. Cadrele didactice se pomenesc într-o situație economică deplorabilă, și deși lucrează în două schimburi, apoi suferă de foame, frig și lipsă de haine de primă necesitate.

⁵² Viața satului, 1990, 14 noiembrie

⁵³ Memoriile în variantă audio se află în arhiva autorului

Capitolul VII

VARIA

Text - context - subtext - identități culturale în comunism

Prof.univ.dr. Florin Müller*

În analiza regimului comunist, dihotomia intelectual colaboraționist versus intelectual opozant nu poate constitui un reper solid epistemic, ci mai curând o viziune maniheistă, irelevantă pentru stabilirea funcționalității cadrului cultural-ideologic. Nu dispunem de două tipologii absolut concurente, cea a intelectualului colaboraționist și a celui din opoziție, ci, încă din perioada stalinistă, se conturează simbioza între cele două modele. În lumea comunistă, „noua clasă” nu se definește prin posesiunea mijloacelor de producție, ci prin capacitatea elitei de a deține autoritatea, puterea. În acest context, intelectualii se constituie într-o „nouă clasă”, în care ei nu dețin capital financiar relevant, ci doar unul simbolic. Intelectualii se află într-o zonă intermediară, într-un raport complementar cu puterea comunistă - nici coerciție absolută, nici opoziție absolută.

Pentru vizualizarea conținuturilor acestui nou sistem de putere, a faptului cultural ca act de autoritate politică sublimată, se impune disjungerea unui domeniu al vieții intelectuale, indicarea unor opere relevante pentru (dis)funcțiile câmpului cultural, lectura diferențiată a acestora între literalitatea lor și textura ideologică sublimată, între textul operei literare și subtextul acesteia. Literatura română a fost analizată, mai ales după 1989, ca formă expresă de exercitare a presiunii nivelatoare a noii estetici a realismului socialist, ca produs al „operei totale” a regimului. O lectură mai comprehensivă a literaturii române din anii regimului comunist solicită înțelegerea potențialităților subtextuale ale acesteia, construirea, de multe ori înconștientă pentru autor, a unui tip de critică a regimului comunist, prin conturarea unor profiluri de personaje cu funcții plurivalente. Genul cel mai important pentru conștiința publică este romanul, acesta fiind cel mai accesibil, având gradul cel mai înalt de răspândire, accesibilitate; romanul corespunde unei narativități istorice explicite. Prin lectura romanului, cititorul poate să facă o juxtapunere între narațiunea istorică reală și cea literară. Miza teoretică a articolului de față este existența criticii asupra comunismului camuflată în opera literară. Romanul, dispunând de cel mai ridicat nivel de narativitate dintre toate genurile literare, se constituie ca pat germinativ al posibilelor discursuri subtextuale în care poate fi regăsită de către cititor critica sistemului comunist. Prin roman, narativitatea are o doză foarte ridicată de subversiune asupra politicului totalitar; astfel, poate fi decelabilă nișa de libertate pe care intelectualii și-o permit: este regimul cel care permite, sau talentul autorului facilitează acest lucru?

Sistemele totalitare au nevoie de o legitimare și în registrul estetic, reprezentat în cazul de față de literatură. Legitimarea prin sistemul estetic (în care se integrează firesc și literatura) completa tipurile directe și/sau coercitive de asigurare a stabilității regimului. Sistemul comunist este interesat de un anume tip de literatură, concretizat din punct de vedere ideologic și estetic în sintagma de

* Universitatea din București

„realism socialist”. Acesta are o poziție de preeminență față de alte stiluri literare plecând de la concepția generală pe care marxism-leninismul a avut-o cu privire la literatură. Pentru socialism, ca și pentru comunism, literatura trebuia să fie o reflectare a realității sociale și, în același timp, o armă de luptă ideologică. Literatura reprezenta, totodată, un discurs cultural prin care mesajul, încărcătura ideatică a regimurilor totalitare de stânga puteau să fie transmise mai bine receptorului.

Romanul are un statut privilegiat în imaginarul estetic al comunismului datorită structurii sale mimetice față de realitate, în sensul că reprezintă cel mai bine un segment al realității exterioare omului și, în același timp, un tip de literatură care poate fi asimilat mult mai repede, mai profund, de către publicul cititor. Interesul față de literatură al regimului comunist decurge din natura ideologică a totalitarismelor, în sensul că, pentru totalitarism, nu există niciun domeniu al vieții intelectuale inocent din punct de vedere teoretic, politic, care să poată fi lăsat în afară. Toate au o încărcătură politică, toate sunt traduse în termeni politici, toate pot fi instrumentalizate politic. O problemă și mai complicată decurge din definirea literaturii și a romanului, în special, ca un tip de discurs ideologic și cultural prin care poate fi sublimat un conflict politic real. Tensiunile sociale ale sistemului pot fi drenate, prin discursul literar, în afara sistemului, a „societății”, pentru a păstra doar un caracter „rezidual”? Prin literatură, prin roman, conflictele sociale, politice, ideologice, care nu se pot manifesta pe planul real al politicii curente, sunt sublimite, refulate într-o zonă a libertății estetice?

Pentru analiza concretă a problematicei posibilității existenței literaturii, și, în interiorul ei, a romanului, ca spațiu alternativ sublimat al criticii sistemului sau al posibilității transpunerii culturale a conflictelor politice, am selectat două romane scrise de autori canonici, din intervale istorice diferite: „Bietul Ioanide” (George Călinescu) și „Delirul” (Marin Preda). Reperete biografice ale celor doi autori sunt mult prea cunoscute pentru a le recapitula aici. Ambii autori aparțin canonului literar românesc; opțiunea pentru aceștia nu a fost determinată doar de către recunoașterea cvasiunanimită a valorii lor ca scriitori (chiar dacă, în cazul lui George Călinescu, valoarea acestuia de critic literar este contestată, fără o argumentație consistentă, de către Adrian Marino, iar în ceea ce-l privește pe Marin Preda, valoarea literară a romanului menționat nu a fost validată de către critici). Nici unul dintre cei doi scriitori nu poate fi considerat încadrabil în realismul socialist sau proletcultismului (doar în cazul lui Marin Preda poate fi citată pentru „încadrarea pe linie” nuvela „Ana Roșculeț”, 1949). Biografia lor intelectuală este cea care le determină prestigiul cultural, care, la rândul lui, asigură acceptul Partidului-Stat pentru ocuparea unor poziții proeminente în sistemul cultural. George Călinescu își recuperează cu dificultate catedra universitară, obținută în perioada interbelică, dar își păstrează, chiar în perioada cea mai dificilă a stalinismului, statutul de academician, funcția de director al Institutului de istorie literară și folclor al Academiei RPR (care ulterior îi va purta numele până astăzi), în timp ce pozițiile instituționale ale lui Marin Preda se consolidează treptat până la cea de director al Editurii Cartea Românească, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor și membru corespondent al Academiei Române. Cei doi scriitori își construiesc „capitalul simbolic” aproape exclusiv pe baza operei literare (nuvelă, roman, istorie și critică literară), dar nu se poate nega empatia acestora pentru o „filosofie politică” sui-generis de stânga. Nici unul nu-și manifestă fățiș ostilitatea față de regimul comunist, nici în faza clasic stalinistă a acestuia, nici, în cazul lui Marin Preda, în perioada regimului Ceaușescu (deceniile șapte și opt). Critica subtextuală a regimului nu este, deci, determinată de vreun posibil context biografic negativ, fie generat de acte de contestare personală, fie de, cu atât mai puțin, o motivație materială. Nici momentele contestării subtextuale nu sunt consonante cu cele de natură pur politică. În cazul romanului „Bietul Ioanide”, anul apariției acestuia - 1953, contextul politic nu joacă niciun rol. Chiar dacă romanul apare în decembrie 1953, moartea lui Stalin, din martie același an, nu poate fi considerată un context favorizant, eliberator. Romanul avusese o gestație mai lungă¹, la care trebuie

¹ Istoricul literar Alexandru Piru va menționa, într-un articol din „Contemporanul” din 19 martie 1965 (evocare la moartea lui George Călinescu), anul 1951 ca an de debut al scrierii romanului, pentru a-și corecta propriile afirmații, în 1966, când, în temeiul unei „a fost început în 1947... și terminat în

toamna lui 1949” (date preluate din G. Călinescu, Opere 4 „Bietul Ioanide”, text îngrijit, note și comentarii de Nicolae Mecu, variante de Laurențiu Hanganu și Nicolae Mecu, Fundația Națională Pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București, 2002, p. 253; Vlaicu Bârna va menționa data de 20 decembrie 1948 ca moment în care a intrat în posesia copiei manuscrise a romanului, *idem*, p. 264

adăugată munca redacțională fracturată în timp.² Niciun gest de liberalizare politică nu fusese făcut în România, iar Congresul XX al PCUS, care a condamnat „cultul personalității lui Stalin”, va avea loc de-abia în februarie 1956. Oprirea terorii staliniste, arestarea și executarea lui Beria sunt contexte destul de îndepărtate de mediul politic și cultural românesc.

În cazul romanului „Delirul”, (anul apariției 1975) nu poate fi corelat nici el cu vreun eveniment politic sau ideologic major. „Minirevoluția culturală” avusese loc în 1971, puterea lui Nicolae Ceaușescu era mai consolidată ca oricând, nu se produsese niciun fel de contestare notabilă a acestuia. Dictatorul profita încă de capitalul de popularitate câștigat în august 1968. Este adevărat că presiunea regimului crescuse în planul creației cultural-ideologice, dar acesta este un context care valorizează și mai mult lectura romanului „Delirul” ca tip de revoltă subtextuală antitotalitară.

Călinescu își va pierde în 1949 poziția de profesor de literatură română modernă la Universitatea din București. El reușește, însă, să-și păstreze poziția de membru al Academiei Republicii Populare Române și aceea de director al Institutului de istoria literaturii și folclor. În acest context biografic tensionat, autorul reușește să termine de scris romanul „Bietul Ioanide”, publicat la sfârșitul lui 1953, după moartea lui Stalin. Romanul este supus unei critici foarte dure din partea propagandei staliniste, cel mai virulent fiind Nicolae Popescu Doreanu.

Romanul a fost criticat pe baza ocultării de către romancier a mișcării muncitorești, a tipului de „intelectual progresist” (toposuri obligatorii ale literaturii de tip stalinist). George Călinescu ar fi construit o imagine distorsionată, favorizantă chiar, în privința Mișcării Legionare; romanul nu condamna fascismul și Mișcarea Legionară; criticii acestuia își completau demonstrația prin aceea că autorul a insistat prea mult asupra decadenței burgheze, fără a găsi o soluție de ieșire din aceasta. Analizând textul romanului „Bietul Ioanide”, putem observa următoarele ipostaze în care se află scriitorul și totalitarismul: 1) ar fi o greșeală să identificăm persoana lui Ioanide cu cea a lui Călinescu; 2) George Călinescu oferă ipostaze diferite ale interpretării sale asupra interbelicului românesc; cu alte cuvinte, ar fi greșit să considerăm că personajul principal este unica voce a autorului; 3) Autorul reușește prin personajele care reprezintă Mișcarea Legionară, cu deosebire Tudorel, fiul arhitectului Ioanide, să contureze profilul psihologic exact, real al generației tinere de la sfârșitul anilor '30 și al relației acesteia cu Mișcarea Legionară. În esență, Tudorel Ioanide este prezentat în două ipostaze: cea în care își formează o imagine proprie asupra Mișcării, apropiată de principiile vitalismului, ale creației, ale rupturii cu trecutul, ale inteligenței libere. În cea de a doua ipostază, Tudorel sesizează în închisoare, înainte de a fi executat, discrepanța între propria morală și filosofie politică și pragmatismul cinic al legionarilor, reprezentăți de Gavrilcea.

Romancierul nu își trivializează subiectele, nu își asumă condiția caricaturistului asupra personajelor sale. O altă perspectivă asupra Mișcării Legionare este întruchipată de atitudinea rece în fața morții a prințului Max Hangerliu. Atitudinea prințului în fața morții este aproape filosofic-flegmatică, oferă posterității imaginea de mascare a tribulațiilor unui condamnat în fața iminenței morții. Trebuie insistat asupra intuiției foarte bune a lui George Călinescu în privința mentalității unor militanți legionari. Se poate conchide că romancierul folosește, în economia operei sale, analiza legionarismului dintr-o perspectivă interioară Mișcării, dar, în același timp, critică la adresa totalitarismului. Cu alte cuvinte, este foarte posibil ca, prin „Bietul Ioanide”, G. Călinescu să fi conturat un discurs critic la adresa totalitarismului stalinist, prin intermediul criticii totalitarismului legionar. Prin acest roman se profilează o breșă în interiorul conceptului de realism socialist, demonstrându-se că realismul clasic, în sine, în calitatea sa de curent literar, nu se identifică cu ideologia dominantă a regimului și chiar conține potențialități critice subtextuale la adresa totalitarismului stalinist, prin intermediul criticii fascismului. Se evidențiază că este posibil, în interiorul realismului socialist, să se opereze o fractură în miezul dur al ideologiei staliniste, pentru că scriitorul reușește prin configurația unuia dintre personajele sale (Tudorel) să exprime o atitudine critică, reflexiv-filosofică, sceptică cu privire la problema angajamentului politic. Tudorel Ioanide, fiul arhitectului, își dă seama că un angajament politic total, în favoarea unei mișcări politice de tip totalitar, reprezintă, de fapt, un blocaj existențial, o miză ratată în confruntarea cu existența și istoria politică. Eroul romanului conștientizează eșecul și lipsa de sens a purității sale în raport cu

² Vlaicu Bârna preciza că romanul se afla, încă din 1950, în editură (ESPLA), iar Pavel Țugui că textul integral al romanului se afla în redacție, *idem* p. 273

cinismul militant al altor personaje (Gavrilcea funcționează ca un avertisment și ca un fundal al existenței reale a unei Mișcări ce anulează potențialul de puritate al tinerei generații). Eșecul vieții lui Tudorel, moartea prin executare (împușcare) a acestuia, indică faptul că cititorul este avertizat de George Călinescu cu privire la criza existențială pe care o provoacă conflictul dintre proiectul Mișcării Legionare și cel utopic al tinerei generații. În acest context, am putea identifica tehnica lui George Călinescu de a pune în ecuație similitudinea între Mișcarea Legionară și dictatura de tip stalinist, discrepanța între entuziasmul moral generat de Legiune și cinismul unor lideri ai acesteia, identic cu cinismul stalinist.

Nu înseamnă, însă, că toate aceste sensuri sunt recunoscute ca atare de critica stalinistă și de scriitor, că toate aceste influențe ale lecturii aparțin - în intenția lor primară - scriitorului; în realitate, ele pot fi decodate în urma lecturării romanului după experiența comunismului. Orice roman are o sumă de potențialități, efecte colaterale ce depășesc intenția atât a receptorului, cât și a creatorului operei de artă. Cu alte cuvinte, opera literară își depășește în potențialitate și ideal propriul creator.

Paradoxal este faptul că „exegeza” stalinistă observa mai mult aspecte secundare ale operei lui George Călinescu (absența comuniștilor). Entuziasmul, implicarea totală a tânărului legionar în Mișcare apare mai clară cititorului, cu cât lumea în care acest personaj se mișcă este dominată de decrepitudine și decadență. Prin contrast, degenerarea lumii burgheze este amplificată (și) de emergența Mișcării Legionare. Acest roman nu a fost suficient pentru reintegrarea lui George Călinescu în sistemul universitar al României populare, staliniste. Valoarea estetică a operei și chiar funcția ideologică pe care o manifesta mai curând inhibau posibilitățile de recuperare instituțională a lui George Călinescu.

Un alt roman care urmărește lămurirea conflictului/raportului între individ și istorie este „Delirul” (1975) lui Marin Preda. Pentru înțelegerea cadrului reprezentat de acest roman va trebui să precizăm câteva contururi de natură biografică și ale epocii. Marin Preda, ca și George Călinescu, este asimilabil acelei garnituri de intelectuali de stânga, intrați mai curând întâmplător în Partidul Comunist. Romanul „Delirul” aparține unui scriitor marcant al epocii, ce are un profil intelectual mai puțin conturat decât al lui George Călinescu, dar care îl individualizează evident în fața funcționarilor de partid. Marin Preda nu este un erudit în stilul renașcentist al lui George Călinescu, iar „Delirul” nu este considerat (în mod mai curând greșit), de către critica literară, o operă realizată din punct de vedere estetic. Însă, acest roman, continuând narațiunea din „Moromeții” pe un alt plan, configurează mult mai bine drama istorică a României la sfârșitul anilor '30 - începutul anilor '40. Regăsim și în acest roman aceeași miză a dictaturii și a relației între intelectualul izolat și provocările politice.

Personajul principal, Ștefan al lui Parizianu (Paul Ștefan), se află în etapa biografică a tinereții. El este (mult) mai îndepărtat de profilul social și intelectual al tânărului legionar din „Bietul Ioanide”, dar dovedește o acuitate a istoriei chiar mai remarcabilă decât a acestuia. Pentru Marin Preda, una dintre mizele romanului este aceea a provocărilor la care este supus un intelectual la început de drum de către o forță ce-l copleșește, care dorește distrugerea lumii în care el vrea să se afirme. Și acest roman este simptomatic pentru tehnica scriitorului român de a utiliza un subterfugiu/camuflaj de scriitură, în sensul că se realizează, se transmite cititorului o critică a totalitarismului printr-un intermediar: critica dictaturii legionare sau antonesciene poate fi citită, prin reflex, drept critica oricărui tip de dictatură/totalitarism. O asemenea miză ideologică era acceptată de regimul comunist. Critica fascismului putea/poate fi interpretată ca o critică a totalitarismului de orice fel.

Personajul principal ia contact cu expresia politică a totalitarismului, Mișcarea Legionară, declarându-se mefient față de proiectul politic al acesteia. Comportamentul personajului apare într-o discuție pe care tânărul venit la București („ca să se rostuiască”) o are cu un comandant legionar (consătean de-al său), ce dorește să-l încadreze în ethosul politic al Gărzii, să-l facă să înțeleagă „valoarea etică și politică” a Mișcării Legionare. În această discuție, mefiența lui Ștefan al lui Parizianu este criticată virulent de către comandantul legionar. Acesta îi spune tânărului său conlocutor că „frecventarea istoriei (înțelegerea fenomenului istoric) l-a făcut mai matur și mai sceptic”. Cu alte cuvinte, mai neîncrezător în funcția etică, revoluționară, transformatoare a Mișcării. Ștefan al lui Parizianu nu este câștigat de scenografia Legiunii. Comandantul legionar este revoltat de lipsa de adeziune a tânărului consătean la efortul Legiunii de a crea un nou tip de om, o nouă magmă socială pe care să se sprijine Legiunea: *“Nici eu nu m-am înșelat cu tine, îl aud că îmi*

spune, și tu ești un om care tăgăduiește și nu unul de bună-credință, căruia îi place să afle adevărul. Cunosce specia: ai mereu ceva de zis, cu toate că ți se răspunde cinstit la toate întrebările. Tipul acesta de om din care faci parte o întoarce mereu cu obiecții peste obiecții, cu raționamente, distincțiuni, diversiuni, denaturări, reprobări... În fundul inimii tale ne ești dușman... Ai un spirit negativ, care se pune imediat în mișcare îndată ce ți se afirmă ceva înalt... n-ai înțeles nimic, în timp ce atâția tineri de vârsta ta le înțeleg și aderă la credința pe care o găsesc în ele... Nu vrei să pui umărul, să acționezi cot la cot... Te consideri inspector din oficiu al istoriei contemporane, nu vrei să te încadrezi, ne pândești.”

Tânărul îl caută pe marele publicist, proprietarul „Curentului” (ziar pro-antonescian, Pamfil Șeicaru, adept al autoritarismului/totalitarismului interbelic). Marin Preda nu realizează un profil emfatic, un cult al persoanei Conducătorului; Ion Antonescu este, mai curând, înțeles în ipostaza sa de politician aflat în pericol extern și intern. Ștefan al lui Parizianu optează pentru sprijinirea politicii reprezentată de patronul ziarului, („Curentul”); totuși, narațiunea romanului, partea politică a acesteia, indică o diferențiere tot mai clară a scriitorului, prin tânărul personaj, prin ziaristul remarcat la ziarul respectiv, față de dictatura antonesciană. Examenul critic la care supune Marin Preda dictatura antonesciană este reprezentat de stilul articolelor pe care le trimite Ștefan al lui Parizianu de pe front; tânărul ziarist este șocat de stilul legionar pe care îl au acestea după desfigurarea lor de către cenzură, stil care se păstrează chiar și după înăbușirea Rebeliunii.

Romanul a fost considerat de critica sovietică, dar chiar și de unii autori români, drept o reabilitare a mareșalului Antonescu. Conducătorul statului a fost văzut de către scriitor ca un element de ordine, capabil să lichideze anarhia legionară, să pună stavilă ilegalităților și terorii Mișcării. Însă, în esență, romanul nu reprezintă o reabilitare a generalului, tocmai pentru că Marin Preda, prin intermediul personajului său, își exprimă șocul față de similitudinea dintre limbajul Mișcării Legionare și cel a regimului antonescian. Sesizarea acestei similitudini este un indiciu pentru imposibilitatea suprapunerii între viziunea lui Marin Preda și regimul lui Antonescu.

Problematica „degenerării fasciste” (expresia mea, F.M.) a regimului comunist este discutată intens, prin alți cercetători, și de către Vladimir Tismăneanu. Politologul româno-american utilizează expresia „barocul stalinisto-fascist” pentru analiza anilor '80, incluzând aici și efortul „recuperării” imaginii lui Ion Antonescu, ca politician de ordine, naționalist, antisovietic și antisemit. Cu alte cuvinte, reabilitarea lui Antonescu este asimilată unei cripto-fascizări, unei alunecări spre fascism a regimului comunist.

Putem analiza problema hibridizării din două ipostaze: 1) regimul se îndreaptă conștient spre anumite repere fasciste sau 2) regimul este incapabil să mai rezolve problemele structurale prin mijloace politice și lucrurile scapă de sub control. Dacă teza revenirii la principiile fasciste ar fi valabilă, ar fi trebuit ca Ștefan al lui Parizianu, atunci când își vede articolele cenzurate, să fi fost de acord cu stilul acestora; însă revolta sa este evidentă. Alt personaj, Megherel, șofer venit de la țară, este integrat/atras în/de Mișcare. Marin Preda observă capacitatea Legiunii de a integra persoane de la periferia societății, marginalizate, neglijate de regimurile burgheze de tip democratic, teză clasică în interpretarea nazismului ca formă a totalitarismului (Hannah Arendt, „Originile totalitarismului”).

În concluzie, putem afirma că și acest roman poate fi citit într-o cheie a criticii mascate, oculte, subtextuale asupra totalitarismului, folosind tehnica condamnării altui totalitarism, tocmai pentru a oferi o nișă critică asupra totalitarismului/dictaturii în care trăia. Literatura devine un mijloc prin care ideologia comunistă poate să-și transmită conținutul politic către publicul cititor; genul literar cel mai propice pentru această transmitere de mesaj ideologic rămâne proza și în special romanul, în principal datorită relativei accesibilități la lectură a acestuia, a capacității romanului de a crea narațiuni, intrigi, ficțiuni cu un grad ridicat de credibilitate, capabile să fie asimilate ca realitate de către cititor. În interiorul romanelor există dimensiuni narative, cu potențial de subversiune la adresa regimului comunist, prin potențialități critice subtextuale. Aceste romane nu trebuie, însă, evaluate ca reprezentând o critică deschisă a sistemului. Analiza critică asupra regimului comunist devine posibilă la lectură numai în măsura în care se acceptă de către cititor similitudinea regimurilor totalitare, fascismul și comunismul.

Rămâne a fi lămurită problematica intersecției elementelor de tip fascist cu cele ale regimului comunist, precum și aceea a existenței unei crize structurale la nivelul comunismului. Criza

ideologico-politică a regimului comunist se prezintă sub două aspecte: 1) regimul comunist conștientizează utilitatea culturii ca mijloc de rezolvare parțială, dar necesară, a conflictelor din lumea politică, dezbateră culturală fiind permanent controlată de către regim; 2) regimul se afla într-o criză permanentă, mai ales în anii '80, conflictele culturale, subtextele pe care le prezintă operele literare conținând un mesaj subversiv permanent la adresa sistemului, mesaj care nu poate fi lichidat de regimul comunist pentru că acesta ar fi intrat într-o criză de legitimitate foarte profundă.

Plecând de la analiza subtextuală a celor două romane am putut avansa ipoteza posibilității criticii regimului comunist, prin tehnica înlocuirii acestuia cu narativități literare ce conțin explicit o critică la adresa fascismului. Fără a reprezenta o temă minoră în economia romanelor celor doi scriitori, psihologia personajelor cu aderență legionară, contextualitatea istorică fascistă conturează posibilitatea subversiunii estetice a regimului comunist. O dovadă în plus că o istorie reală a condiției literaturii române în anii regimului comunist încă rămâne a fi scrisă. Obligația de a se renunța la maniera anticomunismului specific războiului rece se ipostaziază cu atât mai clară. La momentul actual, această obligație, singura în stare de a renunța la critica în oglindă a fostului totalitarism, deși imperativă ca gest hermeneutic, rămâne mai curând un deziderat asumat foarte rar. Un proiect întreg de istorie intelectuală se află, deocamdată, în stadiu incipient.

Dobrogea în cadrul scenariului „Bulgariei mari”. Elemente imagologice

conf. univ. dr. Cristian Sandache*

REZUMAT. *După dobândirea independenței, politica externă a Bulgariei s-a caracterizat prin încercarea de a compensa frustrările trecutului dominat de Imperiul Otoman, prin recuperarea simbolică a acelor perioade de glorie, corespunzătoare primelor țarate feudale, echivalente dominării regiunii Balcanilor. În acest sens, Dobrogea, Macedonia și Tracia au jucat rolul unor adevărate centre ale spiritualității bulgare.*

ABSTRACT. *After independence, the Bulgarian foreign policy was characterized by an attempt to compensate for past frustrations of the Ottoman Empire, the recovery of those symbolic heyday corresponding first dragged feudal domination equivalent Balkans. In this respect, Dobrogea, Macedonia and Thrace have played some real centers of Bulgarian spirituality.*

Cuvinte-cheie: Dobrogea, Bulgaria, politică externă, geopolitică, teritoriu
Keywords: Dobrogea, Bulgaria, foreign policy, geopolitics, territory

Cu origini asiatice incontestabile, bulgarii au trăit clipele lor istorice astrale în perioada Evului Mediu timpuriu, atunci când au reușit să cristalizeze două imperii, care au controlat, practic, în mod autoritar, întreaga zonă a Balcanilor.¹ Ascensiunea turcilor în Europa a reprezentat intrarea Bulgariei în conul de umbră al istoriei, vreme de cinci secole, în sensul că întreaga regiune a devenit parte componentă a Imperiului Otoman. Această îndelungată experiență a influențat, în mod evident, mentalitatea colectivă a poporului, în sensul unei amplificări a neîncrederii în străini și o retragere într-un soi de letargie interioară. Ortodoxia a fost o opțiune a țărilor bulgari, încă din vremurile de glorie ale Imperiilor, deși, modelul catolic fusese și el „în cărți”, fiind considerat, la un moment dat, chiar o soluție de preferat. Secolul al XIX-lea a reprezentat începutul trezirii naționale, a conștientizării în sens politic, a faptului că națiunea bulgară reprezenta altceva decât lumea

* Universitatea „Dunărea de Jos” Galați

¹ Crampton, 2007, pp. 6-18

islamică, amintirile îndepărtate ale țăratelor, echivalând cu o redescoperire a propriei identități pierdute.²

Din perspectivă imagologică (etno-psihologică), bulgarii au încercat să compenseze lunga perioadă în care au trăit în umbra semilunii, printr-o relansare a episoadelor aparținând primelor două țarate, atunci când se putea vorbi cu adevărat despre noțiunea de „Imperiu bulgar”, iar lideri reprezentativi (precum țarii Boris I sau Simenon I) se confruntau, de la egal la egal, cu marile puteri militaro-politice ale momentului. Fiecare popor încearcă să-și construiască despre sine o anumită imagine, care ilustrează, în fond, o anumită psihologie colectivă predominantă, influențată, în mod evident, de contexte istorice dintre cele mai diverse. La fel ca și indivizii, și comunitățile etno-culturale își au propriile lor trăiri, acționând în funcție de sensibilități sau obiective geopolitice, acestea influențându-le atitudinea și proiectele viitoare. Atunci când intervin episoade de decadentă sau eșec, frustrările acumulate se încearcă a fi depășite, prin intermediul recurgerii la amintiri din trecut, identificate cu reușite, tocmai pentru a prezerva speranța în regenerarea statutului colectivității.³

Nici imagologia bulgară nu face excepție din acest punct de vedere, reprezentările cunoscute pendulând între proiectul maximalist (conform căruia Bulgaria ideală ar trebui să aibă deschidere simultană la Marea Neagră, Marea Egee și Marea Adriatică) și scenariul cel mai frecvent invocat, în conformitate cu care țintele geopolitice fixate de iridenta bulgară sunt Tracia, Macedonia și Dobrogea.⁴

Primele două țarate bulgare sunt exemple concludente de revigorare a unei memorii istorice aparținând așa-numitei „durate lungi”, în sensul că începuturile și existența lor ca atare stau sub semnul interpretărilor și a lipsei unei clarificări cronologice definitive. Mai mult decât atât, imagologia bulgară încearcă să atribuie trăsăturile unui discurs tipic naționalist unor situații aparținând Evului Mediu, perioadă istorică îndeobște caracterizată prin cosmopolitism și universalism. (O asemenea atitudine nu este una neobișnuită, fiind caracteristică tuturor discursurilor naționaliste tipice).⁵

Primul țarat bulgar și-a avut începuturile în secolul al VII-lea după Hristos, perioadă în care grupul etnic bulgar și-a părăsit așezarea inițială (din zona Volgăi), pentru a traversa Dunărea, formând, în regiunea fluviului și în Bulgaria propriu-zisă, o formă de organizare statală relativ rudimentară.

Acest fapt a fost preluat în cadrul discursului imagologico-naționalist bulgar clasic și transformat, în momentul certificării Dobrogei, drept leagăn al primului țarat bulgar, concluzia care se desprinde din această aserțiune fiind aceea conform căreia Bulgaria și Dobrogea trebuie să fie permanent „*unite și nedespărțite*”.⁶

Faptul că, ulterior, primul țarat bulgar s-a extins către sud și vest (incluzând Macedonia în același areal bulgar) a generat axioma conform căreia și Macedonia urma să fie legată în mod peren de comunitatea bulgaro-statală. Din perspectivă bulgară, a fost vorba despre un episod care a marcat în mod definitiv evoluția întregii istorii bulgare, iar nu despre o anumită perioadă de exercitare a unui control politico-militar, inevitabil trecător.

Într-un text publicat în anul 1917 (autor: D.Rizov - ministru plenipotențiar bulgar, în acea vreme), se scria astfel, despre chestiunea Dobrogei:

„România va trebui să renunțe oficial și irevocabil la Dobrogea veche, care i-a fost oferită în 1878, precum și la Dobrogea nouă, capturată de ea în 1913, retrăgându-se totodată la vechea frontieră din spatele Dunării. Acest lucru trebuie înfăptuit nu doar pentru că Dobrogea este leagănul poporului bulgar, fiind provincie bulgară timp de douăsprezece secole încheiate; nu doar fiindcă în 1878 România a considerat Dobrogea provincie bulgară și a fost indignată de faptul că Rusia voia s-o deposedeze de Basarabia în schimb; nu doar fiindcă întreaga Dobrogea îi fusese luată deja României prin forța armelor; dar și fiindcă România nu a aparținut niciodată Peninsulei Balcanice și nu are voie să emită pretenții la teritoriul ei dacă vrea pace cu Bulgaria și, în general, dacă nu

² Chary, 2011, pp. 1-15

³ Kolarz, 2003, p. 169

⁴ Sugar, 2002, pp. 50-53

⁵ Langsam, 1943, pp. 606-607

⁶ Kolarz, 2003, p. 170

*există intenția tulburării păcii în Balcani. România mai trebuie să cedeze Dobrogea și dintr-un alt motiv: gurile unui singur fluviu internațional cum este Dunărea nu ar trebui să se afle pe teritoriul unui singur stat...”*⁷

Istoricul Lucian Boia scrie (și nu e departe de adevăr) că, din punct de vedere istoric, România nu putea emite mari pretenții de stăpânire asupra Dobrogei, exceptând o scurtă perioadă, în care provincia fusese integrată statului feudal Țara Românească, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418). Vreo trei decenii, Dobrogea făcuse parte din stăpânirea lui Mircea, cel care putuse să se numească stăpânitor, până la „Marea cea Mare”. Dar, ulterior, teritoriul intrase în componența Imperiului Otoman, cu tot ceea ce însemnase mutațiile firești de populație. E adevărat că, în anul 1912, etnicii români alcătuiau 56,9% din populația Dobrogei, dar, chiar și în această situație, provincia putea fi considerată ca fiind una dintre cele mai policrome zone din Europa, atât sub aspect etnic, cât și din punct de vedere confesional. În 1912, procentul bulgarilor trăitori în Dobrogea era de 13,3%, dar acest aspect părea să nu conteze în proiecțiile bulgare privind reconstituirea unui mare imperiu bulgar, care să integreze toate regiunile considerate ca fiind bulgărești - din perspectiva dreptului istoric.⁸ Din această viziune, imagologia bulgară este (poate) comparabilă cu cea maghiară, în cadrul ambelor discursuri și scenografii dreptului istoric jucând un rol determinant. Cu toate acestea, în cazul discursului maghiar – se poate observa o argumentație de ordin istorico-geopolitic mult mai bine cristalizată, în vreme ce modelul bulgar este tributار unei stări de spirit care mărturisește despre o anumită imaturitate psihologic-colectivă.

Interesante din această perspectivă sunt și observațiile lui Konstantin Gîlîbov, existente într-un text datat 1934, autorul referindu-se la caracteristicile psihologice ale poporului bulgar.⁹ Este vorba despre o analiză, nelipsită de realism și perspicacitate, venită din partea unui bun cunoscător al mentalității predominante bulgare. Gîlîbov era de părere că poporul bulgar se afla încă în etapa căutărilor de sine, fiind insuficient maturizat, explicația fiind oferită de lungul său statut de popor trăitor, vreme de cinci secole, în umbra Imperiului Otoman. Nu în ultimul rând, ar fi fost vorba despre un popor cu un miez sociologic rural și cu o psihologie specifică unei anumite ruralități, care alterna între emanciparea de tip modernist și reflexul de a-și conserva trăsăturile originare caracteristice. În general (observa Gîlîbov), popoarele cu un puternic substrat rural au psihologii fragile, caracterizate prin pendularea permanentă între cel mai mare optimism și căderea într-un soi de derută existențială. Astfel de popoare par, la un moment dat, animate de o energie creatoare fără limite, pentru ca, ulterior, incapabile să-și analizeze propriile limite, realul potențial, să facă mari greșeli, care să le genereze tragedii naționale. Gîlîbov se referea, în acest sens, la scurtele episoade de glorie militară ale Bulgariei (după dobândirea autonomiei și independenței sale), caracterizate prin înfrângerea Serbiei sau rolul de prim ordin jucat în cadrul Primului Război Balcanic, urmate de incapacitatea elitei sale politico-diplomatice de a anticipa corect consecințele unor decizii, care se vor dovedi, în cele din urmă, profund negative, din perspectiva intereselor geopolitice ale Bulgariei. Alianța nefastă cu Puterile Centrale (din cursul Primului Război Mondial) fusese socotită de către Gîlîbov ca nefastă, atâta timp cât decidenții bulgari nu reușiseră să estimeze costurile unei asemenea alianțe, care a condus țara în aventura dezastruoasă a unui conflict, pentru care Bulgaria (deja, profund afectată în urma celor două Războaie Balcanice anterioare) nu era aptă.¹⁰

Rusia a văzut în Bulgaria un posibil aliat slav, prin intermediul căruia și-a fi putut extinde controlul geopolitic în sudul Europei și, prin extrapolare, ar fi putut avea un acces mai facil la mările calde. Poporul bulgar a fost, întotdeauna, filorus, dar paradoxurile istoriei sunt mai întotdeauna de neînțeles, astfel încât elita politică de la Sofia a ales să opteze pentru Germania, aspect facilitat și de faptul că dinastia de Coburg a fost aceea care s-a identificat cu noul destin al regatului Bulgariei. Simbolic vorbind (dar și pragmatic), se părea că decidenții politici de la Sofia orientaseră definitiv țara pe drumul către modelul de dezvoltare central-european. În 1878, Rusia fusese însă aceea care, prin tratatul de la San-Stefano, crease un principat al Bulgariei de dimensiuni uriașe, care pusese în pericol echilibrul geopolitic în Balcani, adevărat cal troian al Moscovei în această zonă.

⁷ Sugar, 2002, pp. 50-51

⁸ Boia, 2017, p. 53

⁹ Sugar, 2002, pp. 53-55

¹⁰ Sugar, 2002, pp. 54-55

Numai că „Marea Bulgarie” a avut o existență efemeră, tratatul de la Berlin reducând-o simțitor. În 1913, dorința de afirmare a Bulgariei s-a concretizat prin implicarea în războaiele balcanice, într-o primă etapă, armatele țarului Ferdinand obținând victorii strălucite în detrimentul trupelor otomane, pentru ca, ulterior, în confruntarea directă cu foștii săi aliați sârbi și greci, Bulgaria să capoteze. Intrarea armatelor române a coincis cu o capitulare fără luptă, iar țara a fost penalizată teritorial.¹¹ Nici opțiunea, din 1917, pentru Puterile Centrale nu a fost una inspirată, pierderile umane și economice fiind severe. Iredenta bulgară a dorit mereu să extindă țara în detrimentul României, Greciei și Serbiei, o țintă specială fiind reprezentat, în acest sens, de Macedonia, pe care istoricii și politicienii de la Sofia o considerau un străvechi teritoriu bulgar, populat de bulgari grecizați. Dobrogea istorică era, la rândul ei, vizată în integralitatea sa, iar cedarea Cadrilaterului către România, în anul 1913, a reprezentat un motiv de aprige resentimente ale bulgarilor față de statul care contribuise substanțial (alături de Rusia) la dobândirea independenței lor naționale, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din punct de vedere etnic și istoric, România nu putuse oferi niciodată vreun argument temeinic în favoarea anexării Cadrilaterului, motivația principală fiind una mai curând pragmatică, în sensul că prea marea apropiere a Bucureștilor de granița cu Bulgaria ar fi putut reprezenta o sursă permanentă de neliniște.¹²

Un rege cu reale calități politice și diplomatice a fost Boris al-III-lea, care a murit, pe neașteptate, la doar 49 de ani, în anul 1943, după ce domnise 24 de ani. Un om de mare cultură, fluent în mai multe limbi străine, prudent și calculat, a încercat să găsească cea mai bună soluție pentru țara sa, în contextul complicat al celui de-al Doilea Război Mondial. Deși aliată a Axei, Bulgaria continua să rămână (la nivel afectiv) legată de URSS, iar Boris al-III-lea știa că trebuia să țină cont de acest aspect important. Conștient că Bulgaria nu-și putea permite o aventură militară, dornic, totodată, să obțină unele câștiguri teritoriale pentru patria sa (Macedonia și Dobrogea erau prioritare în această privință), regele a reușit să-și mențină țara în afara unor confruntări militare propriu-zise, iar faptul că s-a reușit anexarea unor teritorii în sud și nord, precum și accesarea la Marea Egee au fost considerate succese diplomatice ale suveranului. Adolf Hitler l-a apreciat foarte mult pe Boris al-III-lea, în care vedea perfectă încarnare a omului politic balcanic de expresie bizantină, în egală măsură inteligent, abil, foarte bun cunoscător al realităților regionale și internaționale. Pe de altă parte, Boris al-III-lea a avut o misiune dificilă în a-și ghida țara între complicatele arcane ale politicii internaționale, în condițiile așa-numitului paradox bulgar, reprezentat de faptul că opinia publică din țară continua să simpatizeze cu Rusia (ca și unii dintre reprezentanții corpului ofițeresc), alți reprezentanți ai elitei politice gravitau către Germania și Italia, iar regina era italiană de origine și, deci, un posibil propagator al alianței bulgaro-italiene. Boris al-III-lea era suficient de realist pentru a constata că dacă Bulgaria s-ar fi angajat într-o aventură politico-militară riscantă, pericolul la care țara s-ar fi expus, ar fi fost unul cu consecințe incalculabile. Existau (pe bună dreptate) voci care criticau incapacitatea țării de a-și fi păstrat neutralitatea declarată la începutul primei conflagrații mondiale.¹³ Efectele războaielor balcanice asupra societății bulgare fuseseră suficient de severe, pentru ca Bulgaria să mai riște o nouă mobilizare armată și, cu toate acestea, dorința de a anexa noi teritorii fusese mai mare, neținându-se cont de precaritatea logisticii sale militare. Boris al-III-lea reușise, la un moment dat, să integreze între hotarele Bulgariei o parte a teritoriilor pe care propaganda de la Sofia le considera parte a moștenirii istorice naționale. În perioada 1941-1944, autoritățile bulgare au trăit febra cuceritorilor fără suficientă experiență și tact administrativ, în sensul că nu s-au deosebit prin nimic de zelul arătat de către sârbi sau greci în a slaviza sau greciza acele părți din Macedonia și Tracia pe care apucaseră a le anexa. S-a încercat o bulgarizare haotică, prin intermediul rețelei școlare și a bisericii ortodoxe - stâlpii tradiționali ai naționalismului bulgar. Numărul școlilor cu predare în limba bulgară a crescut simțitor, iar dorința secretă a autorităților de la Sofia era ca realitatea demografică din teritoriile anexate să fie cumva modificată în favoarea elementului etnic bulgar, în sensul că sârbii și grecii urmau să fie dizlocați din locurile lor natale și strămutați în zone tot mai îndepărtate, iar, în locul lor, urmau să fie colonizați

¹¹ Chary, 2011, pp. 35-47

¹² Crampton, 2002, pp. 143-144

¹³ Crampton, 2007, pp. 248-258

etnici bulgari. Un scenariu aproape clasic, tipic mai tuturor situațiilor de acest gen din istoria universală.¹⁴ S-au înregistrat episoade condamnabile, în sensul că mulți etnici greci (cu deosebire) au fost strămutați din locurile lor natale, pentru a face loc colonizărilor cu bulgari. Deasupra tuturor acestor evenimente, imaginea regelui Boris al-III-lea căpăta dimensiuni aproape mitice, cu atât mai mult cu cât, începând din anul 1935, regele instaurase un regim personal, după ce, o vreme, țara fusese dominată din punct de vedere politic de agrarieni. Viața politică bulgară interbelică n-a fost nici pe departe un model de democrație, atâta vreme cât s-au înregistrat și incidente violente, care au culminat cu asasinat. Se părea că societatea obosise să mai asiste la asemenea experimente, dorindu-și liniștea. Boris al III-lea întrunea toate condițiile pentru a insufla, într-o vreme de criză prelungită, un sentiment de siguranță națiunii sale. Acest bărbat, cu nasul lung și calviție, mustăcios, cu o privire obosită, deloc atrăgător fizic, dar degajând un soi de stranie eleganță anacronică, s-a bucurat, în epocă, de o popularitate uriașă, bulgarii văzând în el un simbol al gloriei lor demult apuse. Partidele politice eșuaseră în certuri interminabile și violențe, economia se fragilizase, sentimentul de descurajare părea că macină sufletul colectiv al națiunii, asemenea unui acid otrăvitor. Singur, regele Boris părea că rămâne intangibil deasupra tuturor furtunilor, un tată pentru toți fiii săi, omul care nu ezita să facă vizite pe tot cuprinsul țării și să se lase privit, atins de supuși, zâmbindu-le, ascultându-i, în mijlocul celor mai umili, aparent atent la toate doleanțele lor. Străvechiul leu aflat pe stema țării părea un nonsens, atâta vreme cât prezentul acestei națiuni de țărani frustrați părea că se îngustează tot mai mult, ca un tunel întunecos și fără de ieșire. Occidentul percepușe mereu Bulgaria ca pe o mare necunoscută, unii identificând-o cu Tracia mitologică, pe seama unor lecturi îndepărtate, un tărâm cu păduri de nepătruns și munți prăpăstioși, cu parfumuri amestecate de trandafiri și vinuri roșii, tari, din acelea care îl distruseseră până și pe uriașul ciclop Polifem. În trecutele experiențe militare, soldații bulgari preferau să atace în tăcere, fără muzică, de parcă ar fi mers la îngropăciunea unui sinucigaș. Fotografiile epocii ne prezintă o colecție de fizionomii dintre cele mai diferite, când rudimentare, când gânditoare, în egală măsură aspre și colțuroase, de parcă fiecare personaj ar fi fost brusc supus unei criogenizări. De unde, oare, valul de cruzime, care, nu o dată, s-a manifestat? După secole de tăcere, de resemnare, poate că un complex uriaș de inferioritate, combinat cu o ambiție devoratoare, a putut genera manifestări absolut șocante... După anexarea regiunilor pe care le considerase întotdeauna ale sale, Bulgaria părea că trăia un vis continuu, dar moartea neașteptată (în 1943) a regelui Boris al-III-lea, a aruncat națiunea într-un halou de jale. Documentarele epocii ne prezintă mase de oameni copleșiți de durere (și e cert că nu era doar efectul propagandei), așteptând în liniște, fie trecerea impunătorului cortegiu, fie perindându-se pe la căpătâiul ilustrului dispărut. Cu figura ca o mască de ceară, de o urâtenie seducătoare, Boris domina, pentru ultima oară, atmosfera și se despărțea de poporul său, cu un aer de deznădejde înghețată, ce-i rămăsese întipărit pe obraji nemișcați. Un semn de rău augur plutea peste Bulgaria și toată bucuria se topise, iar neliniștea creștea amenințătoare. Despre moartea subită a regelui s-a scris și s-a comentat mult. Existau scenarii potrivit cărora aceasta s-ar fi datorat efectelor întârziate ale unei otrăviri subtile, în urma vizitei pe care suveranul bulgar o făcuse, cu câteva zile înainte de a se stinge, în Germania lui Hitler. Călătoria decursese normal, cu un avion militar, și Boris se bucurase din plin de fiecare moment, știută fiindu-i pasiunea pentru zbor. La câteva zile după revenirea în țară, o ciudată oboseală a pus treptat stăpânire pe el, aducându-l într-o stare de letargie, din care nu și-a mai revenit. Un secundant credincios al regelui a fost Bogdan Filov, cel mai important arheolog bulgar al timpului, profesor universitar cu solide specializări în Germania, un erudit care a făcut greșeala de a fi dorit să facă istorie, în loc de a o preda. Simpatiile sale naziste erau, mai curând, simpatii pentru cultura și civilizația germană, cărora le datora, în fapt, întreaga sa formare. Macedonean, fără a admite și existența unei națiuni macedonene.

Din multe puncte de vedere, fundamentul psihologic al poporului bulgar a rămas unul de sorginte țărănească, cu întreg eșafodajul de frustrări și reprezentări care decurg de aici. O societate rurală mefientă față de schimbările bruște, agreând, mai curând, o evoluție graduală, fără seisme. Există un paradox, în sensul că, istoricii bulgari vorbesc cu mândrie despre perioada în care

¹⁴ Crampton, 2007, pp. 259-260

Imperiul bulgar și cel vlaho-bulgar amenințau poziția geopolitică a Bizanțului, dar senzația pe care o ai când lecturezi asemenea texte este aceea de parcurgere a unor pasaje din „1001 de nopți”. Veacurile de stăpânire otomană au aruncat țara într-o adâncă letargie spirituală, cu efecte vizibile chiar și astăzi, în pofida faptului că multe dintre mănăstirile și bisericile Bulgariei datând din perioada medievală păstrează picturi de o excepțională valoare artistică, adevărate bijuterii ale unui timp revolut.

Revenirea în țară a fostului suveran Simeon I, devenit, ulterior premier al Bulgariei, a reprezentat un experiment interesant, care a suscitat mari speranțe colective. Sub administrația sa, vizibilitatea internațională a țării a crescut, dar cu prețul pierderii susținerii populare, reflectată în rezultatele alegerilor din 2009. Chiar și așa, prezența celui care (se pare) nu a renunțat, în subsidiar, la ideea restaurării monarhiei, poate fi considerată una benefică pentru destinul Bulgariei. Simeon era un copil atunci când a fost nevoit să-și părăsească țara natală și a trăit decenii la rând cu gândul de a reveni, fiind educat sub semnul unei indisolubile comuniuni sufletești cu patria sa natală. Indiferent de evoluțiile politice viitoare, interesele geopolitice ale Bulgariei vor gravita mereu către zona macedo-greco-eggeeană. Scurtele momente de glorie din trecut vor reprezenta, în continuare, referențialul fără de care frustrările prezentului nu vor putea fi depășite cu ușurință. Chiar dacă s-a conturat, pentru cei mai mulți, imaginea-standard a bulgarului grădinar, iubitor de legume și trandafiri, uneori, din ceața unui îndepărtat trecut, se mai ivesc imaginile marilor cuceritori care îngrozeau Bizanțul, dar și efigia regelui Boris al-III-lea, liderul contemporan, care a reușit, pentru scurtă vreme și fără vărsare de sânge, să profite de o conjunctură internațională favorabilă, pentru a readuce între hotarele țării pământurile pe care bulgarii le-au considerat, întotdeauna, ale lor.

Ce sunt de fapt, bulgarii? Ce înseamnă, de fapt, să fii bulgar? Întrebări la care cu greu ar putea răspunde cineva. Poate și pentru faptul că este imposibil să găsim un răspuns exact, întrucât istoria nu este o formulă matematică, ea presupunând, mereu, existența nuanțelor și a imprevizibilului. Recurgem, așadar, din nou, la imagini, la reprezentări, care sunt, în mod fatal, aproximative. Făcând un efort de imaginație, descoperim o fațetă ortodoxă, explicabilă prin faptul că poporul bulgar este un popor care a optat pentru creștinismul de tip răsăritean. Există, însă, și o fațetă de coloratură asiatică, identificabilă mai ales în perioadele de tensiune maximă din istoria țării, în coruri, bocete, ieșirile de factură dionisiacă, episoadele tragice, pigmentate cu acte de cruzime gratuite... Sângele vărsat cerea mereu sânge, ca într-un carusel al morții și al distrugerii, blestemat să se învârtă la nesfârșit. E ca și cum un personaj cunoscut îndeobște ca fiind pașnic, cunoaște, periodic, accese neobișnuite de isterie și violență. Există un elan viguros, combinat cu o condamnabilă dorință de distrugere, aspecte care pot fi explicate prin existența unei uriașe suferințe colective, mascată cu greu.

Într-un roman al unui prozator bulgar contemporan (Atanas Mandadjiev) există, undeva, un pasaj, care ar putea sintetiza (măcar în parte) esența sufletului bulgar: un parfum de amintiri îndepărtate, arome de miei fripți, celebrele chiote haiducești, corurile de o tristețe sfâșietoare ale femeilor, lumini ce se aprind noaptea în munți, legende eroice și tristețea sfâșietoare, proprie unui prezent mai curând gri....

BIBLIOGRAFIE

- BOIA 2017-** Lucian Boia, *În jurul Marii Uniri de la 1918*, București, 2017.
CHARY 2011- Frederic B.Chary, *History of Bulgaria*, New York, 2011
CRAMPTON 2007- R.J. Crampton, *Bulgaria*, New York, 2007
CRAMPTON 2002-R.J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea și după....*, București, 2002
KOLARZ 2003- Walter Kolarz, *Mituri și realități în Europa de Est*, Iași, 2003.
LANGSAM 1943- Walter Consuelo Langsam, *The World since 1914*, New York, 1943.
SUGAR 2002- Peter F.Sugar, *Naționalismul est-european în secolul al-XX-lea*, București, 2002.

File din istoria războiului Crimeii: prezența corpului expediționar francez în Dobrogea

drd. Cristina Gălă*

Războiul Crimeii (1853-1856), un episod al „crizei orientale”, a debutat prin ocuparea militară a Principatelor, în scopul transformării lor în zone de trecere a trupelor țariste spre Constantinopol și Strâmtori.

Acest conflict a fost lovitura finală pe care Rusia a dat-o Sfintei Alianțe, în condițiile în care a încercat să schimbe „*aranjamentul politico-teritorial*” stabilit, în 1815, la „*forul păcii*” de la Viena.¹ Țarul Rusiei, Nicolae I, considera că este momentul favorabil pentru a rezolva „*problema omului bolnav*” și de a obține ieșirea la strâmtori provocând căderea Imperiului Otoman. Interesele Rusiei se loveau, în această zonă, de interesele economice ale Londrei și Parisului.²

Ofensată de refuzul Porții de a recunoaște protectoratul rusesc asupra ortodocșilor din Balcani, precum și a reglementa problema pelerinajului creștinilor catolici și ortodocși la locurile sfinte, Rusia a pătruns în Principatele Române și le-a ocupat.³ Provinciile au fost folosite ca mijloc de presiune, până la satisfacerea pretențiilor rusești. În această situație, sultanul a declarat război, armatele atacând forțele rusești lângă Tulcea. Flota rusă a contraatacat flota otomană, la 30 noiembrie 1853, și a înfrânt-o în batalia de la Sinope. Anglia și Franța au cerut țarului să-și revizuiască atitudinea. În aceste condiții, s-a înfăptuit alianța anglo-franco-otomană împotriva Rusiei. După intrarea în război a Angliei și Franței de partea Turciei și a situării pe o poziție net ostilă a Austriei, Rusia s-a văzut nevoită să-și retragă trupele de pe linia Dunării, sectorul de operații mutându-se în Crimeea, în anul 1854. De la început, aliații își impun supremația în Marea Neagră, datorită navelor lor cu aburi, care permit debarcări masive de bărbați, cai, arme și hrană pe coasta Dobrogei sau Crimeei. Fără acestea, nu ar fi fost posibil să se miște atât de departe și atât de repede o armată. Din partea franceză, forța expediționară a ajuns, în 1856, la 120.000 de soldați, care urmau să fie înarmați. Datorită capacităților lor de transport și comunicare, flotele au oferit coaliției o superioritate logistică clară față de inamicul rus.⁴

*Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu” Constanța

¹ Gheorghe Cliveti, *Concertul european*, București, Univers Enciclopedic, 2006, p. 265

² Ioana Rieber, *File din istoria războiului Crimeii: a calculat greșit țarul Nicolae I șansele Rusiei de a învinge?*, în „Magister”, nr. 7, Craiova, Editura Arves, 2008, p. 4

³ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 163

⁴ Jean-Michel Auffray, *La guerre de Crimée et ses conséquences sur la grande pêche*, în „Les Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest”, 125-2, 2018, p. 165

Nu intenționăm să facem o istoriografie a războiului Crimeii, ci să ne opri, la câteva aspecte legate de prezența Franței în Dobrogea, în timpul acestui conflict.

Dobrogea, vechi pământ românesc, a fost integrată, în secolul al XV-lea, în Imperiul Otoman. Prin încadrarea sa în limitele naturale ale gurilor Dunării și Mării Negre, acest teritoriu a beneficiat de o intensificare a relațiilor comerciale, dar a și devenit obiect de litigiu între marile puteri. Aceasta cu atât mai mult, cu cât era o provincie de margine a Imperiului Otoman. Dobrogea a fost prezentă în acest război în anul 1854, în contextul în care Imperiul Otoman și aliații săi doreau îndepărtarea conflictului armat din granițele otomane, motiv pentru care războiul se mută în Crimeea, după ce debutase în Asia Mică. Teritoriul devine teatru operațiilor dunărene din prima fază a războiului, ceea ce a provocat noi distrugerii, serioase pierderi materiale și umane.⁵ Rușii s-au îngrijit să ocupe de la început cetățile Măcin, Isaccea, Tulcea și Hârșova. Astfel, stăpânind cursul Dunării, dispuneau de o bază sigură de ofensivă.

În vara anului 1854, au loc deplasări de trupe din Balcani. Scopul era de a face demonstrații împotriva trupelor ruse, ce dețineau importante poziții în nordul Dobrogei, de-a lungul litoralului până la Constanța. Aceste mutări aveau rolul de a distra atenția de la operațiunile de debarcare ce aveau loc în Crimeea. Însă, armata era afectată de holeră.

Mareșalul de Saint Arnaud, șeful corpului expediționar francez, scria despre evenimentele petrecute în vara anului 1854, în Dobrogea.⁶ Holera a izbucnit la 13 iulie la Galipoli, iar expediția în Dobrogea a fost anunțată pe 20 iulie. Zuavii pleacă spre Constanța, fiind chiar pe drum prinși de holeră. Au loc lupte cu rușii, alaii fiind conduși de generalul Youssouf lângă Babadag, dar boala începe să facă ravagii. Generalul Espinasse hotărăște încetarea ofensivei, divizia sa fiind atinsă de flagel. Se înregistrează 1000 de holericici, ce urmau să fie transportați cu patru nave franceze sosite în portul Constanța. Saint Arnaud scria fiicei sale: „*Dacă Dumnezeu ocrotește Franța, el uită de copiii săi care merg departe să lupte pentru onoarea steagului (francez)*”. Holera s-a dovedit un dușman primejdios, care a dus la moartea a 2500 de militari aliați și 400 de marinari ce transportau bolnavii.⁷ Medicului Cabrol, atașat la persoana mareșalului Saint Arnaud, susține în memoriile sale că ar fi murit aici din totalul de trei divizii –aproximativ 2475 de oameni, iar alți 3400 fiind bolnavi.⁸

Mai târziu, în 1892, cu ocazia săpăturilor efectuate pe bulevardul Carol pentru fundația Cazinoului, s-au descoperit osemintele soldaților francezi morți în Dobrogea în timpul războiului Crimeii. Acestea au fost reînchinate în Cimitirul Central.⁹ Ziarul „Sentinela Dobrogei” a redat momentul solemn al inaugurării monumentului, în prezența ambasadorului Franței, de Coutouly, și a legăției franceze de la București. Au fost prezenți consuli, autorități locale și peste 3000 de oameni. Din partea armatei române, a fost prezent generalul Băicoianu. După slujba religioasă oficiată de preotul catolic, au urmat scurte alocuțiuni ale ambasadorului Franței, generalului Băicoianu și prefectului județului Constanța, care „*au reliefat un trecut de suferință, precum și amintirea celor ce au murit pentru Patrie și Datorie*”¹⁰

Luptele și bolile contagioase au făcut ca zeci de mii de soldați să cadă victime fiind înlocuite. Desigur, episoadele decisive ale războiului sunt datorate infanteriei. În Marea Neagră, conflictele directe ale flotelor sunt puține, dar victoria finală a Franței și Marii Britanii nu s-ar fi realizat fără o colaborare intensă a celor două flote aliate. Odată cu retragerea trupelor - reduse din cauza flagelului -, campania din Dobrogea s-a încheiat. Sfârșitul războiului și Tratatul de la Paris au provocat consecințe benefice pentru Dobrogea, precum crearea Comisiei Europene a Dunării, ca și restituirea către Moldova a sudului Basarabiei, având urmări și în privința Dobrogei.¹¹

⁵ Valentin Ciorbea, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Constanța, Editura Europolis, 1993, p. 68

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 580-581

⁷ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare Dobrogea*, Editura București, Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 268

⁸ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 582

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Constanța, dosar 34/1892, f. 29; dosar 7/1894, f. 9). Arhivele Naționale, Microfilme Franța, rola 83,c.264-267; *Din tezaurul documentar dobrogean*, București, DGAS, 1988, p. 56-160

¹⁰ Cf. Stoica Lascu, *Mărturie de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1916)*, vol. I, Constanța, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, 1999, p. 198

¹¹ *Istoria românilor* coord. Dan Berindei/, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 79

Prezența francezilor în Dobrogea s-a manifestat sub două aspecte: printr-o serie de campanii de informare privind situația Dobrogei, sub toate aspectele, și prin măsurile concrete luate de francezi în cadrul ostilităților purtate aici.

I. CAMPANII DE INFORMARE

În Dobrogea au fost trimise două misiuni de informare de maximă importanță: misiunea militară și misiunea tehnică. Expediția franceză a fost trimisă pe data de 6 iulie 1855, iar din componența acestora făceau parte secretarul lui Lalanne-Auguste Louvel, doctorul misiunii Camille Allard, Jules Michel - inginer de poduri și șosele, Hugo Adolphe Bienfait, topograful Lerniteurd.¹²

În urma informărilor realizate de francezi, s-au cules date despre drumuri. Astfel, de la medicul F.Quesnoy aflăm că existau mijloace proaste de transport. Camille Allard relevă importanța găsirii unui alt drum în afară de „*gurile Dunării, între Marea Neagră și fluviu*”.¹³

Privind situația orașelor de pe Dunăre aflăm că acestea erau nefortificate și că turcii aveau puncte întărite pe Dunăre, între Măcin și Tulcea, așa cum ne relatează Blondeau.¹⁴

Despre starea precară a orașelor, care semănau cu niște ruine, scrie și medicul Quesnoy, care le compară cu fortificații puternice ale rușilor, construite la Reni și Ismail.¹⁵ Acesta constată că orașele dobrogene sunt distruse de către basbuzuci, iar „*grămezile de cenușă încă fierbinți acuză instinctul lor barbar de distrugere*”.¹⁶

O importanță deosebită se acordă portului Constanța, considerat a fi cel mai bun port al Dobrogei, „*cu radă simplă dar bine întreținută, care este deschisă doar la vântul de sud și care ar semăna celui din Balcic dacă ar avea aceeași adâncime. O parte din vechiul dig încă mai există, cu un mic efort s-ar obține un adăpost sigur pentru corăbii de 300-400 tone*”.¹⁷

Nici aspectul etnic, mozaicat, al ținutului dintre Dunăre și Mare nu a scăpat observației corpului expediționar francez. Atât Blondeau, cât și Allard observau diversitatea originii participanților la construirea drumului Rasova-Constanța: „*500 de lucrători valahi, bulgari, cazaci și turci au fost folosiți din luna iunie până în noiembrie să traseze drumul proiectat între Rasova și Kustendje*”¹⁸

II. MĂSURI CONCRETE LUATE DE FRANCEZI

Corpul expediționar prezent în Dobrogea a luat măsuri atât în plan sanitar, cât și în cel edilitar, construind drumul Rasova-Constanța.

Scopul strategic al construcției drumului era acela de a scurta distanța și de a evita gurile Dunării, unde rușii aveau două puncte fortificate, la Reni și Ismail. Au existat două variante privind construcția acestui drum, una dintre ele, prezentată de Blondeau, de a realiza un canal sau o cale ferată ca să lege Dunărea și Marea Neagră în partea mai îngustă a acestei regiuni; a doua variantă, pusă în practică - realizarea unui drum de la Rasova (pe Dunăre) și până la Constanța. În acest scop, se înființează *Misiunea în regiunea Dunării* din cadrul Corpului Imperial de poduri și șosele din Franța. Leon Chrétien Lalanne - fost director al Direcției Lucrărilor Publice din Țara Românească (1852-1853) - este conducătorul lucrărilor drumului. Ca profesor la Școala de Poduri și Șosele din București, cunoștea problemele de acest gen din România.¹⁹

Șeful Corpului Imperial și-a început activitatea de organizare, cerând autorităților române un număr de tehnicieni care să fie plătiți pentru munca lor. Aceștia au fost: Costache Buzoianu, Ioan Zotu, Constantin C. Aninoșeanu, Teodosie Cristescu, Mihail Cațachi.²⁰ Scopul principal era acela de a construi puțuri cu apă de-a lungul drumului, iar, pentru indicarea topografică a traseului, au fost folosiți specialiștii români. Contribuția românească a constat în muncitori, materiale folosite și alimente, iar „*4 lăzi cu instrumente geometrice*” au fost aduse de la Paris, restul instrumentarului

¹² N.P. Leonachescu, *Drumul Rasova-Constanța*, în „Construcții”, nr. 2-3, 1987, p. 88

¹³ Camille Allard, *Mission médicale dans la Tatarie - Dobroutscha*, Typographie Félix Malteste et C-ie, Paris, 1857, p. 6

¹⁴ Arhivele Naționale, Microfilme Franța, rola 80, c. 420

¹⁵ Angela Pop, *Un călător francez în Dobrogea: Eugène Blondeau*, în „Comunicări de istoria Dobrogei”, Constanța, 1980, p. 89

¹⁶ Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*, București, Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 120

¹⁷ Arhivele Naționale, Microfilme Franța, rola 173, c. 968

¹⁸ Camille Allard, *op. cit.*, p. 6

¹⁹ N.P. Leonachescu, *op. cit.*, p. 88

²⁰ *Ibidem*

din Țara Românească.²¹ Acest drum avea 75 km și scurta considerabil drumul pe apă, care, prin ocolirea Dunării și prin intrarea pe Marea Neagră, ajungea la aproximativ 480 km. Lucrările s-au finalizat la 25 noiembrie 1855.

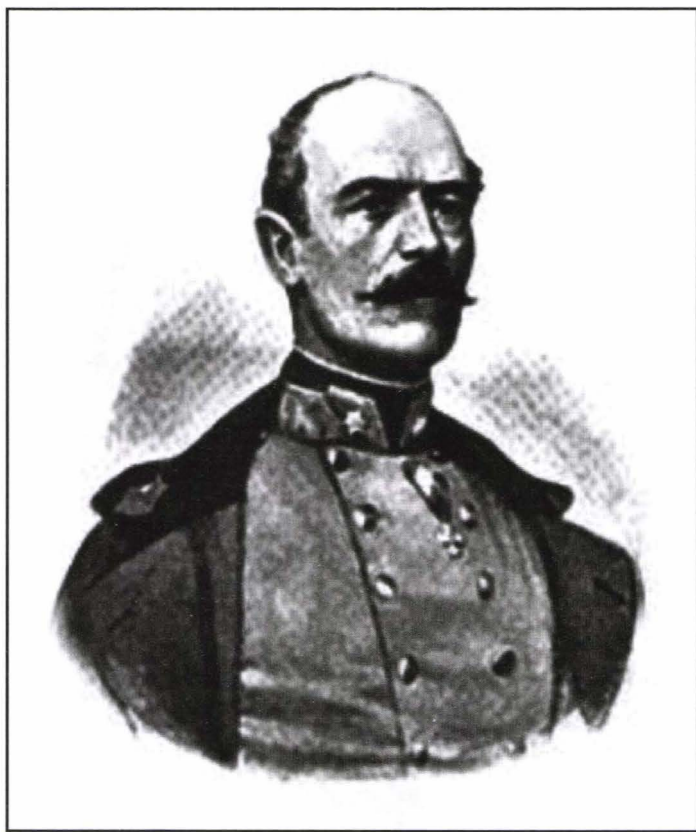
Consecințele prezenței corpului expediționar francez în Dobrogea au fost benefice pentru perioada următoare. De exemplu, Aninoșeanu primește obursă de studii la Paris, iar, când bursa nu ajungea la timp, Lallanne îl ajuta financiar. Interesul sporit față de Dobrogea al specialiștilor valahi este demonstrat prin trimiterea de instrumente geometrice necesare și alimente, demonstrând, încă o dată, unitatea de civilizație între ambele maluri ale Dunării. Aceste preocupări sunt sesizate și de Lallanne, care expediază o scrisoare către secretariatul Țării Românești, în 1855, în care atrage atenția că „*Valahia va fi prima care va culege avantajele acestei căi de comunicație*”.²²

²¹ *Ibidem*, p. 89

²² *Ibidem*, p. 90; O mărturie în plus a interesului față de Dobrogea precizat de Lallanne e atestată de ofisul domnului Barbu Știrbei din 22 decembrie 1855: „*Ni se pare de neapărată trebuință ca pentru drumul de fier să întreprindă guvernul îndată, prin inginer special, deprins și cercat în cele lucrări, studiul pregător al liniei drumului de la Vârciorova prin Craiova și București, la Dunăre la punctul ce se va găsi mai priincios de unde drumul de fier să se prelungească până la un punct al Mării Negre*”. Cf. Gheorghe Dumitrașcu, Stoica Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Studii și articole de istorie”, LI-LII, București, 1985, p. 29

Elite militare românești pe treptele ierarhiei înalte ale Armatei imperiale a Austriei: Baronul-colonel David-Urs de Margina: un sibian - Eroul de la Lissa

prof. Daniela Curelea*

Baron David Urs de Margina-Eroul de la Lissa

David Urs Baron de Margina a fost comandantul Regimentului 1 român de Graniță, având gradul de colonel în armata cezaro-crăiască, grad și demnitate care demonstrează valoarea românilor transilvăneni. Merită să remarcăm faptul că acest ofițer de origine română provenea din rândurile aristocrației, deținând titlul nobiliar de baron.¹ A fost un om „viteaz în războiu dar și erou pe câmpurile înaintării culturale a neamului său”. David Urs a venit pe lume, în localitatea Margina, de lângă Făgăraș, în data de 1 aprilie 1816, într-o familie în care tatăl său era ofițer în Regimentul 1 Graniță român.² Studiile le-a făcut la Școala centrală grănicerească a Companiei a X-a din satul natal. S-a evidențiat, fiind mereu printre premianți. În 1833, a fost trimis la studii militare la Năsăud, continuând să fie un elev militar eminent. A fost încorporat în 1834, la Regimentul 1 Graniță, cu sediul în Orlat, având gradul de soldat, la vârsta de 18 ani. A reușit, în decurs de un an, să urce treptele subofițerești, ajungând la gradul

* Colegiul Tehnic “Cibinium” Sibiu

¹ Ioan Părean, *Un mare român pe nedrept uitat: colonelul David-Urs Baron de Mărgineni*, în „Revista Academiei Trupelor de Uscat”, Sibiu, nr. 1 (17), 2000, p. 116-117; Alexandru Bucur, Cornel Lupea, *Ofițeri români din Regimentul 1 Grăniceresc de la Orlat*, Editura Etape, Sibiu, 2002, p. 81-83. Vezi, în acest sens, și în: Ioan Părean, Radu Părean, *David Urs de Margina: un mare român pe nedrept uitat*, Editura Salgo, Sibiu, 2010.

² Andrei Marinescu, *Comemorarea baronului Urs de Mărgineni*, în „Cuvântul grăniceresc”, I, nr. 1, 20 martie 1938, p. 6; Alexandru Bucur, Cornel Lupea, *op. cit.*, p. 81

de plutonier. În cadrul companiei, își desfășoară activitatea ca furier între Făgăraș și Lisa. În anul 1846, David Urs era adjunctul comandantului Companiei a VII-a de la Racovița, de lângă Avrig. Se remarcă și prin faptul ca a născut copiii unor familii românești.³

În calitate de tânăr ofițer, a participat la amplele evenimente politice, sociale și militare pe care Revoluția de la 1848-1849 le-a declanșat în Transilvania. În această direcție, ofițerul David Urs de Margina a militat atât pe calea vorbelor, a bunului simț, a unei politici naționale românești, cât și prin intermediul sabiei, în vederea transpunerii în viață a dorințelor de libertate, de egalitate și fraternitate, ce se regăseau înscrise pe flamurile revoluționarilor pașoptiști din Ardeal și din celelalte părți ale României.⁴ În fruntea unui grup de 172 de grăniceri români, a participat la Adunarea de pe Câmpia Libertății de la Blaj, în 3/5 mai 1848, făcând, mai apoi, parte din delegație românească trimisă de revoluționari și condusă de mitropolitul Andrei Șaguna la Viena, pentru a prezenta Majestății sale, Ferdinand I de Habsburg, cererile națiunii române din Transilvania.⁵

În decursul lunii august 1848, este locotenent, având clasa I. Liderul revoluționar Simion Bărnuțiu, vicepreședinte al Comitetului Național Român a fost ascuns de baronul de Margina în locuința sa din Racovița, clădire care există și astăzi, la nr. 260, după ce acesta reușise să scape de arestare, plănuită de autorități a se petrece în Sibiu. La 25 august 1848, a participat direct la eliberarea celorlalți membri ai Comitetului Național Român, printre care Nicolae Bălășescu și August Treboniu Laurian, arestați și înțemnițați de autoritățile habsburgice din Sibiu. În fruntea maselor de țărani români răsculați, alături de sublocotenentul Mihai Novac, de preoții ortodocși Nicolae Erdeli din Orlat, Petru Brad din Racovița, Antoniu Veștemean din Veștem și Ioan Moldovan din Racovița, de învățătorii Iovian Brad și Ioan Axente Sever, va conduce mișcarea românilor din sudul Transilvaniei, din satele limitrofe Sibiului, sate libere grănicerești.⁶

În fruntea unităților grănicerești a prezidat adunarea de protest din 11 septembrie 1848 a Regimentului 1 de Graniță. Aici, comandanții companiilor românești au semnat documentul-protest, intitulat: *Petițiunea Regimentului întâu de graniță român către monarhul*.⁷ A participat la a treia mare adunare națională a românilor, din septembrie 1848, la Blaj, de unde se va întoarce în fruntea unui detașament de 1.600 de feciori, originari din zona Munților Apuseni, care au fost puși la dispoziția sa, de fruntașul revoluționar transilvănean Avram Iancu.⁸

La începutul lunii octombrie 1848, a fost avansat la gradul de locotenent-major, fiind deja de drept și comandant de companie. Câteva săptămâni mai târziu, în data de 24 octombrie 1848, în fruntea unui grup de 1258 de rezerviști din Regimentul 1 Graniță, a plecat din Făgăraș, a trecut prin Găneștii de Mureș, ajungând, pe 4 noiembrie 1848, la Ungheni, localitate în care se va atașa brigăzii habsburgice conduse de generalul Caliani. În următoarele luni, a participat direct la luptele purtate cu regimentele de graniță secuiești, care au trecut, în timpul revoluției pașoptiste, de partea maghiară, condusă de avocatul Lajos Kossuth, luptând în fruntea unui batalion, în localitățile Târgu Mureș, Leordeni, Ormeniș și Hăghig, între 5 noiembrie și 22 decembrie 1848.⁹

În iarna anilor 1848-1849, adăpostește și oferă protecție, în casa sa din Racovița, mai multor preoți, fie greco-catolici, fie ortodocși, în fruntea cărora se afla protopopul Mediașului, Ștefan Moldovan, refugiați în sudul Transilvaniei de teama represaliilor insurgenților unguri.¹⁰ Anul 1849 îl găsește pe baronul David Urs de Margina în fruntea unor detașamente grănicerești participante la noi ciocniri cu secui în localitățile Simeria, Bixad și Cașinul Nou. Sfârșitul evenimentelor revoluționare i-a adus decorarea cu ordinul austriac „Crucea pentru merite militare”, respectiv, ordinul rusesc,

³ Ioan Părean, *op. cit.*, p. 116; Alexandru Bucur, Cornel Lupea, *op. cit.*, p. 81

⁴ Florin Mihăilașiu, *Amintiri din ani 1848-1849*, în *Memorialistica Revoluției de la 1848 din Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 205-208

⁵ Vasile Lazăr, *David Urs de Mărgineni. Biografie scrisă pentru poporul român*, în „Transilvania”, LIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1923, p. 508

⁶ Antonie Plămădeală, *La Orlat românii cer libertate, egalitate, frățietate*, în „Magazin istoric”, XX, nr. 11 (236), 1986, p. 10

⁷ Teodor, V. Păcățianu, *Cartea de aur*, vol. I, Tipografia Arhiediecezană, Sibiu, 1904, p. 419; Paul Abrduan, Dumitru Avrigeanu, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în „Studii. Revista de Istorie”, tom 26, 1973, nr. 3, p. 517-518

⁸ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1968, p. 72, 73, 294

⁹ Eugen Străuțiu, *Sibiul între medieval și modern*, Editura Etape, Sibiu, 2000, p. 130

¹⁰ Lucian Giura, *Pe urmele lui Stephan Ludwig Roth*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1999, p. 100

„Sfânta Ana”, clasa a III-a cu panglică. Totodată, era avansat la gradul de căpitan clasa a II-a. Asistă, la Petrid, la dezarmarea trupelor de lăncieri români ai prefectului Simion Balint. În perioada în care a activat la Regimentul 1 de Graniță, David Urs a fost și comandantul școlii de cadeți ai acestei mari unități.

Un an mai târziu, pentru meritele sale excepționale, a fost transferat la Regimentul de Infanterie 34 din Kasschau (astăzi, orașul Kosice), în care componență a activat până în 1858. Încă din primăvara anului 1851, era avansat la gradul de căpitan clasa I, fiind primul ofițer ce urma să fie înaintat la gradul de maior din acest regiment. La numai 43 de ani, în data de 5 mai 1859, David Urs a fost avansat la gradul de maior, fiindu-i acordată comanda batalionului 2 din cadrul Regimentului 34 de Infanterie, cu garnizoana în orașul Fünfkirchen (actualmente, orașul Pecs din Ungaria), cu care a luat parte la războiul austro-italo-francez din 1859.

Spirit organizatoric, deprinderi tactice, inteligența și curajul său sunt puse, magistral, în valoare, atunci când, în noaptea de 23 spre 24 iunie 1859, în fruntea a două batalioane, a apărut orașul Medole. Timp de 5 ore, a ținut piept unui inamic de cinci ori mai numeros. Fapta sa, trebuie spus aici, nu a fost doar un act de eroism personal, ci o manevră tactică, cu implicații pur strategice, care, dacă ar fi fost bine înțeleasă de comandamentul imperial habsburgic, rezultatul luptei ar fi fost favorabil Austriei. Pentru vitejia și abnegația de care a dat dovadă în luptele crâncene de la Medole și Solferino, a fost decorat cu ordinul „Coroana de Fier”, clasa a III-a, precum și cu cel mai înalt ordin de război al Imperiului Habsburgic, „Crucea de cavaler al Ordinului militar Maria Tereza”, înmânate baronului de însuși împăratul Franz Iosif I, la 17 octombrie 1859. Această înaltă distincție militară austriacă a fost însoțită de o rentă viageră de 1.200 de coroane, ajungând ca, spre sfârșitul vieții sale, colonelul David Urs să fie recompensat pentru marile sale merite, de același împărat al Austriei, cu o rentă de 3.000 coroane. Un an mai târziu, pe 8 ianuarie 1860, David Urs, având gradul de locotenent-colonel în armata habsburgică, a fost înnobilit, primind titlul de baron, onoare destul de rară la persoane de altă origine decât cea austriacă, cu atât mai puțin întâlnită la cei de origine română.¹¹

Cu data de 1 februarie 1860, David Urs de Margina a fost transferat la Regimentul de Infanterie nr. 64 din Deva, format, în cea mai mare parte a sa, din români, fiind avansat la gradul de locotenent-colonel clasa I, la 20 noiembrie 1861, și primind comanda acestei unități. Bun organizator, reușește să impună o disciplină de fier acestei unități și să-i ofere o instrucție de luptă, care echivala cu instrucția din oricare mare unitate similară din Europa. Pentru meritele sale, este avansat la gradul de colonel, la 29 octombrie 1863. În 1864, se află în stafd-urile de comandă ale unităților austriece din Verona și Mantua, în partea de nord a Italiei. Pe 18 decembrie 1864, îi este sugerat să se pensioneze - pentru o serie de cauze, mai mult de ordin politic, nu profesional -, deoarece colonelul se afișa la tot felul de întruniri ale românilor ardeleni, care militau pentru drepturi egale pentru națiunea română.

Principala acuză care i s-a adus, a fost că: „*prin avansarea unor ofițeri de origine română protejează și întărește neamul românesc în regiment în așa grad, că dacă lucrurile ar merge tot așa de aici înainte, regimentul, cu timpul, ar deveni un regiment curat daco-roman*”.¹² Dar, cariera acestui mare român, în special cea militar-profesională, nu avea să se finalizeze în decembrie 1864, deoarece, doi ani mai târziu, în 1866, începea războiul dintre Prusia și aliata sa, Italia, împotriva Austriei. În aceste noi condiții, colonelul-baron David Urs a solicitat reactivarea militară, cerere care i-a fost aprobată de Ministerul de Război de la Viena. Începând cu data de 20 aprilie 1866, colonelul Urs de Margina devenea comandantul insulei fortărețe Lissa, situată în Marea Adriatică și *Eroul de la Lissa*.¹³

Aici, a dat dovadă de bun tactician și de vitejie fără seamăn, ceea ce i-a adus titlul de mai sus. Într-o scrisoare trimisă de colonelul David Urs, fruntașului român Ladislau Basiliu Popp, sublinia că, în fruntea unui efectiv de 1400 de soldați și cu un potențial de 62 guri de foc de calibru mediu, a reușit să țină piept unui dușman mult mai numeros, estimat la 7000-8000 de soldați, dotați cu

¹¹ Ioan Ursu, Dumiru Preda, *Biografia unei conștiințe-Ioan Ursu*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1987, p. 14; Cornel Lupea, *Cazul Ioan Boeriu*, în „Țara Făgărașului”, Făgăraș, I, nr. 9, 1992, p. 8

¹² Alexandru Bucur, Cornel Lupea, *op. cit.*, p. 84

¹³ *Eroul de la Lissa*, în „Telegraful Român”, Sibiu, LXIV, nr. 70, 1916, p. 284

650 de tunuri, care erau amplasate pe 36 de nave de război și care aveau capacitatea de a arunca proiectile de 300 pfunzi, la o distanță de 6000-7000 de pași.¹⁴

Înconjurat și asediat de flota italiană timp de trei zile, în perioada 18-20 iulie 1866, a reușit să apere insula, să o păstreze și, mai ales, a provocat distrugerea a două nave de război inamice și avarierea a cel puțin 15 altele.¹⁵

Prin apărarea sa, din zona insulei-fortificate Lissa, a dat posibilitatea flotei austriece să contraatace și să obțină o strălucită victorie împotriva celei italiene. Comunicatele italiene din epocă au recunoscut vitejia, tenacitatea și iscusința apărătorilor insulei și a comandantului său, baronul de Margina. Pentru rezultatele sale deosebite în luptă, pentru tactul de care a dat dovadă și, mai ales, pentru păstrarea insulei în componența Austriei, David Urs, acest mare ofițer român – supranumit eroul de la Lissa –, este decorat cu Ordinul austriac „Coroana de Fier”, clasa a II-a.¹⁶

Pentru un scurt timp, a revenit în fruntea Regimentului de Infanterie nr. 64 de la Deva, însă, ca urmare a unor intrigi de natură politică, în 1 februarie 1867, era din nou pensionat și trecut în rezervă.¹⁷ În perioada 1867-1870, a călătorit în Austria și prin Transilvania, aflându-se la Viena, apoi la Sibiu, firește, fără post militar și fiind doar rezervist. În această perioadă, a primit din partea Guvernului României invitația de a trece munții în vederea organizării armatei române, însă, solicitând permisiunea împăratului Franz Josef în acest sens - gravă eroare tactică -, nu primește această aprobare, ba, mai mult, este pus sub o atentă și strictă supraveghere a organelor maghiare de poliție din Transilvania. Remarcăm că putea trece în România, în condițiile în care el era deja pensionat din rândurile armatei, deci nu mai era ofițer activ și nu mai avea nicio comandă. David Urs a dat ascultare recomandării Majestății Sale Imperiale.¹⁸

Va activa, începând cu anul 1870, mai mult în plan cultural, urmărind o ridicare culturală a românilor din Transilvania, prin constituirea și administrarea fondurilor scolastice și prin înființarea de școli.¹⁹ Menționăm că, din anul 1870, a făcut parte din Comitetul Fondator, care l-a desemnat pe Visarion Roman să pună bazele Institutului de Credit Banca „Albina” din Sibiu, alături de consilierul imperial Paul Dunca, Ioan Hannia și avocatul sibian Ilie Măcelariu. A făcut parte din comisia de lucru care a elaborat Statutul instituției românești de creditare de la Sibiu, împreună cu fostul consilier aulic Iacob Bologa, canonicul Timotei Cipariu și frații Alexandru și Antoniu Mocioni.²⁰ În ultima sa parte a vieții, baronul a activat ca viu și fervent susținător al Asociațiunii transilvane ASTRA.²¹

S-a stins din viață la vârsta de 81 ani, în Sibiu, fiind înhumat cu onoruri militare și cu un sobor de preoți în spațiul Bisericii greco-catolice dintre Brazi.²² Menționăm și informația că majoritatea averii (50.000 florini) de care a dispus baronul David Urs de Margina a donat-o, prin testament, Mitropoliei Unite de Alba Iulia și Făgăraș, în vederea înființării unei fundații care să-i poarte numele²³ și care să aibă resursele financiare necesare în vederea susținerii cu stipendii la

¹⁴ Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. I, Editura Științifică, București, 1977, p. 53

¹⁵ *Lissa. O scrisoare din Lissa a baronului Urs*, în „Românul”, Arad, 11 aprilie 1915. Scrisoarea este datată în 20. 09. 1866, fiind semnată de David Urs de Margina, baron și colonel/freiherr und oberst. Vezi în acest sens și în: Viktor Strefleur, *Österreichische militärische Zeitschrift*, IV. Jg., 4. Band, Beilage Nr. 22 vom 15. November 1863, Druck-und Kommissionsverlag, Carl Gerold's Sohn, Wien, 1863, p. 163-164

¹⁶ *Ibidem. Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine*, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Viena 1895, p. 144

¹⁷ Viktor Strefleur, *Österreichische militärische Zeitschrift*, p. 164

¹⁸ Franz Rieger, *Oberst David Baron Urs de Margina bei Solferino und auf Lissa. Vortrag, gehalten in d. militärwissenschaftlichen Vereinen zu Kronstadt*, J. Krafft, Hermannstadt, 1898, p. 8 29; Horia Salcă, *Eroul de la Lissa*, în <http://horia-salca.blogspot.com/2009/10/eroul-de-la-lissa.html>, accesat în 20.10. ora 20,00

¹⁹ Iulian Boldea; Cornel Sigmirean, *Elites and the South-East European Culture*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2015, p. 31

²⁰ Nicolae Petra Petrescu, *Monografia Institutului de Credit și Economii „Albina” (1872-1897)*, Sibiu, Tipografia Drotleff, 1887, p. 65-66; Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 38-39; Eugen Străuțiu, *Sibiul între medieval și modern*, p. 193

²¹ Cornel Lungu, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Sibiu, Editura Etape, 2000, p. 53-55

²² *Foaia poporului*, anul V, nr. 37 din 7/19 septembrie 1897, p. 433-434. Mai remarcăm că în cimitirul Bisericii greco-catolice dintre Brazi localizată în Sibiu, Baronul D. Urs de Margina, a fost înmormântat alături de alți mari români, precum: George Barițiu, Iosif Sterca-Șuluțiu, Alexandru Papiu-Ilarian, Ion Rațiu. Mai menționăm că în același cimitir a fost depus în anul 1950 și fostul prim-ministru al României, Alexandru Vaida-Voevod

²³ *Șematismul Venerabilului Cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906*, Tipografia Seminarului Greco-catolic, Blaj, 1906, p. 323. A se vedea, în acest sens, și *Șematismul Venerabilului Cler al Arhiepiscopiei Mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911*, Tipografia Seminarului Greco-catolic, Blaj, 1911, p. 269

studii sau meserii a copiilor români „studioși”, care erau urmași ai foștilor militari din Regimentul de Graniță de la Orlat.²⁴

BIBLIOGRAFIE selectivă

a. Documente editate

Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Viena 1895.

Șematismul Venerabilului Cler al Arhidiecezei Mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1906, Tipografia Seminarului Greco-catolic, Blaj, 1906.

Șematismul Venerabilului Cler al Arhidiecezei Mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1911, Tipografia Seminarului Greco-catolic, Blaj, 1911.

b. Cărți editate

Bucur, Alexandru; Lupea, Cornel, *Ofițeri români din Regimentul 1 Grăniceresc de la Orlat*, Editura Etape, Sibiu, 2002

Boldea, Iulian; Sigmirean, Cornel, *Elites and the South-East European Culture*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2015.

Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1968

Drecin, D. Mihai, *Banca „Albina” din Sibiu: instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982

Giura, Lucian, *Pe urmele lui Stephan Ludwig Roth*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1999

Iorga, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. I, Editura Științifică, București, 1977

Lungu, Cornel, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Editura Etape, Sibiu, 2011

Ursu, Ioan, Dumitru Preda, *Biografia unei conștiințe - Ioan Ursu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987

Păcățianu, V. Teodor, *Cartea de aur*, vol. I, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1904

Părean, Ioan; Părean, Radu, *David Urs de Margina: un mare român pe nedrept uitat*, Editura Salgo, Sibiu, 2010

Petra-Petrescu, Nicolae, *Monografia Institutului de Credit și Economii „Albina” (1872-1897)*, Tipografia Drotleff, Sibiu, 1887

Rieger, Franz, *Oberst David Baron Urs de Margina bei Solferino und auf Lissa. Vortrag, gehalten in d. militärwissenschaftlichen Vereinen zu Kronstadt*, J. Krafft, Hermannstadt, 1898.

Streffleur, Viktor, *Österreichische militärische Zeitschrift*, IV. Jg., 4. Band, Beilage Nr. 22 vom 15. November 1863, Druck- und Kommissionsverlag, Carl Gerold's Sohn, Wien, 1863.

c. Periodice

„Foaia poporului”, V, nr. 37 din 7/19 septembrie 1897, p. 433-434.=

d. Studii în volume și reviste de specialitate

Abrduan, Paul; Avrigan, Dumitru, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în „Studii. Revista de Istorie”, București, XXVI, 1973

Lazăr, Vasile, *David Urs de Mărgineni. Biografie scrisă pentru poporul român*, în „Transilvania”, Sibiu, LIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1923

Lupea, Cornel, *Cazul Ioan Boeriu*, în „Țara Făgărașului”, Făgăraș, I, nr. 9, 1992

Marinescu, Andrei, *Comemorarea baronului Urs de Mărgineni*, în „Cuvântul grăniceresc”, I, nr. 1, 20 martie 1938

²⁴ „Foaia poporului”, V, nr. 37 din 7/19 septembrie 1897, p. 434; Cornel Lungu, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, p. 55. Din suma de 50.000 florini austrieci din aur, au mai fost făcute donații studenților români care urmau cursurile diferitelor facultăți în Budapesta și Viena și care au activat în cadrul Asociațiilor studențești „Petru Maior” în Budapesta și „România Jună” la Viena.

Mihăilașiu, Florin, *Amintiri din ani 1848-1849*, în volumul, ***, *Memorialistica Revoluției de la 1848 din Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 205-208

Părean, Ioan, *Un mare român pe nedrept uitat: colonelul David-Urs Baron de Mărgineni*, în „Revista Academiei Trupelor de Uscat”, Sibiu, nr. 1(17), 2000

Plămădeală, Antonie, *La Orlat românii cer libertate, egalitate, frățietate*, în „Magazin istoric”, XX, nr. 11 (236), 1986

e. Webgrafie

Salcă, Horia, *Eroul de la Lissa*, în <http://horia-salca.blogspot.com/2009/10/eroul-de-la-lissa.html>, accesat în 20.10. ora 20,00.

Contribuții succinte la cunoașterea activității Brigăzii austro-ungare „Papp Dander”, unitate de elită a armatei austriece, pe frontul din Bucovina: Dănilă Papp în serviciul Consiliului Dirigent și al României

Prof. dr. Dragoș L. Curelea*

Dănilă Papp a fost un ofițer român care a urcat treptele ierarhiei militare ale armatei imperiale austro-ungare, iar, după anul 1918, se distinge prin excelența de care a dat dovadă în plan organizatoric, dar și din perspectiva comenzii exercitate în Armata României. Marele Război, care s-a desfășurat între 1914-1918, i-a adus atât faimă, cât și împlinirea sa în cariera militară, dar evenimentul mai sus menționat și care a încleștat lumea la începutul secolului al XX-lea i-a marcat viața și familia pentru totdeauna prin pierderea unicului fiu pe teatrul de operațiuni militare din partea nordică a Italiei.¹

Un excurs de natură istoriografică, permite să expunem în fața cititorului o reactualizare a traseului său profesional și al excelenței de care generalul D. Papp a dat dovadă, pornind de la rândurile unui studiu care a apărut în Clujul interbelic, în 1939. Astfel, Sever Pop, publica în revista „Îndrumări și fapte străjerești”² - o contribuție monografică succintă privind viața și înfăptuirile de natură administrativă și militară ale generalului Papp, care, la acea dată, ocupa demnitatea de rezident regal al Ținutului Mureș.³ Date suplimentare avem despre cooptarea, activitatea și contribuțiile organizatorice pe care le-a desfășurat în Consiliul Dirigent între 1918-1920, despre rolul avut în domeniul organizării armatei transilvănene în perioada care a urmat și despre cariera sa de ofițer superior în armata României Mari (comandant la Corpul I Armată din Craiova - din anul

* Liceul Tehnologic „Avram Iancu” Sibiu, CRIFST Brașov

¹ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, (se va cita prescurtat: M.N.U.A.I.), Colecția documente și inventare, inv. 6393; Iulian Patca, Vasile Tutula, Comandanți ai Armatei a 4-a din Transilvania: 1916-2001, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001, p. 41

² Sever Pop, Dănilă Papp General de divizie în retragere, Rezident regal al Ținutului Mureș, în „Îndrumări și fapte străjerești” în Ținutul Mureș, Cluj, I, nr. 1, mai-iunie, 1939, p. 35

³ Cristina Rișcuța, Aspecte din viața și activitatea rezidentului Ținutului Mureș generalul Dănilă Papp (1867-1950), în „Apulum”, XXXVII/2, 2000, p. 269-270

1923 -, iar, din 1924, la Corpul IV de Armată din Cluj).⁴ De asemenea, aflăm date și informații despre activitatea generalului din lucrarea unui colectiv de cadre militare și experți arhiviști, intitulată *În apărarea României Mari*.⁵

Altă publicație care ne oferă date semnificative cu privire la implicarea sa în organizarea regimentelor din Transilvania, create de curând (1919), a fost cea a generalului Gheorghe Mărdărescu, care vorbește despre campania din Ungaria și eforturile de pacificare depuse de armata română în Ungaria Sfaturilor.⁶ Despre activitatea și contribuția sa în vederea formării armatei din Transilvania poate fi consultată și Teza de doctorat a col. r. dr. Alexandru Baboș.⁷

Remarcăm apariția, în anul 2015, a unui volum de documente și imagini cu privire la traseul profesional al generalului. Acesta a fost realizat de un colectiv de cercetători de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia. Lucrarea este relevantă din perspectiva documentelor pe care autorii le introduc în circuitul istoriografic, dar și din perspectiva expunerii unei succesiuni de imagini ale generalului Papp cu decorațiile și distincțiile pe care le-a avut (austro-ungare, române, dar și din partea Vaticanului și a unor ordine și congregații catolice).⁸ Menționăm, din perspectiva cercetării istoriografice, apariția, în ultimele două decenii, a două studii și articole de specialitate, însă care se referă, punctual, la contribuțiile pe care generalul le-a avut în perioada în care a fost rezident regal în fruntea Ținutului Mureș, între 1939-1940.⁹ Remarcăm necesitatea unei monografii cuprinzătoare, în care să fie prezentată activitatea și viața acestui mare ofițer superior român, care, până în actualitate, lipsește din istoriografia de specialitate.

Importante date de natură biografică - sumar cronologic al carierei sa în armata imperială - cu accent pe evenimentele anilor 1914-1917, aflăm din periodice maghiare, austriece și cehe care apăreau la acea dată, nu în ultimul rând din activitatea epistolară pe care generalul a întreținut-o cu alți colegi, cu familia, cu fruntași ai elitei românești din Bucovina, dar și cu oameni de seamă din România Mare după perioada 1918-1919. Ofițerul român D. Papp a fost originar din Hălmașiu, (astăzi așezarea aceasta se numește Avram Iancu), comitatul Bihor, (actualmente județul Bihor).¹⁰ Cursurile școlii primare le-a urmat în satul natal, pentru ca, apoi, viața și destinul său să-l poarte prin diferite locuri. A urmat cursurile Academiei Militare din Viena - între 1887-1890 -, instituție care purta denumirea de *Theresianische Militärakademie*, iar, ca urmare a absolvirii acestui for superior de educație și formare militară, și-a început cariera cu gradul de sublocotenent în cadrul Regimentului 64 Infanterie de la Orăștie.

O perioadă de cinci ani, între 1894-1899, a fost cadru didactic la Școala Miliatră din Sibiu (*Kadettenschule*), pentru ca, din anul 1899, să devină, din nou, student militar la o altă instituție militară specializată în construcții și materii tehnice: Școala Superioară de Geniu de la Viena (*K.u.k., Technische Mitatärakademie*). După finalizarea acesteia, D. Papp a fost repartizat la fortăreața

⁴ Iulian Patca, Vasile Tutula, op. cit., p. 41; Mihai Racovițan, Constituirea marilor unități militare ardelen. Participarea lor la apărarea României Mari, în „Studia Universitatis Cibinensis, Series Historica”, I, 2004, p. 245-248

⁵ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 124-127

⁶ Gheorghe Mărdărescu, Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1919), Editura Marist, Baia-Mare, 2009, p. 220-221.

⁷ Alexandru Baboș, Activitatea militară a Consiliului Dirigent. Aportul transilvănenilor la lupta de apărare a independenței și integrității României Mari, Teză de Doctorat, mss, Sibiu, 1996, p. 35-55

⁸ Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Excelență sub două flamuri. Dănilă Papp (1868-1950), Editura Altip, Alba Iulia, 2015, p. 125

⁹ Cristina Rișcuță, op. cit., p. 269-274; Ioan Giurcă, Un raport al generalului Dănilă Papp privind situația ținutului Mureș în anul 1938, în „Sangidava”, nr. 6, 2012, p. 129. Generalul Dănilă Papp, originar din zona fostului Comitat al Aradului, a fost un ofițer cu o carieră militară deosebită în armata austro-ungară. După Unirea din 1918, a intrat în slujba României ca ofițer superior. A fost, până în 1936, comandantul Corpului VI Armată din Cluj, apoi, a fost investit la Alba Iulia ca rezident regal în Ținutul Mureș. În ultimii ani ai vieții sale, a fost ambasador plenipotențiar al României pe lângă Sfântul Scaun. În perioada în care a activat ca rezident regal în Alba Iulia, a adresat un raport regelui Carol al II-lea, în care sublinia necesitatea oferirii unei noi configurări orașului, datorită faptului că era capitala acestui Ținut. De asemenea, în calitatea pe care a avut-o, a pus în relief nevoia de salvare a Țării Moților, din punct de vedere a educației, sănătății și nevoii de igienă

¹⁰ Traian Mager, Ținutul Hălmașului, vol. I, Arad, f.ed., 1935, p. 25; Ioan I. Șerban, Românii în Armata Austro-Ungară în anii Primului Război Mondial, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 2-3, 1998-1999, p. 203. Vezi pe larg în acest sens în: Liviu Maior, Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați, Editura Academiei, București, 2004.

Przemycel. Între anii 1904-1906, s-a aflat, din nou, în Sibiu, având gradul de locotenent și îndeplinind atribuții de specializare tehnică în Regimentul 2 Infanterie din această localitate din sudul Transilvaniei. Din 1906, a fost avansat la gradul de căpitan și repartizat la Statul Major al Armei Geniu din Komárom, pentru ca, între 1910-1914, să se găsească cu serviciul în Garnizoana de la Trento.¹¹

Izbucnirea, în anul 1914, a Marelui Război îl găsește pe Dănilă Papp, proaspăt investit profesor la *Theresianische Militärakademie* din Viena.¹² Pentru meritele sale privind strategia și tactica, expuse atât la nivel teoretic - în calitate de cadru didactic -, cât și pentru aplicațiile la care a luat parte, respectiv, pe care le-a coordonat ca ofițer de stat major, a fost distins, începând cu anul 1910, cu diferite decorații și onoruri militare ale statului Austro-Ungar. Prima din șirul acestor aprecieri pe care le-a dobândit și de care s-a bucurat de-a lungul carierei sale a fost „Crucea Militară”, în 22 martie 1911. În toamna anului următor, în luna octombrie, era avansat în gradul de maior în arma Geniu.¹³

În această perioadă care a premers Marele Război, D. Papp a fost trimis în Galiția, dar și în Bucovina, unde a îndeplinit sarcina de organizator și supervisor, în calitate de delegat al Marelui Stat Major Imperial Austriac, al demersurilor tactice de fortificare și apărare care trebuiau întreprinse, astfel încât apărarea celor două provincii din estul Imperiului Austro-Ungar să se poată face în condiții optime.¹⁴

La începutul Marelui Război, maiorul D. Papp a fost, din nou, detașat în Galiția, unde și-a adus contribuția la planificarea și monitorizarea lucrărilor de fortificații din acest ducat austriac aflat la granița cu Imperiul Rusiei și Regatul României.¹⁵ Tot în același an, ofițerul român Papp a fost investit în calitate de Șef al Statului Major General al Diviziei de Infanterie Honved nr. 54, ca parte componentă a Armatei a VII-a Austro-Ungare. În fruntea unei grupări de batalioane pe care le-a comandat, maiorul Papp a reușit să apere poziția tactică a unui cap de pod la Sieniawa (Râul San, 1914), respingând, în mai multe, rânduri ofensiva rusească.¹⁶

Menționăm că, la începutul lunii ianuarie 1915, lui D. Papp i-a fost încredințată comanda forțelor armate austriece din Bucovina, la care s-a adăugat, la jumătatea lunii amintite în 1915, un grup de luptă format din 7 batalioane, ce aparținuseră colonelului (Eduard Fischer), care își declinase comanda, invocând motive serioase de sănătate, ce l-au obligat să părăsească Bucovina. Pentru modul în care a organizat, coordonat tactic și condus operativ contraofensiva austriacă în Bătălia de la Cârlibaba (18-22 ianuarie 1915), bazându-și acțiunea numai pe forțele de care dispunea - net inferioare celor rusești - și care și-au atins obiectivele, a fost avansat la gradul de locotenent-colonel, începând cu 1 martie 1915.¹⁷

A coordonat acțiunea militar-tactică care a permis Brigăzii Papp să elibereze orașului Cernăuți, în 12-17 februarie 1915, iar, după această etapă, a ordonat forțelor pe care le deținea¹⁸ ca, împreună cu populația locală, să treacă imediat la acțiunea de fortificare suplimentară a orașului, în vederea

¹¹ M.N.U.A.I., Colecția documente, inv. 6387; „Wiener Zeitung”, nr. 227, 19 august 1908, p. 13; Ibidem, nr. 250, 31 octombrie 1906, p. 5; „Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine”, vol. 72, Viena, 1906, p. 362; „Innsbrucker Nachrichten”, nr. 246, 28 octombrie 1910, p. 18; Ibidem, nr. 245, 5 noiembrie 1912, p. 17

¹² Ibidem, nr. 245, 5 noiembrie 1912, p. 17

¹³ M.N.U.A.I., Colecția documente, inv. 6390, doc. 1-2

¹⁴ Ibidem, inv. 6391, doc. nr. 1-3

¹⁵ Ibidem, inv. 6391, doc. 3; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op. cit., p. 7-8

¹⁶ „Grazer Volksblatt”, nr. 57, 24 ianuarie 1915, p. 1. Pentru această acțiune tactico-militară, maiorul Papp a avut la dispoziție un batalion de vânători munte și două companii de geniști, la care s-a adăugat două batalioane de Landsturm, împreună cu șaptezeci de arme de câmp de proveniență mai veche. Este momentul în care maiorul Papp demonstrează în practică teoriile sale tactice pe care le expunea la școala militară

¹⁷ M.N.U.A.I., Colecția documente, inv. 6392; „Grazer Volksblatt”, nr. 161, 7 martie 1915, p. 10; Österreichische Osthefte, volum 27, Editura Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut, Viena, 1985, p. 210

¹⁸ Unitatea de elită pe care a format-o și condus-o s-a numit Brigada Papp/Papp Dander. Această mare unitate militară a fost constituită ca urmare a unor evenimente tactic dificile și deopotrivă complexe din punct de vedere militar și logistic pentru Armata Austro-Ungară, ca urmare a ofensivei țariste în sectorul de front apărât de Divizia Generalului von Pflazer-Baltin, care era însărcinat cu apărarea, atât a Bucovinei, cât și a Transilvaniei. În aceste condiții, s-a luat decizia organizării unei grupări de luptă formată din unități de jandarmerie, respectiv a unor unități de Landsturm, în vederea apărării celor două provincii sus amintite. Aceasta, în pofida opoziției manifestate de contele Tizsa, care se afla la conducerea Guvernului Ungariei, care nu a dorit să transfere trupe din Transilvania spre Bucovina și Galiția. La solicitarea expresă făcută împăratului, Generalul von Pflazer-Baltin a reușit să constituie, în Bucovina, Brigada de infanterie care a purtat numele de Papp. Iar comandantul acestei mari unități de luptă a fost numit Maiorul D. Papp. Astfel, în 14 ianuarie 1915, a fost formată, în mod oficial, Papp Dander Brigade/Brigada Papp

preîntâmpinării unor viitoare acțiuni ofensive rusești sau chiar românești, dacă acestea urmau să se producă.¹⁹ În perioada 15 martie-5 aprilie 1915, a fost preocupat să anihileze punctele de rezistență ale rușilor din așezări ca: Mahala, Rarancea, Sadagura, Toporăuți, dar și dintr-o serie de alte localități din partea estică a Bucovinei.²⁰ Ca ofițer comandant al forțelor imperiale austriece din Bucovina, a fost preocupat de organizarea unui sistem defensiv și fortificat în zona Iacobeni-Cârlibaba, care să-i permită să controleze repede și să poată respinge cu pierderi minime o potențială ofensivă rusească care s-ar produce prin Pasul Prislop sau prin Pasul Tihuța.²¹

Între lunile aprilie-septembrie 1916, grupul de luptă pe care l-a condus a primit denumirea de Brigada Papp/Papp Dander. Sarcina acestei mari unități de luptă a constat în apărarea Bucovinei, în general, și a orașului Cernăuți, în special, zonă și centru strategic care au fost atacate, în mod constant, de Armata a IX Rusă, aflată sub comanda generalului Leschitzky. În anul 1916, a respins 50 de atacuri mari și tot atâtea încleștări de dimensiuni mai mici, în care se implicau două până la patru batalioane din brigada de elită austriacă pe care a condus-o. Intrarea României în Primul Război Mondial, în toamna anului 1916, a favorizat o intruziune militară rusească în Bucovina, dar dinspre România. În aceste condiții, D. Papp s-a văzut silit, în perioada octombrie-decembrie 1916, să se replieze tactic în zona montană a Carpaților răsăriteni, iar, apoi dincolo de linia Prutului, în Carpații Orientali, înspre zonele montane înalte ale comitatelor maghiare din Transilvania: Bistrița și Ciuc. O altă parte din brigada sa a fost reorganizată în spațiul Transcarpathia. În aceste zone, batalioanele Brigăzii Papp au continuat lupta, între 1916-1917, fiind sprijinite tactic de unitățile militare de vânători aparținând diviziilor secuiești.²² La 1 septembrie 1916, locotenentul-colonel (Oberstleutnant) D. Papp a fost avansat la gradul de colonel (Oberst), „*pentru loialitate și servicii militar-tactice extraordinare*”²³

În cursul lunii aprilie 1917, brigada lui D. Papp a fost inclusă în Divizia 74 Honvezi a Armatei Imperiale și a fost dislocată pe frontul din nordul Italiei, unde această mare unitate a rămas până la finalul Marelui Război, când a fost desființată, iar cadrele și soldații au fost demobilizați la Belgano, în partea de nord a Italiei.²⁴ Colonelul Papp a cedat comanda unității și a solicitat să fie trimis, din nou, pe frontul din Bucovina.

Ca ofițer superior comandant aflat în fruntea altor unități militare austriece, colonelul D. Papp a participat la a doua eliberare a orașului Cernăuți, în 3 august 1917. În contextul complex al semnării Păcii de la Brest-Litovsk, din 3 martie 1918, între Rusia și Puterile Centrale, trupele țariste s-au retras din Bucovina. Astfel, ultimele luni ale Marelui Război au fost, în ceea ce-l privește pe colonelul Papp, oarecum liniștite. A fost un ofițer respectat, iubit, îndrăgit de soldații săi, indiferent dacă aceștia erau de origine austriacă, maghiară, română, polonă. Se spunea, adeseori, între soldații săi, între adversarii săi: „*Colonelul Papp nu poate fi lovit de nici un glonț! Colonelul Papp este invulnerabil!*” În fond, curajosul ofițer român din Transilvania devenise un erou modern al Marelui Război. Era, poate, unul dintre pașii pe care i-a urmat întreaga viață ardeleanul Dănilă Papp.²⁵

Remarcăm seria cărților poștale cu imaginea sa ori cele care aveau întipărită emblema brigăzii pe care colonelul Papp (Papp Dander) a condus-o, care au fost răspândite pretutindeni în Imperiu Austro-Ungar. Bucoveninii, indiferent de originea lor etnică, au fost impresionați de personalitatea și tenacitatea lui D. Papp. De altfel, în mijlocul lor a trăit și luptat ofițerul român Papp, în perioada 1914-1918. Remarcăm și atitudinea favorabilă care se degajă cu privire la activitatea ofițerului Papp din rândurile unei scrisori care i-a fost adresată de către Alexandru Cozarchevici,

¹⁹ „Innsbrucker Nachrichten”, nr. 89, 19 februarie 1915, p. 3

²⁰ „Reichspost”, nr. 168, 12 aprilie 1915, p. 1-2

²¹ „Prager Tagblatt”, nr. 78, 19 martie 1915, p. 4. Remarcăm că tot acest sistem de fortificații, zonele avansate de cercetare, zonele de control tactic pe înălțimi în Pasul Tihuța sau în pasul Prislop, patrulele înaintate, punctele de observație, au fost inspectate, în repetate rânduri, atât ziua, cât și noaptea, de acesta

²² „Pester Lloyd”, nr. 349, 16 decembrie 1916, p. 4; „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 19, 13 septembrie 1917, p. 3-4

²³ „Wiener Zeitung”, nr. 203, 5 septembrie 1916, p. 2; „Fremdenblatt”, nr. 247, 6 septembrie 1916, p. 9

²⁴ Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op. cit., p. 11

²⁵ „Pester Lloyd”, nr. 349, 16 decembrie 1916, p. 4; „Unirea”, nr. 40, 27 martie 1915, p. 3; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op. cit., p. 10-12

seniorul superiorilor învățători din Gura Humorului, document care s-a păstrat în arhiva personală a generalului Papp. Acesta este semnat de autor, la Părtășeștii de Jos, așezare care a fost cuprinsă în districtul administrativ Gura Humorului. În 1 ianuarie 1916.²⁶ În perioada octombrie-decembrie 1918, cu ajutorul unor prieteni din Bucovina, remarcându-l expres pe deputatul Nicolai Vassilko, s-a pus la dispoziția armatei române și a trecut în Transilvania, unde a activat în serviciul guvernământului provizoriu al acestei provincii: Consiliul Dirigent.

În 23 februarie 1919, D. Papp a fost numit, la recomandarea lui Iuliu Maniu, în Consiliul Dirigent și înaintat la gradul de general de brigadă, prin Înalt Decret Regal.²⁷ Remarcăm că Resortul Armatei și Siguranței Publice solicita utilizarea uniformei în varianta românească, dar și asigurarea plăților pentru civilii și ofițerii activi care au fost decorați, atât în fosta armată imperială, cât și a acelor transilvăneni care au luptat în rândurile Armatei Române, plata urmând a fi făcută, la solicitarea expresă a generalului Papp, începând cu 1 martie 1919.²⁸ Din anul 1919, generalul D. Papp a devenit șeful de stat major al generalului Ioan Boeriu, cel care a activat în Consiliul Dirigent ca Secretar general al Resortului Armatei și Siguranței Publice. Lui D. Papp i-a revenit meritul de a fi fost principalul organizator al Armatei ardeleni, urmare a înființării structurii organizatorice Comandamentul General Teritorial Sibiu.²⁹

În perioada imediat următoare, D. Papp a elaborat un proiect de organizare și înființare a unităților militare din Transilvania. Documentul menționat a fost supus atenției și examinării sale de către Secția ținuturilor reunite din Ministerul de Război, în vederea aprobării. În perioada care a urmat, proiectul propus de generalul D. Papp a fost aplicat în conformitate cu Decretul-Lege nr. 345 și cu decizia ministerului de resort, astfel încât erau puse bazele Corpurilor VI și VII ale Armatei Române din Transilvania³⁰, în structura cărora au intrat Diviziile de infanterie și vânători: 16, 17, 20, respectiv, în perioada următoarelor două luni (aprilie-iunie 1919), a diviziilor 18, 19 și 21. Considerăm că trebuie avut în vedere atât întinderea teritorială, care se afla deja în subordinea Consiliului Dirigent, cât și presiunile militare maghiare și secuiești în partea nord-vestică a Transilvaniei.³¹ Organizarea acestor mari unități de luptă a revenit unei structuri care s-a numit Serviciul (Secție) de organizare 6-7 și care a pus în aplicare prevederile Directivei nr. 40 a Ministerului de Război, ce avea ca fundament Proiectul de organizare și înzestrare elaborat de generalul Papp și care a fost acceptat atât de București, cât și de guvernământul provizoriu al Transilvaniei. Documentul menționa, printre altele, că, pentru început, urmau să fie înființate și înzestrate numai Diviziile 16 și 18 de Infanterie, iar celelalte proiectate într-un interval de timp care urma să fie cuprins între 6 luni și un an.³²

²⁶ M.N.U.A.I., Colecția de documente și inventare, inv. 6395, 6396. De altfel, pe lângă acest document semnat de învățătorul superior Alexandru Cozarchevici din Părtășeștii de Jos (Bucovina), mai remarcăm și felicitarea adresată colonelului din parte deputatului bucovinean Nicolay von Vassilko (Nicolae Vasilca). Scrisoarea deputatului era redactată în Viena și datată în 16 septembrie 1916. Reproducem textul scrisorii învățătorului bucovinean A. Cozarchevici: „Alungând Domnia Voastră Domnule Colonel, cu vitejii soldați suși D.V. pre supușii din sudul Bucovinei și trecând pe lângă Căcica în 9 februarie 1915, am avut fericita și deosebita onoare de a face cunoștință personal cu mult iubitul nostru apărător de țeară Domnul Major Papp, al cărui exterior simpatic, mișcările sprintene, vocea cea dulce a graiului plin de spirit înalt m-au încântat. Gândam și gândesc încontinuu la DV. ... Sărbătorile de iarnă ale anului trecut (1914/15) nu le-am putut noi bucovinenii[și] să le petrecem în liniște și tihnă, căci am fost sub stăpânirea colosului Nordic. Ce deosebire însă între atunci și acum. Sub glorioasa conducere [a] vestiților comandanți supremi, din care faceți parte și D.V împreună cu aliații noștri, a alungat viteaza armată pre uriașul dușman departe, departe de la vetrele noastre, de am putut lucra câmpiile noastre peste an, fără stinghereală și a gusta Grăul Crăciunului fără frică de dușmani, măcar că le-am udat cu lacrimi, după cei picați în câmp pentru scumpa patrie și pentru tron, care nu iau și nici nu vor mai lua parte la mesele rudelor. Luând parte la serbarea Crăciunului, reprezentanții bisericii, comunei și ai școlii cu familiile lor, în casa mea, s-a rădicat, după întonarea imnului împărătesc, primul toast întru sănătatea Domniei Voastre și s-a cântat de către 24 de cântăreți un Mulți ani persoanei D.V, mult adoratule Domnule Colonel ! Aducându-Vă aceasta la cunoștință, Vă rog cu ocaziunea prezentei, ca să binevoiți a primi din partea mea felicitările mele modeste, isvorâte din adâncul inimei. Să trăiți Domnule Colonel, mulți și fericiti ani ! Deie Tatăl cel Ceresc ca oștirile noastre aliate să curățească scumpa noastră patrie cu totul-tot de dușmani, în anul est nou 1916 și ca după săvârșita izbândă, să ne aducă mult dorita pace, iar împărăției noastre glorie ! Mă subsemn cu deosebit respect, Părtășeștii de Jos, 1 ianuarie 1916, Alexandru Cozarchevici, seniorul superiorilor învățători din districtul Gura Humorului”

²⁷ „Gazeta oficială”, I, nr. 15 din 23 februarie/9 martie 1918, p. 71

²⁸ Ibidem, p. 73

²⁹ Ibidem, I, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, p. 28; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, op. cit., p. 154

³⁰ „Gazeta oficială”, I, nr. 7, 19 ianuarie/1 februarie 1919, p. 37

³¹ Ibidem

³² Mihai Racovițan, op. cit., p. 246.

Menționăm că măsurile concrete în vederea alcătuirii celor două mari unități de luptă transilvănene a revenit Consiliului Dirigent, concret, structurii organizatorice pe care o coordona D. Papp, Serviciul (Secție) de organizare 6-7. Prin Ordinul nr. 167, au fost chemate/rechemate sub arme contingentele anilor 1896, 1897 și 1898, iar prezentarea lor în Sibiu s-a făcut în lunile februarie-martie 1919. În noile structuri intrau și elemente din rândurile Corpului Voluntarilor Români care s-a format la Darnița Kievului și care, în vara lui 1917, au luptat în Bătălia de la Mărăști. Voluntarii, care au fost conduși de avocatul Victor Deleu, au revenit în Transilvania în cursul lunii decembrie 1918.³³ Bazându-se pe experiența lor de front, la propunerea generalului Papp, înaintată baronului Ioan Boeriu, iar pe linie ierarhică lui Iuliu Maniu, era luată decizia rechemării acestora sub arme în 4/17 februarie 1919.³⁴

Au fost înființate, sub autoritatea Consiliului Dirigent și la îndrumarea generalului Papp, trei regimente, trupe neorganice de jandarmerie - în vederea asigurării ordinii interne și a liniștii publice în orașele și comunele care se aflau în aria administrativă de competență a Consiliului Dirigent - și trei regimente de infanterie, la care s-a adăugat un Batalion Etape. Între lunile februarie-aprilie, aceste structuri militare erau gata constituite, iar Diviziile 16 și 18 Infanterie erau formate în întregime din ardeleni și bănățeni.³⁵ Acest demers a fost unul de natură strict organizatorică și a facilitat preluarea de către România a controlului în administrația din Transilvania. De asemenea, rezultatul direct al proiectelor de organizare militară în Transilvania semnate de generalul D. Papp l-a reprezentat înființarea diviziilor ardeleni, care, apoi, au fost folosite și în campania militară a statului român care s-a desfășurat pe Tisa și în Ungaria.³⁶ Aceasta s-a desfășurat în condițiile constituirii, în Sibiu, a structurii militare sus menționate, în 5/18 ianuarie 1919, în subordinea Consiliului Dirigent. La comanda acesteia a fost numit generalul de divizie Ioan Baron Boeriu³⁷, iar, ca locțiitor și șef al Statului Major în sarcina căruia au căzut problemele organizatorice a fost investit generalul de brigadă D. Papp.³⁸

Fostul șef de stat major austriac și comandant al Brigăzii Papp nu s-a dezmințit nici în această privință. Activitatea sa organizatorică și de logistică a fost apreciată de suveranul României, Ferdinand I, care l-a decorat pe D. Papp cu ordinul „Coroana României”.³⁹ În 10 iunie 1919, șeful său direct, generalul Ioan Boeriu, printr-o adresă, îi mulțumește pentru activitatea organizatorică și pentru rolul avut în fruntea Diviziei a XVIII-a Infanterie (ardeleni), care era staționată în Ungaria, la Gyoma. În rândurile care urmează reproducem textul acestui document:

“Domnului General de Brigadă Dănilă Papp, Comandantul Diviziei a XVIII Infanterie în Gyoma

Cu ocazia decorării d-voastră din înalta grație a M.S. Regelui cu cordonul Coroanei României îmi permit d-le general, a-mi exprima și în numele ofițerilor din acest serviciu sincerele felicitări pentru această înaltă distincție. Totodată, simț de datorie de a vă mulțumi pentru distinsul serviciu și neîntreruptă muncă care ați îndeplinit într-un timp îndelungat sub împrejurările cele mai nefavorabile ca șef de Stat Major a SOVI-VII. Va fi satisfacția dumneavoastră ca trupele și serviciile

³³ Daniela Curelea, Contribuția Corpului Voluntarilor Români din Transilvania și Bucovina la afirmarea și emanciparea națională a Basarabiei între 8 iunie 1917-23 martie 1918, în „Acta Carpatica”, IV, 2017, p. 248-250; Dragoș Curelea, Victor Deleu în fruntea Primului Detașament al Corpului Voluntarilor Români din Rusia de la Kiev la Iași și Mărășești 1917-1918, în „Columna”, 7/2018, p. 173-176

³⁴ „Monitorul oficial”, nr. 243, 26 ianuarie/8 februarie 1919, p. 4784

³⁵ Neculai Stoian, Mihai Racovițan, Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu”. 150 de ani de învățământ militar românesc 1847-1997, TipoTrib, Sibiu, 1997, p. 74-76

³⁶ Gheorghe Mărdărescu, Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1919), Editura Marist, Baia Mare, 2009, p. 221

³⁷ Ioan Părean, Generalul Ioan Boeriu (1859-1949), fiu al Țării Făgărașului, în „Revista Academiei Forțelor Terestre”, VI, nr. 4 (24), trim. IV, 2001, p. 35-47; Mihai-Octavian Groza, Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918), Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, p. 38-40, 50; Idem, Pagini din activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918), în Consemnări despre trecut. Societate și imagine de-a lungul timpului/coord.: Anamaria Macavei; Roxana Dorina Pop, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 199-208

³⁸ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, op.cit., p. 155; Mihai Racovițan, op.cit., p. 246-247

³⁹ M.N.U.A.I., Colecția documente și inventare, inv. 6410, f. 1. Menționăm că Brevetul de acordare a acestei distincții a fost semnat de rege, în 6 iunie 1919. Despre acest Ordin al statului român, prin care erau recompensate serviciile de excepție aduse României, a se vedea informații în: Ion Safta, Jipa Rotaru, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Decorații românești de război 1860-1947, Editura Universitaria, București, 1993, p. 54-55

cari, stau de prezent în fața inamicului și cari sunt încă în curs de organizare, sunt opera d-voastră, contribuind astfel la eliberarea națiunii de sub jugul secular și punând astfel baza unei părți a armatei puternice a României Mari.

Șeful S.O. VI-VII, general de divizie, Boeriu.⁴⁰

În rândurile marilor unități militare românești din Transilvania a fost inclus Corpul Voluntarilor Români (ardeleni), care a fost chemat sub arme de guvernământul provizoriu de la Sibiu, la 4 februarie 1919. Interesul pentru o armată bine organizată în Transilvania a fost exprimat și susținut în cercurile politice care orbitau în jurul Casei Regale. Principele de coroană Carol inspectase, personal, cu ocazia vizitei sale, făcute în 1919, regimentele române aflate în subordinea Consiliului Dirigent din Alba Iulia, Brașov, Orăștie, Sibiu.⁴¹

În evenimentele care au urmat, generalul s-a aflat în fruntea Diviziei a 18-a de Infanterie cu care a trecut Tisa în Ungaria. Din rațiuni personale, la sfârșitul anului 1920, generalul Papp și-a înaintat demisia din Armată, însă, din considerente superioare de stat, a fost refuzat de ministrul de Război, care a dispus imediat menținerea sa în activitatea militară, iar, la recomandarea M.S. Regelui Ferdinand I, generalul Papp este trecut pe o treaptă superioară, „în interesul și binele serviciului militar și al statului român”.⁴² În martie 1923, generalul Papp a devenit membru activ în Societatea Regală Română de Geografie și, tot din acel an, a fost distins și a devenit membru al Ordinului „Coroana României” în grad de Mare Ofițer.⁴³ A fost înaintat la gradul de general de divizie, prin Înalt Decret Regal nr. 1435 din 31 martie 1923 și, cu data de 2 aprilie același an, a fost investit comandant al Corpului I Armată din Craiova, funcție în care s-a aflat, până la începutul lunii aprilie 1924, când a fost numit la comanda Corpului VI Armată din Cluj.⁴⁴

În perioada anilor 1925-1930, generalul D. Papp a fost decorat cu Medalia „Victoria a Marelui Război pentru Civilizație” (10 ianuarie 1925) și cu decorația ordinului „Steaua României” în grad de Mare Ofițer.⁴⁵ A fost implicat și în activitățile organizatorice și cultural-confesionale care se desfășurau în Transilvania de Asociația Generală a Românilor Uniți (A.G.R.U.), fiind ales, la un moment dat, președinte ale Filialei din Cluj al acestei asociații, ca urmare a demisiei lui Valeriu Pop.⁴⁶ În 11 aprilie 1930, generalul Papp a fost decorat cu Marea Cruce a Ordinului „Coroana României”, pentru ca, în 1936, să fie distins cu Medalia „Ferdinand I” cu spade și panglică, iar, în ianuarie 1937, cu un an anterior investirii sale în funcția de rezident regal al Ținutului Mureș, să fie distins cu Ordinul „Ferdinand I” în grad de Mare Ofițer.

În concluzia studiului nostru, am remarcat distincția și excelența de care generalul D. Papp a dat dovadă în întreaga sa viață de ofițer și în toate demnitățile în care a fost investit în cariera sa, atât în serviciul împăratului, când a activat în armata imperială a Austro-Ungariei, cât și sub grația făuritorului României Mari, atunci când generalul s-a aflat în serviciul statului român, activând în diferite funcții și misiuni (ofițer de comandă, organizator militar și logistic al sistemului militar românesc din Transilvania, șef de stat major, comandant al unor corpuri de armată în Oltenia și, apoi, în Transilvania, rezident regal al Ținutului Mureș, iar, mai apoi, ambasador plenipotențiar al României la Vatican, între 1941-1944.

⁴⁰ M.N.U.A.I., Colecția documente și inventare, inv. 6411

⁴¹ „Gazeta oficială”, I, nr. 7, 19 ianuarie 1919, p. 37-38; „Patria”, I, nr. 9, 23 februarie 1919; Ioan I. Șerban, Istoricul Legiunii Române din Italia, în „Apulum”, XXVIII, 1980, p. 522. Format din foștii prizonieri transilvăneni și bucovineni din Rusia, Corpul Voluntarilor Români i-a avut în fruntea sa pe Victor Deleu și pe colonelul Marcel Olteanu în bătălia de la Mărășești. Acestei structuri militare i s-a alăturat, pe măsură ce soseau, legiunile de voluntari care au luptat în Italia.

⁴² M.N.U.A.I., Colecția documente și inventare, inv. 6414; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op.cit., p. 13-14

⁴³ M.N.U.A.I., Colecția documente și inventare, inv. 6413; 6415

⁴⁴ Ibidem, nr. 6416; Iulian Patca; Vasile Tutula, op.cit., p. 41; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op.cit., p. 14

⁴⁵ M.N.U.A.I., Colecția documente și inventare, inv. 6418, 6419

⁴⁶ „Viața Creștină”, nr. 21-22, 1999; <http://www.agru.ro/istorie/>, accesat în 02.10.2018, orele: 20:24; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, op.cit., p. 472-473

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare

a. Arhive

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, (prescurtat: M.N.U.A.I.), *Colecția documente și inventare*, inv. 6390, 6391, 6392, 6393, 6395, 6396; 6410, 6411, 6413, 6414, 6415, 6416, 6417, 6418

b. Documente editate

Groza, Mihai-Octavian, *Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

„Österreichische Osthefte”, vol. 27, Editura Österreichisches Ost-und Südosteuropa-Institut, Viena, 1985

II. Lucrări generale și speciale

Baboș, Alexandru, *Activitatea militară a Consiliului Dirigent. Aportul transilvănenilor la lupta de apărare a independenței și integrității României Mari*, Teză de Doctorat, mss, Sibiu, 1996

Fornade, Dan, *Personalități clujene (1800-2007)*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007

Mager, Traian, *Ținutul Hălmagiului*, vol. I, f.ed., Arad, 1935

Maior, Liviu, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, București, Editura Academiei, București, 2004

Mărdărescu, Gheorghe, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei, (1919)*, Editura Marist, Baia-Mare, 2009

Patca Iulian; Tutula, Vasile, *Comandanți ai Armatei a 4-a din Transilvania: 1916-2001*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001

Preda Dumitru; Alexandrescu, Vasile; Prodan, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994

Rustoiu Ioana; Cutean Smaranda; Cristea, Marius, *Excelență sub două flamuri. Dănilă Papp (1868-1950)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2015

Safta, Ion; Rotaru, Jipa; Velter, Tiberiu; Marinescu, Floricel, *Decorații românești de război 1860-1947*, Editura Universitaria, București, 1993

Stoina, Neculai; Racovițan, Mihai, *Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu”. 150 de ani de învățământ militar românesc 1847-1997*, TipoTrib, Sibiu, 1997

III. Periodice

„Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 19, 13 septembrie 1917

„Fremdenblatt”, nr. 247, 6 septembrie 1916

„Gazeta oficială”, I, nr. 15, 23 februarie/9 martie 1918; nr. 6, 14/27 ianuarie 1919; nr. 7, 19 ianuarie/1 februarie 1919

„Grazer Volksblatt”, nr. 57, 24 ianuarie 1915

„Innsbrucker Nachrichten”, nr. 246, 28 octombrie 1910; nr. 245, 5 noiembrie 1912; nr. 89, 19 februarie 1915

„Monitorul oficial”, nr. 243, 26 ianuarie/8 februarie 1919

„Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine”, vol. 72, Viena, 1906

„Patria”, I, nr. 9 din 23 februarie 1919

„Pester Lloyd”, nr. 349, 16 decembrie 1916

„Prager Tagblatt”, nr. 78, de vineri, 19 martie 1915

„Reichspost”, nr. 168, 12 aprilie 1915

„Unirea”, nr. 40, 27 martie 1915

„Wiener Zeitung”, nr. 250, 31 octombrie 1906; nr. 227, 19 august 1908; nr. 203, 5 septembrie 1916

IV. Studii în Volume și Reviste de specialitate

Curelea, Daniela, *Contribuția Corpului Voluntarilor Români din Transilvania și Bucovina la afirmarea și emanciparea națională a Basarabiei între 8 iunie 1917-23 martie 1918*, în „Acta Carpatica”, IV, 2017, p. 248-249

Curelea, Dragoș, Victor Deleu în fruntea Primului Detașament al Corpului Voluntarilor Români din Rusia de la Kiev la Iași și Mărășești 1917-1918, în „Columna”, nr. 7, 2018, p. 173-176

Giurcă, Ioan, *Un raport al generalului Dănilă Papp privind situația ținutului Mureș în anul 1938*, în „Sagidava”, nr. 6, 2012, p. 129

Groza, Mihai-Octavian, *Pagini din activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)*, în *Consemnări despre trecut. Societate și imagine de-a lungul timpului*/ coord.: Anamaria Macavei; Roxana Dorina Pop/, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015

Părean, Ioan, *Generalul Ioan Boieriu (1859-1949), fiu al Țării Făgărașului*, în „Revista Academiei Forțelor Terestre, VI, nr. 4 (24), Trim. IV, 2001

Racovițan, Mihai, *Constituirea marilor unități militare ardelene. Participarea lor la apărarea României Mari*, în „Studia Universitatis Cibinensis, Series Historica”, I, 2004, p. 245-248

Rișcuța, Cristina, *Aspecte din viața și activitatea rezidentului Ținutului Mureș generalul Dănilă Papp (1867-1950)* în „Apulum”, XXXVII/2, 2000

Sever Pop, *Dănilă Papp General de divizie în retragere, Rezident regal al Ținutului Mureș*, în „Îndrumări și fapte străjerești în Ținutul Mureș”, Cluj, I, nr. 1, mai-iunie, 1939

Șerban, I. Ioan, *Românii în Armata Austro-Ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 2-3, 1998-1999

Șerban, I. Ioan, *Istoricul Legiunii Române din Italia*, în „Apulum”, XXVIII, 1980

Canalul Dunăre-Marea Neagră și perspectiva valorificării sale

Claudia Ilie*

Canalul Dunăre-Marea Neagră reprezintă un curs de apă navigabil situat în întregime pe teritoriul României, aflându-se sub suveranitatea și jurisdicția sa exclusivă. Fiind un tronson al Canalului Rhin-Main-Dunăre, asigură legătura cu Marea Neagră. Pe canal se instituie dreptul de navigație pentru navele de transport de mărfuri și călători ale tuturor statelor, în condițiile stabilite de legislația românească. Navele românești și străine aflate pe canal au obligația de a respecta regulile de navigație, de supraveghere fluvială sanitară și vamală, de folosire a bazinelor și instalațiilor portuare, de prevenire și combatere a poluării, precum și celelalte reguli de întreținere a canalului. Pentru trecerea navelor pe canal și pentru celelalte servicii prestate, sunt percepute taxe. În portul Constanța-Sud, pot fi închiriate dane, platforme, magazii, utilaje și instalații (Dumitra Popescu, A.Năstase, 1997).

Pe plan economic, pe lângă dezvoltarea zonală, se avea în vedere integrarea canalului la sistemul de canale navigabile care să facă legătura cu vestul Europei. Se preconiza legătura dintre Rhin - Main - Dunăre, care să facă legătura între Marea Nordului și Marea Neagră.¹

Folosirea rutei comerciale Canalul Suez - Europa Centrală prin portul Constanța scurtează drumul cu opt zile, inclusiv costurile aferente (M. Sârbu, 2008).

Canalul Rhin-Main-Dunăre a fost gândit încă din vremea lui Carol I cel Mare (784-814). Construcția a început în 1921 și a durat peste trei decenii. Deschiderea oficială a „**Canalului Europa**” a avut loc la 25 decembrie 1992. Pe traseul Bamberg-Nurenberg-Kelheim, canalul are o lungime de 171 km și 16 ecluze. Costurile construcției au fost de 4 miliarde DM. De acest coridor european beneficiază 11 state, o parte din traseul său aparținând cursului natural al Dunării. Fiind punct terminus al canalului, portul maritim Constanța poate deveni piața economică a Mării Negre, sau locul cooperării danubiano-pontice (V. Ciorbea, 1994).

Inaugurarea Canalului Main-Dunăre a făcut posibilă interconectarea a sute de porturi fluviale, situate între Marea Nordului și Marea Neagră (D. Petrea, 1992).

S-a format magistrala transeuropeană de navigație Rhin-Dunăre. Peste 20 de state vor avea acces la circa 12.000 de kilometri de cale navigabilă. Beneficiile aduse de canal sunt:

- surplusul de apă este transferat spre nordul Bavariei, mult mai secetos;
- pomparea apei din Dunăre diminuează apa poluată din Main;
- inundațiile sunt controlate și este regularizat cursul râului Main;

*prof.dr., Liceul Teoretic „Nicolae Bălcescu” Medgidia

¹ S.J.A.N.C., *Fond C.C.D.M.N.*, Dosar 243/1974, f.14

Fig. 26 - Canalul Rhin - Main - Dunăre - Marea Neagră (www.acn.ro)

- obținerea de energie electrică prin hidrocentralele existente (profitul anual al acestora fiind de 34 milioane de dolari);
- existența unor amenajări piscicole și de agrement² ș.a.

Pe lângă toate aceste beneficii, există și unele aspecte mai puțin favorabile, cum ar fi impactul ecologic și eficiența economică. Au fost create biotopuri de-a lungul canalului, respectiv zone cu ape liniștite, protejate de valurile de siaj, care să încurajeze reinstalarea faunei originare, în special a păsărilor. Populația apreciază existența canalului, deoarece fluxul turistic poate permite valorificarea resurselor proprii. Există păreri potrivit cărora canalul ar fi inutil, iar legătura între Marea Nordului și Marea Neagră ar fi mult mai ieftină dacă s-ar utiliza traseul prin Oceanul Atlantic și Marea Mediterană, folosindu-se nave cu deplasament sporit. În cea de-a doua variantă timpul necesar transportului ar fi de 6 zile, în timp ce, în prima dintre variante, barjele ar avea nevoie de 23-30 de zile.

Canalul a fost construit, conform specialiștilor germani, pentru a stimula expansiunea activităților de producție și schimb în teritoriu și în complexele regionale. Transportul mărfurilor pe canal ar fi cea mai ieftină variantă, în comparație cu cea pe cale rutieră sau pe calea ferată. S-a înregistrat un efort sporit de a integra peisagistic canalul în ceea ce reprezenta valea Altmühl (D. Petrea, 1992).

Canalul menționat reprezintă o arteră europeană de navigație, de circa 3.500 km, ce traversează continentul, pentru a face legătura între Marea Nordului și Marea Neagră, conectând rețelele de căi navigabile a 13 state europene. Prin acest culoar transeuropean se realiza racordarea Dunării la un port maritim important precum Constanța-Sud. Portul asigură terminale specializate pentru diverse categorii de mărfuri, dane RO-RO și feribot, platforme de depozitare și sortare (M.Sârbu, 2008).

Ideea unei politici comune europene în domeniul transporturilor a fost discutată încă din 1957, odată cu *Tratatul de la Roma*, care punea bazele „Pieței comune”. Progrese reale în acest

² Claudia Ilie, *Canalul Dunăre-Marea Neagră și perspectiva valorificării sale*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, p.100-101

domeniu apar în anii '80, odată cu lansarea proiectului pieței unice, care avea în vedere extinderea libertății de circulație pe teritoriul statelor membre. Prin *Tratatul de la Amsterdam*, din 1992, în cadrul Uniunii Europene, instituțiile comunitare își vor dezvolta aptitudini și competențe specifice în domeniul transporturilor. La nivelul Uniunii Europene se constată predominanța sectorului rutier, dezvoltarea sectorului aerian, declinul celui feroviar și subutilizarea celui fluvial și maritim. În cazul transportului rutier care, de altfel, este și cel mai poluant, se pot crea situații de blocaj. Această situație este întâlnită mai puțin în alte tipuri de transport, precum cel fluvial și maritim. Pentru a răspunde acestor probleme, Uniunea Europeană a adoptat o serie de norme privind deschiderea piețelor de transporturi: aeriene, feroviare, rutiere, fluviale și maritime, către competiție și liberă circulație.

Dacă se constată o revigorare a transportului aerian și feroviar, în comparație cu cel rutier, cel fluvial și maritim se confruntă cu probleme de competitivitate din cauza nivelului ridicat al taxelor de utilizare a infrastructurilor pe canal.

Începând cu 2003, Uniunea Europeană a lansat prin proiectul „**MARCO POLO**” soluții financiare privind favorizarea utilizării unor moduri alternative de transport - pe apă în locul celui rutier și feroviar în locul celui aerian – precum și încurajarea soluțiilor de transport intermodal.

Prin impunerea unor taxe de acces pentru infrastructurile rutiere și promovarea utilizării mijloacelor de transport nepoluante, Uniunea Europeană vizează reglementarea și restrângerea utilizării transportului rutier în vederea diminuării poluării, în special a emisiilor de gaze cu efect de seră, conform angajamentelor luate în cadrul *Protocolului de la Kyoto*, din anul 1997 (Luciana Alexandra Ghica, coord., 2007).

Problema este încă de actualitate, în decembrie 2009, având loc *Conferința de la Copenhaga*, la care a participat și România.

Prin activitățile lor, oamenii au contribuit la modificarea geosistemelor, reflectată în fenomene negative asupra schimbării topoclimatului și a poluării (G. Măhăra, A. Ambruș, 2007), care pot duce la temperaturi extreme, la cantități excepționale de precipitații și la fenomene meteorologice mai puțin întâlnite (G. Măhăra, Eugenia Șerban, 2008).

Pentru a asigura o infrastructură de transport eficientă, Uniunea Europeană sprijină crearea unor rețele trans-europene de transport, încă din 1980, precum și proiectul „**GALILEO**” - un sistem alternativ de poziționare prin satelit, cu scopuri civile, având ca țintă predilectă transporturile de toate tipurile, inclusiv cel fluvial, fiind operațional din anul 2007 (Luciana Alexandra Ghica, 2007).

În privința sistemului informațional de semnalizare, telecomunicații și dirijare a navigației, acesta a fost proiectat pentru a asigura legătura între dispeceratul central și cele patru dispecerate zonale ale sistemului. Permanent trebuie să existe o monitorizare a navelor și să se dispună de toate datele pentru o bună funcționare a uvrăjelor ce asigură gospodărirea cantitativă și calitativă a apei. Sistemul de semnalizare static și luminos a fost prevăzut pentru întregul traseu al canalului. Este asigurată supravegherea radar pe întreaga lungime a Canalului, iar la ecluze s-a implementat un sistem de televiziune cu circuit închis. Pe timp de noapte funcționează un sistem de marcaj luminos, care ajută la utilizarea culoarelor de navigație, iar navele de pe canal sunt monitorizate în privința vitezei practice (C. Avădanei, 2008).

Având acces direct la Coridorul VII Paneuropean, Dunărea și canalele dobrogene căpătă o valoare internațională. Această importanță rezidă din faptul că Uniunea Europeană obține ieșire la Marea Neagră, prin portul Constanța. Canalele navigabile sunt administrate de C.N. „Autoritatea Canalelor Navigabile” S.A. Constanța, care a dus o politică de armonizare a legislației în spiritul celei europene în domeniul transporturilor navale pe apele interioare. O primă măsură a fost reducerea tarifului cu 50%, de la 1 euro/t la 0,5 euro/t, iar din 2006 la 0,4 euro/t pentru unele tipuri de marfă. A fost înființat un birou de marketing și integrare europeană (V. Zeicu, 2008).

Acest coridor trans-european leagă porturile de la Marea Neagră cu cele de la Marea Nordului, de la Constanța, prin Canalul Dunăre-Marea Neagră, pe Dunăre, până la Regensburg, apoi, printr-o serie de canale, până la Rotterdam (E. Vespremeanu, 2005).

Prin construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră, peisajul geografic a fost modificat ca urmare a intervenției directe a omului, prin despăduriri, desțeliniri, desecări și irigații (în special pe Valea Carasu), amplasarea unor așezări urbane, a unor obiective industriale și a realizării unor căi de comunicație. Acestea contribuie la modificarea suprafeței active, a albedoului acesteia, prin absorbția

și emisia fluxului radiativ, precum și la apariția unor multitudini de microclimate și topoclimate cu caracteristici diverse (G. Măhăra, 2006).

Ca urmare a integrării în Uniunea Europeană, turismul poate oferi o alternativă țării noastre de a dezvolta acest sector care prezintă capacități imense neexploatate. Pot fi oferite turiștilor europeni și nu numai circuite la confluența euro-regiunilor, pe Dunăre și în zona Mării Negre (F. Bențe, 2008).

Din această perspectivă Canalul Dunăre-Marea Neagră poate oferi toate condițiile unor călătorii în siguranță către mare, de transport de mărfuri și de promovare a turismului (I. Ionescu și colab., 2008). A fost elaborat un Master Plan propriu C.N. „A.C.N.” S.A., care a fost integrat în Master Planul General de transport al României, prin care pot fi accesate fonduri europene și naționale, în special pentru fonduri nerambursabile destinate investițiilor în infrastructură, echipamente, mediu și resurse umane (O.S. Cupșa, 2008).

În perspectivă, canalul ar putea juca un rol deosebit de important în ceea ce privește traficul petrolului din Caucaz. Aducerea pe mare, la Constanța, ar impune intrarea pe canal, în drumul către statele din centrul Europei, evitându-se zona Bosfor, dar și cea a Deltei, dată fiind poziția Ucrainei.

Importanța canalelor din Dobrogea este una de ordin strategic, militar și economic. Prin intermediul celor două canale, Dunărea este conectată la porturile maritime Constanța-Sud și Midia, cel din urmă menționat având un rol important și datorită faptului că aici se află instalații de rafinare și prelucrare a produselor petroliere.

Prin aderarea la N.A.T.O. și la Uniunea Europeană, statul român a dorit să-și maximizeze avantajele geopolitice, geostrategice, precum și cele economice, prin integrarea sa în structuri organizaționale supranaționale și interguvernamentale care erau în măsură să-i garanteze securitatea (A.L. Ivan, 2007).

Păstrarea canalelor navigabile la nivelul standardelor europene reprezintă o condiție sine-qua-non pentru a atrage noi fluxuri de marfă și utilizarea acestora la capacitate maximă în viitor.

Impactul legăturii Rhin-Main-Dunăre - Marea Neagră, prin intermediul Canalului Dunăre-Marea Neagră asupra zonei studiate, dar și a României, poate fi semnificativ, contribuind la dezvoltarea acestora din punct de vedere economic, militar, turistic și al infrastructurii în condițiile unui trafic de mărfuri și de persoane în scopuri recreative, canalizat în această direcție. Fără un aviz din partea partenerilor europeni nu se poate discuta de valorificarea riguroasă a „*Canalului Europa*”.

Timpul va rezolva problema utilizării canalului la întreaga sa capacitate, în funcție de interesele politice, economice și geo-strategice din zonă. Considerăm că se impune elaborarea unor politici coerente cu privire la rolul statului român, în calitatea sa de membru cu drepturi depline, de a avea o contribuție importantă în procesul decizional comunitar, inclusiv în cel al dezvoltării transporturilor fluviale și maritime.

Românii de pretutindeni în programa școlară

dr. Mihai NICOLAE*

Cu trei sau patru ani în urmă, am participat la programul „Școala altfel” și am avut o activitate la o școală din sudul capitalei. Discuția îi viza pe românii din stânga Prutului, iar participanți erau elevii reuniți ai claselor a IX-a și a X-a.

Pentru început i-am întrebat ce este Basarabia. Nimeni nu știa și chicoteau încurcați. Într-un târziu, un băiat - unul singur - a îndrăznit să ridice mâna și a spus: „*Basarabia este România*”. Luat prin surprindere, l-am chestionat de unde știe acest lucru. Răspunsul său a venit pieziș și contondent ca o lamă de cuțit: „*Așa scrie pe un perete lângă școala noastră*”. Cam la acest nivel se afla cunoștințele noastre generale despre românii din lume. (Realitatea este că informații despre Basarabia/R. Moldova apar mai des decât cele despre alte zone geografice cu minorități românești și, ca atare, mă așteptam ca elevii să știe mai mult despre spațiul transprutean. Ce s-ar fi întâmplat dacă întrebarea de început se referea la goralii, la timocenii sud-dunăreni sau la volohii din Poroscova, Ucraina...?)

Românii care ne înconjoară sunt, în mare parte, autohtoni, rămășițe ale evenimentele istorice, mai vechi sau mai noi. Aceștia aparțin filonului lingvistic și cultural românesc, purtători firești ai tradițiilor comune. Alte comunități de români, răspândiți, practic, în toată lumea, sunt colectivități de emigrație și migrație economică. Despre ei știm încă și mai puțin.

Articolul 7 din Constituția României stabilește obligația de sprijin și întărirea legăturilor cu românii din afara frontierelor. Prevederi similare găsim și în legile fundamentale din Slovacia, Ungaria, Ucraina, Croația sau F.R.J. a Macedoniei, ca să menționez doar câteva țări. De asemenea, le întâlnim și în legislația internă din Federația Rusă, Austria, Bulgaria, Italia.

Din punctul nostru de vedere, o ameliorare a „stării” noastre de necunoaștere a existenței românilor de pretutindeni - la ruși este folosit termenul de „compatrioți”, iar Germania respectă, anual, o „Zi a unității germane” - se poate realiza atât sub aspect legislativ, cât și sub aspect educațional-formativ.

1. Prevederile art. 7 din Constituție pot fi aprofundate prin completarea Legii nr. 299/2007 privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni. „Întărirea legăturilor” cu românii de dincolo de granițe, la care face referire legiuitorul român, presupune, desigur, sprijin substanțial și necondiționat pentru colectivitățile din străinătate, dar, în același timp, implică un efort constant de informare - în esență, un demers educațional - a cetățenilor din țară. De aici, necesitatea predării în școli a acestor aspecte. Acest lucru se poate realiza introducând un alineat nou la art. 13 din Legea nr.

* Institutul „Frații Golești”

299/2007, articol care stabilește atribuțiile Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni. Noul aliniat ar putea impune atribuția institutului de a elabora - în parteneriat cu celelalte organisme ministeriale, cu participarea specialiștilor și a ONG-urilor de profil - a unui manual și o programă școlară dedicate românilor din afara României. O atare prevedere s-ar îmbina, în mod fericit, cu celelalte atribuții ale institutului: realizarea de studii, analize, cercetări (art. 13, alin. 2, lit. d), conceperea de proiecte și programe educaționale (alin. 2, lit. h), editarea unor lucrări de referință (alin. 2, lit. i).

Apreciem că această completare legislativă este compatibilă cu principiile dreptului internațional contemporan (în primul rând, cu Declarația Adunării Generale O.N.U din 18 decembrie 1992), dar și euroconformă (Convenția cadru pentru protecția minorităților naționale și/sau Raportul despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul înrudit - Comisia de la Veneția, 19-20 octombrie 2001).

2. Manualul *Români de pretutindeni* ar trebui să abordeze aspectele istorice ale locuirii acestor categorii de români în spațiile respective, unitatea lingvistică, culturală, dar și spirituală, prezentarea marilor personalități născute în mijlocul lor și contribuția pe care au avut-o la dezvoltarea poporului roman (menționez, de pildă, bucovineanul Simion Florea Marian, aromânul Apostol Margarit și transnistreanul Nichita Smochină...). Nu mai puțin, trebuie evidențiată continuitatea și reziliența identitară a comunităților românești din exteriorul țării, adeseori supuse deznaționalizării și politicilor de „metisare” culturală, promovate oficial în unele dintre statele gazdă. Din această perspectivă, putem privi îndeplinirea acestor deziderate ca obligație legitimă a României, patria istorică, etnică sau, dacă preferați, în calitatea sa de „kin state” sau „etat parent”.

Ce experiență avem în aceasta problematică?

Legea învățământului primar și normal primar din anul 1896 (cu zece modificări legislative până în 1908) recomanda predarea în școlile de adulți de curs primar, în cadrul orelor de geografie unor „cunoștințe sumare despre ținuturile locuite de români”.

În anul 1903, Simion Mehedinți a conceput volumul *Țările locuite de români*, cu următoarele capitole: *Românii din Macedonia, Țara dintre munți și cea din șesul Tisei, Țara dintre Prut și Nistru și Bucovina*. Manualul avea ca moto: „Pentru românii de pretutindeni”, fiind aprobat pentru clasa a III-a primară urbană și divizia a III-a, anul I al „școalelor rurale”. Până în anul 1911, cunoaște 6 ediții. Republicarea din 1911 folosește titlul *România și țările locuite de români*.

Peste patru ani, profesoara Polixenia Rădulescu publica manualul *Geografia României și a ținuturilor locuite de români*. Volumul este aprobat pentru clasa a III-a primară. Cea de-a 5-a ediție e publicată în 1915 (ultima ediție aflată în depozitul Bibliotecii Academiei). O referință indică o ultimă ediție, coautor Petre I. Rădulescu, publicat în Editura „Societății Cooperative Librăria Național” în anul 1919, fără a putea consulta și această ediție.

Trebuie amintit și *Manualul de geografie pentru uzul clasei a IV-a secundare* cu „2 hărți în câte 6 culori”, volum intitulat *România și țările locuite de români*. Autori: dr. G.M. Murgoci, „docent la Universitate” și I. Popa-Burcă, „profesor secundar”. Manualul a fost aprobat de Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, prin Ordinul nr. 252 din 20 mai 1909. (Academia Română va premia lucrarea cu premiul „Asociațiunii Craiovene pentru cărțile didactice”).

Am putut identifica și următoarele manuale, fără să găsim niciun exemplar disponibil în bibliotecile cercetate. Mihail G. Mumuianu este autorul unei *Geografii a României și a provinciilor locuite de români*, tipărită la Editura Socec (pe copertă este specificat anul 1911 și mențiunea „ediția a VIII-a”). Mumuianu a predat geografia la Școala „I. Genilie” din București. Cel de-al doilea manual este tot o *Geografie a României și a provinciilor locuite de români*, avându-i ca autori pe G.N. Costescu, Ion Ghiață și I. Ciorănescu. Cartea este tipărită la București, de Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, în același an, 1911. Nu dispunem de mai multe date.

Pentru a accentua interesul în epoca pentru aromânii de la sud de Dunăre, trebuie menționat profesorul Dem Abeleanu (1857-1933 ?). *O apariție inedită este manualul acestuia, Geografie fizică și politică a Turciei Europene*, destinat „școalelor române din Macedonia, Albania, Epir și Tesalia”. Autorul își publica cartea în 1905, la Tipografia Universitară A.C. Brătănescu. Fostul profesor și director al Gimnazului românesc din Iania a semnat și lucrarea - redusă ca proporții -

Neamul aromânesc din Macedonia. (Cele două titluri nu sunt disponibile).

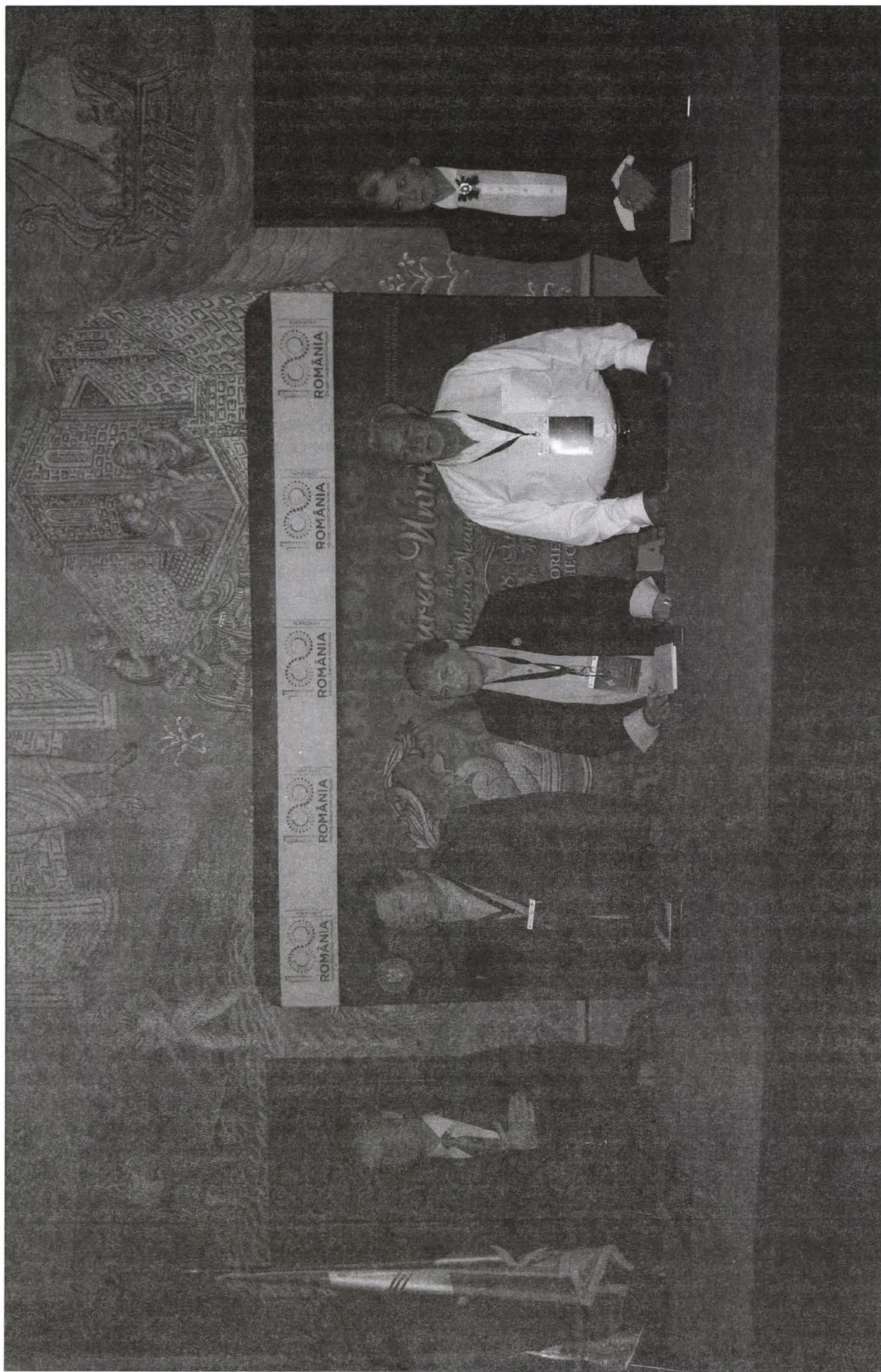
Suntem îndreptățiți să credem că toate aceste eforturi didactice au avut un rol semnificativ în pregătirea și realizarea, în 1918, a statului român unitar, contribuind la formarea unui sentiment solid al solidarității naționale.

În sfârșit, realizarea manualului *Romanii de pretutindeni* ar putea reprezenta, totodată, o inițiativă necesară, nicidecum festivistă, pentru a sărbători, în spirit, Centenarul Marii Unirii.

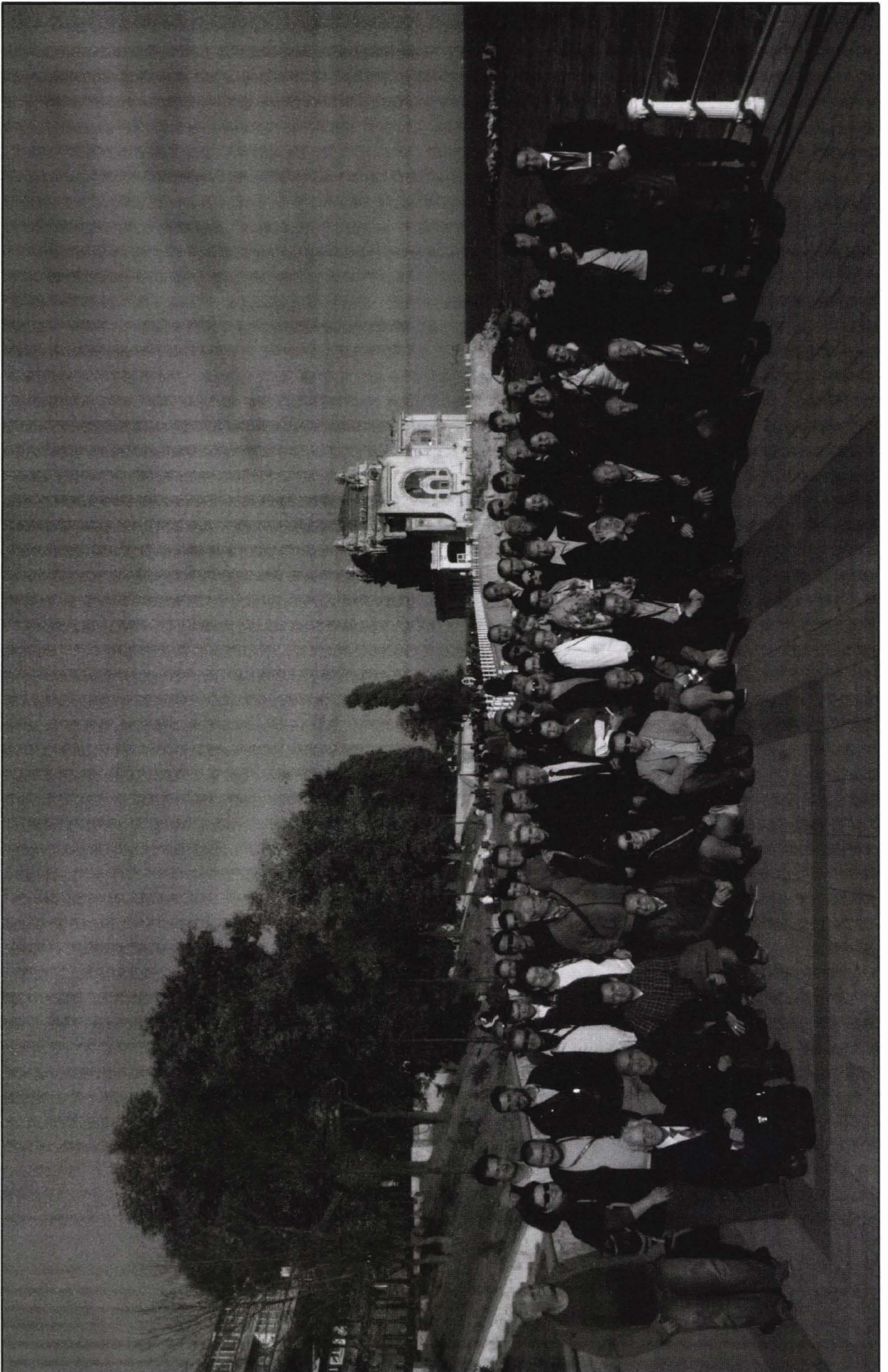
ANEXE

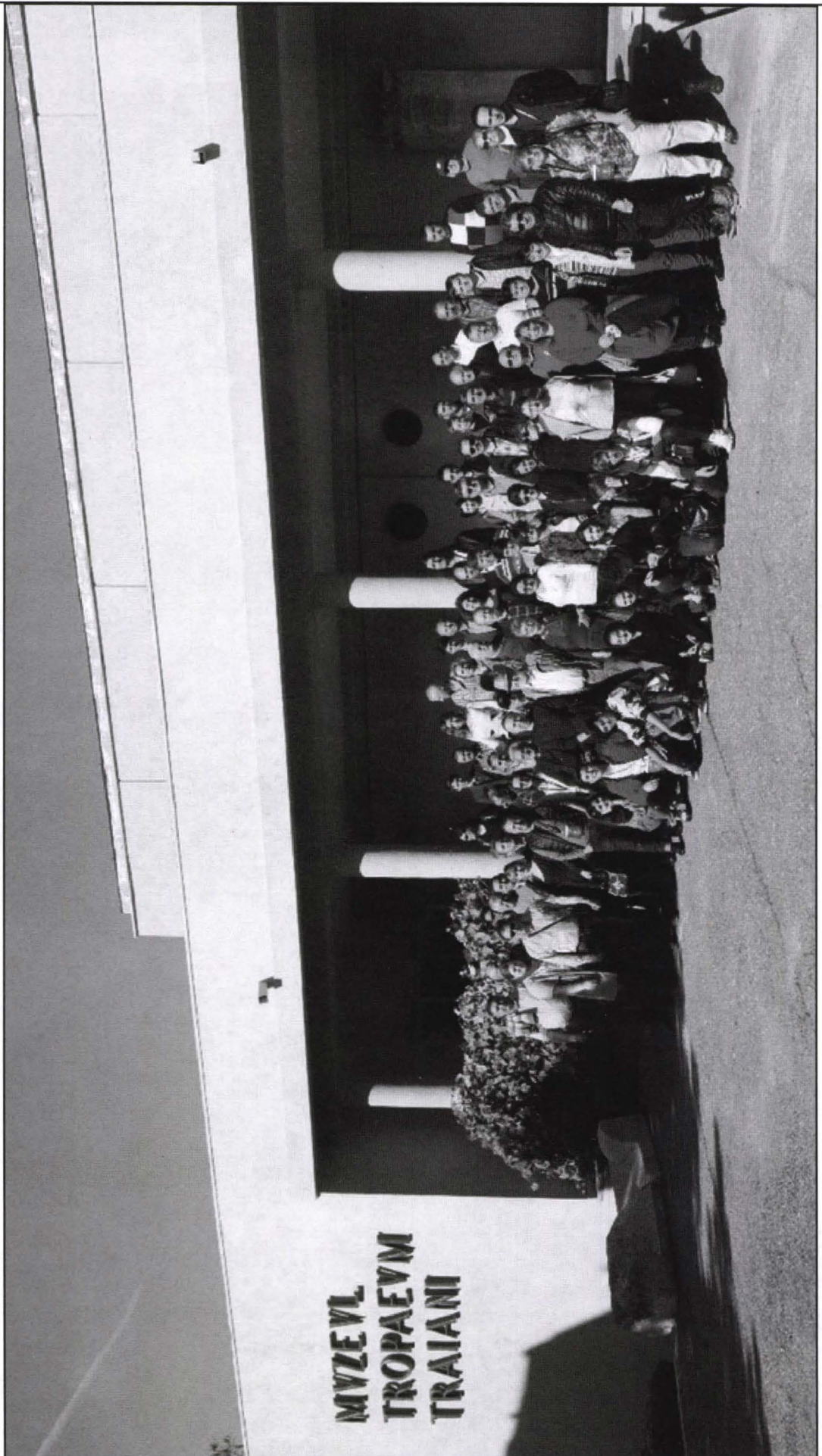

Parteneri:

